A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 10.

KATONA HAJNAL TÜNDE

Nyelvi attitűd és jogismeret erdélyi magyar közösségekben

Szociolingvisztikai vizsgálat

KATONA HAJNAL TÜNDE

Nyelvi attitűd és jogismeret erdélyi magyar közösségekben

Szociolingvisztikai vizsgálat

Sepsiszentgyörgy, 2016

A könyv megjelenését támogatta:

Megvalósult a Magyar Kormány támogatásával

Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárság

Bethlen Gábor Alap

Magyar Tudományos Akadémia 1825

Főtámogató:

RMDSZ

Communitas Alapítvány

© Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2016
© Katona Hajnal Tünde, 2016

Lektorálta és szerkesztette: Szilágyi N. Sándor

Korrektúra: Ördög-Gyárfás Ágnes
Borítóterv: Ördög-Gyárfás Ágota

ISBN 978-606-93609-4-1

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KATONA, HAJNAL TÜNDE
Nyelvi attitűd és jogismeret erdélyi magyar közösségekben : szociolingvisztikai vizsgálat / Katona Hajnal Tünde. – Sfântu Gheorghe: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2016
Conține bibliografie
ISBN 978-606-93609-4-1

811.511.141

Kiadja az **Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó,** 2016
Tördelés, nyomdai munkálatok és kötészet T3 Kiadó

Sanyi bácsinak

TARTALOM

Előszó 13
1. Bevezetés 17
1.1. Nyelvi attitűd, nyelvi jog és nyelvi jogokhoz való viszonyulás 17
1.2. A nyelvi jogok kodifikációja Romániában 25
1.2.1. A romániai magyarság nyelvi jogi helyzete a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája* ratifikálását megelőző időszakban (1945–2007) 25
1.2.2. A romániai magyarság nyelvi jogi helyzete a Karta ratifikálását követő időszakban (2007–2012) 31

2. A kutatás módszerei, eszközei, helyszínei. Az adatközlők és az adatgyűjtés 49
2.1. Hipotézisek 50
2.2. A vizsgálat módszerei 50
2.3. A kutatás helyszínei 52
2.4. Az adatközlők 54
2.4.1. Kor és nem szerinti eloszlás 54
2.4.2. Végzettség szerinti eloszlás 54
2.4.3. Egyéb statisztikai adatok 57
2.4.4. A minta 58
2.5. Az adatgyűjtés 59

3. Az adatközlők nyelvi környezete 60
3.1. A családi környezetben használt nyelv 60
3.2. A baráti körben használt nyelv 68
3.3. A lakóhelyet övező nyelvi környezet 72
3.4. A munkahelyen használt nyelv 76
3.5. Az oktatás nyelve 81
3.5.1. Az óvodai és az általános iskolai tanulmányok nyelve 81
3.5.2. A szakiskolai és a (szak)középiskolai oktatás nyelve 84
3.5.3. A szakosító képzés és a felsőfokú oktatás nyelve 88
3.5.4. Következtetések 91
3.6. Az adatközlő által követett írott sajtó és audiovizuális média nyelve 92
3.7. A számítógép-használat és az internetezés nyelve 97
3.8. A hivatali nyelvhasználat 99
3.8.1. A polgármesteri hivatal nyelvhasználata 99
3.8.2. A postahivatal nyelvhasználata 109
3.8.3. A rendőrség és a törvényszék nyelvhasználata 111
3.9. A vallásos élet gyakorlása során használt nyelv 112
3.10. Egyéb helyzetekben használt nyelv 116
3.10.1. A számlafizetés közben használt nyelv 116
3.10.2. A vásárlás nyelve 118
3.10.4. Az orvosi ellátás nyelve 121
3.11. Összegzés 123

4. A nyelvi attitűdök (potenciálisan) konfliktusos helyzetekben 125
4.1. A különböző szituációkra vonatkozó beszámolókból körvonalazódó nyelvi attitűdök 125

4.2. Az anyanyelv használata románok jelenlétében ... 136
4.3. Összegzés ... 148

5. Nyelvi jogi ismeret ... 151
5.1. Az általánosabb nyelvi jogokkal kapcsolatos ismeretek ... 151
5.2. A polgármesteri hivatalban érvényesíthető nyelvi jogok ismerete ... 164
5.3. A postahivatal nyelvhasználati kötelezettségeinek ismerete ... 172
5.4. A rendőrség nyelvi jogi kötelezettségeinek ismerete ... 176
5.5. Összegzés ... 181

6. Az anyanyelvhasználat fontossága, illetve a nyelvi jogok iránti igény ... 182
6.1. Az anyanyelvhasználat fontossága családi környezetben ... 183
6.2. Az anyanyelvhasználat fontossága baráti körben ... 188
6.3. Az anyanyelvhasználat fontossága magánlevelezés során ... 190
6.4. A szomszédokkal történő anyanyelvhasználat fontossága ... 191
6.5. Az anyanyelvhasználat fontossága a munkahelyen ... 192
6.6. Az anyanyelvű oktatás és az iskolával való anyanyelvű kapcsolattartás fontossága ... 194
6.7. Az anyanyelvű tájékozódás iránti igény ... 205
6.8. Az anyanyelvhasználat fontossága a hivatalos ügyek intézése során ... 211
6.9. Az anyanyelvű vallásos élet iránti igény ... 221
6.10. Az anyanyelvhasználat fontossága egyéb helyzetekben ... 223
6.11. Összegzés ... 229

7. A nyelvválasztás ... 231
7.1. Az adatközlők mint (potenciális) szülők tannyelvválasztása ... 231
7.2. Nyelvválasztás a hivatalos ügyek intézése során ... 239
7.3. Összegzés ... 251

8. A nyelvi jogokhoz való viszonyulás ... 252

9. Összefoglalás ... 270

Irodalomjegyzék ... 275

Mellékletek ... 283
1. melléklet: A kérdőív ... 283
2. melléklet: Az adatközlők adatai ... 298
3. melléklet: Az adatközlők eloszlása végzettség szerint ... 306
4. melléklet: Az adatközlők eloszlása felekezet és családi állapot szerint ... 307
5. melléklet: A végzett tanulmányok oktatási nyelve ... 308
6. melléklet: Igazságtalanságról, kellemetlen helyzetről szóló történetek ... 310
7. melléklet: A magyarság eltitkolásával kapcsolatos történetek, megjegyzések ... 317
8. melléklet: Az anyanyelvhasználat miatti megszólításokról szóló történetek ... 319
9. melléklet: Az anyanyelvhasználat fontossága különböző helyzetekben ... 327
10. melléklet: Tannyelvválasztásra vonatkozó tervek/döntések ... 330
11. melléklet: Részvételi hajlandóság a jogvédelemben ... 332

Rezumat ... 371
Abstract ... 372

CUPRINS

Cuvânt înainte 13
1. Introducere 17
1.1. Atitudine față de limbă, drepturile lingvistice şi atitudinile față de drepturile lingvistice 17
1.2. Codificarea drepturilor lingvistice în România 25
1.2.1. Reglementarea legislativă a utilizării limbilor minoritare în perioada anterioară ratificării Cartei Europene a limbilor minoritare şi regionale (1945–2007) 25
1.2.2. Reglementarea legislativă a utilizării limbilor minoritare după ratificarea Cartei Europene (2007–2012) 31

2. Metodele, instrumentele şi locațiile cercetării. Persoanele intervievate şi colecatrea datelor 49
2.1. Ipotezele cercetării 50
2.2. Metodele de cercetare 50
2.3. Locațiile cercetării 52
2.4. Persoanele intervievate 54
2.4.1. Distribuția în funcție de vârstă şi sex 54
2.4.2. Distribuția în funcție de nivel de studiu 54
2.4.3. Alte date statistice 57
2.4.4. Eşantionul 58
2.5. Colectarea datelor 59

3. Mediul lingvistic al persoanelor intervievate 60
3.1. Limba utilizată în familie 60
3.2. Limba utilizată în cercul de prieteni 68
3.3. Mediul lingvistic în jurul domiciliului 72
3.4. Limba utilizată la locul de muncă 76
3.5. Limba de studiu 81
3.5.1. Limba de studiu în grădiniță şi şcoală generală 81
3.5.2. Limba de studiu în şcoala profesională şi liceu teoretic sau profesional 84
3.5.3. Limba de studiu în învățământul postliceal şi superior 88
3.5.4. Concluzii 91
3.6. Limba presei scrise şi mediilor audiovizuale urmărite de persoanele intervievate 92
3.7. Limba utilizată în timpul lucrului cu calculatorul şi pe internet 97
3.8. Utilizarea limbii în medii oficiale 99
3.8.1. Limba utilizată de către primărie 99
3.8.2. Limba utilizată de către oficiul poştal local 109
3.8.3. Limba utilizată de poliția locală şi tribunal 111
3.9. Limba folosită în practica religioasă 112
3.10. Limba utilizată în alte situații 116
3.10.1. Limba vorbită în timpul plății facturilor 116
3.10.2. Limba vorbită în timpul cumpărăturilor 118
3.10.4. Limba serviciilor medicale 121
3.11. Concluzii 123

4. Atitudinile faţă de limba maternă în situaţiile (potenţial) conflictuale 125
4.1. Atitudinile față de limba maternă conturate din relatările persoanelor intervievate privind diferite situații 125

4.2. Folosirea limbii materne în prezența persoanelor de etnie română 136
4.3. Concluzii.....148

5. Cunoștințele legate de drepturile lingvistice.....151
5.1. Cunoștințele legate de drepturile lingvistice generale 151
5.2. Cunoștințele legate de drepturile lingvistice aplicabile în cadrul primăriei locale..164
5.3. Cunoștințele legate de drepturile lingvistice aplicabile în cadrul oficiului poștal local 172
5.4. Cunoștințele legate de drepturile lingvistice aplicabile în cadrul poliției locale.....176
5.5. Concluzii.....181

6. Importanța folosirii limbii materne și a drepturilor lingvistice respective 182
6.1. Importanța folosirii limbii materne în cercul de familie.....183
6.2. Importanța folosirii limbii materne în cercul de prieteni.....188
6.3. Importanța folosirii limbii materne în corespondența privată 190
6.4. Importanța folosirii limbii materne în timpul comunicării cu vecinii.....191
6.5. Importanța folosirii limbii materne la locul de muncă 192
6.6. Importanța învățământului în limba maternă și a folosirii limbii materne în comunicarea cu instituțiile de învățământ 194
6.7. Importanța existenței mediilor de informare în limba maternă 205
6.8. Importanța folosirii limbii materne în decursul activităților administrative oficiale.....211
6.9. Importanța folosirii limbii materne în viața religioasă.....221
6.10. Importanța folosirii limbii materne în alte situații 223
6.11. Concluzii.....229

7. Alegerea limbii.....231
7.1. Limba de studiu aleasă de către (potențiali) părinți.....231
7.2. Limba aleasă în cursul activităților administrative oficiale.....239
7.3. Concluzii.....251

8. Atitudinile față de drepturile lingvistice 252

9. Concluzii 270

Bibliografie.....275

Anexe 283
Anexa 1: Chestionarul 283
Anexa 2: Lista persoanelor intervievate 298
Anexa 3: Datele statistice ale persoanelor intervievate pe tipuri de localități.....306
Anexa 4: Distribuția persoanelor intervievate după cult și stare civilă.....307
Anexa 5: Limba de studiu a studiilor efectuate.....308
Anexa 6: Relatări privind nedreptățirile suferite și situațiile incomode trăite 310
Anexa 7: Relatări, remărci privind ținerea în secret a apartenenței la etnia maghiară ...317
Anexa 8: Relatări privind comentariile la adresa persoanelor intervievate din cauza folosirii limbii materne 319
Anexa 9: Importanța folosirii limbii materne în diferite situații 327
Anexa 10: Planuri/Decizii privind alegerea limbii de studiu.....330
Anexa 11: Disponibilitatea de a participa în acțiuni organizate în vederea apărării drepturilor.....332

Rezumat.....371
Abstract.....372

CONTENTS

Foreword 13
1. Introduction 17
1.1. Language attitude, linguistic right and attitude towards liguistic rights 17
1.2. The codification of linguistic rights in Romania 25
1.2.1. The linguistic rights of Romanian Hungarians in the period before the ratification of the European Charter for Regional and Minority Languages (1945–2007) 25
1.2.2. The linguistic rights of Romanian Hungarians in the period after the ratification of the European Charter for Regional and Minority Languages (2007–2012) 31
2. The methods, instruments and locations of the research. Respondents and data collection 49
2.1. Hypotheses 50
2.2. The methods of the analysis 50
2.3. The locations of the survey 52
2.4. The respondents 54
2.4.1. Distribution by age and sex 54
2.4.2. Distribution by education 54
2.4.3. Other statistical data 57
2.4.4. The sample 58
2.5. Data collection 59
3. The linguistic environment of the respondents 60
3.1. The language used in the family 60
3.2. The language used with friends 68
3.3. The linguistic environment around the home 72
3.4. The language used at the workplace 76
3.5. The language of education 81
3.5.1. The language of pre-school and primary school 81
3.5.2. The language of vocational schools and (vocational) high schools 84
3.5.3. The language of specialist training and of higher education 88
3.5.4. Conclusions 91
3.6. The language of the written press and audio-visual media followed by the respondents 92
3.7. The language of computer use and internet use 97
3.8. Official language use 99
3.8.1. Language use at the City Hall 99
3.8.2. The language use of the post office 109
3.8.3. The language use of the police and of the court 111
3.9. The language used in religious life 112
3.10. Languages used in other situations 116
3.10.1. The language used during paying the bills 116
3.10.2. The language of shopping 118
3.10.4. The language of health care 121
3.11. Conclusions 123
4. Language attitudes in (potentially) conflictual situations 125
4.1. Language attitudes outlined in the different statements on various situations 125

4.2. The use of the mother tongue around Romanians 136
4.3. Conclusions 148

5. Knowledge of linguistic rights 151
5.1. Knowledge on general linguistic rights 151
5.2. Knowledge on linguistic rights enforceable at the Mayor's Office 164
5.3. Knowledge on the obligations regarding language use at the post office 172
5.4. Knowledge on the obligations regarding linguistic rights of the police 176
5.5. Conclusions 181

6. The importance of using the mother tongue and the demand for linguistic rights 182
6.1. The importance of mother tongue use in the family 183
6.2. The importance of mother tongue use among friends 188
6.3. The importance of mother tongue use in written personal communication 190
6.4. The importance of mother tongue use with neighbors 191
6.5. The importance of mother tongue use at the workplace. 192
6.6. The importance of mother tongue education and of mother tongue communication with the school 194
6.7. The demand for mother tongue information 205
6.8. The importance of mother tongue use in official matters 211
6.9. The demand for mother tongue religious life 221
6.10. The importance of mother tongue use in other situations 223
6.11. Conclusions 229

7. Language choice 231
7.1. The choice of language of instruction of the respondents as (potential) parents 231
7.2. Language choice in official matters 239
7.3. Conclusions 251

8. Attitudes towards linguistic rights 252

9. Summary 270

Bibliography 275

Appendices 283
Appendix 1.: The questionnaire 283
Appendix 2.: The list of respondents 298
Appendix 3.: The statistical data of the respondents by type of settlement 306
Appendix 4.: The distribution of the respondents by denomination and marital status 307
Appendix 5.: The language of instruction of the respondents 308
Appendix 6.: Stories about injustice and unpleasant situations 310
Appendix 7.: Stories, comments on the concealment of Hungarian identity 317
Appendix 8.: Stories about being addressed negatively because of using the mother tongue 319
Appendix 9.: The importance of mother tongue use in different situations 327
Appendix 10.: Plans/decisions regarding choice of language of instruction 330
Appendix 11.: Willingness of participation in the protection of linguistic rights 332

Rezumat 371
Abstract 372

ELŐSZÓ

Ez a könyv, illetve az alapjául szolgáló doktori értekezés körülbelül tíz évvel ezelőtt kezdett „íródni", mikor a Vajdakamarási Általános Iskola magyartanára lettem, és egy olyan tanári közösség részévé váltam, amely ugyanolyan fontosnak tartotta nemcsak azt, hogy a többnyire egynyelvű környezetben élő gyermekek minél több lehetőséget kapjanak a román nyelv gyakorlására, hanem azt is, hogy minden számukra szükséges információhoz anyanyelvükön is hozzáférhessenek. És ez annyira természetesnek tűnt mindenki számára, hogy sosem jutott volna senkinek eszébe megkérdezni: engedi-e, kötelezi-e, esetleg tiltja-e a törvény mindazt, amit megteszünk a diákokért. Később Vajdakamarástól mindössze öt kilométerre egy másik falu vegyes tannyelvű iskolájában kellett tudomásul vennem, hogy ami korábban természetesnek tűnt, az korántsem az. A legfurcsább pedig az volt, hogy – bár a román kollégák részéről semmilyen nyomást nem tapasztaltam – néhány magyar kollégám nemcsak önként lemondott olyan alapvető jogáról, mint például a nevének magyar helyesírás szerinti írása, de – számomra érthetetlen okokból – a tanulóknak is csorbította az anyanyelven történő ismeretelsajátítás jogát például azáltal, hogy szükségtelennek nyilvánította a magyar nyelvű szemléltetőeszközök beszerzését. Azt, hogy ezek a tanárok mennyire voltak tudatában annak, hogy ez mit is jelent, azért sem tudtam megállapítani, mert március 15-én ugyanők szavaltatták – igaz, a református templomban – Reményik Sándor *Templom és iskola* című versét. Az viszont már akkor egyértelművé vált számomra, hogy Romániában a nyelvi jogok kívánatos gyakorlati érvényesítését nemcsak a román jogalkotás, illetve helyenként a román közösség némely magyarellenes érzelmű tagjainak ellenállása nehezíti, hanem sok esetben maguk a magyarok is.

Nem is csak azokra kell itt gondolnunk, akik bármilyen oknál fogva önként lemondanak anyanyelvhasználati jogaikról. Hiszen sok esetben azok sem segítik a közösséget, akik a romániai magyarság jogaiért folytatott küzdelmük közepette figyelmen kívül hagyják mindazt, amit a törvény biztosít,

illetve az anyanyelvhasználat sok helyt meglevő és jól működő gyakorlatát, ami sokak számára példaadó lehetne, és diskurzusaikat kizárólag azokra az eseményekre, visszaélésekre építik fel, amelyek a hiábavaló harc érzetét keltik a magyarokban. Ilyen értelemben a romániai magyar sajtó sem szolgálja minden esetben a magyarságot. A meglevő nyelvi jogokkal kapcsolatos tájékoztatás ritka, hiányos, a romániai magyar sajtó és média többnyire az emberek számára szimbolikus értékű jogok érvényesítésének fontosságát hangsúlyozza, miközben szinte teljességgel megfeledkezik a mindennapi, illetve a hivatali anyanyelvhasználattal kapcsolatos meglevő jogokról.

Az ilyen tapasztalatok mentén fogalmazódott meg az a néhány kérdés, amelyre a doktori értekezésem alapját képező kutatás próbált választ keresni: milyen az emberek attitűdje a (kodifikált) nyelvi jogok viszonylatában, illetve mely tényezők befolyásolják viszonyulásmódjukat? Hogyan függ össze a nyelvi attitűd a nyelvi jogokhoz való viszonyulással? Van-e eltérés abban a tekintetben, ahogyan a szórványvidékeken, illetve a tömbmagyarság körében élők viszonyulnak a nyelvi jogokhoz? Van-e különbség az 1989 előtt és után szocializálódott generációk attitűdjei között? Befolyásolja-e az egyén viszonyulásmódját a neme, a végzettsége, illetve az, hogy városi vagy falusi környezetben él?

Hogy minél világosabban körvonalazható legyen az a szociálpszichológiai folyamat, amelyről beszélünk, a kutatást három különböző helyzetű térségben végeztem: egyrészt olyan területen, ahol a magyarság tömbben él, másrészt olyan térségben, ahol szórványban él, és végül olyan helyen, ahol a magyarság a lakosságnak megközelítőleg felét képezi. A tömbben élő magyarságnak az anyanyelvhasználat fontosságához és ezáltal közvetve a nyelvi jogokhoz való viszonyulását három Hargita megyei településen: Székelyudvarhelyen, Székelyderzsben és Recsenyéden vizsgáltam; azok a Maros megyei kutatópontok, ahol a magyarság a lakosságnak megközelítőleg felét képezi, Marosvásárhely, Marosszentgyörgy és Mezőbánd voltak; a szórványban élő magyarság ilyen attitűdjeinek vizsgálatához pedig a Hunyad megyei Déva, Csernakeresztúr és Alpestes.

A kutatásban használt kérdőív alapján régiónként 60 (30 városi, 30 falusi környezetben élő) személyt kérdeztünk meg, válaszaik bemutatására és értelmezésére a negyedik fejezetben kerül sor. Az itt ismertetett adatok az anyanyelvhasználat feltételeinek különböző tényezőire vonatkoznak, mint amilyen az adatközlők nyelvi környezete és nyelvhasználati gyakor-

lata, az attitűdjüket befolyásoló korábbi tapasztalataik, a nyelvhasználatra vonatkozó jogismeretük, az anyanyelvhasználat fontosságának megítélése különböző helyzetekben, a nyelvválasztás, valamint a nyelvi jogokhoz való viszonyulás. Bár ezek az adatok bizonyos fokig eltérő jellegűek, mint az ki fog derülni, tulajdonképpen ugyanazon problémakör különböző vonatkozásait mutatom be, hiszen a nyelvi környezet, a nyelvi attitűd, a nyelvi jogi ismeret, a nyelvi jogok iránti igény, valamint a nyelvválasztás mint az egyén attitűdjének konkretizációja egymással szorosan összefüggenek, és olyan rendszert alkotnak, amelynek megértéséhez a fent említett tényezők mindegyikét figyelembe kell venni.

A felmérés eredményeinek bemutatását egy rövid összefoglaló fejezet követi, majd a szakirodalom-jegyzék, a végén pedig egy melléklet, amelyben a kérdőív és az adatközlők adatai mellett olyan további adatok vannak a felmérés eredményeiből, amelyek a főszövegbe nem kerültek be, de a következtetések levonásához fontosak voltak, illetve olyan szemelvények az adatközlőkkel való beszélgetésekből, amelyek jobban megvilágítják az illető kérdés hátterét.

Köszönetnyilvánítás

Ez a könyv sosem látott volna napvilágot Szilágyi N. Sándor ny. egyetemi tanár biztatása, támogatása és irányítása nélkül. Neki köszönhetem azt is, hogy munkámat 2010–2014 között olyan kiváló emberi és munkaközösségben végezhettem, mint a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke, így folyamatosan tanulhattam Péntek János ny. egyetemi tanártól, de a kutatást figyelemmel kísérő és értékelő szakbizottság tagjaival, Benő Attila egyetemi docenssel, Kádár Edit egyetemi docenssel és Máthé Dénes egyetemi docenssel is állandó kapcsolatot tarthattam. Szintén Szilágyi N. Sándornak köszönhetem, hogy már a kutatás előkészítésének idején megismerkedhettem Kontra Miklós egyetemi tanárral, akinek támogatása és rendkívüli igényessége meghatározó értékű volt munkám végzése során.

Bár doktori dolgozatom, illetve ez a könyv egy szociolingvisztikai kutatás eredményeit mutatja be, a felmérés előkészítése, elvégzése, valamint az eredmények feldolgozása során más területek szakembereinek segítségére is szükség volt. Köszönettel tartozom így Horváth István egyetemi tanárnak, Csata Zsombor egyetemi adjunktusnak és Sorbán Angella kutatónak, akik

szociológusként segítették munkámat, valamint a főként kognitív pszichológiával foglalkozó Péntek Imre egyetemi adjunktusnak.

A kutatás elvégzéséhez a szakmai segítség mellett elengedhetetlen volt azoknak az önzetlen támogatása, akik segítettek felvenni a kapcsolatot az adatközlőkkel. A Hargita megyében folytatott adatgyűjtést Czégényi Dóra Andrea egyetemi adjunktus, Ivácsony Zsuzsanna magyartanár, Nagy Adél unit. lelkipásztor és Nagy Enikő segítették; a Maros megyei adatgyűjtésben Bartha Annamária, Becsky Eörs ref. lelkipásztor, Lukácsi Szilamér ref. lelkipásztor, Schlier Alfréd, Székely Edit és Tamási Zsolt történész segítettek; a Hunyad megyei adatgyűjtést Kun-Gazda Viola Kinga magyartanár, Lázár Balázs ref. lelkipásztor és Szabó Izabella tették lehetővé.

Végül, de nem utolsósorban köszönöm szüleim, rokonaim, barátaim és ismerőseim türelmét, biztatását, támogatását a dolgozat, illetve a könyv megírása során.

1. BEVEZETÉS

1.1. Nyelvi attitűd, nyelvi jog és nyelvi jogokhoz való viszonyulás

A történelem folyamán a kereskedelem, migráció és egyéb okok következtében az emberek folyamatosan kapcsolatba kerültek különböző kultúrákkal és nyelvekkel. Ma sincs ez másképp, sőt, a fejlődő technika és az ezzel együtt felgyorsuló kommunikáció egyre inkább megköveteli a kétnyelvűséget, vagyis azt, hogy az egyén hétköznapjai során két vagy több nyelvet használjon (Grosjean 2010:4). Az emberek jelentős része azonban nem is a rohamosan fejlődő technikának köszönhetően kerül más nyelvekkel kapcsolatba, hanem amiatt, hogy kétnyelvű környezetben él, vagyis olyan településen, régióban, ahol legalább két nyelvet használnak (Beregszászi–Csernicskó 2010:7).

Kétnyelvű környezetben a nyelvhasználat, nyelvválasztás nemcsak attól függ, hogy a kommunikációban részt vevőknek van-e közös nyelvük (Fishman 1968: 32). Ezt olyan nyelvtől független szociológiai tényezők is befolyásolják, mint az adott kor és szituáció, a társadalmi viszonyok összessége, a közösség írott és íratlan viselkedési normái, szokásai, a beszélők közötti kölcsönös kapcsolat, egymásrahatás (Kiss 1995: 66–69), így „a nyelvválasztás színterek szerinti elrendezésének felmérése értékes információkat szolgáltathat egy-egy nyelv funkcióiról, státusáról, s a kétnyelvűségi szituációban lényeges mennyiségi eloszlásáról egyaránt" (Beregszászi–Csernicskó 2010: 12).

A nyelvhasználati színtér olyan nyelvi és nyelven kívüli tényezők által meghatározott társadalmi közeg, „amelyek egy-egy beszélőközösségben a beszélők kódválasztását és nyelvhasználatuk mikéntjét befolyásolják" (Lanstyák 2000: 121). Annak alapján, hogy bizonyos beszédhelyzetekben valamely közösség tagjai általában milyen nyelvhasználati mintákat követnek, általánosságban véve privát és a nyilvános színterekről beszélhetünk (Fishman 1968: 38). A magánszférához olyan intim vagy személyes nyelv-

használati színterek tartoznak, mint a család, a rokonság, a szomszédok, a baráti kör (Kiss 1995: 68–69), de ide soroljuk a belső nyelvhasználati színtereket is, mint például az imádkozást, gondolkodást, számolást (vö. Márku 2013: 97). A nyilvános (közéleti vagy társadalmi) színterek közé tartozik például a szórakozóhely, az üzlet, a munkahely, az iskola, a hivatal, a rendőrség, a bíróság, az orvosi rendelő, az egyház stb. (vö. Kiss 1995: 68–69; Lanstyák 2000: 122–123; Beregszászi–Csernicskó 2010: 12).

Bár a beszédhelyzetek elméletileg végtelenül variálhatók, a variációs lehetőségek közösségenként eltérhetnek, azaz előfordulhat, hogy valamely beszélőközösség esetében bizonyos nyelvhasználati színterek relevanciája eltérő, vagy teljességgel hiányoznak (Borbély 2001: 132–133), ami oda vezet, hogy „a kétnyelvűség előbb vagy utóbb az egynyelvűség irányába billen el. […] A domináns nyelv pedig – a modern kor természetes, illetőleg nyílt és burkolt hatásmechanizmusaitól támogatva – eredményesen szorítja vissza a gyenge vagy gyengébb helyzetű másik nyelvet" (Kiss 1995: 221), vagyis „a közösség egy vagy több tagja nem használja többé csoportja anyanyelvét, hanem egy másik nyelvet beszél" (Borbély 2001: 19). Ezt a gazdasági-társadalmi egyenlőtlen arányú változásból fakadó, végső soron önszabályozási folyamatot nevezzük *nyelvcsere*nek (Fishman 1991: 6).

Mint a fentiekből látszik, „a kisebbségi csoportok, Kárpát-medencei nemzeti közösségek kétnyelvűsödésének eredményét, a kisebbségi kétnyelvűség jellegét döntő módon meghatározza az anyanyelv státusa és presztízse, a belső és a külső értékelés, a beszélőknek a nyelv iránti attitűdje" (Péntek 2002: 316).

A nyelvi attitűd „a nyelvi viselkedésre való felkészültséget, készültséget jelenti. Az arra való hajlamot, hogy egy adott nyelvre, nyelvváltozatra, nyelvi jelenségre vagy elemére vonatkozóan következetesen így vagy úgy, kedvező vagy nem kedvező módon reagáljunk" (Kiss 1995: 135). Mivel Kiss Jenő a nyelvi attitűdöt három (megismerő, értékelő és akarati) összetevőből álló konstruktumként írja le, fontos itt megjegyezni, hogy az újabb kutatások eredményeinek ismeretében a nyelvi attitűdnek ezt a definícióját ki kell egészítenünk azzal, hogy a nyelvi attitűd interakcióba is lép a nyelvvel kapcsolatos ismeretekkel/hiedelmekkel, érzelmekkel, illetve viselkedéssel, tehát nemcsak tükrözi „a beszélőközösség társadalmi szokásait, viselkedési szabályait" (Kiss 1995: 136), hanem alakítja is ezeket.

A huszadik század folyamán kialakult és általánosan elfogadott nézetek szerint az attitűd három összetevőből áll: az *érzelmi komponens* (*affective component*) arra vonatkozik, hogy az egyénnek milyen érzelmei vannak az adott tárggyal szemben; a *kognitív összetevő* (*cognitive component*) utal azokra az elképzelésekre és eszmékre, amelyeket az egyén bizonyos fogalmakkal szemben hordoz; a *viselkedéses összetevő* (*behavioural component; conative component*) magába foglalja azokat a viselkedési formákat, amiket az egyén az adott tárggyal szemben végrehajt (Oskamp–Schultz 2005: 8). Ezek az elméletek e három komponenst hierarchikus formában láttatják: a három összetevő egyetlen konstrukcióba, az absztrakció magasabb szintjén álló attitűdbe olvad (Baker 1995: 13). Későbbi kutatások rámutattak viszont arra, hogy az attitűdök valamivel kapcsolatos kognitív, érzelmi és viselkedéses reakció(k) nyomán alakulnak ki, tehát olyan értékelő tendenciák, amelyek interakcióba lépnek a hiedelemmel *(belief)*, az érzelemmel *(affect)* és a nyilvánvaló viselkedéssel *(overt behaviour),* azaz egyszerre alapulnak ezeken, és alakítják ezeket anélkül, hogy ezek részei lennének (Albarracín et al. 2005: 5; l. még Crano et al. 2011: 10). Ezért itt az *attitűd*nek azt a meghatározását fogadjuk el, miszerint ez *egy adott attitűdtárgyra irányuló, bizonyos mértékben kedvező vagy kedvezőtlen reakcióra való hajlam* (Albarracín et al. 2005: 4; Oskamp–Schultz 2005: 9). Ha az attitűdöt szerkezetként szeretnénk leírni, ezt egy tárgyértékelés-asszociáció *(object-evaluation association)* és a hozzá kapcsolódó tudásstruktúrák *(knowledge structures)* együtteseként képzelhetjük el (Fabrigar–MacDonald–Wegener 2005: 80), vagyis az attitűdszerkezet a tudásstruktúrák tartalmát és számát, az attitűd és az ehhez fűződő tudásstruktúrák közötti asszociációs kapcsolatok erősségét, illetve mintázatát jelöli.

A nyelvi attitűdök tükrözik a nyelv aktuális helyzetét (azaz a közösség által a nyelvnek tulajdonított státusát, értékét, fontosságát), a benne rejlő lehetőségeket, illetve az ehhez kapcsolódó problémákat (Baker 1995: 9–10), vagyis azt, hogy a beszélőközösség milyen mértékben tekinti anyanyelvét presztízsértékűnek, azaz pozitívként minősített tulajdonságoknak köszönhetően tekintélynek, társadalmi elismertségnek örvendő nyelvnek (vö. Kiss 1995: 136) vagy stigmatizáltnak, azaz negatívnak tartott tulajdonságokból kifolyólag társadalmilag megbélyegzettnek, leértékeltnek (vö. Kiss 1995: 136–137).

Valamely nyelv presztízse nemcsak a nyelvi attitűddel függ össze, hiszen ezt befolyásolja az egyén nyelvi környezete, vagyis a beszélők száma, a be-

szélők nyelvi kompetenciái, a különböző szereplők (egyének, testületek, az állam, civil szervezetek) által megvalósított kommunikáció nyelvének használati terei (Gazzola–Grin 2007: 102),[1] következésképpen a nyelvi tájkép is, vagyis „The language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings"[2] (Landry–Bourhis 1997: 25). Így tehát az etnikai kisebbség anyanyelvének presztízsét nemcsak a közösség lélekszáma befolyásolja, hanem közvetett módon az is, hogy milyen anyanyelvhasználati lehetőségeket biztosít számukra a törvénykezés, illetve hogyan viszonyulnak törvény adta jogaikhoz (vagyis hogy fontos-e nekik, hogy éljenek ezekkel, és ha igen, milyen mértékben).

Amint az a fentiekben is körvonalazódott, a státus „a presztízsnek az objektív(ebb), tárgyilagosan megállapítható része, a szűkebb értelemben vett jogi és politikai státus az erő és a hatalom, a jog és a korlátozás függvénye, a többi komponensben több-kevesebb szubjektív elem lehet, és jelentős eltéréseket mutat a belső (ön-) és a külső értékelés tekintetében. Más vonatkozásban a státusnak és a sztereotípiáknak következménye is a presztízs, ill. ennek hiánya, a státus határozza meg, teremti meg, növelheti vagy csökkentheti a nyelv presztízsét, ok-okozati viszony is van tehát közöttük" (Péntek 2002: 312).

A magyar szakirodalomban Kiss Jenő négy jogi státust különböztet meg. Definíciója szerint *államnyelv* alatt olyan nyelvek értendők, melyek egy adott államban egyedüli hivatalos nyelvként használatosak. *Hivatalos nyelv*nek azokat a nyelveket tekinti, melyeknek a nyilvános, közéleti ügyintézésben, a tömegtájékoztatásban és az oktatásban történő használatát az alkotmány, illetőleg a nyelvhasználatra vonatkozó törvények előírják. Ez nem minden esetben azonos az államnyelvvel, hiszen bizonyos országokban (például Svájcban, Finnországban stb.) egynél több nyelvet is hivatalos nyelvvé nyilvánítottak. A *regionális hivatalos nyelv* egy adott államnak csupán egy meghatározott területén használható hivatalosan (például a magyar nyelv Horvátországban, a katalán Spanyolországban). A legkevesebb jogot

---

[1] Michele Gazzola és François Grin szerzőpáros átveszi a nyelvi tájképnek a Grin által adott meghatározását (Supply and demand as analytical tools in language. In: Breton, A. (ed.): *Exploring the Economics of Language*. Ottawa, Canadian Heritage, 1999. 31–62).

[2] „A hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái" (ford. Petteri Laihonen: Laihonen 2012: 27).

a *kisebbségi nyelvek*, azaz az etnikai kisebbségek által használt anyanyelvi változatok beszélői élvezik (mint például a magyar nyelv Romániában, illetve a román nyelv Magyarországon) (Kiss 1995: 155). Bár kidolgozása időpontjában (legalábbis a magyar nyelv akkori helyzetét tartva szem előtt) elfogadható volt, ezt az osztályozást ma már nem alkalmazhatjuk, hiszen a nyelvi jogok kodifikációja terén végbement változások folytán e szerint a magyar Romániában hivatalos nyelv lenne, a román alkotmány ugyanis garantálja a nyilvános, valamint a tömegtájékoztatásban és az oktatásban történő használatának jogát, de közéleti ügyintézésben történő használatát is előírja azokban az esetekben, amikor valamely közigazgatási egységben a magyarság aránya eléri a 20%-ot.

Némileg hasonlóan csoportosít Juan Cobarrubias is, akinek kategorizációja viszont árnyaltabb annak köszönhetően, hogy nem a nyelvek jogi státusát, hanem a hivatalos szerveknek a nyelvekhez való viszonyulásmódját veszi figyelembe, mely a szerző szerint nem csak azért fontos, mert rávilágít a nyelvi jogok természetére, hanem azért is, mert megmutatja a hivatalos attitűdök befolyását a nyelvi funkciók érvényesülésére. Cobarrubias is megkülönbözteti egymástól az *egy államon belül egyetlen hivatalos nyelvként használt nyelv*et, a *hivatalos státust más nyelvvel megosztó hivatalos nyelv*et, a *regionális hivatalos nyelv*et, a kisebbségi nyelvek esetében viszont abból a felismerésből fakadóan, hogy ezek helyzete – az etnikai kisebbségek társadalmi-politikai eltérő helyzete miatt – nem azonos,[3] finomítja az osztá-

[3] Az 1980-as években szervezett, kisebbségi nyelvekkel kapcsolatos nemzetközi konferenciákon körvonalazódott, hogy a különböző nyelvek eltérő helyzete miatt problematikus egyértelmű meghatározást nyújtani, ezért a kisebbségi nyelv jellemzői kapcsán általánosságban csak annyit állapíthatunk meg, hogy a következő kritériumok közül legalább néhány érvényes rá: 1. politikai tényezőkből kifolyólag valamely kulturálisan domináns nyelv árnyékában él; 2. beszélője nem minden helyzetben használhatja (például a közigazgatásban, oktatásban, tömegtájékoztatásban stb.); 3. beszélői kétnyelvűek; 4. beszélői inkább hálózatot képzenek, mint közösséget, amiatt, hogy nem rendelkeznek városi központtal; 5. mivel bizonyos témákról kizárólag a domináns nyelven beszélnek, a kisebbségi nyelv szókészletéből hiányozhatnak a megfelelő terminusok, a beszélők keveréknyelven nyilatkoznak meg; 6. a nyelvnek nincs sztenderd változata; 7. a nyelvet a tudatos kiirtására való törekvés veszélyezteti; 8. a beszélők lemondanak használatáról, mivel nincs sztenderd változata, vagy mivel szókészlete nem megfelelő ahhoz, hogy az egyén minden témáról ezen a nyelven beszélhessen; 9. a nyelv használatát ellenzők a szókészletbeli hiányosságokra vagy a nyelvi norma hiányára hivatkozva bizonyítják, hogy ez alacsonyabb rendű; 10. a kisebbségi nyelv ügyét támogatók javasolják a nyelv megőrzését vagy revitalizációját; 11. a nyelv támogatása nyelvi

lyozást. Külön említi a *támogatott nyelv*et, amelynek nincs ugyan hivatalos státusa, de amelyet a helyi közigazgatás vagy éppen maga az állam valamilyen céllal támogat, a *megtűrt nyelv*et, vagyis az olyan nyelvet, melynek használatát az államon belül elismerik, de melyet a hatóságok figyelmen kívül hagynak, és a *tiltott* nyelvet, melynek (nyilvános) használatát a hivatalos szervek explicit módon tiltják (Cobarrubias 1983: 45).

Tove Skutnabb-Kangas és Robert Phillipson, akik ismerik ezt a típusú osztályozást, ennek mintegy továbbgondolásaként állították fel azt a kétdimenziós keretet (vö. Skutnabb-Kangas 1992), amelynek segítségével érzékel(tet)hető a nyelvi jogok biztosítására vagy éppen megvonására vonatkozó törvénykezés burkolt vagy nyílt volta, illetve annak fokozatai. Meglátásuk szerint a törvényhozásnak négyféle típusát kell megkülönböztetnünk: a nyílt, illetve a burkolt asszimilációorientált törvényhozás a kisebbségi nyelv használatának tilalmát vagy megtűrését írja elő, ezzel szemben a megtartásorientált törvényhozás engedélyezi vagy éppen támogatja a kisebbségi nyelv használatát. Mint korábban is rámutattak, a kisebbségi közösségeknek nem a diszkrimináció megszüntetését célzó törvényekre van szükségük, hanem hosszú időtartamra tervezett pozitív lépésekre *(affirmative actions)* (Phillipson–Rannut–Skutnabb-Kangas 1995: 16). Ezt a megállapítást támasztják alá például azok a tanulmányok is, melyek arra világítanak rá, hogy bizonyos államokban a kisebbségek nyelvi jogait éppen a diszkrimináció megelőzésének, illetve a hivatalos nyelv védelmének ürügyén szűkítik (vö. Kontra 1999b; Szabómihály 2009).

A fentiekből máris kiderült, hogy a kisebbségi nyelvhasználatot támogató törvénykezés léte nem magától értetődő. Rainer Enrique Hamel szerint az, hogy az ilyen jellegű törvénykezést korábban (a modern állam kialakulása idején) nem tartották szükségesnek, annak a közhiedelemnek volt az eredménye, hogy a nyelv létébe, azaz „megszületésébe", „életébe", illetve „halálába" nincs beavatkozási lehetőségünk (Hamel 1997: 1). Más vélemény szerint ennek oka viszont az, hogy a modern állam elengedhetetlen követelményének tekintették az egynyelvűséget, hiszen ennek végső célja az egységes (azaz egynyelvű) nemzet volt (Andrássy 1998: 17–47).

---

tervezést vagy nyelvújítást igényel; 12. az anyanyelvű oktatás kérdése államonként változó: bizonyos államokban megtiltják a kisebbségi nyelv oktatását, másokban a kisebbségi nyelv tantárgy, megint másokban pedig az oktatás nyelve; 13. a nyelv korábban nem volt kisebbségi, ezért volt írásbelisége, amely azonban a jelenben hiányzik (Simpson 2001).

A homogenizálásra való törekvés napjainkban is megnyilvánul. Ennek okaként egyrészt az jelölhető meg, hogy a többségben levők úgy gondolják, az egynyelvűség segíti a nemzet gazdasági helyzetének javulását, másrészt pedig a nemzetre vagy az állam integritására nézve veszélyesnek tartják a nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak biztosítását, véleményük szerint ugyanis ezeknek a jogoknak az elismerése nemcsak lehetőséget ad a heterogenitás fenntartására, hanem a kulturális autonómia kivívásához, később a gazdasági autonómiára való igények megfogalmazásához, végül pedig a függetlenség igényléséhez vezethet (Phillipson–Rannut–Skutnabb-Kangas 1995: 4–6). A történelem folyamán világossá vált azonban, hogy e félelmek alaptalanok, hiszen egyrészt a többnyelvűség nem befolyásolja negatívan egy ország gazdasági helyzetét, másrészt pedig az olyan jellegű konfliktusokat, amelyektől a többségiek félnek, éppen a nyelvi jogok megtagadása eredményezi. A nyelvi jogok biztosítását előíró törvénykezés kidolgozása tehát nem pusztán a nyelvi diverzitás fenntartása érdekében elengedhetetlen, sürgős feladat, hiszen ennek hiánya e jogok feletti átsikláshoz, következésképpen (akár agresszivitásban is megnyilvánuló) konfliktusokhoz vezethet (Phillipson–Rannut–Skutnabb-Kangas 1995; Hamel 1997: 2; Andrássy 1998; Kontra 1999a).

A nyelvi jogok megfogalmazása során a nyelvészek olyan akadályokba ütköztek, mint például az a felismerés, hogy a nyelvi jogok fogalma nem tekinthető állandónak, hiszen ezt folyamatosan alakítja egyrészt az, ahogyan az egyének megélik a egyéni szabadságuk korlátozását, másrészt azoknak a kihívásoknak összessége, melyekkel a nemzetközi közösség szembenéz a társadalmi igazságtalanságok ellen folytatott harca során (Phillipson–Rannut–Skutnabb-Kangas 1995). A fogalom megragadását az is nehezítette, hogy a különböző nyelvszemléletek miatt sok vita folyt arra vonatkozóan, hogy a nyelvi jogok az alapvető emberi jogokhoz tartoznak-e, vagy nem. Ha ugyanis a nyelvet kifejezőeszközként kezeljük, akkor a nyelvi jog mindenképpen az emberi jogok közé tartozik, hiszen az önkifejezés szabadságának feltétele. Ha azonban pusztán kommunikációs eszközt látunk benne, akkor nem tekinthetők alapvető emberi jogoknak, mindössze társadalmi vagy kulturális jogokként kezelhetők (Hamel 1997: 4).

Manapság a nyelvészek jobbára egyetértenek abban, hogy a nyelvi jogok alapvető emberi jogok, hiszen mivel a nyelv az adott beszélőközösség számára egy sajátos szemléletmód, illetőleg kultúra hordozója is, nem te-

kinthető puszta kommunikációs eszköznek. Éppen ezt a szemléletmódot hivatott tükrözni a következő meghatározás: „nyelvi emberi jog az anyanyelvvel/anyanyelvekkel azonosulni, az(oka)t tökéletesen elsajátítani, a hivatalos életben használni, valamint ugyanilyen jog megtanulni az adott országban használatos hivatalos nyelvet/a hivatalos nyelvek közül egyet" (Skutnabb-Kangas 2000: 52).

Mivel általános tapasztalat az, hogy „az államnyelv kiszorítja a kisebbség nyelvét, amikor a két nyelv használói egységes gazdasági és politikai rendszerbe kerülnek" (Gal 1991: 66), a nyelvi kisebbségek anyanyelvének megőrzése szempontjából igen fontos szerepet játszik a nyelvi jogaik biztosítása. Valamely nyelv jogi státusának pozitív módosulására irányuló jogszabályozás ugyanis, „ha megfelelő formában kerül alkalmazásra – erősítheti a nyelvi kötődést, javíthatja a külső megítélést, lassíthatja vagy meg is állíthatja a nyelvcseréhez vezető negatív nyelvi folyamatokat" (Péntek 2004: 217). Az azonban, hogy a megteremtett jogi feltételek következményeként ez valóban megtörténik-e, gyakorlatilag a közösségnek a saját nyelvi jogaihoz való viszonyulásától függ (vö. Péntek 2005).

Abból kiindulva, hogy – bár „nyelvi emberi jog az anyanyelvvel/anyanyelvekkel azonosulni, az(oka)t tökéletesen elsajátítani, a hivatalos életben használni" (Skutnabb-Kangas 2000: 52) – az egyes nyelvek (jogi) státusa államonként, de akár egyazon államon belül is eltérő lehet, a saját **nyelvi jogokhoz való viszonyulás**t úgy határozhatjuk meg, mint az adott állam törvényei által szabályozott anyanyelvhasználati lehetőségekhez fűződő ismeretekkel/hiedelmekkel, érzelmekkel, illetve viselkedéssel interakcióba lépő attitűdöt, vagyis az egyénnek a nyelvi jogokkal kapcsolatos reakcióra való hajlamát, mely kölcsönhatásban van egyrészt a jogszabályok ismeretével vagy az erről kialakult hiedelmekkel, másrészt a joghoz kapcsolódó pozitív vagy negatív érzelmekkel, harmadrészt pedig a szóban forgó joggal kapcsolatos közösségi gyakorlattal, szokással.

1.2. A nyelvi jogok kodifikációja Romániában

A nemzeti kisebbségek, illetve kisebbségi nyelvek védelmének kérdése a nemzet fogalmának előtérbe kerülésével egy időben, a 19. században merült fel, a nyelvi jogokat azonban csak a 20. században rögzítették. Mivel a 20. század elején, jórészt az I. világháborút követő békeszerződések keretében kidolgozott kisebbségvédelmi rendszer rövid időn belül, már az 1930-as években megbénult (vö. Kovács 2010), a II. világháborút követően megpróbáltak egy újabb rendszert kidolgozni.

1.2.1. A romániai magyarság nyelvi jogi helyzete a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája* ratifikálását megelőző időszakban (1945–2007)

Románia a bécsi döntés során elvesztett területek végleges visszanyerésének[4] érdekében 1945-ben dolgozta ki és fogadta el a Nemzetiségi Statútumot,[5] amely kimondta ugyan, hogy a hivatalos nyelv a román, de előírta az anyanyelv szóbeli és írásbeli használatát azokban a közigazgatási és bírósági kerületekben, ahol a kisebbség aránya eléri a 30%-ot (6., 8–10. §.), garantálta az anyanyelvhasználat korlátlan jogát a magánéletben, az ipari és kereskedelmi életben, a vallási életben, a sajtóban, illetve bármilyen természetű kiadványokban és közleményekben, valamint a nyilvános gyűléseken (7. §.), sőt, mi több, előírta, hogy „Az 1944. augusztus 23-a után megjelent törvényeket és ezek végrehajtási utasításait hivatalos törvénytárban kell közzétenni mindazoknak a nemzetiségeknek a nyelvén, amelyek a legutóbbi népszámlálás adatai szerint az ország lakosságának legalább 5%-át alkotják" (17. §.). Bár mindmáig nem helyezték hatályon kívül, és elvileg valóban védhette volna a magyar kisebbséget (vö. Nagy 2002a: 297–299), az igényelt területek visszaszerzését követően Románia kisebbségpolitikája meglehetősen kettősnek bizonyult: bár tiltani nem tiltották az anyanyelv használatát, az 1947–1965 közötti időszakban az anyanyelvhasználatra vonatkozó törvényalkotásból fokozatos kiszorultak a kisebbség-

[4] Bár Románia megszállta és visszaigényelte Észak-Erdélyt, ezt a területet nemzetközi jogi értelemben csak az 1947. évi párizsi békeszerződés aláírását követően tudhatta sajátjának.

[5] 1945. február 6-án kelt 86. sz. törvény. Fordítását l.: *Magyar Kisebbség* 1997. 1–2. sz. 286–291.

védelmi rendelkezések, a joggyakorlat pedig egyre inkább a román nyelv dominanciájának a kisebbségi nyelvek rovására történő megerősödését tükrözte. Annak köszönhetően azonban, hogy a romániai magyarság körében a magyar nyelv a különböző megszorítások ellenére továbbra is igen magas presztízsnek örvendett, azokban a régiókban, ahol a magyar nemzetiségűek a lakosság többségét alkották, ennek használata a közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, de akár a magánszemélyek és államigazgatási szervek közötti kommunikáció során megengedett volt. (Vö. Bottoni 2008; Dávid 2000: 368–369; Kuszálik 1996; Nagy 2002a; Nagy 2002b; Papp Z. 2004; Sárándi 2005; Süle 1990: 62–65; Vincze 1997a; Vincze 1997b)

A kisebbségpolitika és a kisebbségi nyelvhasználat szabályozása szempontjából fordulatot jelentett Nicolae Ceauşescunak a Román Kommunista Párt (RKP) főtitkárává választása (1965 márciusa). Törvényhozás szintjén a változásokat már az 1965-ös Alkotmány[6] is jelezte, a folyamat azonban csak a későbbiekben teljesedett ki, az 1968-ban hatályba lépő új tanügyi törvény,[7] az új büntető eljárási törvénykönyv,[8] illetve a bíróságok szervezéséről szóló törvény,[9] valamint az új közigazgatási törvény[10] megjelenésével, melyekkel nemcsak folytatódott a kisebbségi közösségek nyelvi jogai visszaszorításának folyamata, hanem fel is erősödött. Jellemző ennek a korszaknak törvényhozására, hogy bár a jogszabályok megfogalmazása során sosem hagyták figyelmen kívül azt, hogy Románia területén számos nemzeti kisebbség él, ezek egyre kevésbé engedtek következtetni egy reális kisebbségvédelmi politika meglétére és működésére. Az asszimilációs politikát nyíltan is megfogalmazó RKP-konferenciát[11] követően bizonyos anyanyelvhasználati kérdésekkel kapcsolatban nemcsak törvények, hanem párthatározatok vagy egyéb törvényerejűnek tekintett írott dokumentu-

---

[6] Románia Szocialista Köztársaság Alkotmánya, megjelent az 1965. augusztus 21-i 1. számú Hivatalos Közlönyben.

[7] 1968. évi 11. számú, a Románia Szocialista Köztársaságban folyó oktatásról szóló Törvény, megjelent az 1968. évi 62. számú Hivatalos Közlönyben.

[8] 1968. évi 29. számú Törvény, Büntető eljárási törvénykönyv, megjelent az 1968. évi 145–146. számú Hivatalos Közlönyben.

[9] 1968. évi 58. számú, a bíróságok szerveződéséről szóló Törvény, megjelent az 1968. évi 169. számú Hivatalos Közlönyben.

[10] 1968. évi 57. számú, a néptanácsok szerveződéséről és működéséről szóló Törvény, megjelent az 1968. évi 168. számú Hivatalos Közlönyben; újraközlése az 1980. évi 96. számú Hivatalos Közlönyben.

[11] A Román Kommunista Párt Országos Konferenciája, 1972. július 19–21.

mok (l. pl. Tismăneanu 2006: 522–576), illetve a cenzúra révén is (l. pl. Győrffy 2009: 149–184) rendelkezett a hatalom.

A kisebbségi nyelvhasználat ellen irányuló pártpolitika következtében a Ceauşescu-korszak végére olyannyira szűkültek az anyanyelvhasználati lehetőségek, hogy bizonyos körülmények között a magyar nyelv már a magánjellegű kommunikáció nyelveként sem volt elfogadott.[12] A megszorítások gyakorlatilag az élet minden területére kihatottak, a nyelvi és kulturális asszimiláció folyamatának minél gyorsabb lezajlását viszont főként az oktatásra, különböző hivatalok nyelvhasználatára, illetve a tömegtájékoztatásra vonatkozóak voltak hivatottak segíteni.

A magyar nyelvű oktatást első lépésként az 1973. évi 278. sz. törvényerejű rendelet[13] sújtotta, melynek következtében szórványvidékeken sok helyen eltűntek a magyar tannyelvű általános iskolák, de Székelyföldön is számos intézményben számolták fel az általános iskolák magyar tannyelvű felső tagozatos osztályait (Süle 1990: 84). Később az 1978. évi 28. sz. új tanügyi törvény azáltal, hogy előírta azon feltételek megteremtését, melyek lehetővé teszik, hogy az együttélő nemzetiségek a román nyelv mellett alaposan elsajátíthassák anyanyelvüket, azt az illúziót kellette, hogy bár szűkebb körben, de vannak még lehetőségek. Külön fejezetet szán a kisebbségi oktatásnak, ahol előírja az együttélő nemzetiségek anyanyelvén történő oktatást lehetővé tevő intézmények, csoportok, osztályok létesítését, azt, hogy a román nyelven tanult tantárgyak esetében anyanyelvükön is hozzáférjenek a tankönyvekhez, megengedi az anyanyelvű szakoktatást, előírja, hogy a román nyelven tanuló, kisebbséghez tartozó tanulók kérésükre külön tantárgyként saját anyanyelvüket is tanulhassák. A törvény 105. cikke ugyanakkor biztosítani kívánta az esélyegyenlőséget is: kimondta, hogy az együttélő nemzetiségekhez tartozó fiatalok nemcsak a szakmai felkészülés

[12] Az Egyesült Államokban működő Helsinki Bizottság 1989. februári Jelentése olyan értesülésekről számol be, miszerint pszichiátriai kezelés során következetesen megtiltották a betegeknek az anyanyelv használatát, de arról is szó esik, hogy börtönökben fogva tartottak egymással folytatott beszélgetések során sem használhatták anyanyelvüket (U.S. Helsinki Watch Committee 1989: 19–21).

[13] Ez előírta egyrészt, hogy a kisebbségi tannyelvű oktatási intézményekben – a tanulók létszámától függetlenül – kötelező román tannyelvű tagozatokat vagy osztályokat létesíteni (3. cikk, I–III.), másrészt pedig, hogy a kisebbségi tannyelvű csoportok vagy osztályok létszáma óvodában, illetve általános iskolában legalább 25 (3. cikk, I–II.), líceumban pedig legalább 36 (3. cikk, III.) – ennél kisebb létszámmal csak a Nevelés- és Oktatásügyi Minisztérium külön jóváhagyásával indíthattak osztályt (3. cikk, I–III.).

terén élveznek egyenlőséget, hanem egyenlő feltételek mellett állnak munkába is. A gyakorlatban azonban az esélyegyenlőség biztosítása az 1970-es évek egyik fő elrománosítási stratégiájának bizonyult: a magyar értelmiségiek szétszórásának célzatával a felsőfokú intézményekben végzetteket színromán területeken levő munkahelyekre helyezték ki, és a munkahelyet kötelező volt elfoglalni (Tismăneanu 2006: 533).

Az igazságszolgáltatás terén nyelvi jogi szempontból ebben a korszakban igen kevés változás történt, hiszen azokat a törvényeket, amelyek ezt a területet szabályozták, Ceauşescu hatalomra jutása után vagy nem módosították (például a Polgári eljárási törvénykönyvet), vagy olyan előírásokon változtattak, amelyek nem érintették a kisebbségek nyelvi jogait (például a Büntető eljárási törvénykönyv). Az 1965-ös Alkotmány, illetve a bíróságok szerveződéséről szóló törvény tartalmaz ugyan olyan előírásokat, melyek szerint az anyanyelvhasználat jogát az állam garantálja, azonban a specifikus jogszabályok hiánya, illetve az, hogy a jegyzőkönyveket és minden más, perrel kapcsolatos dokumentumot román nyelven kellett megírni, akadályozta a romániai kisebbségeket abban, hogy éljenek ezekkel a jogaikkal. Így ebben a korszakban, bár „ezt törvény nem tiltja, egyszerűen nem foglalkoznak a magyar vagy egyáltalán más, idegen nyelven benyújtott keresetekkel. Ebben az esetben a tolmács és fordítás költségei, amelyek igen magasak, ha valaki minden perbeli cselekményt és iratot magyar nyelven akar benyújtani, mind a felet terhelik. Büntetőügyekben a magyar nyelv használata még korlátozottabb, mivel a nyomozást tartalmazó iratcsomó már eleve román nyelvű, amit az ügyfélnek meg kell ismernie" (Nagy 2002b: 266).

A közigazgatás területén is komoly akadályokba ütközött az anyanyelvhasználat egyrészt a törvény szándékosan általános megfogalmazása, másrészt az anyanyelvű közigazgatási szakoktatás hiánya miatt (Nagy 2002b; vö. még Tismăneanu 2006: 532).

Az **audiovizuális tömegtájékoztatás** terén a megszorítások 1974-ben kezdődtek: az ekkor megjelent Sajtótörvény[14] előírta, hogy az országban működő írott sajtónak a nemzet legfelsőbb érdekeit kell szolgálnia, s így „folyamatosan munkálkodnia kell a Román Kommunista Párt politikájának életbe ültetésén" (Győrffy 2009: 163), ugyanakkor akadályozta az

[14] 1974. évi 3. számú, Románia Szocialista Köztársaság írott sajtójáról szóló Törvény, megjelent az 1978. évi 3. számú Hivatalos Közlönyben.

anyanyelvű, a nemzeti identitás megőrzését szolgáló írott sajtótermékekhez való hozzáférését.[15] Ugyanebben az évben lép hatályba a papírfogyasztás ésszerűsítéséről szóló 1974-es párthatározat, amely nyomán elkezdődik az alig néhány éve létrejött magyar nyelvű sajtóorgánumok elsorvasztása (Győrffy 2009: 163). A kulturális homogenizálás folyamata az 1980-as években teljesedik ki: 1984-ben telefonon közölt utasítással megszüntetik a magyar nyelvű televíziós műsorokat, de drasztikusan csökkentik a helyi rádióadók magyar nyelvű adásainak műsoridejét is (Tismăneanu 2006: 533), 1988-tól pedig a helységnevek kizárólag románul jelenhettek meg nyomtatásban (Tismăneanu 2006: 527).

Az 1989. decemberi rendszerváltást követő években magyar értelmiségiek több olyan törvénytervezetet is kidolgoztak, amelyek a nemzeti kisebbségek védelmét szolgálták volna. Ezek közül elsőként a Szőcs Géza által kidolgozott *Törvénytervezet a nemzeti, etnikai, nyelvi közösségekről és az ezekhez tartozó személyekről* javaslatot kell megemlítenünk, melyet a szerző 1991-ben önálló képviselői indítványként nyújtott be a Román Parlament Szenátusának. A Románia alkotmányos téziseit kiegészítő javaslatok között ebben olyan nyelvi jogok szerepelnek, melyek a korábbi rendszer homogenizáló intézkedéseinek semlegesítésére irányulnak: az anyanyelvű oktatás minden szinten és szakon történő biztosítása, az anyanyelvnek a közéletben, politikai, gazdasági, kulturális élet területén, oktatásban, egyházi életben, államigazgatásban és igazságszolgáltatásban való korlátlan használata, a kisebbségi közösségekhez tartozó személyek nevének és adatainak anyanyelven, megfelelő helyesírással történő bejegyzése (Szőcs 1997). Ezt követően, 1994-ben jelent meg Szilágyi N. Sándor törvénytervezete (Szilágyi 2003b), mely az előbbinél sokkal kidolgozottabb és reálisabb, és különlegessége, hogy „nem

[15] A 69. és 88. cikkek értelmében tilos volt olyan írásokat közölni, illetve olyan külföldi sajtótermékeket forgalmazni, amelyek támadják a Román Kommunista Párt és Románia Szocialista Köztársaság bel- és külpolitikáját vagy a szocialista rendet (támadásnak számított bármiféle bírálat vagy ellenvélemény), az állam törvényeinek megszegésére buzdítanak, fasiszta, soviniszta elveket propagálnak, a nemzeti érzelmeket sértik, vagy a társadalmi együttélési és az etikai normák ellen szólnak. Ezen jogszabályok alapján a pártellenőrzés „a magyar irodalom hagyományaiból kizárja azokat, amelyek nem köthetők Románia mai területéhez, a romániai magyarság múltját az 1918 utáni történéseknek az »együttélő népek testvériségé«-t példázó epizódjaira szűkíti, ideológiai keresztes hadjáratok indulnak meg magyarországi írók megnyilatkozásai (a »kettős kötődés« tétele, Illyés Gyula »ötágú síp« metaforája ellen), magyarországi kiadványok kapcsán a legprimitívebb és legdrasztikusabb eszközökkel." (Dávid 2000: 371).

kisebbségi törvény [...]. Ez a törvénytervezet ugyanis a jogegyenlőség komolyan vételével készült, ha úgy tetszik, az emberi jogok bűvöletében" (Kontra 2009: 88–89). Ez ugyanis az előzővel szemben nem a kisebbségi közösségekhez tartozó személyek, hanem a Románia minden állampolgára számára biztosítandó nyelvi és etnikai identitással kapcsolatos jogokat tartalmazza, általános érvényűségéből kifolyólag pedig olyan definíciókat és alapelveket kínál, melyek által egyik etnikai közösséghez tartozó személy sem érezheti magát hátrányosan megkülönböztetve, és amelyekhez hasonlókkal a kisebbségvédelem célzatával létrehozott, jelenleg érvényes európai uniós javaslatokban és előírásokban sem találkozunk. Anélkül hogy sort kerített volna az említett terveztek megvitatására, az RMDSZ egy olyan kisebbségitörvény-tervezetet nyújtott be a Román Parlamentnek, mely az 1918. december 1-jei Gyulafehérvári Kiáltványra, valamint a különböző nemzetközi egyezményekre hivatkozva, Szőcs Géza tervezetéhez hasonlóan, olyan jogokat ír elő, melyektől a romániai kisebbségeket a Ceauşescu-rendszerben megfosztották. A tervezet azonban – mivel hiányzanak belőle a használt terminológiára vonatkozó meghatározások, valamint az előírások végrehajtásához szükséges gyakorlati eszközök – „inkább politikai dokumentum, mint konkrét törvénykezési csomag" (Artz 1997: 72). Ennek is tudható be, hogy az 1990-es években kidolgozott, kisebbségre vonatkozó tervezetek tekintetében a feleknek nem sikerült kiegyezni, ebben a kérdésben továbbra is az 1945. évi Nemzetiségi Statútum az utolsó jogi értelemben hatályban levő, bár a gyakorlatban teljesen figyelmen kívül hagyott rendelkezés.

A rendszerváltást követő időszakban a romániai magyarság viszont nemcsak arra látott lehetőséget, hogy megfogalmazza és kinyilvánítsa nyelvi és más kisebbségi jogai iránti igényét, hanem arra is, hogy éljen a hatályos törvények adta jogaival. Részben a magyarság törekvéseinek, részben pedig annak köszönhetően, hogy a Románia egyik fő célja az volt, hogy a nyugateurópai közösség demokratikus államként ismerje el, elkezdődött az a folyamat, amely a későbbi években bontakozott ki, és amelynek eredményeként a korábbi általános érvényű megfogalmazásokkal szemben a jogszabályok többé-kevésbé meghatározzák a kisebbségi nyelvhasználat kereteit.

Romániában a nyelvi jogok biztosításának terén az első reális lépést a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájá*nak [továbbiakban: Karta] aláírása[16] jelentette: ennek, illetve az európai közösség által gyakorolt nyo-

[16] Románia 1995. július 17-én írta alá, és 2008 januárjában ratifikálta.

másnak (Veress 2005: 126) következményeként tartható számon ugyanis az, hogy az ennek ratifikálásáig eltelt 12 év alatt Románia tudatosan módosított jogszabályain, s ha ezek megszövegezése nem is tükrözi minden esetben a Karta kisebbségvédő szellemét, Románia törvényhozása 2007-ben formailag nagyrészt megfelelt azon elvárásoknak, melyeket az Európai Unió a közösséghez való csatlakozás feltételeként kisebbségvédelmi téren, a jelen dolgozatban vizsgált területekre vonatkozóan megfogalmazott.

1.2.2. A romániai magyarság nyelvi jogi helyzete a Karta ratifikálását követő időszakban (2007–2012)

A *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája* ratifikálásának időpontjában Románia olyan javaslatok alkalmazását is vállalta, melyeket a 2007. évi jogszabályok nem tartalmaztak, a ratifikálást követően azonban Románia törvénykezése nem annak érdekében módosult, hogy a hatályos, ratifikálásra vonatkozó törvény, illetve a 2008 előtti jogszabályokban foglaltak közötti esetleges ellentmondások megszűnjenek.[17] Mindez nem jelenti azonban azt, hogy ezeknek a cikkelyeknek a gyakorlatba ültetése nem lenne törvénybe ütköző, hiszen – mint korábban is említésre került – a nemzetközi keretegyezmények szerves részét képezik azon állam jogszabályozásának, melyben az adott egyezményt ratifikálták.[18] Így, annak ellenére, hogy jogalkotás szintjén nem történt radikális változás, a törvények példaértékűen számos nyelvi jog érvényesítését lehetővé teszik az itt élő magyarság számára.

1.2.2.1. Jogszabályi háttér

A kutatás időpontjában érvényes, a kérdőívben érintett nyelvhasználati jogokat az alábbi törvények, határozatok biztosították (a jogszabályokat megjelenésük időrendi sorrendjében sorolom fel; ezek magyar megnevezése mellett szögletes zárójelben megjelenik a hivatalos román neve is):

---

[17] Jogalkotás terén ebben az időszakban tulajdonképpen az egyetlen változást a 2011 januárjától érvényben levő tanügyi törvény (a 2011. évi 1. számú törvény; megjelent a Hivatalos Közlöny 2011. évi 18. számában) megjelenése hozta. Bár a törvény sok pozitív jellegű módosítást tartalmaz, minthogy formailag az előző is megfelelt az európai uniós elvárásoknak, egyértelmű, hogy ezeket nem a Karta előírásaihoz való igazodás igénye idézte elő, hanem az az elképzelés, miszerint szükség van a román tanügyi rendszer reformjára.

[18] A témakörben lásd Veress 2005: 131.

- *41/1994. számú törvény a Román Rádió Társaság és a Román Televízió Társaság szervezetéről és működéséről* [Legea nr. 41/1994 privind organizarea și funcționarea Societății Române de Radiodifuziune și Societății Române de Televiziune]
- *Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (A 33/1995. számú törvény ratifikálta)* [Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale]
- *119/1996. számú törvény az anyakönyvi okiratokról* [Legea nr. 183/2006 privind utilizarea codificării standardizate a setului de caractere în documentele în formă electronică]
- *188/1999. számú törvény a köztisztviselők jogállásáról* [Legea nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici]
- *215/2001. számú törvény a helyi közigazgatásról* [Legea administrației publice locale nr. 215/2001]
- *1206/2001. számú kormányhatározat a 215/2001. számú helyi közigazgatási törvénybe foglalt, a valamely nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak a helyi közigazgatásban való anyanyelvhasználati jogának gyakorlásával kapcsolatos előírások végrehajtási utasításainak jóváhagyásáról* [Hotărârea Guvernului nr. 1206/2001 pentru aprobarea Normelor de aplicare a dispozițiilor privitoare la dreptul cetățenilor aparținând unei minorități naționale de a folosi limba maternă în administrația publica locală, cuprinse în Legea administrației publice locale nr. 215/2001]
- *544/2001. számú törvény a közérdekű információkhoz való szabad hozzáférésről* [Legea nr. 544/2001 privind liberul acces la informațiile de interes public]
- *37/2002. számú törvény a 21/1992. számú fogyasztóvédelmi Kormányrendelet módosítására és kiegészítésére vonatkozó 58/2000. számú Kormányrendelet elfogadásáról* [Legea nr. 37/2002 privind aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 58/2000 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 21/1992 privind protecția consumatorilor]
- *360/2002. számú törvény a rendőrök jogállásáról* [Legea nr. 360/2002 privind Statutul polițistului]
- *504/2002. számú törvény az audiovizuális médiáról* [Legea audovizualului nr. 504/2002]

- *46/2003. számú törvény a betegek jogairól* [Legea drepturilor pacientului nr. 46/2003]
- *41/2003. számú kormányrendelet a magánszemélyek névfelvételéről és a nevek közigazgatási úton történő megváltoztatásáról* [Ordonanța Guvernului nr. 41/2003 privind dobândirea și schimbarea pe cale administrativă a numelor persoanelor fizice]
- *Románia Alkotmánya, 2003* [Constituția României]
- *303/2004. számú törvény a bírók és ügyészek jogállásáról* [Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor]
- *304/2004. számú törvény a bírósági szervezésről* [Legea nr. 304/2004 privind organizarea judiciară]
- *1050/2004. számú kormányhatározat az adóügyi eljárási törvénykönyvről szóló 92/2003. számú kormányrendelet végrehajtási utasításainak jóváhagyásáról* [Hotărârea Guvernului nr. 1050/2004 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Ordonanței Guvernului nr. 92/2003 privind Codul de procedură fiscală]
- *500/2004. számú törvény a román nyelv használatáról hivatalos helyeken, a közönségkapcsolatban és közintézményekben* [Legea nr. 500/2004 privind folosirea limbii române în locuri, relații și instituții publice]
- *A Kommunikációs és Információtechnológiai Minisztérium 414/2006. számú rendelete a szabványosított kódolású karakterkészlet használatáról elektronikus dokumentumokban* [Ordinul Ministerului Comunicațiilor și Tehnologiei Informației nr. 414/2006 cu privire la utilizarea codării standardizate a seturilor de caractere în documentele în formă electronică]
- *448/2006. számú törvény a fogyatékossággal élő személyek védelméről és jogaik érvényre juttatásáról* [Legea nr. 448/2006 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap]
- *489/2006. számú törvény a vallásszabadságról és a vallásfelekezetek általános rendjéről* [Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor]
- *Regionális és kisebbségi nyelvek európai kartája* (A 282/2007. számú törvény ratifikálta) [Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare]
- *34/2008. számú sürgősségi kormányrendelet az egységes országos segélyhívó rendszer szervezetéről és működéséről* [Ordonanța de urgență

privind organizarea şi funcţionarea Sistemului naţional unic pentru apeluri de urgenţă, OUG nr. 34/2008]

- *90/2010. számú kormányhatározat a Művelődési és Örökségvédelmi Minisztérium megszervezéséről és működéséről* [Hotărârea Guvernului nr. 90/2010 privind organizarea și funcționarea Ministerului Culturii și Patrimoniului Național]
- *1/2011. számú oktatási törvény* [Legea educației naționale nr. 1/2011]
- *64/2011. számú kormányhatározat az anyakönyvi ügyekkel kapcsolatos rendelkezések egységes végrehajtási módszertanának elfogadásáról* [Hotărârea Guvernului nr. 64/2011 pentru aprobarea Metodologiei cu privire la aplicarea unitară a dispozițiilor în materie de stare civilă]
- *Az Oktatási, Kutatási, Ifjúsági és Sportminisztérium 5571/2011. számú rendelete az alternatív közoktatás megszervezésének és működésének szabályzatáról* [Ordinul Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului nr. 5571/2011 privind aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare a învățământului preuniversitar alternativ]
- *Az Oktatási, Kutatási, Ifjúsági és Sportminisztérium 3062/2012. számú rendelete a közoktatási intézményekben működő összevont osztályok szervezési módszertanáról* [Ordinul Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului nr. 3062/2012 privind aprobarea Metodologiei de organizare a claselor din învățământul preuniversitar în regim simultan]

1.2.2.2. A romániai magyarság nyelvhasználati jogai

Az 1995-ben ratifikált Keretegyezmény 10–11. cikkének értelmében a romániai nemzeti kisebbségek szabadon és háborítatlanul használhatják anyanyelvüket mind magánbeszélgetésben, mind nyilvánosan, szóban és írásban, ideértve a saját kisebbségi nyelven kifüggesztett cégtáblákat, feliratokat és egyéb magántermészetű információkat.

Az anyanyelvhasználatot továbbá a 119/1996. számú törvény, a Kommunikációs és Információtechnológiai Minisztérium 414/2006. számú rendelete, 41/2003. számú kormányrendelet, valamint a 64/2011. számú kormányhatározat garantálja, azáltal, hogy előírja: a nemzeti kisebbségekhez

tartozó személyek nevét, ha az a latin betűs írást követi, saját nyelvük helyesírásának megfelelően rögzítik a születési és más anyakönyvi iratokban.

Újdonsága a Karta ratifikálását követő időszaknak, és fontos lépést jelentett az új 1/2011. számú tanügyi törvény megjelenése, ez ugyanis olyan jellegű és mértékű módosításokat tartalmaz, melyek sokkal inkább engednek következtetni a Karta kisebbségvédelmi szemléletének elfogadására, mint az előző. Szemléletváltást jelez például, hogy lehetővé teszi, hogy kisebbségi tannyelvű iskolák a beiratkozott tanulók számától függetlenül jogi személyként, azaz önálló tanintézményként működjenek,[19] illetve hogy egy adott településen egyedüli kisebbségi tannyelvű intézményként működő iskolában létesüljön líceumi (azaz középiskolai), valamint szakoktatás. Mivel a Romániában végbemenő decentralizáció következményeként az új tanügyi törvény megjelenését megelőző néhány évben sok településen a kisebbségi tannyelvű oktatási intézmények vagy elvesztették jogi önállóságukat, vagy teljességében megszűntek, a kisebbségi nyelvek védelmének szempontjából igen fontos előírás az is, hogy azon diákok számára, akik más településeken kénytelenek tanulni amiatt, hogy szülővárosukban vagy szülőfalujukban nincs anyanyelvű oktatás, az ingázás vagy a szállás és étkezés költségei visszatérítendők. A törvény újdonságai közé tartozik továbbá az is, hogy előírja – a román nyelv és irodalom tantárgyon kívül – minden egyes tantárgy anyanyelven történő oktatását, beleértve az addig kötelezően románul oktatott Románia történelme és Románia földrajza tantárgyakat is,[20] illetve előírja, hogy a kisebbségi tannyelvű osztályok/tanintézmények pedagógusai, a román nyelv és irodalom tantárgy oktatóinak kivételével, szakmai kompetenciájukat az adott kisebbségi nyelven is bizonyítsák.

A tanügyi törvény a felsőoktatás terén is több lehetőséget nyújt a kisebbségek számára. A legfontosabbként itt az említhető, hogy megengedi a kisebbségi tagozatok önállósulását. Emellett fontos előírás ugyanakkor az

[19] Érdekessége a tanügyi törvénynek, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek oktatásáról szóló XII. rész 47. cikkében megfogalmazza a közigazgatási-területi egységeken belül (községekben, falvakban, városokban) egyedülálló román tannyelvű iskolák önállóságára vonatkozó jogot is, mintegy elismerve azt, hogy az ország bizonyos régióiban a román közösség kisebbségben van.

[20] A Románia történelme, illetve Románia földrajza tantárgyak anyanyelvű oktatásának kérdése – ennek nyelvhasználati, valamint szociokulturális vonzatai miatt is – évtizedek óta égető kérdés volt. Az tehát, hogy a parlament elfogadta, hogy az erre vonatkozó rendelkezés bekerüljön a jelenlegi oktatási törvénybe, érthetően nagyon jó visszhangra talált a romániai magyar sajtóban és médiában.

is, hogy – akárcsak a közoktatás esetében – az állami támogatás kiszámításakor nagyobb szorzót alkalmaznak. A törvény lehetővé teszi az anyanyelvű alap-, mester- és doktorképzést, az ezek elvégzéséről szóló oklevelet viszont csak román és valamely világnyelven („limbă de circulație internațională") állítják ki.[21]

A nemzeti kisebbségek az igazságszolgáltatási eljárás során is használhatják anyanyelvüket. Ezt számukra a 304/2004. számú törvény garantálja, melynek 14. cikke előírja, hogy ha valamelyik fél igényli, a bíróságnak kötelessége ingyenesen hivatalos fordítót vagy tolmácsot biztosítani. Megszorításokkal bár, de a 360/2002. számú törvény annak lehetőségét is biztosítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára, hogy a rendőri szervekkel folytatott kommunikáció során használhassák anyanyelvüket: a 79. cikk előírja, hogy olyan területi-közigazgatási egységekben, ahol a nemzeti kisebbségek elérik vagy meghaladják az összlakosság 20%-át, az illető kisebbség nyelvét beszélő rendőrt is kell alkalmazni.

Emellett a 215/2001. számú törvény, a 1206/2001. számú kormányhatározat, továbbá a 188/1999. számú törvény és a 1050/2004. számú kormányhatározat azt is garantálja, hogy olyan területi-közigazgatási egységekben, ahol a kisebbség aránya meghaladja az összlakosság 20%-át, a kisebbségek használhatják anyanyelvüket a közigazgatási szervekkel, illetve az ezeknek alárendelt intézményekkel, valamint a dekoncentrált közigazgatási szervekkel folytatott szóbeli és írásbeli kommunikáció során. Az ilyen területi-közigazgatási egységek önkormányzatai számára kötelező ugyanakkor kifüggeszteni a kisebbség nyelvén is a helység, illetve a saját és a hozzá tartozó intézmények nevét, a nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok anyanyelvén is köztudomásra hozni a tanácsülések napirendjét, a helyi vagy megyei tanács határozattervezeteit, valamint a megvitatásra és elfogadásra előterjesztett többi dokumentumot, illetve – ha a kisebbségi nyelvet beszélők a tanácsnak legalább egyötödét képezik – tolmácsot biztosítani, ha valamely tanácsos kifejezi anyanyelvhasználati igényét.

A romániai törvénykezés elrendeli ugyanakkor, hogy a nemzeti kisebbségek számára külön műsoridőben sugározzanak anyanyelvű műsorokat

[21] Releváns kérdés lehetne, hogy ha egy oklevél mindenképpen kétnyelvű, anyanyelvű oktatás esetén a második (vagy harmadik) nyelv miért ne lehetne épp az adott kisebbség anyanyelve, hiszen a közoktatásban tanító pedagógusoknak éppen az adott kisebbség nyelvén kell bizonyítaniuk szakmai kompetenciájukat, erre pedig leginkább az anyanyelvű képzésről szóló oklevél lenne a legalkalmasabb.

(500/2004. számú törvény), valamint azt is, hogy olyan településeken, ahol valamely nemzeti kisebbség meghaladja az összlakosság 20%-át, a műsorszolgáltatók biztosítsák az adott nemzeti kisebbségek nyelvén sugárzott, szabadon fogható műsorok közvetítését is (504/2002. számú törvény). Ugyanakkor, bár nem írja elő a kisebbségek nyelvén sugárzó, helyi érdekeltségű írott sajtóorgánumok, rádió- és televízióadók létrehozását, ezt nem is tiltja meg.

A román jogrendszer biztosítja továbbá az anyanyelv használatát a közösségi életben is. Így például 489/2006. számú törvény garantálja az egyházak azon jogát, hogy tevékenységeik során az általuk megfelelőnek tartott nyelvet használják. Továbbá, bár nem tesz külön említést a nemzeti kisebbségek azon jogáról, hogy nyilvános, saját nyelvükön zajló rendezvényeket szervezzenek, alkotmányos jogként kezeli a gyülekezés szabadságát, ugyanakkor támogatja a nemzeti kisebbségek kultúrájának megőrzésére és védelmére irányuló tevékenységeket egyrészt azáltal, hogy ezt a Művelődési Minisztérium célkitűzéseként fogalmazza meg (90/2010. számú törvény), másrészt pedig azáltal, hogy ennek megvalósítása érdekében az állami költségvetésből évente elkülönítenek egy keretet a nemzeti kisebbségek szervezetei számára, amely pénzösszegek kulturális rendezvények megszervezésére is fordíthatók.

A törvény hasonlóan nem rendelkezik az anyanyelv használatáról a kereskedelemi életben, azaz nem is bátorítja, de nem is tiltja. Így a nemzeti kisebbségek számára lehetőség nyílik egyrészt az anyanyelvű ügyvitelre, másrészt pedig arra is, hogy az általuk gyártott és/vagy forgalmazott termékekre saját anyanyelvükön is feltüntessék azok nevét, mellékeljék a különböző információkat, és hozzájáruljanak ezáltal a magyar ügyfelek anyanyelvű tájékoztatásához, ezáltal pedig többek közt a lakosság biztonságérzetének megőrzéséhez és a közegészséghez.

Egészségügyi téren az anyanyelvhasználatra egyrészt a betegellátásra vonatkozó 46/2003. számú törvény teremti meg a lehetőséget azáltal, hogy elrendeli: ha a beteg nem ismeri a román nyelvet, az információkat anyanyelvén vagy az általa ismert nyelven kell vele közölni, másrészt pedig a 34/2008. számú sürgősségi kormányrendelet, amely előírja, hogy a segélyhívásokat az illető területi közigazgatási egység nemzeti kisebbségeinek nyelvén és legkevesebb egy világnyelven is fogadni kell.

1.2.2.3. Joggyakorlat

A Karta ratifikálását követő években megvalósuló joggyakorlatot illetően hivatalos adatokat a Románia által az Európai Unió számára 2010-ben elkészített jelentésben[22] olvashatunk, ez azonban annyira általános információkat tartalmaz, hogy aligha tekinthető releváns forrásnak.

A magyar tannyelvű oktatásról a szerzők megjegyzik például, hogy „Învățământul cu predare în limba maternă este organizat în unități de sine stătătoare şi în secții, în care pe lîngă clase cu predare în limba română [*există*] şi clase cu predare în limba maghiară. Atât în unități, cât şi în secții procesul de învățământ se desfăşoară în limba maghiară"[23] (Jelentés, 2010: 158). Nem derül ki azonban ebből a kijelentésből az önálló magyar tannyelvű intézmények, illetve a magyar tagozatok aránya, de az sem válik egyértelművé, hogy mivel a diákok, szülők, pedagógusok tájékoztatása, valamint a tanintézmények feliratozása az államnyelven történik, a vegyes tannyelvű iskolákban kizárólag a tanítás nyelve a magyar, s hogy ennek következtében a magyar nemzetiségűek nyelvi jogi szempontból hátrányt szenvednek a román anyanyelvűekhez viszonyítva, holott nem egy ilyen jellegű iskola olyan európai projektben vesz részt, mely a multikulturalitás eszmeiségét támogatja.

> Bár ez a gyakorlat általános, sem a szülők, sem a pedagógusok nem lépnek fel ellene. A mindmáig egyetlen kivétel a marosvásárhelyi Liviu Rebreanu Általános Iskola, a 2-es számú Általános Iskola és a Dacia Általános Iskola szülői közössége, valamint a Civil Elkötelezettség Mozgalom összefogása: 2010 májusában együttesen feljelentették az említett iskolák vezetőségét az Országos Diszkriminációellenes Tanácsnál. A Tanács felszólítására a három iskola azzal hárította el a magyar nyelvű feliratok hiánya miatti felelősséget, hogy ennek elkészítése és kifüggesztése a Maros Megyei Tanfelügyelőség feladata. A közérdekű információk magyar nyelven történő kifüggesztése hiányának vádját két iskola (a 2-es számú és a Dacia Általános Iskola) vezetősége elutasította, a Liviu Rebreanu Általános Iskola igazgatója pedig azzal magyarázta, hogy ezek a szülőknek szólnak, akiknek ismerniük kell az ál-

---

[22] Primul raport periodic privind aplicarea Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare în România. 2010. (Továbbiakban: Jelentés, 2010)

[23] „A magyar tannyelvű oktatást önálló tanintézményekben szervezik és olyan tagozatokon, melyekben a román tannyelvű osztályok mellett [léteznek] magyar tannyelvű osztályok is. A tanítási folyamat az önálló tanegységekben és a tagozatokon is magyar nyelven folyik." – *Ford. K.H.T.*

lam nyelvét. Az olyan közérdekű információkról, amelyeket az oktatásügyi minisztérium átiratai, rendeletei stb. képeznek, a Liviu Rebreanu és a 2-es számú Általános Iskola vezetői azt nyilatkozták, hogy ezeket minden tanintézményben azon a nyelven teszik közzé, melyen átküldték, hiszen ezek lefordítása hibákat tartalmazhat, vagy értelmezhetővé válhat. Az iskolák gyakorlatát az Országos Diszkriminációellenes Tanács diszkriminatívnak minősítette, és elrendelte a nyelvi jogi egyenlőség tényleges megoldását (CNCD 2011), azonban 2011 júniusáig „semmiféle előrelépés nem történt, sőt a tanév végén a kétnyelvű oklevelekért is meg kellett küzdeniük a szülőknek" (Szucher 2011a).

Emellett azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy – amint vegyes iskolákban tanító pedagógusok beszámoltak erről – a magyarság hagyományainak ápolását célzó oktatáson kívüli tevékenységeket ezekben a vegyes tannyelvű intézményekben sok esetben a vezetőség ellenállása miatt csak az osztályok szintjén szervezhetnek.

A Románia által készített jelentésben a Karta alkalmazásának érdekében tett lépések általános bemutatása az egyes oktatási szintekre vonatkozó statisztikai adatokkal folytatódik, az információ azonban pusztán arra vonatkozik, hogy hány diák iratkozott be magyar tannyelvű iskolákba, illetve osztályokba. Nyilvánvaló, hogy ez önmagában nem adhat képet a helyzet egészéről, a statisztikák alapján csak akkor állapíthatnánk meg előrelépést is, ha ezekből kiolvasható lenne a román tannyelvű iskolákba vagy osztályokba iratkozott magyar nemzetiségű diákok arányának csökkenése a magyar tannyelvűek javára.

A jelentésben az is olvasható, hogy a 2007–2008-as tanévben 17 magyar tannyelvű önálló szak(közép)iskola és szak(közép)iskolai osztály működött, ami a korábbi évekhez képest növekedés, hiszen a 2005–2006-os tanévben egyetlen ilyen tanintézmény létezett (Jelentés 160). Nem történik azonban utalás sem arra, hogy ezekben az intézményekben a szaktantárgyak oktatása – megfelelő tankönyvek és pedagógusok hiányában – román nyelven folyik, sem pedig arra, hogy éppen ebben a tanévben a „decentralizációs folyamat" miatt sok magyar tannyelvű iskola vesztette el önállóságát (jogilag valamely román tannyelvű iskolához csatolták) vagy szűnt meg teljesen.[24]

[24] Ezek teljes listájának hiányában csak példaként említeném, hogy Szilágy megyében kilenc magyar általános iskola szűnt meg (Gyergyai 2007). Ebben az időszakban azonban más is történt. 2007 decemberében hagyta jóvá az oktatásügyi miniszter a Kolozs megyei tordai Jósika Miklós iskola létrehozását, amiről a magyar nyelvű sajtóban

A kolozsvári Transporturi Szakközépiskola tanulói és egyik tanára a 2008–2009-es tanév során arról is beszámoltak, hogy a magyar tannyelvű osztályba iratkozott tanulók nemcsak szaktantárgyaikat tanulják románul, hanem például a fizikát is, amit lehetne magyarul is (hiszen ilyen téren nincs pedagógushiány), de hogy az iskola címzetes tanárai számára biztosítva legyen a teljes munkaidő, a vezetőség a román anyanyelvű pedagógusokat magyar osztályokba irányítja, még ha nem ismerik is a tanulók anyanyelvét. A magyarul tudó pedagógusok hiánya azonban – mint egy szülőnek a Magyaroktatás.ro honlap szerkesztőinek címzett, 2009. szeptember 25-én kelt következő leveléből is kiderül – nemcsak a szak(közép)iskolai oktatást sújtja, hanem a művészeti nevelést is: *„Már nem tudom, kihez forduljak egy eléggé, szerintem égető problémával: a lányom a szatmárnémeti művészeti iskola VI. osztályos tanulója (Liceul de Artă Aurel Popp). A 2009-es tanévtől a zeneelméletet román nyelvű tanár tanítja. Nagyon felháborító, mert elméletileg jogunk van az anyanyelvi oktatáshoz, de sajnos nem mindenki ismeri el. Az elmúlt tanévben, és persze I. osztálytól magyarul tanulták ezt a tantárgyat, de mivel nyugdíjazták a magyar tanárokat, sajnos csak román tanerőket alkalmaztak, pedig az iskola diákjainak a fele magyar (tehát 2 párhuzamos osztály van). Már beadtunk, a szülői bizottság nevében egy folyamodványt a szatmári tanfelügyelőségre és az iskolába, de semmi nem történik, mint az várható volt. A gyerekek panaszkodnak, nem értik a tananyagot, de sajnos senki ezzel nem törődik. A helyzet azonos az V–XII. osztályokban. Ez mind nem elég, az informatikai alapfogalmakat is román nyelvű tanár tanítja, és az idéntől a földrajzot is (szülési szabadságon van a tituláris* [végleges tanári állással rendelkező – K.H.T.] *tanár, és állítólag csak ilyet találtak helyettesíteni).”*

A Jelentés nem tér ki az olyan magyar anyanyelvű diákok esetére, akik román tannyelvű osztályba iratoztak ugyan, fakultatív tantárgyként azonban magyar nyelvet is tanulnak, így erre vonatkozó hivatalos adataink nincsenek, ezért a fakultatív magyar órákon folytatott munkáról országos viszonylatban semmit sem mondhatunk. Benkő Levente 2007-ben írott,

---

sikerként számoltak be (l. Benkő 2007b), de amelynek negatív hatásai csakhamar megmutatkoztak: a Torda környéki falvakban élők ugyanis a következő években szívesebben írták ide gyermekeiket, aminek következményeként több falusi iskola fennmaradása kérdésessé vált. A tordai iskola esetének, valamint annak fényében, hogy a magyar nemzetiségű diákok száma 2007 előtt is (Jelentés, 2010: 160), de ez után is egyre inkább csökkent (l. Bíró–Jánossy–Gyergyai–Végh 2009), eléggé viszonylagossá válik annak a lépésnek a pozitív hatása a magyar nyelvű oktatásra, hogy a 2007–2008-as tanévben 370 magyar tannyelvű általános iskolát/iskolai tagozatot és 9 líceumot/líceumi tagozatot (középiskolát) létesítettek (Jelentés 2010: 160).

a Beszterce-Naszód megyei magyar nyelvű oktatásról szóló cikke azonban rámutat arra, hogy helyenként a magyar nyelv fakultatív tantárgyként való oktatása sem akadálymentes: „A közel 780 fős óradnai magyar közösség soraiból pillanatnyilag 60–70 gyermek tanulja fakultatív módon a magyar nyelvet, viszont helyhiány miatt nincs arra lehetőség, hogy egyszerre ötven gyermek együtt lehessen, és hogy az órák rendszeresek legyenek" (Benkő 2007a).

Bár ezek a gondok helyi szintű problémáknak tűnnek, bizonyára nemcsak kivételes egyedi esetek, azonban releváns adatok híján semmilyen általános következtetést nem tudunk levonni arra vonatkozóan, hogy ezen a téren milyen mértékben érvényesítették 2011 előtt Romániában az anyanyelvű oktatással kapcsolatos nyelvi jogokat.

Országos szintű gond viszont, hogy az állam hivatalos nyelve hatékony elsajátításához való jog számos erre irányuló eddigi kezdeményezés ellenére még mindig nincs kielégítően biztosítva. Ez egyrészt annak a következménye, hogy az 1995-ös tanügyi törvény csak az elemi oktatásban engedélyezte a román nyelv és irodalom tantárgy sajátos tanterv szerinti oktatását, másrészt pedig annak, hogy a speciális tanterv és az a szerint kidolgozott tankönyvek minősége nem tette lehetővé, hogy a magyar tannyelvű osztályok tanulói 5. osztályos korukra olyan szintű román nyelvtudásra tegyenek szert, amilyenre szükségük lenne ahhoz, hogy a további románórák nehézségeivel meg tudjanak birkózni. Az államnyelv hiányos ismerete okozta hátrány így már az 5. osztályos tanulókat is érintette, akiknek a román nyelv és irodalom órákon előbb a nyelvi akadályokkal kellett megküzdeniük, hiszen a tanterv nem a román nyelv megfelelő szintű elsajátítását, hanem – minthogy román anyanyelvű diákok számára dolgozták ki – az irodalmi nyelv és a román nyelvű irodalom megismerését célozta (l. még Horváth 2011). Amellett, hogy a román szépirodalmi nyelv (ideális esetben akár magas fokú) ismerete a román hétköznapi nyelv alapos ismerete nélkül nem biztosíthatja a mindennapi életben való boldogulást, a magyar tannyelvű általános iskolák tanulói számára az is hátrányt jelentett, hogy 8. osztályban románul kellett tanulniuk Románia történelmét és földrajzát, illetve hogy a szakaszzáró vizsgán ezen a nyelven bizonyították tudásukat.

Szintén országos szintű probléma volt az a hátrány, mely a román nyelvű tankönyvek lefordításából származott. Bár az alternatív tankönyvek megjelenésének lehetővé tétele következtében a tankönyvválaszték meglehetősen

nagy volt, az igénytelen fordítások, szerkesztői munkák miatt ezek nagy része gyakorlatilag nemcsak használhatatlan volt, hanem súlyosan sértette a kisebbségi közösséghez tartozó tanulók azon jogát, hogy a tananyagot maradéktalanul elsajátíthassák anyanyelvükön.[25]

Az új tanügyi törvény megjelenése sem volt viszont garancia a változásokra.

A teljes körű anyanyelvű oktatásban a meglévő, illetve újonnan kiadott tankönyvek hiányosságai és minősége miatt továbbra is elég sok gond volt. Mint a Duna TV Híradójában elhangzott hírt közlő Erdély.ma-cikkből kiderült „A most megjelent magyar nyelvű román történelem tankönyv fordítása helyenként magyartalan, ráadásul a térképeken ottmaradtak a román feliratok. Hasonló hibák vannak a földrajzkönyvekben is" (*Erdély.ma*: 2011).

Az állami felsőoktatás újraszerveződése Romániában a magyar nyelvhasználat vonatkozásában két egyetemet érintett: a Babeş–Bolyai Tudományegyetemet (BBTE) és a Marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyszerészeti Egyetemet (MOGYE).

Bár – mint fentebb láttuk – a tanügyi törvény lehetővé tenné, és voltak is erre vonatkozó tanácskozások, a BBTE magyar oktatóinak nem sikerült egységes álláspontra jutniuk abban a kérdésben, hogy önálló magyar tagozat vagy különálló magyar intézetek jöjjenek-e létre, esetleg a korábbi gyakorlatot folytatva a magyar tagozat továbbra is a román tagozattal párhuzamosan működjön tovább. A döntés így csak arról lehetett végleges, hogy az egyetem szintjén nem szerveződik önálló magyar tagozat, a korábbi tanszékek sorsát ennek magyar tagjai külön döntötték el. Ennek okát Magyari Tivadar, a BBTE rektorhelyettese abban jelöli meg, hogy a döntéshozatal pillanatá-

[25] A tankönyvek igénytelen fordítása nem új keletű probléma, hiszen az 1948-as tanügyi reformtörvény megjelenését követően sorozatosan jelentek meg a magyartalan tankönyvek, didaktikai segédanyagok, amelyek nem(csak) a román állam érdekeltségét, hanem a magyar anyanyelvű tankönyvfordítók és -szerzők kompetenciáját is megkérdőjelezi. A Karta ratifikálása utáni évekből egyetlen példaként Gyergyai Csabának a *Krónika* hasábjain 2009-ben megjelent egyik cikkét idézném: „A tanévkezdés után alig egy héttel kiderült, a pedagógusok és a diákok több olyan magyar nyelvű tankönyvet is használnak alsó tagozaton, amelyek hemzsegnek a helyesírási és szerkesztési hibáktól – hívta fel a figyelmet parlamenti felszólalásában Derzsi Ákos parlamenti képviselő. […] »Ecaterina Andronescu tanügyminisztertől kérdezném azt, hogy ha az utóbbi időben lázasan lefoglalta az új tanév kezdete, hogyan történhetett ekkora baki, hiszen egy ilyen kiadványnak nemhogy nincs nevelő célzata, hanem szakmailag megengedhetetlen hibákat tartalmaz«" (Gyergyai 2009).

ban „még nem tisztázódtak az intézetek költségvetési-gazdálkodási vonzatai. Másrészt az egyetemet a – régóta változatlan – vezetőség szétszórt intézetté fejlesztette, amelyben a magyar tagozat is felaprózódott" (Kiss 2011).

Ami a MOGYE-t illeti, ennek oktatói többször hangsúlyozták az önálló magyar tagozat létrehozása iránti igényüket, azonban a román vezetőség ellenállása miatt[26] ez nem valósulhatott meg. 2011 júniusában a MOGYE szenátusa olyan chartát fogadott el, „amely említést sem tesz a magyar nyelvű gyakorlatról, államvizsgáról, mesterképzésről, doktorálásról, bár a tanügyi törvény szabad utat nyit előttük" (Ábrám 2011). Bár az egyetemi chartát az oktatásügyi minisztérium még nem hagyta jóvá, és „Markó Béla miniszterelnök-helyettes például kijelentette, hogy a MOGYE esetében kizártnak tartja, hogy az oktatási minisztérium egy olyan egyetemi chartát fogadjon el, amely nem biztosítja az önálló karok létrehozásának lehetőségét" (Szucher 2011b), a magyar tagozat önállósulását a MOGYE vezetősége továbbra is akadályozni próbálja: „A román többségű testület a hétvégén [Megj.: 2011. szeptember 10–11-én] arról döntött, hogy nem hosszabbít szerződést a felsőoktatási intézmény nyugdíjas óraadó tanáraival. Mivel a tizenöt, a tavasszal nyugdíjba kényszerített, majd óraadóként szerződtetett professzor közül kilenc magyar nemzetiségű, a szenátus döntése a magyarság újabb arculcsapásának számít, és jelentősen megnehezíti majd a magyar tagozat működését" (Szucher–Máthé 2011).[27]

A fentiek alapján tehát az új tanügyi törvény adta lehetőségek ellenére sem beszélhetünk nagy előrelépésről a magyar nyelvű felsőoktatás terén a korábbi helyzethez képest.[28]

---

[26] Mintegy a magyar tagozat létrehozását ellenzők véleményét összefoglalva, Brânzaniuc Klára, a MOGYE rektorhelyettese „kifejtette, megítélése szerint a multikulturalitás csupán annyit jelent, hogy bárki tanulhatja az elméletet románul, magyarul vagy akár angolul, de a gyakorlati oktatásban és a vizsgákon csakis az állam egyetlen hivatalos nyelvét használhatja. »Mindenki tud románul, így természetes, hogy mindenki így beszéljen.«" (Szucher 2011b)

[27] A 65. életévüket betöltött tanárok nyugdíjazását a tanügyi törvény írta elő (2011. évi 1. számú Tanügyi törvény, 289. cikk, 1. bekezdés), tehát nem a MOGYE vezetősége „kényszerítette" őket nyugdíjba. A törvény megengedi azonban, hogy évente megújított munkaszerződéssel a nyugdíjas egyetemi tanárokat korra való tekintet nélkül foglalkoztassák (289. cikk, 3. bekezdés), az tehát, hogy az utánpótlás hiánya ellenére sem hosszabbították meg a magyar oktatók munkaszerződését, valóban arra enged következtetni, hogy a vezetőség tudatosan nehezíti a magyar tagozat működését.

[28] A MOGYE oktatói, valamint a magyar érdekképviselet által az egyetem vezetőségére, illetve az államra gyakorolt nyomás (l. pl. Szász Cs. 2011; MTI 2013; Chirminciu

Arról, hogy az igazságszolgáltatásban milyen mértékben élhetnek a nemzeti kisebbségek, így a magyarok is nyelvi jogaikkal, nincs adat, mivel nincs olyan statisztika, amely a kisebbségi nyelveknek a bíróságokon történő használatára vonatkozna (Jelentés, 2010: 174). A Románia által készített Jelentésben is bizonytalan adatokra alapozott olyan általános kijelentés olvasható, mint a következő: „din exemplele concrete se ştie că această practică există, mai ales în zonele cu concentrări mari de populaţie vorbitoare de limbă maghiară”[29] (Jelentés 2010: 174).

A Karta ratifikálását követő évekre a közigazgatásban történő kisebbségi nyelvhasználatról a legrelevánsabb információkat a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale) felméréséből nyerhetünk (NKI 2009). A kutatás azonban, bár lefedettsége 100%-os, nem tekinthető teljes körűnek amiatt, hogy a felméréshez a szociológusok túl általánosan fogalmazták meg a kérdéseket, ezért a válaszokból csak annyi derül ki, hogy előfordult-e valaha, hogy a közigazgatási intézmények keretén belül, valamely helyzetben használták a kisebbségi nyelv(ek)et legalább egy alkalommal. A kutatás eredményeinek áttekintése során az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a felmérés postai úton ki-, illetve visszaküldött kérdőívekkel történt, az egyes önkormányzatok által szolgáltatott adatok ellenőrzése pedig nem történt meg, ezért megkérdőjelezhető ezek valós volta. Ha azonban reálisként kezeljük a felmérés eredményeit, megállapítható, hogy az önkormányzatok és a lakosság között megvalósuló szóbeli és írásbeli kommunikáció nyelve (akárcsak 2007 előtt) leggyakrabban eltér egymástól (1.1. táblázat):

2014) ellenére a MOGYE magyar tagozata máig sem önállósult.

[29] „Konkrét példákból ismeretes, hogy ez a gyakorlat létezik, főként azokban a régiókban, ahol a magyar nyelvet beszélő lakosság száma nagy.” – *Ford. K.H.T.*

1.1. táblázat: A magyar nyelv használata a közigazgatási hatóságoknál és a közszolgálati szerveknél azon településeken, ahol a magyarság aránya eléri a 20%-ot (százalékokban)

Kérdés: Használták-e a kisebbség nyelvét…	A magyar nyelv írásbeli használata				A magyar nyelv szóbeli használata			
	Igen	Nem	Nincs ilyen intézmény	Nincs adat	Igen	Nem	Nincs ilyen intézmény	Nincs adat
helységnév-táblákon?	**64,5**	5,2	–	30,3	–	–	–	–
a polgármesteri hivatalban (általában)?	**51,7**	47,1	–	1,2	**95,4**	2,8	0	0
az anyakönyvi hivatalban?	**34,3**	60,2	1,2	4,3	**82,9**	13,8	0,9	2,4
a kereskedelmi engedélykiállító irodában?	**19,0**	41,6	32,4	7,0	**51,4**	11,9	30,9	5,8
az adóhivatalban?	**36,7**	58,4	0,9	4,0	**87,2**	9,8	0,9	2,1
a városrendezési hivatalban?	**29,4**	58,7	8,6	3,4	**73,7**	14,4	8,3	3,7
a szociális és gyermekvédelem irodában?	**36,4**	57,8	1,5	4,3	**83,8**	12,5	1,5	2,1
a rendőrségen?	**16,2**	76,8	0,3	6,7	**55,7**	36,1	0	8,3
a postahivatalban?	**25,1**	65,7	2,4	6,7	**80,4**	12,8	1,8	4,9
a közszolgáltató szerveknél (villamos energia, gáz, víz szolgáltatóinál)?	**13,1**	28,4	46,8	11,6	**32,4**	7,6	48,6	11,3

A helyi közigazgatási hatóságoknak a lakossággal folytatott kommunikációjára vonatkozó válaszaiból az derül ki, hogy a jogi jellegű szövegeket sokkal kisebb arányban fordítják le magyar nyelvre, mint például a közérdekű információkat, amelyek lehetnek más természetűek is. Világosan kimutatható ugyanakkor az is, hogy a kisebbségek anyanyelvét főként a szóbeli kommunikáció során használják (1.2. táblázat).

1.2. táblázat: A magyar nyelv használata azon települések önkormányzataiban, ahol a magyarság aránya eléri a 20%-ot (százalékokban)

Kérdés	Igen	Nem	Nincs adat
Kifüggesztették-e a helyi tanács napirendjét a kisebbség anyanyelvén?	52,3	45,3	2,4
Közzétették-e a helyi tanács normatív jellegű határozatait a kisebbség anyanyelvén?	38,5	57,8	3,7
Közzétették-e a helyi tanács egyéni jellegű határozatait a kisebbség anyanyelvén?	35,2	59,9	4,9
Közzétették-e a közérdekű információkat a kisebbség anyanyelvén?	82,3	15,6	2,1
Az utóbbi évben előfordult-e, hogy a helyi tanács ülésén a kisebbség anyanyelvét használták?	63	37	0
Az utóbbi évben használtak-e a polgármesteri hivatalban a kisebbség anyanyelvén megfogalmazott vagy kétnyelvű szövegeket vagy formanyomtatványokat?	33,6	65,4	0,9

A Karta alkalmazására vonatkozóan más jellegű felmérések is készültek. Ilyen például a marosvásárhelyi Civil Elkötelezettség Mozgalom felmérése, mely a szervezet által készített, az Európa Tanácsnak 2011 márciusában bemutatott árnyékjelentés alapjául szolgált. Bár a kutatás nem tudományos céllal készült, mindenképp megemlítendő, hiszen a felmérés során alkalmazott módszereknek[30] köszönhetően világosan körvonalazódik a Maros megyei közigazgatási hatóságok és közhivatalok nyelvi jogi gyakorlata. A szervezet által folytatott felmérés következtetése gyakorlatilag egybecseng a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet eredményeiből levonható tapasztalatokkal: „Based on our research we consider that communication in the Hungarian language with administrative authorities and public services functions only partially and only in case of certain institutions"[31] (CEMO 2011: 34).

Mindemellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a Karta ratifikálását követően is előfordul az, hogy a román hatóságok a hatályos törvényeket oly módon értelmezik (félre), hogy a magyar kisebbség anyanyelv-használati jogának rovására hozhassanak különböző határozatokat.

[30] A nyelvi jogi gyakorlatot a szervezet a különböző önkormányzatokhoz és közszolgálati szervekhez kiküldött magyar nyelvű leveleire kapott válaszok alapján mérte fel.

[31] „Kutatásunk alapján úgy gondoljuk, hogy a közigazgatási hatóságokkal és a közszolgálati szervekkel folytatott magyar nyelvű kommunkáció csak részlegesen és csak bizonyos intézményekben valósul meg." – *Ford. K.H.T.*

Ilyen jellegű határozat például Matei Alexandru dicsőszentmártoni polgármesteré, aki 2011 májusában pénzbírságot rótt ki a Gh. Marinescu Municípiumi Kórházra amiatt, hogy úgymond törvénytelenül helyezte ki a prefektus által elrendelt kétnyelvű intézménynévtáblákat, azzal indokolva a büntetésről szóló határozatát, hogy a közigazgatási törvénybe foglaltak értelmében az intézmények kétnyelvű feliratozása kizárólag abban az esetben történhet meg, ha a kisebbség aránya az adott településen eléri a 20%-ot.

A nyelvi jogok érvényesítése ott is akadályba ütközhet, ahol a magyarság igényli jogait, és többségben van. A *Krónika* hasábjain például 2011 augusztusában a következőket olvashattuk: „Rendszerint félremagyarázzák a nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályokat a Kovászna megyei prefektúra jogászai, és sajátos törvényértelmezés alapján Valentin Ionaşcu alprefektus valóságos hadjáratot indított a magyar nyelv ellen – fogalmazott Antal Árpád, Sepsiszentgyörgy polgármestere azt követően, hogy Ionaşcu arra szólította fel a háromszéki magáncégeket, hogy köztéri reklámtábláikon kötelező módon használják a román nyelvet" (Bíró 2011a). A Kovászna megyei „nyelvháború" azonban nemcsak a háromszéki románság egyes képviselőinek attitűdjét hozta felszínre, hanem azt is, hogy míg egyes területeken a magyar nyelv használatának fontossága mindeddig elkerülte a hatóságok figyelmét,[32] más területeken a törvény ellenére a hivatalos nyelv használatát mellőzik.[33]

A közigazgatásban megfigyelhető kaotikus gyakorlattal szemben a magyar nyelvű (írott és elektronikus) sajtó, valamint az audiovizuális szolgál-

[32] György Ervin Kovászna megyei prefektust idézi Bíró Blanka a nyelvháború kapcsán 2011 szeptemberében írott cikkében: „Az érvényes jogszabályok értelmében kérni fogom a közintézményektől, hogy megnevezésüket írják ki az állam hivatalos nyelve mellett magyarul is, hiszen Kovászna megye lakosságának 70 százaléka magyar nemzetiségű" (Bíró 2011b). Kérdés azonban, hogy ha nem tör ki a szóban forgó nyelvháború, a prefektus tudatára ébred-e annak, hogy az elmúlt 10 évben nem alkalmazták a törvényt.

[33] „A prefektus elmondta, az elmúlt időszakban több bejelentést kapott arra vonatkozóan, hogy a közterületeken nem tartják be a kétnyelvű feliratozásra vonatkozó előírásokat. Mint mondta, Antal Árpád, Sepsiszentgyörgy polgármestere is kérte a prefektúrát, hogy figyeljen a magyar nyelv használatára. »A törvény egyformán vonatkozik mindenkire, nincs kiút, kénytelenek leszünk megkezdeni a kampányt: vigyázni kell arra, hogy a feliratok törvényesek legyenek, először románul, majd magyar nyelven kell szerepeljen a megnevezés« – szögezte le a prefektus. Elmondta továbbá, a magáncégek is kötelesek románul is feliratozni a köztéri hirdetéseiket" (Bíró 2011b).

tatások terén nem tapasztalhatók különösebb korlátozások (Katona 2012: 74), sőt ezen a területen valódi fejlődés történt. A román közszolgálati televízió és rádió a törvény által megszabott műsoridőnek megfelelően biztosít teret a magyar nyelvű adásoknak nemcsak országos, hanem helyi viszonylatban is. A magyar nyelvű adások műsorideje némileg növekedett is azáltal, hogy a Román Televízió olyan új adókat kezdett működtetni, mint a TVR3, amely szintén sugároz kisebbségi nyelvű műsorokat.

Ezek mellett az utóbbi években számos helyi érdekeltségű magyar nyelvű rádió és televízió kezdett sugározni. Ilyen például a 2008-ban Marosvásárhelyen elindult Erdélyi Magyar Televízió (EMT), a 2009-től működő, hitélettel foglalkozó Mária Rádió, a 2010-ben elindított a nagyváradi varadvideo.ro videohírportál, a Kolozsvári Rádió máramarosszigeti stúdiója, melyet 2011-től működtetnek. Pozitív lépésnek számít ugyanakkor az is, melyet a Kolozsvári Rádió magyar szerkesztősége tett: 2011 márciusában kérvényeztek egy külön frekvenciát, melyen „napi 24 órában sugároznának magyar nyelven" (Varga 2011).

Ami a fogyasztóvédelem és terméktájékoztatók terén történő kisebbségi nyelvhasználatot illeti, itt sem beszélhetünk egységes gyakorlatról. Még a Székelyföldön sem általános gyakorlat, hogy az egyébként magyar vállalkozók magyarul is feltüntetnék akár az általuk kínált áruk vagy szolgáltatások, akár az általuk gyártott termékek megnevezését, leírását, holott a törvény ezt nem tiltja.[34]

A fentiek alapján világos tehát egyrészt az, hogy bizonyos esetekben az anyanyelvhasználati jogok érvényesítését az ezt korlátozó jogszabályok akadályozzák, más esetekben viszont az, hogy a magyarság nem mindig él lehetőségeinek mértékében a törvény adta nyelvi jogaival. A továbbiakban főleg ez utóbbinak az okaival és meghatározó tényezőivel fogunk foglalkozni.

[34] Saját megfigyelés.

2. A KUTATÁS MÓDSZEREI, ESZKÖZEI, HELYSZÍNEI. AZ ADATKÖZLŐK ÉS AZ ADATGYŰJTÉS

A fentebb vázoltak alapján egyértelmű: az, hogy valamely nyelvi kisebbség él-e nyelvi jogaival, nemcsak ezek kodifikációjától függ, hanem a közösség tagjainak a (kodifikált) nyelvi jogaikhoz fűződő attitűdjeitől is. Így tehát, ha teljes értékű választ szeretnénk kapni arra, hogy a romániai magyarság számára biztosított nyelvi jogok milyen mértékben érvényesülnek a gyakorlatban is, azt is meg kell vizsgálnunk, hogyan viszonyulnak az emberek ezekhez, illetve melyek azok a tényezők, amelyek a viszonyulásmódot befolyásolják.

A kérdés megválaszolásához figyelembe kell vennünk, hogy míg Erdély egyes részein (például Székelyföldön, Szilágyságban stb.) a magyarok kisebb-nagyobb tömbben élnek, más régiókban a lakosságnak kb. a felét teszik ki (például Maros, Bihar, Szatmár megye bizonyos részein), megint más vidékeken pedig szórványban élnek, azaz a magyarság a lakosságnak legfennebb 15%-át teszi ki (például Hunyad, Krassó-Szörény, Szeben megyében) (vö. Szilágyi 2005: 47). A magyar lakosság eltérő aránya, valamint bizonyos hatályos román jogszabályok alsó küszöbre vonatkozó rendelkezései miatt a különböző településeken, régiókban élő magyarok anyanyelvhasználati lehetőségei is eltérnek egymástól, emiatt pedig a magyar nyelvnek településenként, illetve régiónként eltér a státusa, presztízse, így az ott élő magyarok nyelvi attitűdjei különbözőek lehetnek. Fontos ugyanakkor az is, hogy a magyarok viszonyulásmódjai nemcsak régiófüggőek lehetnek. Ugyanis – amint arra Szilágyi N. Sándor az 1992. és 2002. évi népszámlálási adatok alapján rámutatott – a romániai magyarság etnikai reprodukciója főként a vegyes házasságok gyakorisága miatt csökken, ugyanakkor az asszimilációs folyamatok városi környezetben valószínűbbek (Szilágyi 2005: 49–53; l. még Péntek 2004), tehát azt is szükséges vizsgálnunk, hogy a nyelvi környezet mellett milyen más tényezők befolyásolják az egyén nyelvi attitűdjét, illetve a nyelvi jogokhoz való viszonyulását.

2.1. Hipotézisek

Az előző fejezetben bemutatottak alapján a kutatás megtervezése során a következő **hipotézisek**et fogalmaztuk meg:

1. a nyelvi jogokhoz való viszonyulás és a nyelvi attitűd attitűdrendszert alkotnak, vagyis az ilyen attitűd befolyásolja a nyelvi jogokhoz való viszonyulást, és fordítva, aminek következtében az egyén szükségét érzi annak, hogy megőrizze az attitűdközi kongruenciát, azaz: minél pozitívabb az egyén nyelvi attitűdje, annál pozitívabban viszonyul anyanyelvhasználati jogaihoz; ugyanakkor minél pozitívabban viszonyul az egyén anyanyelvhasználati jogaihoz, annál pozitívabban értékeli anyanyelvét;
2. a romániai magyarok nyelvi attitűdjei, következésképpen nyelvi jogokhoz való viszonyulásmódjai is különböznek annak függvényében, hogy tömbben vagy szórványvidéken élnek, ugyanakkor azok nyelvi attitűdjei, akik olyan településen, régióban élnek, ahol a magyarság a lakosságnak megközelítőleg felét teszik ki, e tekintetben átmenetet képeznek a tömbmagyarságban és a szórványvidéken élők között;
3. az egyén nyelvi jogokhoz való viszonyulása a (nyelvi attitűdjeit is meghatározó) nyelvi környezet mellett korrelációban van nemével, korával, végzettségével, illetve a település típusával, amelyen él.

2.2. A vizsgálat módszerei

Az attitűdvizsgálat során fontos szem előtt tartanunk, hogy a dolgok értékelését generáló kognitív folyamatok sokrétűek, komplexek és szituációfüggőek, ebből fakadóan az egyén különböző időpontokban különféle módon viszonyulhat ugyanahhoz a dologhoz. Az attitűdmérés célja ezért a folyamat alapját képező stabil konstruktum megragadása, a válaszadási folyamat variabilitásának megértése, mely úgy valósulhat meg, ha a reakcióból következtetünk vissza az ezt motiváló attitűdre (Krosnik–Judd–Wittenbrink 2005: 23–28).

Hogy minél árnyaltabb képet kapjunk az egyén nyelvi jogaihoz való viszonyulásáról, figyelembe vettük, hogy bár az attitűdvizsgálatokat általában zárt kérdésekkel végzik, mert ezeket könnyebb feldolgozni, bizonyos esetekben célszerűbbek a nyitott kérdések, mivel az attitűd pontos, valamely skálán történő elhelyezése, a skála pontjainak megnevezése, a pon-

tok meghatározására kiválasztott kifejezések kevésbé megbízhatóvá tehetik a mérést, ugyanakkor a nyitott kérdések esetében a kutató által előidézett hibák elvileg nem torzítják a választ, ezért – mint arra korábbi kutatások rámutattak – ezek sokkal megbízhatóbbak. (Krosnik–Judd–Wittenbrink 2005: 34).

Bármely attitűdvizsgálat során reális probléma, hogy bár a kérdezővel/kutatóval nincs személyes jellegű kapcsolata, ezért a megkérdezettnek gyakorlatilag nincs nyilvánvaló oka arra, hogy válaszaiban torzítsa a valóságot, számolnunk kell az önáltatás jelenségével. Az emberek ugyanis nemcsak másokban próbálnak önmagukról pozitív képet kialakítani, hanem egyszersmind énképüket is annak megfelelően alakítják, hogy mit tartanak ideálisnak, elfogadhatónak. Figyelembe kell tehát venni azt, hogy az embereket a válaszadás során az is motiválja, hogy önmaguknak is bebizonyítsák, hogy tiszteletreméltó, jó emberek (Krosnik–Judd–Wittenbrink 2005: 51).

Mivel a kutatásunk során egyrészt azt is figyelembe kellett venni, hogy a társadalmi nyomás akkor a legnagyobb, amikor szemtől szembe, beszélgetés formájában történik a kérdőívezés, másrészt viszont a kutatás jellegéből fakadóan rendkívül fontos volt a lehető legtöbb beszélgetést rögzíteni, a kutatás érvényessége érdekében elengedhetetlen volt a következő stratégiák alkalmazása:

- az adatközlők névtelen bevonása a kutatásba: az adatközlőket olyan kóddal jelöljük, amelyből kiderül a megye, ahol a megkérdezett él (HR – Hargita, MS – Maros, HD – Hunyad), a település típusa (1 – város, 2 – falu), a beszélgetés sorszáma, az adatközlő neme (F – férfi, N – nő), valamint a korcsoport, amelyhez tartozik (1 – 20–35 év közötti, 2 – 45–60 év közötti);
- a beszélgetés rögzítése feltételeinek a kérdőívezést megelőzően történő tisztázása;
- a beszélgetés rögzítéséről való lemondás abban az esetben, ha abba az adatközlő nem egyezik bele;
- annak tisztázása, hogy kutatásunk szempontjából nincsenek helyes vagy helytelen válaszok, illetve az adatközlőknek az őszinte válaszadásra való felkérése;
- annak a lehetőségnek felkínálása, hogy az adatközlő kihagyja azokat a kérdéseket, amelyekre nem szeretne válaszolni;

- privát beszélgetésre való felhívás, de ennek elutasítása esetén az abba való beleegyezés, hogy más (az adatközlő szerint megbízható) személy jelen legyen;
- a beszélgetés teljes elutasítása esetén annak megengedése, hogy a kérdőívet az adatközlő saját maga töltse ki.

2.3. A kutatás helyszínei

A 2012 februárja és 2013 áprilisa között három régió kilenc településén végzett, a romániai magyarságnak a nyelvi jogokhoz való viszonyulását vizsgáló kutatás fő eszköze egy 42 kérdésből álló kérdőív volt.[1]

Minthogy a magyar anyanyelvűek számaránya egy adott területen meghatározó módon befolyásolhatja az egyéneknek a magyar, illetve az államnyelvhez való viszonyát (míg azokon a területeken, ahol a lakosság számottevő többsége magyarul beszél, a kétnyelvűség minden valószínűség szerint az anyanyelv dominanciáját jelenti, azokban a térségekben, ahol a magyarság aránya 10–15% alatt van, a magyar nyelv alacsonyabb státusa és a nyelvhasználat kevesebb színtere presztízsének csökkenéséhez és végül felcserélő kétnyelvűséghez vezethet), a kutatásokat három különböző helyzetű térségben végeztük: (1) olyan területeken, ahol a magyarság tömbben él, (2) olyan térségben, ahol szórványban él, és (3) olyan területeken, amelyeken a magyarság számaránya 50% körül van.

A kutatás megtervezésének és lebonyolításának idején nem álltak rendelkezésemre a 2011-ben végzett népszámlálás adatai, a települések kiválasztása során ezért a korábbi, 2002-es népszámlálás adatait használtam fel (2.1. táblázat).[2]

A tömbben élő magyarság nyelvi jogokhoz való viszonyulását három Hargita megyei településen vizsgáltam, ezek a következők: **Székelyudvarhely** (rom. Odorheiu Secuiesc) megyei jogú város; **Székelyderzs** (rom. Dârjiu) Székelyudvarhelytől 21 km-re fekvő település, közigazgatásilag az azonos nevű község központja; **Recsenyéd** (rom. Rareş) Székelyudvarhelytől 18 km-re fekvő falu, mely közigazgatásilag Homoródszentmárton (rom. Mărtiniş) községhez tartozik.

---

[1] L. 1. melléklet.

[2] A 2002-es népszámlálási adatok forrásaként Varga E. Árpád munkája szolgált (Varga 2007).

Azok a kutatópontok, ahol a magyarság a lakosságnak megközelítőleg fele, a következő Maros megyei települések voltak: **Marosvásárhely** (rom. Târgu Mureş) megyeszékhely; **Marosszentgyörgy** (rom. Sângeorgiu de Mureş) Marosvásárhely közvetlen szomszédságában fekvő település, közigazgatásilag az azonos nevű község központja; **Mezőbánd** (rom. Band) Marosvásárhelytől 24 km-re fekvő település, közigazgatásilag az azonos nevű község központja. Szemben Marosszentgyörggyel, ahol a lakosság 36,7%-a (2 756 személy) volt román nemzetiségű, Mezőbándon lélekszámát tekintve a második etnikai közösséget a roma nemzetiségűek alkotják (1111 személy, 29,9%), így a románság két nemzeti kisebbség mellett kisebbségben él (738 lakos, azaz 19,9% vallotta magát románnak).

A szórványban élő magyarság körében a következő Hunyad megyei településeken végeztem a felmérést: **Déva** (rom. Deva) megyei jogú város; **Csernakeresztúr** (rom. Cristur) Dévától 8 km-re fekvő település, mely közigazgatásilag Dévához tartozik; **Alpestes** (rom. Peştişu Mare) Dévától 6, Vajdahunyadtól 3 km-re fekvő település, közigazgatásilag Vajdahunyadhoz (rom. Hunedoara), azaz a megyeközponthoz tartozik.

2.1. táblázat: A magyarok aránya a kutatópontokon és az adatközlők eloszlása településenként

Megye	Település	Összesen	Magyar	Magyar %	Adatközlők száma
Hargita	Székelyudvarhely	36 948	35 357	95,7	30
	Székelyderzs	885	874	98,6	11
	Recsenyéd	164	164	100	19
Maros	Marosvásárhely	128 612	61 707	48	30
	Marosszentgyörgy	7 514	4 233	56,3	13
	Mezőbánd	3 712	1 863	50,2	17
Hunyad	Déva	65 873	5 022	7,6	30
	Csernakeresztúr	1 388	791	57	23
	Alpestes	1 276	214	16,8	7

2.4. Az adatközlők

A kérdőíves felmérésben régiónként 60 személy (30 városi, 30 falusi környezetben élő), tehát összesen 180 adatközlő vett részt (l. a 2.1. táblázatot).[3] Bár az adatközlők számát az egyes megyék falvaiban (megközelítőleg) azonosra terveztük, amint az alábbi táblázatból is kiderül, ezt a célt nem sikerült elérni amiatt, hogy bizonyos településeken a tervezettnél kevesebben vállalták az adatközlést.

2.4.1. Kor és nem szerinti eloszlás

A vizsgálatot két különböző korcsoporthoz tartozó egyének körében végeztük annak érdekében, hogy fény derüljön a generációk közötti esetleges mentalitásbeli különbségekre. Szintén az összehasonlíthatóság érdekében az adatközlők kiválasztása során figyelembe vettük a nemet is.

A megkérdezettek összességét tekintve a kor szerinti megoszlás megközelítőleg fele-fele arányt mutat: a megkérdezettek közül 89 (49,4%) 20–35 év, 91 (50,6%) pedig 45–60 év közötti. Ami a nem szerinti eloszlást illeti, a csoportok egyenlőtlenebbek annak érdekében, hogy összhangban legyenek a régiók demográfiai adataival, amelyek szerint a nők száma nagyobb a férfiakénál: az adatközlők 51,7%-a (93) nő, 48,3%-a (87) pedig férfi.

2.2. táblázat: Az adatközlők kor és nem szerinti eloszlása

Megye	Városi környezet				Falusi környezet			
	20–35 éves		45–60 éves		20–35 éves		45–60 éves	
	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
Hargita	8	8	7	7	8	7	8	7
Maros	8	7	7	8	7	6	8	9
Hunyad	9	8	7	6	7	6	9	8

2.4.2. Végzettség szerinti eloszlás

Az adatközlők kiválasztásának harmadik kritériuma a végzettség volt. Bár a kérdőív erre vonatkozó kérdésénél 5 különböző válaszlehetőség szerepel: legtöbb nyolc osztály, 10 osztály, érettségi, főiskola, illetve egyetem, az adatgyűjtés során többször el kellett tekinteni a tervezett kategorizálástól (vö. 3. melléklet).

[3] Az adatközlők részletes listáját l. a 2. mellékletben.

Az adatok feldolgozása során az adatközlőket a következőképpen csoportosítottam:

– a **felsőfokú végzettséggel** rendelkezők csoportjába azokat soroltam, akik főiskolai, egyetemi, magiszteri, illetve doktori tanulmányokat végeztek;

– egy csoportba soroltam az **érettségi végzettséggel rendelkezőket, valamint a szakosító képzést végzetteket,** függetlenül attól, hogy az adatközlés idején folytatták-e tanulmányaikat valamely felsőoktatási intézményben vagy sem;[4]

– és végül egyetlen, „**nem érettségizett**"-nek elnevezett csoportot alkotnak azok az adatközlők, akik – függetlenül attól, hány osztályt jártak – nem érettségiztek.

Az adatközlők kiválasztása során a végzettség tekintetében különbséget kellett tenni a korcsoportok között, hiszen míg az idősebbek esetében számolni kellett azzal, hogy kisebb arányban van felsőfokú végzettségük, a fiatalabbak közt a nem érettségizettek száma kisebb. Ugyanígy azt is figyelembe kellett venni, hogy a falusi környezetben élők végzettség szerinti eloszlása eltér a városiakétól, ahol sokkal nagyobb arányban élnek felsőfokú végzettségű személyek.

Az adatközlők végzettség szerinti tervezett eloszlása a következő volt:

2.3. táblázat: Az adatközlők végzettség szerinti tervezett eloszlása

Végzettség	Városi környezet				Falusi környezet			
	20-35 éves		45-60 éves		20-35 éves		45-60 éves	
	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
Felsőfokú végzettség	3	2	1	1	2	2	–	–
Érettségi / szakosító képzés	3	3	4	3	4	2	4	4
Nem érettségizett	2	2	3	3	2	2	4	4

Az adatgyűjtés során szembesülnöm kellett viszont azzal, hogy bizonyos településeken (falusi környezetben) nem volt az adott korosztályokba illő nem érettségizett vagy felsőfokú végzettségű személy, vagy nem tudtam felvenni a kapcsolatot ilyenekkel (városi környezetben), ezért szükségessé vált ezek helyettesítése. A helyettesítés során alkalmazott szempont az elvégzett iskola típusa, valamint az adatfelvétel idejebeli foglalkozás volt. Ezeknek

[4] A kérdőíves felmérés részeredményeit bemutató korábbi publikációimban (Katona 2013a: 240, Katona 2013b: 25.) a szakosító képzést végzett adatközlőket a felsőfokú végzettséggel rendelkezőkkel vontam össze.

a szempontoknak érvényesítését az indokolta, hogy bár a romániai oktatási rendszerben egyféle érettségi vizsga létezik, és így kizárólag az így megjelölt végzettség alapján lehetetlen különbséget tenni a szakközépiskolát, a középiskola esti tagozatát és az elméleti képzést nyújtó középiskolát végzett személyek között, az elvégzett iskola típusa reális különbséget jelent mind a képzés minősége, mind a képzésben részesülő személy társadalmi státusza szempontjából, amely az egyén betöltött munkakörében is kifejeződik.

A 2.4–5. táblázatokban az adatközlők végzettség szerinti eloszlása tartalmazza a helyettesítésekre vonatkozó információkat is:[5]

2.4. táblázat: A városi környezetben élő adatközlők végzettség és korcsoport szerinti eloszlása

Végzettség	Hargita				Maros				Hunyad			
	20–35 év		45–60 év		20–35 év		45–60 év		20–35 év		45–60 év	
	n	f	n	f	n	f	n	f	n	f	n	f
Felsőfokú	2+1[6]	2	1	–	3	2	1	1	3	2	2	–
Érettségi / szakosító képzés	3	4	4	4	5	3	3	3	4	3	3	3
Nem érettségizett	1+1[7]	2	1+1[8]	2+1[9]	–	2	4	3	2	3	2	3

2.5. táblázat: A falusi környezetben élő adatközlők végzettség és korcsoport szerinti eloszlása

Végzettség	Hargita				Maros				Hunyad			
	20–35 év		45–60 év		20–35 év		45–60 év		20–35 év		45–60 év	
	n	f	n	f	n	f	n	f	n	f	n	f
Felsőfokú tanulmányok	1	0+1[10]	–	1	1	3	1	1	1	3	1	1
Érettségi / szakosító képzés	5	2	4	2	4	2	3	5	4	3	6	2
Nem érettségizett	1+1[11]	4	3+1[12]	4	1+1[13]	1	4	3	2	–	2	5

5 A végzettség szerinti eloszlást tükröző táblázatokat l. a 3. mellékletben.
6 A hiányzó adatközlőt HR103N1 (érettségizett végzős főiskolai hallgató) helyettesíti.
7 A hiányzó adatközlőt HR123N1 (szakközépiskolában érettségizett munkás) helyettesíti.
8 A hiányzó adatközlőt HR124N2 (érettségizett pénztáros) helyettesíti.
9 A hiányzó adatközlőt HR129F2 (érettségizett gépkocsivezető) helyettesíti.
10 A hiányzó adatközlőt HR027F1 (végzős egyetemi hallgató) helyettesíti.
11 A hiányzó adatközlőt HR015N1 (szakközépiskolában érettségizett fodrász) helyettesíti.
12 A hiányzó adatközlőt HR019N2 (szakközépiskolában érettségizett eladó) helyettesíti.
13 A hiányzó adatközlőt MS008N1 (érettségizett eladó) helyettesíti.

Ahhoz, hogy minél árnyaltabb képet kapjunk adatközlőink attitűdjeiről, fontosnak tartottuk, hogy a román nyelvi tudásukra is rákérdezzünk. Az adatok a megkérdezettek önértékelését tükrözik, amelyet a nyelvi környezet, illetve a válaszadó szubjektív viszonyítási alapja határoz meg. Éppen ezért nem feltételezhetjük, hogy a különböző régiókban, vagy akár ugyanazon régión belül adott azonos válaszok azonos szintű tényleges román nyelvi tudásra utalnának. Mivel nem állt módunkban az erre a kérdésre adott választ ellenőrizni, a válaszlehetőségeket úgy adtuk meg, ahogyan az emberek idegen nyelvi tudásukról beszélni szoktak, mellőzve viszont az olyan válaszlehetőségeket, amelyek lehetővé teszik a gondolkodás nélküli, automatikus válaszadást.

2.6. táblázat: Az adatközlők román nyelvtudása

	Hargita		Maros		Hunyad	
	város	**falu**	**város**	**falu**	**város**	**falu**
Egyáltalán nem tud	1	1	–	–	–	–
Nagyon rosszul beszél	5	9	1	–	4	1
Elég jól beszél	19	19	18	26	11	11
Nagyon jól beszél	5	1	11	4	15	18

2.4.3. Egyéb statisztikai adatok

Az adatközlők kiválasztásában ugyan nem játszott nagy szerepet, de a kutatás szempontjából releváns információnak tekintettük a felekezeti hovatartozást is, főként azokra az adatközlőkre gondolva, akik vegyes házasságban születtek, illetve abban élnek (előfordul ugyanis, hogy a vegyes házasságot kötők házasság előtt vagy alatt átkeresztelkednek).

Felekezetük szerint egy személy kivételével az adatközlők valamely magyar történelmi egyházhoz tartozónak mondták magukat (az erre vonatkozó adatokat l. a 4. melléklet 1. táblázatában).

Szintén releváns információként kezeltük az adatközlők családi állapotát. Az ilyen szempontú eloszlás szerint az adatközlők 62,8%-a házasságban élt, 23,3%-uk egyedülálló volt, kisebb számban élettársi viszonyban éltek (6,7%), elváltak (4,4%), illetve özvegyek voltak (2,8%).[14]

[14] Az adatokat l. a 4. melléklet 2. táblázatában.

2.4.4. A minta

Mint a fentiekből is kiderült, mintánk nem reprezentatív amiatt, hogy – célunknak megfelelően – nem véletlen kiválasztáson alapuló mintavételt alkalmaztunk, ugyanakkor részben eltér eredeti elképzelésünktől, mivel nem minden esetben sikerült annak megfelelő és adatközlésre hajlandó személlyel felvenni a kapcsolatot.

A fenti adatokból nem látszik, ezért itt jegyezzük meg, hogy mintánk a vegyes házasságok arányának tekintetében nem reprezentatív: a Hargita megyei adatközlők közül senki sem kötött vegyes házasságot, a Maros megyeiek között is csak 1 (a házas- vagy élettársi kapcsolatban élők 2,7%-a), és a Hunyad megyeiek között is csak 2 (3,3%) olyan van, akinek román társa van, miközben az illető megyékben az ilyenek aránya ennél jóval nagyobb.[15]

Szintén fontos itt megjegyezni, hogy a Hunyad megyei minta részben eltér a másik két régióétól amiatt, hogy Alpestes és Csernakeresztúr – bár falusi jellegű települések – közigazgatási szempontból városhoz tartoznak. Azt, hogy ennek ellenére ezek mellett a települések mellett döntöttünk, egyrészt az indokolta, hogy a minta reprezentativitását csak úgy biztosíthattuk, ha figyelembe vesszük, hogy a közigazgatási egységek átalakulása miatt a Hunyad megyei magyarság nagy része (95,5%-a) már 2002-ben is városinak minősült, másrészt pedig az, hogy kritériumainknak megfelelő adatközlőket csak egy nagyobb magyar közösségben találhattunk. A választás hátránya viszont az, hogy mintánk így nem tükrözi a teljes megye magyarságának nyelvi helyzetét, illetve attitűdjeit, mivel Csernakeresztúr a magyarok etnikai arányának tekintetében eltér attól, amit általánosnak nevezhetünk Hunyad megyében. Az adatok a megyére reálisnál amiatt is pozitívabb képet nyújtanak, hogy a dévai adatközlők jelentős aránya munkahelye vagy lakhelye révén a Téglás Gábor Iskolaközpont és/vagy a Szent Ferenc Alapítvány magyar közösségének tagja, ami – mint a következőkben is kiderül – meghatározza az adatközlők viszonyulásmódjait.

[15] A statisztikai adatok szerint az 1992–2002 között magyarok által kötött házasságoknak Hargita megyében 3,3%-a, Maros megyében 12%-a, Hunyad megyében 60%-a volt etnikailag vegyes házasság (Horváth 2004: 242).

2.5. Az adatgyűjtés

Az adatgyűjtést, amelyhez ismerősök, kollégák, lelkipásztorok segítségét kértem, 2012 februárjától kezdtem. A kutatás nagy részét 2012. február–május között végeztem, lezárni viszont csak 2013. áprilisban sikerült.

Az adatgyűjtés kétféle módszerrel történt. Ezek közül a legnagyobb szerepet a **kérdőíves felmérés** játszotta. A kutatás témája megkívánta azt, hogy az adatközlés beszélgetés formájában történjen, hogy ne csak a kész válaszok álljanak rendelkezésünkre, hanem a válasz megfogalmazásának teljes folyamatába is beletekinthessünk. Fontosnak tartottam egyrészt azt, hogy a kérdőíveket ne az adatközlők töltsék ki, másrészt pedig – mivel kérdőívezés során igencsak nehéz lett volna mindent lejegyezni –, hogy az adatközlő beleegyezésével rögzítsem a beszélgetéseket.[16]

Mivel az adatközlők jelentős hányadával először találkoztam, többen bizalmatlanul viszonyultak hozzám és a kutatás tárgyához. A bizalmatlanság megnyilvánulási formái közül a leggyakoribb a négyszemközti beszélgetés megtagadása, a beszélgetés rögzítésének elutasítása, a beszélgetés rögzítésének azzal a feltétellel történő engedélyezése, hogy más nem fogja meghallgatni, illetve az, hogy az adatközlő, miután meggyőződött arról, hogy a riportermagnót kikapcsoltam, visszatért a kérdőív bizonyos „kényesebb" kérdéseire, hogy „megvallja az igazat".

Az adatgyűjtés másik módszere a **megfigyelés** volt. Az egyes településeken (utcán, intézményekben, templomokban, üzletekben, piacon) főként a nyelvi tájképet figyeltem meg, de a kérdőívezés során elmondottak ellenőrzése érdekében, amennyiben lehetőségem adódott, azt is, hogy adatközlők milyen nyelven, illetve nyelvváltozatban kommunikálnak családtagjaikkal, esetleg munkatársaikkal, ismerőseikkel.

A kérdőíves felmérés eredményeinek kvantitatív elemzése az IBM SPSS Statistics statisztikai program 20.0.0. verziója és a Microsoft Excel segítségével történt, a kvalitatív vizsgálat elvégzéséhez részben az F4 hanglejegyző program 3.1.0. verzióját, részben pedig a Microsoft Word szövegszerkesztő programot használtam.

---

[16] Mivel nem mindegyik adatközlő egyezett bele, hogy rögzítsem a beszélgetést, és a rögzített beszélgetések egy része is a riportermagnó meghibásodása miatt elveszett, a kutatás adatainak feldolgozása 140 hanganyag, illetve a kérdőívezés során készített jegyzetek segítségével történt.

3. AZ ADATKÖZLŐK NYELVI KÖRNYEZETE

A megfogalmazott hipotézisek szerint a nyelvi környezet befolyásolja az anyanyelvhez, így a nyelvi jogokhoz való viszonyulást is, ezért a kérdőív első része az adatközlők nyelvi környezetének vizsgálatát szolgálta. A kérdések a nyelvi tájképre, a különböző élethelyzetekben leggyakrabban használt nyelvre, valamint az olyan esetekben történő nyelvhasználatra terjedtek ki, amikor (legalább) egy román anyanyelvű személy jelen van.

Az alábbiakban az eredményeket környezetek szerint, a magánszférától a nyilvános szféra felé haladva mutatom be.

3.1. A családi környezetben használt nyelv

A családi környezetben használt nyelvet több tényező befolyásolja: egyrészt az anya és az apa etnikai hovatartozása, illetve nyelve, másrészt a házas- vagy élettárs nemzetisége és anyanyelve, harmadrészt pedig a rokonság etnikai homogenitása vagy heterogenitása. A kérdéskör összetettségéből fakadóan a kérdőívnek több pontja célozta ennek vizsgálatát: a 9–10. kérdés a szülők nemzetiségére, a 17–18. kérdés 1. pontjai a magyarok, illetve a románok családon belüli arányára vonatkoztak. A családtagokkal folytatott kommunikáció nyelvére a 20b. kérdés 1–4. pontja, gyakoriságára pedig a 20a. kérdés 1–4. pontja kérdezett rá. A családi környezetben történő nyelvhasználati gyakorlat vizsgálata szempontjából elengedhetetlen volt ugyanakkor annak a vizsgálata, hogy befolyásolja-e (és ha igen, milyen mértékben) az egyes családtagokkal folytatott kommunikáció nyelvét az, ha román nemzetiségű is van a társaságban – ennek felmérését a 24. kérdés 1–4. pontja szolgálta.

Az **adatközlők szüleinek etnikai hovatartozása** szerint túlnyomó részük etnikailag endogám házasságban született (95,6%, N=172). A megkérdezettek édesanyja mindegyik esetben magyar volt, a nem magyar édesapák pedig nem alkotnak etnikailag homogén csoportot.

3.1. táblázat: Az adatközlő édesapjának nemzetisége

Nemzetiség	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	96,7% – **58**	95% – **57**	98,3% – **59**
Román	1,7% – **1**	3,3% – **2**	1,7% – **1**
Egyéb	1,7% – **1**	1,7% – **1**	–

Ennek megfelelően alakul **a szülők–adatközlő közötti kommunikáció nyelve** is: a megkérdezetteknek többsége (67,2%, N=121) leggyakrabban magyarul beszél szüleivel (3.2. és 3.3. táblázat).

3.2. táblázat: Az édesanyával (leggyakrabban) beszélt nyelv

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	71,7% – **43**	70% – **42**	60% – **36**
Román	–	–	1,7% – **1**
Nem releváns[17]	28,3% – **17**	30% – **18**	38,3% – **23**

3.3. táblázat: Az édesapával (leggyakrabban) beszélt nyelv

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	50% – **30**	55% – **33**	50% – **30**
Román	3,3% – **2**	–	3,3% – **2**
Nem releváns	46,7% – **28**	45% – **27**	46,7% – **28**

Ha a szülők nemzetiségét összehasonlítjuk a velük beszélt nyelvvel, feltűnik, hogy bár Hunyad megyében egyetlen adatközlőnek román az édesapja, itt mégis ketten beszélnek románul édesapjukkal, az az egy adatközlő (HD130N1) viszont, akinek román az édesapja, leggyakrabban magyarul beszél vele, akárcsak édesanyjával is. Így tehát a 3.3. táblázatban szereplő Hunyad megyei eredmények nem vegyes házasságból született gyermekek nyelvhasználatát tükrözik: az édesanyjával románul beszélő nő (HD120N1), illetve az édesapjukkal románul beszélő férfiak (HD018F2, HD113F1) magyar szülők gyermekei.

Azt, hogy az adatközlők életében mekkora teret kap a szülőkkel folytatott kommunikáció, vagyis a velük (leggyakrabban) beszélt nyelvnek

[1] Mivel a kutatásnak az adatfelvétel idején fennálló helyzet felmérése volt a célja, a kérdést irrelevánsnak tekintettem azok esetében, akiknek szüleje elhunyt vagy végleg eltávolodott a családtól.

családias környezetben való használata, az arra adott válaszok mutatják, hogy milyen gyakran beszélgetnek édesanyjukkal, illetve édesapjukkal. Mint 3.4a. és 3.4b. táblázatok is mutatják, az adatközlőknek több mint fele (51,7%, N=93) naponta beszélget szüleinek legalább egyikével. Az eredmények szerint a kapcsolattartást nem befolyásolja a megkérdezettek neme[2] vagy végzettsége,[3] de az sem, hogy az adatközlők szüleikkel egy háztartásban élnek-e, vagy sem.[4] Szignifikáns különbség ebben a tekintetben csak az egyes korcsoportok között van,[5] ami viszont természetes is, mivel az idősebb generációhoz tartozó adatközlők egy részének szülei már nem éltek a kérdőívezés pillanatában.

3.4a. táblázat: Az édesanyával folytatott kommunikáció nyelve és gyakorisága

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem releváns
Soha	–	–	1,7% – **3**
Évente többször	0,6% – **1**	–	–
Havonta	1,1% – **2**	–	–
Hetente	6,7% – **12**	–	–
Hetente többször	7,2% – **13**	0,6% – **1**	–
Naponta	51,7% – **93**	–	–
Nem releváns	–	–	30,6% – **55**

[2] Az édesanyával folytatott kommunikáció esetében (χ^2(6, N=180)=4,321; p=0,633), az édesapával folytatott esetében pedig (χ^2(8, N=180)=7,597; p=0,474).

[3] Az édesanyával folytatott kommunikáció esetében (χ^2(24, N=180)=14,049; p=0,946), az édesapával folytatott esetében pedig (χ^2(32, N=180)=35,948; p=0,289).

[4] Az édesanyával folytatott kommunikáció esetében (χ^2(18, N=180)=27,786; p=0,065). Az édesapával folytatott kommunikáció gyakorisága látszólag szignifikánsan összefügg azzal, hogy az adatközlők egy háztartásban élnek-e vele (χ^2(24, N=180)=71,399; p<0,001), ez az eredmény azonban statisztikailag megbízhatatlan, mivel a cellák 77,8%-ának értéke kisebb, mint 5.

[5] Az édesanyával folytatott kommunikáció esetében az eltérés (χ^2(6, N=180)=52,942; p<0,001), az édesapával folytatott kommunikáció esetében pedig (χ^2(8, N=180)=57,548; p<0,001).

3.4b. táblázat: Az édesapával folytatott kommunikáció nyelve és gyakorisága

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem releváns
Soha	–	–	1,7% – **3**
Évente	1,1% – **2**	–	–
Évente többször	1,7% – **3**	0,6% – **1**	–
Havonta	1,7% – **3**	–	–
Havonta többször	1,7% – **3**	–	–
Hetente	9,5% – **17**	–	–
Hetente többször	5% – **9**	0,6% – **1**	–
Naponta	31,1% – **56**	1,1% – **2**	–
Nem releváns	–	–	44,5% – **80**

A családi nyelvi környezet szempontjából legalább olyan jelentős az adatközlők által alapított családban megvalósuló nyelvhasználat, mint a szülő–adatközlő közötti, bár ez is olyan kérdés, amelyről nem minden adatközlő esetében beszélhetünk.

Családi állapotuk szerint az adatközlőknek több mint fele házasságban vagy élettársi viszonyban él (69,4%, N=125), szinte negyede pedig még nem alapított családot (23,3%, N=42).

3.5. táblázat: Az adatközlők családi állapota

Családi állapot	Hargita	Maros	Hunyad
Egyedülálló	23,3% – **14**	30% – **18**	16,7% – **10**
Élettársa van	8,3% – **5**	5% – **3**	1,7% – **1**
Házasságban él	63,3% – **38**	56,7% – **34**	73,3% – **44**
Elvált	1,7% – **1**	5% – **3**	6,7% – **4**
Özvegy	3,3% – **2**	3,3% – **2**	1,7% – **1**

A **házas- vagy élettárssal folytatott kommunikáció** nyelvét tekintve azt látjuk, hogy az egyes régiók között a megkérdezettek körében nincs statisztikailag jelentős különbség, az adatok értékeléséhez viszont figyelembe kell venni, hogy az itt kapott eredményeket nem szabad az egyes régiók egészére általánosítani, mivel a mintavétel nem véletlen kiválasztáson alapuló módszerrel történt. Amint viszont a 3.6. táblázatból is látszik, a házastársal leggyakrabban használt nyelv nem minden esetben függ a házastársak anyanyelvétől, Hunyad megyében ugyanis volt egy olyan adatközlő, aki

férjével gyakrabban beszélget románul, mint magyarul, bár a családjukban mindenki magyar.

> Az, hogy HD124N2 magyar házastársával leggyakrabban románul beszélget, elsősorban nyelvi kompetenciájával magyarázható. Bár az adatközlők között egyetlen ilyen példa, nem tekinthetünk el a történetétől, mivel ebből jól látszik, hogy – legalábbis ebben az esetben – hogyan hat ki az egyes generációk nyelvválasztására a szülők döntése, hogy a hivatalos nyelv minél tökéletesebb elsajátíttatása érdekében román tagozatra írassák gyermekeiket: [K: El tudná mondani, hogy miért tanult román nyelven?] *Azért, mert a szüleim ezt választották. Mert édesanyám annak idején, mikor befejezte az iskolát, magyar tagozaton volt, s mikor bekerült a munkába, egy kukkot nem tudott románul. Nagyon nehéz volt, és akkor megesküdte azt, hogy az ő gyerekei nem mennek még egyszer át ezen. És akkor engem is, az öcsémet is beíratott a román iskolába. Azt mondta, hogy tanuljuk meg a román nyelvet, hogy ne szégyenkezzünk, és ne kerüljünk abba a helyzetbe, amelyikbe volt ő. S innen indult az egész.* [K: Értem. A családjában milyen arányban vannak magyarok?] *Száz szá… tehát a mi családunkban mindenki magyar.* [Később: K: Milyen nyelven szokott édesanyjával beszélni?] *Magyarul.* [K: Házastársával?] *Magyarul is, románul is, ahogy sikerül.* [K: És el lehet dönteni, hogy melyik a gyakoribb?] *Románul.* [K: Gyermekeivel milyen nyelven…?] *Románul. Protestálnak, nem akarnak magyarul egyelőre velem, de eljön az idő. Tudni tudnak.* [Később: K: Ők is román óvodába jártak?] *Igen.* [K: Az egy-négy osztályt románul?] *Románul. Végig románul. Nem, akkor nem voltak magyar iskolák. Úgy volt, hogy felszámolják Déván.* […] *Amikor az én lányaim kezdték az iskolát, akkor a magyar tagozat egy román iskolához volt odakapcsolva. Egy pár osztály volt, s úgy volt, hogy fölszámolják. Mikor már, ha haladtál továbbra, már a líceumban már annyira össze voltak, már annyira kevés maradt, hogy egy osztályba tizenöt volt magyar, tizenöt… még külön iskolájuk sem volt, hanem hozzá voltak csatolva, ott fönt a dombon. Tehát annyira semmi jövőt nem láttál belőle, hogy nem mertem belevágni, hogy…* [Az adatközlőnek közben telefonhívásra kellett válaszolnia. Miután befejezte, visszatértünk a kérdésre. K: Tehát ott maradt el, hogy nem látott ebben jövőt.] *Nem. De hát nem* [hangsúlyosan:] *volt jövője, nem volt. S akkor egyből beírattam a román tagozatra. S akkor azért is beszélnek románul, s… velem is cicáznak. Most abban a korban vannak, mikor… De mikor én beadtam őket első osztályba, az iskolába, a román tagozatra, egy kukkot nem tudtak románul. Tehát, mikor jöttünk haza, mondták, mámá* [=édesanya], *kérdezd meg a tanító nénit, mit mondott, hogy tudjuk, holnapra mit kell hogy csinálni. Ilyen fázisban voltunk. S az óvodába, én elfelejtettem, odaírtad a románt, de magyar óvodába voltak, nálam. Csak elsiettem… Mert magammal vittem.*

3.6. táblázat: A házas/élettárssal leggyakrabban beszélt nyelv

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	71,7% – **43**	65% – **39**	70% – **42**
Román	–	1,7% – **1**	5% – **3**
Nem releváns[6]	28,3% – **17**	33,3% – **20**	23,3% – **14**

A **gyermek(ek)kel folytatott kommunikáció**ról azt állapíthatjuk meg, hogy a gyermekes adatközlők túlnyomó többsége (99,2% [a kutatásban részt vevők 72,2%-a], N=130)[7] magyarul beszél gyermekével. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy az etnikailag vegyes házasság nem feltétlenül határozza meg a gyermekkel folytatott kommunikáció nyelvét: a négy adatközlő közül három magyarul, egy pedig románul beszélget vele leggyakrabban. A megkérdezettek esetében a szülő neme nem befolyásolja a nyelvválasztást: az egyetlen olyan adatközlő, aki gyermekével románul beszél, nő, a magyarul beszélő három szülő közül egyik férfi, kettő nő.

3.7. táblázat: A gyermek(ek)kel beszélt nyelv

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	75% – **45**	63,3% – **38**	78,3% – **47**
Román	–	–	1,7% – **1**
Nem releváns[8]	25% – **15**	36,7% – **22**	20% – **12**

Ha a gyermekkel folytatott kommunikáció gyakoriságát összevetjük a leggyakrabban beszélt nyelvvel, azt látjuk, hogy legtöbb gyermekes személy esetében (85,5% [a kutatásban részt vevők 62,2%-a], N=112) a magyar nyelv ilyen helyzetben történő használata napi szintű.

---

[6] Azok esetében irreleváns, akiknek az adatközlés idején nem volt házas- vagy élettársuk. Maros és Hunyad megyében kevesebb esetben irreleváns, mint ahány egyedülálló, elvált, illetve özvegy adatközlő van, ugyanis a választ releváns adatnak tekintettem, ha egy elvált adatközlő a gyermekek miatt szoros kapcsolatot tart korábbi házastársával.

[7] Hogy a valamilyen szempontból elkülöníthető adatközlőcsoportban tapasztalt jelenségeket ne csak az adott csoporton belüli arányaiban lássuk, az összes adatközlőhöz viszonyított arányt is feltüntetem. Ilyenkor az első százalékos arány a szóban forgó csoporton belüli, a szögletes zárójelben feltüntetett pedig az adatközlők összességéhez viszonyított arányt jelenti.

[8] A kérdés nem releváns, ha az adatközlőnek nincs gyermeke, vagy egyáltalán nem tartja vele a kapcsolatot.

3.8. táblázat: A gyermekkel folytatott kommunikáció nyelve és gyakorisága

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem releváns
Évente	0,6% – **1**	–	–
Havonta többször	0,6% – **1**	–	–
Hetente	3,9% – **7**	–	–
Hetente többször	3,3% – **6**	–	–
Naponta	62,2% – **112**	0,6% – **1**	–
Nem releváns	–	–	28,9% – **52**

Családi környezetben leggyakrabban azok találkoznak románokkal, akiknek valamelyik hozzátartozójuk etnikailag vegyes házasságban él. Az már az egyes régiók etnikai összetételéből is következik, hogy a más nemzetiségek felé történő, ilyen jellegű nyitással főként szórványvidéken kell számolnunk.

3.9. táblázat: A magyarok aránya a családban

Arány	Hargita	Maros	Hunyad
Kizárólag magyarok	90% – **54**	78,3% – **47**	60% – **36**
Többnyire magyarok	6,7% – **4**	20% – **12**	35% – **21**
Kb. fele magyar	3,3% – **2**	1,7% – **1**	5% – **3**

Mint az 3.9. táblázatból kiderül, az egyes megyékből érkező válaszok szignifikánsan eltérnek ($\chi^2(2, N=174)=15,443$; $p<0,001$):[9] míg a hargitai családokra az etnikai homogenitás a jellemző, Hunyad megyében az adatközlőknek mindössze 60%-a (N=36) mondta, hogy családjában kizárólag magyarok vannak. Jól látszik ugyanakkor az is, hogy ebben a tekintetben Maros megye átmenetet képez a tömb- és a szórványmagyarság között: a hargitai adatközlőkhöz képest kevesebbnek, a Hunyad megyeiekhez képest többnek a családja áll kizárólag magyarokból.

Bár a tágabb család etnikai heterogenitása legtöbbször a románokkal kötött házasságok eredménye,[10] mint az a 3.10. táblázatból is kiderül, ez nem minden esetben van így: Maros megyében az adatközlők 78,3%-a

[9] A χ^2 kiszámítása során ki kellett hagynom 6 adatközlőt, akik családjának körülbelül fele magyar.

[10] Az etnikailag heterogén családban élők 95,3%-ának [az adatközlők 22,8%-ának] (N=41) esetében.

(N=47) azt állította, hogy családjában kizárólag magyarok vannak, és 20%-a (N=12), hogy családja többnyire magyarokból áll, ugyanakkor 80%-uk (N=48) szerint egyáltalán nincs, 18,3%-a szerint pedig kevés a román a családban. Hasonló módon Hunyad megyében is volt olyan adatközlő, akinek családjában többnyire magyarok vannak, román nemzetiségű személy viszont nincs.

3.10. táblázat: A románok aránya a családban

Arány	Hargita	Maros	Hunyad
Kb. fele román	3,3% – **2**	1,7% – **1**	5% – **3**
Kevés a román	6,7% – **4**	18,3% – **11**	33,3% – **20**
Egyáltalán nincs román	90% – **54**	80% – **48**	61,7% – **37**

A nagyobb családi összejöveteleken történő nyelvhasználatra vonatkozó válaszok alapján viszont úgy tűnik, hogy a vegyes házasságok nem befolyásolják nagyon a tágabb értelemben vett családdal folytatott kommunikáció nyelvét, és ilyen tekintetben a régiók közötti különbség tulajdonképpen elenyésző.

3.11. táblázat: A nagyobb családi összejövetelen leggyakrabban beszélt nyelv

A társsal beszélt nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	96,7% – **58**	91,7% – **55**	93,3% – **56**
Román	–	1,7% – **1**	3,3% – **2**
Nem tudja eldönteni	–	1,7% – **1**	–
Egyéb nyelv	–	–	1,7% – **1**
Nem releváns[11]	3,3% – **2**	5% – **1**	1,7% – **1**

Amint a 3.12. táblázat mutatja, az adatközlők többségének (76,1%, N=137) évente többször nyílik alkalma nagyobb családi összejövetelen részt venni, illetve az ott leggyakrabban beszélt nyelvet használni.

[11] Nem releváns, ha az adatközlő egyáltalán nem tart kapcsolatot a tágabban vett családdal.

3.12. táblázat: A nagyobb családi összejövetelen folytatott kommunikáció nyelve és gyakorisága[12]

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Egyéb	Nem releváns
Ritkábban, mint évente	1,7% – **3**	–	–	–	3,3% – **6**
Évente	18,3% – **33**	0,6% – **1**	–	–	–
Évente többször	40,6% – **73**	–	0,6% – **1**	–	–
Havonta	21,7% – **39**	–	–	–	–
Havonta többször	3,3% – **6**	–	–	0,6% – **1**	–
Hetente	7,2% – **13**	1,1% – **2**	–	–	–
Hetente többször	0,6% – **1**	–	–	–	–
Naponta	0,6% – **1**	–	–	–	–

A fentiek alapján megállapíthatjuk tehát, hogy az adatközlők túlnyomó többségének esetében a családi nyelvi környezetet a magyar nyelv dominanciája jellemzi, főként amiatt, hogy etnikailag endogám házasságban születtek. Láttuk ugyanakkor azt is, hogy a magyarság, illetve románság régióbeli arányával összefügg a családon belüli vegyes házasságok száma, azaz minél nagyobb a románság aránya egy régióban, annál nagyobb az esélye annak, hogy az egyén vagy valamely hozzátartozója román társat választ, így annak is, hogy bizonyos mértékben szűkül a magyar nyelvű kommunikáció tere.

3.2. A baráti körben használt nyelv

A baráti körbeli nyelvhasználat vizsgálatát több kérdés szolgálta: a kérdőív 17. és 18. kérdés 2. pontja a magyarok, illetve románok baráti körbeli arányára vonatkozik; a barátokkal való találkozás gyakoriságára, valamint az ilyen alkalmak során leggyakrabban beszélt nyelvre a 20a. kérdés 4. pontja, illetve a 20b. kérdés 6. pontja kérdezett rá. Ugyancsak a baráti kör nyelvhasználatára vonatkozott a 24. kérdés 4. pontja, mely a korábbi válaszok alapján kialakult kép árnyalását szolgálja.

[12] Az a két adatközlő, aki azt válaszolta, hogy naponta, illetve hetente többször vesz részt nagyobb családi összejövetelen, arra utalt, hogy a családtagok nagyon közel laknak egymáshoz, ezért nagyon gyakran gyűlnek össze.

Az adatközlők baráti körének nemzetiség szerinti összetételét tekintve megállapíthatjuk, hogy a régiók között szignifikáns a különbség ($\chi^2(4, N=173)=38{,}197$; $p<0{,}001$).[13] Az eltérés arra az amúgy is sejthető tényre mutat rá, hogy minél kisebb a magyar közösség egy településen, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy valamely személy más nemzetiségűekkel is érintkezik, illetve barátságot köt.

3.13. táblázat: A magyarok aránya az adatközlők baráti körében

Arány	Hargita	Maros	Hunyad
Kizárólag magyarok	68,3% – **41**	30% – **18**	21,7% – **13**
Többnyire magyarok	30% – **18**	63,3% – **38**	48,3% – **29**
Kb. fele magyar	1,7% – **1**	5% – **3**	20% – **12**
Kevés a magyar	–	1,7% – **1**	8,3% – **5**
Egyáltalán nincs magyar	–	–	–
Nincs baráti kör	–	–	1,7% – **1**

Azoknak az eseteknek nagy részében (99,1% [az adatközlők 58,9%-a], N=106), ahol a baráti kör nemzetiség szempontjából nem homogén, régiótól függetlenül a magyarok nem magyar barátai főleg románok. Ami régiónként változik viszont ebben a tekintetben, az a románok aránya, mely szorosan összefügg a románság térségbeli arányával: a Hargita megyeiek 30%-ának, a Maros megyeiek 70%-ának, a Hunyad megyeiek 76,7%-ának van több-kevesebb román nemzetiségű barátja is.

3.14. táblázat: A románok aránya az adatközlők baráti körében

Arány	Hargita	Maros	Hunyad
Kizárólag románok	–	–	–
Többnyire románok	–	1,7% – **1**	8,3% – **5**
Kb. fele román	–	1,7% – **1**	20% – **12**
Kevés a román	30% – **18**	66,7% – **40**	48,3% – **29**
Egyáltalán nincs román	68,3% – **41**	30% – **18**	21,7% – **13**
Nincs baráti kör	–	–	1,7% – **1**

[13] A χ^2 kiszámításához kihagytam 7 adatközlőt, akiknek társaságában kevés a magyar, valamint akinek nincs baráti köre.

Bár statisztikai szempontból nincs számottevő különbség az egyes térségek között,[14] amint 3.15. táblázat is mutatja, a baráti kör, illetve a régió etnikai összetétele kihat arra, hogy az adatközlők leggyakrabban milyen nyelven beszélnek a barátaikkal: a magyar lakosság arányával együtt csökken azok száma, akik baráti körben leggyakrabban magyarul beszélnek.

3.15. táblázat: A baráti körben leggyakrabban használt nyelv

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	98,3% – **59**	90% – **54**	70% – **42**
Román	1,7% – **1**	–	16,7% – **10**
Egyéb	–	–	3,3% – **2**
Nem tudja eldönteni	–	8,3% – **5**	8,3% – **5**
Nem szokott barátokkal összejárni	–	1,7% – **1**	8,3% – **5**

Minthogy a kérdőív nem tért ki erre, nem tudjuk, hogy a barátokkal beszélt leggyakrabban beszélt nyelv és a régió etikai összetétele közötti összefüggés mögött a nyelvi alkalmazkodásra való hajlamosság, hajlandóság különböző mértéke áll-e, vagy az eltérő anyanyelvű barátokkal való találkozások gyakorisága.

A fentiekben a baráti körben használt nyelvre vonatkozó eredményeket függetlenítettem az adatközlők korától, nemétől, valamint a településtípustól, mivel az említett szociológiai változók és a nyelvhasználat között nincs szoros összefüggés. Ha azonban azt szeretnénk vizsgálni, hogy milyen gyakran van alkalmuk az adatközlőknek a barátokkal összejárni, tehát az itt leggyakrabban beszélt nyelvet használni, nem tekinthetünk el attól, hogy a két korcsoport között a barátokra szánt idő tekintetében szignifikáns az eltérés ($\chi^2(6, N=171)=28{,}206$; $p<0{,}001$):[15] míg a 20–35 év közöttieknek nagy része (92,1%, N=82) *legritkábban* havonta találkozik barátaival, addig a 45–60 év közöttiek többsége (69,2%, N=63) *leggyakrabban* havonta teszi ugyanezt.

Az adatközlők túlnyomó többségének tehát (mint azt a 3.16a. és 3.16b. táblázatok is mutatják) havonta legalább egyszer alkalma nyílik anyanyelvét baráti körben használni.

[14] A régiók közötti szignifikáns különbség ($\chi^2(4, N=174)=24{,}414$; $p<0{,}001$) statisztikailag megbízhatatlan amiatt, hogy a cellák 66,7%-ának értéke kisebb, mint 5. A χ^2 kiszámításához kihagytam 6 adatközlőt, akik leggyakrabban egyéb nyelvet használnak, illetve akik nem szoktak összejárni barátokkal.

[15] A χ^2 kiszámításához kihagytam 9 adatközlőt, akik nem szoktak összejárni barátokkal.

3.16a. táblázat: A barátokkal való találkozás gyakorisága és az ilyen alkalmak során leggyakrabban használt nyelv (20–35 évesek)

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Egyéb
Soha	1,1% – **1**	–	–	–
Évente többször	5,6% – **5**	1,1% – **1**	–	–
Havonta	19,1% – **17**	1,1% – **1**	–	1,1% – **1**
Havonta többször	18% – **16**	–	–	–
Hetente	23,6% – **21**	2,3% – **2**	–	–
Hetente többször	13,5% – **12**	–	–	–
Naponta	10,1% – **9**	2,3% – **2**	1,1% – **1**	–

3.16b. táblázat: A barátokkal való találkozás gyakorisága és az ilyen alkalmak során leggyakrabban használt nyelv (45–60 évesek)

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Egyéb	Nem releváns
Soha	4,4% – **4**	–	–	–	4,4% – **4**
Évente	4,4% – **4**	–	–	–	–
Évente többször	15,4% – **14**	–	–	1,1% – **1**	–
Havonta	33% – **30**	2,2% – **2**	4,4% – **4**	–	–
Havonta többször	9,9% – **9**	1,1% – **1**	–	–	–
Hetente	11% – **10**	–	1,1% – **1**	–	–
Hetente többször	2,2% – **2**	1,1% – **1**	–	–	–
Naponta	1,1% – **1**	1,1% – **1**	2,2% – **2**	–	–

Az adatok azonban azt is mutatják, hogy – bár ugyanannyi fiatalabb, illetve idősebb korosztályba tartozó adatközlő beszél havonta legalább egyszer románul baráti körben – a barátokkal való kapcsolattartás intenzívebb volta miatt a fiatalabbak sokkal gyakrabban vannak ilyen helyzetben.

Bár az internethasználathoz kapcsolódik, jellegéből fakadóan itt kell tárgyalni a **magánjellegű e-mailezés és csevegés nyelvét**. Ezekben az esetekben, mint az alábbi táblázatokból is látszik, az egyes régiók között nincs szignifikáns különbség.[16]

[16] A magánjellegű e-mailezés esetében az eltérés szignifikanciája ($\chi^2(8, N=180)=27{,}271$; $p<0{,}001$) megbízhatatlan, mivel a cellák 60%-ának értéke kisebb, mint 5. Az internetes csevegés esetében is szignifikáns eltérésre utal az eredmény ($\chi^2(8, N=180)=20{,}31$; $p<0{,}01$), azonban statisztikailag ez sem megbízható, mivel a cellák 60%-ának értéke kisebb, mint 5.

3.17. táblázat: A magánjellegű e-mailezés leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	65% – **39**	38,3% – **23**	40% – **24**
Román	–	5% – **3**	18,3% – **11**
Egyéb	–	8,3% – **5**	3,3% – **2**
Nem tudja eldönteni	1,7% – **1**	1,7% – **1**	–
Nem ír e-mailt/levelet	33,3% – **20**	46,7% – **28**	38,3% – **23**

3.18. táblázat: Az internetes csevegés leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	60% – **36**	58,3% – **35**	46,7% – **28**
Román	1,7% – **1**	–	13,3% – **8**
Egyéb	–	3,3% – **2**	6,7% – **4**
Nem tudja eldönteni	1,7% – **1**	–	–
Nem cseveg	36,7% – **22**	38,3% – **23**	33,3% – **20**

Az adatokból az is kiderül viszont, hogy bár a magyarság arányával fordítottan arányos azok száma, akik nyitnak a többségi közösség irányába, a közösség szintjén a magánszférának ebben a szeletében is a domináns nyelv mindhárom térségben a magyar.

3.3. A lakóhelyet övező nyelvi környezet

A lakóhelyet övező nyelvi környezet is befolyásolhatja az egyén anyanyelvéhez, anyanyelvhasználatához kapcsolódó attitűdjeit. A kérdőívben szereplő kérdések egy része az anyanyelv családon kívüli, de lakóhelyhez kapcsolódó szóbeli használatának lehetőségére (17. kérdés 3. és 4. pontja), másik része pedig az írott magyar szövegek jelenlétére vonatkozott (19. kérdés 1. és 6. pontja).

A megkérdezettek szomszédságának etnikai összetétele nem független a települések etnikai összetételétől, tehát az egyes régióból érkező válaszok között statisztikailag szignifikáns a különbség mind a közvetlen szomszédság ($\chi^2(8, N=178)=82{,}062$; $p<0{,}001$),[17] mind a tágabban vett szomszédság esetében ($\chi^2(8, N=180)=138{,}684$; $p<0{,}001$).

[17] A χ^2 kiszámításához kihagytam két adatközlőt, akik nem tudják, milyen nemzetiségűek a szomszédaik.

3.19. táblázat: A magyarok és a románok aránya a közvetlen szomszédságban

Arány	Hargita		Maros		Hunyad	
	falu	város	falu	város	falu	város
Kizárólag magyarok / Egyáltalán nincs román	100% – **30**	76,7% – **23**	26,7% – **8**	13,3% – **4**	33,3% – **10**	30% – **9**
Többnyire magyarok / Kevés a román	–	23,3% – **7**	33,3% – **10**	16,7% – **5**	50% – **15**	6,7% – **2**
Kb. fele magyar / Kb. fele román	–	–	30% – **9**	30% – **9**	3,3% – **1**	13,3% – **4**
Kevés a magyar / Többnyire románok	–	–	3,3% – **1**	20% – **6**	3,3% – **1**	46,7% – **14**
Egyáltalán nincs magyar / Kizárólag románok	–	–	6,7% – **2**	13,3% – **4**	10% – **3**	3,3% – **1**
Nem tudja	–	–	–	6,7% – **2**	–	–

3.20. táblázat: A magyarok és a románok aránya a tágabban vett szomszédságban

Arány	Hargita		Maros		Hunyad	
	falu	város	falu	város	falu	város
Kizárólag magyarok / Egyáltalán nincs román	93,3% – **28**	46,7% – **14**	3,3% – **1**	10% – **3**	3,3% – **1**	–
Többnyire magyarok / Kevés a román	6,7% – **2**	53,3% – **16**	66,7% – **20**	23,3% – **7**	73,3% – **22**	10% – **3**
Kb. fele magyar / Kb. fele román	–	–	30% – **9**	30% – **9**	3,3% – **1**	20% – **6**
Kevés a magyar / Többnyire románok	–	–	–	10% – **3**	16,7% – **5**	66,7% – **20**
Egyáltalán nincs magyar / Kizárólag románok	–	–	–	–	–	–
Nem tudja	–	–	–	26,7% – **8**	3,3% – **1**	3,3% – **1**

Szignifikáns az eltérés nemcsak az egyes régiók, hanem a településtípusok között is:[18] falusi környezetben gyakoribb a magyar szomszéd, mint városon, mivel a falusi közösségek etnikailag zártabban szerveződnek, városon viszont a lakóközösségek másképp alakulnak ki.

A szomszédokkal folytatott kommunikáció nyelvére vonatkozó eredményekből az látszik, hogy ha a szomszédok kizárólag vagy többnyire magyarok, akkor a velük használt nyelv leggyakrabban a magyar, ha viszont többnyire románok, akkor gyakrabban használják a román nyelvet. Vagyis

[18] A közvetlen szomszédság esetében a $\chi^2(5, N=180)=21{,}935$; $p<0{,}001$; a tágabban vett szomszédság esetében a $\chi^2(4, N=180)=27{,}196$; $p<0{,}001$.

nyelvhasználatban a magyarok igazodnak a románokhoz, fordítva pedig ez nem jellemző.

3.21. táblázat: A szomszédokkal leggyakrabban beszélt nyelv

Nyelv	Hargita		Maros		Hunyad	
	falu	város	falu	város	falu	város
Magyar	100% – **30**	96,7% – **29**	80% – **24**	46,7% – **14**	76,7% – **23**	50% – **15**
Román	–	–	13,3% – **4**	20% – **6**	20% – **6**	46,7% – **14**
Nem tudja, melyik	–	–	6,7% – **2**	13,3% – **4**	3,3% – **1**	–
Nem beszélget szomszédokkal	–	3,3% – **1**	–	20% – **6**	–	3,3% – **1**

Ha a megkérdezettek szomszédainak etnikai eloszlását összehasonlítjuk a szomszédokkal leggyakrabban beszélt nyelvre vonatkozó eredményekkel, az is látszik, hogy a magyar nyelvhasználat aránya jóval magasabb annál, mint amit a szomszédság etnikai összetétele alapján várni lehetne, ami arra vall, hogy ha vannak is román szomszédaik, a magyarok inkább magyar szomszédaikkal szoktak beszélgetni, a románokkal pedig leginkább olyan településeken beszélgetnek gyakrabban (l. a Hunyad megyei adatokat), ahol a szomszédok többnyire románok. Ez is mutatja, hogy az ilyen típusú kommunikáció nyelvét nemcsak az egyén nyelvi preferenciája, illetve a környezethez való viszonyulása, hanem a környezet is meghatározza.

Ami a lakhely környékén megjelenő nyilvános írott magyar szövegeket illeti, ebben az esetben is statisztikailag lényeges különbség van a régiók között ($\chi^2(2, N=178)=15{,}024$; $p<0{,}001$),[19] ami azt mutatja, hogy minél nagyobb a magyarság aránya egy régióban, annál valószínűbb, hogy a lakhely körül van magyar szöveg (is).

3.22. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget a tömbház/lakóház körül az utóbbi egy évben?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	86,7% – **52**	53,3% – **32**	65% – **39**
Nem	13,3% – **8**	45% – **27**	33,3% – **20**
Nem figyelte	–	1,7% – **1**	1,7% – **1**

[19] A χ^2 kiszámításához kihagytam 2 adatközlőt, akik nem figyelték a tömbház/lakóház körül kihelyezett szövegeket.

Azt, hogy a magyar nyelvű szövegeknek a lakhely körüli jelenlétét meghatározza a magyarság aránya, nem cáfolják a Hunyad megyei eredmények: bár itt többen válaszoltak igennel, mint Maros megyében, ez annak következménye, hogy több adatközlő a Téglás Gábor Iskolaközpont bentlakásában, illetve a Szent Ferenc Alapítványhoz tartozó lakásokban él, ahol természetes a magyar nyelvű szövegek kifüggesztése.

A magyar szövegek megjelenése és a magyar lakosság régión belüli aránya közötti összefüggést az előbbinél jobban mutatják az arra vonatkozó válaszok, hogy láttak-e az adatközlők magyar nyelvű szöveget utcán.[20]

3.23. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget az utcán az utóbbi egy évben?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	90% – **54**	93,3% – **56**	68,3% – **41**
Nem	8,3% – **5**	5% – **3**	31,7 – **19**
Nem figyelte	1,7% – **1**	1,7% – **1**	–

A szignifikáns különbség ($\chi^2(2, N=178)=19,409$; $p<0,001$)[21] várható eredmény volt: minél nagyobb a magyarok aránya egy térségben, annál valószínűbb, hogy az egyén lát az utcán magyar nyelvű szöveget. A magyar nyelvű szövegek jelenléte egyetlen megyében sem függ a település típusától, így nem mondhatjuk azt, hogy a Hunyad megyei falvakra vonatkozó adatokat torzítaná a csernakeresztúri adatközlők túlsúlya. Az, hogy itt is elég nagy számban válaszoltak igenlően a kérdésre, főként azért történt, mert a kérdőívezés idején éppen választási kampány folyt, így ennek keretében több magyar nyelvű választási plakátot is kihelyeztek Déván és környékén, de az sem szokatlan itt, hogy bizonyos eseményeket magyar plakátokkal hirdetnek.[22]

A lakóhelyet övező nyelvi környezetet tehát nagyrészt meghatározza a régió etnikai összetétele, az anyanyelvhasználat lehetőségei viszont tele-

[20] A kérdés megfogalmazása nem indokolja az utcának mint a lakóhely övezetéhez tartozó térnek tárgyalását, de mivel főleg falusi környezetben a lakóhelytől esetleg távolabb eső utca is a lakóhely környékéhez tartozik, célszerűbbnek láttam itt foglalkozni ezzel a kérdéssel.

[21] A χ^2 kiszámításához kihagytam 2 adatközlőt, akik nem figyelték az utcán kihelyezett szövegeket.

[22] Ezt bizonyítja például HD010N2 arra adott válasza, hogy látott-e magyar nyelvű szöveget szórakozóhelyen: „Hát, ha olyan helyre megyek, ahol, mit tudom én, magyar esemény van, valami, s akkor látom a plakátot is, annyi."

püléstípusonként eltérhetnek attól függően, hogy a kommunikáció szóban vagy írásban történik.

3.4. A munkahelyen használt nyelv

Az emberek hétköznapjaik jelentős részét töltik munkahelyükön, ezért a nyelvi környezet feltérképezése szempontjából fontos külön vizsgálni, hogy az itt eltöltött idő alatt milyen mértékben játszik szerepet az anyanyelvű szóbeli, illetve írásbeli kommunikáció.

A munkahelyi nyelvi környezetet több kérdéssel vizsgáltam: a 17. és 18. kérdés 4. pontja a munkahelyi közösség etnikai megoszlására, a 20a. kérdés 6., 11., 12. pontja, a 19. kérdés 3. pontja, valamint a 20b. kérdés 7., 12., 14. pontja a munkahelyi kommunikáció gyakoriságára, illetve nyelvére vonatkozik.

Az egyes régiók etnikai összetételéből fakadóan a magyarok, illetve románok aránya a munkahelyen megyénként különböző:[23] míg Hargita megyében az adatközlők több mint fele (63,3%, N=38) kizárólag magyarok között dolgozik, Maros és Hunyad megyében csak a negyede (25%, N=15).

3.24. táblázat: A magyar és román munkatársak aránya a munkahelyen

Arány	Hargita	Maros	Hunyad
Kizárólag magyarok / Egyáltalán nincs román	63,3% – **38**	25% – **15**	25% – **15**
Többnyire magyarok / Kevés a román	11,7% – 7	21,7% – **13**	11,7% – 7
Kb. fele magyar / Kb. fele román	–	18,3% – **11**	5% – **3**
Kevés a magyar / Többnyire románok	3,3% – **2**	5% – **3**	20% – **12**
Egyáltalán nincs magyar / Kizárólag románok	–	6,7% – **4**	10% – **6**
Nincs munkahelye	21,7% – **13**	23,3% – **14**	28,3% – **17**

Azt, hogy az etnikai megoszlás meghatározza a munkahelyen a nyelvválasztást, a kollégák közötti magánjellegű beszélgetés nyelve tekin-

[23] A régiók közötti különbség szignifikanciája ($\chi^2(10, N=180)=48,979$; $p<0,001$) statisztikailag megbízhatatlan, mivel a cellák 33,3%-ának értéke kisebb, mint 5.

tetében kimutatható, régiók közötti szignifikáns eltérés bizonyítja ($\chi^2(2, N=126)=26,562$; $p<0,001$).[24] Az etnikai megoszlásnak azonban ebben a közegben nincs akkora szerepe a nyelvválasztásban, mint például a baráti körben, ami arra enged következtetni, hogy munkahelyükön a magyarok bizonyos mértékben elkülönülnek a román nemzetiségűektől, vagy ebben a környezetben nem tartják annyira fontosnak bevonni őket a magánjellegű kommunikációba.

3.25. táblázat: A kollégákkal folytatott magánbeszélgetés leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	78,3% – **47**	58,3% – **35**	38,3% – **23**
Román	–	8,3% – **5**	26,7% – **16**
Nem tudja, melyik	–	8,3% – **5**	1,7% – **1**
Nincs kollégája / munkahelye	21,7% – **13**	25% – **15**	33,3% – **20**

Ha azt nézzük, milyen gyakran és legtöbbször milyen nyelven folytatnak az adatközlők magánbeszélgetést kollégáikkal, nemcsak az válik láthatóvá, hogy az adatközlők nagy része leggyakrabban magyarul kommunikál munkatársaival, hanem az is, hogy – a korábbiakban bemutatott élethelyzetekhez képest – nagyobb azoknak a száma, akik hetente legalább egyszer kerülnek olyan szituációba, amely a magánbeszélgetések során is a román nyelv használatát követeli meg. Az már a régiók, illetve a munkahelyi környezet etnikai összetételéből is következik, hogy ilyen helyzetek főként a szórványban fordulnak elő: míg ilyen helyzetben minden Hargita megyei adatközlő (jellemzően) magyarul beszél, a Hunyad megyeiek negyede (25%, N=15) hetente legalább egyszer beszél (általában) románul kollégáival.

3.26. táblázat: A kollégákkal folytatott magánbeszélgetések gyakorisága és az ilyen alkalmak során leggyakrabban használt nyelv

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Nem releváns
Évente többször	1,1% – **2**	0,6% – **1**	–	–
Havonta	1,1% – **2**	0,6% – **1**	–	–
Havonta többször	1,7% – **3**	–	–	–

[24] A χ^2 kiszámításához kihagytam 54 adatközlőt, akiknek nincs munkahelyük vagy kollégájuk, vagy nem tudják eldönteni, milyen nyelven szoktak leggyakrabban beszélni.

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Nem releváns
Hetente	8,3% – **15**	2,2% – **4**	0,6% – **1**	–
Hetente többször	5% – **9**	2,2% – **4**	–	–
Naponta	41,1% – **74**	6,1% – **11**	2,8% – **5**	–
Nem releváns	–	–	–	26,7% – **48**

Szignifikáns a különbség az egyes régiók között a munkahelyi (napi szintű) ügyintézéshez tartozó szóbeli kommunikáció során leggyakrabban használt nyelv tekintetében is ($\chi^2(2, N=123)=23,227$; $p<0,001$),[25] viszont régiótól függetlenül csökken azoknak száma, akik ügyintézés során anyanyelvüket használják: a Hargita megyeieknek 61,7%-a, a Maros megyeieknek 30%-a, a Hunyad megyeieknek pedig csak 28,3%-a.

3.27. táblázat: A munkahelyi szóbeli ügyintézés leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	61,7% – **37**	30% – **18**	28,3% – **17**
Román	8,3% – **5**	35% – **21**	41,7% – **25**
Egyéb	3,3% – **2**	–	–
Nem tudja, melyik	5% – **3**	11,7% – **7**	–
Nincs ilyen a munkahelyen / nincs munkahelye	21,7% – **13**	23,3% – **14**	30% – **18**

A munkahelyi írásbeli kommunikáció vizsgálata során szükséges különbséget tenni az munkaadók és alkalmazottak és/vagy ügyfelek között – az adott térben kihelyezett szövegek (pl. hirdetések, felhívások stb.) által – megvalósuló, illetve az alkalmazottaknak az munkaadóval és/vagy ügyfelekkel folytatott kommunikációja között.

Ami a munkahelyi nyelvi tájképet illeti, elsősorban azt állapíthatjuk meg, hogy szignifikáns az összefüggés ($\chi^2(4, N=133)=23,434$; $p<0,001$)[26] az ebben a környezetben kihelyezett szövegek nyelve és a közösség etnikai összetétele között, azaz minél nagyobb arányban vannak magyarok egy

[25] A χ^2 kiszámításához kihagytam 57 adatközlőt, akiknek nincs munkahelyük vagy kollégájuk, vagy nem tudják eldönteni, milyen nyelven szoktak leggyakrabban beszélni, és akik a magyar, illetve román nyelvtől eltérő nyelvet szoktak használni.

[26] A χ^2 kiszámításához kihagytam 47 adatközlőt, akiknek nincs munkahelyük, illetve kollégájuk.

adott munkahelyen, annál valószínűbb, hogy magyar nyelvű szöveg (is) van ott. Ugyanez nem érvényes azonban régióra vonatkoztatva, az egyes megyékből érkező válaszok között ugyanis ebben a tekintetben nincs jelentős különbség. A különbség hiánya alapján viszont nem vonhatunk le általános következtetéseket, mivel több adatközlő szerint a munkahelyén egyáltalán semmi sincs kiírva, ugyanakkor a Hunyad megyeiek közül többen magyar környezetben (magyar iskolában, a Szent Ferenc Alapítványnál, magyar kiadó szerkesztőségében) dolgoztak;[27] azt azonban megállapíthatjuk, hogy a magyar nemzetiségűek – függetlenül attól, milyen régióban élnek – lehetőségeik szerint inkább olyan munkahelyet választanak, ahol anyanyelvükön kommunikálhatnak kollégáikkal.

3.28. táblázat: Látott-e az utóbbi egy évben magyar nyelvű szöveget a munkahelyén?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	61,7% – **37**	41,7% – **25**	46,7% – **28**
Nem	21,7% – **13**	31,7% – **19**	28,3% – **17**
Nem figyelte	–	1,7% – **1**	–
Nem járt ilyen helyen[13]	16,7% – **10**	23,3% – **14**	25% – **15**

Nincs összefüggés a nyelvi tájkép és a munkahelyi szóbeli, illetve írásbeli ügyintézés leggyakoribb nyelve között sem. Bár az ügyfelekkel vagy alkalmazókkal történő írásbeli kapcsolattartás az adatközlők igen kis részének tartozik munkaköréhez, az 3.29. táblázatból jól látszik, hogy ebben a tekintetben sincs jelentős különbség az egyes régiókból érkezett válaszok között.

[27] Ennek ellenére a szórványban nemcsak ilyen adatközlők láttak magyar nyelvű szöveget munkahelyükön: a csernakeresztúri postahivatalban dolgozó HD011N2, illetve a Dévai Polgármesteri Hivatalban dolgozó HD010N2 szerint is vannak magyar nyelvű feliratok a munkahelyén.

[28] A 3.27. táblázatban a munkahellyel nem rendelkező egyének száma és a 3.28. táblázatban szereplő olyan egyének száma, akik az utóbbi egy évben nem jártak munkahelyen, eltér amiatt, hogy több adatközlőnek kevesebb mint 1 évvel korábban még volt munkahelye.

3.29. táblázat: Milyen nyelven szokott leggyakrabban munkájával kapcsolatos leveleket, e-maileket írni?

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	15% – **9**	16,7% – **10**	18,3% – **11**
Román	6,7% – **4**	8,3% – **5**	18,3% – **11**
Egyéb	3,3% – **2**	1,7% – **1**	–
Nem tudja, melyik	–	6,7% – **4**	–
Nem ír levelet / nincs munkahelye	75% – **45**	66,7% – **40**	63,3% – **38**

Nincs mérvadó eltérés abban a tekintetben sem, hogy az egyes régiókban élő adatközlők milyen gyakran használják ilyen szituációban a magyar, illetve a román nyelvet: bár a más megyékben élőkhöz képest a Hunyad megyeiek közül többen írnak naponta románul levelet vagy e-mailt, ez abból adódik, hogy több innen származó adatközlőnek munkaköréhez tartozik ez a tevékenység.

3.30. táblázat: A munkaügyben történő írásbeli kommunikáció gyakorisága és az ilyen alkalmak során leggyakrabban használt nyelv

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Egyéb	Nem releváns
Soha / nem releváns	–	–	–	–	68,3% – **123**
Évente többször	–	1,7% – **3**	0,6% – **1**	–	–
Havonta	2,2% – **4**	1,1% – **2**	–	0,6% – **1**	–
Havonta többször	0,6% – **1**	1,1% – **2**	–	–	–
Hetente	6,7% – **12**	2,2% – **4**	–	–	–
Hetente többször	2,8% – **5**	0,6% – **1**	–	–	–
Naponta	4,5% – **8**	4,5% – **8**	1,7% – **3**	1,1% – **2**	–

A munkahelyi nyelvi környezetet tehát csak részben befolyásolja az adott régió etnikai összetétele: ezt csak a munkaközösség nemzetiségi eloszlása, illetve a szóbeli kommunikáció nyelve tükrözi. Az írásbeli kommunikáció hiányát vagy létét, illetve nyelvét azonban láthatóan más, a régió etnikai eloszlásától némileg független tényezők határozzák meg: az írásbeli kommunikáció szükségessége vagy mellőzhetősége, a munkaközösség etnikai összetétele, valamint az esetleges ügyfelekkel való minél hatékonyabb kapcsolattartás igénye.

3.5. Az oktatás nyelve

Az oktatás helyszínéről, illetve annak tannyelvéről – a gyermek korától is függően – kizárólag a szülő, a szülő és gyermek közösen, illetve a fiatal dönt. Ennek megfelelően azért, hogy a tannyelvválasztás kérdéséről minél árnyaltabb képet kaphassunk, az oktatás nyelvét három témakörben tárgyalom: 1. az óvodai és általános iskolai oktatás, 2. a szakiskolai és a (szak)középiskolai oktatás és 3. a szakosító képzés, a főiskolai és az egyetemi szintű oktatás.

3.5.1. Az óvodai és az általános iskolai tanulmányok nyelve

Mint a 3.31. táblázat is mutatja, az adatközlők többsége magyar óvodába vagy óvodai csoportba járt (83,3%, N=150), illetve anyanyelvén végezte az elemi iskolát (94,4%, N=170) és az 5–8. osztályt (85%, N=153). A táblázatból kiderül[29] ugyanakkor az is, hogy nem csekély azoknak száma, akik ezeken az oktatási szinteken csak részben[30] vagy egyáltalán nem részesültek anyanyelvű oktatásban.

3.31. táblázat: Az óvodai és általános oktatás tannyelve megyénként

Oktatási szint	Hargita			Maros			Hunyad		
	magyar	román	vegyes	magyar	román	vegyes	magyar	román	vegyes
Óvoda	93,3% 56	1,7% 1	–	85% 51	3,3% 2	–	71,7% 43	18,3% 11	1,7% 1
Elemi (1–4. osztály)	98,3% 59	1,7% 1	–	98,3% 59	1,7% 1	–	86,7% 52	11,7% 7	1,7% 1
Gimnázium (5–8. osztály)	96,7% 58	1,7% 1	1,7% 1	95% 57	5% 3	–	65% 39	33,3% 20	1,7% 1

Ha a három régióból érkezett válaszokat összehasonlítjuk, szembetűnik, hogy a román nyelven tanulók száma összefügg a magyarságnak az adott régióbeli arányával, bár szignifikáns különbség ($\chi^2(2, N=178)=31,810$;

[29] A táblázatban nem tüntettem fel azokat az adatközlőket, akik nem jártak óvodába. Az óvodai, elemi iskolai és 5–8. osztályos oktatás tannyelvére vonatkozó adatokat részletes lebontásban l. az 5. melléklet 1–3. táblázatában.

[30] Akiket valamely oktatási szinten belül (óvodás, elemi iskolás vagy gimnazista korában) írattak át a szüleik román tannyelvű osztályba, a „vegyes”-nek nevezett oszlopban tüntettem fel.

$p<0,001$)[31] csak az 5–8. osztályos oktatás esetében van,[32] ami abból adódik, hogy míg a Hargita megyei adatközlőknek 96,7%-a, a Maros megyeieknek pedig 95%-a magyar tannyelvű oktatásban részesült, a Hunyad megyeieknek csak 65%-a végezte magyarul az 5–8. osztályt.

A tannyelvválasztásbeli eltérés legfőbb oka az, hogy a magyar közösség lélekszámának (így az iskolák számának) csökkenésével a szülők számára egyre inkább problémát jelentett az anyanyelvű iskoláztatás: összesen 19 adatközlő nyilatkozta, hogy az adott oktatási szinten vagy formában egyáltalán nem volt magyar tagozat a környéken, vagy a magyar iskola messze volt a lakóhelytől.

> Az előbbi helyzetről számolt be például HD009F1: „[K: El tudná mondani, miért írták a szülei magyar nyelvű óvodába és elemi iskolába?] *Ez volt, magyarul volt, s itt voltunk. S hát amíg nem kezdtem meg az iskolát, jóformán nem is tudtam románul beszélni. S akkor itten volt, az volt az egész dolog, hogy okvetlenül azt muszáj volt, szóval muszáj volt. Én is akartam, hogy tudjak írni-olvasni magyarul, utána meg öt-nyolcba tovább mentem Dévára román nyelvre, mert zeneiskolába mentem. S az itten nincsen magyarul a környéken.*"

> Az utóbbira példa HD007N1 esete: „[K: El tudná mondani, miért írták szülei román nyelvű óvodába és iskolába?] *Mind a ketten dolgoztak, és messze volt a magyar iskola tőlük, s akkor nem… nem lehetett megbízni, hogy… nem volt, aki vigyen. Akkor beadtak, ami a környezetbe volt, és közel volt az iskolához, hogy egyedül, na, mindegyik egyedül mentünk. Úgyhogy a munka nem engedte, hogy kísérgessenek, s… na, azért.*" Hasonlóan magyarázza ezt HD002N2 is: „[K: El tudná mondani, miért írták a szülei magyar nyelvű óvodába és elemi iskolába, majd román nyelvű gimnáziumba?] *Hogy magyar nyelvet tanuljunk, és tanuljunk meg írni s olvasni magyarul. Édesanyám örökké azt mondta, hogy igen. És a román nyelvet… itt volt Keresztúron az öt-nyolc osztály, és akkor… itt a falusiak mind ide mentünk iskolába, Dévára nem ingáztunk.* [K: És nem volt öt-nyolcadik magyarul?] *Nem, nem.*"

Két adatközlő esetében a szülők azért döntöttek a román tannyelvű oktatás mellett, mert úgy gondolták, gyermekeik könnyebben és jobban érvényesülnek majd, de volt olyan adatközlő is, akinek a szülei azért válasz-

---

[31] A χ^2 kiszámításához kihagytam 2 adatközlőt, akik az 5–8. osztályos korukban különböző tannyelvű osztályokba jártak.

[32] Az óvodai oktatás szintjén az eltérés relevanciála statisztikailag megbízhatatlan, mivel a cellák 50%-ának értéke kisebb, mint 5.

tottak inkább román iskolát, mert kifogásolták a településen folyó magyar tannyelvű oktatás minőségét.[33] Egy-egy olyan adatközlő volt, akit azért adtak román iskolába, mert egyik szülője román volt,[34] illetve aki – tudomása szerint – az esetleges következményektől való félelem miatt nem részesülhetett anyanyelvű oktatásban:

> HD003F2: *„Hát az öt-nyolc pont az volt, hogy na ugye, hogy Dévára […] nekünk kellett adjon az igazgató egy papírt, hogy igenis, át… enged, hogy átmenjünk magyar szakra. Nekünk nem volt szabad, hogy… úgy volt, hogy elvégeztük az egy-négy osztályt, és hogyha be akartunk iratkozni Dévára, nem vettek be, ha nem kaptam az itteni iskolából, a román szakról egy papírt, hogy igenis engedélyezem, hogy átmenjen magyar tagozatra. Abba a törvénybe estem én bele.* [K: És nem adtak akkor ilyen papírt?] *Akkor nagyon nehezen adtak. Akinek volt ismeretsége vagy valami, és akkor kezdtek a szülők ilyeneket mondani, hogy nem szabad menni, mert mondom, hogy félős a menés. Akkor még voltak olyan… úgy is szülők, hogy… kezdte, hogy azért jobb, hogyha magyar… román szakot végzesz, mert jobban érvényesülsz itt erre, mert na. Na, de hát így, így működött."*

A megyék között különbség van abban is, ahogyan a magyar tannyelvű oktatás választását indokolták. Hunyad megyében legtöbben úgy gondolták, a szüleik azért döntöttek a magyar óvoda és iskola mellett, hogy gyermekeik tanulják meg jobban az anyanyelvüket, és/vagy tudjanak írni-olvasni magyarul. A Hargita és a Maros megyeiek többsége viszont magától értetődőnek tekintette, hogy magyarul tanuljon, és elégséges magyarázatnak találta azt, hogy a család magyar, vagy a helyi adottságokkal indokolta a szülők választását:

> Az MS003F1 kódú adatközlővel folytatott beszélgetésből kiderült, hogy bár a szülők román óvodába szerették volna járatni, az iskolai tannyelvválasztás sosem volt kérdéses a család számára: „[K: El tudnád-e mondani, miért írattak magyar iskolába, illetve óvodába a szüleid?] *Nem kérdeztem meg soha. Magyar… magyarul… Az óvodába például románba akartak íratni, de nem sikerült, mert nem mentem.* [K: Vagyis saját választásod volt, hogy nem mentél román óvodába?] *Nem, az óvodába például úgy volt, úgy*

[33] „[…] 11 éves koromig Petrozsényben laktunk, tehát Hunyad megyében. S onnan költöztünk ide. Ott magyariskola-lehetőség elég… gyenge volt. S több román tanítást kaptunk, tehát én végig románt kaptam, esetleg az óvoda volt magyar." (HR110N1)

[34] „Édesapám román volt, s azért. Együtt voltunk akkor, s román iskolába, románba adtak, s azért…" (MS026N1).

volt, hogy beíratott anya a román tagozatra, de hát nekem nem tetszett, s akkor átmentem mindig a magyarba. [K: Értem.] *Úgyhogy az volt, ezek szerint az volt kényelmesebb, úgyhogy…* [K: Értem. És iskolába?] *Iskolába szerintem az az ő választásuk volt, s akkor, ha volt lehetőség, akkor magyarba írattak.* [K: És miért?] *Hát, ezt a kérdést nem tettem fel még, hogy miért tulajdonképpen, de… szerintem azért, mert magyarok voltunk, szerintem azért.*"

HR003N2 így magyarázta a szülők döntését: „*Ez volt itt a faluba. Magyar óvoda. Nem volt román óvoda.*" Hasonlóan nyilatkozott HR021N2 is: „[K: Meg tudná mondani miért járt nyolcadik osztályig magyar iskolába?] *Hát máshova nem tudtam járni.* [Nevet.] [K: S ha lett volna román osztály?] *Akkor se tudtam volna. Nem jártam, nem volt a községbe hova.* [K: De hogyha lett volna, oda írták volna?] *Nem, nem, nem, nem, nem.* [K: És miért nem?] *Ezt én nem tudom.* [Nevet.]"

3.5.2. A szakiskolai és a (szak)középiskolai oktatás nyelve

2011. január 1-jéig Romániában az iskolakötelezettség az 5–8. osztályra szólt, a tanuló viszont, függetlenül az elvégzett osztályok számától, 15 éves korában abbahagyhatta tanulmányait. Ezért is van az, hogy néhány adatközlő esetében (5%, N=9) nem beszélhetünk a szakiskolai, illetve a (szak)középiskolai tanulmányok nyelvéről.

Az oktatási rendszer lehetővé tette (illetve teszi) ugyanakkor azt is, hogy a szakiskolát végző fiatalok szakközépiskolában folytassák tanulmányaikat, így több olyan adatközlő volt (13,9%, N=25), aki szakiskolába és szakközépiskolába is járt.

Ami a tannyelvválasztást illeti, számottevő különbségről a régiók között csak a (szak)középiskolai tanulmányok esetében beszélhetünk. Ennek magyarázata – mint az a 3.32. táblázatból is kiderül –, hogy **a szakiskolai oktatás nyelve** régiótól függetlenül jellemzően a román (volt).

HD001F2 például arról számol be, hogy Déva környékén egyáltalán nem volt magyar nyelvű szakoktatás: „*Nagyon nehéz volt aztán a szakiskola, mert románul kellett a szakiskolát folytatni, szóval kezdeni, és akkor minden tantárgy románul volt. A kémia, a fizika, a … minden románul volt. Egyből át kellett térni, és nagyon nehéz volt.* [Később: K: És a szakiskolát miért járta román nyelven?] *Hát, általába itt a környéken, például Craióván végeztem a szakiskolát. Karoszérialakatos. Autókkal ilyen lakatos.* [K: Igen.] *És Craióván volt az iskola. S akkor ott Craióván, ott nincs magyar iskola. Meg hogyha Déván is, a szakiskolák mind… mind román nyelven…*" Mint az HR021N2

elmondásából kiderült, olykor nem a lehetőség, hanem valamilyen rendelet döntötte el a szakoktatás nyelvét: „*Szakiskolát végeztem, az román volt. Román volt,* [Sepsi]*Szentgyörgyön volt. Şcoala Profesională Textile* [=Textilipari Szakiskola] *volt. Igen.* [Később: És román iskolába, Szentgyörgyre miért ment?] *Hát, akkor indult a cérnagyár. S akkor az román volt. S oda volt szerződés. S azt románul kellett csinálni.* [K: Tehát kötelező volt tulajdonképpen.] *Igen.*" A magyar szakoktatás hiányáról nemcsak az idősebb korcsoporthoz tartozók számoltak be. A marosszentgyörgyi MS003F1 kódú fiatalember például arra a kérdésre, miért járta románul a szakiskolát, ezt felelte: „*…mert nem volt lehetőségem magyarul járni, mert nem indult akkor. Jelen pillanatban van magyar osztály, csak rá egy évre, ki kellett volna maradjak egy évet, s…*" A szakiskolai magyar osztály léte sem (volt) garancia azonban a magyar nyelvű szakképzésre. Erre világít rá például a gyergyóalfalusi származású, Mezőbándon élő MS028F2: „[K: A szakiskola milyen nyelvű volt?] *Magyar.* [Később: K: És a szakiskolát hogy sikerült magyar nyelven járnia?] *Hát, az olyan fele-fele volt, olyan vegyes. Fele magyar, fele román. De inkább… legtöbb román volt, a tantárgyak azok mind… legtöbbek mind románul voltak.* [K: S mit tanultak magyarul?] *Hát, a magyar irodalmat. A többit, azt mind románul tanultuk. A szakiskolába.*" Arra, hogy Maros megyében is hasonló módon folyt a szakoktatás, MS021N2 mutatott rá: „[K: A 9–10. osztályt milyen nyelven járta?] *Ez már olyan bilingva* [=kétnyelvű] *volt, vegyes osztály volt. Nem volt annyi magyar gyerek, hogy kilegyen a kilenc–tíz, tehát volt román gyerek is. S azt pedig úgy oldották meg, hogy amit román nyelven kellett tanulni, együtt voltunk, az osztálytársak, és amit románul, például matematikaóra külön volt a román gyerekeknek, külön volt nekünk, mert magyar nyelven adták le.* [K: És a szakiskola?] *Hát, az is ugyanígy, fele-fele, annak idején.*"

3.32. táblázat: A szakiskolai és a (szak)középiskolai oktatás tannyelve megyénként

Oktatási szint	Hargita			Maros			Hunyad		
	magyar	román	vegyes	magyar	román	vegyes	magyar	román	vegyes
Szakiskola	15% 9	6,7% 4	1,7% 1	10% 6	20% 12	1,7% 1	8,3% 5	23,3% 14	–
(Szak)középiskola	75% 45	5% 3	–	63,3% 38	16,7% 10	1,7% 1	38,3% 23	36,7% 22	–

A **(szak)középiskola** esetében a régiók közötti szignifikáns különbséget ($\chi^2(2, N=141)=23{,}249; p<0{,}001$)[35] egyrészt az magyarázza, hogy szórványvidéken kevés volt a magyar tannyelvű (szak)líceum, másrészt pedig az, hogy az 5–8. osztályt konjunkturális kényszerűségből román nyelven járó adatközlők számára már nem jelentett továbbtanulási opciót a magyar tannyelvű iskola.

> HD009F1, aki az elemi iskolát magyarul végezte, elmondta: „*…utána meg öt-nyolcba tovább mentem Dévára román nyelvre, mert zeneiskolába mentem. S az itten nincsen magyarul a környéken. S akkor utána meg folytattam tovább, mert…* [K: Könnyebb volt így?] *Kimaradtam, és most is lehet… most is mondhatom, hogy vannak olyan, biztos bizonyos szavak vagy ilyen szakkifejezések, amit nem tudom magyarul, mert dolgoztam Magyarországon, és akkor…* [nevet] *mondták, hogy ez azt jel… mint segédmunkás. Vasszerelő, nem segédmunkás, vasszerelő, és akkor nem tudtam bizonyos kifejezéseket. Hát, nem használtam soha, románul tanultam itten, akkor… utána még nehéz lett volna, hogy tovább menjek például líceumba, magyar líceumba, hogyha öt-nyolcat… matematika, mindent románul tanultam, s akkor nem lehetett.*"

Az 3.32. táblázatban szereplő eredmények jól mutatják Maros megye átmenetiségét a tömb- és a szórványmagyarság helyzete között: Hargita megyéhez képest 11,7%-kal kevesebben, Hunyad megyéhez képest 25%-kal többen tanultak magyarul a (szak)középiskolában.

A tanulmányaikat magyarul folytató adatközlők egységesen magyarságukra, illetve anyanyelvükre hivatkozva indokolták tannyelvválasztásukat. Ami viszont a román tannyelvű oktatás választásának okait illeti, akárcsak az alsóbb oktatási szinteken, itt is különbség van a régiók között. Míg szórványvidéken a (korábbi) tanulási lehetőségek szabták meg a (szak)középiskolai oktatás nyelvét, a tömbmagyarságban élők közül erre csak egy adatközlő hivatkozott,[36] kettő viszont az oktatási politikával magyarázta líceumi tanulmányai nyelvét.

---

[35] A számítás során kihagytam 39 adatközlőt, akik nem jártak (szak)középiskolába. A χ^2 kiszámításához kihagytam egy adatközlőt, aki ezen az oktatási szinten néhány osztályt magyarul, néhányat pedig románul végzett.

[36] A szóban forgó HR110N1 tizenegy éves koráig a szórványvidéken élt, itt pedig román iskolába járt. A Székelyudvarhelyen folytatott román nyelvű tanulmányokat így magyarázta: „*Azért, mert ugye nem magyarba kezdtem. Tehát az alap nem volt meg, a magyar. Tehát a román volt meg.*"

Mindkét adatközlő az idősebb korcsoporthoz tartozik. Mint elmondták, iskolás korukban Székelyudvarhelyen több román osztály indult, és a felvételi eredmény függvényében osztották a magyar gyermekeket magyar vagy román osztályba. HR003N2 arra a kérdésre, miért járt román nyelvű líceumba, így válaszolt: „*Oda sikerült a felvételi. Oda írtak be. Me' a magyar osztályba sokan voltunk.* [K: S voltak nehézségek különben? Hogy románul folyt az oktatás?] *Jaj, nem. A szaktantárgyakba voltak egy-egy kicsi, de hát… nekem nem voltak olyan nyelvi ismer… nehézségeim, mert én négyéves koromig románok között voltam, tehát két évet, s könnyen ment a felfogás. De hát akkor ez kötelező volt nálunk itt, hogy több volt a… már több kezdett lenni a román osztály, mint a magyar osztály.* [K: Akkor az történt, hogy telepítették be a románokat?] *Hát, a magyar gyermekeket román osztályba írták. Akkor, ezekbe az évekbe. Azért, hogy tanuljunk románul? Már kezdődött a románosítás.* [K: De nem is voltak románok az osztályban?] *Kettő, de azok is itt a megyéből voltak úgy, hogy román településről.*" Hasonlóan felelt HR011F2 is: „*Ott, ott úgy adta a sors, tehát…ott nem jutottunk be a magyar osztályba, s akkor ott a román osztályba be… áttettek, tehát felpótolták a román osztályt, mert akkor nem volt, ugye, elég román gyermek, hogy egy osztályra való lett volna. S akkor voltak a román osztályok, s akkor úgy, úgy kerültünk a román osztályba tulajdonképpen, nem jószántunkból.* [K: De voltak egyáltalán románok az osztályban?] *Voltak, tehát volt a… most már a kilenc-tízben román nevezetűek voltak, de magyarul volt… tizenegy-tizenkettőben románok voltak aztán, de nem volt, asszem, kettő vagy három volt egy osztályba úgy román. Nem, nem volt… többsége ott is magyar volt. Kevés volt román.*"

Maros megye átmenetisége a tannyelvválasztás okaiban is megmutatkozik: az adatközlők a tanulási lehetőségek mellett[37] a felvételi eredményre,[38] a román osztályokba való könnyebb bejutásra, illetve a kevesebb óraszámra hivatkoztak:

Az előbbire példa (MS009F2): „*Kilencedikben az volt, hogy könnyebb volt román osztályba bejutni, és hogy legyen könnyű majd az érettségi. Mert nem*

[37] MS006N2 és MS007N2 például arra hivatkoztak, hogy a szakképzés csak román nyelven volt hozzáférhető. Ugyanerre hivatkozik MS027F2 is: „*Azt csak románul lehetett elvégezni. A szaklíceumot. S ott azért választottam a román szakot. Ott nem volt magyar szak. Ahhoz, hogy én állategészségügyi technikus legyek, ami az álmom volt. Tetszik érteni? Magyar szak ottan nem volt.*"

[38] MS009F2 így válaszolt: „Nem volt magyar osztály, be volt telve már a hely. Be volt telve már a hely. [K: És akkor kényszerültek arra, hogy román…] Hát, muszáj volt, mert kellett menni iskolába, s akkor már nem azt néztük, hogy magyar osztály, román, mert kell menni, s akkor muszáj volt. [K: Tehát nem saját választás volt.] Nem."

tudtam románul. [K: És amikor jött a változás…] *Akkor vissza… átmentem magyar osztályba.* [K: Akkor több lett a magyar osztály?] *Nem, hanem megnőtt a magyar osztályok [...]létszáma* [...]. *S volt valami törvény, azt hiszem, annak alapján sokan voltunk, akik román osztályból átmentünk magyar osztályba."*

Az utóbbira (MS004F2): *„Én döntöttem úgy, hogy kevesebb óra lesz, nem még volt olyan kitétel, hogy most magyar vagyok, menjek magyar iskolába. Értettem jól a nyelvet, szomszédunkba volt egy román tanító, oda többször mentem, s a gyermekekkel jól megtanultam románul, s gondoltam, könnyebb lesz minden. […] kilencedikben én mondtam, hogy jobb lenne úgy, kevesebb óra meg… Könnyebb volt úgy. De azért ott is voltak ilyen magyarórák, például. S beiratkoztam, ami nem számított az általánosba, de azért tartottunk egy-két órát hetente."*

3.5.3. A szakosító képzés és a felsőfokú oktatás nyelve

Bár a szakosító képzés a középfokú tanulmányokhoz tartozik, mivel a továbbtanulás helyszínét (ideális esetben) kizárólag a fiatal dönti el, célszerűbbnek találtam a felsőfokú tanulmányokkal együtt tárgyalni. Annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjunk arról, hogy az egyes adatközlők milyen nyelven folytatták, illetve folytatják tanulmányaikat, nemcsak az elvégzett, hanem a folyamatban levő tanulmányok nyelvét is figyelembe vettem. Ezért az 3.33. táblázatban szereplő adatok némileg eltérnek az adatközlők végzettségére vonatkozóktól.

3.33. táblázat: A szakosító képzés és a felsőfokú oktatás tannyelve megyénként

Oktatási szint	Hargita			Maros			Hunyad		
	magyar	román	egyéb	magyar	román	egyéb	magyar	román	egyéb
I. szakosító képzés / főiskola / egyetem	15% 9	15% 9	–	21,7% 13	16,7% 10	1,7% 1	13,3% 8	21,7% 13	–
II. szakosító képzés / főiskola / egyetem	–	1,7% 1	–	–	1,7% 1	–	–	1,7% 1	–
Magiszteri képzés	–	–	–	6,7% 4	1,7% 1	1,7% 1	–	1,7% 1	–
Doktori képzés	–	–	–	5% 3	3,3% 2	–	–	–	–

Mint a 3.33. táblázatból kiderül, egyik oktatási szint esetében sincs lényeges eltérés régiónként: a megkérdezettek mindhárom megyében ha-

sonló arányban tanultak magyar, illetve román nyelven (szak)középiskolát követően, ugyanakkor a második egyetem tannyelve mindhárom megye esetében a román. Az egyetlen feltűnőbb különbség az, hogy a Maros megyei adatközlők között többen folytatták tanulmányaikat az első egyetem után, azonban ennek semmiféle szempontból sincs relevanciája.[39]

A magyar nyelven történő továbbtanulást az adatközlők, akárcsak az alsóbb oktatási szintek esetében, régiótól függetlenül magyarságukkal vagy az anyanyelvű oktatás hozzáférhető, könnyebb, érthetőbb voltával indokolták.

> HD006N1: *Mivel az előző tanulmányokat magyar nyelven végeztem, románul nem tudtam, ez az egyik ok, a másik meg, hát szívesebben tanulok magyarul, az anyanyelvemen, mint más nyelven.*

> HD103N1: [K: El tudná mondani, miért írták a szülei magyar óvodába és iskolába?] *Hát a magyar nyelv, tehát a magyar anyanyelv kialakulása, és ez családi tradíció, mindenki magyar iskolába járt, úgy én, mint a férjem, úgy a gyermekeim, szüleim, nagyszüleim, mindenki.* [K: Értem. Tehát ez ilyen hagyományőrzés volt.] *Ez igen. Hát ez olyan volt, hogy Zsil völgyében végeztem, és ott nem volt magyar iskola, és átjöttem Dévára, tehát… csak azért.* [K: És a főiskolát… miért választotta a magyar nyelvűt?] *Csak. Folytatólagosan a tradíciót.*"

> MS010N1: *Szerintem, mert… hát, hát akkor már tényleg ott tartottam, hogy azért, hogy hátrányos lenne, ha most magyar suliba érettségizettként román szakot választanék. Merthogy volt tényleg magyarul az a szak, ami nekem tetszett, és azért. Nem is igazán gondolkoztam, ez olyan természetes volt, hogy hát magyarul. Mért ne?*

> MS107N1: *Így jobban megértek mindent. Könnyebb így tanulni.*

> HR0017F1: *Az* [ti. az egyetem] *is magyar.* […] *Hát azért mert egy az, hogy könnyebb* […] *könnyebb mindenképp a magyar.*

A régiók közötti egyetlen különbség az, hogy az anyanyelven történő tanulás könnyebb volta mellett kizárólag a tömbmagyarság körében fogalmazódott meg annak az igénye is, hogy a hivatalos nyelv ismeretének hiányát román tannyelvű oktatással pótolják.

---

[39] Mivel a magiszteri, illetve a doktori képzésben részt vevők száma kevés, és nincs minden megyéből releváns mennyiségű adatunk ezek tannyelvére vonatkozóan, a felsőoktatásnak e szintjét nem fogom érinteni.

HR017F1: *Az* [ti. az egyetem] *is magyar. Pedig néha nem ártana tudni egy kicsit románul is. Sőt. Szeretnék… A kettő közül, vagyis a sok közül legalább egy óvoda román lett volna… sok előnyöm származott volna belőle. Vagy egy középiskolát is.* ***Mostani fejemmel bevállaltam volna románul is.*** [K: És akkor miért választottad a magyart?] *Hát azért mert egy az, hogy könnyebb, de most azért választanám, mert… mert nem tudom… könnyebb mindenképp a magyar, de* ***szükségem lenne a román nyelvtudásra. Mert nem tudok érvényesülni magyarul****… legtöbbet.* [K: Te mit végzel most?] *Közgazdaságit.* [K: És úgy érzed, hogy jobb lenne, ha jobban tudnál románul, vagy ha románul végeznél?] *Nem, semmiképp.* ***Csak a román nyelvtudást szeretném elsajátítani, egyebet semmit se.***

A recsenyédi fiatalember gondolatai annál is inkább figyelemreméltóak, hogy a Hargita megyei adatközlők között volt olyan, aki visszaigazolta: a román nyelvi ismeretek ilyen módon történő bővítése tényleges gyakorlat ezen a vidéken.

HR104N1: [K: Az egyetemet miért végzi román nyelven?] *Azért csináltam, direkt azért, hogy tanuljak valamennyire románul. Mert ha elmegyek magyar egyetemre, esélyem sincs akkor románt tanulni se.*

Természetesen, nem jelenti ez azt, hogy tömbmagyarságban a román tannyelvű oktatás választása minden esetben ilyen okból történik. Akárcsak más régiókban, a tannyelvválasztást a korábbi tanulmányok nyelve befolyásolhatja,[40] de főképpen az, hogy az adatközlők által igényelt képzés kizárólag román nyelven folyik.[41] Ugyanakkor azt is hozzá kell ehhez tenni, hogy – bár nem a román nyelvi ismeret hiánya, sokkal inkább a román nyelvű környezet hatása mondatta az adatközlőkkel – nemcsak a Hargita megyeiek esetében merült fel az a kérdés, hogy lehet-e magyarul végzett tanulmányokkal érvényesülni:

MS112F1: *Az* [ti. az egyetem] *román.* ***Na, az, az jobb románul.*** [K: Ez milyen egyetem? Sport?] *Orvosi.* [K: Ja, orvosi. Értem. S miért gondolod azt, hogy jobb románul?] ***Azért, mert Romániában élek, s véleményem szerint többet használom utóbbi időben a románt, mint a magyart.*** *Főleg, hogy most tanítok.* [K: És főleg román csoportok…?] *És* [hangsúlyosan:] *csak román. Egy magyar ember nincs. Csak románok.*

[40] Hargita megyében HR110N1 esetében, Hunyad megyében például HD009F1 esete.

[41] Tömbmagyarság körében ez a magyarázat hangzott el például HR102N2, valamint HR007F2 második egyetemének tannyelvválasztása kapcsán, Hunyad megyében a második egyetem kapcsán erre hivatkozott például HD103N2, stb.

HD027F1: *Az egyetemet azért végeztem románul, mert itt helybéli egyetem volt. Mármint bukaresti egyetem, csak dévai kirendeltségbe. És főképpen azért is akartam románul végezni, mert* ***nagyon rosszul nézik, és hátrányos a helyzetük azoknak, akik magyar nyelven végzik****. Nem mondja senki, de amikor valakinek azt mondod, hogy na milyen egyetemet végeztél, milyen szakot, okés. S akkor hogy magyar… Azt mondod, német nyelven végeztél, nem mond senki semmit.* ***Mikor azt mondod, magyar… aki román vagy akármi, ilyen nemzetiségű, egykettőre felcsillan a szeme, hogy na, azé' egy mínusz pontot gondolatomba bejegyeztem neked****. Szóval nagyon észrevevődik ez. Mármint az én tapasztalatom során, akikkel beszéltem, úgy az emberekkel.* [K: Tehát megérdeklődted akkor előre, hogy inkább románul végezd-e el?] *Hát igen, mert magyar nyelven végzed, magyar nyelven tanulod a szakmai kifejezéseket is. S akkor itt Romániába munkahelyet keresni, mondjuk, jó az esélyed, mert felsőfokú végzettséged van. De azért, amikor, mondjuk, ilyen bank által használt szakkifejezéseket, ahogy végeztem én, elkezded magyar nyelven mondani, s próbálod átértelmezni román nyelvre, hát akkor te sokat veszítesz. S akkor* ***inkább ajánlott román nyelven végezni, szerintem****. Hogyha így a jövőre nézve valaki azt gondolja, hogy hát én itt ebbe az országba nem ülök, mert már elegem van, s inkább magyar nyelven csinálom, végzem az egyetemet, az egészen más.* ***De így… Romániába… munkakereséssel magyar nyelven végzett egyetemmel azért hátrányosabb****. Két ugyanolyan felkészültségű személynek, akinek… például valakinek megvan a magyar egyetem által adott diplomája, s a román személy… a magyar személy mindig hátrányba van. Sajnos így van. Különbséget tesznek a kettő között.*

3.5.4. Következtetések

A tanulmányok nyelvére vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a régiók között csak bizonyos oktatási szinteken van szignifikáns különbség. Azonban ha az eredményeket összességükben tekintjük, és a régiókat a szerint hasonlítjuk össze, hogy hány oktatási szinten tanultak az adatközlők magyarul, láthatjuk, hogy az anyanyelvű tanulási lehetőség megléte vagy hiánya valamely oktatási szinten a következő oktatási szint tannyelvét is meghatározza, így az egyes térségek között a jelentős a különbség abban a tekintetben is, hogy az ott élő magyarok milyen nyelven folytatták tanulmányaikat.

Az egyes régiók közötti feltételezett szignifikáns különbség igazolása érdekében elsősorban a tömb és a szórvány helyzetét hasonlítottam össze: a független mintás t-próba eredménye ($t(118)=4{,}989$; $p<0{,}001$) rámutat

arra, hogy az anyanyelven végzett oktatási szintek száma a magyarság régióbeli arányának függvénye. Mint kiderült, ennek magyarázata az, hogy a magyarság arányától függ a (környékbeli) magyar tannyelvű oktatási intézmények száma, következésképpen az is, hogy a szülők milyen iskolába íratják gyermekeiket, illetve hogy ennek következtében a magasabb oktatási szinten azok milyen nyelven folytatják majd tanulmányaikat. Ennek tudható be az is, hogy míg a magyar oktatási intézmények hozzáférhetősége tekintetében hasonló helyzetű Hargita és a Maros megyéből érkező válaszok összehasonlítását célzó független mintás t-próba nem mutat e két régió között szignifikáns eltérést, a Maros és Hunyad megyeiek helyzete szignifikánsan különbözik ($t(118)=4{,}042$; $p<0{,}001$), vagyis az, hogy Székelyföldön, illetve Maros megyében jóval nagyobb arányban vannak azok, akik tanulmányaikat végig magyarul végezték, mint szórványvidéken.

Láttuk ugyanakkor azt is, hogy a közép-, illetve felsőfokú oktatás tannyelvének eldöntése során az adatközlők nemcsak a korábbi tanulmányaik nyelvének szempontját érvényesítették: a tannyelvválasztást esetenként különböző tényezők befolyásolták, amelyek közül a legjellemzőbbnek az adott képzés iránti igény érvényesítése bizonyult.

3.6. Az adatközlő által követett írott sajtó és audiovizuális média nyelve

A leggyakrabban követett sajtótermék(ek) és az audiovizuális média nyelvére, illetve ezen információforrások igénybe vételének gyakoriságára 3–3 kérdés vonatkozott: a 20.a kérdés 15–17. pontjai, illetve a 20.b kérdés 19–21. pontjai.

A magyar nyelvű **sajtó**hoz való hozzáférés lehetősége egyenlőtlen a vizsgált régiókban: míg Hargita és Maros megyében a magyar újságok, folyóiratok stb. bő választéka áll a magyar anyanyelvűek rendelkezésére, Hunyad megyében a helyi érdekű információforrást elsősorban a román nyelvű napi- és hetilapok jelentik. Ennek fényében szinte természetes is, hogy az olvasott sajtótermékek nyelve szignifikánsan ($\chi^2(2, N=142)=30{,}789$; $p<0{,}001$)[42] különbözik régiónként, hiszen az információforrás választását nagyrészt a helyi kínálat határozza meg.

[42] A χ^2 kiszámításához kihagytam 34 adatközlőt, akik nem olvasnak írott sajtóterméket, vagy nem tudják eldönteni, milyen nyelven szoktak leggyakrabban olvasni.

3.34. táblázat: Az adatközlők által leggyakrabban követett írott sajtó nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	85% – **51**	63,3% – **38**	51,7% – **31**
Román	–	5% – **3**	31,7% – **19**
Nem tudja, melyik	1,7% – **1**	3,3% – **2**	3,3% – **2**
Nem olvas írott sajtót	13,3% – **8**	28,3% – **17**	28,3% – **17**

A 3.34. táblázat jól mutatja a régiók közötti eltérést: míg a hargitai adatközlőknek 85%-a (N=51) leginkább magyar sajtót olvas (pontosabban: aki közülük olvas, az inkább csak magyarul olvas), szórványvidéken ez az arány 51,7% (N=31). A számadatok tükrözik azt is, hogy a Maros megyei gyakorlat átmenetet képez a Hargita és a Hunyad megyei között, aminek valószínűleg az a magyarázata, hogy ahol a magyarság a lakosságnak megközelítőleg felét teszi ki, ott – szemben a tömbben és a szórványvidéken levő helységekkel, ahol a helyi többség nyelvén írott sajtótermékek dominálják a piacot – egyformán hozzáférhetők a magyar, illetve a román nyelvű újságok, folyóiratok stb.

A kutatás során fény derült arra is, hogy a választásban a kínálat mellett szerepet játszhat valamely nyelv használatának vagy más szempontok megismerésének az igénye is;[43] viszont a nem, a kor vagy a végzettség nem befolyásolja a sajtóolvasás nyelvét vagy gyakoriságát.

Ha összevetjük a sajtóolvasás gyakoriságát mutató adatokat az olvasás jellemző nyelvére vonatkozókkal, megállapíthatjuk, hogy az adatközlőknek több mint fele (57,8%, N=104) legalább heti rendszerességgel találkozik magyar nyelvű nyomtatott szöveggel.

[43] Bár a kutatásnak nem volt célja a követett média nyelvi szempontú megválasztásának motivációit feltárni, a felmérés során kiderült, hogy szórványvidéken több, főként az idősebb korcsoporthoz tartozó adatközlő a román sajtótermékeknél szívesebben forgatja a hetente vagy havonta megjelenő egyházi kiadványokat csupán azért, mert ezek magyarul vannak. Más adatközlők azt nyilatkozták, hogy azért olvasnak románul, hogy megismerjék a románok véleményét is. Éppen emiatt úgy gondolom, hogy érdekes és hasznos lenne egy olyan kutatás elvégzése, amely részletesen feltárhatná a sajtótermékek megválasztását motiváló tényezőket.

3.35. táblázat: Az írott sajtó olvasásának gyakorisága és leggyakoribb nyelve

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Nem releváns
Soha	–	–	–	18,3% – **33**
Évente	0,6% – **1**	–	–	–
Évente többször	0,6% – **1**	–	–	–
Havonta	6,1% – **11**	1,1% – **2**	0,6% – **1**	–
Havonta többször	1,7% – **3**	–	–	–
Hetente	17,2% – **31**	4,5% – **8**	–	–
Hetente többször	10% – **18**	2,8% – **5**	0,6% – **1**	–
Naponta	30,6% – **55**	3,9% – **7**	1,7% – **3**	–

Az 3.35. táblázatból ugyanakkor az is látszik, hogy az adatközlők román nyelvű sajtót is elég gyakran olvasnak, ezt azonban csak akkor tudjuk megfelelően értelmezni, ha figyelembe vesszük azt is, amit az adatok nem mutatnak, vagyis hogy ez nem egyformán jellemző mindegyik régióra, hiszen egy személy kivételével minden olyan adatközlő, aki legalább heti rendszerességgel olvas román nyelvű sajtótermékeket, szórványvidéken él: a Hunyad megyei adatközlők 31,7%-a (N=19) válaszolta azt, hogy leggyakrabban románul olvassa ezeket.

Ha a sajtóolvasás nyelve tekintetében a Maros megyei települések átmeneti jellegűek is, nem mondhatjuk el ugyanezt a **rádió** nyelvével kapcsolatban: bár az egyes régiók között szignifikáns a különbség ($\chi^2(2, N=136)=82{,}009$; $p<0{,}001$),[44] ez a szórványvidékről érkezett válaszok és a másik két régió közötti eltérésből adódik (3.36. táblázat).

3.36. táblázat: Az adatközlők által hallgatott rádióműsorok leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	73,3% – **44**	73,3% – **44**	8,3% – **5**
Román	5% – **3**	8,3% – **5**	58,3% – **35**
Egyéb	–	1,7% – **1**	–
Nem tudja, melyik	6,7% – **4**	6,7% – **4**	3,3% – **2**
Nem hallgat rádiót	15% – **9**	10% – **6**	30% – **18**

[44] A χ^2 kiszámításához kihagytam 44 adatközlőt, akik nem hallgatnak rádiót, vagy nem tudják eldönteni, milyen nyelven szokták leggyakrabban hallgatni, illetve egyéb nyelven hallgatnak rádiót.

Hunyad megyében egyértelműen azért hallgatnak nagyon kevesen és kizárólag a fiatalabb korosztályhoz tartozók magyar nyelven (is) sugárzó rádiót, mert legtöbb ember számára – a települések földrajzi elhelyezkedése miatt – hozzáférhetetlen; rádiót csak az interneten lehet hallgatni. Itt tehát nem annyira a másik két megyétől való nagy eltérés szignifikáns voltára kell figyelni, hiszen ez itt nem szabad választás kérdése, azaz nem az adatközlők attitűdjén múlik, hanem inkább arra, hogy míg más kérdések esetében a Hargita és Maros megyei adatok kisebb vagy nagyobb mértékben különböznek, itt nagyon hasonló vagy azonos eredményeket kaptunk mindkét megyére, ami arra vall, hogy a rádióhallgatás fontos tényezője annak, hogy a magyar beszélők anyanyelvi környezetben tölthessék idejük egy részét. Hunyad megyében erre alig van lehetőségük, és ezt mindenképpen figyelembe kell venni akkor, amikor a szórvány régió nyelvi helyzetéről beszélünk, hiszen ez olyan tényező, amely kisebb-nagyobb mértékben a mindennapi aktív nyelvhasználatot is befolyásolhatja.

Ha a rádióhallgatás gyakoriságát tekintjük, azt látjuk, hogy ez a tömegtájékoztatási eszköz az adatközlők több mint felének tartozik a mindennapjaihoz, tehát a megkérdezetteknek több mint fele esetében játszik (potenciálisan) szerepet az anyanyelvhasználatban, illetve az anyanyelvhasználat tereivel kapcsolatos képzetek formálódásában.

3.37. táblázat: A rádióhallgatás gyakorisága és leggyakoribb nyelve

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Egyéb	Nem releváns
Soha	–	–	–	–	18,3% – **33**
Évente	–	–	0,6% – **1**	–	–
Évente többször	–	0,6% – **1**	–	–	–
Havonta	1,7% – **3**	1,1% – **2**	–	–	–
Havonta többször	2,8% – **5**	0,6% – **1**	–	–	–
Hetente	5% – **9**	2,2% – **4**	–	0,6% – **1**	–
Hetente többször	6,7% – **12**	3,9% – **7**	0,6% – **1**	–	–
Naponta	35,6% – **64**	15,6% – **28**	4,5% – **8**	–	–

Akárcsak a sajtó és a rádió esetében, a televíziónézés leggyakoribb nyelve tekintetében szignifikáns a különbség a régiók között ($\chi^2(4, N=162)=18{,}642$; $p<0{,}001$).[45] Fontos azonban hozzátenni, hogy a helyi ér-

[45] A χ^2 kiszámításához kihagytam 18 adatközlőt, akik egyéb (tehát nem magyar vagy román) nyelvű műsorokat néznek, vagy egyáltalán nem néznek televíziót.

dekű információk iránti érdeklődés a tömbmagyarságot is nyitottabbá teszi a román nyelvű adók irányába, ugyanakkor a szórványban élők számára hozzáférhetők a magyar nyelvű adók. A 3.38. táblázatból igencsak jól látszik ebben az esetben Maros megye átmeneti jellege.

3.38. táblázat: A televíziónézés leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	80% – **48**	55% – **33**	46,7% – **28**
Román	10% – **6**	11,7% – 7	31,7% – **19**
Egyéb	–	5% – **3**	3,3% – **2**
Nem tudja, melyik	5% – **3**	16,7% – **10**	13,3% – **8**
Nem néz televíziót	5% – **3**	11,7% – 7	5% – **3**

A tömegkommunikációs eszközök közül a televízió a leginkább meghatározó: az adatközlők 88,9%-ának (N=160) tartozik úgy a mindennapjaihoz, hogy számottevően befolyásolhatja az anyanyelvhez, anyanyelvhasználathoz való viszonyát (3.39. táblázat).

3.39. táblázat: A televíziónézés gyakorisága és az ilyenkor leggyakrabban használt nyelv

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Egyéb	Nem releváns
Soha	–	–	–	–	7,2% – **13**
Havonta	1,7% – **3**	–	–	–	–
Havonta többször	1,7% – **3**	0,6% – **1**	–	–	–
Hetente	5% – **9**	0,6% – **1**	–	0,6% – **1**	–
Hetente többször	6,1% – **11**	3,9% – 7	1,1% – **2**	–	–
Naponta	46,1% – **83**	12,8% – **23**	10,6% – **19**	2,2% – **4**	–

Az egyes térségek között tehát jelentős a különbség a szerint, hogy az adatközlők milyen nyelven tájékozódnak a közéletről és általában a világról. Ha viszont szem előtt tartjuk a helyi adottságokat is, világos: arra vonatkozó döntése során, hogy az egyáltalán hozzáférhetők közül milyen nyelvű sajtótermékeket, illetve audiovizuális szolgáltatást vesz igénybe, az egyén csak részben érvényesít nyelvi szempontokat, számára ugyanis sokszor annak lesz elsőbbsége, hogy saját szemszögéből ítélve mennyire érdekes vagy

fontos az adott információ vagy műsor. Különösen a tömbmagyarság körében pedig az is megtörténik, hogy az egyén csak kénytelenségből érvényesíti a nyelvi szempontot, például aki már csak azért sem hallgat románul rádiót, mert ahhoz nem tud eléggé románul.

3.7. A számítógép-használat és az internetezés nyelve

A számítógép, illetve az internet használata Romániában jelenleg még nem annyira elterjedt, hogy ez a legtöbb ember mindennapjainak része lenne; az viszont világos, hogy a számítógép használata kor- és végzettségfüggő: a nem számítógépező adatközlők 85,7%-a (N=36) az idősebb korcsoporthoz tartozik, ugyanakkor 90,5%-ának (N=38) legfeljebb érettségije van. Különbség van a két korosztály, illetve a különböző végzettségűek között a használt számítógépes programok nyelve tekintetében is: a fiatalabb generációhoz tartozók, illetve a legalább érettségivel rendelkezők inkább angol nyelvű programokat használnak, míg az idősebbek, illetve a legfeljebb érettségivel rendelkezők inkább magyar nyelvű programokkal dolgoznak,[46] ami elsősorban a különböző szintű idegennyelv-tudással magyarázható. (Itt azonban meg kell jegyezni, hogy ez nem mindig, illetve nem csak a felhasználók opcióján múlik, hiszen ők sokszor olyan számítógépet vásárolnak, amelyre már előre installálva van egy angol vagy román nyelvű operációs rendszer, és ők azt már csak garanciális okokból sem cserélhetik le más nyelvűre, mire pedig lecserélhetnék, már hozzászoknak. A programokat pedig sokszor mások installálják a gépükre, olyan nyelvűt, amilyen éppen van nekik.)

3.40. táblázat: A számítógépes programok nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	46,7% – **28**	40% – **24**	21,7% – **13**
Román	3,3% – **2**	3,3% – **2**	10% – **6**
Egyéb	26,7% – **16**	31,7% – **19**	40% – **24**
Nem tudja eldönteni	1,7% – **1**	3,3% – **2**	1,7% – **1**
Nem számítógépezik	21,7% – **13**	21,7% – **13**	26,7% – **16**

[46] Az érettségivel rendelkezők csoportja itt egyfajta átmenetet képez: a 68 számítógépet használó, érettségizett személy közül 30–30 magyar, illetve angol nyelvű programokat használ leggyakrabban, 8 pedig román nyelvűeket.

Ha a használt számítógépes programok nyelvének tekintetében nincs is lényeges különbség az egyes régiók között, az internethasználat nyelve szignifikánsan eltér térségenként ($\chi^2(8, N=180)=34{,}720$; $p<0{,}001$): míg a tömbmagyarság körében élők leginkább a magyar nyelvet használják böngészés közben, a szórványbeli adatközlők sokkal gyakrabban olvasnak más (főként a román) nyelvű oldalakat:

3.41. táblázat: Az internetezés leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	63,3% – **38**	51,7% – **31**	30% – **18**
Román	–	1,7% – **1**	23,3% – **14**
Egyéb	6,7% – **4**	10% – **6**	10% – **6**
Nem tudja, melyik	3,3% – **2**	10% – **6**	5% – **3**
Nem internetezik	26,7% – **16**	26,7% – **16**	31,7% – **19**

Annak hátterében, hogy a Hargita, illetve a Hunyad megyeiek más-más nyelvű internetes információforrásokat vesznek igénybe, az eltérő nyelvi kompetencia is ott van, olyan értelemben, hogy a Hargita megyeieknek a román nyelv gyenge ismerete akadályt jelent, a Hunyad megyeiek viszont jól tudnak románul, így számukra a román honlapokról történő tájékozódás nem jelent nehézséget.

Ha az internetezés gyakoriságát tekintjük (3.42. táblázat), azt látjuk, hogy az adatközlőknek több mint fele (56,7%, N=102) hetente többször vagy annál is gyakrabban lép fel a világhálóra, és használja ilyen helyzetben az illető nyelvet.

3.42. táblázat: Az internethasználat gyakoriságaés az ilyen alkalmak során leggyakrabban használt nyelv

Gyakoriság	Magyar	Román	Nem tudja, melyik	Egyéb	Nem releváns
Soha		–	–	–	27,9% – **50**
Havonta	2,2% – **4**	–	–	0,6% – **1**	0,6% – **1**
Havonta többször	2,2% – **4**	0,6% – **1**	0,6% – **1**	–	–
Hetente	5,6% – **10**	0,6% – **1**	1,1% – **2**	1,1% – **2**	0,6% – **1**
Hetente többször	8,9% – **16**	1,1% – **2**	0,6% – **1**	1,1% – **2**	–
Naponta	28,9% – **52**	6,1% – **11**	3,9% – **7**	6,1% – **11**	–

A digitális szolgáltatások igénybevétele során megvalósuló nyelvhasználat tehát gyakorlatilag tükrözi a virtuális tértől független kommunikációt: a nyelvválasztás ebben az esetben egyrészt nyelvismeretfüggő, másrészt pedig a kommunikáció oka és célja által meghatározott.

3.8. A hivatali nyelvhasználat

A kutatás céljából fakadóan a hivatali nyelvhasználat volt az egyik legbehatóbban vizsgált kérdéskör. Az ezzel kapcsolatos kérdések egy része a különböző hivatalok, közintézmények nyelvi tájképére, másik része az ezek és az egyén közötti szóbeli, illetve írásbeli kommunikációra vonatkozott.

3.8.1. A polgármesteri hivatal nyelvhasználata

Azt, hogy egy intézményen belül milyen nyelven lehet ügyeket intézni, a lakosság számára elsősorban az jelzi, hogy milyen nyelve(ke)n függesztik ki az intézmény nevét, illetve hogy az épületen belül milyen nyelven történik a tájékoztatás. Fontos volt felmérni ezért azt, hogy az egyes régiókban milyen mértékben érvényesíti az önkormányzat a nyelvi közösség erre vonatkozó jogát, illetve – mivel a tényszerű és a szubjektív (tehát az egyén által megfigyelt, érzékelt) valóság között eltérés lehet – azt, hogy milyen mértékben jut el az adott jelzés az emberekhez.

Romániában a hivatalos nyelv a román, ugyanakkor a közigazgatási törvény kötelezi az polgármesteri hivatalokat, hogy azokon a településeken, ahol a kisebbség eléri a 20%-os arányt, annak anyanyelvén is kifüggesszék az intézmény nevét, illetve a tudnivalókat, így a régiók között nyilvánvaló különbségek vannak. Míg a Hargita és Maros megyei önkormányzatok – ha nem is hiánytalanul, de – láthatóan próbálnak eleget tenni törvényes kötelességüknek, és magyarul is kifüggesztik a polgármesteri hivatalhoz tartozó különböző intézmények neveit, illetve a hivatalon belül magyarul is tájékoztatják a lakosságot, Hunyad megyében, ahol magyarok számaránya nem éri el a törvény által meghatározott küszöböt, ugyanez nem valósul meg. A törvény ugyan nem tiltja meg, hogy az ilyen rendelkezéseket a küszöbnél alacsonyabb számarány esetében is alkalmazni lehessen, ha arra megvan a jó szándék, de az sem törvényellenes, ha ez nem teljesül.

Így az, hogy kérdőívezés során kapott arra vonatkozó válaszok, hogy **a helyi polgármesteri hivatal feltünteti-e magyarul is a saját, illetve a hoz-**

zá tartozó intézmények nevét (27. kérdés 4. pontja), régiónként szignifikánsan eltérnek egymástól ($\chi^2(2, N=152)=101{,}708$; $p<0{,}001$)[47], gyakorlatilag várható eredmény volt.[48]

3.43. táblázat: A polgármesteri hivatal magyarul is feltünteti a saját és a hozzá tartozó intézmények nevét

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	88,3% – **53**	86,7% – **52**	10% – **6**
Nem igaz	3,3% – **2**	5% – **3**	60% – **36**
Részben igaz	–	3,3% – **2**	6,7% – **4**
Nem tudja	8,3% – **5**	5% – **3**	23,3% – **14**

Bár a térségek között ebben a tekintetben valóban számottevő a különbség, az eredmények csak részben fedik a tényszerű valóságot, mivel az adatközlők egy része nem volt tisztában azzal, hogy például az oktatási intézmények a polgármesteri hivatalhoz tartoznak-e, másrészt pedig a megkérdezettek a gyakorlattal kapcsolatos saját elvárásaik mentén fogalmazták meg válaszaikat anélkül, hogy korábban ténylegesen megfigyelték volna, milyen nyelve(ke)n tünteti fel az önkormányzat az egyes intézmények nevét. Ezért történt az is, hogy nemcsak régión, de településen belül is eltérő válaszokat adtak az adatközlők.

Az 3.43. táblázatból az is látszik, hogy Hunyad megyében nagyobb a „nem tudom" válaszok aránya, ami arra enged következtetni, hogy minél nagyobb a többségi etnikum aránya egy adott régióban, annál inkább előfordulhat, hogy az egyén már nem figyeli, milyen nyelve(ke)n jelennek meg az intézmények nevei. Ugyanakkor viszont érdemes megjegyezni, hogy kétszer annyi nő (15) válaszolt a „nem tudom"-mal, mint férfi (7), illetve szinte kétszer annyi fiatalabb (14), mint idősebb (8) adatközlő. A kifüggesztett intézménynevek nyelve iránti érdeklődés tehát nemcsak a régió nyelvi környezetétől, hanem a nemtől és az életkortól is függ.

Ha az eredmények településtípus szerinti eloszlását tekintjük (3.44a. és 3.44b. táblázatok), azt látjuk, hogy a falusi, illetve városi környezetben

[47] A χ^2 kiszámításához kihagytam 28 adatközlőt, akik a kijelentést részben igaznak értékelték, vagy nem tudtak válaszolni.

[48] A hargitai települések közül Recsenyéden a polgármesteri hivatal csak részben teljesítette ezt a kötelességét (a helyi iskolán semmilyen nyelvű tábla nem állt), Maros megyében a marosvásárhelyi vegyes iskolákon nincs magyar nyelvű tábla, Hunyad megyében viszont csak a Téglás Gábor Iskolaközpont falán állnak magyar nyelvű táblák.

élők válaszai között nincs szignifikáns különbség. Kiderül viszont az is, hogy a tömbmagyarság körében inkább a falusi környezetben élők figyelnek oda kevésbé a kifüggesztett intézménynevek nyelvére, szórványban viszont inkább a városiak.

3.44a. táblázat: A polgármesteri hivatal magyarul is feltünteti a saját és a hozzá tartozó intézmények nevét (falusi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	80% – **24**	86,7% – **26**	10% – **3**
Nem igaz	3,3% – **1**	6,7% – **2**	70% – **21**
Részben igaz	–	3,3% – **1**	6,7% – **2**
Nem tudja	16,7% – **5**	3,3% – **1**	13,3% – **4**

3.44b. táblázat: A polgármesteri hivatal magyarul is feltünteti a saját és a hozzá tartozó intézmények nevét (városi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	96,7% – **29**	86,7% – **26**	10% – **3**
Nem igaz	3,3% – **1**	3,3% – **1**	50% – **15**
Részben igaz	–	3,3% – **1**	6,7% – **2**
Nem tudja	–	6,7% – **2**	33,3% – **10**

Az intézményen belüli nyelvi tájképre a 19. kérdés 12. pontja kérdezett rá. Az arra adott válaszok kapcsán, hogy láttak-e az adatközlők magyar nyelvű szöveget a polgármesteri hivatalban (3.45. táblázat), szintén megmutatkozott a tényszerű és a szubjektív valóság közötti különbség: az egyes régiók közötti eltérés ebben az esetben is szignifikáns ($\chi^2(4, N=172)=72,783$; $p<0,001$),[49] de itt is van némi megoszlás az egyes régiókon, illetve településeken belül.[50]

[49] A χ^2 kiszámításához kihagytam 8 adatközlőt, akik nem figyelték a polgármesteri hivatalban kihelyezett szövegeket.

[50] Mivel a kérdőívezésre legtöbb esetben hétvégén került sor, nem volt alkalmam ellenőrizni az állításokat. Egyedül Udvarhelyen győződhettem meg arról, hogy a polgármesteri hivatal magyarul és románul is kifüggeszti a tudnivalókat.

3.45. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget a polgármesteri hivatalban az utóbbi egy évben?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	60% – **42**	53,3% – **32**	10% – **6**
Nem	5% – **3**	11,7% – **7**	63,3% – **38**
Nem járt ott	16,7% – **10**	30% – **18**	26,7% – **16**
Nem figyelte	8,3% – **5**	5% – **3**	–

Érdekes ugyanakkor, hogy néhány Hunyad megyei adatközlő látott magyar nyelvű szövegeket, amelyek ugyan nem tájékoztató jellegűek voltak,[51] de mindenképp utaltak arra, hogy az önkormányzat, vagy legalábbis onnan bizonyos személyek számolnak a kisebbségben élőkkel, és adott esetben fontosnak tartják anyanyelvükön megszólítani őket. Azt, hogy a megkérdezettek közül ezt nem mindenki látta, valószínűleg azért van, mert ezeket ideiglenesen, az épületnek csak bizonyos helyén függesztették ki.

Látjuk azt is, hogy az adatközlőknek megközelítőleg negyede (24,4%, N=44) nem járt a polgármesteri hivatalban. Ha ezeknek a személyeknek nem és kor szerinti eloszlását tekintjük, kiderül, hogy a nők, illetve a fiatalabb korosztályhoz tartozók azok, akiknek – valószínűleg az ügyintézésbeli feladatok kor, illetve nem szerinti leosztásából fakadóan – nem volt itt intéznivalójuk. (27 nő és 17 férfi, illetve 25 fiatalabb és 19 idősebb adatközlő nem járt a polgármesteri hivatalban a kérdőívezést megelőző 1 évben.)

Az eredmények nem mutatnak jelentős eltérést a települések típusai szerint, tehát a falusi és a városi környezetben élők tapasztalatai egy régión belül hasonlóak (l. a 3.46a. és 3.46b. táblázatokat). Egyetlen (érdekességként megemlíthető) különbség az, hogy azoknak a Hunyad megyei adatközlőknek, akik láttak magyar nyelvű szöveget a polgármesteri hivatalban, nagy része falusi.

[51] A csernakeresztúri HD010N2, a Dévai Polgármesteri Hivatal alkalmazottja számolt be arról, hogy munkahelyén van magyar nyelvű felhívás: „*Ja… különben nálunk a szociális osztályon ki van írva magyarul is, hogy »Kérjük, csukják be az ajtót!«, meg cigányul is. Úgyhogy…* [K: Akkor írhatjuk, hogy látott magyar szöveget…] *Igen, most eszembe jutott, hogy az ki van írva, mert nagyon…* [nevet] *a kapusnak nagyon húzott, és akkor mondta, hogy írjuk ki minden nyelven, hogy ott értsék meg, hogy csukják be neki az ajtót. Tényleg. Ki van írva.*"

3.46a. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget a polgármesteri hivatalban az utóbbi egy évben? (falusi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	70% – **21**	26,7% – **16**	8,3% – **5**
Nem	6,7% – **2**	8,3% – **5**	31,7% – **19**
Nem járt ott	13,3% – **4**	13,3% – **8**	10% – **6**
Nem figyelte	10% – **3**	3,3% – **1**	–

3.46b. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget a polgármesteri hivatalban az utóbbi egy évben? (városi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	70% – **21**	26,7% – **16**	3,3% – **1**
Nem	3,3% – **1**	6,7% – **2**	31,7% – **19**
Nem járt ott	10% – **6**	16,7% – **10**	16,7% – **10**
Nem figyelte	6,7% – **2**	6,7% – **2**	–

Az adatközlőknek a helyi polgármesteri hivatalok gyakorlatával kapcsolatos további tudásának vizsgálatát célozta az adatközlők által igaznak, hamisnak, esetleg részben igaznak értékelendő kijelentés, miszerint a polgármesteri hivatalban van olyan ügyfélfogadással foglalkozó hivatalnok, aki a magyar ügyfelekkel magyarul beszél (27. kérdés 1. pontja). Mint a 3.47. táblázatból is kiderül, az arra vonatkozó tudás, hogy a polgármesteri hivatal lehetővé teszi-e az **anyanyelvű szóbeli ügyintézés**t, azokon a településeken ingadozott, ahol a magyar lakosság arányából nem lehet erre egyértelműen következtetni:

3.47. táblázat: A polgármesteri hivatalban van olyan hivatalnok, aki a magyarokkal magyarul beszél

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	96,7% – **58**	75% – **45**	38,3% – **23**
Nem igaz	–	–	16,7% – **10**
Részben igaz	–	6,7% – **2**	3,3% – **1**
Nem tudja	6,7% – **2**	21,7% – **13**	43,3% – **26**

Az, hogy megyénként fokozatosan csökken azoknak száma, akik igennel válaszoltak erre a kérdésre,[52] arra vall, hogy a polgármesteri hivatal

[52] A megyék közötti statisztikailag szignifikáns különbség nem megbízható, mivel a cellák 50%-ának értéke kisebb, mint 5.

magyarul beszélő alkalmazottainak száma egyenes arányban nő a magyar lakosság arányával. Annak, hogy a megkérdezettek – olyan településeken, ahol a polgármesteri hivatalokban nemcsak magyar nemzetiségű emberek dolgoznak – ugyanarra a kérdésre másképpen válaszoltak, több magyarázata lehetséges: 1. bizonyos személyeknek különböző tapasztalataik vannak, mivel más-más ügyben szoktak a polgármesteri hivatalhoz fordulni, így más-más ügyintézőkkel kerülnek kapcsolatba; 2. a személyeknek nincs személyes tapasztalatuk az önkormányzaton belüli ügyintézéssel kapcsolatban.[53] 3. a hasonló vagy azonos tapasztalathoz más-más módon viszonyulnak.

> Például a Hunyad megyeiek 38,3%-a (N=23) azt tapasztalta, hogy a polgármesteri hivatalnak van magyarul beszélő alkalmazottja, 16,7%-a (N=10) mást mond. Az adatközlők eltérő tapasztalatának okát HD003N2 fogalmazza meg, aki ezt a kijelentést „részben igaz"-nak ítélte: „*Hát alkalmazva van, de… hogy bevalljam őszintén… nem is nagyon szólalna meg magyarul, ha elmész. Ha tán annyira nem ismer, hogy így beszélne… szóval napiasan* [=*naponta*], *akkor megszólal magyarul, de hogyha a kollegája mellette van, akkor nem szólal meg, s akkor csak románul szólal meg. Vagy ha mennek ilyen középkoriak* [=*középkorúak*], *akik nem tudnak normálisan románul, akkor azokkal félrébb áll, s akkor rendezkedik. De úgy, hogy te beszélj… beszélünk folyamatosan magyarul, s mellette a kolleganő, nincs.*" Hasonló tapasztalatokról számolt be MS114F2 Maros megyei adatközlő is: „*Hát itt Vásárhelyre az jellemző, hogy bárhova mész azért, tehát ott, ahol magyarul is tudnak, inkább románul beszélnek az alkalmazottak. Hogyha tényleg rászólsz, vagy magyarul kezded, és olyan passzba* [=hangulatban] *találod, akkor esetleg beszél magyarul veled, de azért, ez ilyen nagy… ez Vásárhelyre jellemző amúgy.*"

Bár mint láttuk, az, hogy egy személy kapcsolatba kerül-e a polgármesteri hivatallal, korának, illetve nemének függvénye is, az önkormányzaton belüli magyar szóbeli kommunikáció lehetőségére vonatkozó tudás nem függ össze ezekkel a változókkal. Ezeket a tapasztalatokat (vagy elképzeléseket) illetően láthatóan nincs számottevő különbség a településtípusok között sem (vö. 3.48a. és 3.48b. táblázatok).

[53] 31 olyan személy értékelte a kijelentést igaznak vagy hamisnak, aki korábban azt nyilatkozta, hogy az utóbbi egy évben nem járt a polgármesteri hivatalban.

3.48a. táblázat: A polgármesteri hivatalban van olyan hivatalnok, aki a magyarokkal magyarul beszél (falusi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	100% – **30**	43,3% – **26**	23,3% – **14**
Nem igaz	–	–	10% – **6**
Részben igaz	–	3,3% – **1**	3,3% – **1**
Nem tudja	–	5% – **3**	15% – **9**

3.48b. táblázat: A polgármesteri hivatalban van olyan hivatalnok, aki a magyarokkal magyarul beszél (városi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	93,3% – **28**	63,3% – **19**	30% – **9**
Nem igaz	–	–	13,3% – **4**
Részben igaz	–	3,3% – **1**	–
Nem tudja	6,7% – **2**	33,3% – **10**	56,7% – **17**

A lakosok és az önkormányzat közötti írásbeli kommunikáció nyelvére a 27. kérdés 2. és 3. pontja kérdezett rá. Az első ezek közül a kézzel írott kérvények, a második pedig az űrlapok, formanyomtatványok nyelvére vonatkozott.

Az, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja-e a magyar nyelvű kérvényeket, mint várható volt, régiónként változó.

3.49. táblázat: A polgármesteri hivatal elfogadja a magyar nyelvű kérvényeket

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	68,3% – **41**	20% – **12**	11,7% – **7**
Nem igaz	6,7% – **4**	30% – **18**	33,3% – **20**
Részben igaz	8,3% – **5**	6,7% – **4**	3,3% – **2**
Nem tudja	16,7% – **10**	43,3% – **26**	51,7% – **31**

A 3.49. táblázat adataiból látszik, hogy egyetlen régióban sem egységes a tapasztalatról ezen a téren, így az egyes megyékből érkező válaszok közötti különbséget nem magyarázza, hogy a szóban forgó anyanyelvhasználati jog érvényesítésének kötelező volta a magyar nemzetiségű lakosság arányának függvénye.

Ha ez így lenne, Maros megyéből nem érkezett volna olyan típusú válasz, mint amelyet a mezőbándi MS025N2 így fogalmazott meg: *„Nem! Ez nem.*

Ezt nem fogadta el, ezt románul kell", amiből egyértelműen kiderül, hogy a megkérdezett személy sikertelenül próbált magyarul beadni egy kérvényt. Hasonló tapasztalatokról számol be a marosvásárhelyi MS114F2: *Hát ezt nem tudom, ezt nem tudom. Szerintem nem igazán. Ámbár… nem volt részem benne. Én volt… jártam például sokat a kert, a kert miatt jártam a polgármesteri hivatalba, azt, hogy kellett átírni meg mit tudom én, de mindent románul kellett írjak, és románul is kaptam meg választ rá. Nem tudom, hogy létezik, hogy magyarul elfogadják, azt hiszem, hogy nem.*

A szignifikáns összefüggés így csak arra mutathat rá, hogy minél nagyobb a magyar lakosság aránya, annál valószínűbb egyrészt az, hogy a helyi közigazgatási szervekkel folytatott kommunikáció során a magyarok megpróbálják írásban is használni anyanyelvüket, másrészt pedig az, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja a magyar nyelven benyújtott kérvényeket, és ezen a nyelven is ad rájuk választ. A szignifikáns különbség ($\chi^2(4, N=168)=55{,}181$; $p<0{,}001$)[54] viszont nemcsak ebből adódik, hanem abból is, hogy minél kisebb a magyarság aránya, válaszadás során annál inkább elbizonytalanodtak az adatközlők, aminek az is lehet a magyarázata, hogy a kérdésfeltevés pillanatáig sosem gondolkodtak azon, hogy akár anyanyelvükön is fordulhatnak a polgármesteri hivatalhoz.

Az anyanyelvű kérvényírással kapcsolatos tudás nem függ össze sem az adatközlők nemével, sem az életkorával. Településtípusok között csak Maros megyében szignifikáns az eltérés ($\chi^2(2, N=56)=19{,}761$; $p<0{,}001$):[55] míg Marosvásárhelyen senki sem állította, hogy elfogadják a magyarul írott kérvényeket, a környező, hasonló etnikai összetételű falvakban többen is tapasztalták ezt.

3.50a. táblázat: A polgármesteri hivatal elfogadja a magyar nyelvű kérvényeket (falusi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	63,3% – **19**	40% – **12**	16,7% – **5**
Nem igaz	13,3% – **4**	33,3% – **10**	36,7% – **11**
Részben igaz	13,3% – **4**	6,7% – **2**	6,7% – **2**
Nem tudja	10% – **3**	20% – **6**	40% – **12**

[54] A χ^2 kiszámításához kihagytam 12 adatközlőt, akik részben igaznak minősítették a kijelentést.

[55] A χ^2 kiszámításához kihagytam 4 adatközlőt, akik részben igaznak értékelték a kijelentést.

3.50b. táblázat: A polgármesteri hivatal elfogadja a magyar nyelvű kérvényeket (városi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	73,3% – **22**	–	6,7% – **2**
Nem igaz	–	26,7% – **8**	30% – **9**
Részben igaz	3,3% – **1**	6,7% – **2**	–
Nem tudja	23,3% – **7**	66,7% – **20**	63,3% – **19**

Annak a kijelentésnek értékelése, miszerint a helyi polgármesteri hivatalok **magyar nyelvű formanyomtatványokat és űrlapokat** is használnak, akárcsak a kérvényekkel kapcsolatosé, régiókon belül is eltér egymástól, ami abból adódhat, hogy a polgármesteri hivatalok ezeknek csak egy részét teszik elérhetővé magyarul is. A megyék közötti szignifikáns különbség ($\chi^2(4, N=179)=47,338$; $p<0,001$)[56] így csak arra mutat rá, hogy a magyar lakosság arányával egyenes arányban nő annak valószínűsége, hogy a polgármesteri hivatalban magyar nyelvű formanyomtatványokat és űrlapokat is használjanak.

3.51. táblázat: A polgármesteri hivatal magyar nyelvű formanyomtatványokat és űrlapokat is használ

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	58,3% – **35**	16,7% – **10**	6,7% – **4**
Nem igaz	26,7% – **16**	46,7% – **28**	56,7% – **34**
Részben igaz	1,7% – **1**	–	–
Nem tudja	13,3% – **8**	36,7% – **22**	36,7% – **22**

Ami a válaszoknak településtípusonkénti megoszlását illeti, szignifikáns eltérés csak Hunyad megyében van ($\chi^2(2, N=60)=14,144$; $p<0,001$): míg a falusi környezetben élők nagy része meggyőződéssel állítja, hogy nincsenek magyar nyelvű űrlapok és formanyomtatványok, a városi környezetben élők bizonytalanabbak voltak ebben.

[56] A χ^2 kiszámításához kihagytam egy adatközlőt, aki részben igaznak értékelte a kijelentést.

3.52a. táblázat: A polgármesteri hivatal magyar nyelvű formanyomtatványokat és űrlapokat is használ (falusi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	50% – **15**	26,7% – **8**	10% – **3**
Nem igaz	43,3% – **13**	40% – **12**	76,7% – **23**
Nem tudja	6,7% – **2**	33,3% – **10**	13,3% – **4**

3.52b. táblázat: A polgármesteri hivatal magyar nyelvű formanyomtatványokat és űrlapokat is használ (városi környezet)

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	66,7% – **20**	6,7% – **2**	3,3% – **1**
Nem igaz	10% – **3**	53,3% – **16**	36,7% – **11**
Részben igaz	3,3% – **1**	–	–
Nem tudja	20% – **6**	40% – **12**	63,3% – **19**

Mivel az önkormányzat feladatkörébe tartozik, a **magyar nyelvű helységnévtáblák** kihelyezését is a polgármesteri hivatal és a lakosság közötti kommunikáció részének tekintem. Ez a kérdés nemcsak azért különlegesebb az előbbieknél, mert nem ügyintézéshez kapcsolódik, hanem azért is, mert ennek jelentős szimbolikus értéke van, ezért befolyásolhatja azt, ahogyan a közösség saját (kisebbségi) helyzetét megéli.

Az egyes régiókból érkező válaszok közötti szignifikáns eltérés ($\chi^2(2, N=171)=47{,}769$; $p<0{,}001$)[57] a Hargita és Maros, illetve Hunyad megyei eredmények közötti különbségből fakad.

3.53. táblázat: A polgármesteri hivatal magyar nyelvű helységnévtáblákat is kihelyezett

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	100% – **60**	93,3% – **56**	58,3% – **35**
Nem igaz	–	–	33,3% – **20**
Részben igaz	–	–	1,7% – **1**
Nem tudja	–	6,7% – **4**	6,7% – **4**

Amint a 3.53. táblázatból kiderül, a helységnévtáblákkal kapcsolatos válaszok Hunyad megyén belül feltűnően megoszlanak. Ennek oka elsősor-

[57] A χ^2 kiszámításához kihagytam 9 adatközlőt, akik részben igaznak értékelték a kijelentést, vagy nem tudtak válaszolni.

ban az, hogy bár különböző okokból,[58] a falvak határára kétnyelvű táblákat helyeztek ki. Ez magyarázza azt is, hogy az itteni falvakból, illetve a Déváról kapott válaszok között szignifikáns az eltérés ($\chi^2(1, N=55)=23{,}019$; $p<0{,}001$),[59] bár néhány dévai adatközlő is igaznak vélte a kijelentést.[60] Az, hogy részükről ez nem tévedés, egyikük szavaiból derül ki, aki egyrészt a városhoz csatolt Csernakeresztúr esetére, másrészt pedig az ékezet elhanyagolhatóságára hivatkozik:

> HD121F2: *Persze, hát kell írja, mert azért magyarul, románul ugyanaz. Tehát… vannak ilyen helységnevek, Pestes, Csernakeresztúr, az is Dévához tartozik. Vannak, persze. Tehát Csernakeresztúr, Alpestes, vannak… Ahol a magyarok többségben vannak. Tehát ki van írva magyarul. Még Vajdahunyad is. Csak Dévát… annak… Déva magyarul is, románul is a neve, csak egy ékezet kell. Csak az ékezetet, látom, nem rakják rá, s akkor…* [nevet] *Nincs is hogy.*

A fentiekből tehát az látszik, hogy az önkormányzati hivatalokban az anyanyelvű ügyintézés aránya nemcsak régióktól függ, hanem a kommunikáció típusától is: szóbeli ügyintézésre akár a szórványban is van lehetőség, és annál inkább, mennél nagyobb a magyarság aránya, az írásbeli kommunikáció esetében viszont sok minden múlhat azon is, akár a magyarság arányától függetlenül is, hogy a helyzet, illetve a szabályozás mennyire állandó vagy változó. A beszámolókból az látszik, hogy van, aki meg sem próbálja, mert nem tudja, hogy magyarul is lehetne, és az is, hogy bizonyos hivatalokban a törvényes előírás ellenére sem fogadnak el magyar nyelvű beadványt.

3.8.2. A postahivatal nyelvhasználata

Bár a technikai fejlődés miatt a postahivatal az utóbbi évtizedekben egyre inkább teret veszített, az itt lebonyolítható ügyintézésnek köszönhetően

---

[58] A csernakeresztúri helységnévtábla meglétét az is magyarázza, hogy a 2001. évi 214. törvény 131. cikke értelmében a helységnévtáblákra vonatkozó rendelkezés abban az esetben is érvényes, ha a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek aránya a törvény hatályba lépését követően valamilyen okból a határ alá esik. Alpestesen a magyarság aránya 2001-ben sem érte el a 20%-ot, Vajdahunyad polgármesteri hivatala azonban úgy döntött, hogy – bár nem kötelező – magyarul is kiírja a város, illetve a hozzá tartozó települések nevét.

[59] A χ^2 kiszámításához kihagytam 5 adatközlőt, akik részben igaznak értékelték a kijelentést, vagy nem tudtak válaszolni.

[60] Nyolc dévai adatközlő válaszolt igennel.

bizonyos mértékben mégis fontos szerepet játszhat az emberek életében. Ezt bizonyítja az is, hogy az adatközlőknek csak negyede nem járt a postán a kérdőívezést megelőző egy évben. A postahivatal szolgáltatásainak igénybevétele és az adatközlők neme, kora vagy a település típusa között nincs összefüggés.

3.54. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget a postahivatalban?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	45% – **27**	15% – **9**	6,7% – **4**
Nem	18,3% – **11**	61,7% – **37**	73,3% – **44**
Nem járt ott az utóbbi évben	21,7% – **13**	21,7% – **13**	18,3% – **11**
Nem figyelte	15% – **9**	1,7% – **1**	1,7% – **1**

Amint az a 3.54. táblázatból is látszik, az egyes megyékben adott válaszok között szignifikáns a különbség ($\chi^2(4, N=169)=43,184$; $p<0,001$),[61] tehát minél nagyobb a magyarság aránya egy régióban, annál nagyobb annak az esélye, hogy a lakosok magyar nyelvű szövegeket lát(hat)nak a postán.[62] Fontos itt megjegyezni egyrészt azt, hogy több nemleges válasz mögött az a meggyőződés áll, hogy a postahivatalban egyáltalán semmi sincs kiírva, másrészt pedig azt, hogy a tényszerű és a szubjektív valóság ebben az esetben sem feltétlenül fedi egymást: régiótól függetlenül több adatközlő válaszolt tagadólag annak ellenére, hogy a helybéli postán van magyar nyelvű szöveg (ha csak az intézmény nevének magyar nyelven történő feltüntetésére is gondolunk).

Az eredményekből az is látszik, hogy a tömbmagyarság körében sokkal nagyobb azok száma, akik nem figyelik, milyen nyelven van kiírva az intézmény neve, ami arra enged következtetni, hogy ezt itt látják a legkevésbé fontosnak.

[61] A χ^2 kiszámítás érdekében kihagytam 11 adatközlőt, akik nem figyelték a postahivatalban kifüggesztett szövegeket.

[62] Megfigyeléseim szerint a Hargita és Maros megyei települések postahivatalai általában feltüntették magyarul is az intézmény nevét. Marosvásárhelyen és Udvarhelyen azonban nem állt mindegyik fiókon magyar tábla is, ezért a válaszokat az is meghatározhatta, hogy az adatközlő melyik postára szokott járni, vagy melyik mellett szokott elhaladni. Hunyad megyében csak Csernakeresztúron tüntetik fel az intézmény nevét magyarul is, az épület viszont félreeső, a táblát pedig eltakarja egy bokor, így történhetett az, hogy a falubeliek nem figyeltek fel rá. Azt, hogy a postahivatalok épületében van-e magyar nyelvű szöveg, nem volt alkalmam ellenőrizni.

3.8.3. A rendőrség és a törvényszék nyelvhasználata

A rendőrség nyelvhasználata annak fő feladatából fakadóan lényeges kérdés, hiszen a kommunikáció könnyedsége vagy nehézkessége meghatározza a lakosság biztonságérzetét. Abból kiindulva, hogy az intézmény nyelvi tájképe tükrözi annak nyelvhasználatát, a kérdőív csak a magyar nyelvű szövegek jelenlétére kérdezett rá (19. kérdés 10. pontja). Az eredményekből világosan látszik, hogy a szóban forgó állami szerv nyelvhasználatára vonatkozó tapasztalatok nem térnek el jelentősen régiónként:[63] az olyan adatközlők többsége, akik jártak a rendőrségen, nemigen láttak magyar nyelvű szöveget ezen a helyen.

3.55. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget a rendőrségen?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	10% – **6**	3,3% – **2**	–
Nem	36,7% – **22**	48,3% – **29**	70% – **42**
Nem járt ott az utóbbi évben	51,7% – **31**	43,3% – **26**	28,3% – **17**
Nem figyelte	1,7% – **1**	5% – **3**	1,7% – **1**

A törvényszék nyelvhasználatára vonatkozó tapasztalatok még hiányosabbak: a megkérdezetteknek több mint fele (69,4%, N=125) nem járt törvényszéken.

3.56. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget a törvényszéken?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	11,7% – **7**	5% – **3**	–
Nem	10% – **6**	18,3% – **11**	38,3% – **23**
Nem járt ott az utóbbi évben	71,7% – **43**	75% – **45**	61,7% – **37**
Nem figyelte	6,7% – **4**	1,7% – **1**	–

[63] A régiók között van némi eltérés, de az nem a rendőrség nyelvhasználatára utal, hanem arra, hogy a magyarság arányával fordított arányban nő azok száma, akik tudják (vagy tudni vélik) a választ.

3.9. A vallásos élet gyakorlása során használt nyelv

Az adatközlők vallásos életére, illetve a vallásosság megélése során használt nyelvre való rákérdezést elsősorban az indokolta, hogy Erdélyben a felekezeti hovatartozásnak fontos szerep jut a magyar identitástudat formálásában annak köszönhetően, hogy a magyarság hagyományosan valamely nyugati kereszténységhez tartozó egyház tagja, szemben a románsággal, amely túlnyomórészt ortodox vallású.

A felekezeti megoszlást tekintve az adatközlők 99,5%-a (N=179) a ómai katolikus vagy valamely magyar történelmi protestáns egyház tagja, míg 0,6%-a (N=1) nem nyilatkozott vallására vonatkozóan.[64] Amint ennek alapján várható volt, a megkérdezett, templomba járó személyek mindegyike (leggyakrabban) magyar nyelvű misén vagy istentiszteleten vesz részt:

3.57. táblázat: A mise vagy istentisztelet (leggyakoribb) nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	95% – **57**	90% – **54**	100% – **60**
Nem jár templomba	5% – **3**	10% – **6**	–

Bár a nyugati kereszténységhez tartozás a magyarság körében általában a magyar nyelvű misén vagy istentiszteleten való részvételt implikálja, az erre vonatkozó adatok értelmezése során nem hagyhatjuk figyelmen kívül a zárójelben feltüntetett „leggyakoribb" szót: a Hunyad megyei adatközlők közül ugyanis többen jelezték, hogy alkalmanként a román nyelvű római katolikus, de akár – hozzátartozóik iránti tiszteletből – az ortodox misén is részt szoktak venni, sőt volt köztük egy olyan is, aki nem tudja eldönteni, magyarul imádkozik-e gyakrabban, vagy románul:[65]

[64] L. 4. melléklet, 1. táblázat.

[65] Az egyetlen ilyen eset az alpestesi HD018F2 volt, aki arra a kérdésre, milyen nyelven szokott imádkozni, ezt válaszolta: „Mind… román… magyarul is, románul is. Először magyarul, aztán románul. A Miatyánk meg a Hiszekegy mert… mert tudom románul is, magyarul is."

3.58. táblázat: Az ima (leggyakoribb) nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	86,7% – **52**	90% – **54**	93,3% – **56**
Nem tudja eldönteni	–	–	1,7% – **1**
Nem imádkozik	13,3% – **8**	10% – **6**	5% – **3**

Ez a fajta nyitás egy olyan folyamat kezdetét is jelezheti, amely az anyanyelvű vallásos élettől való eltávolodáson keresztül a nyelv, később az etnikai hovatartozás háttérbe szorulásáig, így a Hunyad megyei „»reliktum«-közösségek" (vö. Péntek 2010: 164) eltűnéséig vezethet. E folyamat lassításában (visszafordításában?) meghatározó szerepet játszhatnak az egyházak képviselői, akik saját lehetőségeik szerint folyamatosan arra ösztönzik híveiket, hogy vallásos életükben ne szakadjanak el a magyar nyelvtől. Így például az alpestesi református lelkész ragaszkodik ahhoz, hogy az istentiszteletet magyarul tartsa annak ellenére, hogy hívei jelentős részének magyar nyelvismerete mára már szinte csak az imákra és a különböző egyházi énekekre korlátozódik. A csernakeresztúri Tóth János plébánosnak ennél többre is lehetősége nyílt: mint a falubeliek elmondták, aktívan támogatta az anyanyelvű oktatást egyrészt azáltal, hogy segédkezett a helyi elemi iskola felújításában, felszerelésében, tehát a magyar nyelven folyó oktatás helyszínének vonzóbbá tételében, másrészt pedig azáltal, hogy mikor a dévai Téglás Gábor Iskolaközpont megnyitotta kapuit, kisbuszt szerzett az itt tanuló gyermekek számára, és így megteremtette a magyar nyelven történő továbbtanulás jelenleg már természetesként kezelt hagyományát. Emellett folyamatosan ösztönzi a híveket arra, hogy anyanyelvükön olvassák a vallásos kiadványokat, mely törekvésnek köszönhetően több idősebb adatközlő „újratanult" magyarul olvasni. Minden bizonnyal ez utóbbi tevékenységnek köszönhetően mondhatta el magáról az adatközlők mindegyike: a Bibliát, illetve a vallásos könyveket leggyakrabban magyarul olvassa.

A plébános szerepéről HD003N2 ezt mondta: *„Most hogy mondjam, a politikai dolgon ne is menjünk. Mert mikor a polgármesteri hivatal is, mikor ilyen kámpányválasztások* [=választási kampányok] *vannak, akkor bejő a magyarság közé, eljő templomba, mikor jössz ki, és nagyon, hogy a magyarokért ez van, az van, de hát na… Ez politikai alapon megy, úgyhogy… Azt, most milyen polgármesterünk van, nem mondhatom, hogy le vagyunk tiporva, mert sőt, vannak bent magyarok az RMDSZ-től, s az RMDSZ amit… De sokat*

nem tesz értünk. Ők mondják, hogy tesznek, de ennyi, hogy ez a magyar iskola, hogy meg… érvényesült, a Téglás Gábor is, és tényleg hogy biztattak, s a pap bácsink, az rengeteget küzdött, hogy a magyar iskolánk itt megmaradjon, mert nagyon el volt hanyagolva a kommunizmusba, úgyhogy visszaigényelte, mert az egyházé volt annak idején, és már gáz is be van vezetve, és tényleg gyerek nagyon kevés van, az óvodában is, és… felújítva mindenféle, szóval… úgy el van készítve, mint egy… lehet jobban, mint egy városi iskola. Vannak olyan városi iskolák, hogy nincsenek így… Na de hát ebbe az ő keze… kapott segítséget, s nem kapott az RMDSZ-től vagy a polgár… a polgármesteri hivatal segítkezett, de amikor odakerült, hogy kellett neki adni valamit, akkor kellett járjon éveket. De kiharcolta."

Arról, hogy a csernakeresztúri plébános korábban is eredményesen ösztönözte a falubelieket, hogy magyar nyelvű iskolába írassák gyermekeiket, HD027F1-től is értesülhetünk: „*Az egy-négy osztályt… az első osztályt Hunyadon végeztem magyar iskolába, a 6-os iskolába, és a kettő-négyet itt Keresztúron a magyar iskolába. Ötödik-hatodik osztályt normálisan a román iskolába, lenn, mert itt fenn csak egy-négy osztályba volt magyar nyelvű tanítás. S utána Jani atya… na, biztatott, hogy magyar iskolát kéne végezni, s akkor Dévára… a 3-as számú iskolába folytattam a hetedik-nyolcadikat.*"

A Csernakeresztúron élő HD007N1 például az arra adott válaszában, hogy mennyire tud jól románul, a magyar nyelv ismeretére is kitért, majd a későbbiekben, a vallásos könyvek nyelvére vonatkozó kérdés kapcsán kiderült, hogy ezek nemcsak a vallásosság megélését, hanem a magyar nyelvű olvasás gyakorlását is szolgálják: „[K: Mennyire tud jól románul? A kérdés hallatán az adatközlő felnevet.] *Hát mostan jobban románul, mint magyarul, mondanám. Ha ezelőtt egy pár évvel… annyi, hogy tudok magyarul olvasni, tudok írni, de nem úgy ez a… folyékonyan, ahogy mán egy magyar, aki tanulta, de… a…. édesapámék tartottak arra, hogy ha nem is jártunk magyar iskolába, akkor is, hogy tudjunk mindegyik, mind a négyen – négyen voltunk testvérek – mindegyik tud írni és olvasni, úgyhogy… megtanultunk. Csak* [nevetve] *ne tegyenek egyformán a magyarokkal, mert az olvasás az nem megy olyan gyorsan. De… gyakorolok.* [Később: K: Vallásos könyveket milyen nyelven szokott olvasni?] *Magyarul.* [Szégyenlősen nevet.] *Azon gyakorolok."* Szórványvidéken az egyháznak a magyar nyelvhasználat ösztönzésében játszott szerepe nemcsak falusi környezetben nyilvánul meg. Az olyan dévai adatközlők közül, akik a Szent Ferenc Alapítvány támogatottjaiként kerültek Dévára, többen is említették, hogy az alapítványnál tanultak meg magyarul. Példaként itt csak egyetlen foko-

zottan hátrányos szociális helyzetű fiatalembert (HD104F1) idézek: „[K: Meg tudnád mondani, miért jártál 1–4. osztályban román iskolába?] *Hát, megmondom, családi problémák miatt, s egy ilyen… inkább segítő iskola volt. Kaptunk kaját, mitom én mi, s ottan jártam, s ez románul volt. Ezt Vásárhely tájt jártam. S akkor elkerültem onnan, s még az ötödiket is románul jártam, s akkor idekerültem, s hatodik osztálytól magyar… Mert itten na, vagyis nem engedik meg, hogy román iskolába járjál, csak hogyha nagyon izé … látják, hogy valahol nagyon elakadtál… Na de itten magyarok vagyunk…* [Később: K: Mennyire tudsz jól románul?] *Hát tudok perfekt* [=anyanyelvi szinten]. […] *Mert mikor én idekerültem, nem tudtam se írni, se olvasni, se beszélni, se semmi magyarul, s magyar vagyok. Nem, nem beszéltem, így érteni értettem, sok mindent nem, mert otthon mostohaapámért nem nagyon beszéltünk magyarul, de.. besz… így megértettem, de beszélni kevésbé beszéltem magyarul. Mert nem tanultam."*

3.59. táblázat: Az adatközlők által olvasott vallásos könyvek nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	38,3% – **23**	63,3% – **38**	76,7% – **46**
Nem olvas vallásos könyveket / Bibliát	61,7% – **37**	36,7% – **22**	23,3% – **14**

A vallásos élet gyakorlása során használt nyelvre vonatkozóan tehát azt állapíthatjuk meg, hogy bár az egyes régiók között nincs szignifikáns különbség, szórványvidéken ennek szerepe lehet a nyelvi, majd potenciálisan az etnikai és vallási asszimiláció megakadályozásában, esetleg visszafordításában.[66]

[66] A folyamat visszafordítható volta kétséges, mert mint az a HD002N2-vel folytatott magánbeszélgetésből kiderült, bizonyos esetekben az etnikailag endogám házasságokban születő gyermekek kétnyelvűségét is a román nyelv dominanciája jellemzi: *„Én nagyon jól tudtam románul, de amióta itthon vagyok… sokat felejtettem. De az unokám nagyon jól tud. Mi nem tanítottuk, mi nem beszéltünk itthon románul, mert majd úgyis megtanul. De a mai gyerekek nagyon okosak. Magától tanult meg románul. A tévéből. Egyszer beteg volt, és nem mehetett ki a házból, és akkor sokat tévézett. Egyik nap elkezdett románul beszélni. Most már úgy van, hogy olvas magyarul egy könyvet, és én mondtam neki, mesélje el, és elkezdte románul mondani. Hát mondtam neki, gyermek, magyarul olvastad, mondjad magyarul, milyen dolog az, hogy románul mondod* [nevet]. [K: Az úgy könnyebb neki?] *Hát igen. Itt mindenkinek más élete volt. A szüleink más időket éltek, mi is más időket éltünk, aztán a fiatalok megint más időket; itt minden generációnak megvan a saját élete, nagyon különbözik attól, ahogyan szüleink voltak. És ezért is beszélünk másképp."* (Jegyzetek alapján rekonstruált párbeszéd)

3.10. Egyéb helyzetekben használt nyelv

A fentebb tárgyalt helyzetek mellett a kérdőívezés során szó esett az olyan különlegesebb szituációkban történő nyelvhasználatról is, mint a számlák kifizetése, a vásárlás, illetve az orvosokkal folytatott kommunikáció.

3.10.1. A számlafizetés közben használt nyelv

A számlafizetés az adminisztratív tevékenységek körébe tartozik, s mint ilyen hasonló a hivatalos(abb) ügyintézéshez. Így hipotézisként megfogalmazhattuk, hogy a hivatalos ügyintézés nyelve kapcsán nyert tapasztalatok ebben a helyzetben is érvényesek, főként mert ennek során az egyén olyan (köz)intézményekkel is kapcsolatba kerül, melynek nyelvhasználatát a törvény szabályozza (pl. az adóhivatallal). Éppen ezért fontos volt először azon intézmények, cégek nyelvi tájképére rákérdezni, melyeknek szolgáltatásait igénybe veszik az adatközlők.

Napjainkban a legfontosabb, mondhatni létfontosságú szolgáltatásokhoz tartozik a víz-, gáz- és villamosenergia-ellátás. Bár három különböző szolgáltatóról van szó, a kérdőív egyetlen kérdése vonatkozott mindháromra amiatt, hogy nyelvhasználati gyakorlatuk – bár régiónként változhat – hasonló.

Az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy az adatközlőknek a víz-, gáz- és villamos művekkel kapcsolatos tapasztalatai szignifikánsan különböznek régiók szerint ($\chi^2(4, N=170)=44{,}818$; $p<0{,}001$),[67] tehát minél nagyobb a magyarság aránya egy régióban, annál valószínűbb, hogy az ügyfelekkel folytatott kommunikáció során ezek a szolgáltatók a magyar nyelvet (is) használják.

3.60. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget víz-, gáz- vagy villamos műveknél az utóbbi egy évben?

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	33,3% – **20**	11,7% – 7	3,3% – **2**
Nem	11,7% – 7	50% – **30**	70% – **42**
Nem járt ilyen helyen	43,3% – **26**	33,3% – **20**	26,7% – **16**
Nem figyelte	11,7% – 7	5% – **3**	–

[67] A χ^2 kiszámítás érdekében kihagytam 10 adatközlőt, akik nem figyelték a víz-, gáz- és villamos műveknél kifüggesztett szövegeket.

Hasonlóak a telefonszolgáltató cégre vonatkozó eredmények is. A két helyzet között gyakorlatilag egyetlen lényeges különbség van: a telefonszolgáltatókkal láthatóan több adatközlő lép kapcsolatba, így ebben az esetben a szignifikáns eltérés ($\chi^2(4, N=169)=54{,}889$; $p<0{,}001$)[68] az ügyintézés közbeni nyelvhasználat szempontjából relevánsabbnak bizonyul az előzőnél.

3.61. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget a telefonszolgáltató cégnél az utóbbi egy évben?

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	**43,3% – 26**	**10% – 6**	**3,3% – 2**
Nem	23,3% – **14**	75% – **45**	83,3% – **50**
Nem járt ilyen helyen	21,7% – **13**	8,3% – **5**	13,3% – **8**
Nem figyelte	11,7% – **7**	6,7% – **4**	–

A 3.60. és 3.61. táblázatok azonban nemcsak az anyanyelvhasználat lehetőségének különbségeire mutatnak rá, hanem arra is, hogy a kihelyezett szövegek (nyelve) iránti érdeklődés szolgáltatótól függetlenül éppen ott csökken, ahol láthatóan inkább biztosítják az anyanyelvhasználat lehetőségét.

Bár a számlafizetés nem feltétlenül történik a fentebb megnevezett szolgáltatóknál,[69] e tevékenység és a szolgáltatók nyelvhasználata között szoros az összefüggés.[70] Ennek alapján arra következtethetünk, hogy az említett cégek, intézmények nyelvhasználata tükrözi az adott régió általános gyakorlatát.

3.62. táblázat: A számlafizetés során leggyakrabban használt nyelv

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	83,3% – **50**	16,7% – **10**	–
Román	3,3% – **2**	56,7% – **34**	76,7% – **46**
Nem tudja eldönteni	–	8,3% – **5**	–
Nem fizet számlát	13,3% – **8**	18,3% – **11**	23,3% – **14**

[68] A χ^2 kiszámításához kihagytam 11 adatközlőt, akik nem figyelték a telefonszolgáltató cégnél kifüggesztett szövegeket.

[69] A számlákat rendszeresen fizető adatközlők közül 46 személy nem járt a víz-, gáz- vagy villamos műveknél, és 16 adatközlő nem járt telefonszolgáltató cégnél.

[70] A számlafizetés nyelve és a telefonszolgáltató cég, illetve a víz-, gáz- és villamos művek nyelvi tájképe közötti összefüggés szignifikanciája statisztikailag megbízhatatlan amiatt, hogy mindkét esetben a cellák több mint 20%-ának értéke kisebb, mint 5.

Az egyes régiók között szignifikáns eltérés van ($\chi^2(4, N=175)=106,740$; $p<0,001$).[71] Jól látszik ugyanakkor az is, hogy bár Maros megye ebben a tekintetben is átmenetet képez a másik kettő között, az embereknek itt nem egyformán van lehetőségük magyarul és románul kifizetni a számlákat, hiszen több mint háromszor annyian fizetik románul, mint magyarul. A számlafizetés tehát mint az ügyintézés kevésbé hivatalos formája nyelvhasználat szempontjából némileg eltér a közhivatalokban lebonyolított ügyintézéstől, ez összefügghet azzal, hogy a fent említett szolgáltatók nem állami intézmények, rájuk tehát már csak ezért sem vonatkoznak a közigazgatási törvény nyelvhasználati előírásai.

3.10.2. A vásárlás nyelve

A vásárlás során történő nyelvhasználat vizsgálatát főként az teszi szükségessé, hogy a tevékenység – létfontosságából adódóan – úgy tartozik az ember mindennapjaihoz, hogy befolyásolhatja az anyanyelvnek az adott környezetbeli funkcionalitásáról alkotott képét, így az anyanyelvhez, anyanyelvhasználathoz való viszonyulást is.

A kérdéskörre három kérdés vonatkozott: a vásárlás lehetséges helyszíneinek megfelelően ebben az esetben két kérdés vonatkozott a nyelvi tájképre (19. kérdés 4. és 5. pontja), és egy-egy a tevékenység gyakoriságára, illetve az ilyen szituációkban használt nyelvre (20a. kérdés 20., illetve a 20b. kérdés 28. pontja).

A nyelvi tájképpel kapcsolatos eredmények nem meglepőek: akár az üzletekét, akár a piacét tekintjük, a régiók közötti eltérés szignifikáns.[72] Mindkét esetben jól látszik Maros megye átmeneti jellege:

---

[71] A χ^2 kiszámításához kihagytam 5 adatközlőt, akik nem tudják eldönteni, milyen nyelven beszélnek leggyakrabban a számlák kifizetése során.

[72] Az üzletek esetében $\chi^2(2, N=175)=67,923$; $p<0,001$; a χ^2 kiszámításához kihagytam 5 adatközlőt, akik nem jártak üzletben az utóbbi egy évben, vagy nem figyelték a kihelyezett szövegeket. A piac esetében a régiók nyelvi tájképei közötti eltérés $\chi^2(2, N=40)=41,854$; $p<0,001$; a χ^2 kiszámításához kihagytam 40 adatközlőt, akik nem jártak piacon az utóbbi egy évben, vagy nem figyelték a kihelyezett szövegeket.

3.63. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget üzletben az utóbbi egy évben?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	91,7% – **55**	76,7% – **46**	26,7% – **16**
Nem	3,3% – **2**	21,7% – **13**	71,7% – **43**
Nem járt ilyen helyen	1,7% – **1**	–	–
Nem figyelte	3,3% – **2**	1,7% – **1**	1,7% – **1**

3.64. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget piacon az utóbbi egy évben?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	51,7% – **31**	38,3% – **23**	15% – **9**
Nem	11,7% – **7**	35% – **21**	81,7% – **49**
Nem járt ilyen helyen	31,7% – **19**	23,3% – **14**	3,3% – **2**
Nem figyelte	5% – **3**	3,3% – **2**	–

Természetesen már csak a kérdések megfogalmazásából adódóan sem juthatunk arra a következtetésre, hogy – bármely régióról is legyen szó – az igenlően válaszolók minden üzletben vagy piaci asztalnál láttak magyar nyelvű szöveget. Ez, mint ahogyan egyik Hunyad megyei adatközlő nagyon találóan rámutatott, bármely régióban a tulajdonostól függ.[73] Így az eredmények alapján csak annyit mondhatunk, hogy minél nagyobb a magyarság aránya, annál valószínűbb, hogy az üzletek tulajdonosai, illetve a gazdák fontosnak (és/vagy természetesnek) tartják azt, hogy bizonyos szövegeket magyarul (is) kifüggesszenek. Ugyanakkor a magyar szövegeknek a piac esetében tapasztalt kisebb száma nem feltétlenül jelenti a hivatalos nyelv dominanciáját ebben a térben, sokszor ugyanis az eladók ki sem írják az áru nevét, csak az árát tüntetik fel.

Arra, hogy mennyire gyakran lehet egy-egy régióban magyarul vásárolni, az 20b. kérdés 28. pontjára adott válaszok alapján következtethetünk, melyek alapján világosan látszanak az egyes régióknak a vásárlást illető általános nyelvhasználati gyakorlatai.

[73] HD010N2: „Hát az szerintem… a tulajdonostól függ. Úgy tetszik, hogy van… van, ahol láttam."

3.65. táblázat: A vásárlás során leggyakrabban használt nyelv

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	95% – **57**	51,7% – **31**	6,7% – **4**
Román	1,7% – **1**	26,7% – **16**	91,7% – **55**
Nem tudja eldönteni	1,7% – **1**	21,7% – **13**	–
Nem szokott vásárolni	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

A 3.65. táblázat jól mutatja, hogy az egyes régiók közötti szignifikáns eltérés ($\chi^2(2, N=164)=102, 019; p<0,001$)[74] az egyes régiók etnikai összetételéből fakad: míg a Hargita megyeieknek lehetőségük van csak magyarul vásárolni,[75] a Hunyad megyeieknek legtöbbször románul kell, a Maros megyeiek pedig üzlettől és eladótól függően vásárolnak hol magyarul, hol románul.

Az eredmények alapján az is világos, hogy Hargita és Hunyad megyében a vásárlás nyelve nem függ össze a település típusával. Maros megyében viszont a falusi, illetve városi környezetben élők között szignifikáns a különbség ($\chi^2(2, N=60)=15,739; p<0,001$): míg a falusi környezetben élők nagy része leggyakrabban magyarul szokott vásárolni, a városiaknak majdnem háromnegyede vagy románul beszél ilyen helyzetben, vagy nem tudja eldönteni, melyik nyelven beszél leggyakrabban, mert nagyjából egyforma gyakorisággal használja mindkettőt.

3.66. táblázat: A vásárlás során leggyakrabban használt nyelv Maros megyében

Nyelv	Falu	Város
Magyar	76,7% – **23**	26,7% – **8**
Román	16,7% – **5**	36,7% – **11**
Nem tudja eldönteni	6,7% – **2**	36,7% – **11**

Az tehát, hogy a magyarok milyen mértékben használhatják anyanyelvüket vásárlás során, régiónként különbözik. Ugyanakkor, mint láttuk, minél nagyobb a magyarság aránya, annál valószínűbb, hogy nemcsak adott a lehetőség, hanem élnek is vele az emberek.

[74] A χ^2 kiszámításához kihagytam 16 adatközlőt, akik nem tudták eldönteni, milyen nyelven szoktak leggyakrabban vásárolni, illetve akik nem szoktak vásárolni.

[75] Az ilyen helyzetben leggyakrabban románul beszélő Hargita megyei adatközlő Brassóban szokott vásárolni.

3.10.4. Az orvosi ellátás nyelve

Az orvosi ellátás nyelvére való rákérdezést elsősorban az indokolta, hogy – szemben a magán- és a nyilvános szférához tartozó bármely kommunikációtípussal – okából és céljából fakadóan a szó szoros értelmében életbevágó lehet bárki számára, különösen, ha a páciens valamely nyelvi kisebbséghez tartozik, és emiatt egy másik nyelven nem tudja pontosan, részletesen elmondani, mi bántja, esetleg nem érti meg a kezelési utasításokat. Ha a potenciális tragikus következményektől el is tekintünk, azt semmiképp sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az ilyen helyzetekben megtapasztalt nyelvi hátrányból fakadó félelem, frusztráció, de adott esetben akár megalázottság-érzet az egyénben akár az anyanyelve értékét és funkcionalitását is megkérdőjeleztetheti.

Azt, hogy valamely helyen milyen mértékben megszokott, elfogadott az egyén anyanyelvének használata, már az adott térben kifüggesztett szövegek is jelzik. Éppen ezért volt fontos elsőként arra rákérdezni, hogy látott-e az adatközlő magyar nyelvű szöveget orvosi rendelőben.

3.67. táblázat: Látott-e magyar nyelvű szöveget orvosi rendelőben az utóbbi egy évben?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	83,3% – **50**	65% – **39**	16,7% – **10**
Nem	6,7% – **4**	25% – **15**	76,7% – **46**
Nem járt ilyen helyen	6,7% – **4**	6,7% – **4**	6,7% – **4**
Nem figyelte	3,3% – **2**	3,3% – **2**	–

Az egyes megyékből érkező válaszok között szignifikáns a különbség ($\chi^2(2, N=164)=68{,}908$; $p<0{,}001$):[76] minél kisebb a magyarság aránya egy településen,[77] annál kevésbé valószínű, hogy a rendelőben magyar nyelvű szöveg (is) van, következésképpen a román nyelvet nem anyanyelvi szinten beszélő magyar ember nyelvileg kevésbé érzi itt magát otthonosan. Önmagában az anyanyelvű szöveg hiánya azonban nem jelenti azt, hogy az adott

[76] A χ^2 kiszámításához kihagytam 16 adatközlőt, akik az utóbbi egy évben nem jártak orvosi rendelőben, vagy nem figyelték a kifüggesztett szövegeket.

[77] Itt nem a lakosságnak a régióra, hanem a szóban forgó településre jellemző összetétele játszik szerepet. Hiszen a csernakeresztúri orvosi rendelőben ugyan nincsenek magyar alkalmazottak, de van magyar nyelvű tájékoztató jellegű plakát, amely hozzájárul a páciensek komfortérzetének kialakulásához, illetve megőrzéséhez.

helyen az egyénnek nincs lehetősége az anyanyelvű kommunikációra, mint ahogyan ennek jelenléte sem biztosíték használatának lehetőségére. Ettől függetlenül a páciens–intézmény/orvos magyar nyelvű írásbeli és szóbeli kommunikációja között szignifikáns az összefüggés ($\chi^2(1, N=161)=51{,}304$; $p<0{,}001$),[78] így megállapíthatjuk, hogy a rendelők nyelvi tájképe általánosságban véve tükrözi a nyelvhasználati lehetőségeket.

Amint az a fentiekből is következik, az egyes régiók között a háziorvossal lebonyolított kommunikáció nyelve tekintetében is szignifikáns a különbség ($\chi^2(2, N=177)=96{,}259$; $p<0{,}001$).[79] Ennek egyik magyarázata az, hogy minél kisebb a magyarság aránya egy régióban, annál kevesebb a magyarul (is) beszélő háziorvos.

3.68. táblázat: A háziorvossal folytatott beszélgetés leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	100% – **60**	61,7% – **37**	11,7% – **7**
Román	–	35% – **21**	86,7% – **52**
Nem tudja, melyik	–	1,7% – **1**	–
Nem releváns	–	1,7% – **1**	1,7% – **1**

Természetesen ha egy személy román háziorvost választ, ez nem feltétlenül (illetve nem mindenütt) a magyar orvosok hiányából fakad. A 3.68. táblázatban szereplő adatok tehát nemcsak azt tükrözik, hogy melyik régióban nyílik inkább lehetősége a magyaroknak anyanyelvükön kommunikálni háziorvosukkal, hanem részben azt is, hogy régiónként milyen mértékben játszik szerepet a nyelvi tényező a háziorvos megválasztásában, illetve milyen mértékben szorítják háttérbe a nyelvi alapú választást az olyan tényezők, mint például a szimpátia, a bizalom, a távolság stb. Ilyen szempontból az állapíthatjuk meg, hogy minél kisebb a magyarság aránya egy településen, annál valószínűbb, hogy a háziorvos megválasztása során a magyarok nem pusztán nyelvi szempontokat érvényesítenek.

Hasonló képet mutatnak a szakorvossal folytatott kommunikáció nyelvére vonatkozó adatok is: a régiók közötti szignifikáns különbség ($\chi^2(2,$

[78] A χ^2 kiszámításához kihagytam 19 adatközlőt, akik az utóbbi egy évben nem jártak rendelőben, vagy nem figyelték a kifüggesztett szövegeket, illetve azokat, akiknek nincs háziorvosuk, vagy nem tudják eldönteni, milyen nyelven beszélnek vele leggyakrabban.

[79] A χ^2 kiszámításához kihagytam 3 adatközlőt, akiknek nincs háziorvosuk vagy nem tudják eldönteni, milyen nyelven beszélnek vele leggyakrabban.

N=158)=97,531; p<0,001)[80] arra mutat tehát rá, hogy minél nagyobb a magyar lakosság aránya egy régióban, annál valószínűbb, hogy a magyarok anyanyelvű orvosi ellátásban részesülnek.

3.69. táblázat: A szakorvossal folytatott beszélgetés leggyakoribb nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	93,3% – **56**	26,7% – **16**	5% – **3**
Román	3,3% – **2**	48,3% – **29**	86,7% – **52**
Nem tudja eldönteni	–	15% – **9**	3,3% – **2**
Nem járt szakorvosnál	3,3% – **2**	10% – **6**	5% – **3**

A 3.69. táblázatból az is kiderül, hogy az előzőhöz képest régiótól függetlenül nő azoknak a száma, akik leggyakrabban románul beszélnek a szakorvosokkal, vagy nem tudják eldönteni, hogy magyarul vagy románul beszélnek-e gyakrabban. Ez arra enged következtetni, hogy akik háziorvosuk megválasztásában egyébként érvényesítik a nyelvi szempontot, ilyen helyzetben ezt már nem mindig tehetik meg a magyarul beszélő (és általuk megbízhatóként számon tartott) szakorvosok hiánya miatt.

Anyanyelvű orvosi ellátásban tehát elsősorban a tömbben élőknek van részük, a magyarság régióbeli arányával pedig csökken annak a lehetősége, hogy a beteg biztosan használhassa a anyanyelvét ilyen szituációban.

3.11. Összegzés

Az eddig bemutatott adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a vizsgált régiókban élő adatközlők nyelvi környezete között mindhárom érintett kérdéskör tekintetében statisztikailag jelentős a különbség.

Az egyes térségek nyelvi tájképe közötti feltételezett eltérés igazolásaképpen elsősorban a Hargita és Hunyad megyei válaszokat hasonlítottam össze. A két régió közötti szignifikáns eltérés (t(118)=11,070; p<0,001) arra mutat rá, hogy a tömbmagyarságban élők a kérdőív által érintett legtöbb helyszínen láthatnak magyar nyelvű szöveget, a románok arányának növekedésével viszont csökken azoknak a tereknek a száma, ahol magyar nyelvű feliratok (is) láthatók. Az, hogy e tekintetben Hargita és Maros megye között is szignifikáns az eltérés (t(118)=3,952; p<0,001), de a füg-

[80] A χ^2 kiszámításához kihagytam 22 adatközlőt, akik nem jártak szakorvosnál, vagy nem tudják eldönteni, milyen nyelven beszélnek vele leggyakrabban.

getlen mintás t-próba alapján a Maros és Hunyad megyei nyelvi tájkép közötti különbség is lényeges ($t(118)=7,194$; $p<0,001$), arra mutat rá, hogy a magyar szövegek kihelyezésének vonatkozásában Maros megye átmenetet képez a tömb és a szórvány között.

Szignifikáns a különbség a régiók között a fentebb bemutatott élethelyzetekben történő nyelvválasztást illetően is. A Hargita és Hunyad megyei válaszok összehasonlítását célzó független mintás t-próba eredménye ($t(118)=11,589$; $p<0,001$) rámutat arra az amúgy is plauzibilis tényre, hogy minél kisebb a magyarság aránya egy adott régióban, az egyénnek annál kevesebb szituációban van alkalma anyanyelvét használni. A hargitai és marosi ($t(118)=7,121$; $p<0,001$), illetve a marosi és hunyadi ($t(118)=4,542$; $p<0,001$) válaszok közötti számottevő különbség alapján elmondhatjuk: azon régiók, ahol a magyarság a lakosságnak megközelítőleg felét teszik ki, ebben a tekintetben is átmenetet képeznek a tömb- és szórványmagyarság között. Fontos itt viszont megjegyezni, hogy a régiók közötti különbség abból is adódik, hogy a kérdőív erre vonatkozó részében egyaránt szerepeltek magán- és nyilvános szférát érintő kérdések. A magánszférához tartozó szituációkban (azaz a szülőkkel, házas/élettárssal, gyermekkel, a tágabb értelemben vett család tagjaival, barátokkal folytatott szóbeli és írásbeli kommunikáció, illetve a vallásos élet gyakorlása tekintetében) ugyanis nincs nagy eltérés a régiók között.

Az anyanyelvhasználat tereinek szűkülése, mint láttuk, az oktatást is érinti: a magyarság arányától (illetve településszinten a lélekszámától is) függ ugyanis a (környékbeli) magyar tannyelvű oktatási intézmények száma, következésképpen az is, hogy a szülők milyen tannyelvű iskolába íratják gyermekeiket, illetve hogy ennek következtében a magasabb oktatási szinten azok milyen nyelven folytatják majd tanulmányaikat. Ebben a tekintetben Maros megye nem képez átmenetet tömb és szórvány között, hiszen itt is viszonylag nagyszámú magyar tannyelvű oktatási intézmény van.

A nyelvi környezet vonatkozásában fentebb kimutatott eltérésekből fakadóan az egyes térségekben élő adatközlőknek a kétnyelvűsége is különbözik: míg a Hargita és a Maros megyeiek esetében ezt az anyanyelv dominanciája jellemzi, Hunyad megyében a hivatalos nyelv irányába történő dominanciaváltás folyamatával állunk szemben.

Azt, hogy ez a különbség hogyan hat ki az adatközlők anyanyelvükhöz való viszonyulásmódjára, a következő fejezetben mutatom be.

4. A NYELVI ATTITŰDÖK (POTENCIÁLISAN) KONFLIKTUSOS HELYZETEKBEN

A nyelvi attitűdöket az egyén korábbi, nyelvhasználattal kapcsolatos megélt tapasztalatai is befolyásolják, ezek felmérését közvetlenül csak néhány kérdés célozta: a 21., 22. és 23. kérdés olyan (potenciálisan előfordulható) szituációkra kérdezett rá, amelyek elmesélése felszínre hozhatta az anyanyelvvel, illetve a magyar identitással kapcsolatos érzelmeket, az anyanyelv és az etnikai hovatartozás vállalásának, esetleg eltitkolásának motivációit; a 24. kérdés pedig arra vonatkozott, hogy a megkérdezettek az anyanyelvhasználat tekintetében hogyan viselkednek románok jelenlétében, vagyis hogy a nyelvhasználatuk miatti lehetséges konfliktust milyen mértékben próbálják meg nyelvváltással megelőzni.

4.1. A különböző szituációkra vonatkozó beszámolókból körvonalazódó nyelvi attitűdök

Elsőként arra kérdeztünk rá, hogy az utóbbi öt évben **került-e az adatközlő kellemetlen helyzetbe, vagy érte-e igazságtalanság amiatt, hogy magyar.**[1] Ha a statisztikai adatokat nézzük, azt látjuk, hogy azoknak az adatközlőknek a száma, akik fel tudtak idézni ilyen szituációt, nem különbözik jelentősen régiónként:

[1] A kérdezés során nem határoltuk körül az itt megemlíthető helyzeteket, élményeket, hogy olyan típusú megalázónak, sértőnek érzett szituációkról, illetve méltánytalannak, igazságtalannak érzett tettekről is beszámolhassanak az adatközlők, amelyekre a kérdőív összeállításakor nem terjedt ki figyelmünk. Emiatt is történt az, hogy több adatközlő erre a kérdésre válaszolva számolt be arról, hogy rászóltak amiatt, hogy magyarul beszélt. Ezeket a válaszokat értelemszerűen a következő kérdés válaszaként értékeltük, kezeltük.

4.1. táblázat: Került-e kellemetlen helyzetbe, vagy érte-e igazságtalanság az utóbbi 5 évben amiatt, hogy magyar?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	11,7% – **7**	18,3% – **11**	15% – **9**
Nem	88,3% – **53**	81,7% – **49**	85% – **51**

Ez nem jelenti azonban azt, hogy ebben a tekintetben nincs különbség az egyes térségek között. Az eltérés viszont nem annyira az érintett személyek számában, hanem inkább a helyzetek előfordulásának gyakoriságában, a kellemetlen érzés okában, az igazságtalanság[2] formájában mutatkozik meg: míg a Maros és Hunyad megyeiek beszámolóiban inkább a magyar nyelv, illetve a magyar identitás jelenik meg (esetenként folyamatos) önvédelemre késztető tényezőként, a Hargita megyei adatközlők többnyire ritkán előforduló és gyenge román nyelvtudásukból eredő kellemetlen helyzetekről számoltak be.

A válaszok négy csoportba sorolhatók aszerint, hogy milyen jellegű helyzetet vázoltak fel:[3] 1. a magyar identitás mások általi megkérdőjelezéséről szóló történetek;[4] 2. hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó megjegyzések, történetek;[5] 3. a román nyelv gyenge ismeretéből származó kellemetlenségekre utaló megjegyzések, elbeszélések;[6] 4. magyarságával (román környezetben) hivalkodó személy miatt kialakult kellemetlen helyzeteket említő történetek.[7]

1. A magyar identitás megkérdőjelezéséről egy-egy Hunyad, illetve Hargita megyei adatközlő mesélt. Tény, hogy előfordulásuk száma miatt sem vonhatunk le belőlük általános érvényű következtetéseket, nem hagyhatjuk viszont figyelmen kívül őket amiatt sem, hogy a történtekhez való viszonyulásmódjuk is mond valamit. Az adatközlők által elmeséltek hasonló körülményeket vázolnak: vendégmunkásként dolgoztak külföldön, ahol

[2] Az igazságtalanság itt az etnikai alapú hátrányos megkülönböztetést jelenti.

[3] A válaszok egy részét l. a 6. mellékletben, megyék szerinti csoportosításban, az adatközlők sorrendjében.

[4] HD009F1 és HR002F1 történetei.

[5] HD020N2, HD025N1, HD027F1, HD031F1, HD106N1, HD110N1, MS005N2, MS015F1, MS017N1, MS101F1, MS102F2, MS113F2, MS123F1 és HR110N1 történetei.

[6] HD105F1, MS105F1, MS106N1, MS107N1, HR017F1, HR111N1, HR123N1, HR125F2 történetei.

[7] HD109N1 és HR110N1 történetei.

román kollégáik nemzeti hovatartozásukkal kapcsolatban kérdezték őket, majd arról próbálták meggyőzni a megkérdezetteket, hogy ők is románok, hiszen Romániában élnek. Bár egyikük sem volt hajlandó elfogadni az érvelést, a problémafelvetésre adott válaszaik között különbség van:

> HD009F1: *Mondom, te, én* ***magyar vagyok, annak érzem magamat, és akkor… az vagyok****, s ez van* [nevet].

> HR002F1: […] *hát, mondom,* ***ha nem tudok románul, akkor hogy legyek román?***

A fenti válaszok jól mutatják, hogy míg a szórványban élő fiatalember esetében a nemzeti identitást elsősorban az etnikai hovatartozás érzése határozza meg, a hargitai elsősorban az anyanyelvnek tulajdonítja az identitásalakító szerepet.

2. A kellemetlen helyzetek sorában az etnikai alapú hátrányos megkülönböztetésről szóló történetek a leggyakoribbak: összesen 14 személy (az adatközlők 7,8%-a) tapasztalt etnikai, illetve nyelvi alapú diszkriminációt. Az ezzel kapcsolatos beszámolókból főként a kiközösítettség-érzet, valamint az ebből fakadó megbélyegzettség, az elszigeteltség érzése és a jelenséggel szembeni értetlenség körvonalazódik, ami arra enged következtetni, hogy a társadalmi nyomás hatására az anyanyelvhez fűződő attitűdök kettősek: bár a név, az anyanyelv, a román szavak magyaros kiejtése, a gyengébb szintű román nyelvtudás stb. letagadhatatlan „bélyeg", mégis fontos identitásalakító tényező, melyhez az adatközlők legnagyobb része ragaszkodik.

> HD106N1: *Nem is a közösséggel volt, az osztállyal, gond, hanem inkább a romántanárnővel. Az, aki* ***abszolút nem fogadta el, hogy én magyar vagyok, és miért megyek román iskolába. Tehát ilyen ellenszenves volt, nem volt készséges, nem próbált magyarázni…*** […] *Képes lett volna megbuktatni, csak azért annyira összeszedtem magam…* […] *ő teljesen magyarellenes. Tehát látszik már a maga… Tehát ahogy megjelenik, már kész.* ***Ahogy a nevemet ki kellett ejtse, vége volt.*** [Nevet.]

> MS017N1: *Hát például, például hogyha elmész orvoshoz is.* ***Ott is… ránéznek a papírodra, látják a neved rajta, és akkor… szerintem hátrányba kerülsz.*** *Tehát ez biztos. Vagy úgy beszélnek veled, hogy… ahogy nem kellene, úgyhogy előfordul.*

3. Szintén kettős viszonyulásmódot tükröznek azok az interjúrészletek is, amelyek a gyenge/gyengébb román nyelvtudásból fakadó kellemetlensé-

gekről szólnak. Ebben az esetben viszont az anyanyelvhez való erős kötődés mellett nem (csak) a társadalmi kirekesztettség, sokkal inkább a nyelvi alapú elszigetelődés érzete jut kifejezésre, amely abból adódik, hogy az adatközlők bizonyos helyzetekben szembesülnek anyanyelvük funkcionalitásának korlátozott, földrajzi vagy virtuális határoktól függő voltával.

> HR110N1: *Igen, ezt is oda lehet írni, hogy* ***ugye az államvizsga, mivelhogy románul volt a szóbeli, voltak megjegyzések a vizsgáztató tanár felől, hogy****… az RMDSZ-et emlegették. Ilyen példák vannak.* ***Hogy igen, hogy sokan nem tudnak helyesen… kifejezni magukat románul, ezért, mivelhogy hallszik a magyar hangsúly****, aztán most már nem jut eszembe, ugye, a stressz, minden, de voltak, voltak.*

> HR123N1: *Hát, volt igen, kellemetlenség.* [Kacarászik.] *Hát, ugye,* ***mivelhogy nem beszélek tökéletesen****, vagy elég rosszul, az van beírva…* ***mikor kell utazni, ez elég kellemetlen, persze****.*

> MS106N1: ***Hát, van, hogy hülyének néznek, mert nem tudom jól kifejezni magam****. Igazságtalanság… hát, ha jobban tudnék románul, az jobb lenne. Ez az én hibám, hogy nem tudok tökéletesen, tehát ennyi.* […] *Hát, az volt, hogy kaptam egy egyszerű esetet, gyakorlati vizsgán, fertőző – most ami eszembe jutott hirtelen, biztos volt még a folyamatba – és egyszerű eset volt, szerencsésen tudtam is, el is mondtam a beteg… a kór meg beteg jellemzőit, s* ***mivel nem tudtam jól kifejezni magam, azért lepontoztak****.*

> HD105F1: *Vagyis* ***néha kisebbségérzetet ad az, hogy nem tudod a nyelvet, és az egy kicsit szívás****, de máskülönben így…* ***nem adtam meg az esélyt, hogy meg tudjanak sérteni, mivel egyszerűen nem szólok… nem beszélgetek velük****.* […] *nekem csak magyar, én magyarul szeretek beszélni, és úgy is beszélek, mindegy, hogy hol vagyok. Ha nagyon muszáj románul beszéljek, akkor beszélek. De máskülönben én románt nem, nem fogok beszélni, és az ilyen… látszik is, nem, nem, nem tudom.*

Ilyen típusú kellemetlenségekről érthetően főként a Maros és Hargita megyeiek számoltak be, azonban, mint a fenti interjúrészletekből is kiderül, van olyan szórványban élő személy is, aki hasonló gondokkal küzd. Bár a HD105F1 kódú fiatalembernek a hátrányos nyelvi helyzetéből fakadó elzárkózása a román közösségtől a Hunyad megyei adatközlők körében egyedüli eset, ez csak az adott környezetben tapasztalható attitűdökhöz képest minősülhet deviánsnak. Ha ugyanis figyelembe vesszük, hogy az adatközlés idején húszéves fiatalember tíz évvel korábban került Dévára

Székelyföldről – ahol ez a típusú viszonyulásmód, ha nem is általános, de nem ismeretlen –, egyértelmű, hogy olyan gyermekkorban tanult attitűdökkel állunk itt szemben, amelyeket a későbbiekben elsajátíthatók nem írhattak (még) felül (vö. Garret 2010: 29–30).

4. Az egyes régiókban kialakult, illetve máshonnan továbbörökített attitűdök közötti különbségekre talán semmi sem világít rá annál jobban, mint egy olyan helyzet, amikor ezek egymással találkoznak. Ilyen szituációt mutat be például a HD109N1 kóddal jelzett nő, aki ismerőse hivalkodó viselkedéséből származó kellemetlen helyzetről számol be:

> HD109N1: *Egy Székelyföldről származó ismerősöm ilyen orvosi ellátásra került, sürgősségire kellett hogy elvigyem, itt Déván. Én vittem el. Ugye, személyzet magyarul nem tudott, az én ismerősöm értett románul, viszont már azt is, amit értett, azt se volt hajlandó elmondani, mert ő székely. S akkor így folyamatosan fordítottam… Még kérdezték, hogy nem ért az illető semmit? Hát mondom, érteni ért… S akkor így, ilyen jó székely ákcentussal, hogy neki hagyjanak békét, s akkor kezdte a Trianont meg a mit tudom én milyen… Tehát* ***igazából az én ismerősöm miatt voltam itt kellemetlen helyzetbe, hogy tartotta a magyarságát. Olyan rossz volt*** [nevet]. ***Kellett magyarázkodjak, hogy… Végül aztán nem magyarázkodtam semmit, mondtam, hogy kötözzék be, s elviszem****. Hát… viszont, igen, ilyen… más, más nem jut eszembe. Tehát itt én Hunyad megyében még eddig nem tapasztaltam, hogy engem azért… tehát valamiért bántalmaztak volna úgymond bármilyen téren, mert én vagyok a magyar. Így nem, így nem. Az iskolába se voltak gondjaim. Tehát kilenc-tizenkettőben se voltak ilyen jellegű gondjaim.*

Ez a történet azért is nagyon tanulságos, mert érthetőbbé teszi, mitől is van az, hogy Maros megyében a megkérdezetteknek 18,3%-a (N=11) válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy voltak-e ilyen természetű kellemetlenségei, a Hunyad megyeieknek viszont csak 15%-a (N=9), holott az utóbbiak sokkal gyakrabban érintkeznek románokkal, ott tehát jóval többször adódhatna erre alkalom. A szórványban azonban, ahol a magyarok régóta együtt élnek a románokkal, már kialakult annak egyfajta kommunikációs stratégiája (vagy ha úgy tetszik: kultúrája), hogy hogyan kell (és hogyan illik) románokkal beszélni, szem előtt tartva az ő kultúrájuk jellegzetességeit is, és hogyan lehet köztük és velük eredményesen viselkedni, így az adott helyzetben célszerűtlen viselkedésből adódható konfliktusok nagy részét sikeresen meg tudják előzni. A történet székelyföldi szereplőjének azonban érthetően nincs ilyen „interkulturális kultúrája", ezért a helyi nor-

mák szempontjából megbotránkoztatóan célszerűtlenül viselkedik abban a helyzetben, az adatközlő pedig ettől nagyon rosszul érzi magát, mert úgy érzi, hogy ismerőse ezzel őt is, mint magyart, szégyenbe hozta a románok előtt, annál is inkább, mert a jelek szerint ő nagyon jól tudja alkalmazni az interkulturális viselkedés stratégiáit, ezért vele nem is volt a románoknak soha semmi bajuk.[8]

Azt, hogy az anyanyelvhez való viszonyulást az egyén folyamatosan újratanulja, azaz a korábban elsajátított attitűdöket folyamatosan alakítják az újabb információk által generált félelmek, hiedelmek, jól mutatják az arra adott válaszok, hogy **előfordult-e az utóbbi öt évben, hogy az adatközlő jobbnak látta eltitkolni magyarságát**.[9] Bár a kérdésre csak kis számban válaszoltak igennel (Hargita megyében az adatközlők 5%-a, a Maros és Hunyad megyeiek 1,7–1,7%-a), a kérdés kapcsán elhangzó megjegyzések arra utalnak, hogy az adatközlőknek legalább egy része, függetlenül attól, hogy milyen nyelvi környezetben szocializálódott, a számára nem otthonos, román többségű hely(i)ségben inkább nem beszél magyarul.

> HD027F1: *Hát, néha, mikor úgy van, hogy városközpontban vagy, s teli van románokkal,* […] ***ott magyarul megszólalni nagyon veszélyes.*** [K: Mert volt már arra példa, hogy valakit megvertek, megfélemlítettek…?] ***Hallottam, igen, igen. Még Kolozsváron is volt, hogy megkéselték. Szóval… vad a világ.***
>
> MS119F1: *Van úgy, hogy* ***másképp néznek az emberre, ha magyar****, ezért románul beszéltem egyből.*
>
> HR017F1: *Hát, például elmentünk* [Sepsi]*Szentgyörgyre egy szórakozóhelyre, s most itt* ***beültünk tiszta románok közé, mindenki ittas állapotba, én most magyarul mit kezdjek mondani akkor? Jobbnak láttam, hogy inkább hallgatok vele, hogy magyar vagyok.*** [K: És akkor inkább románul beszéltél?] *Nem, inkább nem is beszéltem, kerültem a kommunikációt.*

---

[8] Bár nem egyértelmű, valószínűleg hasonló érzésre utal a petrozsényi származású HR110N1 is: *„Hát…* [Hosszas gondolkodás után, sóhajtva:] *Mondjuk inkább azt, hogy nem.* [K: De ha igen, az sem baj.] *Írjuk, hogy nem. Csak azért mondom ezt, hogy ne legyen lelkiismeretem a férjemmel szemben, hogy na… mindegy… ez nem… de vannak azért ilyen dolgok, hogy…* [K: A férje, az…?] *Ő magyar. Idevalósi, hogy is mondjam. Szerintem úgy nevezné ki magát, hogy székelymagyar* [nevet]. *S vannak, hát nem az, hogy most veszekedések, hanem na… de… megvagyunk azért.”*

[9] A válaszok a 7. mellékletben, megyék szerinti csoportosításban, az adatközlők sorrendjében olvashatók.

Más kérdés kapcsán más adatközlő is mondta azt, hogy román többségű helységben veszélyes lehet magyarul beszélni, HR003N2 például a nyilvános helyen történő szóbeli anyanyelvhasználat jogával kapcsolatos kijelentés értékelése közben: *„Ez igaz szerintem, hogy a törvény szerint ez megvan, de vannak helyek, ahol lehet, hogy megverik azért, hogy magyarul beszélget. Még nem volt nekem evvel dolgom, úgyhogy nem tudom, hogy milyen érzés."*

Az igenlő válaszok gyakorlatilag jelentéktelen száma azonban nem azt jelenti, hogy ez elhanyagolható jelenség. Mint kiderült, az ilyen típusú beszámolók ritkaságának oka egyrészt az, hogy bizonyos személyek a rejtőzködő viselkedésmódot nem tartják egyenértékűnek az eltitkolással,[10] más személyek pedig, bár megfogalmazták erre való hajlamukat, nem kerültek még olyan helyzetbe, hogy ezt kelljen tenniük.

HD007N2: ***Titkolni nem. Az volt, hogy ameddig munkába jártam, nem tudta senki, hogy magyar vagyok, mert nem****… A beszédem nem mutatta, hogyha román iskolába jártam, akkor a román nyelvem jobban forgott. S akkor kevesen tudták, hogy magyar vagyok, nem azért, hogy… nem hall… nem érződött a hangsúly… másképp nem. Most már meg fogják kérde… meg fogják érezni, mióta itthon vagyok, hogy nem beszélek annyit románul, de addig nem tudták, csak hogyha kérdezték. Vagy meghallották telefonon, s azt „Te magyar vagy?!", s csak néztek, hogy „Nem tudtam, nem is képzeltem". Most már, na… Most már, hogy itt vagyunk, s magyar nyelvet beszélünk, akkor már észrevevődik, ha románra fordítom a hangomat.*

HD113F1: ***Hát úgy sose mondom ki. De viszont nem, nem titkolnám el****.* [K: De tudatosan nem mondod ki?] *Munkába is én románul beszélek, s ilyen, de hogyha jön valaki, mondja, hogy magyar vagy, persze, megmondom, igen, de nem…*

MS123F1: ***Nem, de jobb, ha románul beszél az ember****, mert állásinterjúnál az számít, magyarokat nem alkalmaznak.*

HR008F2: [Hosszabb gondolkodás után:] *Mondjuk azt titkolni én nem is tudnám, mert mondom, egy szóból értődik, de hát… nem. Nem.* ***Azért gon-***

[10] Több olyan Hunyad megyei adatközlő, aki erre a kérdésre tagadólag válaszolt, a román nyelv ismeretére vonatkozó kérdés kapcsán büszkén állította, hogy olyan jól beszéli a nyelvet, hogy a románok nem is veszik észre, hogy magyar. Például: *„…hát úgy, ahogy beszélek magyarul, úgy románul is, úgyhogy nem veszik észre, hogy magyar vagyok* [nevet]. *Úgy beszélek, elég jól."* (HD011N2) Az ilyen megjegyzések pedig esetleg a többé-kevésbé tudatos rejtőzködésre is utalhatnak, ami azonban az adatközlők szerint valószínűleg nem eltitkolás, mert számukra ez a román nyelv tökéletes („perfekt") ismeretét jelenti.

dolkoztam el ezen, mert Brassóba a nagyállomásba sokszor megfordultam, s ott a vendéglőbe sok a huligán, s hogy így volt-e. De nem volt ilyesmi.

Azt a feltételezést, miszerint idegen, román többségű környezetben a magyarok egy része legalábbis hajlamos(abb) rejtőzködni, alátámasztják HR110N1 szavai is, aki arról számol be, hogy a fővárosban, államvizsga közben a magyarok egymást halkabbra fogták, hogy ne derüljön ki, hogy magyarok:

> *Bukarestbe államvizsgáztam, és* ***ott rám szóltak, hogy kicsit halkabban magyarul, mert na…*** [K: És kik szólítottak meg?] *Nem mondhatom, hogy idegenek. Sőt, osztálytársaim, hogy mi voltunk magyarok… tízen? Az egész harmincegyes létszámból? Osztálytársaim.* [K: És ők mondták, hogy halkabban?] ***Igen, hogy ne hallják, hogy magyarok vagyunk.***

A fentiek, illetve annak alapján, hogy volt olyan adatközlő, aki a riportermagnó kikapcsolása után visszatért erre a kérdésre, hogy „megvallja az igazat", és elmondja, hogy egy alkalommal a magyarokat szidalmazó románoktól való félelmében jobbnak látta meghúzódni, az is elképzelhető, hogy az adatközlők közül többen is voltak hasonló helyzetben, a viselkedésmódot viszont szégyenletesnek tartják, ezért nem szívesen beszélnek róla.

Bár a fentebb bemutatott szituációk is rávilágítanak az adatközlők nyelvi attitűdjeinek bizonyos aspektusaira, ennél teljesebb képet nyújtanak azok a történetek, amelyek **az anyanyelvhasználat miatti megszólítás**ra vonatkoznak.[11] Mint a 4.2. táblázatból látszik, ez a szituáció volt az, amelyre a legtöbben (21,1%, N=38) válaszoltak igenlően:

4.2. táblázat: Előfordult-e az utóbbi 5 évben, hogy valaki rászólt, hogy ne beszéljen magyarul?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igen	15% – **9**	16,7% – **10**	28,3% – **17**
Nem	85% – **51**	83,3% – **50**	71,7% – **42**

Az adatközlők által elmeséltek alapján alapvetően kétféle helyzetet különböztethetünk meg: 1. az adatközlő számára idegen(ebb) környezetben

[11] A válaszok a 8. mellékletben, megyék szerinti csoportosításban, az adatközlők sorrendjében olvashatók. Technikai okok miatt a válaszok közül hiányzik a Maros megyei MS013F1 kódú fiatalember története.

megtörtént esetek;[12] 2. az adatközlő számára otthonos hely(i)ségben[13] megtörtént esetek. Ha azt nézzük, hogy a helyzettípusok közül melyik fordul elő gyakrabban az egyes régiókban, azt látjuk, hogy míg a Hunyad és Maros megyeiek szinte kizárólag saját vagy környező településen megtörtént eseményekről számolnak be, a Hargita megyeieket, amint az a régió etnikai összetétele alapján is várható volt, többnyire a régión kívül szólították meg.

Az adatközlők által elmesélt történetekből, illetve az elbeszélések módjából kirajzolódó attitűdök, mint az alábbiakban látni fogjuk, csak részben függenek össze azzal, hogy ezek az adatközlő számára idegen vagy otthonos környezetben fordultak-e elő.

A nem otthonos környezetben megtörtént eseteket mesélő adatközlők (a megkérdezettek 3,9%-a, N=7)[14] általában a román fél magatartása csendes elítéléséről, a konfliktus elkerülése érdekében történő felháborodott visszahúzódásról számolnak be.

> HR101N2: *Tehát… ilyen nagyobb csoporttal voltunk, tehát a baráti körrel, és ott szóltak ránk, hogy hát beszéljünk románul, mert hát… Romániába vagyunk.* [K: De a csoporton belül?] *Jaj, nem a csoporton belül szóltak ránk, hanem… tehát.. tulajdonképpen Wass Albert-utat jártunk, és akkor a Mezőségen, tehát ott jártunk.* […] *Tehát úgy állt a csoport, még nem is kértük, hogy beengedjenek, vagy egyáltalán valami, és akkor hát* ***úgymond talán, hogy elűztek, de el kellett onnan jöjjünk. Tehát a békesség kedvéért, mert aztán jött valaki, jött egy ilyen őr, hogy tűnjünk el.***

> HR117F1: *Igen, volt, volt ilyen. Hát mondjuk, vonaton utazáskor, hogyha barátaimmal utaztam együtt, s beszélgettem magyarul, akkor megszólítottak, hogy beszéljetek románul, mert Romániában vagytok.* […] ***Nehezen lehet az ilyet elfogadni. El lehet fogadni, mert ez most őt minősíti, nem engem, de azért, hogy ilyen létezzen, ez nem szép dolog.***

Idegen környezetben tehát az ilyen megszólítás hatására aktivizálódnak az idegen (nyelvi) környezethez kapcsolódó félelmek, hiedelmek, ezeket ilyen helyzetben az anyanyelvvel kapcsolatos pozitív attitűdök is sérelme-

---

[12] Ilyeneknek azokat tekintettem, amelyek az adatközlő számára idegen helyiségben (pl. egy idegen házában) vagy olyan helységekben történtek, ahol ideiglenesen tartózkodott.

[13] Ilyeneknek tekintettem azokat, amelyek abban a helységben történtek, ahol az adatközlő éppen akkor élt.

[14] HR008F2, HR012F1, HR017F1, HR101N2, HR110N1, HR117F1, HR125F2 történetei.

sebbé teszik, és egyfajta visszavonuló magatartást eredményeznek. Ezzel szemben otthonos környezetben az emberek magabiztosabbak, hajlamosabbak akár a konfliktus kockázatával is megvédeni önmagukat, szóvá tenni az anyanyelvhasználat jogosságát.

Önmagában a válaszolás, esetleg vitába szállás azt bizonyítja, hogy a szóban forgó személyek (9,4%, N=17)[15] számára az anyanyelv, illetve annak szabad használata kiemelt fontossággal bír. A nyelvhasználat védelmére felhozott érvekből azonban kiderül, hogy a román közösséghez, illetve nyelvhez való eltérő viszonyulásmód eredményeképpen az ilyen esetekről beszámoló különböző térségekbeli adatközlők attitűdjei között különbség van. A Hunyad megyeiek számára nemcsak az természetes, hogy a románok nem tudnak magyarul, hanem az is, hogy az anyanyelvhasználathoz az intimitás kapcsolódik. Ezzel szemben a Hargita megyeiek számára az lenne magától értetődő, ha minden helyzetben használhatnák anyanyelvüket, azaz a környezetükben élő románok is megtanulnának magyarul. A Székelyföldön megfogalmazott elváráshoz hasonlóval a Maros megyeiek körében is találkozunk. Maros megyében ez a fajta attitűd inkább az idősebb generációhoz tartozókra jellemző, akik szocializációjuk során azt tapasztalták, hogy környékükön a románok értik, illetve valamilyen szinten beszélik a magyar nyelvet, annak igénye viszont, hogy a románok (f)elismerjék, hogy a magyar ugyanolyan értékes és ugyanúgy használható, mint az ország hivatalos nyelve, általános ezen a vidéken.

Természetesen nem mindenki válaszol vissza vagy száll vitába, ha valaki rászól, hogy beszéljen románul. Bár csak néhány adatközlő (1,1%, N=2) mondta ki konkrétan, hogy az ilyen megjegyzésektől eltekint,[16] annak alapján, hogy a történetek elmesélői között sokan nem tértek ki saját reakciójukra (7,8%, N=14), valószínű, hogy bár a megszólítás legalább pillanatnyilag rosszul esett, ők is úgy tettek, mintha mi sem történt volna. Az ilyen típusú hozzáállások mögött többnyire a morális fölényérzet, valamint a nyílt konfliktus kerülése áll, ami egyszerre tükrözi magyar mivoltuk, illetve anyanyelvük magas presztízsét és annak román környezetben történő használatával kapcsolatos hiedelmeket, félelmeket.

---

[15] HD004F1, HD007N1, HD010N2, HD013N2, HD017F2, HD025N1, HD027F1, HD113F1, HD115N1, HD118F1, HD119N2, HD125N1, MS022N2, MS030F2, MS101F1, MS112F1, MS123F1 történetei.

[16] MS104N1 és HR002F1 történetei.

HD003N2: *Hát kellemetlen helyzet volt, úgy, hogy ha buszon voltam, vagy nem tudom, a piacon találkoztam valakivel, hogy egy* ***olyan rosszindulatú, hogy beszéljetek románul, mert Romániában éltek****. Ilyen ért, de más… mást nem látok. De ez, ez szokott.*

MS029F2: *Munkahelyen, hogy beszélgettünk, s akkor* ***a másiknak már nem tetszett, hogy mi miért magyarul beszélgetünk például. Hogy ő nem értette****. Hát nem érti, érti vagy nem érti, hát aztán én nem tudom megállapítani.* ***De több mint valószínű, érti, csak zavarja a… fájul a fejük, úgy****.* […] ***Értik ők jól, csak hát aztán… teszik…*** *Igen.*

A fenti két beszámolóban mindkét érv ott van, amit a magyarokra rászóló románok jellegzetesen mondani szoktak, hogy miért kellene a magyaroknak románul beszélniük. A többi adatközlő történeteiben is kizárólag ez a két érv jelenik meg. Az első amolyan „népi nyelvpolitikai" érv: beszéljetek románul, „mert Romániában éltek". Ez egy olyan természetű érv, amelyet bizonyos mértékig a román nacionalista politikai diskurzus is erősíteni tud, és gyakorisága függhet attól is, hogy országosan vagy az adott régióban milyen intenzitású éppen a politikai propaganda. Feltűnő, hogy ahol az érvet is említik, a Hunyad megyei adatközlők beszámolóiban, legtöbbször ez fordul elő.

A második érv ettől teljesen különböző természetű: beszéljetek románul, „hogy értsük mi is". Ennek az érvnek nem politikai, hanem kultúratipológiai háttere van. Míg ugyanis a magyar kultúra inkább ahhoz a típushoz tartozik, ahol az, hogy két ember miről beszélget egymással mások előtt, csakis kettejükre tartozik, a (hagyományos) román kultúra inkább ahhoz, ahol úgy veszik, hogy amit mások előtt olyan hangerővel mondunk, hogy ők is hallhassák, az mindenkire tartozik, és abból nagy illetlenség bárkit is kirekeszteni. Az adatközlők beszámolói szerint Maros megyében az esetek legnagyobb részében ez az érv jelenik meg, de a Hargita megyeiekében is vannak olyanok, mint: *„beszéljek románul,* ***mert nem szép****, hogy ő is ott van, s én beszéljek a másikkal magyarul"* (HR002F1). A Maros és Hargita megyei magyarok a saját kulturális normáik alapján ezzel nemigen tudnak mit kezdeni, legtöbbször értetlen felháborodással válaszolnak rá. Hunyad megyében viszont az érthetőség érve csak nagyon kevés beszámolóban jelenik meg, mert ott a magyarok jobban ismerik a románok kultúráját, és tekintettel is tudnak rá lenni, például úgy, hogy románok között magyarul beszélve illedelmesen halkabbra fogják a szót. Jellemző az is (ami

a Hargita vagy Maros megyei magyarok számára valószínűleg érthetetlen, sőt megbotránkoztató lenne), hogy az egyik Hunyad megyei adatközlő (HD013N2), mikor románok között magyarul válaszol egy telefonhívásra, utána bocsánatot kér tőlük, mert *„telefonon beszéltem, hát, jó,* ***tudom, hogy illetlenség volt”***, pedig rá sem szóltak, de ő úgy érezte, hogy *„megváltozott a… körülöttem a hangulat”*.[17]

Két esetben az adatközlők[18] arról számoltak be, hogy anyanyelvhasználatuk, illetve önmaguk védelmezése érdekében tettlegességhez folyamodtak. Figyelembe véve viszont, hogy mindkét fiatalember elbeszélése mintegy a saját bátorságának, erejének és harciasságának bizonyítéka, kérdéses, hogy – amennyiben ezekre ténylegesen sor került – az utcai verekedések valódi oka a nyelvhasználat miatti megszólítás volt, így ezek alapján nem vonhatunk le következtetéseket a nyelvi attitűdjeikre vonatkozóan.

A potenciálisan előforduló szituációkra kapott válaszok alapján elsősorban azt állapíthatjuk meg, hogy saját bevallása szerint az adatközlők kétharmada (66,7%, N=120) egyszer sem került olyan helyzetbe, amilyenre rákérdeztünk, azaz nem tapasztaltak olyan jellegű visszajelzéseket, amelyek bármilyen irányban változtathatnák a magyar nyelvvel kapcsolatos attitűdjüket. Azoknak a válaszaiból, akik a felsorolt szituációk közül legalább egyet megéltek, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nyelvi attitűdjeiket elsősorban az a (nyelvi) környezet határozza meg, amelyben szocializálódtak, ezért az egyes térségekben kialakult attitűdök között különbség van.

4.2. Az anyanyelv használata románok jelenlétében

Az adatközlők nyelvi környezetének vizsgálata alapján jól látszik, hogy az egyes térségekben élő adatközlők kétnyelvűsége különbözik: míg a Hargita és a Maros megyeiek esetében ezt az anyanyelv dominanciája jellemzi, Hunyad megyében a kétnyelvűség kiegyensúlyozott (legtöbben

[17] A kérdőív 22. kérdésére adott válaszok láttán utólag úgy tűnik, hogy ez a kérdés nem a legszerencsésebben volt megfogalmazva: azt kérdeztük, hogy előfordult-e, hogy „valaki rászólt, hogy *ne beszéljen magyarul”,* pedig inkább azt kellett volna, hogy „valaki rászólt, hogy *beszéljen románul”,* ahogy a válaszok túlnyomó többségében is van. A két forma értelemszerűen ugyanazt jelenti, de más-más indítékot feltételez.

[18] HD113F1 és MS112F1 történetei.

ugyanolyan jól tudnak magyarul is, románul is), bizonyos esetekben pedig a román nyelv irányába történő dominanciaváltás folyamatával állunk szemben. Ennek alapján, valamint a fentebb jelzett kulturális különbségek figyelembevételével feltételezhetjük, hogy az egyes régiókban élő adatközlők eltérő módon oldják meg a nyelvválasztás kérdését olyan helyzetekben, amikor más magyarokkal románok jelenlétében kell kommunikálniuk.

Az erre vonatkozó kérdéssor esetében a megkérdezetteknek arra kellett válaszolniuk, hogy ha elő szokott velük fordulni, hogy egy magyar anyanyelvűvel folytatott kommunikációjuk során románok is vannak ott, milyen gyakran váltanak át ennek következtében a románra. A kérdések fokozatosan haladtak a legbensőségesebb (gyermek–szülő) viszonytól a kevésbé intimekig (barátok, ismerősök), illetve addig a helyzetig, amelyben románok jelenlétében ismeretlen magyarokkal folyik a beszélgetés, hogy rálátást kaphassunk arra, hogy a megkérdezettek mely környezetben milyen gyakran, illetve milyen meggondolásból választják a román nyelvet az anyanyelvük helyett.

A **szülőkkel folytatott kommunikáció** során a legtöbb olyan megkérdezett, akinek legalább egyik szülője él (42,8%, N=77), nem vált át a román nyelvre akkor sem, ha a társaságban román(ok) is van(nak). Ennek oka részben az, hogy (főleg) tömbmagyarságban az idősebb generáció egy része egynyelvű, részben pedig az, hogy az adatközlők olyannyira bensőségesnek tartják a szülőkkel folytatott kommunikációt, hogy elzárkóznak attól, hogy bármilyen más nyelvet használjanak, amikor velük beszélgetnek.

4.3. táblázat: Szokott-e románul beszélni szüleivel, ha románok is vannak a társaságban?

Gyakoriság	Hargita	Maros	Hunyad
Soha	48,3% – **29**	56,7% – **34**	23,3% – **14**
Ritkán	10% – **6**	6,7% – **4**	8,3% – **5**
Az esetek felében	–	1,7% – **1**	10% – **6**
Gyakran	–	1,7% – **1**	10% – **6**
Mindig	1,7% – **1**	3,3% – **2**	16,7% – **10**
Nem releváns[19]	40% – **24**	30% –**18**	31,7% – **19**

[19] A kérdést azok esetében tekintettem irrelevánsnak, akiknek szülei közül egyik sem él már, illetve azokában, akik sohasem kerültek még ilyen helyzetbe.

Az 4.3. táblázat alapján az is világos ugyanakkor, hogy a román nyelv választása ilyen szituációban szorosan összefügg azzal,[20] hogy a régióban milyen arányban élnek románok: míg Hargita megyében az számíthat deviánsnak, ha az ember (akár ha ritkán is, de) románul beszél szüleivel ilyen szituációban, Hunyad megyében többnyire az tér el a normától, ha ilyenkor egyáltalán nem vagy csak ritkán teszi ugyanezt. Bár azoknak a Hargita megyei adatközlőknek az aránya, akikkel már legalább egyszer előfordult, hogy románok jelenlétében beszélgettek szüleikkel, érthetően kisebb valamivel, mint Maros megyében, az adatok jól mutatják Maros megye átmenetiségét ebben a tekintetben: a marosiaknak 6,7%-a (N=4) románok jelenlétében legalább az esetek felében románra vált át a szülőkkel folytatott beszélgetés során. A Hunyad megyeiek esetében ez az arány 68,33 (N=41), ami nemcsak a fentebb jelzett kulturális tényezővel magyarázható, hanem azzal is, hogy ott nemcsak a beszélőnek nem esik nehezére románul beszélni, hanem az esetek nagy részében a szüleinek sem.

Ami **a házas- vagy élettárssal folytatott kommunikáció**t illeti, a 4.4. táblázatból az látszik, hogy ez a fajta kapcsolat másféle intimitást jelent, mint a szülő–adatközlő viszony: a megkérdezettek sokkal kevésbé idegenkednek attól, hogy románok jelenlétében románul beszéljenek magyar társukkal:

4.4. táblázat: Szokott-e románul beszélni házas- vagy élettársával románok jelenlétében?

Gyakoriság	Hargita	Maros	Hunyad
Soha	40% – **24**	31,7% – **19**	5% – **3**
Ritkán	10% – **6**	13,3% – **8**	18,3% – **11**
Az esetek felében	1,7% – **1**	8,3% – **5**	11,7% – **7**
Gyakran	–	1,7% – **1**	5% – **3**
Mindig	3,3% – **2**	11,7% – **7**	38,3% – **23**
Nem releváns[21]	45% – **27**	33,3% – **20**	21,7% – **13**

[20] A régiók közötti eltérés statisztikai szignifikanciája nem megbízható, mert a cellák több mint 20%-ának értéke kisebb, mint 5.

[21] Irrelevánsak egyrészt azok az esetek, mikor (1) az adatközlőnek nincs házas- vagy élettársa, (2) nem fordult elő a kérdésben jelzett helyzet, (3) az adatközlők eleve románul beszélnek házas- vagy élettársukkal.

Az egyes régiók között szignifikáns a különbség ($\chi^2(8, N=176)=49,353$; $p<0,001$),[22] az adatok világosan mutatják azonban, hogy nyelvi szempontból a házastársi viszony minden régióban rugalmasabb, nagyobb teret enged azon (nyelvi) illemszabály érvényesülésének, miszerint társaságban lehetőleg a mindenki számára érthető nyelven kell beszélni: a hargitaiaknak 15%-a (N=8), a Maros megyeieknek 35%-a (N=21), a Hunyad megyeieknek pedig 73,3%-a (N=44) szokott románul beszélni társával románok jelenlétében. A másik ok pedig az lehet, hogy (különösen Hargita megyében, de Maros megyében is) az ilyen beszédhelyzetben részt vevők nemzedéke inkább tud románul, mint a szüleiké.

Ha a **gyermekkel folytatott kommunikáció** nyelvét tekintjük, azt látjuk, hogy ez a fajta kommunikáció már nem annyira rugalmas nyelvileg, mint a házastárssal megvalósuló. Sőt azt mondhatnánk, hogy olyan helyzetekben, amikor gyermekük mellett egy román is jelen van, az adatközlők inkább a szüleikkel való kapcsolatukat tekintik mintának, és ritkábban alkalmazkodnak a szűk családon kívül álló személy nyelvtudásához, mint amikor hasonló helyzetben házas-/élettársukhoz szólnak.

4.5. táblázat: Szokott-e románul beszélni gyermekével románok jelenlétében?

Gyakoriság	Hargita	Maros	Hunyad
Soha	51,7% – **31**	36,7% – **22**	23,3% – **14**
Ritkán	3,3% – **2**	11,7% – **7**	8,3% – **5**
Az esetek felében	–	5% – **3**	6,7% – **4**
Gyakran	–	1,7% – **1**	5% – **3**
Mindig	–	1,7% – **1**	36,7% – **22**
Nem releváns[23]	45% – **27**	43,3% – **26**	20% – **12**

Amint az adatokból is kiderül, románok jelenlétében a gyermekkel folytatott beszélgetés során történő nyelvválasztás szorosan összefügg a magyarság régióbeli arányával:[24] míg Hargita megyében szinte egyáltalán nincs

[22] A χ^2 kiszámításához kihagytam 4 adatközlőt, akik románok jelenlétében gyakran beszélnek románul házas- vagy élettársukkal.

[23] Irrelevánsak azok az esetek, amikor (1) az adatközlőnek nincs gyermeke, vagy nem tartja vele a kapcsolatot, (2) nem fordult elő a kérdésben jelzett helyzet, (3) az adatközlő eleve románul beszél gyermekével.

[24] A régiónkénti eltérés statisztikai szignifikanciája nem megbízható, mivel a cellák több mint 20%-ának értéke kisebb, mint 5.

alkalmazkodás a nyelvválasztásban, a Maros megyei adatközlőknek 20%-a (N=12), a Hunyad megyeieknek pedig 56,7%-a (N=34) érezte legalább ritkán szükségesnek, hogy tekintettel legyen a román személy jelenlétére, amikor gyermekéhez szól. A helyzet jobb megértéséhez azonban hozzá kell tenni, hogy Hargita megyében ez igazából nem is választás kérdése (és gyakran Maros megyében sem), hiszen a gyermekek még nem tudnak románul, Hunyad megyében pedig a magyarok azért is térnek át ritkábban a román nyelvre, mint a házastárssal való kommunikáció esetében, mert a gyermek ugyan értené, de a gyermekkel való anyanyelvű kommunikáció esetén a jelen levő román személy kevésbé érezheti úgy, hogy ő valamiből ki lenne zárva, hiszen világos számára, hogy itt most nem felnőtteknek való dolgokról van szó.

Az olyan helyzetekben, amikor (legalább) egy román is jelen van a családi körben, a nyelvválasztás nem függ össze sem a helység típusával, sem az adatközlők nemével vagy korával, így egyetlen csoportról sem mondhatjuk el azt, hogy nyelvileg (kevésbé) rugalmasabb lenne a másiknál. Amint a kérdőívezés során folytatott beszélgetésekből kiderült, tulajdonképpen minden adatközlő esetében más-más tényező határozza meg, hogy milyen nyelven szólal meg, amikor ilyen helyzetben családtagjaihoz fordul: bizonyos esetekben a családtag (hiányos) román nyelvi ismerete,[25] más esetekben a tapintatosság, a románoknak a társaságbeli aránya vagy a jelen levő román nemzetiségű személyhez fűződő viszonya határozza ezt meg.

> HR112N1: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszélsz a szüleiddel?] *Nem.* [K: Volt olyan helyzet, hogy románok is voltak ott?] *Volt, volt, de ugye, hogy* ***nem tudnak ők románul, ezért…*** [Felnevet.] [K: Hogy a házastársaddal románul beszélsz románok jelenlétében?] *Nem, nem, nincs.* [K: Volt ilyen helyzet?] *Jaj, de, ilyen volt. Ilyen volt. Nagyon ritkán, nagyon-nagyon ritkán.* [K: Hogy románok jelenlétében románul beszélsz a gyermekeddel?] *Nem.* [K: Ilyen helyzet volt már, hogy voltak ott románok, és…?] *Volt, de* ***nem beszélek románul a gyermekemmel.***

> HD002N2: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a barátaival, ismerőseivel?] *Hát általába, hát hol fordulok meg ma-*

[25] A román nyelvtudással kapcsolatban több adatközlő elmondja, hogy ő maga vagy valamely hozzátartozója nem tud románul. Ezt azonban nem érthetjük úgy, hogy a szóban forgó személy teljesen egynyelvű lenne, hiszek ezek az értékelések az egyén által optimálisnak tartott nyelvtudás viszonylatában fogalmazódnak meg, és általában a gyengé(bb)nek tudott beszédkészségre utalnak.

gam? Az utcán, az üzletbe, a buszon vagy… máshol hol, ezeken a helyen, ahol a többség román, de én a magyar… legyen az rokonom vagy barátom vagy ismerősöm, [szótagolva:] *ma-gya-rul be-szé-lek.* [K: Értem. És hogyha társaságban van?] ***A társaságba attól függ, hogy a többség román vagy magyar****.*

HD003N2: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a házastársával?] *Hát… úgy alkalmazkodom, hogy ne kelljen románul beszélni, mert mondom,* ***nem tud jól románul*** [nevet]. *S akkor* ***inkább magyarul, vagy hallgatunk. Hát, ha mondjuk, hogy nem vagyunk fele-fele, akkor… beszélünk magyarul, de hogyha úgy vagyunk, akkor románul kell beszélni****, mert…*

MS108N1: [K: Mennyire tartja fontosnak, hogy nagyobb családi összejövetelen szabadon beszélhessen magyarul?] *Jaj, hatos, hetes!* [K: És ez miért különösen fontos, hogyha megkérdezhetem?] *Mert sokszor… hogy is mondjam, ez az én, én ándungomtól* [=hangulatomtól] *függ sokszor, még azért, még olyan dacos vagyok, hogy* ***még azért sincs kedvem megszólalni más nyelven, mármint ilyen esetben a sógornőm miatt.*** *Ezt nem kell félreérteni, hogy rossz a kapcsolatunk, csak egyszerűen én ilyen vagyok.* ***Ha egy idegen nyelvű, idegen személy csöppen ide a magyarok közé, akkor alkalmazkodjon.*** *És sokszor nehezemre esik.* ***Elmondom ötször, tízszer, százszor, hogy né, ez a szó ezt jelenti, és akkor mégse fogjuk fel, és akkor engem ez bosszant****.*

MS110N2: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a házastársával?] ***Hát igen, igen, mert… na, most az kellemetlen, nem, hogy most ő nem érti, akkor meg… akkor meg…. átváltunk****.* [K: És ez mindig így van?] *Igen, igen. Amennyire, mondom, én tudok. Van, amikor rám néz, hogy „Nem mondtad jól!" Nem baj, úgy is megérti. Hát, most… Na, most is itt volt egy román hölgy, akkor az meg… az meg mindenki… Öcsi is átváltott, hát az most úgy kell, nem? Na aztán, mikor már nem beszélgettek, akkor már, akkor magyarul, átváltottak.* ***De ez, asszem, ez egy kicsit már a jóérzés határa is, nem? Hogy… át kell váltani****.*

HD021F1: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a házastársával?] *Hát persze. Akkor románul beszélünk.* [K: Mindig?] *Mindig, mindig. Nem… mert az ember azt, azt képzeli, hogy lebeszéled* [=kibeszéled]. *Még egy szót se. Mikor otthon vagyunk, vagy magyarok vagyunk, beszélünk.* ***Jó, ha mondjuk is, véletlenül vegyes család vagyunk, s akkor már a házastárs is, mert férj vagy feleség, valamennyire ért magyarul, akkor beszélünk magyarul is, nincs semmi baj****. Mert van egy jó barátnője, lozsádi, a feleségemnek, s a férje román. Olyan fele magyar, fele német. De nem*

tud se magyarul, se németül. Érteni ért. S akkor semmi probléma, beszélünk magyarul is, mert az ember nem haragszik, s érti. Na, s ő ráfelel románul, ott nem probléma. ***De ahol csupa román, nem lehet, nem, nem. Na, nekem is rosszul esik, ha, ha valahol vagy, és nem érted se románul, se magyarul*** […] *ha az az ember is tudna románul vagy magyarul. Mért ne valljuk be az igazat? Mert úgy van.*

HD027F1: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszélsz a szüleiddel?] ***Hát, mikor a rokonok, mikor ott vannak a román rokonok, akkor igen.*** [K: Akkor édesanyádékkal románul beszéltek?] *Igen, igen, igen.* ***Velük jól egyezünk, s akkor… na.*** [K: S akkor ez mindig így van.] *Mondjuk, igen.* [K: A magyar rokonokkal is ilyenkor románul beszélsz?] *Hát, igen. Ne…* ***ne érezzék magukat kiközösítettnek.*** *Románok…* ***ketten-hárman vannak románok, s akkor a többi tizen-huszonvalahányan magyarok, s akkor…***

HD009F1: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a gyermekével?] *Igen.* [K: És mindig így van?] *Hát, így… ált…* [K: Tehát ha például a felesége ott van.] *Akkor nem,* ***amikor a feleségem ott van, a kislánnyal magyarul beszélek. Úgyhogy az volt az egyezség első perctől: én magyarul, ő románul. De viszont mikor csak románok közt vagyunk, anyósoméknál, ugye, akkor normális, hogy románul beszélünk.***

HD007N1: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a házastársával?] *Szokott…* [K: És mindig, amikor románok vannak ott, a társaságban, akkor románul beszélnek?] *Attól függ, hogy kive… kiről van szó.* ***Attól függ, hogy kiről van szó. Mert a közeli barátoknak nem, mert azok már ismernek, csak hogyha van egy valaki, erőst idegen, aki ténylegesen…*** [K: És az szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a gyermekeivel?] *Igen, ritkábban. Nekem nincsenek annyi román társalgóm, mióta ide kiköltözünk, nem nagyon vannak, akik ide járjanak hozzánk.* [K: De hogyha románok vannak ott, akkor mindig románul beszélnek?] *Általába. Általába.*

A beszélgetésekből az is kiderült, hogy az „általában" vagy a „mindig" nem feltétlenül jelent folyamatos román nyelvű kommunikációt: több olyan adatközlő volt, aki szerint román családtagok jelenlétében általában románul beszélget a szűkebb családi körhöz tartozókkal is, ugyanakkor azonban elmondta, hogy gyakran észrevétlenül is átvált a magyar nyelvre.

HD005F2: [K: Milyen nyelven szoktak beszélgetni nagyobb családi összejövetelen?] *Hát nekifogunk sokszor, mert hogyha van román is a család-*

ba, akkor ***nekifogunk románul, de észrevesszük magunkat, hogy mindenki magyarul beszél tíz perc múlva.*** [K: Tehát akkor gyakoribb, hogy magyarul beszélnek?] *Általában igen, de mivel mondom, román is van, a K.-nak a férje az román, és románul kezdünk, mondjuk disznóvágáskor vagy ilyesmit, s akkor észrevesszük csak, hogy mindenki magyarul beszél egy idő után.* [Később: K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a édesanyjával?] *Nagyon ritkán történik meg,* ***hogyha esetleg olyan valaki van, hogy akkor románul kell, hogy megértse az is, mert az ember azzal, hogy románul beszél, azért beszél, hogy ne gondolják, hogy róla van szó. Úgyhogy…*** [K: És ugyanígy a házastársával is?] *Igen.* [K: És a gyermekével?] *Igen, az normális.* [K: És az úgy szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a rokonokkal?] *Megtörtént ilyen is.* [K: És, mondjuk ez… ha ott vannak, akkor mindig románul beszél velük, vagy…?] *Általában igen, hát az…*

HD007N1: [K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél a édesanyjával?] ***Például csak hogyha ott vannak a sógorok…*** [K: És akkor mindig, ha ott vannak a sógorok?] *Általába.* ***Még fordítsák, s tudja már a … megszoktak… és akkor azt mondja,*** *hogy „igen, igen".* [Nevet.] *E. mondja, hogy* ***„Igen, igen, dar tradu*** [=de fordítsd] *".*

Bár más helyzetben is előfordulhat, hogy az egyén rokonaival együtt román(ok) társaságában van, erre – mint láttuk – elsősorban a vegyes házasságoknak köszönhetően, a családi összejöveteleken kerülhet sor, ezért az arra adott válaszokat, hogy **szoktak-e az adatközlők románok jelenlétében románul beszélni rokonaikkal**, a fentieknek megfelelően célszerű értelmeznünk.

4.6. táblázat: Szokott-e románul beszélni rokonaival románok jelenlétében?

Gyakoriság	Hargita	Maros	Hunyad
Soha	55% – **33**	53,3% – **32**	28,3% – **17**
Ritkán	11,7% – **7**	13,3% – **8**	20% – **12**
Az esetek felében	–	6,7% – **4**	11,7% – **7**
Gyakran	–	5% – **3**	11,7% – **7**
Mindig	1,7% – **1**	5% – **3**	25% – **15**
Nem releváns[26]	31,7% – **19**	16,7% – **10**	3,3% – **2**

[26] Irrelevánsak azok az esetek, amikor az adatközlő nem tartja a tágabb családdal a kapcsolatot, illetve amikor nem fordult elő a kérdésben jelzett helyzet.

A 4.6. táblázat számai itt is csak annyit mutatnak, hogy a régiók között jelentős különbség[27] van abban, ahogyan a rokonokkal folytatott beszélgetés esetén egy román nemzetiségű jelenléte befolyásolja a nyelvválasztást: minél kisebb a magyarság aránya egy régióban, annál valószínűbb, hogy a magánszférának ebben a szeletében román nemzetiségű jelenlétében a román nyelvű kommunikáció válik dominánssá. A fenti beszámolók azonban rámutatnak arra, hogy ezt inkább úgy kell megfogalmaznunk, hogy minél nagyobb a románság aránya egy régióban, annál természetesebbnek, illendőbbnek tartják a magyarok azt, hogy (legalábbis kezdetben) a magyar nyelvet nem értő személy anyanyelvén szóljanak hozzátartozójukhoz, illetve annál kevésbé gondolják elvárhatónak azt, hogy a román anyanyelvűek tekintettel legyenek a családjukon belüli nyelvi szokásokra.

Ha azt nézzük, hogy **szoktak-e az adatközlők románul beszélni magyar ismerőseikkel, barátaikkal, ha román is van a társaságban**, azt látjuk, hogy a baráti, illetve ismeretségi körben megvalósuló társalgáskor a nyelvválasztás rugalmassága a korábbiakban bemutatottak közül a házastárssal folytatott kommunikációhoz hasonlítható:

4.7. táblázat: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszél magyar barátaival, ismerőseivel?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Soha	48,3% – **29**	31,7% – **19**	13,3% – **8**
Ritkán	11,7% – **7**	25% – **15**	16,7% – **10**
Esetek felében	1,7% – **1**	16,7% – **10**	20% – **12**
Gyakran	1,7% – **1**	11,7% – **7**	6,7% – **4**
Mindig	5% – **3**	15% – **9**	43,3% – **26**
Nem volt ilyen helyzet	31,7% – **19**	–	–

Az egyes régiókból érkező válaszok közötti szignifikáns különbség ($\chi^2(10, N=180)=88{,}814$; $p<0{,}001$) főként abból adódik, hogy a különböző térségekben élő személyek más-másképpen ítélik meg, mikor kell az anyanyelvüket használni, és mikor kell románra váltani, így másként viszonyulnak a román anyanyelvűek kommunikációs igényeihez is. Jól példáz-

[27] A régiónkénti eltérés statisztikai szignifikanciája nem megbízható, mivel a cellák több mint 20%-ának értéke kisebb, mint 5.

zák ezt a különbséget az egyes régiókbeli attitűdöt tükröző alábbi válaszok, melyekből kiderül, hogy míg Hargita megyében többnyire természetellenesnek hatna az, hogy két magyar ember magyarul nem tudó(k) jelenlétében románul beszélgessen, ezért ennek elkerülése érdekében inkább az elkülönülést választják, Hunyad megyében az váltana ki kellemetlen érzést az emberből, ha nem lenne tekintettel a (magyarul nem értő) román(ok)ra, még ha közben rosszul esik is neki, hogy a románok természetesnek veszik, hogy a magyarok hozzájuk igazodjanak, miközben ők nem mutatnak nagy hajlandóságot arra, hogy ők is tekintettel legyenek a magyarokra (ami egyébként az ő kultúrájuk felől nézve nem illetlenség, hiszen ők tudják, hogy a magyarok értenek románul, tehát nincsenek semmiből kirekesztve, ha ők románul beszélnek is).

> HR008F2: ***Nem, nem. Az nagyon furcsa volna, már így részemről…*** [K: Még akkor sem, amikor rád szóltak?] *Nem, én megmagyaráztam: ha nem tetszik, akkor odábbállunk, és beszélünk ott, de* ***nekem ebbe nem lehet beleszólni.*** *Mert ott dolgoztam, annál a háznál. Ha nem tetszik, akkor… eltávolodunk egymástól, de…*

> HD008F2: ***Esetleg hogyha nem tudom, hogy nem tud, ért-e vagy nem tud*** [magyarul, akkor] ***románul. Akkor muszáj átfordítsuk románra. Mert akkor akármilyen az ember, rosszul érzi magát.*** *Ezért, de másképp… nem másért.* […] *Mert voltam olyan helyt, hogy én köztük voltam, ilyen... magyarok voltak négyen-ötön, ott voltak négyen románok. S azok kiáltották, hogy „Iară vorbiți ungureşte?!”* [=Már megint magyarul beszéltek?!] *Na, s azok nem értették, hogy mit mondok. Azok jöttek a vonaton Bulgáriából Magyarországra. S ezek a románok rászóltak. S én ott voltam közül. Na, s én akkor nem tudtam hallgatni. Mondom: „Da' n-are dreptul să vorbească? Nu vorbeşte despre voi.”* [=De nincs joga beszélni? Nem rólatok beszél.] *S akkor így elhallgattak. Enynyi, így mondtak még egyes dolgokat. Még beleszóltam, mert nem tudom hallgatni. Én nem szeretem az ilyesmit, hogy román, magyar. Ha nem tudsz, nem érted… Voltam németek közt. Hogyha nem értettem a nyelvet, félrementem, s gátá* [=kész, ennyi]. *Én nem zavartam, hogy… Éreztem, hogy nem értem, nem tudok beavatkozni, belekapcsolódni a beszédbe. S hogyha nem értem, akkor félrementem, s e végett ne zavarjam őket.* ***De a románok nem csinálnak így. Nem csináltak így. Azt mondták, hogy… örökké azt mondták, hogy ők, az övék az ország. Az ő országikba vagyok. Akkor el kellett hallgatni a békesség okáért, hogy ne csinálni… Azt mondták, azt mondja az ember, hogy az okos az enged. Békesség okáért.***

A baráti körben érvényesülő nyelvhasználati (illem)szabályok szempontjából azok a települések, ahol a magyarság megközelítőleg a lakosság felét teszi ki, átmenetet képeznek a tömb- és a szórványmagyarság között, itt ugyanis három, szinte egyforma mértékben érvényesülő szabályt fogalmaztak meg az adatközlők: 1. minden nemzetiséggel a saját nyelvén beszélnek; 2. csak a mindenkit érintő témáról beszélnek a mindenki által értett nyelven; 3. minden helyzetben a mindenki által értett nyelven beszélnek.

> MS108N1: *Hát olyan… olyan volt, hogy románok is, magyarok is voltak, de mind a két nyelven megszólalok olyankor. Attól függ, hogy kihez intézem azt, amit mondani szeretnék. Ha magyar, akkor magyarul beszélek, ha meg a román baráthoz, románul beszélek.*

> MS029F2: *Hát igen, hogyha olyan a téma, akkor ők is bele vannak úgy… De nem, másképpen nem, hogy ilyen…* [K: És hogyha ezeket az eseteket nézzük, akkor mondjuk, így fele-fele arányban van az, hogy románul beszél a magyarokkal, vagy gyakrabban beszél románul a magyarokkal, esetleg mindig?] *Hát, nem, nem, lehet hogy fele-fele arányba, mondjuk.*

> MS107N1: *Hát, kollégák között… persze, hogyha nem akarjuk zavart helyzetbe hozni, úgy igen…* [K: S az milyen gyakran fordul elő, hogy a magyar kollégákkal románul beszél azért, hogy a románok is értsék?] *Naponta, naponta.* [K: Ez mindig így van, amikor ott vannak a románok?] *Hát igen, ez… így illik, na.*

A különböző régiókban élők nyelvi attitűdjei közötti nyilvánvaló eltérés mértékére vonatkozó képet árnyalják azok a válaszok, amelyeket az adatközlők arra a kérdésre adtak, hogy **szoktak-e magyarokkal románul beszélni olyankor, amikor számukra ismeretlen, nem a társaságukhoz tartozó román személy is jelen van.** Mint a 4.8. táblázat is mutatja, erre főként a román többségű térségből érkezett igenlő válasz: míg Maros megyében saját bevallása szerint senki sem alkalmazkodott nyelvileg számára ismeretlen román emberekhez, a székelyföldi adatközlők egyike igennel válaszolt, a Hunyad megyeiek 16,7%-a (N=10) ritkán vagy gyakrabban románul beszél magyarokkal ilyen szituációban.

4.8. táblázat: Szokott-e úgy történni, hogy ismeretlen románok jelenlétében románul beszél a magyarokkal?

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Soha	90% – **54**	100% – **60**	83,3% – **50**
Ritkán	1,7% – **1**	–	6,7% – **4**
Esetek felében	–	–	1,7% – **1**
Gyakran	–	–	5% – **3**
Mindig	–	–	3,3% – **2**
Nem volt ilyen helyzet	8,3% – **5**	–	–

Azok, akik számukra idegen románok jelenlétében románul beszélnek a magyarokkal, a régiószinten érvényes közvélemény szerint csak társaságban alkalmazandó illemszabályokat általános érvényűnek tekintik:

> HD005F2: *Általába igen. Általába románul beszélünk olyankor.* [K: Tehát hogyha van…] *Értem én a kérdést.* [K: Tehát, hogy nem kell velük kommunikálni…] *Hát nem kell, de már hogyha román a közösség, akkor románul beszélünk. Ha pedig van magyar is, vagy magyar a közösség, akkor magyarul beszélünk. Hát, ez nem probléma, nem hogy mondják.* [K: Értem, csak akartam tudni, hogy érti a helyzetet, tehát hogy nem tartoznak a társasághoz.] *Értem a helyzetet, persze.* ***Egyszer ahol románok vannak, s magyarok is, akkor általába igyekszünk románul beszélni, ami tőlem telik.***
>
> HD014F2: *Hát, igen, itt az Ábécébe, pláné jő bé valaki, az árusitő* [sic!] *magyar, s én vagyok magyar, s jő a másik, román,* ***akkor kell mondjam románul, hogy ő is megértse, hogy nem…*** [K: De őt ismeri.] *Persze.* [K: De hogyha nem ismerné?] ***Akkor is románul kell mondani.***
>
> HD106N1: *Hát most… olyan helyzet volt, hogy mit tudom én, bemegyünk egy bankba, és akkor már csak… vagy elmegyünk csináltatni útlevelet, ott igen. Tehát* ***ha ott van egy ismerős magyar mellettem, csak románul váltunk szót, hogy ne sértsük meg az illető személyt, aki ki kell adja az iratokat.***

Az egyes etnikai közösségek aránya tehát egy régióban a nyelvválasztási (illem)szabályokat is befolyásolja: mint a független mintás t-próba eredménye ($t(118)=5,149$; $p<0,001$) is mutatja, a Hargita és Hunyad megyei magyarok között szignifikáns a különbség abban a tekintetben, hogy románok jelenlétében mindig magyarul beszélnek-e magyar hozzátartozóikkal, ismerőseikkel. Az eltérés abból adódik, hogy minél nagyobb a románság aránya, annál nagyobb annak valószínűsége, hogy a társaságban levő magyarokkal

is románul beszélnek, mert tiszteletlenségnek éreznék úgy beszélni, hogy a románok is ne értsék. Bár, mint láttuk, bizonyos helyzetekben a Maros megyeiek nyitottabbak a román nyelv használata irányában, mint a Hargita megyeiek, ebben a tekintetben Maros megye nem képez átmenetet tömb és szórvány között, a marosi és székelyföldi válaszok között ugyanis nincs számottevő különbség.

4.3. Összegzés

Az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a románok jelenlétében történő nyelvválasztás terén régióként különbség van az adatközlők nyelvi attitűdjei között, azonban egyetlen térség sem homogén abban a tekintetben, hogy az ott élők hogyan viszonyulnak anyanyelvük használatához.

Legszélesebb használati tere a magyar nyelvnek a tömbmagyarság körében van, ahol az adatközlők számára természetes, hogy (legalábbis a régión belül) bármilyen helyzetben anyanyelvükön szólaljanak meg. Nyilvánvaló azonban az is, hogy bizonyos kommunikációs helyzetekben a hivatalos nyelvhez viszonyítva itt is alacsonyabb a státusa, ami a magyar nyelv teljes körű funkcionalitásának korlátozásával bizonyos fokú frusztrációt vált ki az ott élőkben. Ugyanakkor a románokkal való interakciók terén kevés tapasztalatuk van, így nem ismerik eléggé annak célszerű formáit, és kisebb az interkulturális érzékenységük is, ezért idegen, román többségű helyre kerülve, ahol azonnal kiderülhet az is, hogy a román nyelvet nem ismerik eléggé, a környezettel szembeni bizalmatlanság hatására az anyanyelv átmenetileg letagadhatatlan bélyeggé válhat számukra, ami csendes visszahúzódást vagy akár rejtőzködést eredményezhet.

Legszűkebb használati tere az anyanyelvnek a három kutatott térség közül a Hunyad megyei magyarok körében van. A szórványban élők számára – nem annyira hozzáállásukból, mint inkább nyelvi környezetük adottságaiból fakadóan – ez elsősorban a család, az intimitás nyelve, melynek bensőségesebb környezetben vagy szituációban történő szabad használatát nagyon is fontosnak érzik. (Az éppen használt nyelv megválasztásának kulturális konvencióiból adódóan azonban gyakran megtörténik, hogy otthon is románul beszélnek egymással, ha román személy is jelen van.) Ilyen környezetből vagy helyzetből kikerülve azonban a magyar nyelv használatának elég kevés tere marad, és nemcsak azért, mert a magyarok alacsony

számarányából adódóan itt nem élhetnek az anyanyelvhasználat olyan lehetőségeivel, amelyeket nagyobb számarány esetén a törvény is biztosítana, hanem főleg azért, mert a népesség összetételéből adódóan leggyakrabban románokkal kerülnek kapcsolatba, és olyankor románul beszélnek, sokszor még magyarokkal is, ha románok is jelen vannak. Ilyen helyzetben érthető, hogy a magyarok nagyon jól tudnak románul; több adatközlő is elmondta, hogy beszéde alapján a románok nem veszik észre, hogy ő magyar, és számukra ez a nyelvtudás nemcsak kommunikációs értéke miatt fontos, hanem azért is, mert bizonyos védettséget biztosít számukra a lehetséges hátrányos megkülönböztetésekkel szemben. A román nyelv intenzív használata következményeként magyar beszédükben is gyakoriak az interferenciajelenségek és a kódváltások, ami – főként a közösségen kívül állók negatív véleményének hatására – meghatározza az adatközlők viszonyulását is saját anyanyelvváltozatukhoz: ezt kevésbé értékesnek, nyilvánosság előtt aligha felvállalhatónak tartják, az anyanyelv ebből származó presztízsvesztése pedig csökkentheti a motivációt, hogy azt a következő nemzedékeknek is továbbadják.

A saját anyanyelvváltozathoz való viszonyulást elsősorban az határozza meg, hogy „a magyar társadalmakban a standard nyelvváltozat felsőbbrendűségét különböző csatornákon hirdetik (ebbe beleértve az írás-olvasás tanítását is), ennek a felsőbbrendű változatnak a fontosságát az emberek tudatába plántálják, és a tudást fenntartják, igaz, ez a nyelvi tudás nem mindig pontos" (Kontra 2006: 83–84). A csernakeresztúriak esetében azonban, mint HD002N2 magánbeszélgetés során elmondta, a helyi nyelvváltozat presztízsének csökkentéséhez olyan nyelvészeti kutatásokat végző személyek is hozzájárultak (éspedig elég hatékonyan, hiszen a helyiek számára az ő véleményük kompetens szakvélemény!), akiktől képzettségük és szakmai érdeklődésük alapján elvárható lenne, hogy jobb rálátásuk legyen az ilyen nyelvi folyamatokra: „*Szoktak ide járni a magyarországi egyetemről, azt vizsgálják, hogy mi itt mennyire őriztük meg a tájszólást, mert mi Bukovinából jöttünk, néhány szót még használunk, de már másképp beszélünk.* [Később:] *Aztán mondták a magyarországiak, hogy mi itt helytelenül beszélünk.* [K: Hát, itt másképp beszélnek, de nem helytelenül.] [Határozottan:] *Nem, mert mondták a magyarországiak is, hogy helytelenül beszélünk. Hát mi nem beszélünk olyan szépen, mint Kolozsváron vagy Váradon. Ott beszélik a legszebben a magyart.* [K: Én azt vettem észre, hogy mindenki azt gondolja, hogy ő helytelenül beszél, a kolozsváriak is azt mondják magukról, sokat

is szidják őket.] *Nem, nem, a kolozsváriak szépen beszélnek. Mi itt keverjük a magyart a románnal. Mi megértjük egymást, de ha jön egy magyarországi, hát az nem érti, akkor baj van, hogy ezt hogy mondjuk el magyarul* [szégyenlősen nevet]." (Jegyzetek alapján rekonstruált párbeszéd.)

Kezdetben például HD011N2 is azért tiltakozott a beszélgetés rögzítése ellen, mert véleménye szerint nagyon helytelenül beszél magyarul: „[A kérdőív rövid összefoglalása után: K: Ha megengedi, rögzíteném a beszélgetést.] *Nem, nem. Inkább nem.* [K: Rajtam kívül senki sem hallgatná meg. Akkor sem egyezik bele?] *Nem, nem. Én nagyon helytelenül beszélek. Csak egy-négy osztályt jártam magyarul.* [K: De én úgyis hallom ezt a beszélgetést, nem kell emiatt szégyenkezzen.] *Hát jó akkor, legyen.*" (Jegyzetek alapján rekonstruált párbeszéd.) A HD012N1 adatközlővel folytatott magánbeszélgetés során az is kiderült, hogy a csernakeresztúriakat nemcsak az zavarja, hogy nem a sztenderd magyart beszélik, hanem abban is kételkednek, hogy megértik mindazt, amit kérdőívezés során kérdeznek tőlük: „*Sikerülnek-e a beszélgetések?* [K: Igen, köszönöm.] *Az emberek itt attól félnek, hogy nem tudnak majd válaszolni a kérdésekre.* [K: Hát ebben a kérdőívben az a jó, hogy nincsenek helyes válaszok. Mindenki azt mondhatja, amit gondol.] *Igen, tudom. De lehet, hogy nem értik, mert nem tudnak annyira magyarul.*" (Jegyzetek alapján rekonstruált párbeszéd.)

A Maros megyei válaszok mintegy átmenetet képeznek a tömbben, illetve a szórványban megnyilvánuló attitűdök között abban az értelemben, hogy mindkét típusúval találkozunk. Az itt megnyilvánuló viszonyulásmód viszont általánosságban véve sokkal közelebb áll a tömbmagyarságban tapasztalthoz, ami főként a régió etnikai összetételével és azon belül az egyes etnikumok eloszlásával magyarázható, amelyből egyenesen következik, hogy a magyar lakosság magasabb számarányának köszönhetően több lehetőségük nyílik arra, hogy használják anyanyelvüket.

5. NYELVI JOGI ISMERET

Ezzel a kérdéssel azért kell foglalkozni, mert ahhoz, hogy megérthessük, miért is van az, hogy a törvény biztosítana ugyan bizonyos nyelvi jogokat, de az emberek azokkal sok helyen mégsem élnek, tudnunk kell először is azt, hogy milyen mértékben vannak egyáltalán tisztában azzal, hogy mihez van/lehetne joguk, és mihez nincs. Az adatközlők nyelvi jogi ismeretének felmérését a kérdőív 26., 28. és 29. kérdéssora szolgálta. Ezek közül az első általánosabb jellegű nyelvi jogokra vonatkozott, melyek nagy részét Románia alkotmánya is biztosítja a területén élő kisebbségek számára. A 28. és 29. kérdéssor a polgármesteri hivatalban, illetve a postahivatalban és a rendőrségen érvényesíthető nyelvi jogokat érintette.

5.1. Az általánosabb nyelvi jogokkal kapcsolatos ismeretek

Az általánosabb jogokkal kapcsolatos kérdéssorban felsorolt kijelentések témájuk szerint öt csoportra oszlanak: a magánéletre, a nyilvános életre, az oktatásra, a tömegtájékoztatásra és végül az igazságszolgáltatásra vonatkozó állítások, amelyekről az adatközlőknek azt kellett eldönteniük, hogy szerintük igazak-e vagy hamisak, esetleg részben igazak.

A magánszférabeli anyanyelvhasználattal kapcsolatos első kijelentés arra irányult, hogy tudomásuk szerint a jelenleg érvényes román törvények szerint joga van-e bármely romániai magyarnak ahhoz, hogy nyilvános helyen (pl. utcán, autóbuszon) magyarul beszéljen. A válaszok megyénkénti eloszlásából kiderül, hogy bár a régiók között nincs statisztikailag jelentős különbség,[1] a kijelentés értékelése főként a Hargita megyeieknek okozott gondot: míg az állítást a Maros és a Hunyad megyeiek körében majdnem mindenki igaznak minősítette, Hargita megyében a megkérdezettek 6,7%-a (N=4) személy szerint ez nem így van, 18,3%-a nem tudott válaszolni, kettő pedig megtagadta a válaszadást.[2]

[1] Az eltérés statisztikai szignifikanciája nem megbízható, mivel a cellák több mint 20%-ának értéke 4-nél kisebb.

[2] HR001F2 arra hivatkozva utasította el a kijelentéssor végighallgatását és minősítését, hogy ő nem politizál, és nem érdekli, mit szabad magyarul, és mit nem. Mivel

5.1. táblázat: Jogunk van magyarul beszélni nyilvános helyen

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	75% – **45**	95% – **57**	96,7% – **58**
Nem igaz	6,7% – **4**	3,33 % – **2**	–
Részben igaz	–	1,7% – **1**	1,7% – **1**
Nem tudja	15% – **9**	–	1,7% – **1**
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

Az egyes megyékből érkező válaszok közötti különbség arra világít rá, hogy minél nagyobb a magyar lakosság aránya, annál inkább természetes, hogy magyarul beszélnek egymással az emberek, és emiatt annál kevésbé foglalkoztatja őket, hogy anyanyelvük használatát szabályozza-e törvény, vagy sem. Bár statisztikailag nincs jelentős különbség a településtípusok, illetve a korcsoportok[3] között, meg kell jegyeznünk, hogy a kijelentést hamisnak ítélő személyek (3,3%, N=6) mindegyike városi környezetben él, és egy személy kivételével az idősebb korcsoporthoz tartozik (2,8%, N=5).

A nyilvános helyen történő szóbeli kommunikációra vonatkozó kérdés eredményeitől nem sokban térnek el az arra adott válaszok, hogy joga van-e bármely romániai magyarnak ahhoz, hogy kiírjon valamit magyarul a saját magánterületén. A 4.67. táblázatban összesített eredmények alapján látszik, hogy a kérdés ismét főként a Hargita megyei megkérdezettek körében jelentett gondot.

---

nem egyezett bele abba, hogy rögzítsük a beszélgetést, nem idézhetem szavait. Hiányzó adatként kezelem HR021N2 eredetileg „nem tudom"-ként jegyzett válaszait is: „*Hűha* [felnevet, majd odaszól a éppen belépő unitárius paphoz:] *Én nem tudok politizálni, tiszteletes asszony. Én a hírököt se nézem.* [Nevet.] [K: Akkor ezt ne kérdezzem?] *Ne, ne. Mondom, én a hírököt se nézem, mert úgy felháborodok, mikor mutassák, hogy megöltek, vagy ég a ház, vagy valami, hogy én nem nézem a hírököt. Egyszer se, egyszer se.* [Pap: De ez kimaradhat, van ilyen lehetőség is? K: Igen, igen, hogyha úgy gondolja, hogy úgysem tudja a választ, akkor én beírom, hogy nem tudja.] *Nem tudom, nem, nem politizálok."* Az általános jellegű jogokra vonatkozó statisztikai számításokat ezért 2 „Nem válaszolt" adattal végeztem.

[3] A korcsoportok között Hargita megyében mutatható ki különbség, amelyre azonban nem lehet szignifikanciát számítani, mivel a cellák 33,3%-ának értéke kisebb, mint 5. Az eltérés abból adódik, hogy a kijelentést 23 fiatalabb adatközlő igaznak értékelte, 8 nem tudta a választ, az idősebbek közül pedig 22 válaszolt igennel, 4 hamisnak tartotta ezt, és 3 „nem tudom"-mal felelt.

A néhány kifejtett válasz alapján egyértelmű, hogy a kijelentést hamisnak tartó adatközlők válaszaikat az állammal szembeni bizalmatlanságuk mentén fogalmazták meg. HR003N2 valószínűleg a rendszerváltás előtti (akár közvetett) tapasztalatai alapján gondolja úgy, hogy nem szabad bármit kiírni magyarul: *„Hát ez… hát ebbe, ebbe nem vagyok meggyőződve. Hogyha én ide most kiírom, hogy »Le Băsescuval«, hogy nem jönnek utánam, nem jönnek ide valakik, s fejbe nem kólintnak.* [K: De a tartalom miatt, vagy amiatt, hogy magyarul van?] *Hát… mindkettő miatt."* A jogszabályokkal kapcsolatos vélt tudás azonban nem akadályozza okvetlenül az anyanyelvhasználatot. HR116F2 szerint a törvény ugyan nem engedi meg, hogy magyarul feliratot helyezzen ki magánterületén, de alkalomadtán saját belátása szerint cselekszik: *„Nem engedik meg, csak ha két nyelven írja ki, de ha csak magyarul, akkor nem engedik meg a törvények.* [K: A magánterületen sem? Tehát ez magánterületre vonatkozik, csak azért mondom…] [Hosszas gondolkodás után:] *Hát az attól, függ, hogy mi, mi van kiírva. Hogyha kirakok én egy táblát, hogy »Belépni tilos« vagy »Magánterület«, akkor azt két nyelven kell. Csak két nyelven szabad.* [K: És ha, mondjuk, a kertjében szeretne valamit kiírni magyarul?] *Hát, azt írok ki, amit akarok a kertemben.* [K: Mert az a magánterület tulajdonképpen. A kérdés az, hogy a román törvények ezt megengedik-e.] *Szerintem nem."*

5.2. táblázat: Jogunk van magyarul kiírni valamit saját magánterületünkön

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	80% – **48**	88,3% – **53**	90% – **54**
Nem igaz	6,7% – **4**	3,3% – **2**	–
Részben igaz	–	3,3% – **2**	1,7% – **1**
Nem tudja	10% – **6**	5% – **3**	8,3% – **5**
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

Érdekessége ezeknek az eredményeknek, hogy az olyan adatközlők többsége (N=4), akik úgy gondolják, hogy törvény szerint nincs joguk bármit is kiírni magyarul saját magánterületükön, az arra vonatkozó állítást, hogy bármely romániai magyarnak joga van kiírni magyarul valamit közterületeken, igaznak ítélte. Minthogy a másik két adatközlő viszont ugyanerre a kérdésre nem tudta a választ, az alábbi eredmények nem hozhatók összefüggésbe a magánterületen érvényesíthető anyanyelvi jogokról való tudással.

5.3. táblázat: Jogunk van magyarul kiírni valamit közterületeken

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	61,7% – **37**	66,7% – **40**	48,3% – **29**
Nem igaz	3,3% – **2**	6,7% – **4**	10% – **6**
Részben igaz	8,3% – **5**	10% – **6**	6,7% – **4**
Nem tudja	26,7% – **16**	16,7% – **10**	35% – **21**

Az 5.3. táblázat jól mutatja, hogy ebben a tekintetben nincs szignifikáns eltérés a régiók között. Tendenciaszerű eltérés van azonban az egyes korcsoportok között ($\chi^2(3, N=178)=7,470$; $p<0,058$), ami abból adódik, hogy az idősebb adatközlők közül kevesebben ítélték igaznak a kijelentést, és többen gondolták úgy, hogy csak részben igaz. A válaszok mögött szinte egyénenként más és más ismeret vagy vélemény áll: bizonyos adatközlők a magyarokkal szembeni türelmetlenség feltételezése miatt vagy különböző félreértett információk alapján fogalmazták meg válaszaikat.

> HD021F2: *Nem. Abba a pillanatba… Ez, hogy eszembe jut… mikor voltak azok, talán magyarországiak voltak, valami turisták jöttek Kolozsvárra, oda volt írja „Cluj-Napoca", kiírtak valami… nem tudom, kartonon vagy min, „Kolozsvár", és azt mondták, tulburarea liniştii publice* [=közrend megzavarása], *s nem még tudom, mi. Valamit… el voltak zárva, néhány hónapig, vagy valamit.*

> HD002N2: *Nem tudom, hogy mennyire igaz a törvények szerint, de… nem tudom, hogy ha nem-e ez is ahhoz a húsz százalékhoz van kötve. Ugye?* [K: Én nem mondhatok semmit.] *Én teljesen nem emlékszem már pontosan erre. Közterület, az közterület. Ott nem tudom. De úgy, ahogy reklámoznak, mit tudom én, angolul, lehet, hogy magyarul is lehet. Tehát részben… részben igaz.*

> HD019F1: *Hát közterületeken nem tudom, mert asszem van egy olyan törvény, vagy… mind a két nyelven, mintha. Hát szerintem ez csak részben igaz. Én úgy gondolom.*

> MS027F2: *Nem hiszem, hogy ez meg volna tűrve. Nem, nem hiszem ezt. Nem hiszek ebben a tételben.*

> MS112F1: *Részben igaz.* [K: És itt mire gondolsz?] *Hát közterületekre nem nagyon lehet kiírni magyarul, mert nem marad fenn az adott plakát.* [K: De

hogy a törvény az megengedné?] *Hát az a törvény muszáj megengedje.* [K: Miért?] *Hát véleményem szerint, hogyha… hát azért, mert mi kisebb állampolgárok vagyunk, magyarok. S ugyanazok a jogaink vannak, mint viz* [?]. *Tehát, ha egy másik, román kirak itt neked egy plakátot, hát miért, mi, én is állampolgár vagyok, kisebbségbe vagyok, persze, én is kirakom, nem? Tehát véleményem szerint részben igaz kell legyen. Asszem, ha jól tudom.*

HR108F2: *Ezt nem tudom, ezt nem hiszem.* [**Nevet.**] *Ej, ez nem, nem, inkább nem. Nem, nem. Ez nem.*

A fentebb idézett adatközlők szavaiból is látszik, hogy a pozitív tapasztalat nem minden esetben meggyőző. Ugyanez derül ki abból is, ha az erre a kérdésre adott válaszokat összehasonlítjuk az arra vonatkozókkal, hogy láttak-e az adatközlők magyar nyelvű feliratot (pl. plakátot, hirdetést) utcán: bár a megkérdezetteknek több mint fele (52,8%, N=95) mindkét kérdésre igenlően válaszolt, azok közül, akik láttak magyar szöveget közterületen, jelentős arányban voltak olyanok, akik úgy gondolták, hogy a jogra vonatkozó állítás nem vagy részben igaz, vagy nem tudtak válaszolni. Ebből is adódik az, hogy – mint az alábbi táblázat mutatja –, a két eredmény között nincs szignifikáns összefüggés:

5.4. táblázat: Magyar nyelvű feliratok közterületen: tapasztalat és jogismeret

Látott-e az utóbbi egy évben magyar nyelvű szöveget utcán?	**Jogunk van magyarul kiírni valamit közterületeken**			
	Igaz	**Nem igaz**	**Részben igaz**	**Nem tudja**
Igen	52,8% – **95**	5% – **9**	7,8% – **14**	18,3% – **33**
Nem	6,1% – **11**	1,7% – **3**	0,6% – **1**	6,7% – **12**
Nem figyelte	–	–	–	1,1% – **2**

Ezzel szemben a következő kijelentés értékelése során éppen a személyes tapasztalat segítette az adatközlőket nyelvi joguk felismerésében. Mint azt az alábbi táblázat is mutatja, azt az állítást, miszerint gyermeke nevét bármely romániai magyar beírathatja helyesen magyarul, az adatközlők túlnyomó többsége igaznak minősítette, tehát régióktól, nemtől, kortól és végzettségtől függetlenül úgy tudja, hogy ez törvény adta joga.

5.5. táblázat: Jogunk van helyesen beíratni gyermekeink nevét

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	90% – **54**	95% – **57**	93,3% – **58**
Nem igaz	–	–	–
Nem tudja	6,7% – **4**	5% – **3**	6,7% – **4**
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

Egyes adatközlők válaszából az is kiderült, hogy tudomásuk szerint a törvény ezt csak a rendszerváltás óta engedi meg, de azt nem tudják, hogy kérelmezhetik nevük írásmódjának helyesbítését:

> MS108N2: *Igaz. Most már igaz. Ceauşescu idejében nem volt igaz.* [K: Az ön nevét is elírták?] *Az enyémet nem, hál' Istennek, mert… Igaz az, hogy szerencsére nekünk mind olyan magyar neveink vannak, hogy nem lehet lefordítani románra. De volt ismerősöm, hogy elírták a gyereke nevét, úgyhogy…*

> HR019N2: *Mm… azt hiszem, hogy igen.* [K: Tudomása szerint ez mindig így volt?] *Hát nem, például a férjemnek a neve úgy volt beírva, hogy „Iacob", s nekem „Elisabeta"* [nevet]. *Úgyhogy nem mindig volt így.* [Suttogva:] *Ezért kell magyar állampolgárság, hogy falják be.* [Hangosan:] *Ott visszaírják rendesen.*

Voltak azonban olyan személyek is, akik éppen amiatt, hogy az ő vagy hozzátartozójuk nevét románul jegyezték be, elbizonytalanodtak ennek a kijelentésnek az értékelése során, ezért inkább azt felelték, hogy nem tudják, biztosítja-e ezt számukra a törvény.

Ami a magyar gyermekek anyanyelvű oktatását illeti, ezzel kapcsolatban is nagyrészt igenlően válaszoltak az adatközlők. Az 5.6. táblázat viszont mutatja, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban sem tudott (vagy akart) mindenki válaszolni:

5.6. táblázat: Jogunk van a magyar nyelvű közoktatáshoz

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	95% – **57**	100% – **60**	100% – **60**
Nem igaz	–	–	–
Nem tudja	1,7% – **1**	–	–
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

Fontos viszont itt megjegyezni, hogy a „nem tudom”-mal válaszoló hargitai adatközlő, bár hamisnak tartja a kijelentést, közben elbizonytalanodott:

> HR110N1: *Hát most valami gond volt. Nem, inkább nem, nem.* [K: Ez hamis?] *Igen. Nem, nem, nem, nem tudom.*

Az anyanyelvű oktatásra vonatkozó jogismeretet felmérő következő kijelentés a felsőoktatással volt kapcsolatos. Annak a kijelentésnek a minősítése során, hogy törvény szerint joga van bármely romániai magyar fiatalnak anyanyelvén végezni az egyetemet, sokkal inkább megoszlottak a válaszok, mint az előző állítás esetében. Az 5.7. táblázatból látszik, hogy – bár a válaszok minden régióban megoszlanak – ebben az esetben is a hargitai adatközlők számára jelentett nehézséget a válaszadás.

5.7. táblázat: Jogunk van a magyar nyelvű felsőoktatáshoz

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	71,7% – **43**	90% – **54**	90% – **54**
Nem igaz	3,3% – **2**	1,7% – **1**	1,7% – **1**
Részben igaz	8,3% – **5**	6,7% – **4**	3,3% – **2**
Nem tudja	13,3% – **8**	1,7% – **1**	5% – **3**
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

Amint az a válaszok indoklásából kiderült, az anyanyelvű felsőoktatáshoz való jog megkérdőjelezése elsősorban az adatközlők vagy a környezetükben élők tapasztalatával függ össze. Akár hamisnak, akár részben igaznak minősítették a kijelentést, esetleg a „nem tudom” mellett döntöttek, a válaszukat kifejtő adatközlők nagy része az anyanyelvű oktatás lehetőségének korlátozott voltával indokolta válaszát, ami arra vall, hogy számukra az, hogy „joga van”, inkább azt jelenti, hogy „gyakorlati lehetősége van” erre.

> HR005N2: *Hát itt, itt most ezen még gondolkodtam, hogy magyarul tanulhasson. Például nekem a kisebbik gyermekem építőmérnökin van, románul tanul, holott nincsen magyar egyetem Romániában. Tehát akkor ez, ez nem… mert ez esete válogatja, vagy részben igaz. Ez akkor most már. Utána kezdtem, utána gondoltam meg, mert ez részben igaz, mert ha nincsen éppen az a szak magyar, akkor ez nem, nem tud. Hiába akar magyarul tanulni, neki ez nem volt az a lehetőség, hogy ott van a magyar is, és azon is tanulhatott volna.*

MS102F2: *Hát hogyha a választott egyetemnek van magyar tagozata. Tudniillik egy csomó olyan szak van, aminek nincs magyar tagozata. Például állatorvosinak. Állatorvosinak nincsen. Meg egy csomó mindennek nincsen.* [K: És tudomása szerint a törvény mond-e olyat ki, hogy magyarul lehet felsőoktatásban…] *Tehát létezik egy magyar nyelvű felsőoktatási hálózat, de ez nem terjed ki mindenféle szakirányra.* [K: Akkor mondjuk azt, hogy ez részben igaz?] *Igen, tulajdonképpen ez részben igaz.*

Ugyanakkor volt néhány olyan személy is, aki – szintén saját tapasztalat alapján – elmondta, hogy a magyar tagozaton is vannak olyan tantárgyak, amelyeket kizárólag románul tanulhatnak.

MS112F1: *Részben.* [K: Itt mire gondolsz?] *Hát vannak magyar… ott van az uméfé* [=UMF; MOGYE], *fele osztag* [=tagozat] *magyar, fele román. Nem? Véleményem szerint tíz tanár van magyar, vagy mennyi, s vagy harminc van román. S azt akarták, hogy full* [=teljes egészében] *román legyen. Vagyis a magyarok fel voltak háborodva, hogy legyen. S ezért mondom, hogy részben igaz.*

MS103N2: *Hát az nem éppen így van. Azért, mert én történelmet is tanultam, s ottan a Románia történelmét románul kellett tanuljuk. Akár akartuk, akár nem.*

Arra, hogy válaszadás során az adatközlők nemcsak saját maguk vagy a környezetükben élők tapasztalataitól nem tudtak elvonatkoztatni, hanem azoktól a közéleti információktól sem, amelyekhez az írott sajtó és az audiovizuális média révén hozzáférnek, az alábbi interjúrészletek is bizonyítják:[4]

HR014N2: *Húha, itt most voltak problémák Vásárhelyt, amit hallottam, ott az orvosi egyetemen, vagy hol, hogy cirkuszoltak, hogy… Hát, nem tudom.*

HR110N1: *Ez pont most volt a törvény…* [nevet] *Ezt se tudom pontosan, mert… hogy hogy dőlt el, azt már nem tudom.*

[4] Mindkét adatközlő a MOGYE-n kialakult helyzetre utal, amellyel kapcsolatban az adatközlés időszakában a magyar, illetve román audiovizuális média nap mint nap tájékoztatott. Míg a magyar sajtó a 2011-től érvényes oktatási törvénybe foglalt nyelvi jogok biztosítását kérte számon az intézmény vezetőin, illetve a hatóságokon, a román média (akárcsak a hatóságok) általánosságban véve megkérdőjelezte a MOGYE magyar tanárai arra vonatkozó kérésének jogosságát, hogy az egyetemen belül magyar oktatást biztosítók nagyobb önállósággal rendelkezzenek.

A sajtó és audiovizuális média legtöbb adatközlő mindennapjaihoz hozzátartozik. Bár a megkérdezettek többsége legalább egyik szolgáltatást többnyire anyanyelvén követi, az már nem mindenki számára egyértelmű, hogy ennek lehetőségét megteremtik a román jogszabályok:

5.8a. táblázat: Jogunk van magyar nyelvű újság, folyóirat kiadásához

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	83,3% – **50**	88,3% – **53**	90% – **54**
Nem igaz	–	1,7% – **1**	5% – **3**
Nem tudja	13,3% – **8**	10% – **6**	5% – **3**
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

Az eredményeket a 3.34. táblázatban szereplőkkel összevetve azt látjuk, hogy minden térségben legalább annyian gondolták úgy, hogy a magyaroknak joguk van magyar nyelvű újságot kiadni, ahányan leggyakrabban magyar nyelvű írott sajtót olvasnak. Viszont a pozitív tapasztalat nem vonja maga után valamely nyelvi jog felismerését: a leggyakrabban magyar újságot olvasóknak 15%-a [az adatközlők 10%-a] (N=18) hamisnak ítélte a kijelentést, vagy nem tudott válaszolni.[5]

Hasonló képet nyújtanak az arra vonatkozó válaszok is, hogy joga van-e bármely magyar közösségnek magyar nyelven sugárzó rádió- és televízióadót létrehozni és működtetni. Az 5.8b. táblázat viszont mutatja, hogy ezt a kijelentést kisebb arányban minősítették igaznak, mint az írott sajtóra vonatkozót.

[5] A Hargita megyei adatközlők közül azok, akik nem szoktak újságot olvasni, kivétel nélkül igaznak minősítették az állítást; a „nem tudom" válaszlehetőséggel élők közül 9 személy (15%) többnyire a magyar sajtót követi, 1 (1,7%) pedig nem tudta eldönteni, milyen nyelven olvas leggyakrabban újságot. Maros megyében azok közül, akik nem tudtak válaszolni, 4 személy (6,7%) leginkább magyarul, 2 (3,3%) pedig egyáltalán nem olvas újságot vagy folyóiratot; az állítást hamisnak ítélő személy (1,7%, N=1) leggyakrabban román sajtóterméket olvas. A Hunyad megyei adatközlők közül hárman gondolták úgy, hogy a kijelentés nem igaz, közülük 1 (1,7%) nem tudta eldönteni, milyen nyelvű sajtót követ gyakrabban, 2 személy (3,3%) pedig magyar újságokat szokott olvasni, akárcsak azok, akik nem tudtak válaszolni (5%, N=3).

5.8b. táblázat: Jogunk van a magyar nyelven sugárzó rádió és televízió létrehozásához és működtetéséhez

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	81,7% – **49**	80% – **48**	68,3% – **41**
Nem igaz	–	3,3% – **2**	1,7% – **1**
Részben igaz	–	1,7% – **1**	3,3% – **2**
Nem tudja	15% – **9**	15% – **9**	26,7% – **16**
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

Azt, hogy „Igaz" válaszok Hunyad megyében kisebb számban vannak, főként az magyarázza, hogy az itt élőknek nincs olyan jellegű személyes tapasztalatuk, amely alapján következtethetnének arra, hogy ezt a jogot biztosítják számukra a román törvények. Ez nem jelenti viszont azt, hogy a személyes tapasztalatnak Hargita vagy Maros megyében meghatározó szerep jutna, hiszen – mint látható – mindkét megyében hasonló arányban vannak azok, akik nem tudtak válaszolni, vagy úgy gondolják, a magyar audiovizuális szolgáltatás léte nem mérvadó.[6] Ugyanezt igazolja az is, hogy nincs szignifikáns összefüggés e kijelentés értékelése és a megkérdezettek által leggyakrabban követett rádió- és televízióműsorok nyelve között: a többnyire magyar nyelvű rádiót hallgatóknak 19,4%-a [az adatközlők 10%-a] (N=18) hamisnak vagy részben igaznak vélte a kijelentést, vagy „nem tudom"-mal válaszolt, ugyanakkor az általában magyar nyelvű televíziót néző személyeknek 21,1%-a [az adatközlők 12,8%-a] (N=23) gondolta úgy, hogy ez az állítás hamis vagy részben igaz, esetleg nem tudott válaszolni.[7]

---

[6] HR003N2 válasza például így hangzott: „Hát, abba már nem volnék meggyőződve. Hogy kapnának-e frekvenciát, amelyik alapon működjön egy… Hát volt egy jó pár, mert van itt a környéken is, hogy magyar nyelvű rádiók, ugye, de hát ezek nem…"

[7] Hargita megyében azok közül, akik nem tudtak válaszolni, 6 személy (10%) magyar nyelvű rádiót hallgat, 5 (8,3%) pedig nem szokott rádiót hallgatni; ugyanakkor 7 (11,7%) legyakrabban magyar, 3 (5%) román televízióműsorokat néz, míg 1 (1,7%) egyáltalán nem néz televíziót. Akik Maros megyében nem tudták a választ, 7 (11,7%) leggyakrabban magyarul, 1 (1,7%) románul hallgat rádiót, 1 (1,7%) pedig nem hallgat; ugyanakkor 4 (6,7%) magyar, 1–1 személy román, illetve más nyelvű televízióadókat vagy -műsorokat szokott nézni, 2 (3,3%) nem tudta eldönteni, milyen nyelven néz leggyakrabban televíziót, 1 (1,7%) pedig nem veszi igénybe ezt a szolgáltatást. A marosiak közül 2 (3,3%) hamisnak ítélte a kijelentést, egyikük általában magyarul hallgat rádiót, másikuk pedig megközelítőleg fele-fele arányban magyarul és románul;

Szemben a sajtóval, illetve az audiovizuális médiával kapcsolatosakkal, a magyar nyelvű nyilvános rendezvények létéhez fűződő tapasztalatoknak sokkal inkább meggyőző erejük van: az adatközlők 92,2%-a (N=166) igaznak minősítette a kijelentést, 1,1%-a (N=2) pedig részben igaznak. Az adatközlők 6,7%-a nem tudott válaszolni.

5.9. táblázat: Jogunk van magyar nyelvű nyilvános rendezvényeket szervezni

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	91,7% – **55**	93,3% – **56**	91,7% – **55**
Nem igaz	–	–	–
Részben igaz	–	1,7% – **1**	1,7% – **1**
Nem tudja	5% – **3**	5% – **3**	6,7% – **4**
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

A válaszokból látszik, hogy e kijelentés értékelésében nincs szignifikáns különbség sem régiók, sem településtípusok, nemek vagy korcsoportok között.

A legnehezebb kérdésnek az bizonyult, hogy joga van-e bármely romániai magyarnak ahhoz, hogy törvényszéki tárgyaláson magyarul beszéljen. A válaszlehetőségek megoszlásán is látszik, hogy olyan jellegű helyzetről van szó, amellyel az ember nem találkozik a mindennapjaiban. Ez volt az a kijelentés, amelynek minősítése során láthatóvá vált, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége saját vagy más tapasztalatán keresztül szerez tudomást arról, hogy mihez van joga, de ez sem minden esetben válik számára megbízható információvá.

> HR002F1: *Igen-igen, vagyis hogy mondjam, igaz. Nem? Hát, jól van, én olyan nyelven beszélgettem, magyarul, persze, hogyne, én magyarul beszélgettem. Ott románul folyt minden, de fordították magyarra attól.*

egyikük magyar tévéműsorokat néz inkább, a másik viszont nem tévézik. Az egyetlen adatközlő (1,7%), aki a kijelentést részben igaznak értékelte, leggyakrabban magyar rádió- és televízióműsorokat követ. Hunyad megyében azok közül, akik nem tudták eldönteni, hogy a kijelentés igaz-e, vagy hamis, 3 személy (5%) magyar, 10 (16,7%) pedig román rádiót hallgat gyakrabban, 3 (5%) pedig nem hallgat rádiót; 8 személy (13,3%) magyar, 4 (6,7%) román tévéműsorokat néz gyakrabban, 2 (3,3%) pedig megközelítőleg fele-fele arányban néz magyar, illetve román nyelvű adást, míg 1–1 személy más nyelven vagy egyáltalán nem szokott televíziót nézni. Az állítást hamisnak ítélő személy (1,7%) rádiót románul hallgat, és leggyakrabban magyar nyelvű tévéműsorokat néz. Itt 2 (3,3%) adatközlő mondta, hogy szerinte a kijelentés csak részben igaz: mindketten román rádiót hallgatnak, egyikük viszont magyar nyelvű televíziót néz, másikuk pedig egyáltalán nem nézi.

HR016F1: *Hát, hogy kétnyelvű, az biztos. Hogy aztán jogos-e vagy nem, azt nem tudom. Románul történt a tárgyalás, de magyarra fordították, úgyhogy… értettem én is, ők is, úgyhogy gondolom, akkor jogos.*

MS005N2: *Úgy tudom, hogy a mostani törvénybe beszélhet, úgy. Talán tolmácsot is biztosítanak, ha nem tud román nyelven. De ezt csak hallásból… Hallottam, nem olvastam ezt a törvényt, de így hallottam, hogy lehet.*

Előfordult az is, hogy a közigazgatási törvénnyel kapcsolatos tudásukat erre a nyelvi jogra is vonatkoztatták, illetve az is, hogy a magyar nyelv törvényszéken történő használatának jogát a település vagy régió etnikai többségének függvényében tartják érvényesíthetőnek:

HR003N2: *Csak nem mindegy, hogy melyik törvényszéken. Hát, például Brassóban nem biztos, hogy nekem elfogadják a… hogy magyarul beszélgessek. Lehet, hogy tolmácsot kell fogadjak. De viszont itt Udvarhelyen magyarul tud… az ügyvédeknek nagyobb része mind magyar.*

HR108F2: *Hogy a törvény megengedi? Hát, ugye, az a húsz… hát, például Udvarhelyen igen, gondolom. Csak nem voltam ilyen helyzetbe, ugye, hál' Istennek, s… tehát a törvény szerintem, ugye, ahol húsz százalék magyarság van, ott, ott biztos, hogy hogy hívják.*

HD001F2: *Beszélhet, de nem akárhol. Székelyföldön igen, mert azok nem tudnak románul. S ott van tolmács, ha jól tudom. De nálunk ez nem érvényes.* [K: Tehát ez részben igaz.] *Én úgy tudom, hogy ott van tolmács, ha románnal pereskedik, mert a székelyek nem tudnak románul. Nyolcvan százaléka nem tud románul. Lehet, húsz tud, de nyolcvan nem tud.*

Ebből is adódik az, hogy ennek a kijelentésnek válaszai oszlanak meg leginkább a régiókon belül.

5.10. táblázat: Jogunk van törvényszéki tárgyaláson magyarul beszélni

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Igaz	63,3% – **38**	53,3% – **32**	33,3% – **20**
Nem igaz	8,3% – **5**	8,3% – **5**	18,3% – **11**
Részben igaz	1,7% – **1**	6,7% – **4**	11,7% – **7**
Nem tudja	23,3% – **14**	31,7% – **19**	36,7% – **22**
Nem válaszolt	3,3% – **2**	–	–

Az 5.10. táblázatban szereplő eredményekből látszik, hogy az egyes térségekből érkező válaszok között nincs szignifikáns különbség, azonban a magyar lakosság arányával csökken azok száma, akik tudják, hogy bármely romániai magyar beszélhet anyanyelvén törvényszéki tárgyaláson: a Hargita, illetve Maros megyeiekhez képest Hunyad megyében több mint kétszer többen gondolják úgy, hogy nincs joguk magyarul beszélni ilyen szituációban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyarság arányával nő ennek a nyelvi jognak ismerete, hiszen a válaszok megfogalmazásából világos: összesen annyiról van itt szó, hogy míg Hargita megyében a román nyelv hiányos ismerete miatt tolmácsra van vagy lehet szükség, és ez természetes, ugyanez olyan helyen, ahol a magyar lakosság kisebb arányban él, nem fordul elő, mert ott az a természetes, hogy a magyarok tudnak románul, vagyis ezzel kapcsolatosan más-más a személyes tapasztalat és az ezzel összefüggő, arra vonatkozó feltételezés, hogy mi áll jogunkban és mi nem.

> MS106N1: *Szerintem igen. Mármint hogyha nincs ügyvédje, és csak saját magát védi meg, akkor szerintem igen. S akkor ejsze nem lesz annyira jól elbírálva, illetve átverik meg ilyenek.*
>
> MS114F2: *Megengedi, megengedi, csak kell vigyen tolmácsot is esetleg magával* [nevet].
>
> HD002N1: *Nem… nincs ilyesmi Déván, hogy lehet magyarul.* [K: Akkor ez nem igaz?] *Nem mondhatom, hogy nem igaz. Nincsen magyarul, na, de nem mondhatom, hogy nem igaz. Nincsen törvénybíró se magyarul, akkor mit lehet tenni? Mit felelhetek? Ha nem, nincsen sem ügyvéd magyar, nincsenek se ügyvédek, se ügyészek erőst. Nem tudom, hogy mit feleljek erre. Tanítson maga.* [K: Hát, lehet mondani azt, hogy igaz, hamis, részben igaz] *Részben igaz, na, mert nem mondhatom, hogy hamis se, me'…*

Ha az általánosabb nyelvi jogokra adott válaszokat összességükben nézzük, megállapíthatjuk, hogy az adatközlők nagy része (régiótól, településtípustól, kortól, nemtől és végzettségtől függetlenül) igaznak értékelte a kijelentéseket.

5.1. ábra: Az „igaz” válaszok aránya megyénként

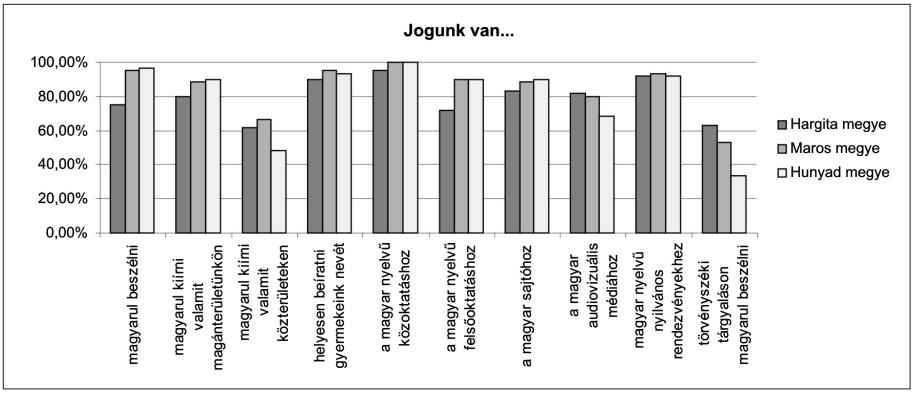

Ennek alapján azt gondolhatjuk, arra a kérdésre, beszélhetünk-e jogismeretről a magyarság körében, a válasz egyértelműen „igen”, mivel a valósággal megegyező válaszok aránya meglehetősen nagy. Ha viszont figyelembe vesszük azt, hogy a válaszok nagy része úgy fogalmazódott meg: „szerintem igen”, „gondolom, igen”, „azt hiszem, igen”, vagy pedig a válaszból konkrétan kiderül, hogy a megkérdezett saját vagy mások tapasztalata alapján jutott erre a következtetésre, akkor egyértelmű, hogy az általánosabb jellegű nyelvi jogok kapcsán eléggé hiányos a biztos jogismeret.

5.2. A polgármesteri hivatalban érvényesíthető nyelvi jogok ismerete

Az olyan nyelvi jogok közül, amelyeket az adott településen, illetve közigazgatási egységben a polgármesteri hivatalnak számarányuktól függően kell biztosítania a nemzeti kisebbségek számára, a kérdőívezés során elsősorban a hivatal és lakosok közötti szóbeli és írásbeli kommunikációra kérdeztünk rá (28. kérdés 2–4. pontja), de olyan kérdéseket is érintettük, mint a tanácsosok anyanyelvhasználatának lehetősége tanácsülésen (28. kérdés 1. pontja), illetve a helység- és intézménynevek kifüggesztése magyarul (28. kérdés 6–7. pontja). Az általánosabb jogok ismeretét felmérő kijelentéssortól eltérően az adatközlők ebben az esetben nem kijelentéseket minősítettek, hanem eldöntendő kérdésre válaszoltak.[8]

[8] A polgármesteri hivatal nyelvi jogi kötelezettségével kapcsolatban egy adatközlő (HR021N2) megtagadta a választ, így a statisztikai számításokat 1 hiányzó adattal végeztük.

A polgármesteri hivatal és a hozzá tartozó intézmények magyar nyelvű megnevezésének kifüggesztésével kapcsolatos jogszabályra vonatkozó „igen/nem" válaszok régiónként szignifikánsan különböznek ($\chi^2(4, N=179)=51{,}212$; $p<0{,}001$) amiatt, hogy a törvény a települések etnikai összetételétől teszi függővé, hogy mi kötelező a polgármesteri hivatal számára. Az alábbi táblázatból is látszik azonban, hogy az egyes térségekben élők jogismerete közötti eltérés már nem jelentős.

Mint az alábbi táblázat is mutatja, a legtöbb helyes válasz Maros megyéből érkezett, és leginkább a Hunyad megyeiek bizonytalanodtak el:

5.11. táblázat: A polgármesteri hivatal (az adatközlő városában/községében) köteles magyarul is kiírni saját és a hozzá tartozó intézmények nevét

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	56,7% – **34**	68,3% – **41**	48,3% – **29**
Téves	16,7% – **10**	13,3% – **8**	8,3% – **5**
Nem tudja	25% – **15**	18,3% – **11**	43,3% – **26**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	–

Bár a hivatal gyakorlatára és a jogismeretre vonatkozó kérdésre adott válaszok között szignifikáns az összefüggés ($\chi^2(4, N=173)=47{,}267$; $p<0{,}001$),[9] világos, hogy a személyes tapasztalat nem minden esetben befolyásolja a válaszadást: Hargita megyében a helyesen igennel válaszolóknál 31,7%-kal (N=19) többen, Maros megyében pedig 18,3%-kal (N=11) kevesebben láttak magyar nyelvű feliratot az önkormányzat vagy valamely hozzá tartozó intézmény épületén.

A polgármesteri hivatal és a lakosság közötti kommunikáció fontos részét képezi a tanácsülésekkel kapcsolatos információk közzététele. Ezért, bár a hivatal gyakorlata ismeretének felmérése során erre a kérdésre nem tértünk ki, fontos volt megvizsgálni az adatközlőknek az arra vonatkozó ismereteit is, hogy kötelezi-e a törvény a helyi polgármesteri hivatalt arra, hogy magyarul is tájékoztassa a település lakosságát a tanács üléseinek napirendjéről és az általa hozott határozatokról.

Az információk közzétételével kapcsolatos kérdésre adott „igen/nem" válaszok között is régiónként szignifikáns a különbség ($\chi^2(4, N=179)=33{,}731$;

[9] A χ^2 kiszámításához kihagytam 5 adatközlőt, akik részben igaznak minősítették azt a kijelentést, miszerint a polgármesteri hivatal magyarul is feltünteti saját, illetve a hozzá tartozó intézmények nevét.

p<0,001), ami viszont várható is volt amiatt, hogy a polgármesteri hivatalok csak abban az esetben kötelesek a kisebbség nyelvén is tájékoztatni a lakosságot, ha a közigazgatási egységen belül a kisebbséghez tartozók aránya legalább 20%. Ha a helyes válaszokat tekintjük, nem tapasztalunk jelentős eltérést az egyes régiók között: téves válaszokat hasonló arányban adtak az emberek, ugyanakkor az is feltűnő, hogy a megkérdezettek mindhárom régióban meglehetősen nagy arányban válaszolták azt, hogy nem tudják, nem ismerik az erre vonatkozó törvény rendelkezését.

5.12. táblázat: A polgármesteri hivatal (az adatközlő városában/községében) köteles magyarul is tájékoztatni a tanácsülések napirendjéről és határozatairól

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	58,3% – **35**	51,7% – **31**	35% – **21**
Téves	11,7% – **7**	10% – **6**	13,3% – **8**
Nem tudja	28,3% – **17**	38,3% – **23**	51,7% – **31**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	–

A másik olyan kérdés, amelynek a polgármesteri hivatal gyakorlatával kapcsolatos kérdéssorban nem volt „párja", a lakosságot közvetlenül kevésbé érintő, a tanácsülésen folytatott kommunikáció során történő anyanyelvhasználati jog ismeretére kérdezett rá. Az egyes térségek közötti szignifikáns különbség ($\chi^2(4, N=179)=49,602$; $p<0,001$) az „igen/nem" válaszok tekintetében ebben az esetben is abból adódik, hogy a kisebbséghez tartozó tanácsosok számára csak ott kötelező lehetőséget teremteni, hogy anyanyelvükön szólaljanak fel, ahol a tanácsnak legalább egyötöde a szóban forgó kisebbséghez tartozik, ez pedig főként olyan településeken fordulhat elő, ahol a magyarság nagyobb arányban él. Szignifikáns a különbség ($\chi^2(4, N=179)=28,948$; $p<0,001$) a válaszok helyességének tekintetében is,[10] ami abból adódik, hogy a székelyföldi adatközlők közül jóval többen válaszoltak igennel, mint a Maros, illetve Hunyad megyeiek; ugyanakkor a Hargita megyeiekhez képest háromszor több marosi személy válaszolt helytelenül, de azok aránya is nagyon eltér az egyes régiókban, akik nem ismerik a törvényt.

[10] Mivel a Hargita és Maros megyei települések tanácsai közül mindegyiknek legalább egyötöde magyar volt a kérdőívezéskor, a hargitai és marosi válaszok közül ebben az esetben is az „igen" válaszok voltak helyesek.

5.13. táblázat: A polgármesteri hivatal (az adatközlő városában/községében) köteles lehetővé tenni a magyar tanácsosok számára, hogy magyarul szólaljanak fel

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	71,7% – **43**	36,7% – **22**	33,3% – **20**
Téves	8,3% – **5**	23,3% – **14**	10% – **6**
Nem tudja	18,3% – **11**	40% – **24**	56,7% – **34**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	–

Ugyanakkor e kérdés esetében – az előző, a lakosságot közvetlenül érintő kérdésre adott válaszokhoz képest – Hargita megyében csökken a „nem tudom" válaszok aránya. Ez azonban korántsem arra utal, hogy az azzal kapcsolatos törvényre vonatkozóan több információja volna a lakosságnak. Sokkal inkább arra következtethetünk, hogy az emberek különböző módon értékelik a szóbeli, illetve írásbeli anyanyelvű közlést: hivatalos szférában inkább megengedettnek érzik a magyar nyelv használatát szóban, mint írásban. Ezt támasztják alá azok a válaszok is, amelyeket az arra vonatkozó kérdésekre adtak, hogy mennyire vannak tisztában azzal, milyen nyelvet használhatnak a polgármesteri hivatallal való kapcsolatukban.

Az arra adott válaszok között, hogy kötelezi-e törvény a helyi polgármesteri hivatalt magyarul beszélő ügyfélfogadással foglalkozó hivatalnokok alkalmazására, az „igen/nem" válaszok tekintetében régiónként szignifikáns a különbség ($\chi^2(4, N=179)=51,628$; $p<0,001$), ami várható eredmény volt, hiszen míg Hargita és Maros megyében ez kötelező, az viszont, hogy Hunyad megyei polgármesteri hivatalokban is van magyarul beszélő ilyen személy, nem ennek a rendelkezésnek következménye. Az eltérés nemcsak az igenlő, illetve tagadó válaszok különböző arányából adódik, hanem abból is, hogy a hunyadiak ismét jelentősen nagyobb számban válaszoltak „nem tudom"-mal, mint a másik két térségben. Ugyanezek magyarázzák azt is, hogy a régiók közötti különbség szignifikáns ($\chi^2(4, N=179)=30,611$; $p<0,001$) akkor is, ha a helyes válaszok arányát hasonlítjuk össze:

5.14. táblázat: A polgármesteri hivatal (az adatközlő városában/községében) köteles magyarul beszélő ügyfélfogadással foglalkozó személyt alkalmazni

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	78,3% – **47**	66,7% – **40**	31,7% – **19**
Téves	6,7% – **4**	8,3% – **5**	18,3% – **11**
Nem tudja	13,3% – **8**	25% – **15**	50% – **30**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	–

Ezeket az eredményeket az adatközlők személyes tapasztalataira vonatkozókkal összevetve azt látjuk, hogy ezek szorosan összefüggenek,[11] ami arra enged következtetni, hogy az egyén által látottak, illetve hallottak befolyásolják az aktuális törvénykezésről kialakított elképzeléseiket. Azt, hogy itt csak elképzelésekről beszélhetünk, és korántsem biztos jogismeretről, alátámasztja egyrészt az, hogy a jogismeretre vonatkozó kérdésre Hargita, illetve Maros megyében kevesebben válaszoltak igennel, mint ahányan tapasztalták, hogy a polgármesteri hivatalnak van magyar alkalmazottja, másrészt pedig az egyes válaszok megfogalmazása, melyből kiderül: azok a válaszok sem minden esetben jogismeretet tükröznek, amelyek fedik a valóságot. Így például HR008F2 válaszából is egyértelműen világossá válik, hogy nem a törvény ismerete áll mögötte: *„Hát, köteles, mert más nincs. Rá van szorulva.* [Nevet.]" Ezzel a kérdéssel kapcsolatban legtudatosabbaknak a Maros megyei adatközlők bizonyultak, akiknek válaszaiban a legtöbbször fordult elő a magyar lakosság arányára való hivatkozás.

Ami a polgármesteri hivatallal folytatott írásbeli kommunikációt illeti, akárcsak az önkormányzat gyakorlatára vonatkozó kijelentések esetében, különbséget tettünk a kötetlenebb, lakosok által megfogalmazott kérvény megírása és a kötött formájú űrlapok és formanyomtatványok kitöltése során történő nyelvhasználatra.

Az arra vonatkozó kérdésre adott „igen/nem" válaszok, hogy kötelezi-e a törvény a polgármesteri hivatalt a magyar nyelvű kérvények elfogadására, régiónként szignifikánsan eltérnek egymástól ($\chi^2(4, N=179)=34{,}176$; $p<0{,}001$) amiatt, hogy a nemzeti kisebbség arányának függvényében a törvény más-más anyanyelvhasználati lehetőségeket biztosít a magyarság szá-

[11] Az összefüggés ($\chi^2(4, N=176)=35{,}209$; $p<0{,}001$) szignifikanciája nem megbízható, mivel a cellák több mint 20%-ának értéke kisebb, mint 5. A χ^2 kiszámításához kihagytam 3 adatközlőt, akik a polgármesteri hivatal gyakorlatára vonatkozó kérdést részben igaznak minősítették.

mára. Ha viszont a helyes válaszokat hasonlítjuk össze, látható, hogy ebben az esetben már nincs jelentős eltérés: Hargita és Maros megyében ugyanis a fentebb bemutatott válaszokhoz képest nagyobb a „nem tudom" válaszok aránya, ugyanakkor Hunyad megyében is többen adtak helyes választ.

5.15. táblázat: A polgármesteri hivatal (az adatközlő városában/községében) köteles elfogadni a magyarul írott kérvényeket

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	58,3% – **35**	33,3% – **20**	41,7% – **25**
Téves	13,3% – **8**	23,3% – **14**	10% – **6**
Nem tudja	26,7% – **16**	43,3% – **26**	48,3% – **29**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	–

A hivatal gyakorlatával, illetve az anyanyelvű kérvényekre vonatkozó jog ismeretével kapcsolatos kérdésre adott válaszok közötti összefüggés szignifikáns volta ($\chi^2(4, N=168)=77,680; p<0,001$)[12] alapján viszont ezzel kapcsolatban sem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a tapasztalat befolyásolta volna az erre a kérdésre adott választ, mivel nem minden olyan személy, akik úgy tudja, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja magyar nyelvű kérvényeket, válaszolt igenlően a jogismeretre vonatkozó kérdésre,[13] ugyanakkor azok közül, akik szerint a helyi önkormányzat nem fogadja el, néhányan úgy gondolják, hogy ez pedig kötelező lenne.[14]

Más a helyzet a formanyomtatványokra, illetve űrlapokra vonatkozó joggal kapcsolatos kérdés esetében. Az eredeti „igen/nem" válaszokat te-

[12] A χ^2 kiszámításához kihagytam 11 adatközlőt, akik részben igaznak minősítették.

[13] Hargita megyében 41 (68,3%) személy tudja úgy, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja a magyar nyelvű kérvényeket, közülük 4 (6,7%) szerint ez nem kötelező, 6 (10%) pedig nem tudja, hogy kötelező-e vagy sem. Maros megyében 12 (20%) adatközlő válaszolta, hogy elfogadják, közülük 3 (5%) úgy gondolja, ez nem lenne kötelező, 2 (3,3%) személy pedig „nem tudom"-mal válaszolt a jogismereti kérdésre. Hunyad megyében 7 (11,7%) személy szerint elfogadják a magyar kérvényeket, közülük 2 (3,3%) válaszolt helyesen „nem"-mel a törvénnyel kapcsolatos kérdésre, és 3 (5%) válaszolta, hogy nem tudja.

[14] Hargita megyében 4 (6,7%) adatközlő válaszolta, hogy a polgármesteri hivatal nem fogad el magyarul kérvényt, közülük 1 (1,7%) személy szerint ez viszont kötelező lenne. Maros megyében 18 (30%) személy mondta, hogy magyarul nem lehet kérvényt benyújtani, közülük 3 (5%) gondolja (helyesen) úgy, hogy ezt a jogot biztosítja számára a törvény. Hunyad megyében azok közül, akik szerint a hivatal nem fogad el magyar kérvényeket, senki sem gondolja, hogy ez kötelező lenne.

kintve a megyék közötti szignifikáns különbség ($\chi^2(4, N=179)=32,720$; $p<0,001$) itt is arra vall, hogy minél nagyobb a magyarság aránya, annál valószínűbb, hogy a magyarok úgy tudják, vagy úgy gondolják, hogy a polgármesteri hivatal számára kötelező (lenne) ezeket magyarul is hozzáférhetővé tenni. Szignifikáns ($\chi^2(4, N=179)=13,507$; $p<0,05$) viszont az eltérés akkor is, ha a helyes válaszokat tekintjük, ami főként abból ered, hogy Maros megyében több volt a téves válasz.

5.16. táblázat: A polgármesteri hivatal (az adatközlő városában/községében) köteles magyar nyelvű formanyomtatványokat használni

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	51,7% – **31**	25% – **15**	43,3% – **26**
Téves	13,3% – **8**	25% – **15**	8,3% – **5**
Nem tudja	33,3% – **20**	50% – **30**	48,3% – **29**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	–

Bár a személyes tapasztalatra és a jogismeretre vonatkozó kérdésre adott válaszok között szignifikáns az összefüggés ($\chi^2(4, N=178)=54,183$; $p<0,001$),[15] mégsem állíthatjuk, hogy a polgármesteri hivatal gyakorlata határozza meg a nyelvi joggal kapcsolatos tudást, hiszen ebben az esetben is voltak olyan személyek, akik tapasztalatuk ellenére fogalmazták meg a jogszabályra vonatkozó válaszukat.[16] Szemben az anyanyelvű kérvényekre vonatkozó válaszokkal, ebben az esetben olyan jellegű is volt, amelyből kiderül, hogy a magyar nyelvű formanyomtatványok igénye ellenére létezik bizonyos megértés is azzal a hivatallal szemben, amely ezeket nem teszi hozzáférhetővé: *„Hát, köteles lenne, de viszont ha, ugye, hogy minden hogyhívják van, inkább románul adják. De, hát, jó lenne magyarul.”* (HR003N2)

[15] A χ^2 kiszámításához kihagytam azt az adatközlőt, aki részben igaznak minősítette azt, hogy a polgármesteri hivatal használ magyar nyelvű formanyomtatványokat.

[16] Hargita megyében a polgármesteri hivatal 35 (58,3%) személy szerint használ magyar formanyomtatványokat (is), közülük 3 (5%) úgy gondolja, hogy ez nem lenne kötelező, 9 (15%) pedig nem tudja, mit írnak elő a jogszabályok. Maros megyében 10 (16,7%) tudja úgy, hogy vannak magyar formanyomtatványok, közülük 3 (5%) szerint ezek használata nem kötelező, 1 (1,7%) pedig nem tudott válaszolni a jogismereti kérdésre. Hunyad megyében az önkormányzat 4 (6,7%) személy szerint használ magyar formanyomtatványokat, közülük 1 (1,7%) tudja úgy (helyesen), hogy ez nem lenne kötelező.

Ha a szóbeli, illetve az írásbeli kommunikáció lehetőségének biztosítására vonatkozó kötelezettséggel kapcsolatos válaszokat összehasonlítjuk, látjuk, az előbbi esetében jelentősen nagyobb azok aránya, akik igennel válaszoltak. Világos ugyanakkor az is, hogy a magyar nyelv használatának biztosítására vonatkozó joggal kapcsolatos tudás vagy feltételezés összefügg a kommunikáció formájával: minél kötöttebb, annál kevesebben gondolják vagy tudják úgy, hogy a törvény szerint ott joguk van a magyar nyelvet használni.

Arra, hogy a helységnévtáblákat kötelező-e településükön kitenni, a Maros megyeiek adták a legtöbb helyes választ. Amint az 5.17. táblázatból is látszik, a helyes, illetve téves válaszok aránya Hargita és Hunyad megyében hasonló, ezek mögött azonban más-más igazság van: Hargita megyében minden településen kötelező kitenni, és ki is teszik a magyar nyelvű táblákat, Hunyad megyében viszont ez csak Csernakeresztúr esetében kötelező, viszont ha Déván nem is, de környékén több település határaira helyeztek ki kétnyelvű táblát, még ha nem kötelező is. A hasonló eredmények így más-más feltételezéseken alapulnak. Míg Hargita esetében ezek egyrészt arra engednek következtetni, hogy az ott élőket – mivel a magyar nyelvű feliratok léte általában véve megszokottá és természetessé vált – ez a kérdés kevésbé foglalkoztatja, másrészt pedig arra, hogy a román–magyar viszonyról kialakult elképzelésük miatt kételkednek abban, hogy a román állam ilyen jogokat biztosítana számukra,[17] Hunyad megyében viszont épp ellenkezőleg: hajlamosabbak úgy gondolni, hogy ha törvény nem tenné azt kötelezővé, akkor nem jelenne meg a helység neve magyarul.[18]

[17] Erre utal például a következő interjúrészlet: „Szerintem igen, a román állam szerint nem, de miattunk igen, mert megint… [K: S akkor a törvény… az kötelezné?] Nem tudom. Nem tudom, hogy kötelező-é. Azért nem tudom, mert tudom, hogy ahol megvan, hogy hány százaléka van magyar vagy német vagy valamilyen más, ott, ott kiteszik. De hogy kötelesek-e vagy nem, azt nem tudom." (HR008F2)

[18] Déván 8 (13,3%), Alpestesen 4 (6,7%) személy adott helytelen választ, mivel úgy gondolta, településének nevét kötelező (lenne) magyarul is feltüntetni.

5.17. táblázat: A polgármesteri hivatal (az adatközlő városában/községében) köteles magyar nyelvű helységnévtáblákat (is) kihelyezni

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	56,7% – **34**	70% – **42**	53,3% – **32**
Téves	21,7% – **13**	16,7% – **10**	20% – **12**
Nem tudja	20% – **12**	13,3% – **8**	26,7% – **16**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	–

5.3. A postahivatal nyelvhasználati kötelezettségeinek ismerete

A postahivatalban érvényesíthető nyelvhasználat közül elsőként az intézmény nevének a nemzeti kisebbség nyelvén történő kiírására kérdeztünk rá. Az 5.18. táblázat jól mutatja, hogy mindhárom régióban hasonló arányú a tájékozatlanság: a Hargita megyeieknek 40%-a (N=24), a Maros és Hunyad megyeieknek pedig 35–35%-a (N=21) nem tudott erre válaszolni.[19]

5.18. táblázat: A postahivatal (az adatközlő városában/községében) köteles magyarul is kifüggeszteni az intézmény nevét

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	36,7% – **22**	31,7% – **19**	50% – **30**
Téves	23,3% – **14**	33,3% – **20**	13,3% – **8**
Nem tudja	38,3% – **23**	35% – **21**	35% – **21**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

A válaszok helyessége tekintetében a táblázatból is látszó eltérés a régiók között abból adódik, hogy a Hunyad megyeiek nagyobb arányban válaszoltak helyesen. Nem kell azonban azt feltételezni, hogy tudatosabbak

[19] Valójában a Hunyad megyeieknek 36,7%-a (N=22) nem tudott válaszolni, hiszen a válaszadást megtagadó HD102N2 éppen tájékozatlanságára hivatkozva kérte, hogy *„Ezt a rubrikát* [=kérdéssort] *hagyjuk ki": „Jaj, akkor nem is válaszolok ezekre. Nem. Hát nincs értelme. Hát egyszer kellett volna elolvassam, tisztába legyek a törvényekkel, és akkor tudnék erre normálisan… Hát ez nekem a szégyen, hogy a törvényekkel nem vagyok tisztába.* [K: Hát, nem, nem feltétlenül szégyen ez. Mért lenne szégyen?] *Hát, de milyen állampolgárok… vagyok?* [sic!] *Hogy a törvényekkel nem vagyok tisztába. Na, akkor nem állampolgár vagyok, hanem csak lakos. Na."* A válasz megtagadása következtében a postahivatal, illetve rendőrség kötelezettségeire vonatkozó kérdésekkel kapcsolatos statisztikai számításokat 2 hiányzó adattal végeztem.

nyelvi jogaikat illetően, hiszen az eredmény mindössze annak köszönhető, hogy ebben a régióban könnyebb „eltalálni" a helyes választ azoknak, akik abból a feltevésből indulnak ki, hogy nyelvi jogaik korlátozottak. Ebben a tekintetben nincs szignifikáns eltérés a különböző településtípusokban élő, más-más életkorú, nemű vagy végzettségű adatközlők válaszai között sem.

Az ügyfelek magyar nyelvű írásbeli tájékoztatására vonatkozó jogismeret nem különbözik jelentősen az egyes régiókban: míg a Hargita és Hunyad megye esetében az előző kérdés kapcsán tapasztalathoz hasonló a tájékozatlanság, Maros megyében lényegesen nagyobb arányban voltak azok, akik tévesen válaszoltak, vagy nem tudtak válaszolni.

5.19. táblázat: A postahivatal (az adatközlő városában/községében) köteles magyarul is kiírni a tudnivalókat

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	40% – **24**	28,3% – **17**	46,7% – **28**
Téves	16,7% – **10**	20% – **12**	15% – **9**
Nem tudja	41,7% – **25**	51,7% – **31**	36,7% – **22**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

A postahivatal nyelvi tájképére és a jogismeretre vonatkozó válaszok között nincs szignifikáns összefüggés: több olyan adatközlő, aki látott magyar nyelvű szöveget a postán, úgy gondolta, hogy a magyar nyelvű írásbeli tájékoztatás nem tartozik a hivatal kötelességei közé, vagy nem tudta a választ,[20] ugyanakkor vannak olyanok, akik viszont nem láttak, de úgy tudják, hogy kötelező lenne a magyarokat anyanyelvükön (is) tájékoztatni a tudnivalókról.[21] Nem mondhatjuk tehát azt, hogy az utóbbiak a személyes tapasztalatra alapoznak.

[20] Hargita megyében 27 (45%) személy látott magyar szöveget a postán, közülük 2 (3,3%) gondolta úgy, hogy ez nem lenne kötelező, 13 (21,7%) nem tudott válaszolni. Maros megyében 9 (15%) adatközlő szerint van magyar nyelvű tájékoztatás is, közülük 1 (1,7%) szerint ez nem lenne kötelező, 4 (6,7%) pedig nem tudott válaszolni. A Hunyad megyeiek közül 4 (6,7%) szerint vannak magyar nyelvű szövegek a postán, közülük 2 (3,3%) tudja (helyesen) úgy, hogy ez nem lenne kötelező, 1 (1,7%) pedig nem tudott válaszolni.

[21] Hargita megyében 3 (5%) adatközlő, Maros megyében 10 (16,7%) válaszolta helyesen, hogy a posta számára ez kötelező, Hunyad megyében pedig 6 (10%) személy válaszolta helytelenül ugyanazt.

A magyarul beszélő hivatalnok alkalmazásának kötelezettségére vonatkozó kérdés esetében, amint azt az 5.20. táblázat is mutatja, az előzőhöz képest mindhárom térségben nagyobb a helyes válaszok aránya:

5.20. táblázat: A postahivatal köteles (az adatközlő városában/községében) magyarul beszélő hivatalnokot alkalmazni

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	61,7% – **37**	35% – **21**	53,3% – **32**
Téves	13,3% – **8**	26,7% – **16**	11,7% – **7**
Nem tudja	23,3% – **14**	38,3% – **23**	33,3% – **20**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

A helyes válaszokat tekintve nincs szignifikáns eltérés ($\chi^2(4, N=178)=11,329; p=0.023$), azonban látható, hogy Maros megyében kétszer annyian tévedtek, mint Hargita és Hunyad megyében. Ebben az esetben sem gondolhatjuk azonban azt, hogy ez utóbbi két térségben tudatosabbak az emberek: a válaszok azt mutatják, hogy minél nagyobb a magyarság aránya, azaz minél nagyobb az esély arra, hogy egy magyar ember a postán használhatja anyanyelvét, annál többen gondolják úgy, hogy ezt a lehetőséget a hatályos jogszabályoknak köszönhetik. Az eredmények azt mutatják, hogy az erről való gondolkodást nem befolyásolja sem a település típusa, sem az egyén kora, neme vagy végzettsége.

Ha az 5.19. és 5.20. táblázatokat összehasonlítjuk, látjuk, hogy a szóbeli és írásbeli közlés eltérő értékelése ebben az esetben főként Hargita megyében nyilvánvaló, ahol a magyar nyelvű írásbeli tájékoztatást kötelezőnek tartókhoz képest 21,7%-kal többen gondolják úgy, hogy a magyarul tudó hivatalnok jelenlétét kötelezővé teszi a törvény.[22]

Ezt a képet némiképp árnyalják az arra adott válaszok, hogy köteles-e a postahivatal elfogadni a magyar nyelvű kérvényeket, reklamációkat. Mint a 5.21. táblázatból kiderül, ebben az esetben az anyanyelvű szóbeli kommunikáció lehetősége biztosításának kötelezettségére vonatkozó válaszok-

[22] Az előző kérdéshez viszonyítva Maros megyében 6,7%-kal többen válaszoltak helyesen igennel arra a kérdésre, hogy kötelezi-e a postahivatalt a törvény arra, hogy magyarul beszélő hivatalnokot is alkalmazzon. Érdekes, hogy Hunyad megyében viszont nem nagyobb, hanem kisebb azoknak a száma, akik igennel válaszoltak: ebben az esetben 3,3%-kal kevesebben gondolták úgy, hogy a postahivatal köteles biztosítani számukra a szóbeli anyanyelvhasználatot.

hoz képest Maros megyében is kisebb arányban válaszoltak igennel, nagyobb azonban azok aránya, akik elbizonytalanodnak, és a „nem tudom" válasz mellett döntöttek, vagyis míg az anyanyelvű szóbeli tájékoztatásról többen tudják úgy, hogy kötelező, az ügyfelekkel való írott kommunikáció kapcsán már kevesebben gondolják ezt.

5.21. táblázat: A postahivatal (az adatközlő városában/községében) köteles elfogadni a magyarul írott kérvényeket, reklamációkat

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	33,3% – **20**	16,7% – **10**	45% – **27**
Téves	15% – **9**	33,3% – **20**	11,7% – **7**
Nem tudja	50% – **30**	50% – **30**	41,7% – **25**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

Az adatokból látszik, hogy a Maros megyéből szignifikánsan több téves válasz érkezett, mint Hargita vagy Hunyad megyéből ($\chi^2(4, N=178)=16,358$; $p<0,05$): Hargita megyében az adatközlők egyharmada, Maros megyében pedig alig egyhatoda tud arról, hogy a törvény szerint a postahivatalokban élhet(ne) a kérdésben megjelölt jogával. Legtájékozottabbnak a Hunyad megyeiek látszanak, ahol az adatközlők 45%-a találja el az ottani helyzetre helyes választ, ebből azonban nem következik az, hogy ők inkább tisztában lennének a jogaikkal, mivel esetükben itt azt kell tudniuk, hogy az ő városukban/falujukban a postahivatalt a törvény nem kötelezi a magyar nyelvű beadványok elfogadására, és ezt általános helyzetismeretük alapján sem gondolhatnák másképp.

Bár a postahivatal kötelezettségeire vonatkozó kérdésekre „nem tudom"-mal válaszolók aránya kérdéstől függően némileg változik, gyakorlatilag mind a négy esetére érvényes az, hogy a válaszoknak már a megfogalmazása is mutatja, hogy nem biztos tudást tükröznek: a legtöbb adatközlő válaszát a bizonytalanságot sugalló „azt hiszem", „gondolom" vagy „szerintem" vezette be. Ugyanakkor az ezekre a kérdésekre adott válaszok esetében egy másik intézmény kötelezettségeire vonatkozó tudás vagy elképzelés transzfere is működik, ezt az is mutatja, hogy a válaszok a kérdések többségénél nem függenek össze a postahivatal nyelvi tájképével kapcsolatosakkal, viszont a polgármesteri hivatalra vonatkozó hasonló kérdésekkel szignifikán-

san összefüggenek.[23] Ez azonban nem jelenti azt, hogy az önkormányzattal kapcsolatos tudás minden esetben eligazító.

> Ezt bizonyítja például a marosvásárhelyi MS105F2 válasza: *„Hát, hogyha állami hivatal, akkor mindegyikre »igaz« a válasz egyébként. Csak nem voltam én teljesen meggyőződve a postáról, hogy az most…* [Később:] *Igazából a törvényszéki dologra emlékszem, hogy ott, hogy ott valamit talán… hogy ott olvastam valamiket arról, hogy akkor lehessen beadni kérvényeket, satöbbi, satöbbi, de mint állami intézményt megpróbálom általánosítani, hogy akkor elvileg ez mindegyikre érvényes."*

5.4. A rendőrség nyelvi jogi kötelezettségeinek ismerete

A rendőrségi szervekkel folytatott kommunikáció során érvényesíthető anyanyelvhasználati jogok ismeretét felmérő kérdések ugyanahhoz a kérdéssorhoz tartoztak, illetve a nyelvhasználat ugyanazon megnyilvánulási formáira vonatkoztak, mint a postahivatallal kapcsolatosak.

A rendőrség magyar megnevezése kifüggesztésének kötelezettségére vonatkozó válaszok helyes vagy helytelen voltának tekintetében az eredmények szignifikáns eltérést mutatnak régiók szerint ($\chi^2(4, N=178)=13{,}275$; $p<0{,}01$). A különbség – amint az 5.22. táblázatból is látszik – abból adódik, hogy Hargita és Maros megyében csak az adatközlők körülbelül egyharmada válaszolt helyesen, Hunyad megyében viszont több, mint fele.

[23] A postahivatal nyelvi tájképével csak a magyar hivatalnok alkalmazásának kötelezettségével kapcsolatos kérdésre adott válaszok függenek össze, ami arra enged következtetni, hogy azok az adatközlők, akik láttak itt magyar nyelvű szöveget, ezt összefüggésbe hozták a magyar hivatalnok jelenlétével. A nyelvi tájkép viszont egyáltalán nem függ össze az intézmény nevének magyarul való kifüggesztésére vagy az írásbeli anyanyelvű kommunikáció lehetőségének biztosítására vonatkozó válaszokkal. Ugyanakkor viszont az arra adott válaszok, hogy kötelezi-e a törvény a postahivatalt arra, hogy magyarul is kifüggessze megnevezését, szignifikánsan összefüggnek a polgármesteri hivatallal kapcsolatos hasonló kérdésre adottakkal ($\chi^2(4, N=178)=82{,}092$; $p<0{,}001$), és a tudnivalók magyar nyelvű kiírásának kötelezettségével kapcsolatos válaszok is szignifikánsan összefüggnek ($\chi^2(4, N=178)=33{,}624$; $p<0{,}001$) az önkormányzatra vonatkozó megfelelő válaszokkal, illetve szignifikáns az összefüggés az egyes hivatalokban magyar nyelven benyújtott kérvények elfogadásának kötelező voltával kapcsolatos válaszok között is ($\chi^2(4, N=178)=92{,}769$; $p<0{,}001$).

5.22. táblázat: A rendőrség (az adatközlő városában/községében) köteles magyarul is kifüggeszteni az intézmény nevét

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	35% – **21**	33,3% – **20**	56,7% – **34**
Téves	30% – **18**	30% – **18**	8,3% – **5**
Nem tudja	33,3% – **20**	36,7% – **22**	33,3% – **20**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

A táblázat jól mutatja azt is, hogy azokban a régiókban, ahol a törvény szerint a megnevezésnek szerepelnie kell(ene) magyarul is az intézménynévtáblán, szinte azonos arányban oszlanak meg a válaszok, így nem beszélhetünk általános érvényű jogismeretről vagy joggal kapcsolatos elképzelésekről. Ennek oka (a jogszabályokkal kapcsolatos általános tájékozatlanságon túl) valószínűleg egyrészt az, hogy a kérdéssel kapcsolatos tapasztalatok akár ugyanazon a településen is eltérhetnek, másrészt pedig az, hogy ugyanazon tapasztalathoz eltérően viszonyulnak az adatközlők. Példaképpen álljon itt három marosvásárhelyi adatközlő válasza:

> MS106N1: *Nem tudom. Én csak úgy tudom elképzelni, hogy valószínűleg van törvényes keret arra, hogy közintézményekben minden állampolgár tudjon… romániai állampolgár tudjon boldogulni. Az én következtetésem szerint ezért* ***minden magyarul is ki kéne legyen írva****, formanyomtatványok is kéne legyenek satöbbi.* ***De ebből semmi nincs megvalósítva****. Szóval, hogyha törvényes lenne az elemzés is, akkor már rég meg kellett volna őket büntetni. De mivel nem büntetnek senkit, szóval nem hallok erről, akkor… Na, mindegy, ne okoskodjak. Nem tudom.*

> MS108N1: *Hát,* ***kötelezi-e, nem tudom****, de* ***én úgy tudom, ki van függesztve magyarul is****.*

> MS114F2: ***Ki van írva, hogy „Rendőrség"…*** *Nem mindenik, mert van vagy három rendőrség, de úgy… úgy emlékszem, hogy ki írva magyarul is.* ***És hogyha ki van írva, akkor gondolom, hogy a törvény kötelezi erre****.*

A fentiekhez hasonlóak a válaszok annak a kérdésnek a kapcsán is, hogy kötelezi-e törvény a rendőrséget arra, hogy magyarul is kiírja az ott szükséges tudnivalókat. A régiók közötti szignifikáns eltérés ($\chi^2(4, N=178)=23{,}597$; $p<0{,}001$) nem hozható összefüggésbe az adatközlők által tapasztaltakkal, hiszen mint az a rendőrség nyelvi tájképére vonatkozó kérdés kapcsán kiderült, a Hargita megyei adatközlőknek mindössze 10%-a (N=6), a marosi-

aknak 3,3%-a (N=2) látott magyar nyelvű szöveget ilyen helyen, a Hunyad megyei adatközlők közül pedig senki (l. a 3.55. táblázatot). Sokkal inkább azzal függ össze, amit korábban is láttunk: a Hunyad megyeiek számára helyzetükből fakadóan könnyebb kitalálni a helyes választ.

5.23. táblázat: A rendőrség (az adatközlő városában/községében) köteles magyarul is kiírni a tudnivalókat

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	35% – **21**	23,3% – **14**	58,3% – **35**
Téves	28,3% – **17**	40% – **24**	6,7% – **4**
Nem tudja	35,0% – **21**	36,7% – **22**	33,3% – **20**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

Az 5.23. táblázat ugyanakkor azt is mutatja, hogy a személyes tapasztalat hiánya leginkább a Maros megyei adatközlőket bizonytalanította el: az intézménynévtáblákra vonatkozóhoz képest itt 10%-kal (N=6) kevesebb személy válaszolt igennel erre a kérdésre.

Ezzel szemben a magyarul beszélő rendőrök alkalmazásának kötelezettségére vonatkozó kérdés esetében, mint az 5.24. táblázatból látszik, nagyobb az igenlő válaszok aránya (főként Hargita megyében). Az eredmények arra is rávilágítanak viszont, hogy bár a válaszok helyessége tekintetében nincs nagy eltérés a régiók között, minden térségben jelentős azok száma, akik nem tudtak válaszolni a kérdésre.

5.24. táblázat: A rendőrség (az adatközlő városában/községében) köteles magyarul beszélő személyt alkalmazni

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	61,7% – **37**	33,3% – **20**	53,3% – **32**
Téves	15% – **9**	28,3% – **17**	15% – **9**
Nem tudja	21,7% – **13**	38,3% – **23**	30% – **18**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

Ez is olyan kérdés volt, amelynek kapcsán nemcsak az derült ki, hogy nem (minden esetben) beszélhetünk reális jogismeretről a romániai magyarság körében, hanem az is, hogy ugyanabból a tapasztalatból különböző emberek más-más következtetéseket vonnak le.

HR016F2: *Igen. Sajnos nem mindegyik beszél, de köteles lenne.*

HR025F2: *Ez kellene. Ezt már kellene.* [K: De hogy a jelenleg érvényes törvények…] *Igen, a jelenleg érvényes törvények… kéne tudjon az itten, magyarlakta helyt a rendőr, hogy tudjon beszélni magyarul.*

MS106N1: *Erre viszont már volt példa. Tehát találkoztam két magyar személlyel is már. Eddig. De nem tudom, hogy véletlenül kerültek oda, vagy mert törvény van rá, ezt nem tudom.*

MS114F2: *Azt hiszem, hogy igen, mert van olyan, aki beszél magyarul is. Ezt tapasztalatból, szóval… Közlekedési rendészetnél például.*

Mint HR006N1 szavaiból is kiderül, bizonyos esetekben az adatközlők nem saját tapasztalat, hanem másoktól kapott információk alapján válaszoltak a kérdésre: *„Há', most állítólag igen.* [Nevet.] *A magyar helyeken, azt mondják, kell tudjon magyarul."*

A rendőrséggel kapcsolatos kérdések közül leginkább a magyar nyelvű kérvények elfogadására vonatkozó bizonytalanította el az adatközlőket, ami megerősíti azt, hogy a romániai magyarok sokkal inkább megengedettnek érzik a szóbeli anyanyelvű kommunikációt, mint az írásbelit. Mint az 5.25. táblázatból kiderül, Hargita megyében az adatközlők 30%-a (N=18), Maros megyében viszont csak 20%-a (N=12) tudja úgy, hogy a rendőrség köteles elfogadni a magyarul írott kérvényeket. Az eredmények azt is mutatják, hogy – akárcsak a korábbi kérdések esetében – itt is előfordult, hogy Hunyad megyeiek úgy gondolták, számukra ezt lehetővé teszi a törvény. Ennek oka az, hogy tapasztalatuk szerint van magyarul beszélő rendőr a településen, aki készségesen kommunikál velük anyanyelvükön.

5.25. táblázat: A rendőrség (az adatközlő városában/községében) köteles elfogadni a magyarul írott kérvényeket, reklamációkat

Válasz	Hargita	Maros	Hunyad
Helyes	30% – **18**	20% – **12**	51,7% – **31**
Téves	25% – **15**	36,7% – **22**	13,3% – **8**
Nem tudja	43,3% – **26**	43,3% – **26**	33,3% – **20**
Nem válaszolt	1,7% – **1**	–	1,7% – **1**

Az eredményekből világosan látszik, hogy a Hargita és Maros megyei adatközlők válaszai szignifikáns eltérést mutatnak ($\chi^2(4, N=178)=16,781$;

p<0,05). Ennek az oka elsősorban a rendőrségen tapasztalható gyakorlat, amely részben ugyan különbözik régiónként, illetve településenként, de amelyet a beszámolók szerint a román nyelv dominanciája jellemez:

> MS114F2: *Hát, nem, nem tudnám… ez megint olyan dolog, hogy… nem tudom, na. Én tudom, hogy gyakorlatilag hogy működik, tehát nem igazán megy. Például a postahivatalban vagy rendőrségen sem megy magyarul semmi. Tehát az, hogy létezik erre törvény, és úgy kéne működjön, azt el tudom képzelni, de hogy csak románul…*

> HR018F2: *Köteles elfogadja, azt tudom. És el is fogadják, tehát el is fogadják…* [K: És válaszolnak is két nyelven?] *Hát, hogy milyen nyelven válaszolnak, arra majd a végén jövünk rá. De románul szoktak általába. De magyarul elfogadják, az biztos…*

A rendőrség nyelvi jogi kötelezettségeinek ismerete terén tehát elenyésző azoknak száma, akik nem hallomásra vagy személyes tapasztalatra alapozva, hanem az érvényes törvények ismeretére hivatkozva fogalmazták meg válaszaikat. Általánosságban az a nézet, hogy *„…a rendőrség, az egyértelműen román. Tehát sokkal inkább, mint a polgármesteri hivatal.* […] *a rendőrség mint a hatalom része egyszerűen nem tekinti járhatónak ezt a kétnyelvűséget. Tehát a rendőrség ilyen szempontból egyértelmű szokott lenni."* (MS102F1)

5.5. Összegzés

A fentiekben bemutatott eredményeket összességükben nézve azt vonhatjuk le, hogy jogismeret tekintetében a vizsgált régiók magyarsága körében elég nagy a bizonytalanság. A valóságot fedő válaszok aránya ugyan nem kevés, ha viszont figyelembe vesszük, hogy az ilyen válaszok nagy része is azzal kezdődik, hogy „szerintem igen", „szerintem nem", „gondolom, igen", „nem hiszem", „azt hiszem, igen", „azt hiszem, nem", vagy pedig a válaszból kiderül, hogy a megkérdezett saját vagy mások konkrét tapasztalata alapján jutott erre a következtetésre, akkor eléggé általános érvényűnek tarthatjuk azt, amit egyik marosszentgyörgyi adatközlő mondott erről: *„Én ezekkel a törvényekkel nem vagyok tisztába."*

A jogismeret hiánya azonban nemcsak azzal magyarázható, hogy a kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó törvényekkel kapcsolatban elmaradt az érintett közösségek tájékoztatása. Az anyanyelvhasználati jogok kérdését ugyanis az adatközlők – amint az néhány esetben expliciten meg is fogal-

mazódott – sokkal inkább olyan politikai kérdésnek tekintik, amelyet közelebb éreznek a „magyarkodáshoz", mint az alapvető emberi jogokhoz.[24] Ezt bizonyítja a válaszadástól való elzárkózás, amit azzal indokoltak, hogy ők nem politizálnak, vagy a hangerőnek a suttogásig való lehalkítása, illetve az az általánosnak nevezhető gyakorlat, hogy egyes kérdésekre az adatközlők a riportermagnó kikapcsolását követően visszatértek, hogy „megvallják az igazat". A jogismeret hiánya azonban nemcsak a tájékoztatás hiányával vagy a „politizálástól" való tartózkodással magyarázható: bizonyos válaszokból az derül ki, hogy ennek egyik oka az is, hogy az adatközlők úgy tudják, hogy a jogszabályok folyamatosan változnak (pl. „nem tudom, most hogy van"), másrészt pedig az, hogy ezek nem jelentenek garanciát az anyanyelv használatára.

[24] Több adatközlő a riportermagnó kikapcsolása után azt mondta, hogy ez a kérdőív nemzetieskedő, emiatt veszélyes is lehet. Egyik idősebb recsenyédi férfi például azzal búcsúzott, hogy: *„Magyarkodunk, magyarkodunk, amíg el nem kapnak."*

6. AZ ANYANYELVHASZNÁLAT FONTOSSÁGA, ILLETVE A NYELVI JOGOK IRÁNTI IGÉNY

Bár a magánszféra nyelvi környezete, mint korábban láthattuk, nem különbözik jelentősen régiónként, a nyilvános szféra eltérő nyelvi környezetéből fakadóan az egyes térségekben élők nem ugyanolyan mértékben használják a magyar, illetve a román nyelvet: míg a Hargita és Maros megyeiek esetében az anyanyelv használata van túlsúlyban, Hunyad megyében legalább ugyanolyan mértékben használják a románt is. Ennek következtében az adatközlők nyelvi attitűdjei is eltérőek azzal kapcsolatban, hogy mennyire ragaszkodnak a magyar nyelv használatához különböző helyzetekben. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor, részben a számaránytól függően alkalmazandó törvényes előírások érvényesíthetőségének különbségéből, részben pedig az eltérő tapasztalatokból fakadóan térségenként különböznek az érvényesíthető nyelvi jogokkal kapcsolatos ismeretek (vagy hiedelmek) is.

A következőkben azt mutatjuk be, hogy a megkérdezett adatközlők környezettől, nyelvi attitűdtől, illetve nyelvi jogi ismerettől is függően menynyire tartják fontosnak azt, hogy a különböző helyzetekben használhassák anyanyelvüket, ez pedig implicit módon az illető helyzetekkel kapcsolatos nyelvi jogok iránti igényüket is kifejezi bizonyos mértékben, még ha csak közvetve is. A különböző jogok igénylésének mértékére ugyan így nem kaphattunk egyértelmű és közvetlenül felhasználható válaszokat, a kutatás során azonban bebizonyosodott, hogy mégis jobb választás volt az erre vonatkozó kérdéseket az anyanyelvhasználat fontosságára, nem pedig közvetlenül a jogigényükre vonatkozóan feltenni, ugyanis az utóbbi esetben az adatközlők sokkal tartózkodóbban válaszoltak volna. Erre már az is következtetni enged, hogy – mint fentebb láttuk – már az előzőleg tárgyalt kérdéssor esetében is voltak olyan adatközlők, akik a politikainak érzett problémáktól való tartózkodásuk miatt elzárkóztak a válaszadástól, pedig ott nem is jogok igényléséről volt szó, hanem csak a meglévők ismeretéről. A kutatás célja egyébként sem az volt, hogy megtudjuk, mit válaszolnak az adatközlők egy-egy jogigénylésre vonatkozó kérdésre olyan helyzetben, amikor erről megkérdezik őket

– vagyis a felmérést nem (nyelv)politikai közvélemény-kutatásnak szántuk –, hiszen olyan helyzetben az adatközlőket nagyon is befolyásolja a környezeti nyomás mind pozitív, mind negatív irányban: egyrészt a közösség részéről érzett elvárások, másrészt az esetleges következményekkel számoló óvatosság, hanem az attitűdvizsgálat keretében inkább a spontán jogigényükről szerettünk volna megtudni annyit, amennyit lehet.

6.1. Az anyanyelvhasználat fontossága családi környezetben

Mint fentebb láttuk, az adatközlők túlnyomó többségének családi nyelvi környezetére a magyar nyelv dominanciája jellemző, azonban minél nagyobb a román lakosság aránya egy régióban, annál inkább számolnunk kell azzal, hogy a magánszférának ebben a szeletében bizonyos mértékben szűkül a magyar nyelvhasználat tere, egyrészt amiatt, hogy a megkérdezettek vagy valamely hozzátartozójuk etnikailag vegyes házasságban él, másrészt pedig amiatt, hogy román személy jelenlétében illendőbbnek tartják a mindenki által értett és beszélt román nyelv használatát.

A családi környezetben történő anyanyelvhasználat fontosságának megítélésére a kérdőív 32. kérdéscsoportjának 1–4. kérdése vonatkozott. A fontosság értékelése egy 1-től 5-ig terjedő skálán történt.

Amint azt a 6.1a–b. ábrák is mutatják, nemcsak a nyelvi környezet és a nyelvi attitűd, hanem némileg a családban történő anyanyelvhasználat fontosságának megítélése is különbözik az egyes régiókban: bár a megkérdezettek túlnyomó többsége (96,1%, N=173) fontosnak vagy nagyon fontosnak tartja azt, hogy ilyen szituációban szabadon beszélhessen magyarul, a Hunyad megyeiek igényei valamivel mérsékeltebbeknek tűnnek. Ez azonban, mint a 6.1a. ábra is mutatja, inkább abból adódik, hogy ott a vegyes házasságok gyakoribbak, ezért a házastárssal és különösen a tágabb családhoz tartozókkal folyó kommunikáció gyakrabban történik románul, mint a másik két régióban. Nem véletlen, hogy a tágabb családra (rokonságra) vonatkozó kérdés esetében a pontozás átlagértéke mindhárom régió esetében alacsonyabb, mint a házastárssal történő kommunikációra vonatkozó esetében, ugyanis különösen Hunyad megyében elég nagy annak a valószínűsége, hogy ha valakinek magyar is a házastársa, például valamelyik sógora már román legyen. (A két helyzetre vonatkozó átlagértékek különbségéből az is látszik, hogy a fontosság megítélésében az adatközlők a tényleges lehetőségeket is figyelembe veszik.) A szülővel és gyermekkel való kommunikáció

esetében viszont a magyar nyelvhasználat fontossága Hunyad megyében valamivel nagyobb, mint Hargita megyében. Feltűnő még, hogy mindegyik esetre a Maros megyei átlagértékek a legmagasabbak, ami érthető, hiszen itt az anyanyelvhasználat nem annyira magától értetődő, mint Hargita megyében, így az ilyen kérdésekre való érzékenység is nagyobb.

6.1a. ábra: A családi környezetben megvalósuló szabad anyanyelvhasználat fontossága (az 5-ös skála átlagértékei)

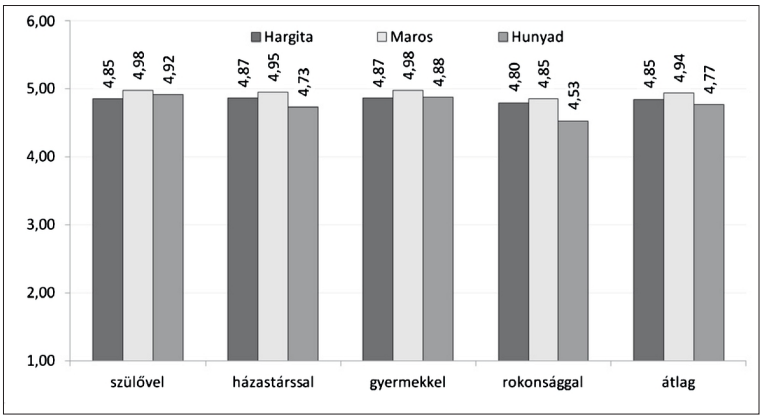

6.1b. ábra: A családi környezetben megvalósuló szabad anyanyelvhasználat fontossága (a négy alkérdés együtt számított átlagértékeinek eloszlása)[1]

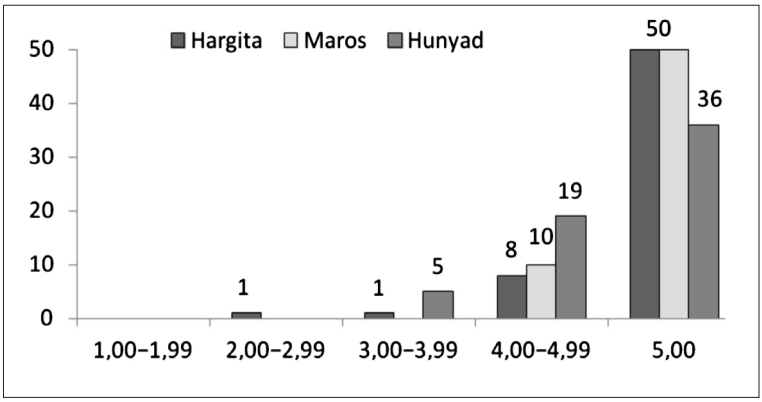

[1] Az ábra a 32. kérdéssor 1–4. pontjában szereplő kijelentések pontszámainak átlagértékét mutatja. A kijelentések külön-külön pontszámait megyénkénti lebontásban l. a 9. melléklet 1. táblázatában.

Feltűnő, hogy 1–1 Hargita megyei adatközlő közepesen, illetve kevésbé fontosnak tartja a magyar nyelv használatát ilyen szituációban. Ez azonban az első esetében nem annyira az anyanyelvhasználat, hanem inkább a szüleivel folytatott kommunikáció igényét tükrözi;2 a magyar nyelv használatát családi körben kevésbé fontosnak tartó adatközlő (HR110N1) pedig Hunyad megyei származású, az ő esetében pedig a magyar nyelv használata iránti igény alakulásában az is szerepet játszott, hogy vegyes házasságban született, illetve tanulmányait is román nyelven végezte. Mivel az övéi merőben eltérnek más vegyes házasságból származó Hargita, illetve Maros megyeiek igényeitől, arra következtethetünk, hogy ezek még a gyermekkori szocializáció során alakultak ki.

Mivel látni szerettük volna, hogy a vegyes házasságokkal kapcsolatos attitűd mutat-e valamilyen összefüggést a családon belüli anyanyelvhasználat fontosságának megítélésével, a 25. kérdés egyik alpontja erre kérdezett rá: egy 5-ös skálán kellett elhelyezni azt, hogy az adatközlő mennyire ért egyet a következő kijelentéssel: „Magyarok magyarokkal kössenek házasságot." Erre a következő átlagértékeket kaptuk, az egyetértés csökkenő sorrendjében: Maros megye: 4,12, Hunyad megye: 3,73, Hargita megye: 3,60. Ezekből az adatokból pedig elég nagy valószínűséggel arra is következtethetünk, hogy ha Hunyad megyében a vegyes házasságok aránya mégis sokkal nagyobb, mint a másik két régióban, az nem annyira az ezzel kapcsolatos attitűdnek tulajdonítható, mint inkább a régió etnikai összetételéből adódó párválasztási lehetőségeknek, akárcsak az, hogy Hargita megyében viszont az ilyenek iránti legelfogadóbb attitűd ellenére a vegyes házasságok aránya az erdélyi megyék közül a legalacsonyabb. Itt is figyelembe kell azonban venni, hogy a vegyes házasságok aránya tekintetében a mintánk nem reprezentatív, és ha az lenne, akkor a Hunyad megyei átlagérték bizonyára észrevehetően alacsonyabb lenne, sőt valamivel még a Maros megyei is, a Hargita megyei viszont gyakorlatilag nem különbözne attól, amelyet a minta

---

2 Bár saját bevallása szerint nagyon rosszul beszél románul, az adatközlő azért tartja közepesen fontosnak, hogy szüleivel magyarul beszélhessen, mert kommunikációjuk annyira elenyésző, hogy románul is megértenék egymást. Ez azonban aligha indokolja teljesen az e kérdésben kifejezett opcióját, ugyanis a családi környezetben megvalósuló anyanyelvhasználatra vonatkozó négy kérdésnél az ő átlagos pontértéke 3,75, mivel ennek a többi ide tartozó kijelentés kapcsán is csak mérsékelten tulajdonított fontosságot, szemben azzal például, hogy az anyanyelvű televízió létének maximális a fontossága: „*Hát, az szerintem nagyon fontos, mert nálunk mindenki azt nézi* [nevetgél]."

alapján is kaptunk, hiszen ezen 1–2 vegyes házasságban élő adatközlő esetleges elutasító válasza nem csökkenthetne sokat. Ugyanakkor viszont ha tudjuk, hogy az ilyen kérdésekre adott válaszokat az is befolyásolja, hogy az adatközlőknek milyen tapasztalataik vannak a saját környezetükben, akkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy míg a Hunyad megyei adatközlők esetében a vegyes házasságok iránti elfogadóbb attitűdöt az ilyenek gyakorisága is erősíti, Hargita megyében a környezeti tapasztalat inkább az ellenkező irányba hathat.

6.2. ábra: Magyarok magyarokkal kössenek házasságot

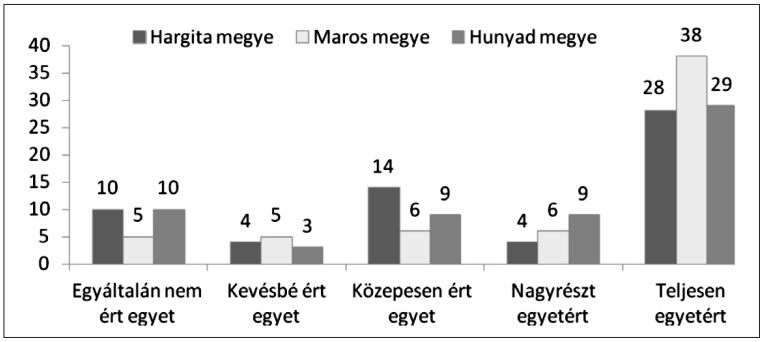

A válaszokat az egyes minősítések eloszlása szerint nézve (6.2. ábra) azt látjuk, hogy a legmagasabb értéket itt is a Maros megyeiek közül választották legtöbben, de a 6.1b. ábra átlagaival összevetve itt Hunyad és Hargita megye sorrendje felcserélődik. Az adatok arra engednek következtetni, hogy a családon belüli anyanyelvhasználatot ugyan mindhárom megyében nagyon fontosnak tartják, de ez kevésbé befolyásolja a vegyes házasságokkal kapcsolatos attitűdöket.

A korcsoportok közötti szignifikáns eltérés ($t(178)= -2{,}633$; $p<0{,}05$) arra mutat rá, hogy az etnikailag exogám házastársi kapcsolatok irányába nemtől, illetve településtípustól függetlenül főként a fiatalabbak nyitottak.

Mivel a vegyes házasságok kérdése időnként a sajtóban és általában a médiában is megjelenik mint (aggasztó) probléma, szükséges volt ellenőrizni, hogy az adatközlők ezzel kapcsolatos válaszát nem befolyásolja-e az is, amit ott olvastak vagy hallottak erről. Ezért is került be a kérdőívbe a 25. kérdés egyik alpontjaként egy olyan kérdés, amelyről a médiában nem szoktak beszélni, és amely alkalmas lehet annak mérésére, hogy a románokkal szembeni távolságtartás mértékében van-e különbség az egyes régiók között.

Az adatközlőknek 5 pontos skálán kellett értékelniük, mennyire értenek egyet a következő kijelentéssel: „Magyar lakodalomban ne játsszanak román zenét." A válaszokból az látszik, hogy a három régió között a házasságkötéssel kapcsolatos attitűdök esetében megfigyeltnél valamivel kisebb a különbség. Az átlagértékek a következők: Maros megye: 3,32, Hargita megye: 3,27, Hunyad megye: 3,08. Mint a 6.3. ábra is mutatja, a kijelentés kapcsán mindhárom régióban szinte azonos számú adatközlő tanúsított negatív, semleges, illetve pozitív attitűdöt, azaz mindhárom térségben az adatközlőknek megközelítőleg kétharmada feltételesen vagy egészében természetesnek tartja, hogy magyar lakodalomban román zenét is játsszanak, különösen, ha román vendégek is vannak ott.

> Az általánost közelítő nézetet legtömörebben MS102F2 fogalmazta meg: *„Tehát, ha egyáltalán nincsenek* [román] *vendégek, akkor tényleg ne játsszanak. Tehát így lojalitásból nem kell.* [K: És hogyha vannak románok?] *Hát akkor, akkor nyilván az ő kedvükért. Mondjuk olyan arányban, amilyen arányban vannak románok."* Volt viszont, aki szerint a nyelv nem számít. HD113F1 szerint a hangulat fontosabb, mint a zene nyelve: *„Nem, ez egyes.* [K: S miért?] *Azért, mert nekem úgy, úgy… tűnik, hogy na, lakodalom, ott az ember jól kell érezze magát a zenén kívül. Tehát hogy most nem számít, hogy angol zene, magyar zene, román zene,* [hangsúlyosan:] *svéd zene. Tehát ez nem kell számítson."* MS104N1 számára a zenei stílus fontosabb: *„Hát, attól függ, mi az a román zene. Mert ha mánélét* [=rom. *manea, manele* 'giccsesen népieskedő, törökös román szórakoztató zene'], *akkor az mindegy, hogy milyen lakodalom, felőlem hottentotta is lehet, de olyat ne játsszanak. Ez inkább zenetípusra vonatkozik nálam, nem a nyelvre.* [K: Akkor, mondjuk, egy rock-szám… Rocker vagy? Mondjuk, hogy egy Iris-számot simán húzhatnak.] *Az nem zavar. De például egy olyan Copilu minunatult, olyat ne húzzanak. Mindegy, milyen nyelvű. Ez az esete válogatja típus. Hogy attól függ, hogy mit jelent az, hogy zene. Kinél. Tehát nem a románnal van a bajom, hanem a típusával. Tehát Zámbó Jimmyt se szeretem például hallani. Sehol."* Volt olyan adatközlő is, HR016F1, aki szerint magyar esküvőn lehet román zene is, csak ne az ő falujában: *„Játsszanak magyart* [nevet]. *Például Brassóba logikus, hogy vegyes zenekar volt. Temesváron vegyes zenekar volt. Kézdi*[vásárhelye]*n vegyes zenekar volt. A románoknak is van tényleg olyan jó zenéjük, hogy én… Zene zene. Aztán hogy hogy éneklik, megint…* [K: És akkor ezzel egyáltalán nem…?] *Hát, hogy értsünk egyet, hogy hát itt, itt legyen magyar. Na, aztán elmegyünk máshova, akkor hallgatunk más nyelvet.* [Nevet.]"

6.3. ábra: Magyar lakodalomban ne játsszanak román zenét

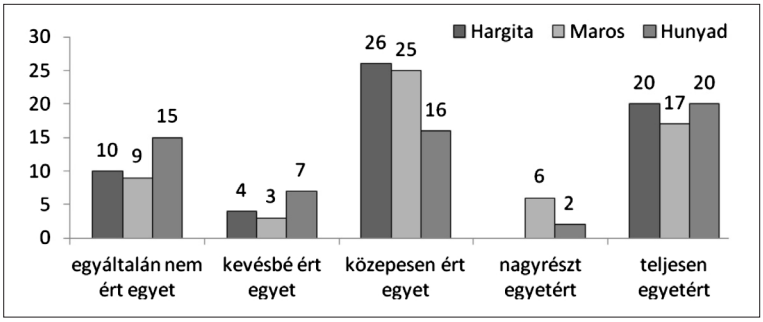

A vegyes házasság irányában tanúsított elfogadó attitűddel magyarázható az is, hogy bár házastársat többnyire baráti társaságból (vagy abba könnyen beilleszkedő személyek köréből) választanak az emberek, nincs statisztikailag szignifikáns összefüggés az adatközlők baráti körének etnikai összetétele és az endogám házassággal kapcsolatos elvárás között. Az átlagértékekben azonban megfigyelhető egy csökkenő tendencia azzal párhuzamosan, ahogyan csökken a magyarok aránya a baráti körben (6.1. táblázat). (A „Kevés a magyar" sorbeli ugyan ellentmondani látszik ennek, de ez statisztikailag jelentéktelen, mert oda csak 6 személy tartozik.)

6.1. táblázat: A baráti kör etnikai összetétele és az endogám házasság elvárásához való viszonyulás

Viszonyulás / Barátok	Egyáltalán nem ért egyet	Kevésbé ért egyet	Közepesen ért egyet	Nagyrészt egyetért	Teljesen egyetért	Átlagértékek
Kizárólag magyarok	7	4	14	4	43	4,00 (N=72)
Többnyire magyarok	13	4	12	11	45	3,84 (N=85)
Kb. fele magyar	5	3	3	3	2	2,63 (N=16)
Kevés a magyar	–	1	–	–	5	4,50 (N=6)

6.2. Az anyanyelvhasználat fontossága baráti körben

A baráti kör etnikai összetétele némileg összefügg azonban azzal, hogy mennyire tartják az adatközlők fontosnak az anyanyelv használatát baráti társaságban (erre a 32. kérdés barátokkal és szórakozóhellyel kapcsolatos alpontjai vonatkoznak):[3] minél nagyobb a magyarok aránya a baráti körben,

[3] A baráti kör etnikai összetétele és az ezen belül megvalósuló szabad anyanyelvhasználat iránti igény közötti összefüggés szignifikanciája ($\chi^2(9, N=179)=24,566$; $p<0,05$)

annál fontosabbnak értékeli az egyén azt, hogy a magyar barátokkal való kapcsolattartás, társalgás során szabadon használhassa anyanyelvét. Minthogy e kérdések értékelése nem függ össze az arra vonatkozó válaszokkal, hogy románok jelenlétében milyen gyakran váltanak románra a magyar barátokkal folytatott társalgás során, arra következtethetünk, hogy az ilyen tapasztalatok gyakorisága kevésbé befolyásolja azt, hogy az illető személyek mennyire érzik fontosnak azt, hogy ilyen helyzetekben magyarul beszélhessenek.[4]

6.4a. ábra: Az anyanyelvhasználat fontossága baráti társaságban és szórakozóhelyen (átlagértékek)

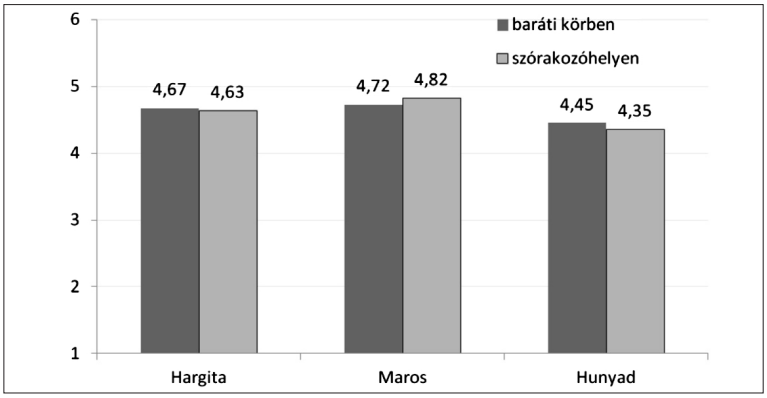

6.4b. ábra: Az anyanyelvhasználat fontossága baráti társaságban és szórakozóhelyen (eloszlás)

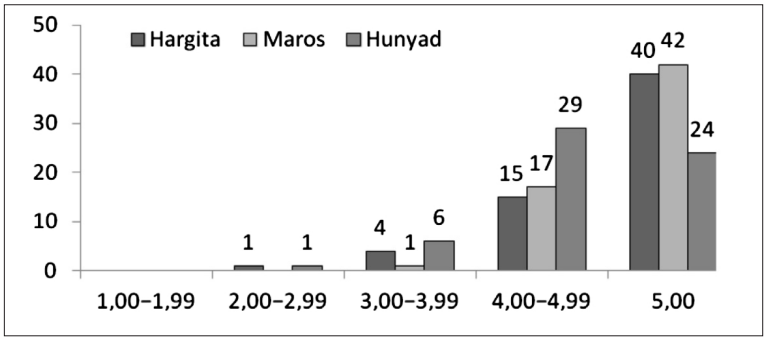

statisztikailag megbízhatatlan amiatt, hogy a cellák 62,5%-ának értéke kisebb, mint 5. A χ^2 kiszámításához 1 adatközlőt kihagytam, mert nincs baráti köre.

4 Erre utal például HD005F2 válasza is: „De hogyha románok is vannak, akkor nem beszélhetsz magyarul, mert az illemkódex kötelezi, hogy románul beszélj, akkor… Jó, nagyon fontos."

A fenti ábrák jól mutatják, hogy bár az adatközlők túlnyomó többsége igényt tart arra, hogy magyar barátaival magyarul beszéljen, az ilyen környezetben megvalósuló társalgás anyanyelvűségének fontosságát régiónként némileg különböző módon ítélik meg. A Hargita és Maros megyei válaszok között nincs jelentős eltérés, a Hargita és Hunyad megyeiek között viszont szignifikáns az eltérés ($t(118)=2{,}157$; $p<0{,}05$), akárcsak a Maros és Hunyad megyeiek között ($t(95{,}772)=3{,}655$; $p<0{,}001$),[5] ami abból adódik, hogy a szórványban az igény mérsékeltebbnek bizonyul. Mint látjuk, Hargita megyében is volt egy olyan adatközlő, aki kevésbé fontosnak értékelte azt, hogy baráti társaságban magyarul beszéljen, ő azonban Hunyad megyei származású, így az ő válasza tulajdonképpen a szórványvidékre jellemző igényt tükrözi.[6]

6.3. Az anyanyelvhasználat fontossága magánlevelezés során

A családdal, barátokkal folytatott kommunikációhoz tartozik a magánlevelezés is. Mint a 6.5. ábra mutatja, a kapcsolattartás írásbeli formája esetében az anyanyelvhasználat fontossága a Maros megyei adatközlők körében a legnagyobb: itt egyetlen adatközlő sem adott 3, 2 vagy 1 pontos választ. Az átlagértékek a következők: Maros megye: 4,83, Hargita megye: 4,56, Hunyad megye: 4,44.[7]

6.5. ábra: A szabad anyanyelvhasználat fontossága magánlevelezés során

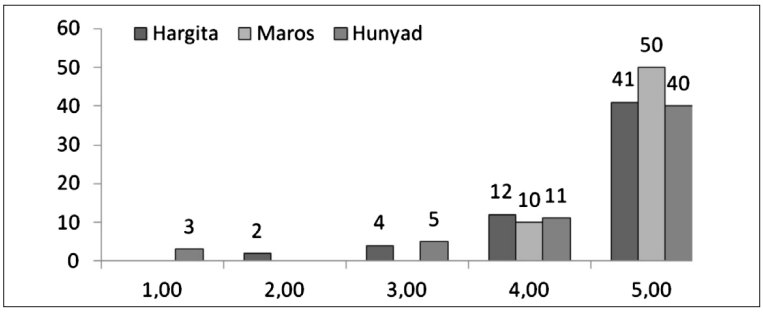

[5] Mivel a Levene-teszt szerint nem teljesült a szóráshomogenitás, ebben az esetben a Welch-próbát alkalmaztuk.

[6] Jelenléte az adatközlők közt nem változtat sokat a Hargita megyei eredményeken (nélküle az itteni átlagérték 4,67 helyett 4,71 lenne), viszont mutatja azt, hogy a korábban kialakított attitűd megmarad akkor is, ha az egyén már kb. 20 éve más nyelvi környezetben él.

[7] Hargita és Hunyad megyében 59–59 adatközlő válaszolt a kérdésre, tehát mindkét megyében 1–1 hiányzó adattal számoltunk.

A válaszok alapján az is látható, hogy a magánszférának ebben a szeletében a Hargita és Hunyad megyei eredmények kevésbé különböznek egymástól. Az alacsonyabb pontértékű válaszokról csak a Hunyad megyeiek esetében feltételezhetjük, hogy összefüggésben lehetnek a család, illetve a baráti kör etnikai összetételével, az értékelések hátteréről többet nem mondhatunk, mivel egyetlen adatközlő sem fűzött megjegyzést ehhez a kérdéshez.

6.4. A szomszédokkal történő anyanyelvhasználat fontossága

Amint azt a lakóhelyet övező nyelvi környezetre vonatkozó eredményekből láttuk, az adatközlők szomszédságának etnikai összetétele szignifikánsan különbözik régiónként, illetve térségeken belül is településtípusonként (l. a 3.19. és 3.20. táblázatot). Az is kiderült, hogy Maros és Hunyad megye esetében, ahol a szomszédok között különböző arányban románok is vannak, a magyar nyelv használatának gyakorisága nagyobb, mint amilyen a magyar szomszédok aránya alapján várható lenne (l. a 3.21. táblázatot), ami arra vall, hogy a magyarok inkább magyar szomszédaikkal tartják a kapcsolatot. Ez a választásuk pedig szorosan összefügg azzal, hogy mennyire tartják fontosnak, hogy szomszédaikkal anyanyelvükön beszéljenek.

Az erre irányuló kérdésre adott válaszokból azt látjuk, hogy a nyelvi környezet csak kis mértékben befolyásolja azt, hogy az adatközlők mennyire igénylik, hogy magyar szomszédaikkal magyarul beszéljenek: az adatközlők túlnyomó többsége (96,1%, N=173) tartja fontosnak vagy nagyon fontosnak, hogy ilyen helyzetben zavartalanul beszélhessen magyarul. Az átlagérték Maros megyében a legmagasabb (4,82), ami érthető, hiszen ott ez nemcsak tényezője annak a választásnak, hogy egy magyar személy a szomszédok közül kikkel tart inkább kapcsolatot, hanem legtöbbüknek van is kik között válogatni, a Hargita megyei átlagérték ennél alig kisebb (4,78), de ott ennek nincs is olyan nagy jelentősége, mivel a legtöbb esetben a megkérdezetteknek csak magyar szomszédaik vannak. A Hunyad megyei átlagérték egy kicsit kisebb a Hargita megyeinél (4,53), ami viszont nem jelenti azt, hogy itt ezt kevésbé tartanák fontosnak, inkább az áll mögötte, hogy a megkérdezettek egynegyedének többnyire román szomszédai vannak.

Az ilyen kommunikációs helyzetbeli anyanyelvhasználat fontosságának értékelése nincs korrelációban azzal, hogy az adatközlők románok jelenlété-

ben milyen nyelven beszélgetnek magyar ismerőseikkel,[8] ami arra vall, hogy (akárcsak a baráti társaságban megvalósuló anyanyelvhasználat esetében) bizonyos esetekben nemcsak az (egyébként pozitív) attitűd határozza meg a viselkedést, hanem más, egyéntől független tényezők is közrejátszanak.

6.6. ábra: A magyar szomszédokkal folytatott zavartalan anyanyelvű kommunikáció fontossága

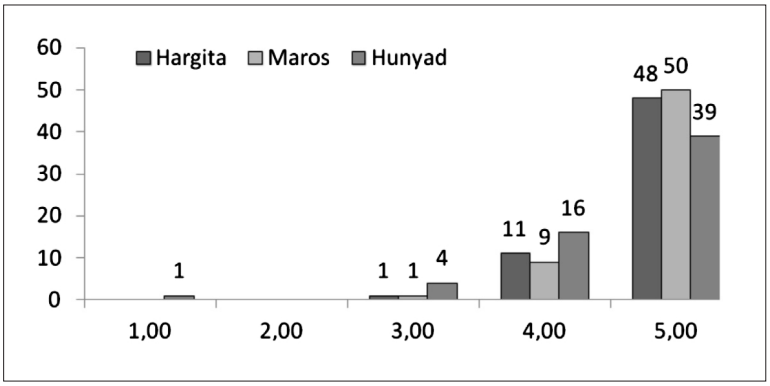

6.5. Az anyanyelvhasználat fontossága a munkahelyen

Ami a munkahelyi anyanyelvhasználat fontosságának megítélését illeti, ez régiók szerint eltérő képet mutat: míg a Hargita és Maros megyeiek válaszai között nincs jelentős eltérés, a különbség azonban szignifikáns a Hargita és Hunyad megyeiek között ($t(117)=2,324$; $p<0,05$),[9] illetve a Maros és Hunyad megyeieké között ($t(86,872)=3,072$; $p<0,05$).[10] Mint a 6.7b. ábra is mutatja, az eltérés abból adódik, hogy míg a Hargita megyeieknek 75%-a (N=45), a Maros megyeieknek pedig 83,3%-a (N=50) minősítette fontosnak vagy nagyon fontosnak, hogy munkahelyi környezetben is használhassa anyanyelvét, Hunyad megyében az adatközlőknek csak 60%-a (N=36) adott ilyen választ.

---

8 Az olyan adatközlők 96%-a (a megkérdezettek 26,7%-a, N=48), akik románok jelenlétében gyakran vagy mindig átváltanak románra, 4-esre vagy 5-ösre értékelte ennek fontosságát..

9 A független mintás t-próba elvégzése során 1 hiányzó adattal számoltunk.

10 Mivel a Levene-teszt szerint nem teljesült a szóráshomogenitás, ebben az esetben a Welch-próbát alkalmaztuk.

6.7a. ábra: A munkahelyi anyanyelvhasználat fontossága (átlagértékek)

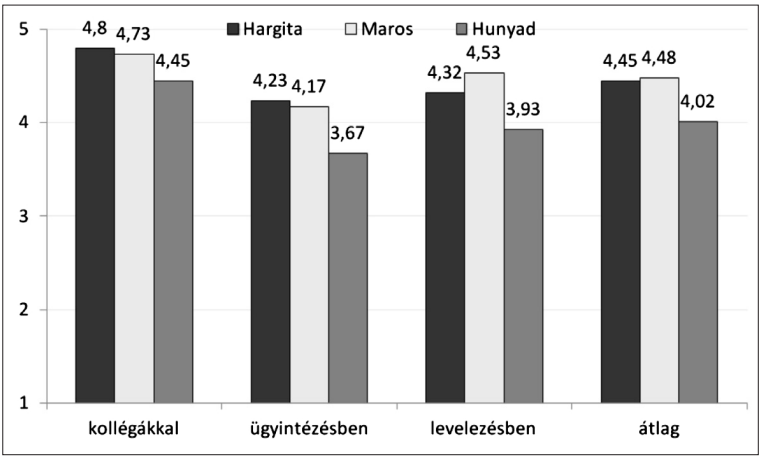

6.7b. ábra: A munkahelyi anyanyelvhasználat fontossága (eloszlás)

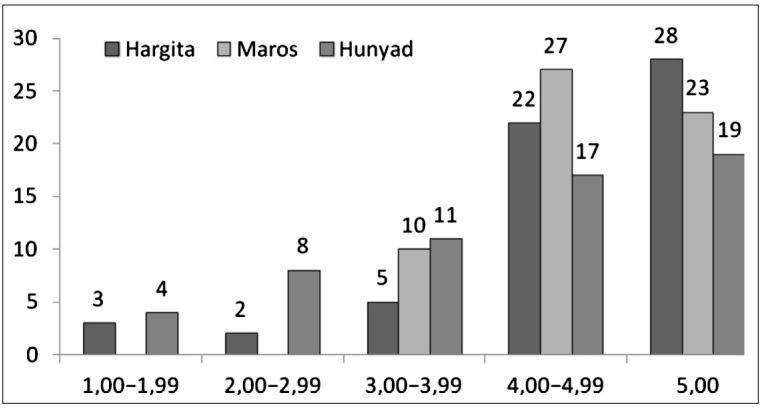

A 6.7b. ábra a munkahelyi anyanyelvhasználattal kapcsolatos három kérdés[11] pontozásának átlagértékeit mutatja. Ha az értékelést kérdések szerinti lebontásban tekintjük (6.7a. ábra), azt látjuk, hogy az anyanyelvű szóbeli kommunikációt az adatközlők nagyobb arányban tartják fontosnak, mint az írásbelit. Abból, hogy a kollégákkal folytatott beszélgetések leggyakoribb nyelve, illetve a magyar kollégák aránya nem függ össze a munkahelyi anyanyelvű kommunikáció igényének mértékével, ugyanakkor viszont a munkahelyi ügyintézés és levelezés nyelve, illetve annak fontos-

[11] A 32. kérdés 6., 10. és 11. pontja.

sága között, hogy ezeket anyanyelvén bonyolítsa le az adatközlő, van némi összefüggés,[12] arra következtethetünk, hogy ilyen környezetben a magyar nyelvhasználat fontosságának megítélését az is befolyásolja, hogy az egyén azt mennyire látja lehetségesnek, megengedhetőnek, illetve funkcionálisnak az adott helyzetben.

6.6. Az anyanyelvű oktatás és az iskolával való anyanyelvű kapcsolattartás fontossága

Tudva azt, hogy az anyanyelvű iskolai oktatás döntő hatással lehet a nyelv jövőjére (Kiss 1995: 249), ugyanakkor szem előtt tartva, hogy bár az 1990-es évek óta több új magyar iskola létesült, „országosan a magyar iskolások több mint egynegyede jár továbbra is román iskolába, és ez az arány nem csökken, hanem nő" (Péntek 2005: 143–144), a kutatás során fontos szerepe volt annak a kérdésnek, hogy az adatközlők mennyire tartják fontosnak egyrészt azt, hogy ők maguk és/vagy gyermekeik magyar nyelven tanuljanak, másrészt hogy a magyar és vegyes tannyelvű oktatási intézmények tegyék lehetővé az anyanyelvű tájékozódást és ügyintézést, harmadrészt pedig milyen mértékben és milyen körülmények között nyitottak a román nyelvű oktatás irányába.

Ehhez meg szerettük volna vizsgálni először is azt, hogy mennyire szoros számukra az összefüggés **az etnikai identitás és az oktatás nyelve** között, mit gondolnak erről egyéb körülményektől lehetőleg eltekintve, vagyis mennyire határozza/határozhatja meg a magyarságtudatuk legalábbis a kívánság szintjén a tannyelvválasztást. Mivel a romániai magyar sajtóban és általában a médiában is viszonylag gyakran megjelenik az a normaként megfogalmazott elvárás (ha nem is ebben a formában), miszerint „Magyar ember adja magyar iskolába a gyermekét", célszerűnek láttuk mindenekelőtt azt felmérni egy 5-ös skálával, hogy ehhez a „szabályhoz" hogyan viszonyulnak az adatközlők (a 25. kérdéssor 3. pontja). Mint a 6.8. ábra is mutatja, a megkérdezettek nagy része (88,9%, N=160) nemcsak elvárhatónak, hanem természetesnek tartotta, hogy magyarként magyar iskolába írassa gyermekét; így ebben a tekintetben nincs szignifikáns eltérés az egyes régiók között. Az átlagértékek csökkenő sorrendben a következők: Maros megye: 4,77, Hunyad megye: 4,63, Hargita megye: 4,50.

[12] Az összefüggés szignifikanciája mindkét esetben statisztikailag megbízhatatlan, mivel a cellák több mint 20%-ának értéke kisebb, mint 5.

6.8. ábra: Magyar ember adja magyar iskolába gyermekét

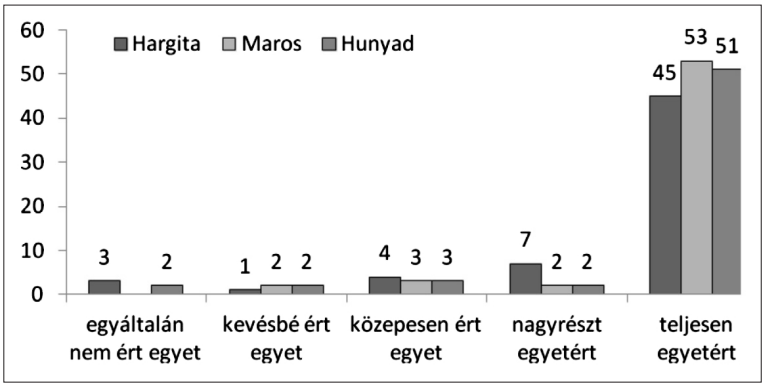

Az egyes térségek közötti szignifikáns különbség hiányát azonban nemcsak az magyarázza, hogy a kijelentéssel mindhárom régióban nagy számban értettek teljesen egyet, hiszen, láthatjuk, hasonló az arányuk azoknak is, akik ezzel a kijelentéssel közepesen, illetve akik kevésbé vagy egyáltalán nem értettek egyet. Ha ezeket a válaszokat összevetjük a megkérdezettek által végzett tanulmányok nyelvével, kiderül, hogy az anyanyelvű oktatáshoz való viszonyulás nem feltétlenül függ össze azzal, hogy az adatközlő a magyar nyelvű tanulási lehetőség meglétéből vagy hiányából (is) adódóan milyen nyelven tanult: a semleges vagy elutasító választ megfogalmazók nagy része magyar óvodába és iskolába járt.[13] Az ilyen válaszok indoklásából kiderül, hogy az elbizonytalanodás mögött nemcsak a lehetőségek figyelembevétele áll (mármint hogy van-e helyben magyar iskola), hanem legtöbbször az a félelem (amit a környezetbeli tapasztalatok nagyon is indokolnak), hogy magyar iskolában a gyermek nem tud annyira megtanulni románul, amennyire pedig szüksége lenne:

[13] A semleges vagy negatív attitűdöt tanúsító Hargita megyeiek (13,3%, N=8) mindegyike magyar óvodába járt, és egy személy kivételével magyarul végezte az elemi iskolát, gimnáziumot, illetve szak- vagy középiskolát; továbbá egy személy magyar, kettő pedig román tannyelvű egyetemi oktatásban részesült. A hasonlóan nyilatkozó Maros megyeiek (8,3%, N=5) mindegyike magyar óvodába, elemi iskolába, gimnáziumba, illetve középiskolába járt; kettő magyar, egy pedig román nyelven tanult az egyetemen. A Hunyad megyeiek közül (11,1%, N=7) négy magyar, egy román óvodába járt, kettő pedig nem járt óvodába; az elemi osztályokat öt magyarul, kettő románul végezte. A gimnáziumot, valamint a szak- vagy középiskolát négyen végezték magyarul, hárman pedig románul, a felsőoktatást végzett három személy pedig román egyetemre járt.

HR110N1: ***Hát, itt igen. Itt igen***. [Nevet.] *Mert hát…* [K: És máshol?] ***Hát, máshol, ez most attól függ***. *Mert ugye, példa volt az én esetem, hogyha gyenge volt az iskola, vagy… Az lehet, hogy nem is volt elég diák, hogy nem is indítottak osztályokat, akkor, akkor nem, mert…*

HR104N1: *Hát nem, szerintem nem. Végezzék románul. Ha…* ***ha egy tanfolyamot vagy iskolát nem végezünk el románul, akkor hogy fogunk megtanulni románul?***

MS107N1: *Esete válogatja.* […] ***ha olyan városba kerül, ahol nincsen magyarul,*** [nevetgél] ***akkor persze, hogy románul.***

MS110N2: *Hát, mondjuk, egyetértek.* ***Főleg kicsi korba. Hát az anyanyelvét, azt meg kell tanulni, de tovább, ha itt él, itt akar élni, akkor kell neki a román****, na, most…*

HD023N1: *Hát, nálunk itt ez kicsit probléma, mert ha mi nem vagyunk, csak…* ***Az apja román, én meg magyar, akkor egy kicsit fogunk ezen, sokat fogunk ezen diskurálni, hogy vajon most mi lesz. És nem tudom, na. Nem vagyok teljesen, mert na.*** *Nemcsak én fogom őt tanítani. S hogyha én tudok románul is… Én* [hangsúlyosan:] *szeretném, hogy magyarul tudjon beszélni meg olvasni, és írni is. Nagyon szeretném. De az is lehet, hogy…* ***Csak az négy osztályt jártuk mi magyar iskolába, éppen azért, hogy tanuljunk meg, s ötödiktől románba mentünk. Én, én akkor nem vagyok teljesen benne.*** *Úgy fele, na, legyen a felinél.*

HD020N2: [A kérdőívezést megelőzően:] *…anyu azt mondta, hogy nem, román iskolába kell hogy menjen, hogy nagyon jól tudjon románul, mert románok közt él, nagyon jól kell tudja védekezni magát. És igaza volt. Nagyon hasznos volt ez. Hogy román iskolát végeztem, és nagyon jól tudok románul, mert mindig, az élet a románok közt egy párbaj. Jól mondtam? Un duel* [=egy párbaj]. [Nevet. Később, a kijelentés felolvasása után sóhajtva] ***Ebben nem tudom, hogy… igazán nem tudom, hogy mit feleljek. Olyan nehéz Romániába élni, vagyis itt a környékbe, hogy nekem nagyon jó volt ez, hogy román iskolát végeztem.*** *Lehet, hogy egyszer-egyszer… tetszett volna, szerettem volna, hogy az első négy osztályt magyarul végezzem, akkor lehet, még jobban tudtam volna magyarul beszélni és írni. Na.* [Elkeseredve:] *Értsen meg, s írjon oda, amit gondolja, hogy jó a felelet. Én megmondtam a véleményemet.*

A kérdéskörhöz való viszonyulást tovább árnyalják a magyar nyelvű óvodai foglalkoztatásnak, illetve annak az igényére vonatkozó válaszok, hogy a magyar tanulók minden tantárgyat magyarul tanuljanak (l. a 32. kérdés

12–13. pontját). Amint 6.9. ábrán a válaszok átlagértékeiből is látszik, az adatközlők túlnyomó többsége (94,4%, N=170) fontosnak vagy nagyon fontosnak tartotta az anyanyelvű oktatás mindkét említett összetevőjét.

6.9. ábra: Az anyanyelvű óvodai és iskolai oktatás fontossága

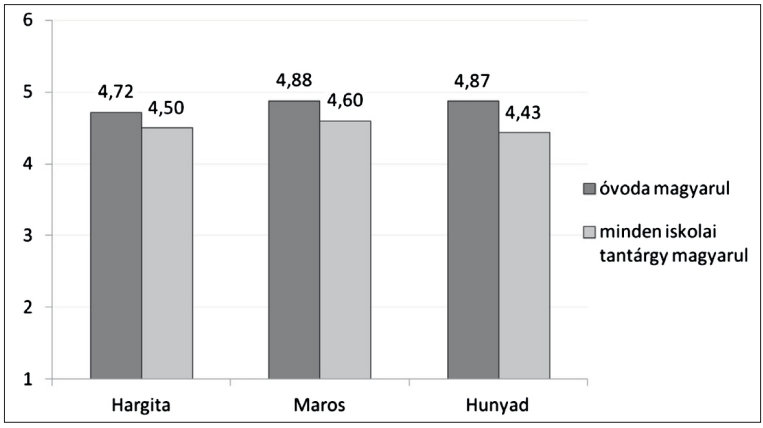

Mindhárom régióban vannak azonban olyanok is, akiknek pontértékei mérsékelt igényre vagy annál is kisebb fontosságra engednek következtetni. Mint látjuk, az anyanyelvű óvodai foglalkoztatást mindegyik régióban valamivel fontosabbnak tartják, mint azt, hogy minden tantárgyat magyarul lehessen tanulni az iskolában.[14] Az óvoda esetében az egyes régiók közti enyhe különbségek a helyzetből érthetők: Hunyad megyében, ahol fontosnak tartják, hogy a gyermek az óvodában is fejlessze magyar nyelvtudását (vagy legalább ott), a kérdés átlagértéke észrevehetően magasabb, mint Hargita megyében, ahol a gyermek úgyis tud magyarul, a román nyelvű óvoda viszont felkészíthetné arra, hogy aztán a magyar iskolában könnyebben tanulja a román nyelvet. Az iskolai oktatásra vonatkozó kérdésnek pedig nem azért kisebbek az átlagértékei, mert ezt az adatközlők kevésbé tartanák fontosnak az óvodainál, hanem mert a kérdés kissé elővigyázatlanul úgy volt megfogalmazva, hogy mennyire ért egyet azzal, hogy „Az iskolában *minden tantárgyat* magyarul tanuljanak a magyar tanulók", tehát ebbe akkor sokan a románórát is beleértették. Az erre a kérdésre kevesebb pontot adó adatközlők válaszaiból az derült ki, hogy legtöbben[15] a románórák

[14] A válaszok kérdések szerinti pontozását l. a 9. melléklet 4. táblázatában.

[15] Egyetlen adatközlő (MS112F1) szerint Románia történelmét és földrajzát is románul kellene tanítani, ugyanakkor viszont fontosnak tartja, hogy románórán anyanyelvű

esetében szívesen lemondanának az anyanyelvű magyarázatról, mert az véleményük szerint nem segítené a nyelvtanulást. Ezt az elég elterjedt nézetet fogalmazza meg a marosvásárhelyi MS105F1 is:

> *Hát, a román nyelvet nem fogják magyarul tanulni…* [K: Arra gondoltam egyébként, hogy lehet román nyelvet is magyarul tanulni. Nem azt jelenti, hogy… hanem hogy magyarul is magyarázzák meg, ilyen értelemben.] *Hát, igen, de egy adott pillanatba az ilyen idegennyelv-tanítási módszereknél az volt eléggé fontos, vagy azért hoztak sokszor ilyen különféle programokkal angliai és mindenféle emberkéket, hogy azoktól tanuljanak meg. És akkor kézzel-lábbal elmagyarázza, de az a lényeg, hogy folyamatosan megy az a szöveg.* ***Mert hogyha folyton az van, hogy ez magyarul mit jelent, és akkor szótárazunk, és nem tudom, micsoda, akkor abból soha semmi se lesz, ugye.***

A korcsoportok közötti szignifikáns különbség ($t(178)= -2{,}332$; $p<0{,}05$) tehát azt is mutathatja, hogy a román- és az idegennyelv-tanulás során inkább a fiatalok tartják mellőzhetőnek az anyanyelvű magyarázatot.

Azt, hogy az adatközlők milyen mértékben tartják fontosnak, hogy a magyar vagy vegyes tannyelvű **oktatási intézményekben** anyanyelven is tudjanak tájékozódni és ügyet intézni, a 33. kérdéssor mérte. A kérdéskör egészéhez, mint a 6.10a–b. ábrán is látszik, mindhárom megyében pozitívan viszonyultak, azaz a megkérdezettek többsége (88,3%, N=159) fontosnak tartja, hogy olyan oktatási intézmény esetében, ahol évfolyamonként legalább egy magyar osztály van, a tanuló is, a szülő is minden téren használhassa anyanyelvét.[16]

---

magyarázatot is kapjanak a tanulók: „[K: Azt mennyire tartod fontosnak, hogy az iskolában minden tantárgyat magyarul tanuljanak a magyar tanulók?] *Egy!* [K: Megkérdezhetem, hogy mire gondoltál itt hirtelen?] *Azt, hogy minden tantárgyat román… ö… magyarul tanítsanak…* [K: Igen. Tehát, hogy akár a román tanítása közben is legyen egy magyar magyarázat, hogyha például valaki nem érti a szót vagy a fogalmat.] *Ja, hát az há… né… öt! Ha erre értetted, az akkor öt. Azt hittem, hogy magyarul nyomják az egészet. Tehát, abszolút semmi románul. Történelem, földrajz, minden ilyen román. Vagyis magyar.* [K: Tehát, hogy a történelem, mondjuk, magyarul legyen… Szerinted az rossz? Vagy a földrajz, Románia földrajza? Ahogy most behozták…] *Hát, mondjuk, hogy… Nem magyarul kell tanulni. Románul! Ha ebbe az országba él, románul! Románul! Tehát abszolút román. Véleményem szerint így van.*"

[16] L. 9. melléklet, 4. táblázat.

6.10a. ábra: Az iskolán belüli anyanyelvhasználat fontossága (átlagértékek kérdések szerint)

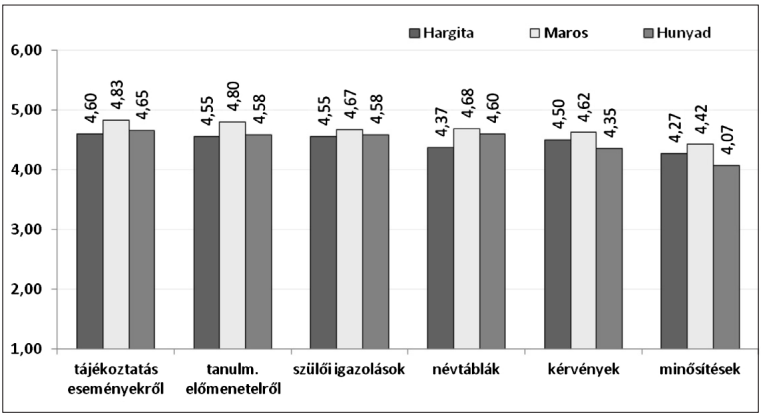

6.10b. ábra: Az oktatási intézményen belüli anyanyelvhasználat fontossága (a 6 kérdés átlagainak eloszlása)

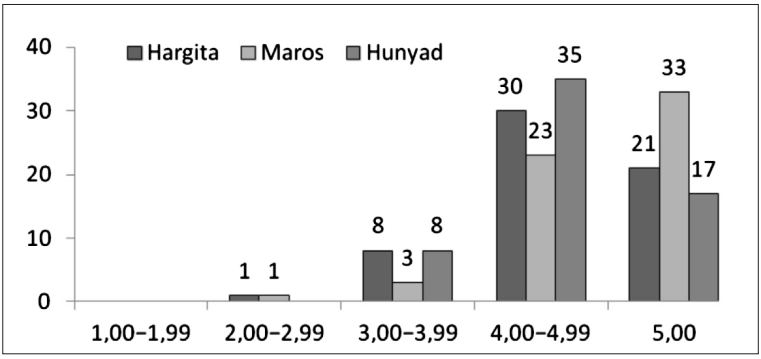

A 6.10a. ábrán az egyes kérdések a három megye átlagának csökkenő sorrendjét követik. Láthatjuk, hogy mindegyik kérdésnél a Maros megyei átlagértékek a legmagasabbak, és hogy a két utolsó (kevésbé fontosnak tartott) kérdés esetében a Hunyad megyei átlagok kisebbek a Hargita megyeieknél, míg a másik négy esetében nagyobbak.

Mindhárom megyében főként az iskolai eseményekről és a gyermek tanulmányi előmeneteléről szóló magyar nyelvű tájékoztatást igénylik, legkevésbé pedig a magyar nyelvű minősítéseket. A különbséget egyrészt az magyarázza, hogy míg az előbbieket az oktatási folyamat szerves részeinek tekintik, a minősítést, illetve osztályozást az oktatási folyamat adminisztratív, ezért kevésbé lényeges tényezőjeként látják:

MS106N1: *Nem vagyok tisztába, az a baj a mostani egy-nyolcas rendszerrel, tehát… Nekem is úgy volt régen… nekem úgy volt régebb, hogy minden románul ment.* [K: És mennyire lett volna az fontos számodra, hogy magyarul írják…?] *Jobban esett volna a szememnek, tehát fontos… jobb lett volna.* ***De ez csak olyan, hogy mondják, ez már esztétikai dolog, hogy az ellenőrzőbe hogy van leírva. Az fontosabb, hogy milyen nyelven kell mindent tanulni, szerintem.***

A magyarul nyelvű minősítéssel kapcsolatos igények alakulásában azonban, mint kiderült, szerepet játszik a megszokás is, amely elsősorban az oktatók attitűdjeit és gyakorlatát, másodsorban pedig ez utóbbin keresztül aszülők és tanulók viszonyulásmódját befolyásolja. A megszokáson azonban nemcsak a román minősítésekhez való hozzászokást kell értenünk. A pedagógusokkal folytatott beszélgetésekből kiderült ugyanis, hogy a jegyekkel történő osztályozási rendszerhez képest újnak számító minősítési szisztémával nem tudnak megbarátkozni, mert nem érzik a konkrét minősítések súlyát, következésképpen az anyanyelvű visszacsatolást sem tartják annyira fontosnak.

HR007F2: *…**az ellenőrző könyvecske, az a hivatalos irat, románul van.*** [K: Tehát románul is írják be a jegyeket? Vagy a minősítéseket?] *Igen.* [**K: Tehát azt írják be, hogy „foarte bine" (…)**] ***Igen.*** *Tehát a számok azok számok, azok minden nyelven számok, de viszont egy-négy osztályban az a minősítés…*

MS104N1: *Hát, magyarul. Most igen, magyarul írjuk be a jegyeket.* [K: És a tanító nénik mit írnak be?] *Hát, ők románul írják, merthogy azok a* ***kódok vannak****. Tehát FB* [=foarte bine; kitűnő] *van, meg S* [=suficient; elégséges] *van, meg B* [=bine; jó] *van.* ***Tehát ez nem… Ez úgymond ilyen nemzetközi valami lett hirtelen itt, Romániába****.*

MS017N1: *Na, most ez a…* [hosszabb szünet után:] *fontos.* [Később:] ***Nem tudom, talán mert annyira megszokott nekünk, hogy románul írjuk.*** [Nevet.] *Lehet, hogy ezért is. Meg… azért is, mert mondjuk az ilyen…* ***nem nagyon, nem nehéz dolog, és szerintem a szülők is, mondjuk, románul megértik azt, hogy… a minősítések… a minősítéseket****. És azért tartottam kevésbé fontosnak.* [K: Beszéltem olyan tanítónővel, aki azt mondta, hogy gyakorlatilag ezek a „nagyon jó"-k semmit nem mondanának a gyermekeknek, hogy ez a FB, ez…] ***Hát románul se, magyarul se mond sokat, mert… úgyhogy, jobb lenne, hogyha jegyet… meglennének a jegyek****.*

HD006N1: ***Én románul írom a minősítést, és magyarul a tantárgynevet.*** *De ez valószínű, hogy hibás így. Megszokás, meg a gyerek így hallja a kollégáitól, így jelent neki valamit az a minősítés, és én az elején próbáltam, hogy jó, kevésbé jó… De* ***annyira rossz ez a fordítás, ez az „elégséges", „jó", „nagyon jó"… Én nem érzem, hogy a gyereknek ez sokat mondana.*** *Mert túl elvont. Tehát ezért kéne a gyereknek inkább valami konkrét, számbeli minősítés.* ***Egyetértek a jegyek rendszerével****. Mert az neki konkrétabb, az ő gondolkodásához jobban igazodik, mint az ilyen FB* [=foarte bine; kitűnő], *elégséges, nagyon jó. S akkor* ***én láttam ezt, hogy így, románul talán kicsit többet mond nekünk, meg így hallják mindenkitől, mindenkitől… Hát sokan így hallják, s akkor én is rátértem erre.*** [K: Értem, és ezek az utóbbiak miért közepes fontosságúak?] ***Mert úgy nézem, hogy a gyermek fejlődésére nézve teljesen közömbös, hogy neki milyen nyelven írják meg az igazolását, míg az, hogy ha az ellenőrzőjét hogyha kinyitja, magyarul látja azt, hogy „környezetismeret", az fontos, tehát van köze ahhoz****. Az igazolásokhoz, az ugyancsak adminisztrációs dolgokhoz nincs annyira köze a gyereknek. Főleg kisiskolában.*

Eltérés azonban nemcsak az egyes térségek között van. A független mintás t-próba eredménye ($t(164{,}358) = -3{,}513$; $p<0{,}001$)[17] azt mutatja, hogy az idősebb korcsoportba tartozók fontosabbnak tartják (6.10c. ábra), hogy az oktatási intézményhez kapcsolódó kommunikáció anyanyelven történjen.

6.10c. ábra: Az oktatási intézményen belüli anyanyelvhasználat fontossága korcsoportok szerint

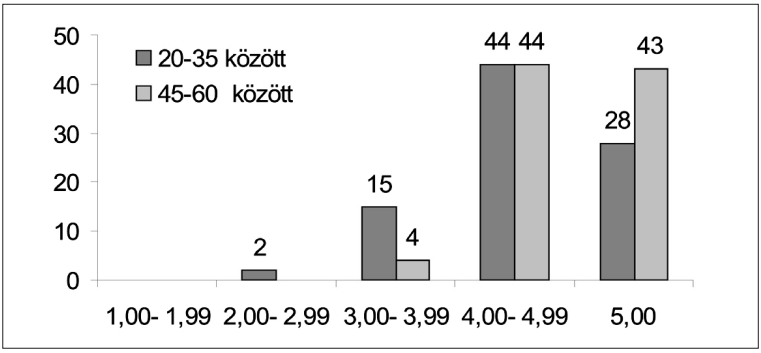

Az anyanyelvű oktatás igényének teljes körű felmérése érdekében **a szakmai továbbképzést biztosító magyar nyelvű tanfolyamokhoz fűződő attitűdök** vizsgálatát is szükségesnek tartottuk. Mivel a szakoktatás nyelve,

[17] Mivel a Levene-teszt szerint nem teljesült a szóráshomogenitás, ebben az esetben a Welch-próbát alkalmaztuk.

mint a fentiekben is láthattuk, általában a román, fontos volt, hogy az anyanyelvű tanfolyamokhoz való viszonyulást a román nyelvű képzések viszonylatában mérjük. Ezért a korábban említett, etnikai hovatartozás és oktatás tannyelve közötti összefüggést vizsgáló normatív jellegű kijelentést árnyaltuk: az adatközlőknek arra kellett válaszolniuk, hogy mennyire értenek egyet azzal, hogy: „Ha magyar ember egy tanfolyamot elvégezhet románul is, magyarul is, akkor inkább magyarul végezze el" (25. kérdés 1. pont). A 6.11. ábra jól mutatja, hogy ehhez a három régióban eltérően viszonyultak az adatközlők: bár az egyes térségek közötti szignifikáns eltérés egyértelműen a Hunyad megyei vélemények különbözőségéből fakad,[18] más kérdésekhez képest minden térségben kevesebb a maximális igényt sugalló válaszok száma, és nagyobb a „közepesen fontos" viszonyulásmódot tükrözőké. Az átlagértékek a következők: Hargita megye: 4,47, Maros megye: 4,42, Hunyad megye: 3,87.

6.11. ábra: Tanfolyamot inkább magyarul kell végezni

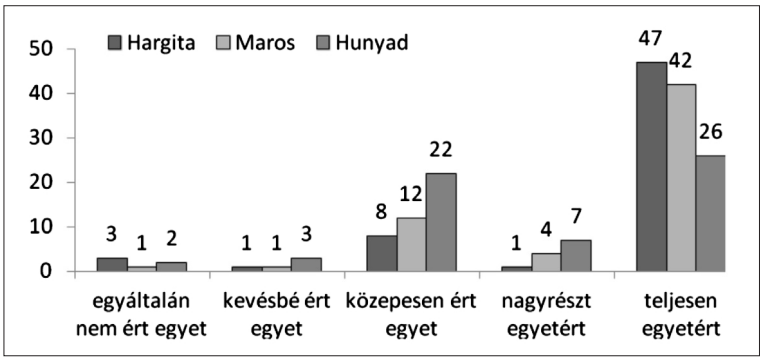

Az attitűdbeli különbséget az magyarázza, hogy míg a legtöbb adatközlő szerint az iskola olyan általános jellegű ismereteket nyújt, amelyeket könnyebb és célszerűbb anyanyelven megtanulni, a tanfolyamokhoz mint szaktudást biztosító képzési formákhoz könnyebben társul a román (szak)nyelvi ismeretek elsajátításának szükségessége.

> HR016F1: [Némi gondolkodás után:] ***Hát feles. Az attól függ, hogy a tanfolyamnak mi a lényege****. Mert ha tudja, hogy magyarul folytatja tovább,*

[18] A Hargita és Maros megyei válaszok között nincs jelentős különbség, viszont a Hunyad megyeiek szignifikánsan különböznek a Hargita megyeiektől ($t(118)=2{,}916$; $p<0{,}05$) és a Maros megyeiektől is ($t(118)=2{,}832$; $p<0{,}05$).

akkor logikus, hogy magyarul. De ha olyan az a tanfolyam, hogy… Ez a kérdésnek a lényege. Hogy mi az a tanfolyam. Sima tanfolyamot logikus, hogy magyarul végez mindenki.

MS021N2: *Hát mit mondjak? Az én véleményem szerint,* ***hogyha Romániába akar érvényesülni, ha csak magyarul végzi el, szerintem nehéz.*** *Őneki lenne nehéz, nem másnak. Tehát a diáknak vagy az egyetemistának.* [K: És akkor ezzel egyáltalán nem ért egyet, hogy inkább magyarul végezze el?] *Én, nekem, tehát ez egy olyan kényes kérdés, amit… Véleményt mondhatok.* […] ***Hát, mindenki saját maga tudja eldönteni, hogy mivel tud megbirkózni.***

MS104N1: *Esete válogatja, merthogy abban az esetben,* ***hogyha a magyar nyelvű tanfolyamot nem ismerik el ugyanúgy, mint a románt, akkor a diploma szempontjából értelmesebb, hogyha románul végzi el.***

HD020N2: ***Hát, attól függ, hogy minek használ.*** *Mert hogyha a munkahelyen használ, s románok közt dolgozik, akkor persze, hogy románul kell végezze… Ó, Istenem!*

Bár a fenti idézetekből látható, hogy mindkét korcsoporthoz tartozók között vannak olyan személyek, akik szerint a képzések tannyelve az elvégzés céljának függvénye, a fiatalabbak és idősebbek közötti szignifikáns eltérés ($t(178)= -2{,}210$; $p<0{,}05$) arra utal, hogy inkább a fiatalok azok, akik a tanfolyam nyelvét annak függvényében választják meg, hogy milyen célból iratkoznak be.

Az azonban, hogy a megkérdezettek 70,6%-a (N=127) szerint az anyanyelvű továbbképzést biztosító tanfolyamokat előnyben kell részesíteni a román nyelvűekkel szemben, nem jelenti a román nyelvű képzésektől való elzárkózást. Annak a kijelentésnek az értékelése, miszerint „Ha magyar ember egy tanfolyamot csak románul végezhet el, inkább mondjon le róla", rávilágít arra, hogy abban az esetben, amikor nincs lehetőség az anyanyelvű tanulásra, az adatközlők többsége (84,4%, N=152) számára fontosabbá válik maga a képzés, mint annak tannyelve (6.12. ábra).[19]

[19] Ez a kérdés egyben a románokkal, illetve a román nyelvvel szembeni távolságtartást is jól méri, hiszen ebben az esetben nehéz lenne bármilyen más okot találni az egyetértő válaszokra, itt ugyanis a szakmai előmenetelük lehetőségéről van szó. Éppen ezért ellenőriztük, hogy azok, akik ezzel a kérdéssel legalább közepesen egyetértettek (15%, N=27), mennyire értettek egyet az endogám házassággal mint társadalmi normával, valamint a román zenétől való elzárkózással kapcsolatos kijelentéssel. A válaszok között egy esetben sincs korreláció: a vegyes házassággal szemben ezeknek a személyeknek több mint egyharmada (37%, N=10), a román zenével szemben pedig több mint fele

Az átlagértékek: Hargita megye: 1,83, Maros megye: 1,53, Hunyad megye: 1,20.

6.12. ábra: Magyar ember zárkózzon el a román tannyelvű képzésektől

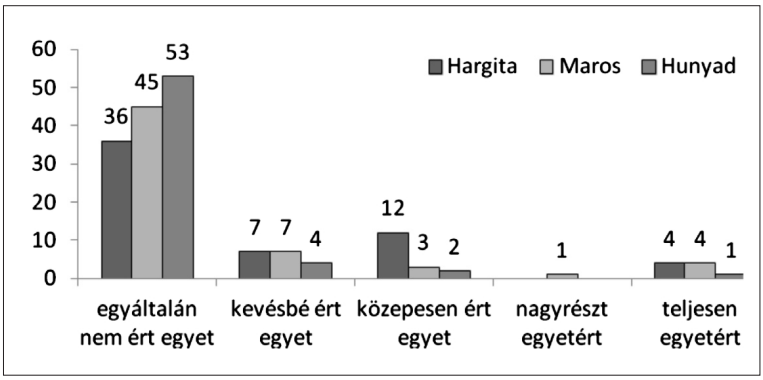

Az ábra mutatja ugyanakkor azt is, hogy a régiók között szignifikáns a különbség: míg a Hunyad megyeiek többsége (95%, N=57) elutasítja a román nyelvű képzéstől való elzárkózás elvárását, a Hargita megyeiek közül többen értettek egyet közepesen, illetve teljesen a kijelentéssel, a Maros megyeiek pedig a kettő között vannak. Az adatközlőknek a kijelentéssel szembeni attitűdjeit nem befolyásolja a román nyelvtudás szintje: a közepesen, illetve teljesen egyetértő személyek többsége (81,5% [a megkérdezettek 15%-a] N=27) saját bevallása szerint elég jól vagy nagyon jól beszél románul.

A fentiek alapján megállapíthatjuk tehát, hogy a felmért igények között az anyanyelvű oktatásnak csak bizonyos vonatkozásaiban van különbség az egyes régiókban: míg az adatközlők többsége régiótól függetlenül igényli és természetesnek tartja azt, hogy magyarként magyar tannyelvű iskolába járjon, illetve járassa gyermekét, ahhoz, hogy az iskolai oktatási folyamat egészében anyanyelvű legyen, eltérő módon viszonyulnak. (Ez azonban a kérdés megfogalmazásából is adódott.) Láttuk ugyanakkor azt is, hogy a magyar vagy vegyes tannyelvű iskolában megvalósuló többé-kevésbé adminisztratív jellegű kommunikáció anyanyelvűségét leginkább a Ma-

(51,9%, N=14) megengedőbb. Így azok, akik legalább közepesen egyetértettek azzal, hogy román nyelvű tanfolyamot akkor sem kell elvégezni, ha az magyarul nem végezhető el, minden valószínűség szerint a románokkal, illetve a román nyelvvel szembeni dacuknak adtak hangot.

ros megyeiek, általánosságban véve pedig inkább az idősebb generációhoz tartozók tartják fontosnak, amiből egyrészt arra következtethetünk, hogy az anyanyelvhasználat kérdésének leginkább ott van tétje, ahol a magyarok a népességnek megközelítőleg felét teszik ki, másrészt pedig arra, hogy a gyakorlat, a megszokás a fiatalabbakat nyitottabbá tette a hivatalos nyelv használatának irányába.

Ami a továbbképzést nyújtó tanfolyamokat illeti, ebben az esetben az anyanyelvű oktatást kevésbé tartják fontosnak amiatt is, hogy az adatközlők számottevő része szerint bizonyos esetekben a román nyelvű szakképzés célszerűbb. Ez a vélemény főként Hunyad megyeiekre jellemző, akiknek nincs lehetőségük anyanyelven fejleszteni szakmai tudásukat, de megvan hozzá a szükséges román nyelvtudásuk, hogy román nyelvű szakképzésben különösebb nehézség nélkül vegyenek részt.

6.7. Az anyanyelvű tájékozódás iránti igény

A nyelvi környezet vizsgálata során kiderült, hogy az egyes térségek között különbség van abban a tekintetben, hogy az adatközlők milyen nyelven tájékozódnak az eseményekről és a közéletről, és az is világossá vált, hogy a különböző szolgáltatások igénybevételével kapcsolatos döntése során az egyén csak részben érvényesít nyelvi szempontokat.

Ha azt vizsgáljuk, mennyire igénylik az **anyanyelvű írott sajtót és audiovizuális médiát**, látjuk, hogy a régiók között ebben a tekintetben is vannak különbségek. Mint a 6.13b. ábra is mutatja,[20] a három kérdést együttesen nézve ezt leginkább a Maros megyeiek tartják fontosnak: az ottani adatközlők 78,3%-a (N=47) számára fontos vagy nagyon fontos, hogy anyanyelvű újságot olvashasson, illetve magyar nyelvű rádió- és televízióműsorokat követhessen, míg 18,3%-ának (N=11) közepesen fontos, 3,3%-a (N=2) pedig nem igényli ezeket a szolgáltatásokat. A Hargita megyeiek igényei ettől nem térnek el jelentősen, a Hunyad megyeiek válaszai viszont szignifikánsan különböznek előzőktől ($t(118)=2{,}847$; $p<0{,}001$):[21] az adatközlők kétharmada (66,7%, N=40) 4 vagy 5 pontos értékelést adott erre, 13,3%-a számára a magyar nyelvű sajtó és audiovizuális média léte közepesen fontos, 20%-a pedig kevésbé vagy egyáltalán nem ragaszkodik ezekhez.

[20] A 6.13b. ábrán a 32. kérdés 16–18. pontjai pontozásának átlagértékei láthatók.
[21] L. a 9. melléklet 5. táblázatát.

6.13a. ábra: A magyar nyelvű sajtó és audiovizuális média hozzáférhetőségének fontossága (átlagértékek megyénként)

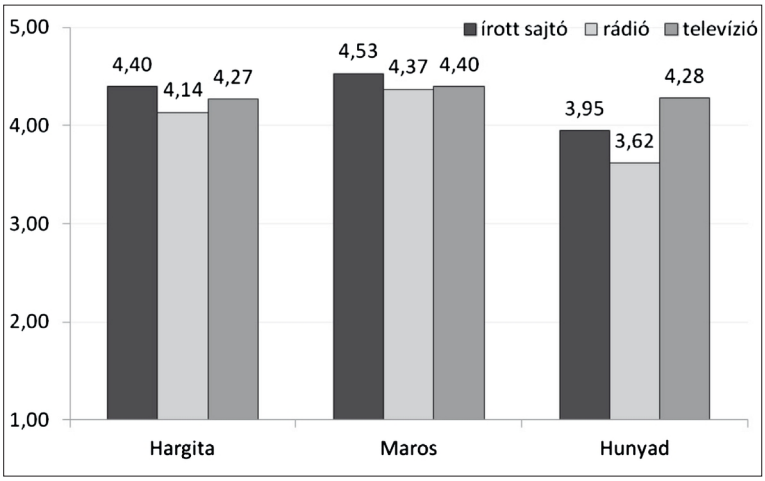

6.13b. ábra: A magyar nyelvű sajtó és audiovizuális média hozzáférhetőségének fontossága (a három kérdés együttes értékelésének eloszlása)

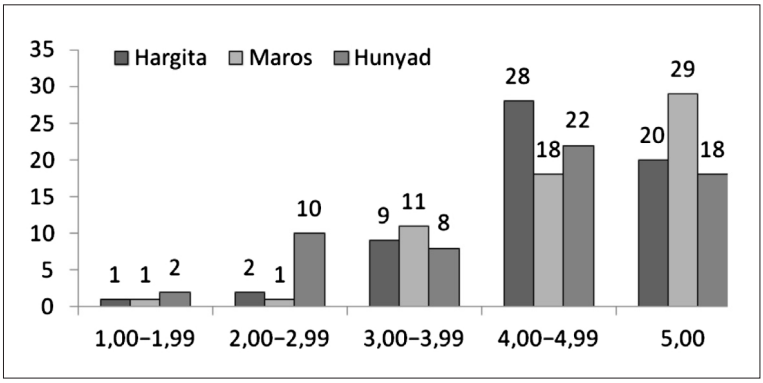

Különbség van ugyanakkor a korcsoportok között is (6.13c. ábra). A szignifikáns eltérés ($t(178)= -6{,}052$; $p<0{,}001$) abból adódik, hogy az idősebbekhez képest a fiatalabbak kevésbé tartanak igényt a magyar nyelvű szolgáltatásokra.

6.13c. ábra: A magyar nyelvű sajtó és audiovizuális média hozzáférhetőségének fontossága korcsoportok szerint

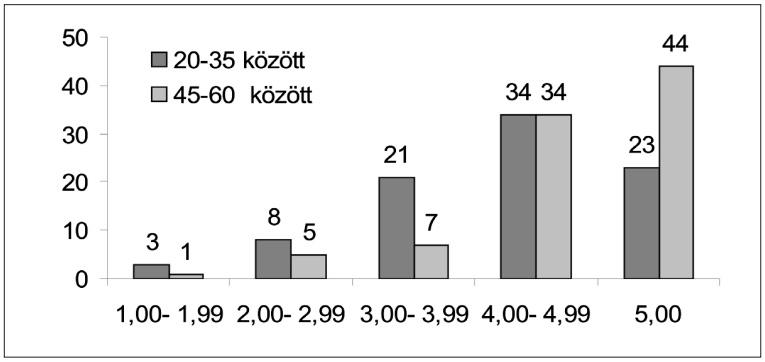

Amint a 6.13a. ábrán látjuk, az egyes szolgáltatástípusok értékelése Hunyad megyében különbözik a másik két régiótól abban, hogy itt az írott sajtóval és különösen a rádióval szemben a magyar nyelvű televízió(műsorok) hozzáférhetőségét tartják a legfontosabbnak. Mivel ennek fő oka az, hogy az adatközlők az adatfelvétel során inkább azt értékelték (nagyon) fontosnak (különösen Hunyad megyében), amihez az adatközlés idején hozzáfértek (vagyis inkább azt, hogy a meglevőkből mi mennyire fontos nekik, és kevésbé azt, hogy mi lenne fontos, ha lenne), egyértelmű, hogy az anyanyelvű sajtó és audiovizuális média hozzáférhetőségének fontossága tekintetében kimutatható régiók közötti eltérés gyakorlatilag a mindennapokban tapasztaltak alapján kialakult szokásokból, illetve az adott helyzet figyelembevételéből adódik.

Az anyanyelvű tájékozódás lehetőségének igénylése azonban – amint azt a nyelvi környezettel kapcsolatos vizsgálat is kimutatta – nem jelenti a más nyelvű információforrásoktól való elzárkózást. Ezt támasztják alá az audiovizuális médiával kapcsolatos, normatív jellegűen megfogalmazott kijelentések értékelései is. Annak értékelései nyomán, hogy magyar ember kizárólag magyar nyelvű televíziót nézzen, az átlagértékek (csökkenő sorrendben): Hargita megyében 3,58, Hunyad megyében 3,25, Maros megyében 3,10. A magyar nyelvű rádió hallgatását mint magyar emberrel szembeni elvárást hasonlóan értékelték az adatközlők; az átlagértékek ebben az esetben: Hargita megyében 3,68, Hunyad megyében 3,33, Maros megyében 3,33. Mint a 6.14. ábra is mutatja,[22] annak elvárása, hogy magyar ember magyar

[22] Az ábra a 25. kérdéssor 5. és 6. kijelentése pontozásának átlagértékeit mutatja (egyetértés azzal, hogy „Magyar ember magyar nyelvű tévét nézzen", illetve „Magyar ember magyar nyelvű rádiót hallgasson").

nyelvű rádiót hallgasson, és ilyen nyelvű televíziót nézzen, mindhárom régióban megosztotta a véleményeket: bár Hargita megyében jelentősen többen értettek teljesen egyet mindkét kijelentéssel, a régiók között a két médiatípust együtt nézve nincs szignifikáns különbség, tehát mindhárom régióban hasonló arányban nyitottak a más nyelvű audiovizuális információforrások irányába, főként a fiatalabb generációhoz tartozók.[23]

6.14. ábra: Magyar ember magyar nyelvű rádiót/tévét hallgasson/nézzen

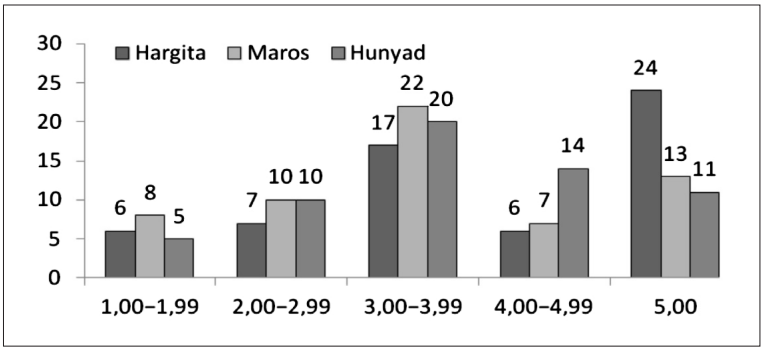

Az írott sajtó esetére más szerkezetű volt a kérdés, ezért az eredményeket nem hasonlíthatjuk össze az audiovizuális médiára vonatkozókkal: azt a kijelentést kellett értékelni az egyetértés mértéke szerint, hogy „Magyar ember olvasson románul is újságot". Ezzel a kijelentéssel inkább azokban a térségekben értettek egyet, ahol jelentős arányban élnek románok. Az átlagértékek a következők: Hunyad megye: 4,02, Maros megye: 3,15, Hargita megye: 2,85.

6.15. ábra: Magyar ember olvasson románul is újságot

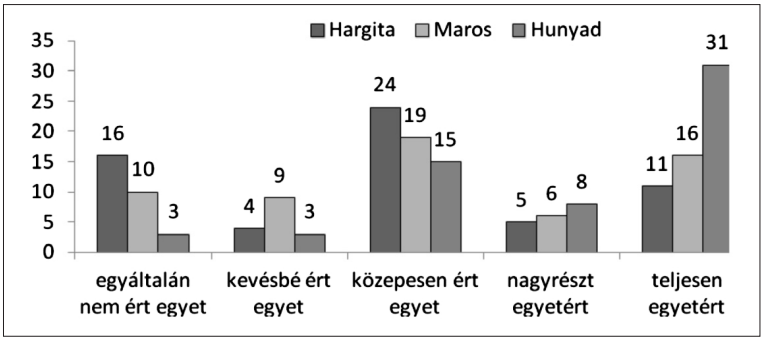

[23] A vizsgált korcsoportok közötti eltérés (t(178)= –2,150; p=0,033) arra utal, hogy főként a fiatalabbakat vonzza az idegen nyelvű audiovizuális média.

A régiók közötti szignifikáns eltérést[24] egyrészt az egyes térségekben élők román nyelvtudásának különböző szintje magyarázza,[25] másrészt a román közösséghez, illetve sajtóhoz való eltérő viszonyulás: míg a Hargita megyeiek véleményét többnyire a gyengébb román nyelvi kompetencia és a magyar nyelvű újságok hozzáférhetősége alakítja, Hunyad megyében a román sajtót fontos írott információforrásként látják. A megfogalmazott vélemények szempontjából Maros megye átmenetet képez a Hargita és Hunyad megye között: szinte azonos arányban voltak pozitív, semleges és negatív válaszok. Ezek indoklása is azt mutatja, hogy ebben a térségben a legkülönfélébb vélemények élnek a román sajtóval, illetve a román újság olvasásának (potenciális) céljaival kapcsolatban.

HR016F1: ***Is-is**. Hát, olvassa…*

HR110N1: *Hát, nem. Nem, mert hát **nem minden magyar ért románul**. Ha… tehát én tudom, hogy… nem. Nem, nem.*

MS021N2: ***Ha itt él, igen, mert a szavakat gyakorolja**. Tehát románul is, nem azt mondom, hogy…*

MS102F2: *Nem, ez… Mondjuk, **jó, hogyha tudja, hogy miket gondolnak rólunk**. Mondjuk, ez egy olyan kettes.*

MS104N1: *…elvileg **nem lesz baja attól, hogy elolvassa a román újságot**. Tehát ez most… Nem tudom eldönteni. Én nem látok semmi rosszat abban, hogy valaki elolvassa például a Népújságot is, és a Cuvântul Libert is, mert **lehet, hogy más híreket talál benne**.*

MS111F2: *Hát, **egyetértek, hogy tudja a másiknak is a véleményét**. Tehát olyan közepes.*

HD001F2: ***Olvassa a magyart**, ha magyar.*

HD005F2: *Normális dolog. Hát, **az információ az, hogy bejöjjön minél több… és… az nem számít, a nyelv, csak hogy megtaláld… Azért újság, nem?***

---

[24] A Hargita és Maros megyeiek válaszai között nincs jelentős eltérés, azonban szignifikáns a különbség a Hargita és Hunyad megyeiek ($t(118)= -4{,}901$; $p<0{,}001$) válaszai, illetve a Maros és Hunyad megyeieké között is ($t(118)= -3{,}622$; $p<0{,}001$).

[25] A megkérdezettek román nyelvtudásának szintje szignifikánsan ($\chi^2(4, N=158)=34{,}095$; $p<0{,}001$) összefügg azzal, hogy milyen mértékben értettek egyet ezzel a kijelentéssel.

Ami az **anyanyelvű számítógép- és internethasználat igényét** illeti, ez inkább az egyén kialakult szokásaival függ össze: a Hunyad és Hargita, illetve Maros megyei válaszok közötti szignifikáns különbség[26] tulajdonképpen az adatközlők mindennapi gyakorlatát tükrözi.[27] Tehát, amint a 6.16b. ábrán is látszik,[28] a két kérdéshez együttesen elsősorban a Hargita és Maros megyében élők viszonyultak pozitívan: mindkét térségben az adatközlők 68,3%-a (N=41) tartja (nagyon) fontosnak, hogy ezen a téren is használja anyanyelvét, míg a Hunyad megyeiek 40%-a (N=24) ezt közepesen tartja fontosnak, 16,7%-a (N=10) pedig kevésbé vagy egyáltalán nem.

6.16a. ábra: A magyar nyelvű számítógép- és internethasználat fontossága (átlagértékek)

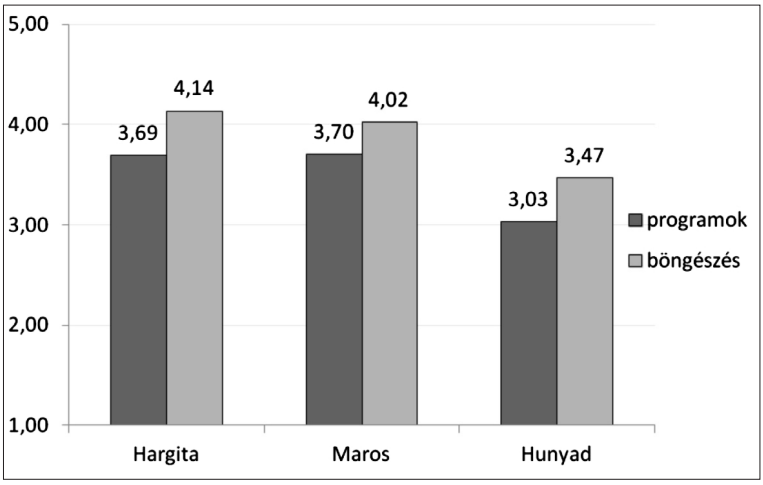

[26] A Hargita és Hunyad megyei válaszok közötti eltérés t(118)=2,868; p<0,05, a Maros és Hunyad megyeiek közötti pedig t(118)=3,252; p<0,001. A Hargita és Maros megyei válaszok között nincs szignifikáns különbség.

[27] A magyar nyelvű számítógépes programok iránti igény összefügg az adatközlők által használt programok nyelvével, ugyanakkor a magyar nyelvű oldalak olvasásának fontossága is a tényleges gyakorlattal. Az utóbbi esetben azonban végső soron a tényleges gyakorlat is a fontosságot fejezi ki, hiszen ha van internetelérése, ki-ki maga dönti el, milyen nyelven olvas az interneten. (Az összefüggések szignifikanciája statisztikailag nem megbízható, mivel a cellák több mint 20%-ának értéke 4-nél kisebb.)

[28] Az ábra a 32. kérdéssor 14–15. kérdése pontozásának átlagértékeit mutatja, vagyis hogy mennyire tartják fontosnak, hogy a számítógépes programok magyar nyelvűek legyenek, illetve hogy magyarul tájékozódjanak az interneten.

6.16b. ábra: A magyar nyelvű számítógép- és internethasználat fontossága (a két kérdés együttes értékelésének eloszlása)

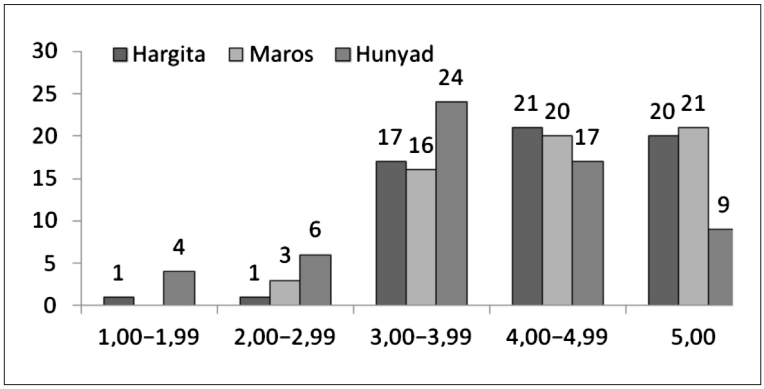

Mint látjuk, az interneten való böngészést mindhárom megyében fontosabbnak tartják, mint a számítógépprogramok nyelvét. (Meg kell itt jegyeznünk, hogy az internethasználat esetében az anyanyelvhasználat kérdése nem tartozik a nyelvi jogok körébe, hiszen akinek van hozzáférése az internethez, maga dönti el, milyen nyelvű honlapokat látogat.)

Az igények és az eltérő nyelvismeretből fakadó különböző szokások közötti összefüggésre utal a korcsoportok közötti szignifikáns különbség is ($t(178)= -6{,}052$; $p<0{,}001$) annak tekintetében, hogy milyen mértékben tartják fontosnak az anyanyelv használatát a számítógép- és internethasználat során: míg ugyanis a fiatalabbak számára kevésbé jelent gondot az idegen (főként angol) nyelvű számítógép-használat, illetve böngészés, az idősebbek a magyar programokat, illetve internetes oldalakat részesítik előnyben.

6.8. Az anyanyelvhasználat fontossága a hivatalos ügyek intézése során

A **polgármesteri hivatallal folytatott kommunikáció** nyelve tekintetében a tényleges gyakorlatban, mint láttuk, szignifikáns a különbség az egyes térségek között (l. a 3.43–3.48. táblázatokat). Az anyanyelvűség aránya nemcsak régiók, hanem a kommunikáció típusa szerint is különböző: magyar nyelvű szóbeli ügyintézésre akár a szórványban is nyílhat alkalom, ennek lehetősége pedig a magyarság arányával egyenes arányban nő; az írásbeli kommunikáció esetében viszont – akár a magyarság arányától füg-

getlenül is – sok minden múlhat a helyzeten, de azon is, hogy az alkalmazandó szabályozás mennyire állandó vagy változó.

Azt, hogy a megkérdezettek mennyire tartják fontosnak és implicite mennyire igénylik, hogy a polgármesteri hivatallal való kommunikáció során használhassák anyanyelvüket, a 34. kérdéssor vizsgálta (7 kérdés). Az eredményeket a 6.17a–b. ábra mutatja.

6.17a. ábra: A magyar nyelv használatának fontossága a polgármesteri hivatallal folytatott kommunikáció során (a hét kérdés együttes értékelésének eloszlása)

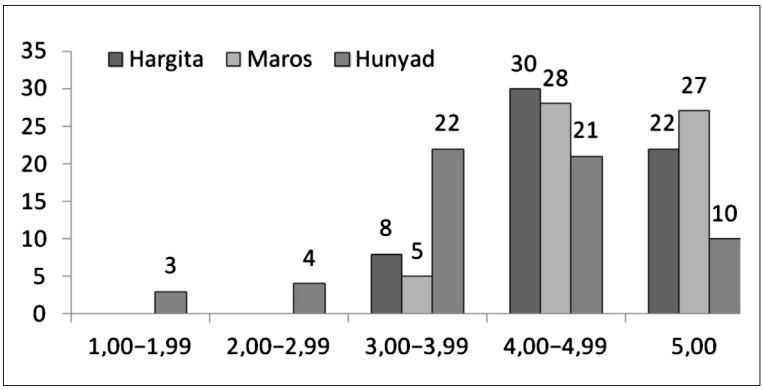

Mint a 6.17a. ábrán is látszik, a kérdéskörrel kapcsolatban régiónként eltérőek a válaszok: míg a Hargita és Maros megyei átlagértékek között nincs jelentős különbség, a Hunyad megyeieké szignifikánsan eltér mind a Hargita ($t(85{,}362)=4{,}657$; $p<0{,}001$), mind a Maros megyeiekétől ($t(83{,}771)=5{,}380$; $p<0{,}001$).[29]

Az eltérés abból ered, hogy míg a Hargita megyeiek 86,7%-a (N=52) és a Maros megyeiek 91,7%-a (N=55) minden kérdést fontosként vagy nagyon fontosként értékelt, a Hunyad megyeieknek csak 51,7%-a. Azonban a kérdéskörrel kapcsolatos 5 pontos válaszok mögött sem ugyanazon tényezők állnak: míg a Hargita megyeiek magyarázataiból az derült ki, hogy az anyanyelvű kommunikáció főként a hiányos román nyelvtudás miatt nagyon fontos, a Maros és Hunyad megyeiek ebben a lehetőségben nemcsak a könnyebb önkifejezés, hanem az elfogadottság érzetének fontosságát is látják, ugyanakkor az is felmerült, hogy – mivel ebben a szférában hosszú

[29] Mivel a Levene-tesztek szerint nem teljesült a szóráshomogenitás, mindkét esetben a Welch-próbát alkalmaztuk.

ideje a román nyelv a domináns – a magyar nyelvhasználat a magyar hivatalos nyelvi regiszter megismeréséhez is fontos lenne.

> MS023N2: *Azért, mert mi tudunk románul, de ha odamegyünk, s* ***ha magyarul szólnak hozzánk, akkor jobban esik****.*

> MS108N1: *Hát, egyszerűen így a helyes. Mert én is például úgy vagyok, hogy nekem is… sokszor, őszintén, kell gondolkozzak. Én tudom, hogy a néptanács az primărie* [=polgármesteri hivatal]*, de* ***sokszor nem jut eszembe, hogy állj meg, most mi is az a „primărie" magyarul****. S annyira idegesítő, hogy, hogy egy, egy olyan városban élünk, ahol románok is, magyarok is egyaránt nagyon sokan vannak. És* ***így a helyes szerintem. Mindegyik a saját anyanyelvén tudja, hogy mi az az illető intézmény neve vagy bármi****.*

> HD026N1: ***Minden fontos, mert nekünk, a magyaroknak, na…*** *minden fontos. Ha van, akivel kommunikálj, akivel ott… akkor ezek mind meglennének.* […] *Hogyha magyarnak születtél, akkor minden az anyanyelveden kell hogy legyen, történjen, és akkor jobban kifejezi mindenki magát, jobban esik, hogy…* ***ha má', ha má' magyarok vagyunk, akkor legyen mind… legyen, ez a jó, nem?***

> HD117F1: *Hát, azért, mert fontos, mert… Hogy magyarázzam meg?* ***Mert úgy lenne jó, hogy magyarul is írja, meg magyarul is írhassunk valamit, egy papírt, hogy magyarul is kapjunk választ meg minden.*** *Csak ez nem lesz, de na. Én most mondtam, hogy fontos, de… Ez nem lesz soha.*

A 6.17a. ábra azt is mutatja, hogy bár Hunyad megyében a legnagyobb azoknak aránya, akik válaszaikban közepesen (36,7%, N=22) vagy kevésbé, esetleg egyáltalán nem tartották fontosnak ilyen környezetben használni anyanyelvüket (11,7%, N=7), ami azzal is összefügg, hogy a legtöbb kérdésben megjelölt helyzetre a törvény ebben a megyében nem biztosítja ennek a lehetőségét, Hargita és Maros megyében is volt 8, illetve 5 olyan adatközlő, aki az átlagértékek szerint közepesen fontosként értékelte ezeket, ami azt mutatja, hogy a polgármesteri hivatallal folytatott anyanyelvű kommunikáció fontosságának megítélésében egyetlen térség sem teljesen egységes. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy az anyanyelvhasználatot ilyen környezetben közepesen vagy annál kevésbé fontosként értékelő Hargita és Maros megyei adatközlők mindegyike úgy tudja, hogy ezekre a helyzetekre a törvény nem írja elő kötelezően az anyanyelvhasználat lehetőségének biztosítását, vagy nem tudja, hogy van-e joguk a magyaroknak magyarul kommunikálni az intézménnyel, világos, hogy az ő esetükben a fontosság

értékelését polgármesteri hivatalban érvényesíthető nyelvi jogokkal kapcsolatos, a gyakorlatból kikövetkeztetett vagy attól függetlenül kialakult elképzelés határozza meg.

A polgármesteri hivatalbeli anyanyelvhasználat fontosságának megítéléséről többet is megtudunk, ha az adatokat a kérdések szerint lebontva nézzük (6.17b. ábra):

6.17b. ábra: A magyar nyelv használatának fontossága a polgármesteri hivatallal folytatott kommunikáció során (átlagértékek)

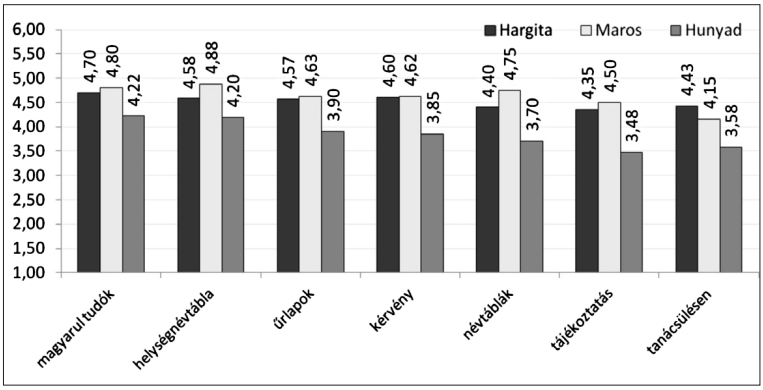

A 6.17b. ábrán az egyes kérdések a három megye átlagának csökkenő sorrendéjében vannak elrendezve. Megfigyelhetjük, hogy mindegyik kérdés esetében a Maros megyei átlagértékek a legmagasabbak, kivéve a legkevésbé fontosnak tartott utolsót (hogy ti. a tanácsüléseken a magyarok magyarul szólalhassanak fel), ahol a legmagasabb érték a Hargita megyei. Ez arra vall, hogy a Maros megyeiek számolnak azzal, hogy ahol magyar és román tanácsosok is vannak, és a magyar tanácsosok tudnak is megfelelően románul (hiszen oda eleve olyanokat is szoktak jelölni, akik tudnak), ott a magyar nyelv használata – legalábbis az adatközlők egy részének véleménye szerint – csak felesleges bonyodalmat okoz. Hargita megyében viszont, ahol a helyi tanácsok legnagyobb részében csak magyarok vannak, és a tanácsüléseket is magyarul tartják, legfeljebb az okozhat gondot, hogy a jegyzőkönyvet utólag románul kell megfogalmazni. A tanácsüléseken történő anyanyelvhasználathoz való jog biztosításának tehát itt gyakorlati szempontból nincs nagy fontossága azon túl, hogy a törvény ezt ne tiltsa meg, hiszen ez itt úgyszólván magától is érvényesül, és ott helyben nem is

kell senkivel szemben megvédeni, a szimbolikus fontossága viszont olyan nagy, hogy ennek a kérdésnek az átlagértéke, egyedül Hargita megyében, nagyobb, mint a két előzőé, holott a lakosság anyanyelvű tájékoztatása a tanácsülések napirendjéről és határozatairól, illetve az intézmények magyar nevének kifüggesztése sokkal több embert érint, ráadásul az utóbbinak a szimbolikus fontossága sem elhanyagolható. Hogy ez miért van így mégis, akkor érthetjük meg, ha figyelembe vesszük, hogy az adatközlők számára a magyar nyelvhasználat a tanácsülésen egyfajta szimbolikus nyelvi térfoglalás, amely ebben az esetben a hatalomgyakorlás területén történik.

Egyébként a három megyét együtt nézve az adatközlők a hét kérdés közül ezt értékelték a legkevésbé fontosnak, hiszen azt, hogy az őket képviselők milyen nyelven beszélnek ilyenkor, nem érzik olyannak, mint ami őket közvetlenül érintené, másrészt pedig minél kisebb a magyar lakosság aránya egy településen, annál hajlamosabbak úgy látni, hogy az anyanyelvhasználat bonyolultabbá tenné a megbeszélés folyamatát, a tolmácsolás pedig félreértésekhez vezethetne.

> MS101F1: *Közepesen fontos, mert* ***félreértheti a másik, aki nem tud magyarul, ha tolmácsolni kell utána.***

> MS102F2: *Most én itt ismerem a tanácsosok álláspontját is. Ők azt mondják, hogy* ***kétszer annyit tartana minden gyűlés, ha ők elmondanák magyarul, és a tolmács mondaná románul****. És azonkívül* ***a tolmács néha egy-egy árnyalatot azért úgy eltéveszt****. Tehát ők, úgy tudom, hogy azért szoktak románul beszélni. Egyrészt, hogy biztosak legyenek abba, hogy az hangzik el, amit mondani akarnak, másrészt, hogy lerövidítsék, mert amúgy is órákat, hosszú órákat tart.* ***Tehát én, én itt ezt nem veszem ilyen abszolút fontosságúnak.*** *Ez inkább hármas. Mert* ***ha ők jól tudnak románul, akkor egyszerűbb a dolog****.*

> MS106N1: ***Hát, az már ízlés dolga****. Tehát hogy ők hogy beszélnek benn, az már ilyen „mutual respect", tehát hogy kölcsönös tisztelet kérdése is. A lényeg, hogy a tájékoztatás az legyen magyar nyelven is, hogy az egyszerű ember is tudja, miről van szó.* ***Az már annyira nem fontos, hogy ők hogy beszélnek. Tehát persze, jobban nézne ki, meg szebb volna, de… jobban örvendenék egy magyar orvosinak, mint ennek a határozatnak****, mondjuk.*

> MS105F1: *Bennem pedig az merült fel ezekben a kérdésekben, hogy egyrészt eleve van egy nagyon-nagyon túlbonyolított bürokrácia, amit ha egy másik nyelvvel túlbonyolítasz… Tehát rendben van, hogy tanácsülés, és akkor lehe-*

tővé tenni azt, hogy magyarul is beszéljenek a tanácsosok, és akkor utána lefordítják, vagy így tovább. Tehát hogyha konkrét dolgokról van szó, akkor ez nehezen megvalósítható szerintem, és egyszerűen ez a… ***Egyrészt a rengeteg bürokráciára még rátenni két lapáttal, azért mert most… mert most én úgy gondolom, hogy a legjobb az, hogyha ezt én magyarul csinálom, de ezzel gyakorlatilag akadályozhatom az egész történetet****, hogyha mit tudom én, 51 százalék a másikoknak nem érti, és ugyanolyan joggal megkérdik azt, hogy fordítsák le. És akkor elmegy a fordítóhoz, és rá két napra elolvassák, és rá négy napra születik egy döntés, akkor ez, akkor ez gáz. Tehát hogy ez így nem működik. Tehát hogy van ennek egy pragmatikai funkciója, és egy olyan alapfeltevés ebben azért, hogy valamilyen szinten a román nyelvet azért csak kell tudni. Viszont ott amikor,* ***amikor szimbólumszerűen is megjelenik, tehát a helységnévtábla, vagy ezek a kitevések, amik vannak, tehát címkék, ott, ott egyszerűbb megvalósítani. Mert az egy egyszeri alkalom, amit oda kitesznek, és vége****.*

Az eredmények azt is mutatják, hogy a megkérdezettek mindhárom régióban leginkább az anyanyelvű szóbeli kommunikációt (vagyis azt, hogy a polgármesteri hivatalban legyen olyan személy, aki a magyarokkal tud magyarul beszélni) és a település magyar nevének kifüggesztését tartják a legfontosabbnak. Míg a szóbeli ügyintézés kiemelt fontosságát az magyarázza, hogy ez mindenki számára a könnyebb elboldogulást jelenti, illetve mint fentebb is láttuk, bizonyos esetekben az etnikai másság elfogadásából fakadó biztonságérzetet nyújtja, a településnevek magyarul történő kiírását legtöbben nagy szimbolikus értéke miatt tartják nagyon fontosnak, sőt Maros megyében még a hivatalban megvalósuló anyanyelvű kommunikációnál is fontosabbnak.

MS102F2: *Igen, ez is ugyanúgy.* ***Jelképes is. Tehát az ember inkább otthon van benne****.*

MS026N2: *Hát, könnyebb. Mit tudom én, valahogy úgy könnyű a falu neve. Hosszabb. Nálunk. Mert* Band *vagy* Mezőbánd*, nem mindegy. De* ***úgy valahogy könnyebb, a miénk****.*

HD006N1: *Az emberek fejében szerintem az nagyon fontos, hogy* ***ez az én földem, itt lakom, akkor legyen ennek magyar neve. Míg a polgármesteri hivatal abszolút nem az enyém****, tehát nem szülőföldem,* ***az egy intézmény, nincs közöm hozzá****. Ilyen szinten.*

HD009F1: *Az fontos. Ötös.* ***Hogy tudják, hogy vannak magyarok ottan****.*

Az egyes térségek között lényeges különbség van viszont abban a tekintetben, hogy milyen fontos számukra az, hogy írásban is fordulhassanak magyarul a hivatalhoz. Az eltérés azonban nemcsak az igényt kifejező válaszok arányaiban, hanem azok magyarázatában is megmutatkozik: míg a Hargita megyei adatközlők leginkább arra hivatkoztak, hogy ők maguk vagy a környezetükben élők magyarul jobban megértik vagy megértenék, Maros megyében a magyar nyelv ilyen szituációban történő használatának inkább szimbolikus értéke van, Hunyad megyében pedig, ahol az erre vonatkozó törvény szerint ezt amúgy sem kötelező alkalmazni a magyarok alacsony számaránya miatt, azért tulajdonítanak ennek kisebb fontosságot, mert már hozzászoktak a román nyelvű ügyintézéshez, és ezt általában természetesként fogadják el:

> HR110N1: ***Hát az is fontos, mert aki nem tud se írni, se olvasni*** [románul]***, nem is ért****, tehát ez a baj, hogyha nem is érti, akkor…*

> MS102F2: *Igen, hát* ***ez az otthonosságérzéshez szükséges****, ez is ötös.*

> HD011N2: ***Hát, általába mindent románul intézünk****. Ahova menyünk, ahol…* [K: És megszokták…?] ***Megszoktuk, hogy mindenki románul beszél****. Azt mondtam, hogyha itten lenne tanács, itten lenne a polgármesteri hivatal, itten Keresztúron, akkor fontosabb lenne, hogyha lenne magyar polgármester vagy valaki. De hát hogy bemenyünk Dévára, ott mindenütt románul beszélünk.* [K: És így nem érzi fontosnak azt, hogy…?] ***Nem hiányzik, nem, nem hiányzik****.*

A polgármesteri hivatalon kívüli **más hivatalos ügyek intézése** kapcsán a fontosság megítélésében mindhárom erre vonatkozó kérdés[30] esetében a Maros megyei átlagértékek a legmagasabbak, nagyon kicsivel a Hargita megyeiek fölött, a Hunyad megyeiek pedig észrevehetően alacsonyabbak, ami azzal is összefügghet, hogy az ő környezetükre a törvény nem írja elő az anyanyelvhasználat lehetőségének kötelező biztosítását ilyen helyzetekben (6.18a. ábra). A 6.18b. ábrán az is látszik, hogy a három régióban együtt az adatközlők 21,1%-a (N=38) minősíti közepesen fontosnak ezt a kérdéscsoportot.

[30] L. a kérdőív 32. kérdésének 23–25. pontjait.

6.18a. ábra: Az anyanyelvű hivatalos ügyintézés fontossága (átlagértékek)

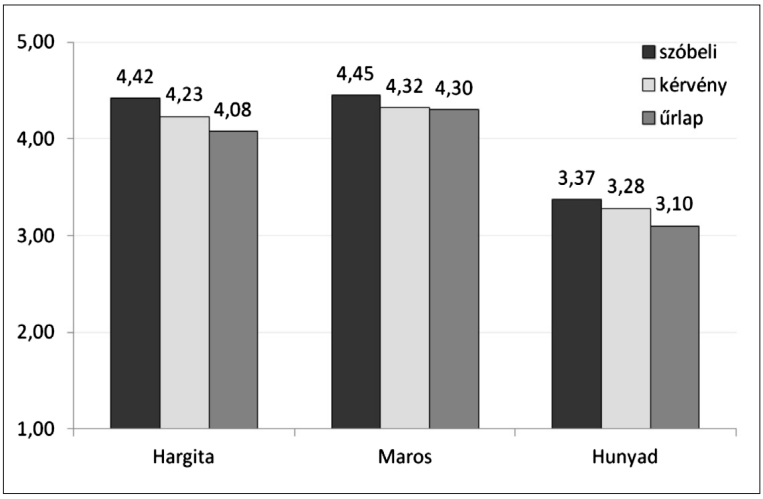

6.18b. ábra: Az anyanyelvű hivatalos ügyintézés fontossága
(a három kérdés együttes értékelésének eloszlása)

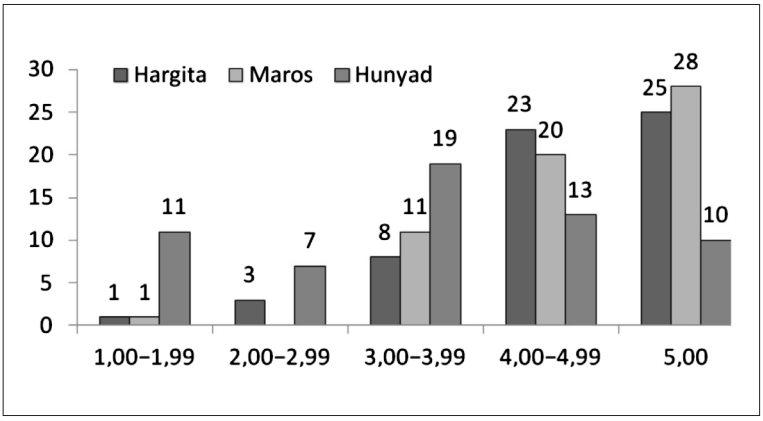

A 6.18a. ábrán az is szembetűnik, hogy az adatközlők ebben az esetben is leginkább a szóbeli ügyintézés esetében tartják fontosnak az anyanyelvhasználat lehetőségét. Ez azért is van így, mert bár a megkérdezettek többsége (66,1%, N=119) szerint egyszerűbb, gyorsabb lenne magyarul ügyeket intézni, írásban a román nyelvű ügyintézéshez vannak hozzászokva, és emiatt több adatközlő számára könnyebb a román hivatali nyelvi regiszterben gondolkodni, fogalmazni, mint magyarul.

HR023N2: *Hát, szerintem fontos, mert* ***jobban megértsük****.*

HR107F2: *Az, hogy hivatalos kérvénynek a fogalmazásánál már* ***szinte ott vagyunk, hogy románul könnyebb megfogalmazzam, mint magyarul****. Mindenhol románul kérték, úgy fogalmaztuk, már szinte könnyebb.*

MS108N1: *Hát, az nagyon fontos lenne.* ***Mert nagyon oda kell figyelni, ha nem*** [egyébért]***, hogy valamit el ne rontsak, akkor már kezdheted megint elölről, időveszteség, türelmetlenség, minden****, tehát jó lenne*.

MS023N2: ***Hát, nekem már könnyebb*** [románul]. *A finánccoknál* [=adóhivatalban] *vagy egészségügynél. Mindenhol a nyomtatványok lényegébe románul vannak. Tehát nekem…* [K: Tehát ha megjelennének magyarul is, akkor mondjuk románul csinálná, mert azt már érti, s tudja, hogy mi van ott?] *Hát, lehet, hogy igen, mert most… a kockákat… nem kell elgondolkozni, hogy hogyan is, mit is írjak, hogy pontos legyen… most, tehát* ***az idő bemossa az emberbe, hogy automatikusan tudod, hogy mit hova írjál****.*

HD009F1: [Hogy hivatalos ügyek intézése során használja a magyar nyelvet, az miért kevésbé fontos?] *Hát, mondom. Csak az a véleményem, hogy* ***mi kisebbségbe vagyunk, magyarok vagyunk, és akkor szerintem minden ember kell tudjon… kell tudja az ország nyelvét, nem hogy…*** *Régebb, legalábbis régebb nem volt ez a lehetőség, most már tudomásom szerint vannak ilyen lehetőségek, hogy… legalábbis úgy értettem, hogy például sofőriskolát is magyarul végezni. Nem tudom, hogy mennyire igaz. Csak úgy hallottam. Na.* ***Az unokatestvéremnek ottan Sóváradon, Szováta mellett az neki nagy gond volt, mikor csinálta az iskolát, mert nem tudott semmit románul,*** *akkor kellett menjen vizsgázni románul* [nevet]. *Úgyhogy neki az nagyon nehéz volt.* ***Nekem viszont nagyon egyszerű volt****.*

Az ehhez a kérdéskörhöz való viszonyulást árnyalja a 24. kérdéssor 14. pontjában szereplő normatív jellegű kijelentéssel való egyetértés foka („Magyar ember, ha teheti, olyan helyen intézze hivatalos ügyeit, ahol magyarul beszélhet."). A 6.19. ábrán jól látszik, hogy mindhárom régióban jelentős a teljesen pozitív attitűdöt sugalló válaszok száma, a régiók között ebben az esetben nincs feltűnő különbség. Az átlagértékek: Maros megye: 4,18, Hargita megye: 4,12, Hunyad megye: 3,97.

6.19. ábra: A magyar nyelvű hivatalos ügyintézést biztosító helyeket kell választani

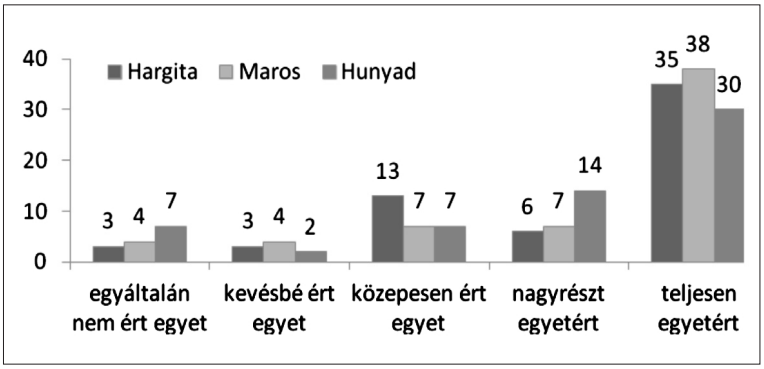

Az adatokból az is látszik, hogy bár Hargita és Maros megyében a megkérdezettek többsége (80%, N=48) fontosnak, illetve nagyon fontosnak tartja, hogy hivatalos ügyeit anyanyelvén intézhesse, a Hargita megyeiek 11,7%-kal, a Maros megyeiek pedig 5%-kal kevesebben értenek egyet a szóban forgó kijelentéssel, esetükben tehát az egyetértés fokát nemcsak a nyelvhasználat igénye, hanem más tényezők (is) alakítják (például annak a figyelembevétele, hogy hány helyen és milyen ügyek intézésekor lehet egyáltalán lehetőség a választásra). Ezzel szemben a Hunyad megyeiek esetében az anyanyelvű ügyintézést fontosnak tartókhoz (38,3%, N=23) képest szinte kétszer annyian (73,3%, N=44) értenek egyet teljesen (30) vagy nagyrészt (14) a kérdésbeli kijelentéssel. A szórványvidéken tapasztalható attitűdbeli különbség abból adódik, hogy a hivatali anyanyelvhasználat fontosságára vonatkozó kérdésekre több adatközlő nem azért adott kisebb pontértékű választ, mert ő arra nem tartana igényt, hanem mert a környezetében úgysincs lehetősége arra, hogy éljen az éppen szóban forgó joggal. A kérdésbeli kijelentés viszont közvetlenül nem rá vonatkozik, hanem a „magyar emberre".

Ez viszont nem jelenti azt, hogy a nyelvi jog igényét általában véve a konkrét tapasztalat határozná meg, hiszen ha összehasonlítjuk a polgármesteri vagy más hivatalban az adatközlők által tapasztalt lehetőségekre vonatkozó, illetve az ilyen környezetben történő anyanyelvhasználat igényét tükröző eredményeket, világossá válik, hogy ezek nem függenek össze: a magyar nyelv használatához legtöbb adatközlő pozitívan viszonyult, akár volt alkalma megtapasztalni az anyanyelvű ügyintézés előnyeit, akár nem.

6.9. Az anyanyelvű vallásos élet iránti igény

Mint a korábbiakban láttuk, a vallásos élet gyakorlása során használt nyelv tekintetében nincs szignifikáns különbség az egyes megyék között, azonban szórványvidéken – szemben azokkal a régiókkal, ahol a magyarság a lakosságnak legalább felét képezi – ezen a területen is számolnunk kell a magyar nyelvűség háttérbe szorulásával.

A 6.20. ábra jól mutatja, hogy a kérdőív 32. kérdésének 19. pontjára adott válaszokból megítélhetően a magyar nyelv használatának fontossága a szülőkkel, illetve gyermekkel folytatott anyanyelvű kommunikációéhoz közelít.[31] Az átlagértékek a következők: Maros megye: 4,87, Hunyad megye: 4,83, Hargita megye: 4,71.

6.20. ábra: Az anyanyelvű templomi szertartások fontossága

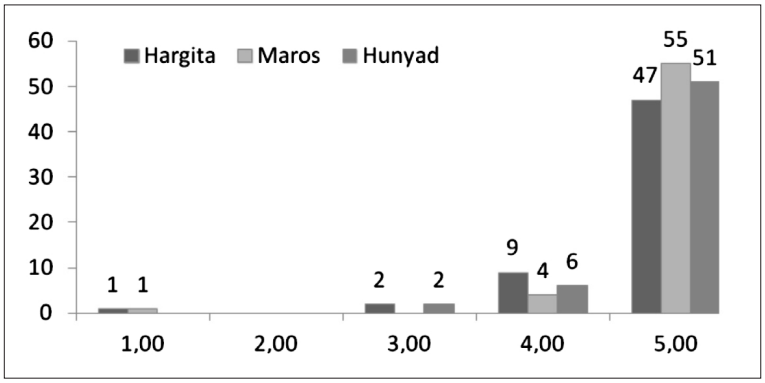

Az adatközlők nagy részének erős ragaszkodása ahhoz, hogy a templomi szertartások magyar nyelvűek legyenek, egyrészt abból fakad, hogy az anyanyelvűség a hitélet bensőségességét biztosítja, másrészt viszont több adatközlő esetében is a saját tapasztalatok alapján végiggondolt lehetőségektől való idegenkedésre vezethető vissza.

> HD011N2: *…mi Piskire megyünk a templomba. Mert a fiam, volt itten ő, na, ő kántor Piskin a templomba, s akkor oda megyünk. Mert mindegy, hogy*

[31] Egyes adatközlők még a családtagokkal folytatott anyanyelvű kommunikációnál is fontosabbnak ítélték a templomi szertartások magyar nyelvűségét: míg az előbbit egyszerűen nagyon fontosnak ítélték, az utóbbi említésekor jelezték: az ötfokozatú skála kevés ahhoz, hogy ennek fontosságát érzékeltetni tudja.

hova mensz a templomba. De hogyha ő ott van, akkor oda szoktunk menni. S ottan vannak katolikusok, de románok. Na, s akkor a misén a Miatyánkot, az… Evangéliumot… két nyelven, és a prédikáció magyarul s románul. Enynyit a miséből. Na, s az… me' vannak, Piskin vannak román katolikusok. [Később: K: Mennyire tartja fontosnak, hogy a templomban a szertartások magyarul legyenek?] ***Ez ugyanaz, az ötös. Szóval hogy mondjam, nem, nem zavar, hogy Piskin, ahova menyünk, hogy románul is elmondja az Evangéliumot s a prédikációt, ez egyáltalán nem zavar, úgyhogy…*** [K: De hogyha csak románul lenne, az zavarná-e?] ***Hát, persze, hát mi magyarul imádkozunk, minden****.*

MS102F2: *Most ez végül is egy nehéz kérdés, mert katolikusként, mit tudom én, Olaszországba is be tudtam kapcsolódni.* ***De itthon, itthon fontos azért, hogy magyar legyen, mert itthon az alternatíva, az, az valószínű, hogy a román lenne****. S az viszont nagyon idegenül hatna, úgyhogy ötös, ötös ez is.*

MS104N1: ***Furcsa lenne katolikusul románul beszélni****.* [K: Pedig vannak román…] *De azok görög katolikusok.* [K: Nem, nem, római katolikusok, és románok.] *Igen, csak az a helyzet, hogy én nem nagyon tudom elképzelni, hogy milyen az akkor. Hát, hogy itt a környéken nem működik ez. Hát, a román katolikusok általában a magyar katolikus templomba járnak. Az a három-négy darab.*

MS114F2: ***Hát, el nem tudom képzelni, hogy németen kívül****… Németországban németül hallgattam a misét, de* ***itt nem tudom elképzelni, hogy*** [nevet] ***katolikus templomba románul kezdje nekem az ortodox pópa*** [=pap].

Látjuk azonban azt is, hogy az anyanyelvűség nem mindenki számára fontos. A semleges vagy elutasító válaszokat megfogalmazó adatközlők felének válaszából azonban kiderül: azért tulajdonítottak csekély jelentőséget a szertartások nyelvének, mert az egyház, a vallásos élet nemigen érdekli őket. Azoknak a válaszaiból viszont, akiknek az életében fontos szerepe van a vallásnak, az látszik, hogy – szemben a legtöbb adatközlővel – ők az etnikai hovatartozást és a vallási identitást egymástól független kérdésként kezelik:

HR107F2: *Ez nem fontos.* [K: Egyáltalán nem?] *Egyáltalán.* ***Annak idején latinul tartották****.*

HD113F1: ***Hát, nekem nem fontos, hogyha én értem****. Angolul is, hogyha megtartsa. De na, másoknak….* [K: Neked.] *Nekem egy hármas.*

HD023N1: *Hát, én…* ***nekem nem olyan nagyon fontos, mert én akarom őt*** [ti. a férjét] ***is vinni****, s akkor nekem jobb, hogy legyen románul is, hogy értse ő is.* [Nevet.] *Akkor csak közepes legyen.* [K: És akkor el szoktatok menni Piskire?] *Hát… én még megyek román misére ezért, Hunyadra. Román nyelvűn. Van román nyelvű.* [K: Katolikus román nyelvű.] *Igen. Reggel magyarul, és tizenkettőtől van román, és akkor, sokszor akkor úgy elmegyünk a románra, hogy még ő is jöjjön a templomba* [nevet]. [K: Ő is katolikus különben?] *Ő nem. Ő ortodox, de ő… na, jobban szereti a katolikus misét, mert, hogy mondják… na….* [nevet] *na. Scurt şi cuprinzător* [=rövid és tartalmas]. [Felnevet.] *Nem olyan sok… És akkor* ***ezért még elmegyünk román misére. Máshogy nem megy sehogyse, ezért…*** [Nevet.]

6.10. Az anyanyelvhasználat fontossága egyéb helyzetekben

A nyelvi környezet vizsgálata során láthattuk, hogy régiónként különbözik annak lehetősége, hogy a magyarok használhatják-e anyanyelvüket **vásárlás** során. Ugyanakkor, mint láttuk, minél nagyobb a magyarság aránya, annál valószínűbb, hogy a lehetőség nemcsak adott, de élnek is vele az emberek. Az alábbiakban arra próbálunk választ adni, hogy ez mennyire köszönhető a helyi adottságoknak, illetve milyen mértékben beszélhetünk nyelvi szempontú döntések alapján megvalósuló gyakorlatról.

Mint a 6.21b. ábra is mutatja,[32] az adatközlőknek alig több mint fele tartja (nagyon) fontosnak fogyasztói minőségben használni anyanyelvét. Látjuk ugyanakkor azt is, hogy a régiók között szignifikáns az eltérés[33] amiatt, hogy a Hunyad megyeiek többsége közepesen fontosnak tartotta, vagy többnyire, esetleg teljesen mellőzhetőnek ítélte a magyar nyelv használatát ilyen helyzetben.

[32] Az ábra a 32. kérdéssor 20. és 21. kérdései pontozásának átlagértékeit mutatja (a kiszolgálás nyelve, illetve a termékek magyar nevének kiírása az üzletekben).

[33] Míg a Hargitai és Maros megyei válaszok nem térnek el jelentősen egymástól, szignifikáns különbség van a Hargita és Hunyad megyei ($t(118)=4{,}738$; $p<0{,}001$), illetve a Maros és Hunyad megyei ($t(118)=5{,}010$; $p<0{,}001$) válaszok között.

6.21a. ábra: A magyar nyelv használatának fontossága vásárláskor (átlagértékek)

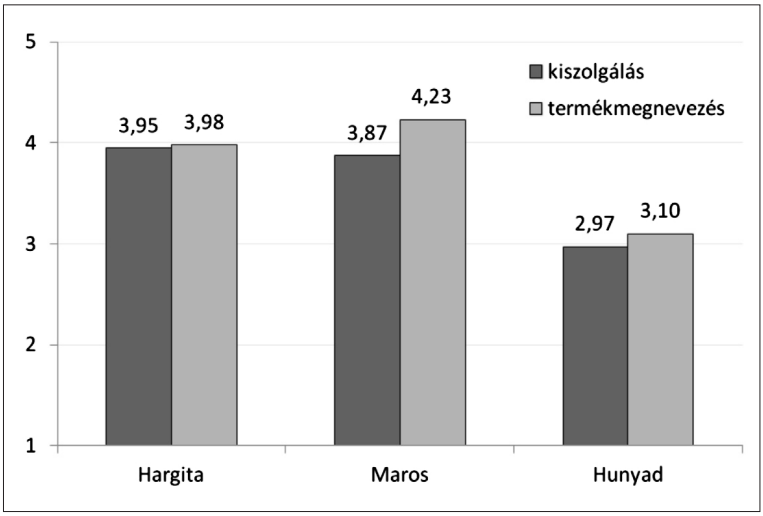

6.21b. ábra: A magyar nyelv használatának fontossága vásárláskor
(a két kérdés együttes értékelésének eloszlása)

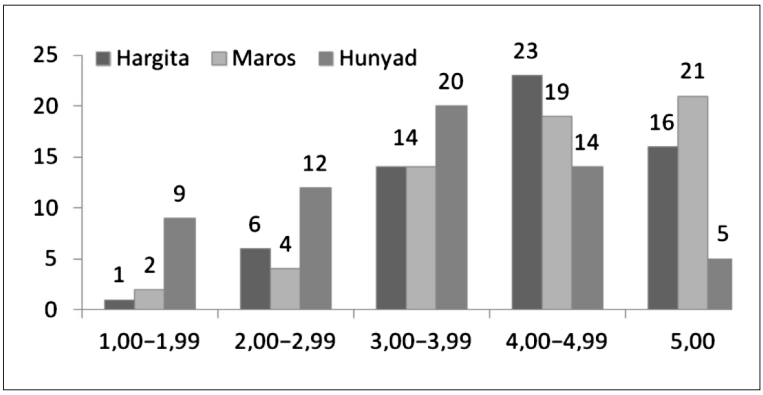

A kérdéskör kapcsán kifejezett igények között nemcsak régiónként jelentős az eltérés, hiszen szignifikánsan különböznek egyrészt a falusi és városi környezetben élők ($t(178)=2,852$; $p<0,05$), másrészt pedig az egyes korcsoportok által adott válaszok is ($t(164,430)= -3,150$; $p<0,05$), amiből az látszik, hogy vásárlóként leginkább a falusi környezetben élő idősebbek tartják fontosnak a magyar nyelv használatát.

A fiatalabb, városi környezetben élők nyelvhasználati szempontból rugalmasabb voltát mutatják a magyar fogyasztóra vonatkoztatott normatív

kijelentések (25. kérdéssor 10–13. pont) értékelései is.[34] A falusi környezetben élő idősebb adatközlők közül például többen értettek egyet azzal, hogy magyarként inkább olyan cégek szolgáltatásait, termékeit vegyék igénybe, ahol magyarul szolgálják ki. Amint a 6.22a–b. ábra mutatja, a kijelentések értékelése együttvéve nem különbözik jelentősen régiónként, azaz mindhárom térségben hasonló arányban vannak olyan személyek, akik nyelvi szempontokat (is) érvényesítenek az egyes termékek, szolgáltatások igénybevétele során, illetve akik számára más tényezők (például azok ára, minősége stb.) fontosabbak.

> MS021N2 számára például a bolt közelsége a mérvadó: *„Én, én… azért nem kerülöm ki a legközelebbi üzletet, hogy csak magyarul beszéljek, ez az igaz."* MS102F2 számára a kommunikáció nyelvénél fontosabb lehet a vásárlás célja is: *„Igen, ez is. De mondjuk azért nem lehet kizáró, mert hogyha a célnak jobban megfelel egy másik, akkor ez nem, nem lehet irányadó. Tehát mit tudom én, akár élelmiszerből, akár tartós használati tárgyból ha a céljainak inkább valami megfelel, akkor ez nem irányadó. Ez mondjuk olyan kettes körülbelül."*

6.22a. ábra: Az anyanyelvhasználatot lehetővé tevő üzleteket, cégeket kell választani (átlagértékek kérdésenként)

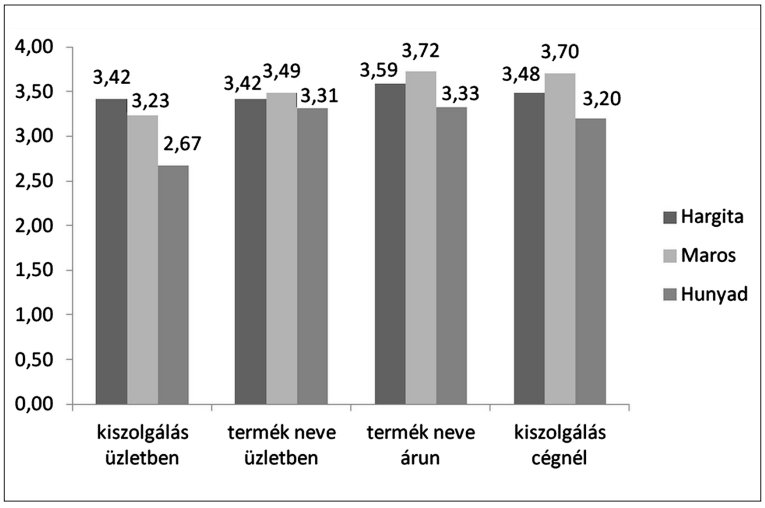

[34] Szignifikáns a különbség ebben a tekintetben a korcsoportok (t(178)= –6,052; p<0,001), illetve településtípusok között is (t(178)=2,852; p<0,005).

6.22b. ábra: Az anyanyelvhasználatot lehetővé tevő üzleteket, cégeket kell választani

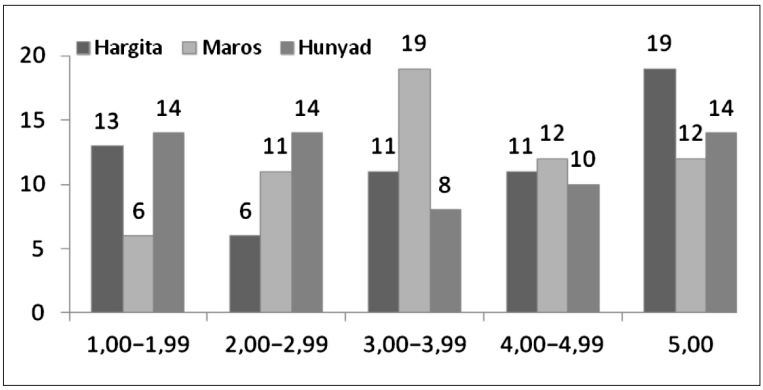

Ennél lényegesen nagyobb az igény az anyanyelvű **orvosi ellátásra**.[35] Amint a 6.23. ábrán is látszik, bár a régiók között szignifikáns a különbség ebben a tekintetben,[36] Hunyad megyében is azoknak a száma a legmagasabb, akik számára nagyon fontos (lenne) az, hogy házi- vagy kezelőorvosukkal anyanyelvükön beszélgethessenek. Az átlagértékek a következők: Hargita megye: 4,63, Maros megye: 4,52, Hunyad megye: 3,55.

6.23. ábra: Az anyanyelvhasználat fontossága az orvosi ellátás során

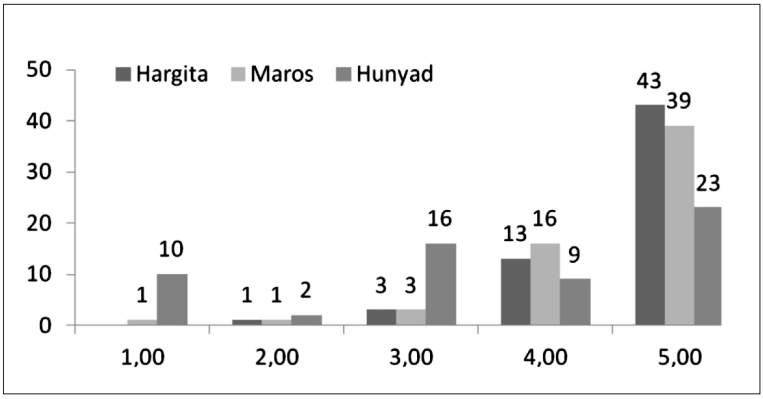

[35] Ennek fontosságára a 32. kérdéssor 22. pontja vonatkozott.

[36] Hargita és Maros megye között nincs jelentős különbség. Szignifikáns eltérés van azonban a Hargita és Hunyad megyei ($t(82{,}497)=5{,}249$; $p<0{,}001$), illetve a Maros és Hunyad megyei válaszok között ($t(92{,}571)=5{,}249$; $p<0{,}001$). Mivel a Levene-tesztek szerint nem teljesült a szóráshomogenitás, mindkét esetben a Welch-próbát alkalmaztuk.

Az, hogy a kérdéssel kapcsolatban nemtől, illetve településtípustól függetlenül az adatközlők többsége (79,4%, N=143) pácienskénti szívesebben beszél magyarul orvosával, az anyanyelvhasználat nyújtotta nyelvi biztonságnak, illetve bizonyos esetekben a magyar(ul is tudó) orvos iránti nagyobb bizalomnak köszönhető:

> HR016F1: *Hát fontos, mert Kolozsváron írták, de nem értettem a betegséget magyarul se, nemhogy még* [nevet] *románul.*
>
> MS104N1: *Ötös. Nem mindegy, hogy migdale* [=mandula (gyümölcs)] *vagy amigdale* [=mandula (szerv)]. […] *És én meg egyszer szóltam a háziorvosomnak, hogy „mă dor migdalele"* [=fáj a mandulám]*, s akkor nézett egyet, hogy mi van?* [K: S azóta? Megtanult magyarul, vagy átmentél magyarhoz?] *Átmentem magyarhoz. Hát, nyugdíjba ment, tehát nem…*
>
> MS108N1: *Csillagos tízes* [nevet]. [K: És ez miért?] *Hát… azért, mert, mert… Jó, akkor megint, akkor gondolkozzak az én szemszögemből. Asszisztensnő* [=ápolónő] *vagyok, meg tanultam azért, magyar iskolába tanultam, tudom románul is a kifejezéseket, de… De sokszor olyan kifejezések, amik megint vagy nem jutnak eszembe, vagy egyszerűen nem tudom, hogy annak a bizonyos dolognak hogy mondják románul, és akkor magyarul el tudom mondani, ha nem elég tiszta konyhanyelven, hogy nekem most ez a bajom, s az a bajom. Nagyon sokat számít. Ez nagyon-nagyon sokat számít.*
>
> HD002N2: *A hármas milyen?* [K: Az a közepes.] *Tegye akkor a hármast, mert nincsenek is magyar orvosok.* [Később:] *Hát, nagyon fontos lenne, mert el tudnám mondani jobban a betegségemet, s ő is megmagyarázná jobban, és… Na, jó, nagyon fontosnak mondom. Jó lenne egy magyar orvos, mindjárt másképp beszélgetnek magyarul. Akkor az embert még meggyógyítanák. Mert voltam beteg, most ültem a nagyobbik fiammal* [= a nagyobbik fiamnál laktam]*, és Vásárhelyen voltam, mert nem tudták, nem kapták a betegségemet, és másképp beszélgettek. A doktor úr úgy mosolygott nekem, mikor bejött a szalonba, és olyan szépen beszélgetett minden beteggel, azt akarom mondani, hogy magyarral. Na, s mintha az ember elfelejtette volna akkor, hogy milyen nagy beteg. Na, hát trombózist kaptam volt, és akkor na. S azt mondom, hogy nagyon fontosnak tartanám, hogy egy orvos már…* [K: Tudjon magyarul beszélni…] *Igen.*

A kérdést közepesen vagy annál kevésbé fontosnak ítélő adatközlők (20,6%, N=37) nagy része nagyon jó román nyelvtudására hivatkozott, előfordult viszont az is, hogy a kommunikáció várható nyelvére vonatko-

zó előzetes elvárással kapcsolatban kialakult negatív tapasztalat magyarázza azt, hogy valaki ilyen helyzetben a kudarc elkerülése végett inkább lemond az anyanyelvhasználatról.

> HR110N1: [És ez miért kevésbé fontos? Mert nagyon jól tud románul, vagy…?] *Hát, nem. Mert így elgondolkoztam, hogy volt eset. Például orvossal is volt eset. Sokat jártunk a kicsivel Vásárhelyre. Gondunk volt. Ott hiába tudott a professzor magyarul, úgysem szólalt meg. Tehát románul kellett kommunikáljunk végig.*

> HD009F2: [Hogy betegség esetén magyarul beszéljen az orvossal, az miért nem fontos? Annyira jól tud románul, vagy…?] *Hát… Nem voltam soha rászorulva, nem is nagyon voltam magyar orvosoknál. De hogy fáj, vagy ez-az, mondjuk, tudok jól románul is ennyi iskola után, és minden, de a fontos az, hogy az ember értse meg, hogy mi a gond, és tudja, hogy mi a gond. Nem, hogy okvetlenül csak magyarul beszélni.*

A házi-, illetve szakorvossal folytatott kommunikáció leggyakoribb nyelve és az anyanyelvű orvosi ellátás fontossága közötti szignifikáns összefüggés[37] azt mutatja, hogy az igényt elsősorban az egyén környezete által nyújtott lehetőségek határozzák meg. Az is világos viszont, hogy a lehetőségek függvényében az anyanyelv használatának igénye is meghatározza azt, hogy egy személy magyarul beszélő orvoshoz fordul-e, vagy sem.

6.11. Összegzés

Az anyanyelv használatának fontosságának megítélését, illetve igényét a magán- és nyilvános szférában, mint láttuk, erőteljesen meghatározza az egyén nyelvi környezete egyrészt mint nyelvhasználati lehetőséget biztosító vagy leszűkítő, tehát nyelvi viselkedést szabályozó, szokásokat alakító tényező, másrészt pedig mint a nyelvhasználat igényét meghatározó nyelvi attitűdöt formáló faktor. Így az, hogy az egyén mennyire ragaszkodik ah-

[37] A tényleges gyakorlat és az attitűd összehasonlítása érdekében az orvosaival leggyakrabban magyarul, illetve románul beszélő adatközlők válaszait vettük alapul. Így a háziorvossal folytatott kommunikáció nyelve és az anyanyelvű ellátás igénye összevetése során 5 adatközlő válaszától, a szakorvossal folytatott beszélgetés leggyakoribb nyelve és a magyar nyelvű kommunikáció igénye összehasonlítása során pedig 24 adatközlő válaszától tekintettünk el. Előbbi esetben az eltérés $t(99{,}907)=5{,}116$; $p<0{,}001$, utóbbi esetben pedig $t(120{,}874)=5{,}012$; $p<0{,}001$. Mivel a Levene-teszt szerint nem teljesült a szóráshomogenitás, mindkét esetben a Welch-próbát alkalmaztuk.

hoz, hogy éljen anyanyelvhasználati jogával a magán- vagy nyilvános szféra valamely szeletében, többnyire a tanult vagy kialakult szokásoktól, az adott vagy hasonló helyzetekkel kapcsolatos pozitív vagy negatív tapasztalatoktól, hiedelmektől, a román nyelvtudás szintjétől, illetve más, de szintén nyelvi attitűdtől függ.

A magánszférában, ahol az anyanyelv használatát fontosnak értékelik, az adatközlők többsége többnyire ragaszkodik az anyanyelvhasználathoz. Láttuk azonban, hogy olyan helyzetekben, amelyekben meglátásuk szerint a helyi kulturális normák másfajta nyelvi viselkedést írnak elő, már nem tartanak annyira igényt arra, hogy magyarul beszéljenek a magyarokkal. Ezért is van az, hogy míg a szűk családi körben, illetve vallásos életben történő anyanyelvhasználat igénye nem tér el régiónként, nagyobb családi körben, valamint baráti társaságban magyarul társalogni a magyarokkal ott bizonyul fontosabbnak, ahol a magyarság jelentős arányban él.

A fentiekből kiderült, hogy a nyilvános szférában történő anyanyelvhasználat igénye is szokás-, illetve szituációfüggő, ugyanakkor a nyelvi attitűd által is meghatározott. Ezért olyan kérdéskörök kapcsán sem beszélhetünk általános érvényű anyanyelvhasználati igényről, amelyekhez alapvetően minden vizsgált régióban pozitívan viszonyultak az adatközlők.

Így például bár az anyanyelvű oktatás kapcsán általánosságban véve pozitív válaszok fogalmazódtak meg, vagyis a megkérdezettek számára kiemelt fontosságú, hogy ők maguk vagy gyermekeik anyanyelvükön tanuljanak, a magyar nyelvű oktatás iránti igény minden régióban csökken abban az esetben, ha szakképzést nyújtó tanfolyamokról van szó. Ugyanakkor az anyanyelvű szóbeli kommunikációt az oktatási intézményen belüli adminisztráció kapcsán nagyobb arányban tartották fontosnak, mint az írásbelit.

Az, hogy a magyar nyelv használatának igénye régiókon belül is eltér a szóbeli és írásbeli kommunikáció esetében, gyakorlatilag az ügyintézésre, adminisztrációra általánosan érvényes. Egyértelmű, hogy ezt a megkérdezettek nyelvi attitűdjei magyarázzák: abból adódóan ugyanis, hogy az írásbeli ügyintézés nyelve megszokottan a román, ilyen szituációban a megfelelő anyanyelvi ismeretek hiánya miatt, és/vagy azért, mert az ügyintézés során az állam hivatalos nyelvének nagyobb a presztízse, kevesebbek számára fontos írásban is használni a magyar nyelvet.

Az anyanyelvhasználat igényét befolyásol(hat)ja ugyanakkor a nyelvi jogi ismeret (hiánya) is: azok, akik úgy tudják, hogy nem illeti meg őket

valamely nyelvi jog, vagy nem tudják, hogy adott helyzetben törvény szerint használhatják anyanyelvüket, hajlamosabbak ezt kevésbé fontosnak tartani, akár teljesen le is mondani róla, míg azok, akik úgy tudják, hogy joguk van ehhez valamely helyzetben, sokkal inkább tartanak igényt arra, hogy ezt meg is tehessék.

7. A NYELVVÁLASZTÁS

Bár az attitűddel interakcióba lépő hiedelem *(belief),* érzelem *(affect)* és nyilvánvaló viselkedés *(overt behaviour)* elméleti szinten különválasztható egymástól, a fentiekben is láthattuk, hogy ezek nemcsak az attitűddel, hanem egymással is olyan szoros kapcsolatban állnak, hogy gyakorlatilag lehetetlen őket szétválasztani. Az attitűdöt alakító, illetve az attitűd által alakított tényezők kölcsönhatásának dinamikájából is következik az, hogy a mindennapi gyakorlatot a jogismeret és jog iránti igények kapcsán is szükséges volt figyelembe venni. Jelen alfejezetnek nem célja megismételni a korábbiakban már vázolt nyelvválasztási gyakorlatot, itt csak olyan nyelvi jogok esetében térünk ki a viselkedésre, amelyek kapcsán ezt az előzőekben nem tettük meg: azt vizsgáljuk, hogy milyen mértékben élnek az adatközlők a közoktatásban, közigazgatásban, rendőrségen érvényesíthető nyelvi jogaikkal.

7.1. Az adatközlők mint (potenciális) szülők tannyelvválasztása

Tannyelvválasztásról csak abban az esetben beszélhetünk, ha az adatközlő gyermeke legalább óvodás korú, ezért azt, hogy szülőkként milyen mértékben éltek nyelvi jogaikkal a megkérdezettek a kérdőívezés időpontjáig, a kutatásban részt vevőknek csak egy szűkebb csoportjában vizsgálhattuk. Minthogy azonban a későbbi tényleges gyakorlatot meghatározhatják az egyén előzetes elképzelései arról, hogy gyermekét milyen nyelvű iskolába szeretné majd íratni, fontosnak tartottuk a tannyelvválasztási tendenciákat is felmérni. A kérdéskört ezért két kérdéssor vizsgálta: a 31. a gyermekes adatközlők (várható) tannyelvválasztására és annak okaira vonatkozott, a 30. pedig a gyermektelen adatközlők tannyelvválasztásra vonatkozó elképzeléseinek, illetve az ezek hátterében álló indokoknak a felmérését szolgálta.

A **tannyelvválasztásra** vonatkozó eredmények azt mutatják, hogy ebben a kérdésben az olyan adatközlők többsége, akik anyanyelvű oktatásban

részesültek, szülei nézeteivel és döntésével egyezően hozta meg arra vonatkozó döntését, hogy gyermeke milyen tannyelvű óvodába és általános iskolába járjon; ugyanakkor akik román óvodába és/vagy iskolába jártak, többen döntöttek ennek ellenére gyermekük anyanyelvű taníttatása mellett (7.1a–b. táblázat).

7.1a. táblázat: Az első gyermeküket magyar óvodába/iskolába írató anyanyelvű oktatásban részesült szülők aránya

Oktatási szint	Hargita	Maros	Hunyad
Óvoda	94,9% – **37**	100% – **31**	88,6% – **31**
Elemi iskola	97,2% – **35**	100% – **31**	90,9% – **30**
Gimnázium	96,6% – **28**	96,6% – **28**	81% – **17**

7.1b. táblázat: Az első gyermeküket magyar óvodába/iskolába írató román nyelvű oktatásban részesült szülők aránya

Oktatási szint	Hargita	Maros	Hunyad
Óvoda	–	–	11,1% – **1**
Elemi iskola	–	–	50% – **2**
Gimnázium	–	50% – **1**	47% – **8**

Bár Hunyad megyében az utóbbi időben nőni kezdett azok száma, akik az anyanyelvű oktatás mellett döntenek, a régiók között szignifikáns eltérés van amiatt, hogy Hunyad megyében kisebb arányban írták magyar iskolába gyermekeiket, mint Hargita ($t(76{,}375)=3{,}715$; $p<0{,}001$) vagy Maros megyében ($t(64{,}631)=3{,}860$; $p<0{,}001$).[1] A Hunyad megyei adatközlők esetében tapasztalható változás viszont azért is értékelhető mindenképpen pozitívan, mert – amint arra az egyes korcsoportok közötti szignifikáns különbség ($t(45)=2{,}375$; $p<0{,}05$) is rámutat – ez a fiatalabbak döntéseinek köszönhető.

Ha a tannyelvválasztás indoklását tekintjük, azt látjuk, hogy azok az adatközlők, akik szüleik mintáját követték, magyarázatként gyakorlatilag ugyanazokat a szempontokat említették, amiket beszámolójuk szerint korábban, az ő iskolába íratásuk idején a szüleik is mondtak. Így míg Hargita és Maros megyében a megkérdezettek többsége magyarságára, az anyanyel-

[1] Mivel a Levene-teszt szerint nem teljesült a szóráshomogenitás, mindkét esetben a Welch-próbát alkalmaztuk.

vű oktatás természetességére vagy a helyi adottságokból fakadó lehetőségekre hivatkozott, Hunyad megyében annak fontosságát hangsúlyozták, hogy gyermekük megtanuljon írni és olvasni magyarul, illetve a magyar oktatás (környékbeli) hiányával indokolták azt, ha román osztályba íratták gyermeküket. Azok válaszaiból, akik valamely oktatási szinten a szüleik gyakorlatától eltérően döntöttek, kiderül: többnyire arra való törekvésük mentén hozták meg döntéseiket, hogy biztosítsák gyermekük számára azokat a lehetőségeket, amelyek nekik nem adattak meg.

> HR106F2: [K: Miért íratta gyermekeit román nyelvű óvodába?] *Hát, azért, hogy csak valamit tudjon, ha… a román nyelvhez konyítani, mikor az első osztályt megkezdi, hogy mi és hogy. Sokan vannak, akik tanulnak, tanulnak, de nem mindegy, hogy perfektül tud, vagy csak úgy.*

> MS114F2: [K: Miért íratta gyermekeit magyar nyelvű óvodába és iskolába?] *Hát, azért, mert magyar az anyanyelvük. Magyarok vagyunk, azért.* [K: És, ugye, A., ő németbe járt…] *Hát A.-val az volt a helyzet, hogy az elképzelés az volt, hogy megtanulja tökéletesen a német nyelvet. Az anyanyelvét, azt beszélte, és azon tanult, ugye, egészen nyolc osztályig. És ahhoz, hogy megtanuljon rendesen, azért ment német… Mert akkor ala… kezdődött az első ilyen jellegű osztály, alakult. Tehát, amin német nyelven folyt az oktatás a líceumba, kollégiumba. Azért, hogy a származásunk, ugye, ő… egynegyed része németsváb. Nekem fele, Zs.-nek is egynegyede. És tapasztalatok alapján… Tehát én gyerekkoromba… Nem tanítottak meg németül, nekem az… Sok kellemetlen percem volt, mert a németek a nevem alapján rögtön németül akartak beszélni velem, és én meg makogtam, tudod. És akkor önszorgalomból ment ez végig, úgy tanultam meg, saját magam, nem hogy hívják. Na, s ezt akartam, hogy megtanulja a fiam a német nyelvet, hogy ő ne legyen ilyen helyzetben.* […] *És ne legyen majd neki az életbe… és persze, hogy minden nyelv egy ember. Tehát egy idegen nyelv, az…*

> HD005F2: [K: Miért íratta gyermekeit román nyelvű óvodába és iskolába?] *Én mindig szerettem volna menni magyar iskolába, mikor elvégeztem az egy-négy osztályt, és nem adtak be. És akkor én úgy, mikor ő elvégezte, akkor gondoltam, hogy nehéz lesz neki a román, mert én nem tudtam semmit románul, mikor mentem ötödik osztályba, s akkor úgy gondoltam, hogy jobb, hogy… Mert románul úgyis megtanulunk* [nevet]. *Na, s akkor… nagyon jól beszél románul, amért magyar iskolát végzett. Ezért ragaszkodtam a magyar iskolához. Azért tudtam, hogy ha elvégzi a magyar iskolát, itt ezen a részen nincsen, hova menjen, hogy tovább folytassa, de azért…*

A tannyelvválasztás kérdésében tehát az emberek legtöbbször nyelvi attitűdjeiknek megfelelően döntenek: azok, akik számára kiemelt fontosságú az anyanyelv, lehetőség szerint magyar iskolába adják gyermekeiket. Azok viszont, akik szemében az állam hivatalos nyelvének vagy más idegen nyelvnek magas(abb) presztízse van, legalább egy oktatási szinten mellőzhetőnek tekintik az anyanyelvű oktatást. A döntést viszont a szülőnek arra való törekvése is befolyásolja, hogy környezetében pozitív képet alakítson ki magáról. Erre utalnak például azok a válaszok, amelyekben a megkérdezettek az etnikai hovatartozásukkal magyarázzák döntésüket, hiszen ezzel arra világítanak rá, hogy nem tehetnek másként, mint ahogyan a magyarok szoktak. A környezet azonban, amely elvárásainak az egyén megpróbál megfelelni, szűkebb közösséget is jelenthet: lehet az munkaközösség vagy akár szűk családi kör is. Az attitűdök nyelvikörnyezet-váltás (így a korábbiaktól különböző elvárásokkal való szembesülés) esetében történő alakulását HD116N2 szavai érzékeltetik:

> *Én, nekem is megvolt az én okom, én is román iskolába adtam a gyermekeimet, mindkettőt. De nekem az az okom volt, hogy* ***én is román iskolát végeztem. Magyar közösségbe nevelkedtem, magyar férjet kerestem. Ez nem jelenti azt, hogy elrománosodsz, mert én saját magamról ezt tapasztaltam. És a férjem román iskolába dolgozott. Karbantartó. Én más helyt voltam munkába akkorjába, és a gyerekeimet ő vitte, ő hozta, és mivel én végeztem románul az iskolát, tudtam, hogy én tudok nekik segíteni, a férjem nem. És emiatt.*** *De a kislányomat nyolcadik osztályig, a kisebbiket, román iskolába adtam, akkor meg áthoztam ide magyarba, és hála a Jóistennek, nagyon halad előre magyarba is. Úgyhogy kijavítottam, tegyük fel, hogy román iskolát járt… Eléggé helytelennek láttam, és most láttam, hogy képes. Már gondoltam, lehet nem lesz különbözeti, és akkor átjött magyar iskolába. Úgyhogy nekem megvolt az én okom, de helyesebbnek látom, tényleg, hogy mindenki adja magyar iskolába a gyerekét.* [Később: K: Azt már mondta, hogy miért íratta román iskolába a gyermekét, de az nem volt világos számomra, hogy most hogy került át, vagy miért került át magyar iskolába. Így döntött…? Ő döntött így…?] *Persze.* ***Mióta itt dolgozom én, a magyar iskolába, hát, teljesen másként láttam. Szóval… Addig is jónak láttam, csak nem dolgoztam még olyan magyar közönségbe*** [sic!], ***hogy olyan szép legyen számomra az, hogy teljesen magyarul végezzél mindent. Nekem az szinte mindegy volt, mármint nyelvileg, ahogy tudom beszélni. És azt mondtam, lehetek magyar továbbra is, és kereshetek magyar férjet, és… és magyar közösséget, hogyha román iskolát végeztem. De mivel itt dolgozom? Mindenki csak csodálko-***

zott, hogy hogyhogy az én gyerekem románba van. *Akkor megkérdeztem, megbírod-e, megbirkózol-e azzal, hogy nehéz. De, ugye, nekünk már annyiból könnyű, hogy csak nem vagyunk… Otthon nem beszélünk románul, tud írni, tud olvasni. Na.* ***És akkor így áthoztam kilencedik osztályba, azt mondtam, megbirkózunk azzal, hogy ő… neki sokkal nehezebb lesz, mint a többi****.*

Szűkebb családi körben az előzetes elképzelések vagy gyakorlat felülvizsgálatát azok az esetek tükrözik, ahol a házastárs elképzelése vagy korábbi gyakorlata különbözik. Ilyen például a fent idézett MS114F2 esete is, akinek második házasságból született gyermeke (szemben a nagyobbikkal) új házastársának hatására – legalábbis a tervek szerint – minden oktatási szinten anyanyelven tanul majd; de minden valószínűség szerint ide sorolható HR110N1 esete is, aki saját szocializációjának megfelelően szerette volna nevelni gyermekeit, erről viszont le kellett mondania.

> Bár a tannyelvválasztás indoklásakor konkrétan nem fogalmazta meg, a beszélgetés során többször utalt arra, hogy férje erőteljes székely identitásérzetéből fakadóan nézeteltéréseik vannak, ugyanakkor az is kiderült, hogy hajlamosabb alkalmazkodni házastársához, mint saját elképzeléseit, akaratát érvényesíteni. Ennek tudatában értelmeztem a következőket: „[K: El tudná mondani, miért íratta gyermekeit magyar óvodába, illetve iskolába?] *Hát, most hogy mondjam. Azért, mert…* ***egy, hogy fel kell vinni a dombra, az messze van.*** *Nem tudom, idevalósi-e.* [K: Nem.] *Na, ez az.* ***Messze van a román iskola****.* ***S akkor a másik az, hogy azt mondtam, hogy amennyire lehet, én foglalkozok románul velük****. Vagy van nekem egy barátnőm, aki román szakos, és besegít. Ha az alapok megvan* [sic!], *akkor már… ha elkerül bárhová, Kolozsvárra, Brassó vagy bárhova, azt, ha megvan a… akkor már nem tudják eladni* [nevet]. *Mondjuk, a naggyal már sikerült. A naggyal már tudunk, kommunikáltunk, beszélni románul. A kicsivel még nem, mert vagy igen kicsi, vagy nem egyforma a két gyermek. Hagy ott, tehát nincs türelme. Mert a naggyal is úgy próbálkoztam, hogy egyszer, ugye, mesék, s olvastunk, s így, s mondókák, s tanultuk, s akkor, ugye, jött az első osztály, s úgy… De a kicsi ezeket már nem… Nem érti, és kész. Nem is erőlteti magát.* [Nevet.]”

A fentiekből is látszik, hogy **a tannyelvválasztásra vonatkozó tervek** csak annyiban tekinthetők a későbbi tényleges gyakorlatot meghatározó előzetes elképzeléseknek, amennyiben a megkérdezettek életében nem történik olyan jellegű változás, amely felülírja ezeket.

Az óvodás vagy iskolás gyermeket nevelő adatközlők további tervei többnyire megegyeznek a korábbi tannyelvválasztással: tehát, akik magyar

óvodába vagy iskolába íratták gyermekeiket, néhány kivétellel a továbbiakban is az anyanyelvű oktatást szeretnék választani. A kivételt azok az adatközlők képezik, akik nem döntöttek még a tannyelvre vonatkozóan. Az adatközlők egy része a gyermekre bízza a választást, másik része viszont tanácstalan ebben a tekintetben, vagy azért, mert fennáll annak lehetősége, hogy munkája miatt más településre fog költözni a család, vagy azért, mert házastársa román, esetleg etnikailag vegyes házasságban született. Ilyen például a recsenyédi HR022N1 esete is, aki, bár szülei korai halála miatt maga neveli kisebb testvéreit, és azokat szülei kívánságának megfelelően magyar iskolába járatja, saját gyermekének tannyelvválasztásáról azért nem döntött még, mert nem tudja, hogyan oldja meg, hogy az – főként vegyes házasságban született férje kívánságára – román iskolába járjon. Az már a körülmények miatt is természetes, hogy azok a Hunyad megyei adatközlők, akik román társat választottak, az oktatás nyelvének eldöntése során másféle gondokkal küzdenek: egyrészt gyermekeik többnyire románul beszélnek, másrészt pedig olyan tényezőket is figyelembe kell venniük, mint a saját tapasztalat, a házastárs kívánsága, a gyermek tanulmányi előmenetelében való segítségnyújtás lehetséges mértéke stb.

> Az ilyen szituációkban kialakuló belső konfliktusra a HD023N1 adatközlővel folytatott beszélgetés világít rá: „[K: A következőkben a gyermekekről lesz szó. Mind a kettő egy házasságból született, ugye?] *Igen.* […] [A jelen levő gyermekhez fordulva, K: Hány éves vagy? Mert ezt fogom megkérdezni.] *Hány éves vagy, E.? Négy? Leszel. Mondjad, három.* [A gyermek válaszol: Patru.] *Patru* [=négy]. *Na, ez az* [szégyenlősen nevet]. *Nem sokat gyakoroltuk.* [K: Jár-e óvodába?] *Igen.* [K: És milyen nyelvű óvodába jár?] *Magyar nyelvű.* [A gyermekek a háttérben románul beszélgetnek. K: Akkor azt még nem döntöttétek el, hogy milyen nyelvű iskolába fog ő járni?] *Még nem döntöttük el. Gondba vagyunk.* [K: Beszélgettetek már erről, vagy ez csak következik?] *Beszélgettünk.* [K: És probléma az…?] *Nem probléma, csak… arról van szó, hogy ha magyarba adom, akkor én kell vele foglalkozzak többet. Ő ebben akkor nem tud sokat segíteni, és akkor azt mondta, hogy „Te döntsd el, de hogyha magyarba megy, gondold meg, hogy nehezebb lesz neked. Mert te fogod rendezni. Én is fogok segítni, de nem egyformán." És ezért nem tudom, hogy lesz, mert na.* [K: Olyan a munkahelyed, hogy akkor ezt nem tudnád bevállalni, hogy segítsél?] *Hát, sokszor nem is vagyok itthon délután, mert egy hetet dolgozok délelőtt, s egy hetet délután. Úgyhogy akkor a… egy kicsit… mit tudom én. Nem is tudom úgy el… Nekem nehéz volt az az át-*

menés is. És erre gondolok rájuk is, hogy na, nekik is nagyon nehéz lenne ez. Mert attól függ, hogy hogy fogják szeretni az iskolát, hogy megy nekik. Nem tudom. Nehéz, mikor át kell menni másik nyelvre. Csak így, hogyha menne magyarba végig, akkor megérné. Mert itt van Déva mellettünk, most már van busz, minden van. Most már minden van. Csak akarni kell. [K: Értem. S a férjed ebbe beleegyezne? Ő hogy viszonyul ehhez?] *Mmm… úgy nem, nincs egészen ellene. Csak… na.* [K: Jobban szeretné azért mégis, hogy…] *Lehet, hogy szeretné úgy, szeretné biztos. Na de én is szeretném, hogyha tudna olvasni és írni is… Értse bár, tudja beszélni, szeretném, és… olvasna. Már írni is jó volna, de most már… mit tudom én, mert nem tudod, mikor használ. Na, lehet, hogy menne tovább Magyarországra. Tanulni, vagy ahogy még vannak annyi ismerősök. Na.* [K: És szeretnéd, ha meglenne mind a kettőre a lehetősége.] *Igen. Szeretném, igen. Ezért lehet, hogy mégis az első osztályokot magyarba fogjuk kezdeni, mert itt van az iskola két lépésre, és kár volna, hogy most már ingázni annyit. Már első osztálytól megyünk… Na. És lehet, hogy az első osztályok azok lesznek. Az óvodát magyarul kezdtük így is, úgy is. Az így lesz mind a kettőnek.*"

Azoknak az adatközlőknek tannyelvválasztásra vonatkozó terveit tekintve, akiknek a kérdőívezés idején még nem volt gyermekük, megállapíthatjuk, hogy ezek nem térnek el jelentősen attól a mintától, amit a szülők nyújtottak, ezért a három régió között nincs jelentős eltérés ebben a tekintetben (7.2. táblázat). Az is kiderült ugyanakkor, hogy a tanulmányaikat legalább részben románul végző Hunyad megyei adatközlők közül ketten magyar iskolába, ketten pedig románba szeretnék íratni gyermeküket.

7.2. táblázat: A magyar óvoda/iskola mellett döntő anyanyelvű oktatásban részesült gyermektelen adatközlők aránya

Oktatási szint	Hargita	Maros	Hunyad
Óvoda	93,8% – **15**	85% – **17**	100% – **8**
Elemi iskola	100% – **18**	100% – **23**	100% – **10**
Gimnázium	100% – **18**	100% – **23**	90% – **9**
(Szak)középiskola	94,4% – **17**	75% – **15**	76,9% – **10**

Az 7.2. táblázatból az is látszik, hogy a tanulmányaikat magyarul végzők közül nem mindenki válaszolta azt, hogy minden oktatási szinten az anyanyelvű foglalkoztatás/tanítás mellett döntene. A kivételt ebben az esetben is egyrészt azok képezik, akik fontosnak tartják, hogy a gyermek számára

biztosítsák a döntés szabadságát, másrészt pedig azok, akik azért döntenének a román vagy más nyelvű óvoda, iskola mellett, hogy gyermekük minél jobban megtanulja a nyelvet.

> Az udvarhelyi HR104N1 román óvodába, magyar általános iskolába és román líceumba szeretné íratni gyermekét. A román nyelvű foglalkoztatás/oktatás választását így indokolta: *„Azért, mert a gyerekekkel… tehát az óvodás korban nagyon könnyen felszedik a románt, sőt, észre sem veszik, hogy ez nekik nem… Nem nehézség akkor románul tanulni. Viszont a későbbiekben már az lenne, úgyhogy azért adnám… Magyarul amúgy is otthon megtanulna. És a líceumba azért adnám románra, hogy ott megint tanuljon. Tehát akkor még benne van, még elő tudja szedni azokat a dolgokat, amit az oviban tanult."* Hasonlóan érvelt a marosvásárhelyi MS112F1, aki gyermekét román középiskolába íratná: *„Mert jobban rámennek a románra. Rámenősebbek a románok. Akkor csak románul beszél. S tanuljon meg helyesebben beszélni románul."*

Ha az anyanyelvű oktatást választók indoklásait tekintjük, itt is azt tapasztaljuk, hogy az adatközlők legtöbbször azokat az érveket említik, amelyeket korábban, saját tanulmányaik kapcsán is mondtak. Így ebben az esetben is eltérés van a három régióban élők szempontjai között. Míg a Hargita és Maros megyei adatközlők az etnikai hovatartozásukból fakadóan természetesnek tartották a magyar óvoda/iskola választását, illetve az anyanyelven történő tanulás könnyebb és fontos voltát hangsúlyozták, Hunyad megyében az anyanyelvű oktatásban a magyar nyelv helyes elsajátításának egyetlen módját látják, illetve fontosnak tartják, hogy gyermekeik megtanuljanak írni és olvasni magyarul. Itt azonban a korábban említettekhez képest újabb, pragmatikusabb szempontok is megjelentek: az írás-olvasás elsajátítása nemcsak az anyanyelv megőrzése végett fontos itt, hanem azért is, mert úgy látják, a magyar nyelv ismerete előnyt jelenthet a munkaerőpiacon, vagy lehetőséget teremthet a gyermek számára, hogy Magyarországon folytassa tanulmányait.

A magyarázatokból is kiderül, de a jogismeretre, valamint a magyar oktatás iránti igényre vonatkozó válaszok is alátámasztják: sem a tényleges, sem a tervezett tannyelvválasztás nem függ össze az anyanyelvű oktatás jogáról szóló tudással, ezt sokkal inkább az ez iránti igény mértéke, illetve a helyi lehetőségek figyelembevétele határozza meg. Tehát minél inkább egyetért valaki azzal a nézettel, miszerint magyar embernek magyar iskolá-

ba kell adnia gyermekét, illetve minél fontosabbnak tartja, hogy gyermekével az óvodában magyarul foglalkozzanak, és hogy a magyar osztályokban minden tantárgyat magyarul oktassanak, annál valószínűbb, hogy saját gyermeke számára anyanyelvű oktatási intézményt választ, vagy szeretne választani.[2] A döntések magyarázataiból az is világos viszont, hogy magát az igényt az egyén nyelvi attitűdjei formálják, így ezeknek is meghatározó szerep jut a tannyelvválasztás során.

7.2. Nyelvválasztás a hivatalos ügyek intézése során

A hivatalos ügyek intézése során történő nyelvválasztásra a kérdőív 35–37. kérdései vonatkoztak. Ezek közül a 35. a hivatalos helyen történő, ügyintézést célzó társalgás kezdeményezésére, a 36–37. pedig a polgármesteri hivatalba, illetve a rendőrségre benyújtott kérvények nyelvére, illetve a nyelvválasztás okára kérdezett rá.

A szóbeli kommunikáció kezdeményezése esetében a térségek különböző etnikai összetételéből adódóan szignifikáns eltérés van az egyes régiók között ($\chi^2(6, N=180)= 157,883$; $p<0,001$). Hargita és Hunyad megyében a magyarok a hivatalnok megszólításakor többnyire abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a hivatalnok a helyi többséghez tartozik, ezért legtöbben ennek megfelelően köszönnek magyarul, illetve románul.

7.3. táblázat: A kommunikáció kezdeményezése hivatalos helyen

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyarul	91,7% – **55**	25% – **15**	–
Románul	–	35% – **21**	93,3% – **56**
Magyarul és románul	1,7% – **1**	23,3% – **14**	1,7% – **1**
Magyarul vagy románul	6,7% – **4**	16,7% – **10**	5% – **3**

[2] A tényleges tannyelvválasztás szignifikánsan összefügg ($r= -194$, $p<0,05$) az arra adott válaszokkal, hogy magyar ember magyar iskolába írassa gyermekét, ugyanakkor tendenciaszerű összefüggés van ($r= -153$; $p<0,1$) a meghozott döntések és a magyar nyelvű óvodai és iskolai tanítás fontosságára vonatkozó válaszok között. A tannyelvválasztásra vonatkozó tervek szignifikánsan összefüggenek a normatív kijelentés értékelésével ($r=403$; $p<0,05$), illetve a magyar nyelvű foglalkoztatás, tanulás fontosságát felmérővel is ($r=402$; $p<0,05$).

A 7.3. táblázatból az is látszik, hogy mindkét megyében hasonló arányban válaszolták azt, hogy magyarul vagy románul szoktak köszönni attól függően, hogy tudomásuk szerint a hivatalnok magyar vagy román. A hivatalnokok megszólításakor 1–1 adatközlő, ha egyforma esélyt lát arra, hogy az illető személy magyar vagy román legyen, mindkét nyelven köszön, a további beszélgetés nyelvét pedig az dönti el, hogy az illető milyen nyelven válaszol.

Ilyen szituációban a Maros megyeiek gyakorlata bonyolultabb, és az ilyen helyzetben való legvalószínűbb viselkedésük nehezebben jósolható meg. Itt nem beszélhetünk általános érvényű gyakorlatról, de még tendenciáról sem amiatt, hogy bár a legnagyobb arányt az olyanok képviselik, akik azt feltételezve, hogy az ügyintéző román vagy legalábbis románul biztosan ért, a hivatalos nyelven kezdeményezik a kommunikációt, jelentős azoknak az aránya is, akik előbb magyarul köszönnek, és csak abban az esetben váltanak román nyelvre, ha a hivatalnok románul válaszol, illetve azoké, akik mindkét nyelven köszönnek, ezzel kerülve el azt a mindkettejük számára kellemetlen, sőt kissé kínos helyzetet, hogy beszélgetés közben vagy utólag derüljön ki, hogy két magyar románul beszélt egymással. Ha a nyelvválasztás gyakorlatát összevetjük azzal, hogy a három Maros megyei településen együttesen számítva a magyarok számaránya 48,5%, azt is látjuk, hogy a magyarul, illetve magyarul vagy románul köszönők aránya ennél kisebb, mivel ilyen helyen, ahol a nemzetiségi összetétel alapján majdnem egyforma a valószínűsége annak, hogy a megszólított magyar vagy román legyen, a magyarok gyakrabban választják a román nyelvet, mivel azt a másik fél biztosan megérti. Hivatalban pedig a román nyelv választásának arányát ilyen helyzetben a román nyelv hivatalos nyelvi státusa is növeli.

A szóbeli és írásbeli kommunikáció kezdeményezése azonban, mint az alábbiakban is láthatjuk, nyelvválasztás tekintetében lényegesen különbözik. A **polgármesteri hivatalhoz** benyújtott kérvények esetében a magyar nyelvet (is) használók aránya minden régióban kisebb ugyan, mint a szóbeli kommunikáció esetében, a kétféle kommunikáció során történő nyelvválasztás közötti különbség viszont a Maros megyeiek esetében a leglátványosabb, ahol kérvényíráskor a magyar nyelvet 51,7%-kal (N=31) kevesebben használják. (A Hunyad megyei 100% itt nem számít, hiszen ott ez nem választás kérdése.)

7.4. táblázat: A polgármesteri hivatalhoz benyújtott kérvény nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	73,3% – **44**	11,7% – **7**	–
Román	16,7% – **10**	86,7% – **52**	100% – **60**
Magyar és román	8,3% – **5**	1,7% – **1**	–
Nem tudja	1,7% – **1**	–	–

A polgármesteri hivatalhoz benyújtott kérvény nyelve szignifikánsan összefügg egyrészt a hivatal gyakorlatával kapcsolatos tudással ($\chi^2(3, N=173)=60{,}818$; $p<0{,}001$),[3] másrészt pedig a törvény szabta lehetőségekről kialakult (általában a gyakorlatból kikövetkeztetett) ismeretekkel ($\chi^2(2, N=172)=34{,}124$; $p<0{,}001$),[4] ugyanakkor viszont egyetlen régióban sincs összefüggés a nyelvválasztás és a nyelvi jog iránti igény között. Ez arra enged következtetni, hogy ebben a szituációban a nyelvi viselkedést sokkal inkább a hivatal működéséről, gyakorlatáról kialakult képzetek, illetve a nyelvi jogokkal kapcsolatos tudás befolyásolják, mint az anyanyelvhasználathoz való ragaszkodás ilyen helyzetben.

A nyelvválasztás indoklásaiból kiderül,[5] hogy a román nyelvet választók 53,3%-a (az adatközlők 36,1%-a, N=65), a magyar mellett döntők 37,3%-a (az adatközlők 14,4%-a, N=19) indokolta döntését a polgármesteri hivatal tapasztalt vagy feltételezett gyakorlatával. Ugyanide sorolhatók viszont azok a válaszok is, amelyek közvetve utalnak a hivatal (feltételezett) gyakorlatára, vagyis azok az indoklások, amelyek azon a feltételezésen alapulnak, hogy az ügyintézés az állam hivatalos nyelvén, illetve az alkalmazottak, esetleg a polgármester anyanyelvén történik (a kérvényeiket románul írók 32%-a, N=39; a kérvényeiket magyarul írók 7,8%-a, N=4).

---

[3] A χ^2 kiszámítása során figyelmen kívül hagytam 7 adatközlőt, akik magyarul is, románul is beadják kérvényeiket, valamint azt, aki nem tudott válaszolni a kérdésre.

[4] A χ^2 kiszámítása során figyelmen kívül hagytam 7 adatközlőt, akik magyarul is, románul is beadják kérvényeiket, valamint azt, aki nem tudott válaszolni a kérdésre. A számítás 1 hiányzó adattal történt, mert a polgármesteri hivatal nyelvi jogi kötelezettségeire vonatkozó kérdéssorra 1 adatközlő nem kívánt válaszolni.

[5] Az adatközlők több válaszlehetőséget is megjelölhettek, ezért az egyes indoklásoknál szereplő adatközlők számának összege nagyobb, mint az kutatásban részt vevők száma.

7.5a. táblázat: A román nyelv választásának indoklása

Indoklás	Hargita	Maros	Hunyad
Csak románul tudom megfogalmazni	–	–	2
Csak úgy fogadják el	**6**	**31**	**28**
Ez az állam hivatalos nyelve	**1**	**4**	**6**
Így értik	**–**	**6**	**12**
Így könnyebb nekem	3	2	8
Így szoktam meg / így tanultam	1	3	2
Máskülönben hátrányos helyzetbe kerülhetek	1	6	7
Minden románul van / mindenki román	**–**	**–**	**7**
Román a polgármester	**–**	**2**	**–**
Romániában élek	**–**	**1**	**–**
Senki sem biztatott, hogy magyarul írjam	–	1	–
Tudok románul	–	–	2
Nem tudom	–	1	–

7.5b. táblázat: A magyar nyelv választásának indoklása

Indoklás	Hargita	Maros	Hunyad
Csak magyarul tudok	3	–	–
Elfogadják magyarul is / megtehetem	**16**	**3**	**–**
Így értik	**1**	**–**	**–**
Így könnyebb nekem	19	3	–
Így szoktam meg	2	–	–
Kötelesek elfogadni magyarul is	6	1	–
Magyar a polgármester	**–**	**1**	**–**
Magyar vagyok	4	–	–
Mindegy	1	–	–
Mindenki magyar	**2**	**–**	**–**
Nagyon fontos számomra, hogy magyarul írjam	1	–	–
Tanuljanak meg magyarul	–	1	–
Nem tudom	1	–	–

Az eredmények azt is mutatják, hogy jelentős azok aránya is, akiknek döntését saját nyelvi kompetenciái magyarázzák: a kérvényeiket románul írók 13,9%-a (az adatközlők 9,4%-a, N=17), a magyarul fogalmazóknak pedig 49%-a (az adatközlők 13,9%-a, N=25) tartozik ebbe a csoportba. Ha

figyelembe vesszük azt is, hogy bizonyos adatközlők, mivel tudomásuk szerint a hivatal nem fogadja el a magyar nyelvű kérvényeket, lefordíttatják ezeket románra, egyértelmű, hogy bár ezek a válaszok nem utalnak közvetlenül a polgármesteri hivatal gyakorlatára, a nyelvválasztás mögött mindenképp a nyelvhasználati lehetőségekről alkotott képzetek állnak. Ezekben az esetekben a nyelvválasztás egyértelműen összefügg a megkérdezettek nyelvi jog iránti igényének mértékével is: azok ugyanis, akik könnyebben fogalmaznak románul, nem tartanak (annyira) igényt a magyar nyelv használatának lehetőségére, azok számára viszont, akik románul nehezebben boldogulnak, fontos, hogy ilyen szituációban is használhassák anyanyelvüket.

Kérvényírás során viszont a nyelvválasztást a törvény adta lehetőségekről szóló tudás/elképzelések, illetve ilyen helyzetben történő anyanyelvhasználat lehetőségének igénye mellett külső tényezőkként a polgármesteri hivatal gyakorlata, a nyelvi kompetencia, esetleg egyéb faktorok is befolyásolják, ennek mértéke pedig, amint az az alább idézett adatközlők válaszaiból is látszik, egyénenként változó. Míg egyesek számára a nyelvválasztáshoz elegendő, ha tudja, mik a törvény adta lehetőségek, illetve a hivatal gyakorlata (például HR101N1), mások esetében sem az előbbi, sem az utóbbi nem játszhat nagy szerepet, a nyelvválasztást ugyanis a nyelvi kompetencia határozza meg (például HR108F2). Megint más esetekben a nyelvválasztás kérdését (az igény és/vagy gyengébb román nyelvtudás ellenére) a polgármesteri hivatal gyakorlatával, illetve az anyanyelvhasználati lehetőségekkel kapcsolatos ismeretek döntik el (például MS108N1). Ilyen helyzetben meghatározó tényező viszont a nyelvi attitűd is: akik számára a magyar nyelvnek magas a presztízse, az általuk ismert lehetőségek függvényében használják anyanyelvüket (például HR101N2), akik viszont úgy gondolják, hogy egy hivatalos szöveget az elvárások szintjén nem tudnának megírni magyarul (például HR108F2), vagy anyanyelvüket ilyen szituációban funkcióvesztettnek, esetleg az egyszerű és gyors ügyintézés akadályának látják (például MS114F2, HD009F1), esetleg egyfajta stigmának érzik (például HD027F1), azok inkább nem élnek a lehetőséggel a feltételezett bonyodalmaktól, illetve az attól való félelem miatt, hogy az általános gyakorlattól való eltérés másokban visszatetszést kelthet.

Az egyén arra való törekvése azonban, hogy pozitív képet alakítson ki magáról, nemcsak azt befolyásolhatja, hogy él-e nyelvi jogaival, hanem azt is, ahogyan a nyelvi jogok kérdéséről beszél. Így a nyelvi jogi ismeret, igény

és nyelvválasztás interakciójának vizsgálatakor figyelembe kell vennünk azt is, hogy bizonyos esetekben – főként a nyelvi jog iránti igényre vonatkozó válaszadás során – az adatközlő valamennyire torzítja is a valóságot, hogy megfeleljen azoknak az elvárásoknak, amelyeket feltételezése szerint beszélgetőpartnere (jelen esetben a kérdező) vele szemben támaszt (l. például MS114F2 válaszait). A fentieket néhány szemelvény szemlélteti a beszélgetésekből:[6]

> HR101N2: [K: Elfogadja-e a polgármesteri hivatal a magyarul írott kérvényeket?] *Én úgy tudom, hogy igen.* [K: Kötelezi-e a törvény a helyi polgármesteri hivatalt arra, hogy elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Hát, igen, hogyha… hát… Biztos, mert hát van magyar nyelvű nyomtatvány, meg be lehet adni a kérést magyarul, meg ehhez hasonlók. S arra magyarul válaszolnak. Most már. Na. Úgyhogy igen.* [K: Mennyire (lenne) fontos az Ön számára, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Ezt is fontosnak tartom.* […] *Hát, azért* [ti. nem „nagyon fontos"], *hogy adjunk lehetőséget azért… mivel… hát, itt vannak… Tehát vannak románok is, meg hát… legyen lehetőségük akkor, esetleg… Tehát ők írják románul, mi meg írjuk magyarul.* [K: Milyen nyelven fogalmazza meg a polgármesteri hivatalhoz írott kérvényeit?] *Magyarul.* [K: Miért?] *Hát… Én magyarul írtam*. [K: Könnyebb?] *Nem, hogy könnyebb, hanem… Mivel ahova… tehát mindenki az irodába is magyar volt, a polgármester is, megírtam magyarul, és…* [K: Tehát azért, mert mindenki magyar?] *Hát, én ezt gondolom, hogy mivel itt engedélyezett az, hogyha húsz százalékon több a magyar, akkor én úgy gondoltam, hogy én ezt megírhatom magyarul.*

> HR108F2: [K: Elfogadja-e a polgármesteri hivatal a magyarul írott kérvényeket?] *Így van, így van.* [K: Kötelezi-e a törvény a helyi polgármesteri hivatalt arra, hogy elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] [Korábban, a magyar hivatalnok alkalmazásának kötelezettsége kapcsán:] *Az az, hogy itt minden magyarul folyik, de a törvény, hogy kötelezné-e ezt… Nem, nem kötelezi a törvény.* [A magyar kérvény elfogadásának kötelezettsége kapcsán:] *Hát… ejsze nem kötelezi, nem. Nem kötelezi.* [K: Mennyire (lenne) fontos az Ön számára, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Fontos.* [K: Miért nem nagyon fontos?] *Hát, mert nagyjából úgyis, hogy így van. Így van. Hát, aztán itt nálunk, hogy magyarul…* […] *Fontos, fontos, de hát nem* [hangsúlyosan] *olyan fontos. Hát…* […] *ez így van, hát itt vagyunk mind. Fontos, fontos.* [Nevet.] [K: Milyen nyelven

[6] A beszélgetésrészletek nem minden esetben követik a beszélgetés tényleges menetét, hogy könnyebb legyen őket összehasonlítani egymással.

fogalmazza meg a polgármesteri hivatalhoz írott kérvényeit?] *Hát, románul. Románul.* [K: És miért?] *Hát, aztán… azért, mert úgy gondolom, hogy ez annyira… Hát, a kérdést, kérés, kérvénynek is attól függ, hogy milyen a jellege. Mert ha tudom, hogy olyan, hogy tovább kell menjen, vagy valami, akkor románul, mert hát csak úgy érvényes. A másik pedig az, hogy sajnos, s ez nagy hiba, hibának tartom, hogy magyarul nem is tudunk rendesen megfogalmazni egy kérést. Annyira benne van az ember a románba, hogy könnyebb, könnyebb románul megfogalmazni a kérést vagy bármit, mint magyarul. Sokszor, ha magyarul van, egymástól kérdezzük, hogy te, itten hogy így, hú, ha nem megy, nem tudom mi. S akkor az ember próbálja románra… S akkor románul, románul egyből beugrik. Úgy, úgy, úgy egyből, egyből jön a román. S akkor, akkor, ha kell, magyarul, de hogy… na, románul, románul, románul, románul.*

MS108N1: [K: Elfogadja-e a polgármesteri hivatal a magyarul írott kérvényeket?] *Nem tudom. Hogy elfogadni elfogadja… De hogy adnak-e választ, nem tudom.*[K: Kötelezi-e a törvény a helyi polgármesteri hivatalt arra, hogy elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Nem tudom.* [K: Mennyire (lenne) fontos az Ön számára, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Nagyon fontos. Hát, egyszerűen így a helyes. Mert én is például úgy vagyok, hogy nekem is… Sokszor, őszintén, kell gondolkozzak, én tudom, hogy a néptanács az primărie* [=polgármesteri hivatal], *de sokszor nem jut eszembe, hogy állj meg, most mi is az a primărie magyarul. S annyira idegesítő, hogy, hogy egy, egy olyan városban élünk, ahol románok is, magyarok is egyaránt nagyon sokan vannak. És így a helyes szerintem. Mindegyik a saját anyanyelvén tudja, hogy mi az az illető intézmény neve vagy bármi.* [K: Milyen nyelven fogalmazza meg a polgármesteri hivatalhoz írott kérvényeit?] *Sajnos románul. Hát, azért, mert nem tudom, hogy magyarul lehet-e vagy sem. Vagy sokszor azt mondják, hogy… Vagy kinyomnak az orrom elé egy típusnyomtatványt románul, s akkor már automatikusan románul kell írni mindent.* [K: És miért sajnos? Tehát könnyebb lenne magyarul?] *Igen, sokszor igen. Például, tudom, megfogalmazom a fejembe, hogy szeretnék tudom is én egy kérvényt benyújtani, megfogalmazom a fejembe, hogy alulírott s a többi, s a többi, s akkor amikor már románul kell írjam, ugyanúgy szintén hiába tudok jól románul, egyszerűen nem tudom helyesen megfogalmazni, vagy nem tudom, hogy ahogy megfogalmaztam, egyáltalán helyes-e vagy hiteles vagy hivatalos…*

MS114F2: [K: Elfogadja-e a polgármesteri hivatal a magyarul írott kérvényeket?] *Hát, ezt nem tudom, ezt nem tudom. Szerintem nem igazán. Ám-*

bár… nem volt részem benne. Én volt… Jártam például sokat a kert, a kert miatt jártam a polgármesteri hivatalba. Azt, hogy kellett átírni meg mit tudom én, de mindent románul kellett írjak, és románul is kaptam meg a választ rá. Nem tudom, hogy létezik, hogy magyarul elfogadják. Azt hiszem, hogy nem. [K: Kötelezi-e a törvény a helyi polgármesteri hivatalt arra, hogy elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Azt hiszem, hogy igen. Elméletileg. Aztán gyakorlatilag, nem tudom, mennyire működik. De úgy tudom, hogy igen.* [K: Mennyire (lenne) fontos az Ön számára, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Az is nagyon fontos.* [Rövid szünet után elmosolyodik:] *Hogy éljünk a lehetőséggel.* [K: Milyen nyelven fogalmazza meg a polgármesteri hivatalhoz írott kérvényeit?] *Románul. Hát, az oka nagyjából az, hogy nem akarom bonyolítani a dolgomat. Mert ha magyarul írnám, akkor már rögtön feltevődik a kérdés, hogy vagy elfogadják magyarul, vagy kellene románra is lefordítsam, s két nyelven* [nevet] *beadjam. S akkor ez megint olyan dolog, hogy hogyha lehetőségem is van, vagy törvény ezt megengedi nekem, úgyis nehézségekbe ütközök… ütköznék, hogyha például magyarul írnám. És akkor egyszerűbb az, hogy románul írjam meg.*

HD009F1: [K: Elfogadja-e a polgármesteri hivatal a magyarul írott kérvényeket?] *Ezt sem tudom. Soha nem volt keríttetésem ilyesmivel* [=nem voltam ilyen helyzetben], *úgyhogy…* [K: Kötelezi-e a törvény a helyi polgármesteri hivatalt arra, hogy elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Azt sem tudom, mert nem… semmi keríttetésem ilyesmivel, s akkor nem…* [K: Mennyire (lenne) fontos az Ön számára, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Az is jó lenne. Egy négyes, mert van elég sok magyar, és…* [Milyen nyelven fogalmazza meg a polgármesteri hivatalhoz írott kérvényeit?] *Románul. Hát, csak azért… Mert románok vannak ottan, s akkor…*

HD027F1: [K: Elfogadja-e a polgármesteri hivatal a magyarul írott kérvényeket?] *Hát, gondolom, hogyha magyarul fogalmazza meg valaki… Hát, nem látom, mért mondaná vissza. Hát… tegyük azt inkább, részben igaz?* [K: Arra gondolsz, hogy esetleg nem ad magyarul választ?] *Hát, lehetséges. Szerintem. Nem tudom, hogyha van-e, mármint például a dévai polgármesterségen van olyan személy, aki tud magyarul beszélni. Ismerek én is pár személyt. De lehetséges, hogy na, azt mondják, hogy a romániai államnak a hivatalos nyelve román, s akkor románul válaszoljanak vissza.* [K: Kötelezi-e a törvény a helyi polgármesteri hivatalt arra, hogy elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] [A magyar hivatalnok alkalmazásának kötelezettségére vonatko-

zóan:] *Nem tudom, őszintén, az ilyen… erre szóló törvényeket, ilyen kérdések, nem, nem tudom. Esetleg saját véleményem szerint mondom.* [A magyar kérvény elfogadásának kötelezettségével kapcsolatban:] [Suttogva:] *Nem tudom.* [K: Mennyire (lenne) fontos az Ön számára, hogy a polgármesteri hivatal elfogadja a magyarul írott kérvényeket?] *Hármas.* [K: Milyen nyelven fogalmazza meg a polgármesteri hivatalhoz írott kérvényeit?] *Románul. Mert csak románul tudnak beszélni.* [K: És akkor nem fogadják el…?] *Hát, őszintén, nem is próbáltam magyarul.* [K: De miért nem?] *Biztos nem fogadnák el, azért, mert nem tudnak magyarul. S őket ez zavarná. Láthatóan zavarná, hogy magyarul…* [K: Hogy magyarul van?] *Főleg mert magyarul van. Németül küldeném be, megmondanám, ich habe kein* [=nekem nincs] *mit tudom én, németül valamit mondanák ott nekik, s ott egy kicsit olyan ferdén, s valamit, csak elfogadnák azt, de magyarul… Szerintem, hogyha valaki megpróbálna ilyesmit… Déván… még lehet, de Hunyadon nem.* [K: S mi történne, mondjuk? Kidobnák, vagy nem foglalkoznának vele?] *Ja, nem, hanem… szerintem megváltoztatnák a viselkedésüket. Hogyha már…* [K: És hátrányos helyzetbe kerülne így az illető?] *Igen. Hátrányos helyzetbe, mert na, nagyon nehezen értené meg valaki, hogy mit akar, s nagyon nehezen kapna választ is. Még akkor is, ha még lenne egy illető személy valahol az épületbe, aki tudna segíteni, ők… szóval nálunk így van a… az állami… azokkal a személyekkel, akik az államnak dolgoznak. Nagyon lassan dolgoznak. Nagyon lassú a menetrend mindennél így.*

A rendőrséggel folytatott írásbeli kommunikáció során történő nyelvválasztás a fentiektől eltérő képet mutat: a **rendőrséghez benyújtott kérvények, feljelentések** megírásakor az adatközlőknek túlnyomó többsége (92,8%, N=167) a hivatalos nyelv mellett dönt (7.6. táblázat).

7.6. táblázat: A rendőrséghez benyújtott kérvény nyelve

Nyelv	Hargita	Maros	Hunyad
Magyar	18,3% – **11**	1,7% – **1**	–
Román	80% – **48**	98,3% – **59**	100% – **60**
Magyar és román	1,7% – **1**	–	–

Statisztikailag ugyan megbízhatatlan a nyelvválasztás és nyelvi jog ismerete közötti összefüggés szignifikanciája, az eredmények viszont arra utalnak, hogy akik úgy tudják, a rendőrségnek kötelező elfogadni a magyarul írott kérvényeket, feljelentéseket stb., nagyobb arányban döntenek az

anyanyelvhasználat mellett ilyen szituációban.[7] A nyelvválasztás indokai, mint a 7.7a–b. táblázatokból is látszik, hasonlók a polgármesteri hivatalhoz benyújtott kérvények írása során is mondottakhoz, változik azonban ezek említésének aránya. Míg a Hargita megyeiek körében az előbbihez képest több mint kétszerese azoknak a válaszoknak az aránya, miszerint a beadványokat csak románul fogadják el, vagy hátrányos helyzetbe kerülhetnek, ha magyarul írják meg, Maros és Hunyad megyében az ugyanilyen válaszoké kisebb; ugyanakkor mindhárom térségben nagyobb azoknak az indoklásoknak aránya is, amelyek arra utalnak, hogy a rendőrség nyelvhasználatával kapcsolatos ismeretek/elképzelések egyrészt az intézmény feladatkörével, másrészt az alkalmazottak anyanyelvével függenek össze. Ez utóbbi válaszlehetőség nagyobb arányú választását az magyarázza, hogy míg a polgármesteri hivatal alkalmazottai között a magyar lakosság arányának függvényében magyarok (is) vannak, a rendőrök általában románok.

7.7a. táblázat: A román nyelv választásának indoklása

Indoklás	Hargita	Maros	Hunyad
Csak úgy fogadják el	**13**	**35**	**20**
Ez az állam hivatalos nyelve	5	6	4
Gyorsabb az ügyintézés	–	1	–
Így értik	7	9	14
Így könnyebb nekem	5	1	7
Így szoktam meg / így tanultam	1	2	3
Máskülönben hátrányos helyzetbe kerülhetek	4	5	5
Nem tudok arról, hogy valaki magyarul adta volna be	–	1	–
Románok	2	6	3
Romániában élünk	–	1	–
Romántanár vagyok	1	–	–
Tudok románul	–	–	1
Nem tudom	–	1	–

[7] A kérvényeket magyarul írók 63,6%-a (az adatközlők 3,9%-a, N=7) úgy tudja, használhatja anyanyelvét a rendőrséghez benyújtott kérvények megírásakor, míg 18,2–18,2%-a (az adatközlők 2,2%-a, N=4) szerint a rendőrség nem köteles ezeket magyarul elfogadni, illetve nem tudott válaszolni a jogismereti kérdésre.

7.7b. táblázat: A magyar nyelv választásának indoklása

Indoklás	Hargita	Maros	Hunyad
Elfogadják magyarul is / megtehetem	**1**	**–**	**–**
Így könnyebb nekem	6	1	–
Kötelesek elfogadni magyarul is	2	–	–
Magyar vagyok	2	–	–

A rendőrség etnikai összetétele magyarázza azt is, hogy az intézmény működéséről, gyakorlatáról kialakult tudást nem(csak) az aktuális jogszabály ismerete vagy annak hiánya alakítja. A rendőrség alkalmazottai ugyanis legnagyobbrészt nem magyar anyanyelvűek, a velük folytatott kommunikáció nyelve tehát egyrészt a rendőr magyar nyelvtudásán, másrészt pedig azon múlik, hogy ha tudna is, hajlandó-e az adott helyzetben magyarul beszélni. Ezért – főleg kisebb településeken – a szóbeli, illetve írásbeli kommunikáció kérdését tulajdonképpen az dönti el, hogy az illetőnek milyen a személyes kapcsolata a rendőrrel. Így aztán az ugyanazon a településen élők akár ugyanazzal a rendőrrel kapcsolatban is más-más tapasztalatokról számolnak be:

> HR016F1, Recsenyéd: [K: Kötelezi-e a rendőrséget a törvény arra, hogy olyan személyt alkalmazzon, aki a magyarokkal magyarul is tud beszélni?] *Igen.* ***Sajnos nem mindegyik beszél, de köteles lenne.*** [Később: Milyen nyelven fogalmazná meg a rendőrséghez írott kérvényeit?] ***Hát, oda magyarul meg lehet írni, de nem fognak szóba állni vele, úgyhogy sajnos oda románul kell írni.*** [K: Csak így fogadják el?] *Hát, magyarul nem fogad… nem, hogy nem fogadják el, egyszerűen…* [a felesége közbeszól: **Megmondják, nem értik.**] *…egy sima büntetést is, proces-verbalt* [=jegyzőkönyvet] *románul kell írni. Fontos lenne magyarul, vagy jobb lenne magyarul, vagy hogy mondjam, értelmesebb lenne, de… sajnos.*

> HR018F1, Recsenyéd: [Köteles-e a rendőrség elfogadni a magyarul írott kérvényeket?] ***Köteles elfogadja, azt tudom. És el is fogadják, tehát el is fogadják.***. [K: És válaszolnak is két nyelven?] *Hát, hogy milyen nyelven válaszolnak, arra majd a végén jövünk rá. De románul szoktak általába. De magyarul elfogadják, az biztos…* [Később: Milyen nyelven fogalmazza meg a rendőrséghez írott kérvényeit, bejelentéseit?] ***Magyarul.*** [K: És miért?] ***Mert lehetőségem van rá.***

HR003N2, Székelyderzs: [K: Kötelezi-e a rendőrséget a törvény arra, hogy olyan személyt alkalmazzon, aki a magyarokkal magyarul is tud beszélni?] *Igen.* [Később:] ***A rendőr ért magyarul. Csak nem beszél magyarul.*** [K: Nem akar beszélni?] [Suttogva:] *Nem.* [Hangosabban:] *Nem beszél.* [K: Csak azért kérdezem, mert van olyan, aki ért, de nem tud…] *Hát, ő tudna, mert itt született a megyében, és olyan helyen, hogy ott is laknak magyarok. Már rég…* ***amióta itt van, már rég kéne beszéljen magyarul.*** [K: Mennyi éve?] *Huszonkettő. Ennyi idő alatt angolul is meg kellett volna tanuljon.* [Később: Milyen nyelven fogalmaznád meg a rendőrséghez írott kérvényeket?] *Én magyarul fogalmaznám, de* ***románul kell. Nem fogadják el a magyar… magyarul.***

HR007F2, Székelyderzs: [K: Kötelezi-e a rendőrséget a törvény arra, hogy olyan személyt alkalmazzon, aki a magyarokkal magyarul is tud beszélni?] *Igen.* [A kérdéssor egészére utalva: **K: S meg is teszi mindezt a rendőrség?**] ***Az utóbbi időbe igen.*** *Igen.* ***A rendőr szépen beszél magyarul, mert hát megtanult. Mióta itt van,*** *már húsz éve.* […] *Mondjuk, a rendőrségen az ember a rendőrt románul szólítja meg. Én például románul szólítom meg, de már hallottam, sőt, mondom, hogy az utóbbi időbe nagyon jól beszél magyarul, magyarul…* ***van, aki magyarul is köszön neki, s magyarul szólítja meg.*** [**K: És ilyenkor visszaválaszol magyarul?**] ***Magyarul, igen. Igen.*** [Később:] *Az ember tiszteletből szólítja meg románul őt.* [Később: K: Milyen nyelven írja a rendőrséghez benyújtott kérvényeit?] *Románul.* [K: És miért?] ***Mert romántanár vagyok. Valahogy nem néz… szégyelleném, hogy még én se tudok románul.***

A kérvényírás során történő nyelvválasztást, mint arra a fenti idézetek is mutatják, ebben az esetben is szinte egyénenként különböző tényezők határozzák meg: míg egyesek számára elegendő tudni, hogy magyarul is folyamodhatnak a rendőrséghez, mások ugyanennek tudatában a rendőr iránti tiszteletből, esetleg a rendőrrel mint a hatalom képviselőjével szembeni negatív érzelmekből (például félelemből, elutasítottság-érzetből stb.) fakadóan, illetve annak érdekében, hogy saját pozitív énképüket megőrizzék, lemondanak az anyanyelvhasználatról. Ugyanakkor megint mások a rendőrséggel kapcsolatos tapasztalataikból, illetve az olyan elterjedt nézetekből kiindulva, miszerint a rendőrségen csak románul lehet boldogulni, nem kérdőjelezik meg az intézmény gyakorlatának törvényességét, ezért itt nem is próbálnak magyarul ügyeket intézni.

7.3. Összegzés

A fentiek alapján megállapíthatjuk tehát: az egyén arra vonatkozó döntését, hogy él-e valamely nyelvi jogával, a nyelvi jog természetétől függően különböző tényezők határozzák meg. Míg az iskolaválasztás esetében a viselkedés láthatóan összefügg az anyanyelvű oktatás igényével, ugyanakkor viszont ezt egyáltalán nem befolyásolja a nyelvi jogi ismeret, a hivatalos szférában történő nyelvválasztást sokkal inkább az intézmény alkalmazottainak etnikai összetételéről, gyakorlatáról kialakult tudás, illetve – bizonyos mértékben – az anyanyelvhasználati joggal kapcsolatos elképzelés alakítja. Mint láttuk, mindkét esetben fontos szerepet kap a döntéshozatalkor az egyén arra való törekvése, hogy önmagáról pozitív képet alakítson ki másokban. Azonban míg az oktatási intézmények választásakor ez többnyire az etnikai közösség elvárásaihoz való igazodást, tehát a magyar nyelvű oktatás melletti döntést jelenti, hivatalos szférában a nyelvi viselkedés a magyar lakosság arányától is függ. Ezért a tekintetben, hogy az adatközlők milyen nyelven adják be kérvényeiket, eltérés van az egyes régiók között: ha a rendőrséghez írt beadványok esetében nincs is olyan szignifikáns különbség, mint a polgármesteri hivatalhoz benyújtott kérvényekében ($\chi^2(2, N=173)=104{,}129$; $p<0{,}001$),[8] Hargita megyében ilyen helyzetben is többen döntenek a magyar nyelv mellett, mint a Maros vagy Hunyad megyeiek, az utóbbiak számára azonban ezt a lehetőséget nem is biztosítja a törvény. A hivatalos szférában megvalósuló gyakorlattal kapcsolatban az is kiderült: egyénenként változó az, hogy a nyelvválasztást milyen mértékben befolyásolja a törvény adta lehetőségekről szóló tudás/feltételezés, az ilyen helyzetben történő anyanyelvhasználat lehetőségének igénye, vagy külső tényezőkként a polgármesteri hivatal vagy rendőrség gyakorlata, illetve az egyén nyelvi kompetenciája.

Mindkét esetben meghatározó tényező viszont a nyelvi attitűd is. Az oktatás esetében ez a magyar iskoláztatás lehetőségének igényét alakítja, hivatalos környezetben pedig közvetlenül hat a nyelvválasztásra: azok a személyek, akik szemében a magyar nyelvnek magas a presztízse, az általuk ismert lehetőségek függvényében inkább élnek nyelvi jogaikkal, akik viszont anyanyelvüket legalább bizonyos szempontokból funkcióvesztettként, akadályként, esetleg stigmaként látják, inkább mondanak le róluk.

[8] A χ^2 kiszámításához kihagytam 7 adatközlőt, akik magyarul is, románul is benyújtják kérvényeiket, illetve aki nem tudja, milyen nyelve írná meg.

8. A NYELVI JOGOKHOZ VALÓ VISZONYULÁS

A romániai magyarság nyelvi jogokhoz való viszonyulásának felmérése érdekében folytatott kutatás azon a feltételezésen alapult, hogy a nyelvi jogokra vonatkozó ismeretek, a különböző anyanyelvhasználati jogokhoz való ragaszkodás és tényleges gyakorlat szoros kapcsolatban állnak az egyén nyelvi attitűdjével, amely az adott nyelvi környezet függvénye.

A fentiekben bemutatott eredmények nemcsak azt igazolják, hogy a nyelvi környezetből fakadóan eltérnek a tömbben, szórványvidéken, illetve az olyan régiókban élők nyelvi attitűdjei, ahol a magyarság a lakosságnak megközelítőleg felét teszi ki, hanem az is körvonalazódott, hogy – bár különböző mértékben és módon – a nyelvi attitűd befolyásolja a nyelvi jogokhoz való viszonyulást olyan értelemben, hogy közvetlenül vagy közvetve kihat azokra a tényezőkre, amelyekkel ez interakcióba lép.

A nyelvi jogokkal kapcsolatos ismeretek/elképzelések esetében a nyelvi attitűd hatását egyrészt abban érhetjük tetten, hogy minél pozitívabban viszonyul valamely személy anyanyelvéhez, annál inkább igyekszik tájékozódni használatának lehetőségeivel kapcsolatban, másrészt pedig abban, ahogyan a hatályos törvényes rendelkezések ismeretének hiányában valamely hivatal vagy intézmény gyakorlata alapján milyen következtetést von le saját nyelvi jogaival kapcsolatban. Azok ugyanis, akik szerint a magyarság és a magyar nyelv az adott régióban vagy az egész országban inkább megtűrt, mint elfogadott, akár a pozitív tapasztalat ellenére is vagy arra a következtésre jutnak, hogy az államhatalom nem biztosítja számukra a szóban forgó jogot, vagy pedig elutasítják a következtetés levonását, és felvállalják a kérdéssel kapcsolatos ismeretek hiányát.

A nyelvi jogok iránti igényt a nyelvi attitűd közvetlenül határozza meg: minél pozitívabban viszonyul saját anyanyelvéhez, annál inkább igényli használatának lehetőségét valamely helyzetben, illetve annál több helyzetre terjed ki a használatának igénye. Ezért abban a tekintetben, hogy összességében véve a kérdőívezés során említett szituációk közül hányat jelöltek meg legalább fontosként az adatközlők, jelentős eltérés van az egyes régiók

között: bár a Hargita és Maros megyeiek válaszai ebben a tekintetben nem térnek el lényegesen, szignifikáns a különbség a Hunyad megyei és a Hargita ($t(118)=5{,}132$; $p<0{,}001$), illetve Maros megyei ($t(105{,}148)=5{,}772$; $p<0{,}001$)[1] adatközlők válaszai között. Tehát szórványvidéken, ahol a nyelvi környezet, illetve a jogszabályok által korlátozott anyanyelvhasználati lehetőségek sok esetben nem erősítik meg az egyént anyanyelvének értékessége, megőrzésének fontossága felől, jelentősen kevesebb helyzetben tartják (nagyon) fontosnak használni azt. Szintén az egyes térségekben élők különböző nyelvi attitűdjeivel függ össze az is, hogy ha a különböző helyzetben történő anyanyelvhasználathoz való ragaszkodás intenzitását tekintjük, és csak a „nagyon fontos" válaszok számát hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy a régiók közötti különbségek szignifikanciája eltérő szintű: a Hunyad megyeiek a Maros megyeiekétől nagyon szignifikánsan ($t(118)=4{,}373$; $p<0{,}001$) térnek el, a Hunyad és Hargita megyei válaszok között viszont a különbség nem annyira erős ($t(118)=2{,}254$; $p<0{,}05$). Ennek magyarázata az, hogy – mint a fentiekben kiderült – a Hargita megyei adatközlők egy része bizonyos helyzetekben a hivatalos nyelvhez képest alacsonyabb presztízsűnek látja anyanyelvét, ugyanakkor más helyzetekben annyira természetesnek tartja a magyar nyelv használatát, hogy számára a kérdésnek kevésbé van tétje.

A különböző szituációkban a nyelvi attitűd attól függő módon és mértékben befolyásolja a nyelvválasztást, hogy döntéskényszer nélküli vagy megfontolt nyelvi viselkedésről van szó. Olyan helyzetekben, amikor a nyelvválasztás nem igényel különösebb megfontolást, mint például amikor valaki úgy beszélget magyar emberrel (legyen az hozzátartozója, barátja, ismerőse vagy számára ismeretlen magyar), hogy nincs a társaságukban román személy, vagy például a vallásgyakorlás, a számítógép-használat és internetes tájékozódás során, a nyelvi attitűdök az anyanyelvhasználat iránti igényen keresztül hatnak a nyelvi viselkedésre: minél pozitívabban értékeli anyanyelvét az egyén, annál inkább igényt tart arra, hogy ezekben a helyzetekben használja azt, és – minthogy ismeretei, illetve korábbi gyakorlatából fakadó tapasztalatai alapján ennek nincs vagy elhanyagolható az akadálya, meg is teszi. Olyan szituációkban viszont, amikor a nyelvi viselkedés valamely okból megfontolást igényel, például amikor valaki úgy beszélget

[1] Mivel a Levene-teszt szerint nem teljesült a szóráshomogenitás, ebben az esetben a Welch-próbát alkalmaztuk.

magyar emberrel, hogy román személy is jelen van, továbbá munkahelyen vagy valamely hivatallal, intézménnyel folytatott írásbeli kommunikáció során, házi- vagy kezelőorvos választásakor, vásárláskor, a nyelvi viselkedést elsősorban az egyén nyelvi attitűdje határozza meg. Így minél pozitívabb a nyelvi attitűdje, annál valószínűbb, hogy ilyen helyzetekben a magyar nyelv használata mellett dönt, ugyanakkor minél kevésbé tartja funkcionálisnak, elfogadottnak vagy illendőnek az adott helyzetben vagy környezetben, annál gyakrabban mond le az anyanyelv használatáról akár annak ellenére is, hogy tudatában van törvény adta lehetőségeinek.

A fentiek alapján megállapíthatjuk tehát, hogy a nyelvi jogokhoz való viszonyulás szorosan összefügg a nyelvi attitűddel, ezzel attitűdrendszert alkot, vagyis ez utóbbi felidézése aktiválja a nyelvi jogokhoz való viszonyulást, és fordítva. Ennek következtében az egyén szükségét érzi annak, hogy megőrizze az attitűdközi kongruenciát, azaz: minél pozitívabb az egyén nyelvi attitűdje, annál pozitívabban viszonyul anyanyelvhasználati jogaihoz; ugyanakkor minél pozitívabban viszonyul anyanyelvhasználati jogaihoz, annál pozitívabban értékeli anyanyelvét.

Láttuk viszont azt is, hogy a megkérdezettek eltérő módon viszonyul(hat)nak a különböző nyelvi jogaikhoz attól függően, hogy milyen elvárásokkal szembesülnek valamely környezetben, milyen háttértudásuk vagy feltételezésük van a konkrét szituációban megvalósuló anyanyelvhasználat következményeire vonatkozóan, és ezeknek megfelelően milyen nyelvválasztási szokásokat alakítottak ki. Minthogy az egyéni szintű differenciálás környezeti hatásra is történik, a különböző anyanyelvhasználati jogokhoz való valamilyen viszonyulás régiószintű, sőt általános jelenséggé is válhat, ezért nemcsak egyéni, hanem közösségi szinten is megmutatkozik a nyelvi jogok ilyen értelemben vett rangsorolhatósága.

Abból a szempontból, hogy az egyes nyelvi jogok kapcsán a három régió szintjén milyen arányban beszélhetünk különböző attitűdökről, legpozitívabbnak a magánszférában megvalósuló anyanyelvű kommunikáció jogához való viszonyulás bizonyult. Mint az eredmények is mutatják, az adatközlők túlnyomó többsége nemcsak igényli az anyanyelvhasználatot a magyar szüleivel, házastársával, illetve gyermekével folytatott beszélgetés, levelezés során, de (többnyire) él is ezzel a jogával, ezért ebben a tekintetben nincs eltérés az egyes térségek között. A kivételt azok az esetek képezik, amikor valamely társaságban román anyanyelvű személy is van. Ebben

a tekintetben eltérnek a vizsgált régiókban élők attitűdjei: míg Hargita megyében hajlamosabbak ilyen szituációban is magyarul társalogni, Hunyad megyében ilyenkor többnyire román nyelvre váltanak. Maros megye ilyen szempontból átmenetet képez, az itt élők véleményei, viszonyulásmódjai ugyanis megoszlottak: míg egyesek a Hargita megyeiekhez hasonlóan elutasítják a nyelvválasztásbeli alkalmazkodást, mások elfogadják azt a nézetet, miszerint illetlenség olyan nyelven beszélni társaságban, amelyet a jelenlevők közül valaki nem ért.

Általánosan pozitív a magyar nyelvű közoktatás jogához való viszonyulás is: az adatközlők többsége természetesnek tartja azt, hogy magyar ember magyar tannyelvű iskolába járjon, illetve járassa gyermekét. Az, hogy a régiók között e tekintetben nincs különbség, azt mutatja, hogy a szórványban élő adatközlők, illetve szüleik nagy része nem szívesen mondott volna le az anyanyelvű oktatásról. Erre utal az is, hogy Hunyad megyében az anyanyelvű oktatási feltételek változása maga után vonta, hogy a fiatalok jelentős része akár annak ellenére is magyar iskolába íratta vagy szeretné íratni gyermekét, hogy ő maga románul végezte tanulmányait. Ezzel szemben a szakmai továbbképzéshez fűződő attitűdök régiónként, de korcsoportonként is változók. Mint kiderült, elsősorban a szórványvidékiek, de térségtől, illetve településtípustól függetlenül a fiatalok általában hajlamosabbak előnyben részesíteni a román nyelvű tanfolyamokat, ha azok a szakmai fejlődést szolgálják.

Szintén régiónként, illetve korcsoportonként különbözik az oktatási intézményekben megvalósuló többé-kevésbé adminisztratív jellegű kommunikáció anyanyelvűségéhez való viszonyulásmód. Ezzel kapcsolatban a Maros megyeiek, általánosságban véve pedig többnyire az idősebb generációhoz tartozók attitűdjei pozitívabbak, amiből egyrészt arra következtethetünk, hogy az anyanyelvhasználat lehetőségének leginkább ott van tétje, ahol a magyar lakosság a településnek megközelítőleg felét teszi ki, másrészt pedig arra, hogy a gyakorlat, a megszokás a település típusától, illetve nemtől függetlenül a fiatalabbakat nyitottabbá tette a hivatalos nyelv használatának irányába, ami különösen Hargita és Maros megyében az idősebbekénél jobb román nyelvtudásukkal is összefüggheet.

Ha az anyanyelvű tájékozódáshoz való joggal kapcsolatos attitűdöket tekintjük, egyrészt az derül ki, hogy az adatközlők némiképp különbséget tesznek az írott sajtó és audiovizuális média által, illetve az interneten

keresztül történő anyanyelvű tájékozódás jogához való viszonyulás között. A magyar nyelvű médiához kapcsolódó attitűdöket az adott környezetben tapasztaltak határozzák meg, így nem beszélhetünk általános érvényű viszonyulásmódról: ehhez elsősorban a Hargita és Maros megyeiek viszonyultak pozitívan, a Hunyad megyeiek körében pedig ez kevésbé fontosnak bizonyult. Ezzel szemben a számítógép-használat és az interneten történő tájékozódás vonatkozásában nemcsak a régiók között van attitűdbeli eltérés, hanem a különböző korú és végzettségű személyek között is: digitális felületeken az anyanyelvhasználat lehetőségét inkább az idősebb generációhoz tartozók, illetve az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők igénylik, a fiatalok és különböző idegen nyelvi ismeretekkel rendelkező magasabb végzettségűek ugyanis nyitottabbak a más nyelvű információforrások irányába.

Differenciálási tendencia nemcsak a tájékozódás, hanem a hivatalos ügyintézés kapcsán is megfigyelhető. Mint a fentiekben kiderült, ez utóbbi során az adatközlők anyanyelvhasználattal kapcsolatos attitűdjei nemcsak régiónként változnak, hanem annak függvényében is, hogy az adott ügy mely hivatal vagy intézmény hatáskörébe tartozik. Így például különbség van abban, ahogyan az adatközlők a polgármesteri hivatalban és a rendőrségen megvalósuló magyar nyelvű kommunikáció lehetőségéhez viszonyultak: míg az előbbi esetében azt tapasztaltuk, hogy minél nagyobb a magyarság aránya valamely településen, annál hajlamosabbak az ott élők az anyanyelvű ügyintézésre, a rendőri szervekkel folytatott kommunikáció során mindhárom térségben legtöbben lemondanak a magyar nyelv használatáról akár még akkor is, hogy a rendőr tud magyarul. Hivatalos ügyintézés során azonban nemcsak az egyes hivatalok, intézmények között tesznek különbséget az emberek: eltérően viszonyulnak a szóbeli és az írásbeli kommunikációhoz is. Míg az előbbi esetében az adatközlők túlnyomó többsége pozitívan viszonyul az anyanyelvhasználathoz, és igényli is, az utóbbi esetében – főként Hunyad megyében, ahol erre a törvény sem biztosít lehetőséget – többen lemonda(ná)nak róla.

Az adatközlők azokra a nyelvi jogokra tartanak legkevésbé igényt, amelyekkel fogyasztói minőségben élhetnek. Bár az egyes térségekben élők attitűdjei eltérnek egymástól amiatt, hogy a szórványvidéken közömbösebben viszonyultak a kérdéskörhöz, az adatközlők összességének alig több mint fele lenne hajlamos nyelvi szempontokat is érvényesíteni a vásárlás vagy különböző szolgáltatások igénybevétele során. Mint láttuk, a városi kör-

nyezetben élők, illetve a fiatalok általában egyéb tényezőket vesznek figyelembe ilyen helyzetben (például a termékek árát, minőségét stb.).

A kutatás eredményei arra is rámutatnak, hogy az egyes nyelvi jogok közötti spontán hierarchia kialakítása folyamán az egyén nem kizárólag a saját szempontjaira alapoz. Olyan kérdések esetében, amelyek nemcsak magát az adatközlőt, hanem általában a magyarságot is érinthetik, a megkérdezettek sokszor úgy fogalmazták meg válaszaikat, hogy figyelembe vették a teljes romániai vagy a helybeli magyar közösség tagjait is. Bár legtöbbször csupán a mérlegelés eredményéről és az azt befolyásoló döntő érvről értesülünk, egy esetben a teljes gondolatmenet verbalizálódik, így nemcsak a személyes igény és a közösségben megélt tapasztalat közötti ellentmondás okozta feszültségre van rálátásunk, hanem a végleges válasz viszonylagosságára is. A székelyderzsi HR007F2 számára azért jelentett nehézséget annak eldöntése, hogy milyen mértékben lenne fontos hivatalos ügyintézés során, hogy anyanyelvű formanyomtatványok is legyenek, mert szerinte a magyar hivatalos nyelv kellene legyen Székelyföldön, ugyanakkor viszont nem tudott eltekinteni attól a korábbi tapasztalatától, hogy sem ő, sem a falubeliek nem értették a magyarországi űrlapokat:

> HR007F2: ***Szerintem ez is fontos. De sokszor nem tudják, hogy mi van, hogy van. De csak azért is, azért, mert… Legyen fontos.*** [Felsóhajt.] ***Nagyon fontos? Nem tudom.*** […] *Éppen ez az, hogy annyira hozzá vagyunk szokva a román formanyomtatványokhoz, hogy magyart… Tehát pályáztunk magyarországi alapítványtól, magyar nyelvű űrlapot kellett kitölteni, s nem tudtuk, hogy mit jelentenek. „Adó", „számlaszám", ezt még az ember megérti, de olyan kifejezések voltak, hogy az se volt, ahol utánanézzünk, hogy mit jelent. Magyar nyelvű ember, s nem értettük a magyar űrlapot.* ***Most ez mennyire fontos, hogy a román is magyarul legyen, az…*** [**Sóhajt.**] ***Maradjon így.***

Az eredmények értelmezése során ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az emberek még abban az esetben sem viszonyulnak egyformán minden egyes nyelvi joghoz, ha külön-külön mindenikhez ugyanolyan pozitívan vagy negatívan állnak hozzá. Ezt támasztják alá például a MS102F2 szavai is, aki az anyanyelvű oktatást és a magyar nyelvű feliratok, intézmény- és helységnévtáblák létét egyformán nagyon fontosnak tartotta:

> *Na, most* ***a feliratok és az oktatás között azért nagyon, de lényeges a különbség****, mert a feliratoknak, mondom, inkább ilyen szimbolikus jellegük van.*

Tehát a lehető legkevésbé románul tudó ember is tudja már, hogy a „farmacia" az a gyógyszertár. Tehát a kétnyelvű feliratoknak nem kommunikációs funkciójuk van, hanem jelképes. Tehát az otthonosságot szolgálják. Ilyen értelemben, mondjuk, ***a feliratoknak relatív jelentőségük van. Viszont az oktatás, az tényleg a magyar azonosságnak a feltétele****.*

Az egyes nyelvi jogokhoz való reális viszonyulásmódnak, pontosabban az érzelmek intenzitásának megragadását az is nehezíti, hogy – mivel az igényre vonatkozó kérdések egymás után következtek – néhány esetben az adatközlők nem feltétlenül saját érzelmeik, hanem a válaszokból körvonalazódó összkép alapján differenciáltak, ami arra enged következtetni, hogy nemcsak a válaszadás, hanem a szóban forgó nyelvi joggal kapcsolatos attitűd is flexibilis.

MS108N1: [K: Mennyire tartja fontosnak, hogy hivatalos ügyek intézése során magyarul írhassa meg kérvényeit?] *Az sem lenne rossz, mert sokkal jobb, gördülékenyebb az egész. Nem keresnénk a román szóvirágokat, hanem magyarul leírnánk, és az lenne, amit akarunk, nem az, amit be lehet írni.* [K: És ez mennyire lenne fontos?] ***Hát… fontos ez is. Most minden ne legyen nagyon fontos, akkor legyen fontos… a négyes is****.*

HD001F2: [K: …miért fontosabb a helységnévtábla, mint az, hogy legyen magyar alkalmazott a polgármesteri hivatalban? Mi a különbség a kettő között?] ***Hát, hogy ne legyen olyan sablonos, hogy minden ötös legyen. De egymás mellett van, csak fontos mind a kettő****.* [K: Lehet nagyon sablonos is, ez ilyen…] *Lehet mind-mind fontos?* [K: Persze, hogy igen. Ahogy Ön gondolja, tehát ez nem olyan, hogy…] ***Hát, nem tudom. Minden dolog fontos, és minden nem fontos. Azé' furcsa dolog, nem?***

Arra, hogy egy személy számára valóban tétje van-e valaminek, leginkább abból következtethetünk, hogy milyen mértékben és milyen körülmények között hajlandó harcolni érte. Ezért hogy árnyaltabb képet kapjunk az attitűdökről, a nyelvi jogokhoz való viszonyulást olyan kérdésekkel is vizsgáltuk, amelyek azáltal, hogy rávilágítottak arra, hogy az adatközlők mennyire tartják hasznosnak a nyelvi jogokért folytatott küzdelmet, illetve hogy milyen szerepet tartanak ebben saját maguk által felvállalhatónak, lehetővé tették annak felmérését, hogy milyen mértékben beszélhetünk a kérdéskörrel szemben lemondó, semleges vagy bizakodó attitűdről.

A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a megkérdezettek többsége (82,2%, N=148) bizakodóan tekint azokra a törekvésekre, amelyek a ma-

gyar nyelv szélesebb körben való használatára irányulnak. A 8.1. ábrán viszont az is látszik, hogy nem elhanyagolható azok száma sem, akik csak bizonyos szempontból tartják ezt hasznosnak (12,2%, N=22), vagy kételkednek abban, hogy ezek eredményre vezetnek (3,9%, N=7), esetleg teljes mértékben elzárkóznak ezektől (1,7%, N=3). Az átlagértékek megyénként: Maros megye: 4,83, Hargita megye: 4,77, Hunyad megye: 4,52.

8.1. ábra: Hasznos-e a magyarság nyelvi jogainak bővítéséért folytatott küzdelem?

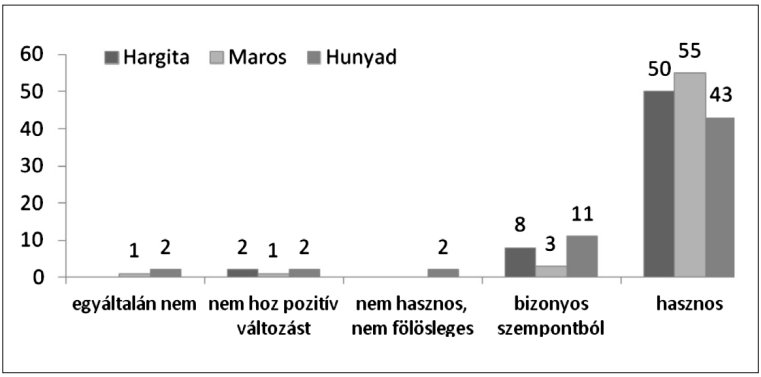

A válaszok magyarázataiból az is kiderül, hogy a „bizonyos szempontból hasznos" típusú válaszok mögött régiónként eltérő meggondolások állnak. Míg a Hargita megyeiek, akik egyébként nagyon hasznosnak tartják a helyi szinten történő anyanyelvhasználat érdekét szolgáló törekvéseket, bizonytalanabbak, kételkedőbbek, ha azokra a térségekre gondolnak, ahol románok is élnek, a Maros megyei adatközlők azokra való tekintettel fogalmazták meg így válaszaikat, akik nem tudnak románul, a Hunyad megyeiek pedig a nyelvi jogokért folytatott küzdelemben elsősorban konfliktusforrást látnak, ugyanakkor viszont azokat is szem előtt tartják, akik kevésbé ismerik a hivatalos nyelvet.

> HR012F1: *Hát,* ***nagyon hasznosnak tartom, de ahol románokkal kell érintkezni, ott már kell a román, az idegen nyelv is****. Tehát ez olyan, hogy, olyan, hogy attól függ.*

> HR010N1: *Hát, ez attól függ, hogy milyen helyen használják. Mert lehet, ahol nem örvendnek, ha magyarul beszélnek.* ***Mondjuk, itt nekünk ilyesmivel nincs gondunk, mert itt mindenki magyar, de viszont már egy olyan helyen, ahol vegyes közösség van, s több a román, mint a magyar, akkor***

nem biztos, hogy örvendenének annak. [K: A románok? És ebből a szempontból nem hasznos?] *Hát, hát, hogyha hátránya származik belőle, akkor nem.* [K: És milyen hátránya származhat belőle?] *Hát, hogy lekezelnek, vagy nem úgy néznek már ránk.*

MS012F1: *Hát, most… most… mennyire, mennyire kitágítva… hát, hasznos lenne abból a szempontból, hogy intézményekben vagy üzletekben használjuk a magyar nyelvet. Mert hát,* ***most már nem csak magamról beszélek, mert tudok olyan személyeket, aki nem tud románul,*** *s akkor bemegy egy üzletbe, s nem tudja megvenni a bizonyos terméket, mert…*

HD009F1: *Bizonyos szempontból.* [K: Ez azt jelenti, hogy más szempontból viszont nem, vagy…?] *Hát, attól függ, hogy…* ***Sokszor jó, jó, hogy lehessen magyarul, mert mondom, hogy ismerek sokat, rengeteget ilyesmit, akik nem nagyon tudnak, vagy nem tudnak jól románul,*** *s akkor mindig kell folyamodjanak másokhoz, hogy segítségre… S akkor nehéz.*

HD102N1: *Hát, az a szélességet nem tudom mire kérdezi, viszont, hogy használni lehessen, szóval hogy is mondjam én neked eztet…* ***Minél többet kell használni, minél több alkalommal,*** *minél több… nem tudom, nem kapom a megfelelő szót, amit akarok én neked mondani.* ***Persze, hogy kell iskola, minden kell magyarul. Óvodától elkezdve egyetemig, de másképpen… Úgy lassan, szépen vagy asszimilálódunk, vagy elveszünk. A magyarság.*** [K: És akkor mennyire lenne fontos, hogy mondjuk ne csak az iskolában, hanem akár a rendőrségen, polgármesteri hivatalban és ilyen helyeken is lehessen használni?] ***Hát, olyan mértékbe, s addig elmenően, hogy ne legyen konfliktus. Az… azt nem szeretem én.***

Ha azokat a válaszokat tekintjük, amelyek a kérdéskörrel szemben elutasító viszonyulást tükröznek, azt látjuk, hogy ezeknek az adatközlőknek az attitűdjei mögött általában a biztos kudarc kisebbségtudatból fakadó feltételezése áll. Az etnikai, illetve nyelvi kisebbségtudat azonban bizonyos esetekben azt eredményezi, hogy az egyén magyarként nemcsak megtűrtnek érzi magát, hanem egyet is ért azzal, hogy kisebbségi mivoltából fakadóan Romániában nyelvileg is alkalmazkodnia kell.

MS112F1: *Fölösleges.* ***Ugyanúgy fog maradni. Kisebbségbe vannak a magyarok.*** *Kevesebb magyar van, mint román.*

HD111N1: ***Hát, például minek annyi mindent magyarul csinálni, kiírni meg mindent, mikor nem érti senki? Csak mi, a magyarok. Hát aztán Romániában élünk, nem Magyarországon.*** *Magyarországon is, ha kimész, nem*

írják ott románul ki, hanem magyarul van kiírva. Igen? Ezt is meg kell érteni. Én egyetértek a magyarokkal, s minden. Van magyar iskola meg minden, egyetértek. De hát aztán a rendőrségre is hiába megyek magyarul beszélni, mert ott mindenki román. ***És én tudom a román nyelvet****. Lehet, ha nem tudnám a román nyelvet, akkor tolmácsot kérnék, valami ilyesmit, akkor elintézöm úgy a dolgaimat, de* ***így, hogyha tudom a román nyelvet… nem szükséges****.*

Bár magát a nyelvi jogokért folytatott küzdelmet, mint láttuk, legtöbben hasznosnak tartják, azoknak száma, akik személyesen is részt vennének ilyen célt kitűző mozgalomban vagy akár tüntetésen, mindhárom régióban jelentősen kisebb (8.2. ábra).

8.2. ábra: Részt venne-e nyelvi jogok bővítése érdekében szervezett tüntetésen/mozgalomban?

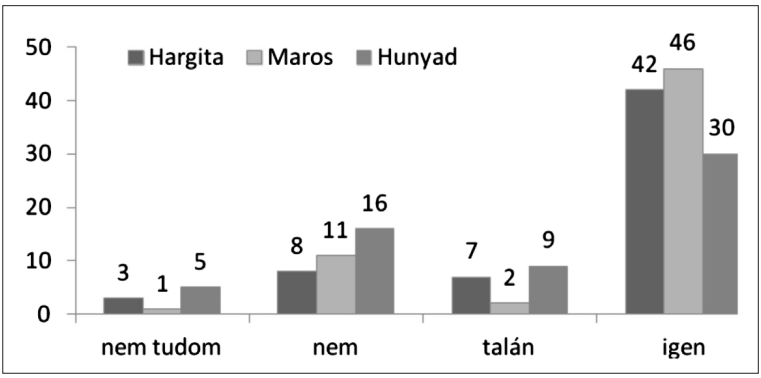

Azok, akik elmondásuk szerint aktívan részt vállalnának egy olyan mozgalomban vagy tüntetésen, amelyet a magyar nyelv szélesebb használatának biztosítása érdekében szerveznek (65%, N=117), többnyire az anyanyelv fontosságára, a magyar nyelv, illetve közösség iránti felelősségérzetre, a nyelv és identitás szoros kapcsolatára hivatkoztak, kis arányban előfordult viszont az is, hogy az adatközlők a (szerintük) még nem biztosított nyelvi jogok létéért vagy törvény által biztosítottak érvényesítéséért tennének lépéseket.

HR104N1: *Hát, tüntetésen biztos nem, mert annak mindig rossz a vége, de rendezvényen igen, tehát… mozgalomban igen.* [K: És miért?] *Hát, mert* ***kötelességemnek tartanám****.*

MS102F2: *Igen, részt is vettünk már.* [K: Igen?] *Ez még kilencvenben volt, amikor volt az a könyves, gyertyás tüntetés az iskolákért.* [K: Értem. És miért

vett ezen részt? Vagy miért venne még részt ilyenen?] ***Mert egész egyszerűen a megmaradás a nyelv révén valósul meg. Tehát nyelven kívül nincs megmaradás.*** *Nyelven kívül magyarnak lenni az valamilyen egzotikum. Hogy mit tudom én, ha valaki nem tud magyarul, de magyar, akkor legfennebb arról lehet megismerni, hogy szereti a pikáns ételeket.* [Nevet.] *Nem tudom.* ***Szóval egyszerűen nyelven kívül nincs, nincs magyarság.*** *És hát sajnos az történik, hogy akik hadilábon állnak a románnal, előbb-utóbb átkerülnek Magyarországra, és mondjuk feladják a magyarság erdélyi létét. Tehát magukat átmentik. De, de Erdélynek a magyar jellegét tovább gyengítik.*

HD002N2: *Igen.* [K: És miért?] *Hát, nem tudom, hogy mondjam,* ***hogy egybetartsunk a magyarok****, vagy nem tudom, hogy fejezzem ki, na.* ***Hogy vagyunk még magyarok****.*

HD008F2: *Részt vennék. Hogy a jogunkat… a jogot teljesítsék, a jogunkat.* ***Hogyha már megvan, hogy jogunk van, akkor adják csak… Nemcsak papíron vagy elébb-hátra****. Akkor muszáj harcolni, tüntetést csinálni. Hogyha nem tudunk szépen eligazodni.*

A fentebb idézett udvarhelyi lány nem volt az egyedüli olyan adatközlő, aki szerint a tüntetés agresszivitásra alkalmat adó, veszélyes megnyilvánulás, a hatalommal folytatott kommunikációnak olyan formája, melyet jobb elkerülni. A megkérdezettek közül többen éppen ebből a meggondolásból igenlő válaszukat úgy fogalmazták meg, hogy abból kiderült: részvételük feltétele a mozgalom vagy tüntetés békés, illetve törvényes volta. A bizonytalanabb vagy teljesen elutasító válaszok mögött is többnyire az agresszivitástól vagy visszaélésektől való félelem áll, bár volt olyan személy is, aki teljesen elégedett meglévő nyelvi jogaival, vagy saját személyiségére, esetleg a tüntetés, mozgalom hiábavalóságára hivatkozva vonná ki magát egy ilyen jellegű megmozdulásból.

HR008F2: *„Itt ez most, ez most olyan dolog, hogy ha kezdnének szorítani, nagyon, akkor igen.* ***Így most pedig elég szabadon vagyunk, úgyhogy…*** *Megint kettős a kérdés, mert* ***most nem nagyon van értelme****, de ha volna, akkor mindenképpen. Mondjuk, hogyha kerülne egy ilyen Vadim* [Cormeliu Vadim Tudor szélsőséges nézeteket valló román politikus] *vagy egy olyan valaki, aki… aki… akkor igen, igen."* HD006N1: *„Nem, mert* ***nekem ez így megfelel, ahogy van****."* A riportermagnó kikapcsolása után a csernakeresztúri fiatal nő visszatért a kérdésre, és kifejtette a kérdéssel kapcsolatos nézeteit, miszerint a magyar identitás megőrzését nem a nyelvi jogok biztosítása, illetve érvényesítése, hanem a nemzeti szimbólumok használata teszi

lehetővé: *„Én nem agitálok ilyesmi miatt. A magyarság nem attól függ, hogy az intézményekben lehet-e használni a magyar nyelvet, sokkal inkább attól, hogy március 15-én kokárdával kimenjenek a térre, és szavaljanak."* (Jegyzetek alapján rekonstruált megjegyzés.)

HR007F2: *„Nem vagyok ez a tüntető típus. Tehát… milyen opciók vannak?* […] *Talán. Igen.* [K: És ha részt venne, miért venne részt?] *Hát, mondom, fontosnak tartom azt, hogy itt, ahol tömbmagyarság lakik, hogy hivatalos nyelv legyen a magyar is.* [K: És hogyha nem? Tehát a „talán"-ban benne van az is, hogy talán mégsem. Akkor..?] *Azért, mert nem vagyok az a típus. Tehát nem vagyok az a… Ilyen visszahúzódottabb… Nem szeretek ott elöl, hangadóként viselkedni."*

MS104N1: *Nem tudom.* ***Nem tudom, hogy milyen következményekkel járna ennek a bizonyos ottlétnek a ténye.*** *Tehát hogy most… Gondolva arra, hogy, hogy, ugye, nyolcvankilencbe mindenki, aki ott volt, valamilyen következménye volt annak, ha nem egyéb, börtönbe zárták csak azért, mert ott volt, s az, aki tényleg csinált valamit, az köszöni, jól van, vagy ilyenek… Tehát hogy* ***ilyen szempontból egy kicsit félelmetes ez a dolog, hogy olyan helyen légy ott, ami… ami az államhatalmon lévőket sérti.*** *Tehát a következményeitől való félelem miatt nem tudom.*

MS112F1: ***Nem. Fölösleges.***

HD011N2: ***Nem veszek részt semmi tüntetésen, nem.*** [K: S miért nem?] *Azért, mert jobb ne tüntetni.* [K: Fél az agresszivitástól, vagy miért?] ***Hát, nemcsak az agresszivitás, hanem lássa, hogy mennek tüntetni, s aztán lefilmezik őket, s aztán megbüntetik.*** *Úgyhogy nem, semmi pártba nem iratkozok be. Benne voltam a kommunista pártba, s az elég volt. Másba nem iratkozok. Akkor is köteleztek, muszáj volt.*

Az erőszakosságtól vagy visszaélésektől való félelem azonban, amely a nyelvi jogok szélesebb körűvé tételéért folytatott küzdelem viszonylatában több adatközlőt visszatartana attól, hogy a nyelvi jogokhoz való pozitív viszonyulásmódjának megfelelően viselkedjen, sok esetben eltűnni látszik akkor, ha a nyelvi jogok körének szűkítéséről van szó. Sőt ilyen esetben néhány, a nyelvi jogokért folytatott küzdelemhez egyébként elutasítóan viszonyuló adatközlő is szükségesnek érzi azt, hogy küzdjön a számára olyan nagyon fontos jogokért, mint az anyanyelvű oktatás.

A küzdelem, harc, amire legtöbben gondolnak, általában törvényes kereteken belül megvalósuló tiltakozást jelent (kérvény benyújtása, petíció

aláírása vagy békés tüntetés), amelyhez meglevő jogaik korlátozása esetén szívesen csatlakoznának, ha valaki más megszervezi. Az általános nézetet MS106N1 szavai tükrözik:

> ***Hát, nagyon fel lennék háborodva****, valószínű, és* ***keresném az alkalmat, hogy ezt ki is fejezzem****. Tehát* ***ezt ne úgy értsd, hogy vennék egy kalasnyikovot****, és… Megkérdezném azokat, akik most ott vannak a diákszövetségbe, hogy miért nem csinálnak valamit, vagy… Hát, ilyen dolgokat csinálnék. Vagy ismerőseimet, hogy mit tudnak erről, vagy… ilyesmit.* [K: Értem. Próbálnál szervezkedni vagy inkább csatlakoznál valamihez?] *Hát,* ***én inkább csatlakoznék****, tehát* ***nem vagyok a harci típus****.* ***De ha nem csinál senki semmit, akkor… Na, még lehet, hogy írnék, indítanék egy petíciót vagy valami ilyesmit.*** […] ***Tehát az a baj, hogy nagyon sok lehetőséget nem látok****, tehát…* ***Ilyen online petíció, tehát petícióbenyújtást látok, ami általában parttalan, vagy tüntetést lehet szervezni, vagy lehet csatlakozni****.* ***Ezeket látom csak. Tehát itt politikai szervezeteken keresztül nem nagyon látom az értelmét, hogy valamit is indítson az ember****, meg na…* ***Nem én kell indítsam ezt, hanem ezt ők****, szóval… Na, mindegy. Tehát az a baj, hogy* ***én olyan gyengének érzem magam ilyen szempontból****. Hogyha tényleg betiltanák holnap az orvosi képzést vagy a színit vagy akármelyik… amelyik nagyon-nagyon szúrná a begyemet, akkor, akkor* ***nagyon rossz lenne, mert nem lenne nagyon, amit csinálják****.* ***Tehát csak így fortyognék magamba****, ilyesmi*. [K: És tehetetlennek éreznéd magad.] *Igen, teljesen, és dühösnek, és na, nem lenne jó. Így se jó, most se, ez a mostani helyzet, ez se jó.*

Kis arányban voltak olyanok is, akik nem tudták, mit tehetnének ilyen szituációban, vagy tehetetlenségérzetükből fakadóan az egyetlen megoldást az elköltözésben vagy kivándorlásban, esetleg a helyzet elfogadásában látnák. Ugyanakkor néhány megkérdezett a politikusokra vagy fiatalokra hárítaná a küzdelem felelősségét, vagy annyira elképzelhetetlennek tartotta, hogy megfoszthatnák őket az anyanyelvű oktatás jogától, hogy elutasította egy ilyen forgatókönyv végiggondolását.

A választípusokat megyénkénti lebontásban tekintve nemcsak az tűnik fel, hogy a megszorítások főként Hargita és Maros megyében mozgósítanának sokkal több személyt, mint a nyelvi jogok szélesebb körű biztosításáért folyó küzdelem, hanem az is, hogy a felvázolt helyzetben alkalmazható különböző eszközök aránya is régiónként változó. Így míg a Hargita megyeieknek 85%-a (N=51), a Maros megyeieknek pedig 80%-a (N=48) tiltakozna valamilyen formában, a Hunyad megyei adatközlőknek 63,3%-a

(N=38) tenné ugyanezt, ha településén megszüntetnék a magyar oktatást; ugyanakkor pedig a másik két megyebeli adatközlőkhöz képest Hunyad megyében kétszer annyian (13,3%, N=8) fogadnák el a helyzetet anélkül, hogy megpróbálnának bármit is tenni ellene, de az itt élők közül az elköltözés mellett is többen (8,3%, N=5) döntenének, mint Hargita (1,7%, N=1) és Maros megyében (3,3%, N=2).

8.1. táblázat: Mit tenne, ha a közeljövőben a településén megszüntetnék a magyar nyelvű oktatást?[2]

	Hargita	Maros	Hunyad
Erőszakos megoldást választana	4	2	–
Békés úton tiltakozna (akár szervezőként is)	2	4	3
Békés úton tiltakozna (csatlakozna)	45	42	35
A politikusokra/fiatalokra bízná a megoldást	1	3	4
Elköltözne	1	2	5
Nem tudja, mit tehetne	1	5	2
Elfogadná a helyzetet	1	4	8
Erre sosem fog sor kerülni	1	–	3
Hiányzó válasz	1	3	1

A 8.1. táblázatban szereplő eredmények ugyanakkor azt is mutatják, hogy a nyelvi jogok védelméhez való viszonyulás tekintetében Maros megye átmenetet képez a tömb és a szórvány között, abban az értelemben, hogy bár az itt élők jelentős részének viszonyulásmódja a Hargita megyeiekéhez hasonlóan pozitív, nem elhanyagolható azok aránya sem, akiknek attitűdje a Hunyad megyeieké felé közelít.

Így, összegzésképpen, a kutatás eredményei alapján elmondhatjuk tehát, hogy nyelvi jogaikkal a gyakorlatban leginkább a Hargita megyeiek élnek: az itteni adatközlők legnagyobb része nemcsak igényli/fontosnak tartja az anyanyelvhasználatot, hanem a felmérés során vizsgált helyzetekben legnagyobb arányban és legtöbbször az itteniek használják is a magyar nyelvet. Az eredmények viszont azt is mutatják, hogy a „legtöbb" nem jelenti a lehetséges „maximális"-t, hiszen egyrészt a törvény adta lehetőségeik ismere-

[2] Mivel nyitott kérdés volt, gyakran előfordult, hogy egy adatközlő többféle választ is megfogalmazott, így a táblázatban a felsorolt választípusok előfordulásainak száma jelenik meg.

ének hiánya miatt bizonyos helyzetekben sokan nem élnek anyanyelvhasználati jogaikkal, másrészt abból a tapasztalatból kiindulva, hogy a térség határain kívül nem boldogulhatnak, ha nem tudnak eléggé románul, többen is hajlanak arra, hogy akár az anyanyelvű oktatásról is lemondjanak a hivatalos nyelv elsajátít(tat)ása érdekében. (Ezen csak az változtathatna, ha a magyar tannyelvű iskolákban gyökeresen átalakítanák a román nyelv oktatását, hozzáigazítva a magyar anyanyelvűek nyelvtanulási igényeihez. Ennek a törvényes feltételei a 2011. évi 1. sz. tanügyi törvény óta most már megvannak, a gyakorlatba ültetése azonban lassan halad.)

A nyelvi jogok igénylése és biztosítása iránti érzékenység viszont Maros megyében a legnagyobb, ezt az mutatja a legjobban, hogy a különböző helyzetekbeli nyelvhasználat fontosságát mérő kérdések legtöbbje esetében a Maros megyeiek átlagértékei a legmagasabbak. A Hargita megyeiek helyzetüknél fogva, a környezet által nyújtott nyelvi biztonságból fakadóan általánosságban véve kisebb érdeklődést mutatnak törvény adta lehetőségeik iránt, és a különböző helyzetekbeli anyanyelvhasználat (jogának) fontosságát is egy kicsit másképp ítélik meg, mint a Maros megyeiek, ahol ennek nemcsak tétje van, hanem a magyarok viszonylag magas számaránya folytán erre a gyakorlati érvényesíthetőség feltétele is megvan, ha a törvényes szabályozás biztosítja ennek a jogát. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy bár a magyar nyelv használatát a legtöbb helyzet esetében a másik két régióhoz képest fontosabbnak tartják, a Maros megyei adatközlők – főleg olyan helyzetekben, amikor a nyelvi viselkedés megfontolást igényel – gyakran mégsem élnek az anyanyelvhasználat lehetőségével. Ennek oka egyrészt saját nyelvi jogaik hiányos ismerete, másrészt a környezettel kapcsolatos előzetes tapasztalatokból fakadó negatív (például elutasítástól, bonyodalmaktól való félelem), illetve pozitív érzelmek (például a megszokás nyújtotta komfortérzet), harmadrészt pedig az, hogy Hargita megyéhez képest itt általában jobban tudnak románul, így bizonyos helyzetekben a nyelvváltás kevésbé esik nehezükre.

A Hunyad megyei adatközlők esetében, ha csupán azt nézzük, hogy az anyanyelvhasználat lehetőségét mennyire ítélték fontosnak a különböző helyzetekben, és azt látjuk, hogy az átlagértékek sok esetben jelentősen alacsonyabbak, mint a másik két megyében, arra gondolhatnánk, hogy itt az anyanyelvhasználatra, illetve a nyelvi jogokra általában kevésbé tartanak igényt. Itt azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az adatközlők

– nemcsak Hunyad megyében, hanem a másik kettőben is – az anyanyelv használatának fontosságát egy-egy helyzetre nem általánosan ítélték meg („elvileg"), hanem inkább aszerint, hogy az nekik személy szerint mennyire fontos, a tényleges gyakorlatukban. Míg azonban a Hargita és Maros megyei adatközlők számára a törvény mindegyik vizsgált helyzetre biztosítja az anyanyelvhasználat lehetőségét, és erről van is több-kevesebb tapasztalatuk, Hunyad megyében a magyarok alacsony számarányából adódóan a helyzetek egy részében ez nem így van. Az itteni adatközlők tehát az olyan helyzetek esetében, amelyekre a törvény csak 20%-os számarány fölött teszi kötelezővé az anyanyelvhasználat lehetőségének biztosítását, általában kevésbé tartották fontosnak (a maguk számára) az anyanyelvhasználatot, hiszen nekik arra úgysincs lehetőségük.

Az, hogy ez valóban így van, az adatokból is kiderül, ha együtt nézzük annak a 26 (al)kérdésnek az átlagértékeit, amelyek az anyanyelvhasználat fontosságára vonatkoztak olyan helyzetekben, amelyekre a törvény általánosan biztosítja ennek lehetőségét, illetve azét a 13-ét, amelyek esetében ez számaránytól függ (8.2. táblázat):

8.2. táblázat: Az anyanyelvhasználat fontosságának átlagértékei az általánosan, ill. a számaránytól függően érvényesíthető nyelvi jogok esetében

	Általánosan érvényesíthető	Számaránytól függő	Különbség
Maros megye	4,63	4,46	0,17
Hargita megye	4,50	4,38	0,12
Hunyad megye	4,32	3,56	0,76

Mint látjuk, a számarány függvényében érvényesíthetők esetében az anyanyelvhasználat fontosságának átlagértéke mindegyik megyében kisebb a másik csoport értékeinél, Hunyad megyében azonban a különbség feltűnően nagyobb. Az átlagértékek ugyan mindkét csoportra ebben a megyében a legkisebbek, ez azonban abból is adódik, hogy az adatközlők az általánosan érvényesíthető nyelvi jogok különböző helyzetei esetében is figyelembe veszik azt, hogy a mindennapi életben mire van lehetőségük. Ezt az is bizonyítja, hogy ha olyan helyzetekre vonatkozott a kérdés, ahol nagy a valószínűsége, hogy románok is legyenek ott (pl. barátokkal, szórakozóhelyen, munkahelyen stb.), Hunyad megyében a fontosság átlag-

értékei viszonylag alacsonyak, ha viszont olyanokra, amelyekben a tágabb nyelvi környezet kevésbé számít (pl. szülőkkel, gyermekekkel stb.), akkor magasabbak, úgyannyira, hogy az általánosan érvényesíthető nyelvi jogok helyzeteire vonatkozó 26 kérdés közül 10 esetében a Hargita megyeieket is meghaladják (a Maros megyeieket azonban egyetlen esetben sem).

A fentiekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ha a Hunyad megyeiek kevesebb helyzetben és kevesebbet használják is a magyar nyelvet, ez nem annyira vagy nemcsak abból adódik, hogy az ő attitűdjük valamivel kevésbé pozitív az anyanyelvhasználat iránt, hanem inkább a körülményeikből. Erre vall az is, hogy bár az anyanyelvhasználat terei az utóbbi évtizedekben egyre inkább szűkültek ebben a térségben, újabban, mint láttuk, részben az egyházi támogatásnak, részben a 2005-től működő Téglás Gábor Iskolaközpontnak köszönhetően a fiatalok egyre inkább élnek a lehetőséggel, hogy gyermekeiket magyar iskolába írassák. Különbség természetesen van a Hunyad megyei és a másik két megyebeli adatközlők nyelvi attitűdjei között az anyanyelvhasználat fontossága, illetve a nyelvi jogok igénylése tekintetében, ennek megértéséhez azonban nemcsak azt kell figyelembe venni, hogy a másik két régióhoz képest ők másféle nyelvi környezetben élnek, illetve hogy már csak emiatt is mindhárom régió közül itt tudnak a legjobban románul, hanem azt is, hogy a Hunyad megyei adatközlők nagyobb részének az elődei az 1780-as évektől Bukovinában éltek 1910-ig, amikor ide telepítették őket, ez a közösség tehát az utóbbi 230 év folyamán mindössze 10 évig volt abban a helyzetben (1910–1920), hogy anyanyelvét hivatalos nyelvként is szabadon használhassa. A nyelvi attitűdök pedig kulturálisan hagyományozódnak át a következő nemzedékekre, és nem tudnak olyan gyorsan megváltozni, mint amilyen gyorsan a jogi szabályozás változhat.

Az eredmények arra is rávilágítanak, hogy bármely térségről legyen szó, egyik magyar közösség sem homogén az anyanyelv használatához, illetve a nyelvi jogokhoz való viszonyulás tekintetében egyrészt amiatt, hogy a közösség tagjai egyetlen településen sem születtek és szocializálódtak mind ugyanolyan környezetben, és a korábban tanult viszonyulásmódokat az újabb elvárások és az újonnan tapasztaltak legfeljebb részben írták felül, másrészt pedig amiatt, hogy minden személy egyéniségének, képességeinek megfelelően, saját ismeretei, érzelmei és viselkedése mentén viszonyul a kérdéshez. Így – ha létezik is térségszinten valamilyen tendencia, ami

alapján általánosíthatunk – az ugyanazon településen született, szocializálódott, illetve élő személyek is viszonyulhatnak más-más módon ugyanahhoz a nyelvi joghoz.

Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy az anyanyelvhasználat adott helyzetekbeli fontosságára adott válaszok alapján csak közvetve és kellő körültekintéssel lehet az illető nyelvi jog iránti igény mértékére is következtetni, mivel ezekben a válaszokban a fontosság értékelése legtöbbször a meglevő lehetőségek figyelembevételével is történik, és ezt esetleg a kutatás alapjául szolgáló kérdőív módszertani hibájának is lehetne tekinteni. Ha azonban például a helyett, „Mennyire tartja fontosnak, hogy magyar szomszédaival magyarul beszélhessen?", közvetlenül arra kérdeztünk volna rá, hogy „Mennyire tartja fontosnak, hogy a törvény biztosítsa annak jogát, illetve ne tiltsa meg, hogy magyar szomszédaival magyarul beszélhessen?", akkor nagy a valószínűsége annak, hogy a válaszok átlagértékei mindegyik kérdésre és mindegyik régióban annyira a maximumhoz közeliek lennének, hogy azok alapján sokkal kevesebb és kevésbé releváns információhoz juthatnánk, mint amennyit az alkalmazott kérdésekre kapott válaszok alapján, még ha közvetve is, a nyelvi jogok iránti igényekről megtudhatunk. Ráadásul azokat a válaszokat sokkal inkább befolyásolta volna az adatközlőknek az a tudása is, hogy egy ilyen kérdésre Romániában mit kell és mit illik egy magyar embernek válaszolni. Így azonban legalább arra, hogy egy adott helyzetben ki mennyire tartja fontosnak, hogy magyarul beszéljen, többé-kevésbé figyelembe véve a saját helyi lehetőségeit is, releváns, megbízható és összehasonlítható válaszokat kaptunk.

9. ÖSSZEFOGLALÁS

Az itt bemutatott kutatás elvégzésére az a felismerés ösztönzött, hogy bár Romániában az 1990-es évektől kezdődően, főként a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának* aláírása és ennek ratifikálása közti időszakban előrelépés történt a nyelvi jogok kodifikációja és érvényesítése terén, a mindennapi gyakorlatban az anyanyelvhasználat a Karta ratifikálását követően sem valósul meg mindig, még olyan helyzetekben sem, ahol pedig ennek már nem lenne törvényes akadálya. Tudva azt, hogy „a Kárpát-medencei magyarok identitásában alaptényező a nyelv" (Péntek 2011: 33), ezért „[a]z identitásmegőrzés elsősorban a nyelvben való megmaradást feltételezi" (i. m. 39), ugyanakkor viszont azt is, hogy a magyar nyelv használatát nemcsak a román közösség egyes tagjainak ellenállása nehezíti, hanem akár tudatosan, akár nem, sok esetben maguk a magyarok, illetve képviselőik is, arra kerestünk választ, hogy milyen attitűdök fűződnek az anyanyelvhasználathoz és a (kodifikált) nyelvi jogokhoz, illetve melyek azok a tényezők, amelyek az adatközlők viszonyulásmódját befolyásolják: hogyan függ össze a nyelvi attitűd a nyelvi jogokhoz való viszonyulással; van-e eltérés abban a tekintetben, ahogyan szórványvidéken, illetve a tömbmagyarság körében élők viszonyulnak a nyelvi jogokhoz; van-e különbség az 1989 előtt és után szocializálódott generációk attitűdjei között; befolyásolja-e az egyén viszonyulásmódját a neme, a végzettsége, illetve az, hogy városi vagy falusi környezetben él?

Korábbi szociológiai, szociolingvisztikai és pszichológiai vizsgálatok alapján a kutatás megtervezésekor a vizsgálat szempontjait a fentebb megfogalmazott három munkahipotézisből kiindulva választottuk meg (l. a 2.1. alfejezetben).

Kérdéseink megválaszolása, illetőleg feltevéseink ellenőrzése érdekében a kutatás során kvantitatív és kvalitatív módszereket használtunk: a vizsgálat eszközét képező kérdőív összeállításakor figyelembe vettük, hogy bár az attitűdvizsgálatokat általában zárt kérdésekkel végzik, mert ezeket könnyebb feldolgozni, bizonyos esetekben célszerűbbek a nyitott kérdé-

sek, mivel az attitűdök pontos, valamely skálán történő elhelyezése, a skálaértékek megnevezése, a pontok meghatározására kiválasztott kifejezések kevésbé optimálissá tehetik a mérést, ugyanakkor a nyitott kérdések esetében a kutató által előidézett hibák elvileg nem torzítják a választ, ezért – mint arra korábbi kutatások rámutattak – ezek sokkal megbízhatóbbak (Krosnik–Judd–Wittenbrink 2005: 34).

Mivel a kutatás során egyrészt azt is figyelembe kellett venni, hogy a társadalmi nyomás akkor a legnagyobb, amikor szemtől szembe, beszélgetés formájában történik a kérdőívezés, másrészt viszont a kutatás jellegéből adódóan fontos volt a lehető legtöbb beszélgetést rögzíteni, a kutatás megbízhatósága érdekében szükséges volt olyan stratégiák alkalmazása, mint az adatközlők biztosítása a felől, hogy az adatok feldolgozásban nem fog megjelenni a nevük, a beszélgetés rögzítése feltételeinek a kérdőívezést megelőzően történő tisztázása, a négyszemközti beszélgetés ajánlása, de ennek elutasítása esetén annak az elfogadása is, hogy más személy is jelen lehessen, akiben az adatközlő megbízik, stb.

Abból a munkahipotézisből kiindulva, hogy a magyar anyanyelvűek aránya egy adott területen meghatározó módon befolyásolhatja az egyéneknek a magyar, illetve az államnyelvhez való viszonyát, a kutatásokat három különböző helyzetű térségben végeztük: Hargita megyében, ahol a magyarság tömbben él, Hunyad megyében, ahol szórványban él, és Maros megyében, ahol a magyarság a népességnek megközelítőleg felét képezi.

A kutatásban régiónként 60 személy (30 városi, 30 falusi környezetből), tehát összesen 180 adatközlő vett részt. Bár az adatközlők számát az egyes megyék falvaiban (megközelítőleg) azonosra terveztük, ezt a célt nem sikerült elérni amiatt, hogy bizonyos településeken a tervezettnél kevesebben vállalták az adatközlést. A vizsgálatot két különböző korcsoporthoz tartozó egyének körében végeztük, hogy fény derülhessen a generációk közötti esetleges mentalitásbeli különbségekre. Szintén az összehasonlíthatóság érdekében, az adatközlők kiválasztása során figyelembe vettük a nemet, illetve a végzettséget is.

A kutatás eredményei rávilágítottak arra, hogy a nyelvi környezetbeli eltérésekből fakadóan az egyes térségekben élő adatközlők esetében az anyanyelvhasználat gyakorisága és lehetősége is kommunikációs helyzettől függően különbözik az egyes régiókban: míg Hargita és Maros megyében általánosságban véve a magyar nyelv használata a gyakoribb, Hunyad me-

gyében a románt mint környezeti, illetve hivatalos nyelvet jóval gyakrabban használják, aminek következtében régióként különbség van az adatközlők nyelvi attitűdjei között is. Láttuk, hogy bár egyetlen térség sem homogén a tekintetben, hogy az ott élők hogyan ítélik meg az anyanyelvhasználat fontosságát, általánosságban véve megállapíthatjuk, hogy a bár a magyar nyelvet Hargita megyében használják legtöbbször, az anyanyelvhasználat fontossága és lehetősége iránti érzékenység Maros megyében a legmagasabb, és Hunyad megyében a legalacsonyabb. Ebben a kérdésben tehát nem egészen igazolódott az a kezdeti munkahipotézisünk, hogy Maros megye minden tekintetben átmenetet fog képezni a tömbben, illetve a szórványban élők között.

Az adatokból az is látszik, hogy – bár különböző mértékben és módon – az anyanyelvhasználat fontosságához, tehát ezen keresztül a nyelvi jogokhoz való viszonyulást a nyelvi attitűd befolyásolja olyan értelemben, hogy közvetlenül vagy közvetve kihat azokra a tényezőkre, amelyekkel ez interakcióba lép. Láttuk, hogy minél pozitívabban viszonyul valamely személy az anyanyelvhasználathoz, annál inkább igyekszik is élni ezzel a lehetőséggel, illetve tájékozódni a lehetőségeivel kapcsolatban, ugyanakkor a szükséges jogismeret hiányában az egyén részben nyelvi attitűdjeinek függvényében, részben saját közvetlen vagy közvetett tapasztalatai alapján próbál eligazodni valamely hivatal vagy intézmény gyakorlatát illetően. Az adatközlők nyelvválasztásának vizsgálatából az is kiderült, hogy a különböző szituációkban történő nyelvválasztást a nyelvi attitűd attól függő módon és mértékben befolyásolja, hogy megfontolást nem igénylő vagy megfontolt nyelvi viselkedésről van szó: előbbi esetben az anyanyelvhasználat iránti igényen keresztül hatnak, az utóbbiban viszont közvetlenül határozzák meg a nyelvi viselkedést, vagyis: minél pozitívabb valakinek a nyelvi attitűdje, annál valószínűbb, hogy ilyen helyzetekben a magyar nyelv használata mellett dönt, ugyanakkor minél kevésbé tartja funkcionálisnak vagy elfogadottnak az adott helyzetben vagy környezetben, annál inkább hajlik a román nyelv használatára, akár annak ellenére is, hogy tudatában van törvény adta lehetőségeinek.

Harmadik hipotézisünket, miszerint az egyén nyelvi jogokhoz való viszonyulása a nyelvi környezet mellett nemétől, életkorától, végzettségétől, illetve attól is függhet, hogy az adatközlő falusi vagy városi, a kutatás eredményei csak részben igazolják. Az eredmények alapján azt állapíthattuk

meg, hogy egyetlen kommunikációs helyzet, illetve nyelvi jog esetében sincs szignifikáns attitűdbeli különbség nők és férfiak között, és a végzettség sem befolyásolja a nyelvi jogokhoz való viszonyulást.

A vizsgált korcsoportok között attitűdbeli eltérés csak néhány nyelvi jog esetében van. Ilyen a magyar vagy vegyes tannyelvű iskolában megvalósuló többé-kevésbé adminisztratív jellegű kommunikáció anyanyelvűségének lehetősége, amelyhez többnyire az idősebb generációhoz tartozók viszonyultak pozitívan, a gyakorlat, a megszokás, valamint a jobb román nyelvtudás ugyanis a fiatalabbakat nyitottabbá tette a hivatalos nyelv használatának irányába. Az eltérő idegen nyelvi ismereteknek köszönhetően eltér a korcsoportoknak az anyanyelvű tájékozódáshoz való viszonyulása is, a fiatalabbak ugyanis nagyobb arányban nyitottak a más (tehát nemcsak román) nyelvű sajtó, audiovizuális média, illetve internetes információforrások irányába. A 20–35 év közöttiek fogyasztói minőségükben is rugalmasabbak a nyelvi szempont érvényesítésében: az idősebbekhez képest többen nyilatkozták, hogy számukra más tényezők (például a termékek ára, minősége, az üzlet távolsága stb.) fontosabb, mint az, hogy vásárlókként – akár az eladóval folytatott kommunikáció, akár a termékekkel kapcsolatos információszerzés során – anyanyelvüket használhassák.

Nincs jelentős eltérés a városiak, illetve falusiak attitűdjei között sem, hiszen számon tartandó különbség csak a fogyasztói minőségben érvényesíthető nyelvi jogok esetében van: a falusiak közül többen értettek egyet azzal, hogy magyarként inkább olyan cégek szolgáltatásait, termékeit kell igénybe venni, amelyek lehetővé teszik az anyanyelvhasználatot.

Bár legfontosabb kérdéseinket a kutatás során sikerült megválaszolni, bizonyos nyelvi jogok esetében nem kaphattunk elég árnyalt képet az attitűdökről ahhoz, hogy egyértelmű magyarázataink legyenek a nyilvánvaló hasonlóságokra vagy különbségekre vonatkozóan. Éppen ezért érdemes lenne a továbbiakban több szűkebb körű, viszont mélyebbre ható kutatást végezni. Történt is lépés ebbe az irányba: a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szociológiai Intézete például az *Igen, tessék!* mozgalommal, illetve a Kolozsvári Magyar Diákszövetséggel együttműködésben 2014 tavaszán a kolozsvári egyetemi hallgatók körében végzett kutatása során a fogyasztói magatartás etnikai vonatkozásait vizsgálta (Csata 2014). Fontos lenne azonban olyan területekre vonatkozóan is mélyebb kutatásokat végezni, mint az anyanyelvű sajtóhoz és audiovizuális médiához, kulturális élethez,

orvosi ellátáshoz, anyanyelvű oktatáshoz, illetve hivatali ügyintézéshez való viszonyulás.

Érdemes lenne továbbá az ehhez a kutatáshoz használt kérdőív alapján a kutatást más régiókban is elvégezni, hogy összehasonlítható adatok alapján láthassuk, mi a különbség, illetve a hasonlóság például a Hargita megyei és a Bihar megyei érmelléki tömbmagyarság, illetve a Hunyad megyei és a Máramaros megyei szórványmagyarság attitűdjei között. Feltételezhető ugyanis, hogy egy ilyen összehasonlításból többet megérthetnénk az eddigi kutatásba bevont régiók nyelvi attitűdjeiről is, és biztosabban általánosítható következtetésekre juthatnánk a vizsgált kérdéskörrel kapcsolatban.

Irodalomjegyzék

Ábrám Zoltán

2011 Önálló magyar tagozat a MOGYE-n: közeledünk vagy távolodunk? *Krónika*, július 29–31., 15.

Albarracín, Dolores – Zanna, Mark P. – Johnson, Blair T. – Kumkale, G. tarcan

2005 Attitudes: Introduction and Scope. In: Albaraccín, Dolores – Johnson, Blair T. – Zanna, Mark P. (szerk.): *The Handbook of Attitudes*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, New Jersey – London. 3–19.

Andrássy György

1998 *Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra*. Studia Europaea, Pécs.

Artz, Donna E.

1997 A Román Kisebbségi Bizottság Nemzeti Kisebbségi Törvényének és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Nemzeti Kisebbségekre és Autonóm Közösségekre vonatkozó törvénytervezetének szemléje. *Magyar Kisebbség* 1–2. sz. 72–77.

Baker, Colin

1995 *Attitudes and language*. Multilingual Matters 83. Clevedon, England, 1992, reprinted.

Benkő Levente

2007a Magyar nyelvű oktatás hivatalosan és fakultatívan. *Krónika*, szeptember 13., 5.

2007b Magyar iskola születik. *Krónika*, december 18., 5.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István

2010 Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás" a többnyelvű közösségekben. In: Csernicskó István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használati köre a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint, Ungvár.

Bíró Blanka

2011a „Nyelvháborút" indít a kovásznai alprefektus. *Krónika*, augusztus 24., 4.

2011b Prefektusi felszólítás. *Krónika*, szeptember 20., 3.
Bíró Blanka – Jánossy Alíz – Gyergyai Csaba – Végh Balázs
2009 Egyre kevesebb a magyar diák. *Krónika*, január 28., 4.
Borbély Anna
2001 *Nyelvcsere. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében.* Budapest.
Bottoni, Stefano
2008 *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története. 1952–1960.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
CEMO [Civil Elkötelezettség Mozgalom]
2011 *Shadow Report to the Initial Periodical Report on the Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages in Romania. Târgu-Mureş.* [Kézirat.]
Chirminciu András
2014 MOGYE. *NyugatiJelen.com*, április 28. Web: http: //www.nyugatijelen.com/allaspont/mogye_2.php (2014. szeptember 16.)
CNCD [Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării]
2011 *Hotărârea nr. 172 din data de 04.05.2011*. [Petent: Asociația Mişcarea Angajament Civic. Reclamat: Gimnaziul Europa, Gimnaziul „Liviu Rebreanu", Gimnaziul „Dacia", Şcoala Generală nr. 2 – Târgu Mureş, Inspectoratul Şcolar Județean Târgu Mureş, Consiliul Local Târgu Mureş, Primăria Târgu Mureş. Obiect: Nerespectarea drepturilor lingvistice referitoare la peisajul lingvistic al instituțiilor de învățământ, aflate în subordinea administrației publice locale.]
Cobarrubias, Juan
1983 Ethical Issues in Status Planning. In: Cobarrubias, Juan – Fishmann, Joshua A. (szerk.): *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Mouton Publishers, Berlin, 41–86.
Crano, William D. – Cooper, Joel – Forgas, Joseph P.
2011 Attitudes and Attitude Change. An Introductory Review. In: Crano, William D. – Cooper, Joel – Forgas, Joseph P. (szerk.): *The Psychology of Attitudes and Attitude Change*. Taylor and Francis Group, New York. 1–17.
Csata Zsombor
2014 *A fogyasztói magatartás etnikai vonatkozásai a kolozsvári magyar egyetemi hallgatók körében. Kutatásjelentés.* BBTE Szociológia Tanszék. [Kézirat.]

Dávid Gyula
2000 Az erdélyi magyarság. Sajtó. In: Bihari Zoltán (szerk.): *Magyarok a világban. Kárpát-medence. Kézikönyv a Kárpát-medencében, Magyarország határain kívül élő magyarságról.* Ceba Kiadó, Budapest. 363–373.
Erdély.ma
2011 A hibák ellenére a tanárok örömmel fogadták az új magyar tankönyveket. Web: http: //erdely.ma/kozeletunk.php?id=100486&cim=a_hibak_ellenere_a_tanarok_orommel_fogadtak_az_uj_magyar_tankonyveket_video (2011. október 25.)
Fabrigar, L. R. – MacDonald, T. – Wegener, D. T.
2005 The structure of attitudes. In: Albaraccín, Dolores – Johnson, Blair T. – Zanna, Mark P. (szerk.): *The Handbook of Attitudes*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, New Jersey – London. 79–124.
Fishman, Joshua A.
1968 Sociolinguistic Perspective on the Study of Bilingualism. *Linguistics*, 39. 21–49.
1991 *Reversing Language Shift.* Multiligual Matters, Clevedon, England.
Gal, Susan
1991 Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*. 2. évf., 1. szám. 66–76.
Garret, Peter
2010 *Attitudes to Language*. Cambridge University Press, Cambridge.
Gazzola, Michele – Grin, François
2007 Assessing efficiency and fairness in multilingual communication. In: Berthoud, Anne-Claude – Grin, François – Lüdi, Georges (szerk.): *Exploring the Dynamics of Multilingualism. The DYLAN Project.* John Benjamins Publishing Company, [h.n.]. 87–105.
Grosjean, François
2010 *Bilingual. Life and reality*. Harvard University Press, Cambridge–London.
Gyergyai Csaba
2007 Bezárták a diósadiak magyar iskoláját. *Krónika*, szeptember 28–30., 6.
2009 Magyartalan magyar tankönyvek. *Krónika*, szeptember 23., 3.
Győrffy Gábor
2009 Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában. A romániai magyar nyilvánosság korlátozása a kommunista diktatúra időszakában. Komp-Press, Kolozsvár.

Hamel, Rainer Enrique
1997 Introduction: linguistic human rights in a sociolinguistic perspective. *International Journal of the Sociology of Language*, 127 [Linguistic Human Rights from a Sociolinguistic Perspective], 1–24.
Horváth István
2004 Az etnikailag vegye házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992–2002. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben.* RMDSZ Ügyvezető Elnökség – Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 235–256.
2011 A román nyelv ismerete és oktatása. *Krónika*, január 14–16., 15.
Jelentés
2010 Primul raport periodic privind aplicarea *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare în România*. Web: https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/RomaniaPR1_ro.pdf (utolsó ellenőrzés dátuma: 2015. június 8.)
Katona Hajnal Tünde
2012 La ratification de la Charte européenne des langues régionales ou minoritaires – un réel progres dans la protection des langues minoritaires? *Études finno-ougriennes* 2012/44. 59–96.
2013a Nyelvi jogi ismeret a romániai falusi magyarság körében. In: Benő Attila – Fazakas Emese – Kádár Edit (szerk.): *„…hogy legyen a víznek lefolyása…". Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013, Kolozsvár. 235–246.
2013b „...jogászok szokták vagy ügyvédek eztet tudni pontosan..." Nyelvi jogi ismeret a romániai falusi magyarság körében. In: Egyed Emese – Pakó László – Weiss Attila (szerk.): *Certamen I.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013, Kolozsvár. 21–34.
Kiss Előd-Gergely
2011 Önállósul a Babeş–Bolyai magyar oktatása. *Krónika*, június 17., 2.
Kiss Jenő
1995 *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
Kontra Miklós
1999a Some Reflections on the Nature of Language and Its Regulation. *International Journal on Minority and Group Rights*, 6. [Special Issue on the Linguistic Rights of National Minorities], 281–288.
1999b Szlovákiában szlovákul – Amerikában angolul. In: uő: *Közérdekű nyelvészet.* Osiris Kiadó, Budapest, 33–56.

2006 A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In: Sipőcz Katalin és Szeverényi Sándor szerk.: *Elmélkedések népekről, nyelvekről és a profán medvéről. Írások Bakró-Nagy Marianne tiszteletére.* Szeged, SzTE, Finnugor Nyelvtudományi Tanszék. 83–106.

2009 A focihoz és a pedagógiához mindenki ért, a nyelvhez még a politikus is. *Korunk* 5. sz. 87–95.

Kovács Péter

2010 A kisebbségvédelmi egyezmények kontrollmechanizmusának hatékonyságáról. In: Andrássy György – Vogl Márk (szerk.): *Az emberi jogok és a nyelvek*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Studia Juridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 146. 1–27.

Krosnik, Jon A. – Judd, Charles M. – Wittenbrink Bernd

2005 The Measurment of Attitudes. In: Albaraccín, Dolores – Johnson, Blair T. – Zanna, Mark P. (szerk.): *The Handbook of Attitudes*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, New Jersey – London. 21–76.

Kuszálik Péter

1996 *Erdélyi hírlapok és folyóiratok. 1940–1989*. Teleki László Alapítvány – Közép-Európa Intézet, Budapest. [Kisebbségi Adattár VI.]

Laihonen, Petteri

2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14/3. 27–49.

Landry, Rodrigue – Bourhis, Richard Y.

1997 Linguistic Lanscape and Ethnolinguistic Vitality. An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology* 1997/16. 23–49.

Lanstyák István

2000 *A magyar nyelv Szlovákiában.* Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest – Pozsony.

Márku Anita

2013 *„Po zákárpátszki". Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben.* Líra Poligráfcentrum, Ungvár. [Rákóczi-füzetek, 92.]

MTI [Magyar Távirati Iroda]

2013 Külön tanévkezdőt tartott a MOGYE magyar tagozata. HVG.hu, szeptember 30. Web: http: //hvg.hu/vilag/20130930_Kulon_tanevkezdot_tartott_a_MOGYE_magyar (2014. szeptember 16.)

Nagy Csongor István

2002a A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (I.). *Magyar Kisebbség* 2. szám. 292–338.

2002b A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (II.). *Magyar Kisebbség* 3. szám. 257–282.

NKI [Nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale]

2009 *Baza de date „Aplicarea legislației cu privire la drepturile minorităților naționale din România”*. Cluj-Napoca.

Oskamp, Stuart – Schultz, P. Wesley

2005 *Attitudes and Opinions*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Mahwah, New Jersey – London.

Papp Z. Attila

2004 A romániai magyar sajtóvilág a második világháború végétől 1989-ig. *Regio*, 1. szám. 45–63.

Péntek János

2002 Státus, presztízs, attitűd és a kisebbségi nyelvváltozatok értékelés. In: Hoffmann István – Juhász Dezső – Péntek János (szerk.): *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet.* Debrecen – Jyväskylä. 311–316.

2004 A külső régiók esélyei az új évszázad magyar nyelvi kommunikációjában. In: Balázs Géza (szerk.): A *magyar nyelvi kultúra jelene és jövője II.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 213–228.

2005 Akarunk-e élni a joggal? In: Péntek János – Benő Attila (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Kolozsvár, 140–144.

2010 Anyanyelv és identitástudat. *Debreceni Szemle* 3. szám, 160–168.

2011 Nyelv és identitás a Kárpát-medencében. In: Péntek János: *Változó korunk – változó nyelvünk*. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár. 31–49.

Phillipson, Robert – Rannut, Mart – Skutnabb-Kangas, Tove

1995 Introduction. In: Skuttnabb–Kangas, Tove – Phillipson, Robert (szerk.): *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 1–20.

Sárándi Tamás

2005 A magyar lakosságot ért sérelmek és az MNSZ politikája. *Magyar Kisebbség* 1–2. sz. 369–393.

Simpson, J. M. Y.

2001 Minority Languages. In: Mesthrie, Rajend (szerk.): *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics.* 579–580.

Skutnabb-Kangas, Tove

1992 Nyelvi emberi jogok. *Korunk,* 5. szám. 82–86.

2000 Nyelv, oktatás és a kisebbségek. In: Csernusné Ortutay Katalin – Forintos Éva (szerk.): *Nyelvi jogok*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém. [Nyelv, politika, oktatás kiskönyvtár sorozat, 3.] 45–114.

Süle Andrea

1990 A romániai magyar kisebbség helye az ország politikai és jogi rendszerében. In: Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989.* Magyarságkutató Intézet, Budapest.

Szabómihály Gizella

2009 A nyelv szimbolikus funkciója a szlovák államnyelvtörvényben. *Magyar Tudomány*, 11. szám [Nyelvhasználat és jogi szabályozás a tudomány tükrében], 1329–1334.

Szász Cs. Emese

2011 Strasbourgban a MOGYE ügye. Székelyhon.ro, november 17. Web: http: //www.szekelyhon.ro/aktualis/strassbourgban-a-mogye-ugye (2014. szeptember 16.)

Szilágyi N. Sándor

2003a Levél egy kivándorolni készülő értelmiségihez. In: *Miegymás. Közéleti írások*. Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár, 9–80.

2003b Törvény az etnikai és a nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együtt-éléséről. (Tervezet). In: uő: *Miegymás. Közéleti írások*. 576–664.

2005 Asszimilációs folyamatok a romániai magyarság körében. In: Péntek János – Benő Attila (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy. [A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2.] 24–94.

Szőcs Géza

1997 Törvénytervezet a nemzeti, etnikai, nyelvi közösségekről és az ezekhez tartozó személyekről. *Magyar Kisebbség* 1–2. sz. Web: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf491.pdf

Szucher Ervin

2011a Késik az iskolák kétnyelvűsítése Marosvásárhelyen. *Krónika*, június 21., 4.

2011b Tanácskozás a MOGYE-ről. *Krónika*, szeptember 4.

Szucher Ervin – Máthé Éva

2011 Elküldött magyar professzorok. *Krónika*, szeptember 12., 4.

Tismăneanu, Vladimir (coord.)

2006 Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România. Raport final, Bucureşti.

U.S. Helsinki Watch Committee
1989 *Destroying Ethnic Identity. The Hungarians of Romania. A Helsinki Watch Report.* New York–Washington.
Varga E. Árpád
2007 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. Web: http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm (Utolsó ellenőrzés dátuma: 2015. június 8.)
Varga László
2011 Külön frekvencián, 24 órában sugározna az 57 éves Kolozsvári Rádió magyar szerkesztősége. *Krónika*, március 17., 8.
Veress Emőd
2005 Nyelvi jogok a romániai közigazgatásban: eremények és problémák. In: Péntek János – Benő Attila (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Kolozsvár, 126–134.
Vincze Gábor
1997a A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1948 között. *Magyar Kisebbség* 1–2. sz. 393–414.
1997b A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. II rész: 1948–1965. *Magyar Kisebbség* 3–4. sz. 375–403.

MELLÉKLETEK

1. melléklet: A kérdőív

Az itt következő adatokra egy nyelvhasználattal kapcsolatos vizsgálat céljából van szükségünk. Az adatokat bizalmasan kezeljük, személyi adataihoz mások nem fognak hozzáférni. Őszinte válaszaival nagy segítségünkre lehet. Ha valamelyik kérdésre nem szeretne válaszolni, ne válaszoljon! Köszönjük közreműködését!

Helység neve: _____ *Megye:* _____

1. Életkora: ☐ 20–35 ☐ 45–60

2. Neme: ☐ nő ☐ férfi

3. Végzettsége: ☐ ≤ 8 osztály ☐ 10 osztály ☐ érettségi ☐ főiskola ☐ egyetem

4. Tagja-e valamely civil szervezetnek? ☐ igen, éspedig _____ ☐ nem

5. Nemzetisége: ☐ magyar ☐ román ☐ más: _____ ☐ nem tudom eldönteni

6. Vallása: ☐ római katolikus ☐ református ☐ unitárius ☐ evangélikus ☐ más: _____

7. Foglalkozása: _____

8. Családi állapot: ☐ egyedülálló ☐ élettársa van ☐ házas ☐ elvált ☐ özvegy

9. Édesanyja nemzetisége: ☐ magyar ☐ román ☐ más: _____ ☐ nem tudom

10. Édesapja nemzetisége: ☐ magyar ☐ román ☐ más: _____ ☐ nem tudom

11. Legszívesebben minek tartja magát?

☐ magyarnak ☐ erdélyi magyarnak
☐ romániai magyarnak ☐ másnak: _____

13. Milyen háztartásban él?

☐ szüleimtől/szüleinktől külön élek/élünk, anyagilag függetlenül tőlük
☐ szüleimtől/szüleinktől külön élek/élünk, de anyagilag nem függetlenül tőlük
☐ szüleimnél lakom/lakunk, anyagilag függök/függünk tőlük
☐ szüleimnél lakom/lakunk, de anyagilag nem függök/függünk tőlük
☐ házastársam/élettársam szüleinél lakunk, anyagilag függünk tőlük
☐ házastársam/élettársam szüleinél lakunk, de anyagilag nem függünk tőlük

14. Gyermekeinek száma: _____

15. Egy főre eső jövedelem: ☐ ≤ 500 RON ☐ 500–1000 RON ☐ 1000–2000 RON ☐ >2000 RON

16. Jelölje X-szel, hogy milyen nyelven tanult!

Oktatási szint	Magyar	Román	Német	Egyéb	Nem jártam
Óvoda					
I–IV. osztály					
Szakiskola (IX–X.)					
IX–XII. vagy XI–XIII. osztály					
1. főiskola / egyetem					
2. főiskola / egyetem					
Magiszteri képzés					
Doktori képzés					

16a. Miért íratták a szülei magyar/román/más tannyelvű óvodába/iskolába?

17. Milyen arányban vannak magyarok...?

Környezet	Kizárólag magyarok vannak	Többnyire magyarok vannak	Kb. fele magyar	Kevés a magyar	Egyáltalán nincs magyar
Családjában					
Baráti körében					
Közvetlen szomszédságában					
Tágabban vett szomszédságában					
Munkahelyén					

18. Milyen arányban vannak románok...?

Környezet	Kizárólag románok vannak	Többnyire románok vannak	Kb. fele román	Kevés a román	Egyáltalán nincs román
Családjában					
Baráti körében					
Közvetlen szomszédságában					
Tágabban vett szomszédságában					
Munkahelyén					

18b. Mennyire tud jól románul?
☐ egyáltalán nem tudok románul
☐ nagyon rosszul beszélek
☐ elég jól beszélek
☐ nagyon jól beszélek

19. Látott-e az utóbbi 1 évben magyar nyelvű szöveget (pl. feliratot, értesítést, hirdetést, reklámot stb.) a következő helyeken?

Hely	Igen	Nem	Nem jártam ilyen helyen	Nem figyeltem
Lakóház körül/tömbházban vagy tömbház körül				
Az Ön által látogatott szórakozóhelyen				
Munkahelyén				
Üzletben				
Piacon				
A falu/város utcáin				
Orvosi rendelőben				
Telefonszolgáltató cégnél				
Víz-, gáz, villamos műveknél				
Rendőrségen				
Törvényszéken				
Polgármesteri hivatalban				
Megyeházán (prefektúrán)				

Hely	Igen	Nem	Nem jártam ilyen helyen	Nem figyeltem
Postahivatalban				
Iskolában/egyetemen				
Templomban/gyülekezetben				

20a. Milyen gyakran szokott...? (1 – soha; 2 – évente; 3 – évente többször; 4 – havonta; 5 – havonta többször; 6 – hetente; 7 – hetente többször; 8 – naponta; 9 – nem él/nincs gyermek/nincs munkahely)

Tevékenység	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Édesanyjával beszélgetni									
Édesapjával beszélgetni									
Gyermekeivel beszélgetni									
Nagyobb családi összejövetelen ott lenni									
Barátokkal összejárni									
Kollégákkal beszélgetni (nemcsak munkáról)									
Csevegni (Yahoo Messengeren, Skype-on stb.)									
Magánlevelet, e-mailt írni									
Szomszédokkal beszélgetni									
Szórakozóhelyre járni									
Munkahelyén ügyfelekkel beszélgetni									
Munkájával kapcsolatos leveleket, e-maileket írni									
Szakkönyveket, szakfolyóiratokat olvasni									
Internetezni									
Újságot, folyóiratot olvasni									
Televíziót nézni									
Rádiót hallgatni									
Könyvet olvasni									
Színházba és/vagy operába járni									
Templomba/imaházba járni									
Bibliát/vallásos könyveket olvasni									
Imádkozni									
Vásárolni									
Számlát fizetni (pl. telefonszámlát stb.)									

20b. Milyen nyelven szokott leggyakrabban ...? Kérjük, csak egyetlen nyelvet jelöljön be!

Tevékenység	Magyar	Román	Egyéb	Nem tudom	Nem szoktam
Édesanyjával beszélgetni					
Édesapjával beszélgetni					
Élettársával, házastársával beszélgetni					
Gyermekeivel beszélgetni					
Nagyobb családi összejövetelen beszélgetni					
Baráti összejövetelen beszélgetni					
Kollégákkal folytat magánbeszélgetést					
Csevegni (Yahoo Messengeren, Skype-on stb.)					
Magánlevelet, e-mailt írni					
Szomszédokkal beszélgetni					
Szórakozóhelyen beszélgetni					
Munkahelyi ügyek intézése során beszélgetni					
Háziorvossal beszélgetni					
Szakorvossal beszélgetni					
Munkájával kapcsolatos leveleket, e-maileket írni					
Szakkönyveket, szakfolyóiratokat olvasni					
Számítógépes programokkal dolgozni					
Internetezni					
Újságot olvasni					
Televíziót nézni					
Rádiót hallgatni					
Könyvet olvasni					
Színházi és/vagy operaelőadást nézni					
Misén/istentiszteleten részt venni					
Bibliát/vallásos könyveket olvasni					
Imádkozni					
Számolni					
Vásárolni					
Számlát fizetni (pl. telefonszámlát stb.)					

21. Előfordult-e az utóbbi 5 évben, hogy kellemetlen helyzetbe került, vagy valamilyen igazságtalanság érte amiatt, hogy magyar?

☐ nem ☐ igen

21a. Ha előfordult, mi volt az? _____

_____

22. Előfordult-e az utóbbi 5 évben, hogy valaki rászólt, hogy ne beszéljen magyarul?

☐ nem ☐ igen

22a. Ha előfordult, hogyan történt? _____

_____

23. Előfordult-e az utóbbi 5 évben, hogy valamiért jobbnak látta eltitkolni, hogy magyar?

☐ nem ☐ igen

23a. Ha előfordult, miért volt az? _____

_____

24. Szokott-e úgy történni, hogy...? (1 – soha; 2 – ritkán; 3 – az esetek felében; 4 – gyakran; 5 – mindig)

Kijelentés	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**Nem volt ilyen helyzet**
Románok jelenlétében románul beszél a magyar szüleivel.						
Románok jelenlétében románul beszél élet- vagy házastársával.						
Románok jelenlétében románul beszél gyermekeivel.						
Románok jelenlétében románul beszél magyar rokonaival.						
Románok jelenlétében románul beszél magyar barátaival, ismerőseivel.						
Ha ismeretlen románok is vannak ott (pl. üzletben vagy szórakozóhelyen), románul beszél a magyarokkal.						

25. Mennyire ért egyet azzal, hogy...? (1 – egyáltalán nem; 2 – kevésbé értek egyet; 3 – esete válogatja; 4 – nagyrészt egyetértek; 5 – teljesen)

Kijelentés	1	2	3	4	5
1. Ha magyar ember egy tanfolyamot elvégezhet románul is, magyarul is, akkor inkább magyarul végezze el.					
2. Ha magyar ember egy tanfolyamot csak románul végezhet el, inkább mondjon le róla.					
3. Magyar ember adja magyar iskolába a gyermekét.					
4. Magyar ember olvasson románul is újságot.					
5. Magyar ember magyar nyelvű tévét nézzen.					
6. Magyar ember magyar nyelvű rádiót hallgasson.					
7. Magyar ember olyan szórakozóhelyre járjon, ahova magyarok járnak.					
8. Magyarok magyarokkal kössenek házasságot.					
9. Magyar lakodalomban ne játsszanak román zenét.					
10. Magyar ember, ha teheti, inkább olyan üzletben vásároljon, ahol magyarul beszélhet az eladóval.					
11. Magyar ember, ha teheti, inkább olyan üzletben vásároljon, ahol az áruk neve magyarul is ki van írva.					
12. Magyar ember inkább olyan termékeket vásároljon, amelyek csomagolásán magyarul is ott van a termék neve/leírása.					
13. Magyar ember inkább olyan cégekhez forduljon, ahol magyarul szolgálják ki.					
14. Magyar ember, ha teheti, olyan helyen intézze hivatalos ügyeit, ahol magyarul beszélhet.					

26. Jelölje X-szel, hogy igaznak vagy hamisnak ítéli-e az alábbi kijelentéseket!

A jelenleg érvényes román törvények szerint...	Igen	Nem igaz	Részben igaz	Nem tudom
bármely romániai magyar beszélhet magyarul nyilvános helyen (pl. utcán, autóbuszon stb.).				
bármely romániai magyar kiírhat magyarul valamit a saját magánterületén.				
bármely romániai magyar kihelyezhet magyar nyelvű hirdetéseket közterületeken.				

A jelenleg érvényes román törvények szerint...	Igen	Nem igaz	Részben igaz	Nem tudom
bármely romániai magyar beírathatja gyermekei nevét az anyakönyvi hivatalban helyesen magyarul.				
bármely romániai magyar beszélhet magyarul törvényszéki tárgyaláson.				
bármely romániai magyar szülő taníttathatja gyermekét magyar nyelven.				
bármely romániai magyar fiatal tanulhat magyar nyelven az egyetemen.				
bármely magyar közösség adhat ki magyar nyelvű újságot.				
bármely magyar közösség létrehozhat és működtethet magyar nyelvű televízió- vagy rádióadót.				
bármely magyar közösség szervezhet nyilvános, magyar nyelvű rendezvényeket.				

27. Jelölje X-szel, hogy tudomása szerint igazak vagy hamisak a következő kijelentések!

Tudomása szerint a falu/város polgármesteri hivatala…	Igaz	Nem igaz	Részben igaz	Nem tudom
alkalmazott olyan ügyfélfogadással foglalkozó hivatalnokot, aki a magyar ügyfelekkel magyarul beszél.				
elfogadja a magyar nyelvű kérvényeket, és magyarul is ad rájuk választ.				
magyar nyelvű formanyomtatványokat és űrlapokat is használ.				
magyar nyelvű helységnévtáblákat is kihelyezett.				
magyarul is feltünteti a polgármesteri hivatal és a hozzá tartozó intézmények nevét.				

28. Jelölje X-szel, hogy tudomása szerint köteles-e (köteles lenne-e) falujának/városának polgármesteri hivatala a következőkre!

Tudomása szerint kötelezi-e a törvény a polgármesteri hivatalt arra, hogy...	**Igen**	**Nem**	**Nem tudom**
tájékoztassa magyarul is a falu/város lakosságát a tanács üléseinek napirendjéről és az általa hozott határozatokról?			
tegye lehetővé, hogy a magyar tanácsosok anyanyelvükön szólaljanak fel az ülésen?			
olyan ügyfélfogadással foglalkozó hivatalnokot alkalmazzon, aki tud magyarul?			
elfogadja a magyar nyelvű kérvényeket, és magyarul is válaszoljon rájuk?			
magyar nyelvű formanyomtatványokat és űrlapokat is a lakosok rendelkezésére bocsásson?			
magyar nyelvű helységnévtáblákat kihelyezzen?			
magyarul is feltüntesse a polgármesteri hivatal és a hozzá tartozó intézmények nevét?			

29. Jelölje X-szel, hogy tudomása szerint falujában/városában a következő intézmények kötelesek-e (kötelesek lennének-e) az alábbiakra!

Tudomása szerint a törvény kötelezi-e…	**Igen**	**Nem**	**Nem tudom**
a postahivatalt arra, hogy magyarul is kifüggessze az intézmény nevét?			
a postahivatalt arra, hogy magyarul is kiírja az ott szükséges tudnivalókat?			
a postahivatalt arra, hogy olyan személyt alkalmazzon, aki magyarul is tud beszélni a magyar kliensekkel?			
a postahivatalt arra, hogy elfogadja a magyar nyelvű kérvényeket, reklamációkat, és azokra két nyelven (magyarul és románul) válaszolni?			
a rendőrséget arra, hogy magyarul is kifüggesztesse az intézmény nevét?			
a rendőrséget arra, hogy magyarul is kiírja az ott szükséges tudnivalókat?			
a rendőrséget arra, hogy olyan személyt alkalmazzon, aki magyarul is tud beszélni a magyar ügyfelekkel?			
a rendőrséget arra, hogy elfogadja a magyar nyelvű kérvényeket, bejelentéseket, és azokra két nyelven (magyarul és románul) válaszoljon?			

30a. Ha még nincs gyermeke, kérjük, jelölje X-szel, hogy milyen tannyelvű csoportba/osztályba szeretné járatni gyermekeit!

Oktatási szint	Magyar	Román	Egyéb	Nem döntöttem (döntöttük) el
óvoda				
I–IV. osztály				
V–VIII. osztály				
szakiskola (IX–X.)				
IX–XII./XI–XIII. osztály				

30b. Miért íratná gyermekét magyar/román/más tannyelvű óvodába/iskolába?

31a. Ha van gyermeke, kérjük, jelölje X-szel, hogy milyen tannyelvű csoportba/osztályba jár(t) a gyermeke, vagy milyen csoportba/osztályba íratná!

1. gyermek: ☐ házasságon kívül született ☐ 1. házasságból született ☐ 2. házasságból született

Kora: ____ **Vallása** _____

Oktatási szint	Magyar	Román	Egyéb	Nem döntöttem (döntöttük) el	Nem járt	Nem tudom
óvoda						
I–IV. osztály						
V–VIII. osztály						
szakiskola (IX–X.)						
IX–XII./XI–XIII. osztály						
1. főiskola/egyetem						
2. főiskola/egyetem						
magiszteri képzés						
doktori képzés						

2. gyermek: ☐ házasságon kívül született ☐ 1. házasságból született ☐ 2. házasságból született
Kora: ____ **Vallása** _____

Oktatási szint	Magyar	Román	Egyéb	Nem döntöttem (döntöttük) el	Nem járt	Nem tudom
óvoda						
I–IV. osztály						
V–VIII. osztály						
szakiskola (IX–X.)						
IX–XII./XI–XIII. osztály						
1. főiskola/egyetem						
2. főiskola/egyetem						
magiszteri képzés						
doktori képzés						

3. gyermek: ☐ házasságon kívül született ☐ 1. házasságból született ☐ 2. házasságból született
Kora: ____ **Vallása** _____

Oktatási szint	Magyar	Román	Egyéb	Nem döntöttem (döntöttük) el	Nem járt	Nem tudom
óvoda						
I–IV. osztály						
V–VIII. osztály						
szakiskola (IX–X.)						
IX–XII./XI–XIII. osztály						
1. főiskola/egyetem						
2. főiskola/egyetem						
magiszteri képzés						
doktori képzés						

4. gyermek: ☐ házasságon kívül született ☐ 1. házasságból született ☐ 2. házasságból született
Kora: _____ **Vallása** _____

Oktatási szint	Magyar	Román	Egyéb	Nem döntöttem (döntöttük) el	Nem járt	Nem tudom
óvoda						
I–IV. osztály						
V–VIII. osztály						
szakiskola (IX–X.)						
IX–XII./XI–XIII. osztály						
1. főiskola/egyetem						
2. főiskola/egyetem						
magiszteri képzés						
doktori képzés						

31b. Miért íratta gyermekét magyar/román/más tannyelvű óvodába/iskolába?

32. Értékelje 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy mennyire tartja/tartaná fontosnak a következőket! (1 – egyáltalán nem fontos; 2 – kevésbé fontos; 3 – közepesen fontos; 4 – fontos; 5 – nagyon fontos)

Helyzet	1	2	3	4	5
1. Szüleivel/magyar szülejével szabadon beszélhessen magyarul.					
2. Élettársával/házastársával szabadon beszélhessen magyarul.					
3. Gyermekeivel szabadon beszélhessen magyarul.					
4. Nagyobb családi összejövetelen szabadon beszélhessen magyarul.					
5. Baráti összejövetelen szabadon beszélhessen magyarul.					
6. Magyar kollégáival zavartalanul folytathasson magánbeszélgetést magyarul.					
7. Írhasson magánlevelet, e-mailt magyarul.					
8. Magyar szomszédaival magyarul beszélhessen.					
9. Szórakozóhelyen zavartalanul beszélhessen magyarul a magyar ismerőseivel.					
10. Munkahelyi ügyek intézése során magyarul beszélhessen.					
11. Munkájával kapcsolatos leveleket, e-maileket magyaroknak magyarul írhasson.					
12. A magyar óvodásoknak magyar nyelvű foglalkozásokat tartsanak.					
13. Iskolában minden tantárgyat magyarul tanuljanak a magyar tanulók.					
14. A számítógépes programok magyar nyelvűek legyenek.					
15. Magyarul tájékozódjon az interneten.					
16. Hozzáférjen magyar nyelvű újságokhoz, folyóiratokhoz.					
17. Magyar nyelvű televíziócsatornát vagy magyar nyelvű műsorokat nézhessen.					
18. Magyar nyelvű vagy magyar műsorokat sugárzó rádiót hallgathasson.					
19. A templomban/imaházban a szertartásokat magyarul tartsák.					
20. Vásárlás közben magyarul beszélhessen az eladóval.					
21. Az üzletekben magyarul is legyen kiírva a termékek megnevezése.					
22. Betegség esetén magyarul beszélhessen az orvossal.					
23. Hivatalos ügyek intézése során beszélhessen magyarul.					
24. Hivatalos ügyek intézése során magyarul írhasson kérvényeket.					
25. Hivatalos ügyek intézése során magyarul kapja meg az űrlapokat/formanyomtatványokat.					

33. Értékelje 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy mennyire tartja/tartaná fontosnak a következőket! (1 – egyáltalán nem fontos; 2 – kevésbé fontos; 3 – közepesen fontos; 4 – fontos; 5 – nagyon fontos)

Az iskola…	1	2	3	4	5
függessze ki magyarul is az elnevezését.					
magyarul (is) tájékoztasson az egyes iskolai eseményekről.					
magyarul értesítse a szülőt a gyermek tanulmányi előmeneteléről.					
a gyermek ellenőrzőjébe magyarul vezesse be a minősítéseket.					
fogadja el a magyarul írott szülői igazolásokat.					
fogadja el a magyarul írott kérvényeket.					

34. Értékelje 1-től 5-ig terjedő skálán, hogy mennyire tartja/tartaná fontosnak a következőket! (1 – egyáltalán nem fontos; 2 – kevésbé fontos; 3 – közepesen fontos; 4 – fontos; 5 – nagyon fontos)

A település polgármesteri hivatala…	1	2	3	4	5
magyarul is tájékoztassa a falu/város lakosságát a helyi tanácsülések napirendjéről és az ezeken hozott határozatokról.					
tegye lehetővé, hogy a magyar tanácsosok anyanyelvükön szólaljanak fel az ülésen.					
alkalmazzon olyan személyt, aki a magyarokkal magyarul is tud beszélni.					
fogadja el a magyar nyelvű kérvényeket, és magyarul is válaszoljon rájuk.					
a magyar lakosoknak magyar nyelvű formanyomtatványokat és űrlapokat is rendelkezésükre bocsát.					
kihelyezze magyar nyelvű helységnévtáblákat is.					
magyarul is feltüntesse a polgármesteri hivatal és a hozzá tartozó intézmények nevét.					

35. Amikor hivatalos ügyeit intézi, milyen nyelven szólítja meg a hivatalnokot vagy ügyintézőt?

☐ csak magyarul köszönök, mert _____

☐ csak románul köszönök, mert _____

☐ magyarul és románul is köszönök, mert _____

☐ magyarul vagy románul köszönök, mert _____

36. Milyen nyelven írja/írná a közigazgatási szervekhez – pl. polgármesteri hivatalhoz, tanácshoz stb. – intézett hivatalos kérvényeit? A második oszlopban több választt is bejelölhet.

☐ románul, mert
- ☐ ez az állam hivatalos nyelve
- ☐ csak úgy szabad
- ☐ csak úgy fogadják el
- ☐ csak románul tudom megfogalmazni
- ☐ így könnyebb nekem
- ☐ hátrányos helyzetbe kerülhetek, ha magyarul írom
- ☐ más, éspedig: _____

☐ magyarul, mert
- ☐ magyarul is megtehetem
- ☐ csak magyarul tudok
- ☐ így könnyebb nekem
- ☐ kötelesek elfogadni magyarul is
- ☐ más, éspedig: _____

☐ románul is, magyarul is, mert _____

37. Milyen nyelven fogalmazza/fogalmazná meg a rendőrséghez intézett hivatalos kérvényeit, feljelentéseit stb.? A második oszlopban több választ is bejelölhet.

☐ románul, mert
- ☐ ez az állam hivatalos nyelve
- ☐ csak úgy szabad
- ☐ csak úgy fogadják el
- ☐ csak románul tudom megfogalmazni
- ☐ így könnyebb nekem
- ☐ hátrányos helyzetbe kerülhetek, ha magyarul fogalmazom meg
- ☐ más, éspedig: _____

☐ magyarul, mert
- ☐ magyarul is megtehetem
- ☐ csak magyarul tudok
- ☐ így könnyebb nekem
- ☐ kötelesek elfogadni magyarul is
- ☐ más, éspedig: _____

☐ románul is, magyarul is, mert _____

38. Ha bemegy egy üzletbe, szórakozóhelyre, milyen nyelven köszön?

☐ csak magyarul köszönök, mert _____

☐ csak románul köszönök, mert _____

☐ magyarul és románul is köszönök, mert _____
☐ magyarul vagy románul köszönök, mert _____

39. Emlékszik-e az utóbbi 5 évben olyan aláírásgyűjtésre, amely a magyar nyelv használatával volt kapcsolatban? ☐ nem ☐ igen
39a. Ha igen, aláírta-e? ☐ nem ☐ igen

40. Jónak tartja-e, ha a romániai magyarok küzdenek azért, hogy Romániában a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?
☐ egyáltalán nem, mert csak rosszabb lesz a helyzetünk
☐ nem hiszem, hogy ez pozitív változást eredményezne
☐ nem tartom sem hasznosnak, sem fölöslegesnek
☐ bizonyos szempontból hasznos
☐ hasznosnak tartom
☐ nagyon hasznosnak tartom
☐ nem tudom

41. Részt venne-e olyan tüntetésen/mozgalomban, amelyet a romániai magyarság nyelvi jogainak szélesebb körű biztosításáért szerveznek?
☐ semmiképpen nem
☐ talán
☐ igen
☐ mindenképpen
☐ nem tudom
41a. Miért? _____

42. Mit tenne, ha kiderülne, hogy az Ön településén a közeljövőben megszűnik egy olyan nyelvi jog biztosítása (például a magyar nyelvű oktatás), mely Ön szerint nagyon fontos?

Köszönjük közreműködését!

2. melléklet: Az adatközlők adatai

Sorsz.	Adatközlő kódja	Település	Kor-csoport	Neme	Szülei nemzetisége	Családi állapota	Végzettsége
1.	HD001F2	Cserna-keresztúr	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
2.	HD002N2	Cserna-keresztúr	45–60	nő	magyarok	férjezett	10 osztály
3.	HD003N2	Cserna-keresztúr	45–60	nő	magyarok	férjezett	11 osztály
4.	HD004F1	Cserna-keresztúr	20–35	férfi	magyarok	nős	érettségi
5.	HD005F2	Cserna-keresztúr	45–60	férfi	magyarok	nős	főiskola
6.	HD006N1	Cserna-keresztúr	20–35	nő	magyarok	egyedülál-ló	érettségi
7.	HD007N1	Cserna-keresztúr	20–35	nő	magyarok	férjezett	10 osztály
8.	HD008F2	Cserna-keresztúr	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
9.	HD009F1	Cserna-keresztúr	20–35	férfi	magyarok	nős	egyetem
10.	HD010N2	Cserna-keresztúr	45–60	nő	magyarok	férjezett	egyetem
11.	HD011N2	Cserna-keresztúr	45–60	nő	magyarok	férjezett	főiskola
12.	HD012N1	Cserna-keresztúr	20–35	nő	magyarok	férjezett	magiszteri képzés
13.	HD013N2	Cserna-keresztúr	45–60	nő	magyarok	elvált	érettségi
14.	HD014F2	Cserna-keresztúr	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
15.	HD015F2	Alpestes	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
16.	HD016F1	Alpestes	20–35	férfi	magyarok	nős	érettségi
17.	HD017F2	Alpestes	45–60	férfi	magyarok	nős	8 osztály
18.	HD018F2	Alpestes	45–60	férfi	magyarok	elvált	főiskola
19.	HD019F1	Alpestes	20–35	férfi	magyarok	nős	egyetem
20.	HD020N2	Alpestes	45–60	nő	magyarok	férjezett	főiskola
21.	HD021F2	Alpestes	45–60	férfi	magyarok	nős	egyetem
22.	HD022N1	Cserna-keresztúr	20–35	nő	magyarok	férjezett	8 osztály

Sorsz.	Adatközlő kódja	Település	Kor-csoport	Neme	Szülei nemzetisége	Családi állapota	Végzettsége
23.	HD023N1	Cserna-keresztúr	20–35	nő	magyarok	férjezett	főiskola
24.	HD024N1	Cserna-keresztúr	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	érettségi
25.	HD025N1	Cserna-keresztúr	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
26.	HD026N2	Cserna-keresztúr	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
27.	HD027F1	Cserna-keresztúr	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	egyetem
28.	HD028N2	Cserna-keresztúr	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
29.	HD029N2	Cserna-keresztúr	45–60	nő	magyarok	özvegy	érettségi
30.	HD031F1	Cserna-keresztúr	20–35	férfi	magyarok	nős	érettségi
31.	HD101F2	Déva	45–60	férfi	magyarok	nős	szakiskola
32.	HD102N2	Déva	45–60	nő	magyarok	férjezett	10 osztály
33.	HD103N2	Déva	45–60	nő	magyarok	férjezett	egyetem
34.	HD104F1	Déva	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	12 osztály
35.	HD105F1	Déva	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	11 osztály
36.	HD106N1	Déva	20–35	nő	magyarok	férjezett	10 osztály
37.	HD107F2	Déva	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
38.	HD108F1	Déva	20–35	férfi	magyarok	nős	egyetem
39.	HD109N1	Déva	20–35	nő	magyarok	férjezett	egyetem
40.	HD110N1	Déva	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
41.	HD111N2	Déva	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
42.	HD112N1	Déva	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	13 osztály
43.	HD113F1	Déva	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
44.	HD114F1	Déva	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	12 osztály
45.	HD115N1	Déva	20–35	nő	magyarok	elvált	érettségi
46.	HD116N2	Déva	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
47.	HD117F1	Déva	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi

Sorsz.	Adatközlő kódja	Település	Kor-csoport	Neme	Szülei nemzetisége	Családi állapota	Végzettsége
48.	HD118F1	Déva	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
49.	HD119N2	Déva	45–60	nő	magyarok	elvált	érettségi
50.	HD120N1	Déva	20–35	nő	magyarok	férjezett	egyetem
51.	HD121F2	Déva	45–60	férfi	magyarok	nős	11 osztály
52.	HD122F2	Déva	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
53.	HD123F1	Déva	20–35	férfi	magyarok	nős	egyetem
54.	HD124N2	Déva	45–60	nő	magyarok	férjezett	egyetem
55.	HD125N1	Déva	20–35	nő	magyarok	férjezett	egyetem
56.	HD126F2	Déva	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
57.	HD127N1	Déva	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
58.	HD128N2	Déva	45–60	nő	magyarok	férjezett	8 osztály
59.	HD129F2	Déva	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
60.	HD130N1	Déva	20–35	nő	anya: magyar, apa: román	élettársi viszony	érettségi
61.	HR001F1	Székelyderzs	20–35	férfi	magyarok	nős	10 osztály
62.	HR002F1	Székelyderzs	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	12 osztály
63.	HR003N2	Székelyderzs	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
64.	HR004F2	Székelyderzs	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
65.	HR005N2	Székelyderzs	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
66.	HR006N2	Székelyderzs	45–60	nő	magyarok	férjezett	10 osztály
67.	HR007F2	Székelyderzs	45–60	férfi	magyarok	nős	egyetem
68.	HR008F2	Székelyderzs	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
69.	HR009N1	Székelyderzs	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
70.	HR010N2	Székelyderzs	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
71.	HR011F2	Recsenyéd	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
72.	HR012F1	Recsenyéd	20–35	férfi	magyarok	nős	10 osztály
73.	HR013N1	Recsenyéd	20–35	nő	magyarok	férjezett	főiskola
74.	HR014N2	Recsenyéd	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
75.	HR015N1	Recsenyéd	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
76.	HR016F1	Recsenyéd	20–35	férfi	magyarok	nős	12 osztály
77.	HR017F1	Recsenyéd	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
78.	HR018F2	Recsenyéd	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály

Sorsz.	Adatközlő kódja	Település	Kor-csoport	Neme	Szülei nemzetisége	Családi állapota	Végzettsége
79.	HR019N2	Recsenyéd	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
80.	HR020F2	Recsenyéd	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
81.	HR021N2	Recsenyéd	45–60	nő	magyarok	özvegy	10 osztály
82.	HR022N1	Recsenyéd	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
83.	HR023N1	Recsenyéd	20–35	nő	magyarok	férjezett	11 osztály
84.	HR024N1	Recsenyéd	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	érettségi
85.	HR025F2	Recsenyéd	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
86.	HR026N2	Recsenyéd	45–60	nő	magyarok	férjezett	8 osztály
87.	HR027F1	Recsenyéd	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
88.	HR028N1	Recsenyéd	20–35	nő	magyarok	élettársi viszony	egyetem
89.	HR029N1	Recsenyéd	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	érettségi
90.	HR030F1	Székelyderzs	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
91.	HR101N2	Székely-udvarhely	45–60	nő	magyarok	élettársi viszony	egyetem
92.	HR102N2	Székely-udvarhely	45–60	nő	magyarok	férjezett	főiskola
93.	HR103N1	Székely-udvarhely	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
94.	HR104N1	Székely-udvarhely	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	egyetem
95.	HR105N1	Székely-udvarhely	20–35	nő	anya: magyar, apa: román	egyedül-álló	érettségi
96.	HR106F2	Székely-udvarhely	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
97.	HR107F2	Székely-udvarhely	45–60	férfi	magyarok	élettársi viszony	érettségi
98.	HR108F2	Székely-udvarhely	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
99.	HR109N1	Székely-udvarhely	20–35	nő	magyarok	férjezett	8 osztály
100.	HR110N1	Székely-udvarhely	20–35	nő	anya: magyar, apa: orosz–lengyel	férjezett	főiskola
101.	HR111N1	Székely-udvarhely	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi

Sorsz.	Adatközlő kódja	Település	Kor-csoport	Neme	Szülei nemzetisége	Családi állapota	Végzettsége
102.	HR112N2	Székely-udvarhely	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
103.	HR113N2	Székely-udvarhely	45–60	nő	magyarok	özvegy	érettségi
104.	HR114N2	Székely-udvarhely	45–60	nő	magyarok	elvált	érettségi
105.	HR115N2	Székely-udvarhely	45–60	nő	magyarok	férjezett	11 osztály
106.	HR116F2	Székely-udvarhely	45–60	férfi	magyarok	élettársi viszony	10 osztály + szakiskola
107.	HR117F1	Székely-udvarhely	20–35	férfi	magyarok	egyedülál-ló	egyetem
108.	HR118F1	Székely-udvarhely	20–35	férfi	magyarok	egyedülál-ló	érettségi
109.	HR119F1	Székely-udvarhely	20–35	férfi	magyarok	nős	egyetem
110.	HR120F2	Székely-udvarhely	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
111.	HR121F1	Székely-udvarhely	20–35	férfi	magyarok	nős	érettségi
112.	HR122F1	Székely-udvarhely	20–35	férfi	magyarok	nős	főiskola
113.	HR123N1	Székely-udvarhely	20–35	nő	magyarok	özvegy	érettségi
114.	HR124N2	Székely-udvarhely	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
115.	HR125F2	Székely-udvarhely	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
116.	HR126N1	Székely-udvarhely	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
117.	HR127F1	Székely-udvarhely	20–35	férfi	magyarok	egyedülál-ló	13 osztály
118.	HR128F1	Székely-udvarhely	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
119.	HR129F2	Székely-udvarhely	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
120.	HR130F1	Székely-udvarhely	20–35	férfi	magyarok	élettársi viszony	érettségi
121.	MS001F2	Maros-szentgyörgy	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
122.	MS002F2	Maros-szentgyörgy	45–60	férfi	magyarok	nős	főiskola

Sorsz.	Adatközlő kódja	Település	Kor-csoport	Neme	Szülei nemzetisége	Családi állapota	Végzettsége
123.	MS003F1	Maros-szentgyörgy	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	13 osztály
124.	MS004F2	Maros-szentgyörgy	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
125.	MS005N2	Maros-szentgyörgy	45–60	nő	magyarok	férjezett	magiszteri képzés
126.	MS006N2	Maros-szentgyörgy	45–60	nő	magyarok	özvegy	12 osztály
127.	MS007N2	Maros-szentgyörgy	45–60	nő	magyarok	férjezett	12 osztály
128.	MS008N1	Maros-szentgyörgy	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
129.	MS009F2	Maros-szentgyörgy	45–60	férfi	magyarok	nős	11 osztály
130.	MS010N1	Maros-szentgyörgy	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	magiszteri képzés
131.	MS011N1	Maros-szentgyörgy	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	érettségi
132.	MS012F1	Maros-szentgyörgy	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	egyetem
133.	MS013F1	Maros-szentgyörgy	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
134.	MS014N2	Mezőbánd	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
135.	MS015F1	Mezőbánd	20–35	férfi	magyarok	nős	érettségi
136.	MS016F1	Mezőbánd	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	egyetem
137.	MS017N1	Mezőbánd	20–35	nő	magyarok	férjezett	főiskola
138.	MS018F1	Mezőbánd	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
139.	MS019N1	Mezőbánd	20–35	nő	magyarok	férjezett	érettségi
140.	MS020N1	Mezőbánd	20–35	nő	magyarok	férjezett	főiskola
141.	MS021N2	Mezőbánd	45–60	nő	magyarok	férjezett	szakiskola
142.	MS022N2	Mezőbánd	45–60	nő	magyarok	egyedül-álló	érettségi
143.	MS023N2	Mezőbánd	45–60	nő	magyarok	férjezett	10 osztály + szakiskola
144.	MS024F2	Mezőbánd	45–60	férfi	magyarok	nős	11 osztály
145.	MS025N2	Mezőbánd	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
146.	MS026N1	Mezőbánd	20–35	nő	anya: magyar, apa: román	férjezett	10 osztály

Sorsz.	Adatközlő kódja	Település	Kor-csoport	Neme	Szülei nemzetisége	Családi állapota	Végzettsége
147.	MS027F2	Mezőbánd	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
148.	MS028F2	Mezőbánd	45–60	férfi	magyarok	nős	12 osztály + szakiskola
149.	MS029F2	Mezőbánd	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
150.	MS030F2	Mezőbánd	45–60	férfi	magyarok	nős	egyetem
151.	MS101F1	Maros-vásárhely	20–35	férfi	magyarok	nős	doktori képzés
152.	MS102F2	Maros-vásárhely	45–60	férfi	magyarok	nős	egyetem
153.	MS103N2	Maros-vásárhely	45–60	nő	anya: magyar, apa: román	egyedül-álló	doktori képzés
154.	MS104N1	Maros-vásárhely	20–35	nő	magyarok	férjezett	egyetem
155.	MS105F1	Maros-vásárhely	20–35	férfi	magyarok	nős	doktori képzés
156.	MS106N1	Maros-vásárhely	20–35	nő	magyarok	egyedülál-ló	egyetem
157.	MS107N1	Maros-vásárhely	20–35	nő	magyarok	egyedülál-ló	egyetem
158.	MS108N1	Maros-vásárhely	20–35	nő	magyarok	élettársi viszony	érettségi
159.	MS109N1	Maros-vásárhely	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	érettségi
160.	MS110N2	Maros-vásárhely	45–60	nő	magyarok	élettársi viszony	érettségi
161.	MS111F2	Maros-vásárhely	45–60	férfi	magyarok	élettársi viszony	érettségi
162.	MS112F1	Maros-vásárhely	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
163.	MS113F2	Maros-vásárhely	45–60	férfi	magyarok	nős	érettségi
164.	MS114F2	Maros-vásárhely	45–60	férfi	anya: magyar, apa: német	nős	érettségi
165.	MS115N1	Maros-vásárhely	20–35	nő	magyarok	elvált	érettségi
166.	MS116N2	Maros-vásárhely	45–60	nő	magyarok	elvált	főiskola
167.	MS117N1	Maros-vásárhely	20–35	nő	magyarok	egyedül-álló	érettségi
168.	MS118N2	Maros-vásárhely	45–60	nő	magyarok	özvegy	8 osztály

Sorsz.	Adatközlő kódja	Település	Kor-csoport	Neme	Szülei nemzetisége	Családi állapota	Végzettsége
169.	MS119F1	Maros-vásárhely	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
170.	MS120F2	Maros-vásárhely	45–60	férfi	magyarok	nős	8 osztály
171.	MS121F2	Maros-vásárhely	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
172.	MS122F1	Maros-vásárhely	20–35	férfi	magyarok	nős	12 osztály
173.	MS123F1	Maros-vásárhely	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	érettségi
174.	MS124N1	Maros-vásárhely	20–35	nő	magyarok	férjezett	főiskola
175.	MS125F2	Maros-vásárhely	45–60	férfi	magyarok	férjezett	10 osztály
176.	MS126N2	Maros-vásárhely	45–60	nő	magyarok	egyedül-álló	8 osztály
177.	MS127N2	Maros-vásárhely	45–60	nő	magyarok	férjezett	8 osztály
178.	MS128F2	Maros-vásárhely	45–60	férfi	magyarok	nős	10 osztály
179.	MS129N2	Maros-vásárhely	45–60	nő	magyarok	férjezett	érettségi
180.	MS130F1	Maros-vásárhely	20–35	férfi	magyarok	egyedül-álló	12 osztály

3. melléklet: Az adatközlők eloszlása végzettség szerint

1. A Hargita megyei adatközlők eloszlása végzettség szerint

Végzettség	Városi				Falusi			
	20–35 éves		45–60 éves		20–35 éves		45–60 éves	
	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
felsőfokú tanulmányok	1	2	1	–	1	–	–	1
érettségi/főiskola	6	5	5	5	6	3	5	2
érettségi nélküli	1	1	1	2	1	4	3	4

2. A Maros megyei adatközlők eloszlása végzettség szerint

Végzettség	Városi				Falusi			
	20–35 éves		45–60 éves		20–35 éves		45–60 éves	
	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
felsőfokú tanulmányok	3	2	1	1	1	3	1	1
érettségi/főiskola	5	3	3	3	5	2	3	5
érettségi nélküli	–	2	4	3	1	1	4	3

3. A Hunyad megyei adatközlők eloszlása végzettség szerint

Végzettség	Városi				Falusi			
	20–35 éves		45–60 éves		20–35 éves		45–60 éves	
	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
felsőfokú tanulmányok	3	2	2	–	1	2	1	1
érettségi/főiskola	4	3	3	3	4	3	6	2
érettségi nélküli	2	3	2	3	2	–	2	5

4. melléklet: Az adatközlők eloszlása felekezet és családi állapot szerint

1. Az adatközlők eloszlása felekezet szerint

Felekezet	Hargita		Maros		Hunyad		Összesen
	város	falu	város	falu	város	falu	
római katolikus	14	2	14	1	17	22	70
református	8	–	11	29	12	8	68
unitárius	8	28	2	–	1	–	39
evangélikus	–	–	2	–	–	–	2
nem válaszolt	–	–	1	–	–	–	1
összesen	60		60		60		180

2. Az adatközlők eloszlása családi állapot szerint

Családi állapot	Hargita		Maros		Hunyad		Összesen
	város	falu	város	falu	város	falu	
egyedülálló	7	7	10	8	7	3	42
élettársi viszony	7	1	3	–	1	–	12
nős/férjezett	14	21	13	21	20	24	113
elvált	1	–	3	–	2	2	8
özvegy	1	1	1	1	–	1	5
összesen	60		60		60		180

5. melléklet: A végzett tanulmányok oktatási nyelve

1. Az óvodai oktatás nyelve

Képzés nyelve	Hargita				Maros				Hunyad			
	város		falu		város		falu		város		falu	
	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60
magyar	15	11	15	15	13	11	12	15	12	10	11	10
román	–	1	–	–	1	–	1	–	3	2	2	4
vegyes	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–
nem járt	1	2	–	–	1	4	–	4	1	1	–	3

2. Az elemi oktatás nyelve

Képzés nyelve	Hargita				Maros				Hunyad			
	város		falu		város		falu		város		falu	
	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60
magyar	15	14	15	15	15	15	12	17	15	11	11	15
román	1	–	–	–	–	–	1	–	2	2	1	2
vegyes	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–

3. A gimnáziumi oktatás nyelve

Képzés nyelve	Hargita				Maros				Hunyad			
	város		falu		város		falu		város		falu	
	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60
magyar	15	13	15	15	15	14	12	16	15	11	6	7
román	1	–	–	–	–	1	1	1	2	2	6	10
vegyes	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–

4. A szakiskolai oktatás nyelve

Képzés nyelve	Hargita				Maros				Hunyad			
	város		falu		város		falu		város		falu	
	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60
magyar	2	2	3	2	1	1	1	3	4	1	–	–
román	–	1	1	2	–	3	2	7	1	4	2	7
vegyes	–	–		1	–	–	1	–	–	–	–	–
nem járt	14	11	11	10	14	11	9	7	12	8	11	10

5. A (szak)középiskolai oktatás nyelve

Képzés nyelve	Hargita				Maros				Hunyad			
	város		falu		város		falu		város		falu	
	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60
magyar	14	12	12	7	14	6	10	8	12	6	4	1
román	1	–	–	2	1	3	1	5	3	2	7	10
vegyes	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
nem járt	1	2	3	6	–	6	2	3	2	3	2	6

6. Az első egyetemi/főiskolai oktatás nyelve

Képzés nyelve	Hargita				Maros				Hunyad			
	város		falu		város		falu		város		falu	
	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60
magyar	1	–	7	1	6	1	5	1	5	1	2	–
román	7	2	–	–	2	2	3	3	1	1	5	6
egyéb	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
nem járt	8	12	8	14	6	12	5	13	11	11	6	11

Második egyetemet mindhárom megyéből 1–1 adatközlő végzett, mindegyik románul.

7. A magiszteri képzés tannyelve

Képzés nyelve	Hargita				Maros				Hunyad			
	város		falu		város		falu		város		falu	
	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60	20–35	45–60
magyar	–	–	–	–	2	1	1	–	–	–	–	–
román	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	1	–
egyéb	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
nem járt	16	14	15	15	12	14	12	16	17	13	12	17

Doktori képzésben 5 Maros megyei adatközlő vett részt, 3 magyar, 2 román nyelven.

6. melléklet: Igazságtalanságról, kellemetlen helyzetről szóló történetek

HUNYAD MEGYE

1. HD009F1, Csernakeresztúr: [Hosszú csend után halkan, mintegy magában:] *Az utolsó öt évben…* [Hangosan:] *Hát ilyen kisebb összeszólalkozások, hogy ez nem... Így mondtam, hogy magyar vagyok, s akkor, hogy mért, mert Romániában élek, s így, hogy úgy, hogy mind románok vagyunk. Mondom, te, én magyar vagyok, annak érzem magamat, és akkor... az vagyok, s ez van* [nevet]. [K: S ez külföldön fordult elő?] *Igen, igen, itten nem.* [K: Tehát hogy ott találkozott románokkal, vagy...?] *Együtt dolgoztunk románokkal, és akkor én voltam az egyedüli magyar ott. Legalábbis egy ideig. És akkor úgy. Azt tartottam, hogy magyar vagyok, mondjon ki, mit akar* [nevet].

2. HD020N2, Alpestes: *Ó, istenem, mindig megtörtént ez.* [K: És egy ilyen esetet el tudna mondani? Ami, mondjuk, legutóbb történt.] *Hát, például most a polgármester-választásról van szó, és nagyon rosszul esett, nem... nem magamról volt szó, de hát nagyon rosszul esett, mikor hallottam beszélgetve az utcán az embereket, hogy nagyon szeretnék megválasztani ezt a Barna urat, de „îi ungur”* [= magyar], *azt mondták, hogy „bă, da-i ungur”* [= hé, de ez magyar]. *Na. S a munkába is meg volt mondva, hogy hallgassak, mert magyar vagyok, lássak dolgom után, mert magyar vagyok, s na.* [K: Tehát akkor ez olyan mindennapos.] *Majdnem mindennapos. Nem akadnak direkt belém az utolsó időben, mert elég idős vagyok, de hát valahogy mindig úgy folyik a dolog, hogy meg kell érezzem, hogy kisebbség vagyok. És nagyon magyarellenesek ezek a románok itt Erdélybe. Megtörtént elég sok évvel ezelőtt, hogy Bukarestbe jártam. És persze, hogyha erdélyiesen beszélek, mindjárt megtudták, hogy nem vagyok bukaresti, s kérdezték, hogy erdélyi vagyok. S mondtam, igen. Erdélyi magyar. Ó, ő magyar! Vagy hogyha oltyánokkal* [=olténiaiakkal] *találkoztam, vagy moldvaiakkal, s mondtam, hogy magyar, hát olyan normális dolog volt nekik, vagyis olyan különleges dolog, de nem gyűlölettel nézték eztet, mint az erdélyiek itt. Az Erdélyben nagy a gyűlölet.*

3. HD025N1, Csernakeresztúr (jegyzet alapján): *Meglássák aztat a név után. Somázsba* [=munkanélküli segély] *tettek, elmentem, hogy tegyem le a papírjaimat, s olyan csúful beszéltek, mert magyar vagyok.*

4. HD027F1, Csernakeresztúr: *Igen.* [K: És az mi volt?] *Hát... konkrétan a helyzet? Valamilyen dolgozattal kapcsolatosan, ilyen technikusi dolgozattal kapcsolatosan volt ilyen... téma feldolgozása. Bizonyos... nem tudom, az egyetemen belül, például*

az egyik eset például, hogy ilyen programot kellett írni, s megírtam egy részt, vagyis nagyobb részt, és a másik kollégám másikat. És akkor, na, ottan ahogy kérdezte, hogy mi, s kérdezte, hogy magyar vagyok, s na, én kisebb jegyet kaptam, habár én csináltam a programnak a nagyobb részét. Mondta a tanár, hogy nem, semmi baj, mit tudom én mi, de aztán meglátszott a jegyosztásnál a különbség. S na... meg így több... az egyetemről több ilyen tapasztalat során rájöttem, hogy azért az emberek, hogyha nem mutassák ki, ilyen na, veled szemben mosolyognak, ez-az, de azután meglátszik az igazi, rejtett gondolkodásmódjuk is. Szóval na... [K: Szóval úgy gondolod, hogy nem szeretik a magyarokat, vagy ilyesmi?] [Sóhajt.] *Azt vettem észre, hogy sokan irigyek, egyrészt azért, mert ők nem tudják a nyelvet, meg nem tudom, le vannak ragadva egyes dolgoknál. Hogy ők műveltebbek, ők sokkal jobbak mindenben, ők, ők felettünk vannak meg olyasmik. Ilyen... Az embert előre elítélik, hogy te egy olyan közepes mit tudom én mi vagy, s nem érsz semmire, azért én fontosabb vagyok, vagy én többet tudok, vagy ilyen felsőbbrendűségi dolgok. Hát na... ezt észrevettem általában... nyolcvan százaléknál a román emberekkel, akikkel így találkozok. Az is lehet, hogy na, stressz, ez-az, de azért észrevevődik, hogy különbség van a két típusú személy között. Mármint egy magyar személy és egy román... aki magyarnak tartsa magát, és úgy is viselkedik, s egy román személy között.*

5. HD031F1, Csernakeresztúr: [K: Kollégákkal beszélgetni, nemcsak munkáról, milyen gyakran szokott?] *Kollégákkal a munkából?* [Igen.] *Hát, eleinte még szoktunk, beszélgettünk többször, de most úgy... hát nem lehet. Olyanok a körülmények, hogy a munkába nem... nem szenvednek erőst, és... a magyarokat. Van ez a... úgy mondják neki, hogy „areal manager, pe județ”* [=megyei területi igazgató], *románul úgy mondják, ezt még nem tudnám most-most lefordítani, meg van ez a főnöknő, „șefa de stație”* [=a benzinkút vezetője], *akkor van a „dealer”* [=kereskedő, elosztó], *magyarul nem tudom, a „dealer” mi lehet, s akkor az azt mondta, tegye ki az egész magyarokat.* [Indulatosan:] *Hát hogy lehet ilyesmit mondani egy országba? A főnöknek, hogy tedd ki az egész magyarokat. Hát ez egy... nem értem. S akkor inkább huzakodok annyit, hogy... tehát a... Hogy mondjam? Strictul necesar* [a feltétlenül szükségeset] *a munkába, amit a munkatársaimmal kell beszéljek, amikor átadom a váltást, hogy legyen oké minden.* [K: Tehát nem beszélget a munkában?] *Hát beszélgettünk, beszélgettünk, de látom, hogy... hogyha nem lehet, akkor inkább jobb, hogyha huzakodok tőlük, és végzem a dolgom.* [Később: Előfordult-e az utóbbi 5 évben, hogy igazságtalanság érte vagy kellemetlen helyzetbe került amiatt, hogy magyar?] *Igen.* [K: Hát ez, amit elmesélt, a munkahelyen, ugye?] *Igen. És ki is voltam téve ezért.* [K: Egy másik munkahelyről?] *Erről.* [K: Erről? És akkor újra felvették?] *Hát felvettek újra. Sikerült elrendezni, hogy vegyenek vissza, de... Már eljutott Bukarestbe a dolog, csengettek vissza, mert mondtam, hogy mért tettek ki. Hát jól van, ők nem mondták, hogy azért, mert magyar vagy, de...* [K: És mivel indokol-

ták egyébként? Tehát hogy mit találtak ki?] *Ki lehet találni nagyon sok mindent. Itt a Petromnál*[1] *nagyon sok... vannak ez a kontrolok* [=ellenőrök], *s az azt ír, amit akar. Mert rá két hétre jön a válasz. S ha nem kaptál száz százalékot egyszer-kétszer, akkor nem vagy nyugodt.*

6. HD105F1, Déva: *Hát, nem tudom. Elég sok minden lenne, amit fel lehetne sorolni, de... Vagyis néha kisebbségérzetet ad az, hogy nem tudod a nyelvet, és az egy kicsit szívás, de máskülönben így... nem adtam meg az esélyt, hogy meg tudjanak sérteni, mivel egyszerűen nem szólok... nem beszélgetek velük. Vagyis lehet egy kicsit ilyen rasszista vagyok, de egyszer hogyha tudom... nekem ni... egyszer is valaki felhívott, vagyis a messen írt románul, és hogy mondta, hogy ki az, és én magyarul odaírtam neki, hogy én biztos téged nem ismerlek, mert hogyha ismernélek, akkor tudnád, hogy nekem hiába írsz románul, mert nem fogok felelni rá. És... ignore-t is adtam neki* [=letiltottam], *vagyis nem, nem... Tudják... akik... nekem csak magyar, én magyarul szeretek beszélni, és úgy is beszélek, mindegy, hogy hol vagyok. Ha nagyon muszáj románul beszéljek, akkor beszélek. De máskülönben én románt nem, nem fogok beszélni, és az ilyen... látszik is, nem, nem, nem tudom.*

7. HD106N1, Déva: *Igen. Igen. Hát ez inkább iskolába volt.* [K: Az iskolában? Most? És mi volt az?] *Hát ez a... román közösségbe csak van egy magyar diák... Nem is a közösséggel volt, az osztállyal, gond, hanem inkább a romántanárnővel. Az, aki abszolút nem fogadta el, hogy én magyar vagyok, és miért megyek román iskolába. Tehát ilyen ellenszenves volt, nem volt készséges, nem próbált magyarázni...* [K: És éreztette, hogy...?] *Éreztette nagyon, persze. Hát mai napig, de legalább ilyen szinten kezelhető. De az nagyon kellemetlen.* [K: Gondolom. De jegyekben is megnyilvánul az ilyesmi?] *Igen. Képes lett volna megbuktatni, csak azért annyira összeszedtem magam... Igen, sajnos. De a többiek nem... De az valahogy, mondom... románul tanít, tehát nem az, hogy csak román, hanem román nyelven adja le a leckét, meg romántanárnő, meg ő teljesen magyarellenes. Tehát látszik már a maga... Tehát ahogy megjelenik, már kész. Ahogy a nevemet ki kellett ejtse, vége volt.* [Nevet.]

8. HD109N1, Déva: *Hát, kellemetlen helyzetbe igen.* [K: És az mi volt?] *Az... most egy konkrét esetet... nem jut eszembe hirtelen. Egy Székelyföldről származó ismerősöm, ilyen orvosi ellátásra került, sürgősségire kellett, hogy elvigyem, itt Déván. Én vittem el. Ugye, személyzet magyarul nem tudott, az én ismerősöm értett románul, viszont már azt is, amit értett, azt se volt hajlandó elmondani, mert ő székely. S akkor így folyamatosan fordítottam... Még kérdezték, hogy nem ért az illető semmit? Hát mondom, érteni ért... S akkor így, ilyen jó székely ákcentussal, hogy neki hagyjanak békét, s akkor kezdte a Trianont meg a mit tudom én milyen... Tehát igazából az én ismerősöm miatt voltam itt kellemetlen helyzetbe, hogy tartotta a magyarságát. Olyan*

[1] Románia legnagyobb olaj- és gázipari vállalata.

rossz volt [nevet]. *Kellett magyarázkodjak, hogy... Végül aztán nem magyarázkodtam semmit, mondtam, hogy kötözzék be, s elviszem. Hát... viszont, igen, ilyen... más, más nem jut eszembe. Tehát itt én Hunyad megyében még eddig nem tapasztaltam, hogy engem azért... tehát valamiért bántalmaztak volna úgymond bármilyen téren, mert én vagyok a magyar. Így nem, így nem. Az iskolába se voltak gondjaim. Tehát kilenc-tizenkettőben se voltak ilyen jellegű gondjaim.*

9. HD110N1, Déva: *Hát volt, igen.* [K: És mi volt az?] *Hát, volt olyan, hogy jöttünk haza az iskolából, mert ez ugye a tavaly volt, hogy páran voltunk, többen, és akkor, hogy... nem volt az egyik fiúnak öngyújtója, és na, cigarettázott... Na, és szeretett volna kérni egy öngyújtót, mert látta a mellettünk levő fiúkat, akik cigizik* [sic!]*, és minket hallottak azelőtt, hogy magyarul beszélünk, és akkor olyan megjegyzést tettek, hogy hát nem adnak, mert mi magyarok vagyunk.*

MAROS MEGYE

10. MS005N2, Marosszentgyörgy: *Gondolkozok.* [Nevet.] *Hát, ennyire kifejezetten, hogy amiatt igazságtalanság ért-e… Nem, de azért azt lehet érezni, hogyha bármi olyan... olyan helyzet van, akár munkahelyen, akár egy előléptetés, vagy egy... mit tudom én hogy, akkor persze, hogy akik többségében vannak talán jobban összetartanak a... a románság. Úgyhogy nekünk kétszer úgy meg kell küzdeni mindenért, hogyha előre akarunk lépni.*

11. MS015F1, Mezőbánd: *Igen, igen. Itt ez a hely miatt. Például itt, tehát mindenki, aki itt... Ez nem az én... én csak bérlem. És itt más mindenki meg tudta venni... nekem azért, mert a név az nem a legmegfelelőbb.* [K: Jaj, hogy csak bérbe adták.] *Igen, tehát rendesen, szerződést kötöttek mindenkivel, és stresszben is tartanak.*

12. MS017N1, Mezőbánd: *Igen.* [K: S az mi volt?] *Hát, konkrét példára... Hát például, például hogyha elmész orvoshoz is. Ott is... ránéznek a papírodra, látják a neved rajta, és akkor... szerintem hátrányba kerülsz. Tehát ez biztos. Vagy úgy beszélnek veled, hogy... ahogy nem kellene, úgyhogy előfordul.* [K: Tehát tiszteletlenek gyakorlatilag.] *Igen, igen.*

13. MS101F1, Marosvásárhely: *Igen.* [És mi volt az?] *Igazgatói kinevezés kapcsán egy jó kis befeketítést kaptam azért, mert féltek attól, hogy magyarként igazgató leszek, s akkor lehordtak mindennek tanfelügyelőségi szinten azért, hogy ne tekintsenek képesnek arra, hogy ezt meg tudom csinálni.*

14. MS102F2, Marosvásárhely: *Hát, mondjuk egész... egész elvétve. És talán nem is nekem szólt, hanem az iskolának. Tehát nevezetesen arról van szó például, hogy volt egy közös tevékenysége a franciatanároknak, és a részvevők felsorolásánál kimaradtam,*

de azt hiszem, hogy nem magam miatt, hanem a Bolyai miatt. Mert lévén, hogy a Bolyai az egyetlen magyar líceum a városban, a román újságok úgy nem szívesen írják le a nevét.

15. MS105F1, Marosvásárhely: *Igen. Álláskeresésnél volt ilyen.* [K: És hogy történt konkrétan?] *Hát állásinterjún... állásinterjún volt egyszer egy ilyen történetem. Mentem egy magáncéghez, tehát behívtak interjúra, és akkor elkezdtünk románul beszélni, és két emberke interjúvolt, és akkor odaszólt a fickó a mellette ülőnek, hogy akkor beszéljünk egy picit magyarul, s miután magyarul beszéltünk, utána rákérdezett a kollégájára, hogy ugye, magyarul folyékonyabban beszélek. S mindenki mondta, hogy ugye, igen, ez így van. Ez egy magáncégnél volt, és ennyi volt, ott érződött ez... nagyon érdekes volt. Szerencsére bebukott azóta ez a cég, és nem kerültem oda.* [Nevet.] [K: De azért érezted, hogy diszkriminálnak?] *Hát mindenképp egy nagyon furcsa viselkedést éreztem ebben a letesztelésben. Most miért beszélsz folyékonyabban, amikor indulásból látszódott, hogy... mindenből látszódott, hogy ilyen... nem a románt fogom a legfolyékonyabban beszélni.*

16. MS106N1, Marosvásárhely: *Hát, van, hogy hülyének néznek, mert nem tudom jól kifejezni magam. Igazságtalanság... hát, ha jobban tudnék románul, az jobb lenne. Ez az én hibám, hogy nem tudok tökéletesen, tehát ennyi. Volt, volt különbség abba, hogy hogy voltam kezelve, de hogy éppen igazságtalanság... az... nem mondanám. Jaj, várjál! Utolsó... utóbbi öt évben! Igen, igen, volt, igen. Vizsga szempontjából is volt, meg... most, ha visszagondolok.* [K: És el tudnád mondani, hogy mi történt?] *Hát, az volt, hogy kaptam egy egyszerű esetet, gyakorlati vizsgán, fertőző – most ami eszembe jutott hirtelen, biztos volt még, a folyamatba – és egyszerű eset volt, szerencsésen tudtam is, el is mondtam a beteg... a kór meg beteg jellemzőit, s mivel nem tudtam jól kifejezni magam, azért lepontoztak. S hiába tudtam a kurzuson jó jegyre, tehát... az volt a kérdés, hogy kilencest kapok vagy tízest, s akkor megnézte a kurzustanárnő, vagyis a doktornő a gyakjegyemet, nem mondta meg, hogy hányas, de mondta, hogy te ott mit csináltál, s kaptam egy kilencest. Tehát valószínű, nagyon gyenge jegyet kaptam. Ez volt. Akkor elsőéven volt egy belgyógyászat gyakorlat, ott teljesen... tehát van olyan román, aki szeretne magyarul értekezni, vagy legalábbis nem néz le, hogyha nem tudsz jól románul, vagy valami, de ez olyan volt, hogy átnézett rajtunk, vagy legalábbis rajtam. Akkor ott jöttünk, hogy tanuljunk valamit… Ez kettő idáig.*

17. MS107N1, Marosvásárhely. *Hát hogyne.* [K: És legalább egy ilyen történetet el tudnál mondani?] *Hát persze. Volt az egyetem alatt is olyan, hogy azért adtak kisebb jegyet, mert nem tudtam jól kifejezni magam, meg vizsgán például nem adták meg a tízest, hanem kilencest adtak gyakvizsgán, neveket nem említek... Azon kívül még mi volt? Hát aki fölöttem van, aki mellé be vagyok osztva, például, mint rezidens, de hát ezt nem kell beírni, na, ahogy gondolod, na.* [K: Tehát hogy érez-

teti a különbséget?] *Ja persze, hát hogyne, igen, igen.* [K: S mondjuk ez miben nyilvánul meg? Nem ad olyan esetet neked, amiből tanulhatsz?] *Jaj nem, csak úgy cikizik. Meg aztán, biztos hallottál te is olyat, hogy ha kérsz valamit magyarul, nem veszik figyelembe. Sok eladó hiába tud magyarul...*

18. MS113F2, Marosvásárhely: *Igen, most abszolút. Most úgy érzem, hogy igen.* [K: És el tudná mondani, hogy ez miben állt?] *Hát, végig kellett hallgassam a szöveget, hogy itten a magyarok nincs mit keressenek, elfoglaljuk másnak a helyét, hát még milyen probléma van... Milyen jó lenne, ha csinálnánk egy bokszmeccset, volt ilyen is. Ez most, inkább most, most egy év alatt, amit érzek, amire azt mondom, hogy igen, érzem. Azelőtt nem.* [K: És azt meg tudná magyarázni, hogy mi történt az utóbbi egy évben?] *Hát változtak a kollégák. S minket nem szeretnek. Egyszerűen...* [K: Kicserélődtek a kollégák?] *Hát két éve, egy és fél éve vagyok a kombinátnál, s ott a kollégák kilencvenkilenc százaléka román. Na, s ahogy én szeretem őket, ők is úgy szeretnek engem. Tehát én... nekem is vannak ilyen ellenérzéseim.*

19. MS119F1, Marosvásárhely (nincs hangfelvétel, csak jegyzet): *Az utcán utánam kiabáltak, hogy „bozgor".*

20. MS123F1, Marosvásárhely (nincs hangfelvétel, csak jegyzet): *Ambientből,*[2] *Kolozsváron azért raktak ki, mert magyar vagyok.*

HARGITA MEGYE

21. HR002F1, Székelyderzs: *Fordult elő, persze.* [K: S mi volt az?] *Hát a románok kérdezték, hogy magyarnak érzem magam, vagy mi vagyok én, milyen. S én mondtam, hogy magyar. S azután mondták, hogy mért nem vagyok román, s... hát, mondom, ha nem tudok románul, akkor hogy legyek román. S ők mondták, hogy pedig én román vagyok. Ssz... De hát a munkatársak ott Olaszba, ők mind… mind faggattak, hogy minek érzem magamat.* [K: S rád akarták erőszakolni, hogy akkor te román vagy?] *Aha. Hát azt mondták ők, hogy román vagyok, Romániában élünk. Mondtam, én nem Romániában élek, én Erdélyben élek.*

22. HR008F2, Székelyderzs: *Hát keményen meg kell gondolni, mert így... nem, nem, azt kell mondjam, hogy nem. Az, hogy viccből baszogattak, az egy dolog, de így nem.*

23. HR017F1, Recsenyéd: *Számtalanszor.* [K: És egy ilyen esetet el tudnál mondani?] *Igen, például, feketén motorinát* [=dízelolajat] *kellett, ugye, venni, s akkor, ugye, nyelvtudásom hiányában megpróbáltak kilőni velem.* [K: Ez mit jelent?] *Hát úgy, hogy nem... Mondta nekem, hogy mennyi litere, s nem annyit adott, amennyit kell. S ő csak vonogatta a vállát, minthogyha én lennék hülye, hogy nem érti, hogy mit*

[2] Építőanyagok forgalmazására szakosodott nagyáruház.

beszélek. Én mondtam, hogy ez még nem elég, nekem még kéne húsz liter, s ő, minthogyha nem értené. S integette a vállát. Például. De most mondjam azt, hogy például egy társaságba hallottam tisztán, hogy kibeszéltek engem is. Elmentem egy román társaságba, annyira hülye nem vagyok, azért megértettem, hogy rólam beszélgetnek, például ez is. [K: És olyasmiről volt szó, hogy magyar vagy, vagy valami olyasmi?] *Hát nem feltétlenül, hanem hogy buta vagyok, hogy nem tudok románul.*

24. HR110N1, Székelyudvarhely: *Hát...* [Hosszas gondolkodás után, sóhajtva:] *Mondjuk inkább azt, hogy nem.* [K: De ha igen, az sem baj?] *Írjuk, hogy nem. Csak azért mondom ezt, hogy ne legyen lelkiismeretem a férjemmel szemben, hogy na... mindegy... ez nem... de vannak azért ilyen dolgok, hogy...* [K: A férje, az...?] *Ő magyar. Idevalósi, hogy is mondjam. Szerintem úgy nevezné ki magát, hogy székelymagyar* [nevet]. *S vannak, hát nem az, hogy most veszekedések, hanem na... de... megvagyunk azért.* [Később:] *Sőt, tehát mi is volt az első kérdés?* [K: Hogy kellemetlen helyzetbe került-e az utóbbi öt évben amiatt, hogy magyar.] *Igen, ezt is oda lehet írni, hogy ugye az államvizsga, mivelhogy románul volt a szóbeli, voltak megjegyzések a vizsgáztató tanár felől, hogy... az RMDSZ-et emlegették. Ilyen példák vannak. Hogy igen, hogy sokan nem tudnak helyesen... kifejezni magukat románul, ezért, mivelhogy hallszik a magyar hangsúly, aztán most már nem jut eszembe, ugye az stressz, minden, de voltak, voltak.*

25. HR111N1, Székelyudvarhely: [Hosszas gondolkodás után:] *Hát kellemetlen az volt, hogy alig tudtam megszólalni, mivel magyar vagyok. Nem nagyon használom a román nyelvet, s ezáltal nem is tudok elég jól, eléggé... románul. Hát ezt kellemetlennek mondhatnám, nem... Mert nekem, számomra kellemetlen valóban.*

26. HR123N1, Székelyudvarhely: *Hát, volt igen, kellemetlenség.* [K: Ha előfordult, mi volt az?] [Kacarászik.] *Hát, ugye, mivelhogy nem beszélek tökéletesen, vagy elég rosszul, az van beírva... mikor kell utazni, ez elég kellemetlen, persze.*

27. HR125F2, Székelyudvarhely: *Volt kellemetlen helyzet, csak most már nem tudnám elészedni. Nem egyszer volt, hogy nem tudtam kifejezni úgy, ahogy kellett volna, s emiatt.*

7. melléklet: A magyarság eltitkolásával kapcsolatos történetek, megjegyzések

HUNYAD MEGYE

1. HD027F1, Csernakeresztúr: *Hát, néha, mikor úgy van, hogy városközpontban vagy, s teli van románokkal, vagy... ugyebár sok cigó is van, ott magyarul megszólalni nagyon veszélyes.* [K: Mert volt már arra példa, hogy valakit megvertek, megfélemlítettek...?] *Hallottam, igen, igen. Még Kolozsváron is volt, hogy megkéselték. Szóval... vad a világ.*

2. HD113F1, Déva: *Hát úgy sose mondom ki. De viszont nem, nem titkolnám el.* [K: De tudatosan nem mondod ki? Tehát hogy van ilyen, hogy mit tudom én...] *Munkába is én románul beszélek, s ilyen, de hogyha jön valaki, mondja, hogy magyar vagy, persze, megmondom, igen, de nem...*

MAROS MEGYE

3. MS029F2, Mezőbánd: *Nem tudom... Jaj, hát nem a magyarságot, hanem a románságot, a... a román állampolgárságot jött, hogy eltitkoljam sokszor. Pedig nem hiszik el, külföldön nem hiszik el sokszor azt, hogy...*

4. MS119F1, Marosvásárhely (nincs hangfelvétel, csak jegyzet): *Van úgy, hogy másképp néznek az emberre, ha magyar, ezért románul beszéltem egyből.*

5. MS123F1, Marosvásárhely (nincs hangfelvétel, csak jegyzet): *Nem, de jobb, ha románul beszél az ember, mert állásinterjúnál az számít, magyarokat nem alkalmaznak.*

HARGITA MEGYE

6. HR007F2, Székelyderzs: A válasz eredetileg *nem* volt. A riportermagnó kikapcsolása után visszatért a kérdésre, és elmesélte, hogy mikor Brassóból jövet leszállt a vonatról, az állomáson, amely a falutól 6 kilométerre, az erdőben van, több részeg román szidta a magyarokat, és akkor meghúzódott, hogy ne derüljön ki, hogy ő is magyar.

7. HR008F2, Székelyderzs: [Hosszabb gondolkodás után:] *Mondjuk azt titkolni én nem is tudnám, mert mondom, egy szóból értődik, de hát... nem. Nem. Azért gondolkoztam el ezen, mert Brassóba a nagy állomásba sokszor megfordultam, s ott a vendéglőbe sok a huligán, s hogy így volt-e. De nem volt ilyesmi.*

8. HR017F1, Recsenyéd: *Igen.* [S mi volt az oka?] *Hát például elmentünk Szentgyörgyre* [=Sepsiszentgyörgyre] *egy szórakozóhelyre, s most itt beültünk tiszta románok közé, mindenki ittas állapotba, én most magyarul mit kezdjek mondani akkor? Jobbnak láttam, hogy inkább hallgatok vele, hogy magyar vagyok.* [K: És akkor inkább románul beszéltél?] *Nem, inkább nem is beszéltem, kerültem a kommunikációt.*

9. HR117F1, Székelyudvarhely: [Hosszas gondolkodás után:] *Igen volt. Mondjuk, hogyha Kolozsváron, ami többségében román lakta város, az ember éjszaka megy haza. Mondjuk, szórakozóhelyről, valami, barátoktól, a város másik végéből, és nincsen buszjárat, ilyesmi. És gyalog kell hazamenjen a városból, egyedül, vagy ha valakivel is megy együtt, vannak olyan bandák, mondjuk, akik éjszaka járkálnak a városba. Na, most már, ha ilyenek jönnek velünk szembe, s én a szobatársammal vagy lakótársammal magyarul beszélgetek, szerintem tanácsos mondjuk hallgatni, mert megtörténhet, hogy olyan bajunk esik, ami... amit nem szeretnénk.* [K: Ami elkerülhető azzal, hogy...] *Igen, elkerülhető... igen, nem nyilvánítunk ki, igen, hallgatunk, csendben szépen továbbmegyünk, majd folytassunk a dolgunkat.*

8. melléklet: Az anyanyelvhasználat miatti megszólításokról szóló történetek

HUNYAD MEGYE

1. HD003N2, Csernakeresztúr: *Hát kellemetlen helyzet volt, úgy, hogy ha buszon voltam, vagy nem tudom, a piacon találkoztam valakivel, hogy egy olyan rosszindulatú, hogy beszéljetek románul, mert Romániában éltek. Ilyen ért, de más... mást nem látok. De ez, ez szokott.*

2. HD004F1, Csernakeresztúr (nincs hangfelvétel, csak jegyzet): Munkahelyen történt. „*Két magyar beszélgettünk, s a román kolléga ránk szólt, hogy Romániában vagyunk.*" Erre a válasz az volt, hogy „*a MOL-nál vagyunk, a MOL magyar*". Ezt követően a magyarok arrébb mentek.

3. HD007N1, Csernakeresztúr: *Hát... mit mondjak... Én egyszer hogy a... annyi volt az izé, hogy voltunk az orvoshoz a kicsivel, és volt egy ilyen... Ez a komisziónál...* [=bizottságnál] *s akkor, hogy a gyermeknek, hogy na... mi két nyelvet beszélünk, s akkor emiatt volt ez az izé, hogy a gyermek azért nem beszél folyékonyan és tisztán, mert mi két nyelvet beszélünk.* [Indulatossá válik.] *Miért nem beszélünk csak egyet, s avval a gyermek haladna. Na, ebbe az egybe igaz, hogy volt, hogy felmérgelődtem én is, és mondom, hát aztán nem tilthassa meg nekünk, hogy odahaza ha egyszer magyarul beszélünk, és akkor a gyermekkel ne beszéljek csak románul, mert a gyermek nem tudja felfogni, mert na, vannak ezek a problémái, és nehezebben írt, és akkor csak beszéljek egy nyelvet. Hát azt... azt nem... nem lehet. Mert hogy mondjam. Nem zárhatom el a gyermeket csak egy nyelvre úgy né, hogy.... mert úgy mondja az orvos, hogy nehezebben fog, és akkor hát ne beszéljek vele... Nem lehet. Ez az egy volt, hogy akkor ténylegesen kihúzott a béketűrésemből, s akkor mondtam, hogy azt nem tilthassa meg, hogy beszéljek magyarul. Ha egyszer én magyarul beszélünk* [sic!] *odahaza a gyermekeimmel, a másik kettő magyarba jár, mondom, hogy beszéljek a kisebbel csak románul, hogy értsék a... ezek az orvosok, akihez járunk kezelésekhez, hogy ők értsék, hogy mit mond a gyermek. Na. Ez volt a kellemetlenség, másképp nincsen. A gyermek kezdett fogni románul is, beszél, na, csak nehezebben, s akkor rögtön fordítsa* [=átvált] *magyarra, s aki nem érti, az annak az... az azt mondja, hogy gátá* [=elég, kész], *mert a gyermekkel nem beszélsz románul, s azért olyan... gyenge. Most mit mondjak, na.*

4. HD010N2, Csernakeresztúr: *Előfordult, de visszafeleltem, hogy állampolgári jogom, és úgy beszélek, ahogy akarok.* [K: És hogyan történt ez egész pontosan?] *Hát buszon. Valaki, akinek nem volt egyéb dolga, és hogy... hogy miért. Mondom, figyel-*

jen, társalogjon a kollegájával, nekünk hagyjon békét. Tehát nem kimondottan nekem volt. Munkában ott nincs gond, nem, senki nem problémázik.

5. HD013N2, Csernakeresztúr: *Igen.* [K: És mi volt az?] *Hát például a buszon felháborodott egy nyűgösebb bácsi amiatt, hogy magyarul beszéltünk egy ismerőssel. Habár nem volt hangoskodás, de őt zavarta nagyon, és... valahol egy hivatalba, de nem emlékszem, postán vagy hol, telefonon beszéltem, hát, jó, tudom, hogy illetlenség volt, de volt egy picit olyan sürgős a hívás, és akkor olyan... megváltozott a... körülöttem a hangulat, hogy így fejezzem ki. Azonnal puffogás lett a kedveskedésnek a vége. Aztán bocsánatot kértem, s akkor na, elfogadjuk.* [K: De miért kérte a bocsánatot? Hogy telefonon...?] *Hogy telefonon beszéltem, csakis azért.*

6. HD017F2, Alpestes: *Hát, afféle volt, de mind magyarul beszéltünk. Ahogy mondja a román: numai de-a dracu' vorbesc ungureşte* [=csak azért is magyarul beszélek.]. [Nevet.] *Hányszor mondták. Beszélj magyarul* [szótévesztés *románul* helyett], *me' te Romániában vagy. Nem számít, hogy Romániában vagyok, nekem... magyar vagyok, beszélek, ahogy akarok én*. [Nevet.] [K: S mikor szokták, vagy hogy szokták?] *Hát munkában volt, ezelőtt vagy két évvel, három. Ez munkában volt. Itten, falun, itt nálunk nincsen olyan helyzet.*

7. HD025N1, Csernakeresztúr (nincs hangfelvétel, csak jegyzet): Munkában szokott történni. *Elfelejtem, hogy magyarul beszélek, s a kolléganőim rám szólnak, hogy beszéljek románul, hogy értse mindenki.* [Erre azt szokta válaszolni:] *Megmondom, hogy nekem így jön.*

8. HD027F1, Csernakeresztúr: *Persze.* [K: És az hogyan történt?] *Hát például az autóbuszban. Voltunk egy jó páran a... jöttünk haza valahonnan, s beszéltünk magyarul, na. S persze beszélünk, nem suttogunk, s akkor volt egy valaki, hogy beszéljünk románul, mert Romániában vagyunk. Na, tessék, köszönöm szépen, nem. Úgy beszélek, ahogy én akarok, mert szabadság, szabad világ van, s akkor nem látom értelmét, hogy beszéljek románul. Hogy mért? Mert te is épp olyan kíváncsi vagy, hogy mit beszéltünk?* [Nevet.]

9. HD031F1, Csernakeresztúr: *Igen.* [K: És ez hogyan történt?] *Hát például úgy, hogy jöttek magyarországiak a munkahelyre,*[3] *autóval, s hát láttam persze, hogy magyar szám, persze, hogy magyarul beszélgettem, hogyha magyar ember. Tudtam, hogy nem tud románul. S akkor már mindjárt bent ottan a kasszánál a másik, hogy miért nem beszélsz románul, hogy értsem én is. Hát, állj meg, mert ez nem ért másképp, csak magyarul. Na, volt, tehát volt, volt eset.*

---

[3] Az adatközlő MOL-benzinkútnál dolgozott.

10. HD104F1, Déva: *Igen.* [K: És az hogy történt?] *Hát én Vásárhelyen, ott a barátokkal, mit tudom én. Nem nagyon szeretik. Mind csak románok. S akkor én vagy még eggyel elkezdtünk magyarul beszélni, s mondták, hogy ne beszélj, vagy... ilyen, így.* [K: De mi történt?] *Nem történt semmi. De csak na, tiszteletből... mit tudom én, ez a barátom nem nagyon értett magyarul, na, mit tudom én. S szólt.* [K: és akkor átváltottál románra?] *Igen, igen. Igen.*

11. HD107F2, Déva (nincs hangfelvétel, csak jegyzet): *A lakás előtt ketten-hárman voltunk magyarok, s volt egy román, az mondta, hogy beszéljünk románul. Aztán mondtuk, hogy ha nem tetszik, menjen odébb. Az oltyánokkal van baj, nem az idevalósiakkal, mert azok 64–65-be jöttek ide.*

12. HD111N2, Déva: *Igen.* [És az hogyan történt?] *Hát például én... dolgoztam volt ezelőtt a varrodába. S ott is voltak persze a román kolléganők, és ennek a bevágásnak itt úgy mondják, hogy karőtő* [=karöltő]. *Ők is úgy mondták, mi is. Mondtam, hogy karőtő. Mondták, hogy ne mondjam úgy: karőtő, hanem mondjam románul. Beszéljek románul, ne magyarul.*

13. HD113F1, Déva: *Az történt, de szegénynek nem jött ki a legjobban.* [Kuncog.] *Igen, történt.* [K: És hogy történt?] *Hát úgy, hogy több fiúk voltunk magyarok, s ránk szólt, s... na, nem jött ki a legjobban neki, de...* [K: Ejsze elvertétek.] *Hát... csakis.* [K: Igen? S ő egyedül volt?] *Hát többen, de elég egyet megütni, s a többi szalad. Úgyhogy... nem volt gond.* [K: S gyakran fordul elő ilyen?] *Nem. Ritkán. Nagyon ritkán. Az utóbbi öt évben egyszer, vagy mondjuk kétszer.* [K: És mindegyik verekedéssel végződik?] *Ja, nem, nem, a második nem. Az első igen.*

14. HD115N1, Déva: *Igen.* [K: És ez hogyan történt?] *Hát, meg voltam szólítva az autóbuszban, hogy magyarul beszéltem. Elég rég történt, de rosszul esett, igaz.* [K: És erre hogyan reagáltál?] *Hát, azt mondtam, hogy úgy, ahogy elfogadják, hogy mások németül beszéljenek, vagy törökül, mert eléfordul, vagy kínaiul, mert rengetegen vannak, igaz, itt Déván, akkor el kell fogadni azt, hogy magyarul is beszélünk. De igaz, nem veszekedtem, mert inkább elhallgattam. Megmondtam a véleményemet, és ennyi. Én nem, nem veszekedtem azért, mert... nincs akivel, mondjam úgy.*

15. HD118F1, Déva: *Hát az előfordult.* [K: És az hogy történt?] *Hát például ültünk a megállóba, a buszmegállóba, és beszélgettünk a haverokkal. S akkor mondták, hogy azért jó lenne, ha románul, me' Romániába élünk. S akkor* [kuncog] *kicsi összetűzés, de nem semmi.* [K: Ez mit jelent, hogy összetűzés?] *Hát össze... összeszólalkoztunk, hogy.. na, mért kellett ezt mostan, hogy beszóljon, hogy izé, mondja, hogy így... de így más, más, máskor nem, sose volt gond, hogy magyarul, vagy mért, vagy magyarok vagyunk, így nem.*

16. HD119N2, Déva: *Igen. Az úgy történt, hogy amikor más munkahelyen dolgoztam, voltak olyan kolleganőim, hogy meg-meg szoktak így érinteni. De hát... és én, hogy ne vitatkozzak, mert úgy szokták mondani, hogy okos enged, szamár szenved... én neki csak annyit mondtam, te csak annyit kéne respektálj, hogy én vagyok annyi éves, és te itt taknyos gyerek vagy még mellettem. Mert én voltam harmincöt esztendős vagy valami ilyesmi, s ő huszonkettő. S én úgyis megmutattam neki, hogy úribb asszon vagyok, mint ő. Mna. Vagy ha véletlenül valamit helyesen nem ejtesz ki, megszólítnak. De biza ők se tudnak olyan helyesen beszélni. Más...? Nem.*

17. HD125N1, Déva: *Igen.* [K: És mi volt az?] *Pfú, ha eszembe jutna. Pedig tudom, hogy egyszer megszólítottak. Hogy miért beszélünk magyarul. Úgy egy kicsit rosszul esett. Most mért baj, ha én magyarul beszélek, hát nem ellene beszéltem. Igen, tehát volt. Vagy az utcán lepisszogtak, hogy mért beszélünk magyarul. Na. De, mondjuk, ez ritka. Meg... mondjuk, lehet az már öt évnél több volt... Igen, egyszer... mondjuk az nem itt történt, az, mikor a tengeren voltunk. Az egyik diákommal az orvoshoz jutottunk, mert... valami kiütése lett, meg rosszul lett. S akkor valami injekciót kellett adjanak neki, és én meg mertem kérdezni tőle, hogy fél. És akkor rám förmedtek, hogy hát hogy beszélek én vele. Tehát ne is... ne is szóljak én hozzá magyarul. Tehát volt.*

18. HD129F2, Déva (nincs hangfelvétel, csak jegyzet): Társaságban fordult elő, többet nem nyilatkozott az eseményekről.

MAROS MEGYE

19. MS004F2, Marosszentgyörgy:
Előfordult, mert volt, aki nem értette. De nem rosszindulatból vagy olyasmi. [K: De ez hogy történt?] *Hát, nagyobb körbe voltunk, és valaki akarta érteni, hogy mit beszélünk. Voltunk hatan, heten, s az egyik nem értette abszolút. Volt még egy, az egyik értett, a másik nem. Megkért, de nem hogy... de nem durván, csak megkért.*

20. MS005N2, Marosszentgyörgy: *Igen, igen, ezt hallottam, hogy magyarul próbáltam beszélni, és akkor talán ő egy kicsit ingerülten, hogy nem értek semmit, mondja a román.*

21. MS022N2, Mezőbánd: *Igen.* [K: És az mi volt?] *A románok részéről.* [K: És egy ilyen történetet el tud mesélni?] *Hát nézze, épp Németországba voltunk a lányommal dolgozni, s románok voltak a munkatársak, és ketten voltunk csak magyarok. És természetes, hogy anya és gyermeke között a társalgás magyarul szól. És rám szóltak a munkatársak, hogy ne beszéljek magyarul. Hát mondanom sem kell, hogy dühbe gurultam.* [K: És akkor visszaválaszolt?] *Hát természetes! Tehát én nem tudtam csak úgy lenyelni, hogy Németországba... hát természetes, hogy visszaválaszoltam,*

hogy nem vagyunk Romániában, és már nem vagyunk a kommunizmus idejébe, hogy betiltsátok azt, hogy én milyen nyelven beszélek. [K: És akkor ezután továbbra is magyarul beszélt.] *Továbbra is magyarul beszéltem, de már a légkörbe egy... olyan ellenséges légkör alakult ki, hogy ami az egész napomat kellemetlenné tette.* [K: És itt Romániában?] *Nem, itt nem fordult elő. De énszerintem ez attól is függ, hogy milyen értelmiségi körben forog az ember. Hát ugye itt, az alja pórnép között, munkások között, hát az sem csoda, hiszen az szubkultúra. Hát kik jönnek velem egy sorba, alkalmi munkával Németországba dolgozni? A pórnép.*

22. MS029F2, Mezőbánd: *Hát, nem szóltak direkt* [=nem mondták meg egyenesen], *hanem egy olyan... hogy mondjam... egy olyan finoman, burkolt állapotban meg volt magyarázva azért.* [K: És ez hogy történt?] *Munkahelyen, hogy beszélgettünk, s akkor a másiknak már nem tetszett, hogy mi miért magyarul beszélgetünk például. Hogy ő nem értette. Hát nem érti, érti vagy nem érti, hát aztán én nem tudom megállapítani. De több mint valószínű, érti, csak zavarja a... fájul a fejük, úgy.* [K: S mit jelent az, hogy burkoltan mondta?] *Tehát hogy nem direktbe mondta meg azt, hogy ember ne beszéljetek magyarul. Ná. De úgy, úgy lehetett éreztetni, hogy mérges volt, ideges volt, na, zavarta őt az az egész hogy hívják. Értik ők jól, csak hát aztán... teszik... igen.*

23. MS030F2, Mezőbánd. *Volt ilyen.* [K: És az hogy történt?] *Hát én elmegyek, feltételezem, hogy mindenki tud magyarul, mert üzletben voltam, s akkor válaszolt románul. Mondtam neki még egyszer magyarul, s azt mondja spuneți, azt mondja, româneşte, că suntem în România* [sic!] *şi...* [= mondja románul, mert Romániában vagyunk] *A nyelv az olyan, mondom neki, hogy... aztán átváltottam románra, mondom neki, ide figyelj, nekünk jogunk van beszélni, és hogyha te kiszolgáló vagy, te értünk vagy kiszolgáló, nem mi értetek. És jó lenne, ha megtanulnál magyarul te is. Amilyen nyelven én szólok, te is szóljál, legalább lássam az akaratot benned. Me' legtöbbje, amelyik jóérzésű, és meg van tanítva az üzletesétől, az beszéli mind a két nyelvet. Érzik, hogy román, de beszél. Há' van ilyen konfliktus, előfordul. És nem is egyszer.*

24. MS101F1, Marosvásárhely: *Igen. Kolozsváron.* [K: És az hogyan történt?] *Hát az úton. Nu vorbiți... că sunteți în România* [=ne beszéljetek… mert Romániában vagytok]. *Beszélgettünk valakivel, és szinte bunyó lett belőle, na. Valakinek úgy tetszett, hogy nekünk nem jó, ha magyarul beszélünk. Sőt, a legutóbb egy kórházi teremben. Egy besztercei, hogy elnézést, de miért beszélünk mi magyarul meg a másik németül, merthogy Romániában vagyunk, s ő nem érti, hogy akkor miről beszélünk. Például ilyen.*

25. MS104N1, Marosvásárhely: *Valószínű, hogy volt, de nem emlékszem pontosan a körülményeire. Szoktak ilyeneket, úgyhogy már nem tartom számom, úgy, úgy elmegy a fülem mellett.*

26. MS112F1, Marosvásárhely: *Igen.* [K: És az hogy történt?] *Hogy bunyóval fejeződött be.* [K: De hogy kezdődött, vagy hogy történt?] *Hát, hogy be volt rúgva a megadott illető, s mi magyarul beszéltünk. Ők voltak tízen, mi voltunk négyen. És... azt hitték, hogy smekerek* [=ravaszok, ügyeskedők], *s sajnálatos módon éppenséggel három birkózóval voltam. És akkor oda tették a nagyot, tették a rosszat, hogy ne... beszéljünk románul, mit tudom én, megputyukáltuk őket nagyon szépen mind a tízet majdnem, kettő elszaladott, de aztán kábé ennyivel fejeződött be. Asszem, hogy SMURD-problémák*[4] *voltak a másik csapatba. Például olyan verekedés volt, hogy hozzánk nem nyúltak. Kábé így.*

27. MS123F1, Marosvásárhely, nincs hangfelvétel, csak jegyzet: *Kolozsváron megszólítottak, hogy ne beszéljek magyarul, mert Romániában élünk.* Az adatközlő válasza a felszólításra: *Tanulj meg te is.*

HARGITA MEGYE

28. HR002F1, Székelyderzs: *Persze.* [K: És az hogy történt?] *Hát úgy, hogy volt román is, és mondta, hogy beszéljek románul, mert nem szép, hogy ő is ott van, s én beszéljek a másikkal magyarul. Hogy értse ő is, mert azt hiszi, ha nem, hogy róla beszélünk. Érted?* [K: S erre mit mondtál?] *Semmit. Én folytattam tovább a beszélgetést magyarul.*

29. HR008F2, Székelyderzs: *Igen.* [K: És az hogy történt?] *Úgy történt, hogy egy helyen dolgoztam, ott románok között, s jöttek valami kollégák. S akkor én elkezdtem velük magyarul beszélgetni, s akkor mivel ők nem értették, hogy egy szó úgy se, őket zavarta, hogy nem-e róluk valami olyasmit mondunk, ami kellemetlen lenne. S mondta, hogyha már tudunk románul, akkor mondjuk inkább úgy, hogy... érted, miről van szó. Nem úgy, hogy mit tudom én, közhelyen, hogy megszólítottak volna, kocsmába vagy ilyesmi, hanem így, hogy valakinél, háznál voltunk, s akkor így, hogy...* [Később: K: Szokott-e úgy történni, hogy románok jelenlétében románul beszélsz magyar barátaiddal,ismerőseiddel?] *Nem, nem. Az nagyon furcsa volna, már így részemről...* [K: Még akkor sem, amikor rád szóltak?] *Nem, én megmagyaráztam: ha nem tetszik, akkor odábbállunk, és beszélünk ott, de nekem ebbe nem lehet beleszólni. Mert ott dolgoztam, annál a háznál. Ha nem tetszik, akkor... eltávolódunk egymástól, de…*

---

[4] SMURD: a román Országos Mentőszolgálathoz tartozó szervezet, mentőszolgálat.

30. HR012F1, Recsenyéd: *Volt ilyen.* [K: És el tudnád mondani, hogy az hogy történt?] *Hát, azt már nem tudom pontosan, melyik helységbe, ketten különböző autóba ültünk, és a CB rádión keresztül beszélgettünk egymással a kollégával is, és akkor egy másik valaki, idegen autóból átszólt, hogy ne beszéljünk magyarul, mert ők nem értik, s beszélgessünk csak románul.* [K: S erre mi volt a válasz?] *Hát, semmi. Hát, hogyha válaszolunk, abból csak veszekedés lesz, úgyhogy...* [K: S folytattátok magyarul a beszélgetést?] *Hát, elhallgattunk. Ne legyen cirkusz.*

31. HR017F1, Recsenyéd: *Igen. Stoppoltam egy emberrel, s az elkezdett nekem ordibálni, hogy hogyha nem beszélek magyarul, akkor el is mehet.* [K: Ha nem beszélsz magyarul?] *Igen, s hogy hogy nem tanultam meg magyarul. De érdekes volt az a kapcsolat, mert a végén üzleti kapcsolatot létesítettünk hazafelé, de a lényeg az volt, hogy elején ordibált nekem, hogy hogy nem tudok magyarul, s mért nem beszélek... vagy románul, bocsánat.*

32. HR027F1, Recsenyéd: *Egyszer igen.* [K: S az hogy történt?] *Hát hogy elvittek volt rendőrségre, mert énekeltek volt, akiket elvittem kocsival, s hogy magyarul beszélgettünk a rendőrségen, s hogy mit beszélünk magyarul, s hát mért nem beszélünk románul. S akkor mondta a másik, hogy magyarok vagyunk, ti is annyira kéne tudjatok magyarul, mint mi románul. S akkor sztrájkoltak kicsit.* [K: Az mit jelent, hogy sztrájkoltak?] *Hát hogy mért nem tudunk románul, mert Romániában élünk. S ilyen szöveggel jöttek a rendőrök.* [K: S megfenyítettek?] *Hát nem, csak megbüntették őt azért, mert... csendzavarásért megbüntették. Ezért.*

33. HR101N2, Székelyudvarhely: *Ja, ilyen volt.* [Igen? És az hogyan történt?] *Hát, nem itthon voltunk, tehát nem Udvarhelyen volt ez. Tehát akkor ez érdekes-e?* [K: Igen, hogyne.] *Tehát... ilyen nagyobb csoporttal voltunk, tehát a baráti körrel, és ott szóltak ránk, hogy hát beszéljünk románul, mert hát... Romániába vagyunk.* [K: De a csoporton belül?] *Jaj, nem a csoporton belül szóltak ránk, hanem... tehát... tulajdonképpen Wass Albert-utat jártunk, és akkor a Mezőségen, tehát ott jártunk. És a tető...* [suttogva:] *most nem jut eszembe...* [hangosan:] *melyik kastélynál voltunk, és akkor ott most ilyen árvaház van, nem is árvaház, hanem ilyen fogyatékos gyerekeket... vannak ottan, és ott szóltak ránk. Tehát még nem is... Tehát úgy állt a csoport, még nem is kértük, hogy beengedjenek, vagy egyáltalán valami, és akkor hát úgymond talán, hogy elűztek, de el kellett onnan jöjjünk. Tehát a békesség kedvéért, mert aztán jött valaki, jött egy ilyen őr, hogy tűnjünk el. És a másik pedig... Görgényüvegcsűrön, ugyanakkor, ugyanakkor, ez az út során volt akkor ott is, hogy ne beszéljünk magyarul. Na, ez a kettő volt így, hogy úgy a kirándulásunkba egy kicsi tüske került, de így nem, különben nem.*

34. HR110N1, Székelyudvarhely: *Nem. Igen, bocsánat, igen, meg is tudom indokolni. Bukarestbe államvizsgáztam, és ott rám szóltak, hogy kicsit halkabban magyarul, mert na...* [K: És kik szólítottak meg?] *Nem mondhatom, hogy idegenek. Sőt, osztálytársaim, hogy mi voltunk magyarok... tízen? Az egész harmincegyes létszámból? Osztálytársaim.* [K: És ők mondták, hogy halkabban?] *Igen, hogy ne hallják, hogy magyarok vagyunk.*

35. HR117F1, Székelyudvarhely: *Igen, volt, volt ilyen. Hát mondjuk, vonaton utazáskor, hogyha barátaimmal utaztam együtt, s beszélgettem magyarul, akkor megszólítottak, hogy beszéljetek románul, mert Romániában vagytok. Tehát... ez, ez kellemetlen helyzet, mert az ember nem a románoktól, hanem istentől adott joga az anyanyelvének a használata. S hogyha valaki ezt meg akarja tagadni, az szerintem... nem hogy most, mondjuk, kiáll Románia mellett, de ha ismerné a saját alkotmányukat, a saját alkotmányukat, mert erről én olvastam, akkor a saját alkotmányba bele van foglalva, hogy minden egyes kisebbségnek joga van a saját nyelvét használni. Tehát ez, hogy ekkora hibát kövessen el ő, s akkor még ő az, aki fennebb hordja az orrát emiatt, az... szerintem azé'... Nehezen lehet az ilyet elfogadni. El lehet fogadni, mert ez most őt minősíti, nem engem, de azért, hogy ilyen létezzen, ez nem szép dolog. Mert rengeteg, mondjuk, román, többségében román nyelvű városban az ilyenekből születhet az, hogy a magyarok nem kezdik el használni a saját nyelvüket. Mert ilyen minősítést kapnak, ugye, s ráadásul meg nem ismerik, hogy nekik törvény adta joguk. Használni.* [K: Tehát nincsenek tisztában?] *Nincsenek. Valószínűleg nincsenek, mert ha nem, nem húzódnának vissza.*

36. HR125F2, Székelyudvarhely: *Igen. Emlékszem, ezekre a dolgok úgy megmaradnak az ember fejében, pontosan én nem tudnám a helyzetet...* [K: Itt Udvarhelyen történt?] *Nem, nem Udvarhelyen, nem, az országban.*

9. melléklet: Az anyanyelvhasználat fontossága különböző helyzetekben

1. A szabad anyanyelvhasználat fontossága családi környezetben

Anyanyelv használata…	Hargita					Maros					Hunyad				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
szülővel	–	1	1	4	54	–	–	–	1	59	–	–	–	5	55
társsal	–	1	–	5	54	–	–	1	1	58	2	1	1	3	53
gyermekkel	–	1	–	5	54	–	–	–	1	59	–	–	1	5	54
nagyobb családban	–	1	–	9	50	–	–	–	9	51	–	1	5	15	39

2. A szabad anyanyelvhasználat fontossága baráti körben

Anyanyelv használata…	Hargita					Maros					Hunyad				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
baráti körben	–	1	4	9	46	–	–	2	13	45	–	2	6	15	37
szórakozóhelyen	–	2	–	16	42	–	–	–	11	49	–	2	5	23	30

3. A szabad anyanyelvhasználat fontossága nyilvános szférában

Anyanyelv használata…	Hargita					Maros					Hunyad[5]				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
magyar szomszédokkal	–	–	1	11	48	–	–	1	9	50	1	–	4	16	39
magyar kollégákkal	–	–	–	12	48	–	–	1	14	45	–	1	9	12	38
munkahelyi ügyintézés során	3	3	4	17	33	–	1	12	23	24	6	6	10	15	21
munkahelyi levelezés során	–	4	5	19	32	–	–	7	14	39	4	5	9	14	27

[5] Egy Hunyad megyei adatközlő (HD128N2) nem értékelte a szabad anyanyelvhasználat fontosságát a munkahelyi ügyintézés, illetve a munkahelyi levelezés során.

4. Az oktatással kapcsolatos anyanyelvhasználat fontossága

Anyanyelvű…	Hargita					Maros					Hunyad[6]				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
óvodai foglalkozások	–	1	1	12	46	–	–	1	5	54	–	–	1	6	53
magyar nyelvű oktatás minden tantárgy esetében	–	1	5	17	37	–	2	3	12	43	–	1	7	17	35
intézménynévtáblák	1	3	6	13	37	1	1	2	8	48	–	–	5	14	41
tájékoztatás az iskolai eseményekről	–	–	4	16	40	–	–	1	8	51	–	1	2	14	43
a tanulmányi előmenetelről	–	1	4	16	39	–	–	4	4	52	–	–	4	17	39
minősítések	1	2	3	28	26	1	2	6	13	38	3	4	7	18	28
szülői igazolások	–	–	1	25	34	–	–	4	12	44	–	–	3	19	37
kérvények	1	–	3	20	36	–	1	3	14	42	2	–	5	21	32

5. Az anyanyelvű tájékozódás fontossága

Anyanyelvű…	Hargita[7]					Maros					Hunyad				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
írott sajtó	1	1	2	25	31	1	–	5	14	40	4	4	10	15	27
rádió	2	2	7	23	25	1	3	5	15	36	7	7	10	14	22
televízió	1	1	8	21	29	1	2	7	12	38	1	6	2	17	34

6. Az anyanyelvű számítógép-használat fontossága

Anyanyelvű…	Hargita[8]					Maros					Hunyad				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
számítógépes programok	2	13	8	14	22	3	8	17	8	24	11	10	15	10	12
böngészés interneten	1	5	7	18	28	3	3	11	16	27	8	5	14	15	17
magánlevelezés során	–	2	4	12	41	–	–	–	10	50	3	–	5	11	40

[6] Egy Hunyad megye adatközlő (HD011N2) nem értékelte a magyar nyelvű szülői igazolások elfogadásának fontosságát.

[7] Egy Hargita megyei adatközlő (HR021N2) nem értékelte a magyar nyelven sugárzó rádió létének fontosságát.

[8] Egy Hargita megyei adatközlő (HR021N2) nem értékelte annak fontosságát, hogy a számítógépes programok magyar nyelvűek legyenek, illetve azt, hogy anyanyelven böngésszen az interneten.

7. Az anyanyelvű hivatalos ügyintézés fontossága

Anyanyelvű…	Hargita					Maros					Hunyad				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
szóbeli kommunikáció	–	1	6	20	33	1	–	6	17	36	10	5	15	13	17
kérvény	3	3	4	17	33	1	–	9	19	31	10	7	14	14	15
formanyomtatványok	2	4	8	19	27	1	–	9	20	30	12	8	15	12	13

8. A magyar nyelv használatának fontossága a polgármesteri hivatalban

Anyanyelvű…	Hargita					Maros					Hunyad[9]				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
tájékoztatás	–	3	3	24	30	1	1	2	19	37	8	4	16	15	17
felszólalás tanácsülésen	–	2	5	18	35	4	2	9	11	34	5	4	19	14	17
szóbeli információszolgáltatás	–	–	2	14	44	–	–	3	6	51	3	1	5	22	29
kérvény	–	–	1	22	37	–	–	3	17	40	3	6	12	15	24
formanyomtatványok	–	–	1	24	35	–	–	2	18	40	4	3	11	19	23
helységnévtáblák	1	–	1	19	39	–	–	1	5	54	4	2	4	18	32
intézménynévtáblák	1	–	6	20	33	–	–	2	11	47	4	3	15	23	15

9. A magyar nyelv használatának fontossága vásárlóként

Anyanyelvű…	Hargita					Maros					Hunyad				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
kiszolgálás	2	4	10	23	21	3	3	15	17	22	11	10	19	10	10
termékmegnevezés	2	5	10	18	25	2	4	7	12	35	9	9	18	15	9

[9] Hunyad megyében egy adatközlő (HD130N1) nem értékelte annak fontosságát, hogy a magyar tanácsosok anyanyelvükön szólalhassanak fel.

10. melléklet: Tannyelvválasztásra vonatkozó tervek/döntések (A kérdőív 30a. és 31a. sz. kérdéseire adott válaszok)

1. Tannyelvválasztásra vonatkozó tervek/döntések óvodába való beíratáskor

Tannyelv	Hargita					Maros					Hunyad				
	Gyermek					Gyermek					Gyermek				
	Nincs	1.	2.	3.	4.	Nincs	1.	2.	3.	4.	Nincs	1.	2.	3.	4.
Magyar	17	40	29	6	1	20	37	24	–	–	13	39	21	3	2
Román	1	2	2	–	–	–	–	–	–	–	–	5	4	–	–
Vegyes[10]	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	1	–	–
Egyéb	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Nem döntötte el	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Nem releváns	42	18	29	54	59	37	23	36	60	60	47	13	34	57	58

2. A tannyelvválasztásra vonatkozó tervek/döntések elemi osztályba való beíratáskor

Tannyelv	Hargita					Maros					Hunyad				
	Gyermek					Gyermek					Gyermek				
	Nincs	1.	2.	3.	4.	Nincs	1.	2.	3.	4.	Nincs	1.	2.	3.	4.
Magyar	18	36	24	5	1	23	37	24	–	–	13	40	21	3	2
Román	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	4	4	–	–
Vegyes	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–
Egyéb	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Nem döntötte el	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	2	1	–	–
Nem releváns	42	18	29	54	59	37	23	36	60	60	47	13	34	57	58

[10] Vegyes tannyelvű tanulmányi szintként jelöltük azokat az eseteket, amikor az adatközlő gyermekét valamely tanulmányi szinten átíratta magyar tagozatról románra, vagy fordítva.

3. A tannyelvválasztásra vonatkozó tervek/döntések gimnáziumba való beíratáskor

Tannyelv	Hargita megye					Maros megye					Hunyad megye				
	Gyermek					Gyermek					Gyermek				
	Nincs	1.	2.	3.	4.	Nincs	1.	2.	3.	4.	Nincs	1.	2.	3.	4.
Magyar	18	41	30	5	1	23	35	24	–	–	11	33	19	3	2
Román	–	1	1	–	–	–	1	–	–	–	1	12	6	–	–
Vegyes	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Egyéb	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Nem döntötte el	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1	2	1	–	–
Nem releváns	42	18	29	54	59	37	23	36	60	60	47	13	34	57	58

4. A tannyelvválasztásra vonatkozó tervek/döntések (szak)középiskolába való beíratáskor

Tannyelv	Hargita megye					Maros megye					Hunyad megye				
	Gyermek					Gyermek					Gyermek				
	Nincs	1.	2.	3.	4.	Nincs	1.	2.	3.	4.	Nincs	1.	2.	3.	4.
Magyar	17	40	30	5	1	15	28	21	–	–	9	25	19	3	2
Román	1	2	1	–	–	1	6	3	–	–	2	18	6	–	–
Vegyes	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Egyéb	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Nem döntötte el	–	–	–	1	–	7	–	–	–	–	2	4	1	–	–
Nem releváns	42	18	29	54	59	37	23	36	60	60	47	13	34	57	58

11. melléklet: Részvételi hajlandóság a jogvédelemben

Mivel jól megvilágítják a nyelvi jogokhoz való viszonyulást az egyes régiókban, az alábbiakban szemelvények következnek a kérdőív 41–42. kérdésére adott válaszaiból. Az ismétlődések elkerülése végett a kérdéseket csak a számukkal jelöltem:

[**41**]: Részt venne-e olyan tüntetésen/mozgalomban, amelyet a romániai magyarság nyelvi jogainak szélesebb körű biztosításáért szerveznek?

[**42**]: Mit tenne, ha kiderülne, hogy az Ön településén a közeljövőben megszűnik egy olyan nyelvi jog biztosítása, például a magyar nyelvű oktatás, mely Ön szerint nagyon fontos?
Ha a 40. kérdésre adott válasz árnyalja a 41–42. kérdésre kapottakat, azt is közlöm.

HUNYAD MEGYE

1. HD001F2, Csernakeresztúr: [**41**] *Hogy elmennék-e?* [K: Igen.] *Elmennék, de nem Dévára. Itt nem lennénk, lehet, csak ötvenen. Vagy annyian se.* [K: De mindegy, hogy hol. Tehát hogy részt venne-e, így elvileg.] *Igen.* [K: És miért venne részt?] [Hosszabb gondolkodás után:] *Hogy miért mennék el?* [K: Igen.] *Hát, ha lenne szervezés, az, az… van egy oka annak, nem? Vagy mert korlátoznának valamit, és akkor… és akkor elmennék.* [K: Például, ha azért akarna küzdeni a magyarság, hogy a dévai polgármesteri hivatal is használja a magyar nyelvet annak ellenére, hogy csak öt százalék /magyar/ van. Akkor elmenne-e?] *Hát… nem vagyunk benne a törvényben.* [K: Azért, hogy legyenek benne, elmenne-e tüntetni, vagy részt venne-e valamilyen mozgalomban?] *Hát, ha törvényes volna, el. Elmennék.* [K: És miért menne el?] *Hát, hogy tudjunk magyar kérvényt írni, magyarul felelni, elmennék. De, mondom, hogy nálunk lehetetlen. A mi…* [kisebb szünet után K: helyzet…?] *helyzetünkben.* – [**42**] *Milyen okból szűnjön meg?* [K: Hát, például nem engedik meg, hogy induljon magyar oktatás.] *Hát, ez egy…* [hangsúlyosan:] *olyan kérdés. Ilyen még nem volt, s nem is lesz.* [K: Hát, volt ilyen, a Ceauşescu-korszakban, hogy kezdték megszüntetni a magyar iskolákat. Ha ilyesmi megint előfordulna, mit tenne?] *Hát, mit?* [Viccelődve:] *Vegyük a kaszát?* [K (nevet): Hát, nem tudom, mit tenne.] *Beírja oda, hogy mit tennék?* [K: Hát, majd beírom, hogyha elmondja, mit tenne. /Háttérből a feleség: Hülyeséget ne mondjál./ Adatközlő a feleségének:] *Há' nem mondok.* [K-nek:] *Hát, ha lenne ilyen aláírásgyűjtés, vagy… kérvény, akkor mért ne.* [K: És ilyen tüntetésen nem venne részt…?] *Hát, tüntetésekkel úgy van, hogy előbb kell kérvényezni, és hogyha megengedik, akkor elmennék. Hogyha meg van engedve, akkor már mehetsz, ugye? S ha jó fiú vagy, megszabadulsz, s ha nem, akkor bevisznek a… kocsiba.*

2. HD002N2, Csernakeresztúr: [**41**] *Igen.* [K: És miért venne azon részt?] *Hát… ezt nem tudom, hogy hogy mondjam meg, hogy… Hogy egybetartsunk a magyarok, vagy hogy fejezzem ki magam.* [K: Értem.] *Na. Hogy vagyunk még magyarok is.* – [**42**] *Nem szeretném.* [K: És tenne-e valamit?] *Há' valamit tennénk, ha… na. Biztos, hogy maradjon meg… magyar nyelven.* [K: És mit tudna elképzelni, mondjuk? Mihez tudna hozzátársulni? Vagy szervezne esetleg…?] *Hát, valamihez hozzatársulnánk, vagy tüntetnénk, hogy adják vissza a magyar iskolát. Bár az egy-négy osztályt, tanuljunk meg magyarul, mert erőst csángósan is beszélgetünk, úgy, ahogy lehet. Mind magyarul beszélgetünk. Falun is. Hm. Megpróbálnánk mindent, hogy maradjon meg. Szóval, hogy itt a magyarok gyűljünk többen. Csak nagyon sok a házasság es román, a fél…* [K: A vegyes?] *Vegyes, igen. S… így van. Még kell mondjak valamit?*

3. HD003N2, Csernakeresztúr: [**41**] *Részt vennék, ha biztosítanák a...* [zavartan nevet] *tüntetvényeket* [sic!]. *Na. Igen.* [K: És miért venne részt?] *Hát, azért, hogy immár akkor ismerjenek el, hogy itt voltunk, és maradjunk. És voltunk. Nem jöttünk. Miénk volt* [nevet]. – [**42**] *Hát, odaállnék, aki… aki kiállna küzdeni. Hogy vissza… visszavenni, ami… amit el akarnak venni.* [Értem. És ezt milyen módszerekkel próbálja vagy…] *Én most mind ebbe az aláírásokkal vagy… nem ilyen… agresszív dolgokkal nem, hanem így hivatalosan, békésen és… ahogy elvették, vissza kell... visszavenni. Csendesen.*

4. HD005F2, Csernakeresztúr: [**41**] *Tudom is én. Ha szükség van, igen. Ha pedig nem… Azért vannak a politikai pártok, hogy ők küzdjenek, és próbálják a magyarság hogymondjákját arra a szintre hozni, és az RMDSZ vagy mit tudom én párt, a magyar párt… Azért választottuk, hogy küzdjenek.* [K: És hogyha részt venne, miért venne részt?] *Miért vennék részt?* [K: Igen] *Tudom is én. Hogy… amit mond a kérdés is, hogy… hogy a magyarság jogainak elismeréséért.* – [**42**] *Hát, azt akkor sajnos nem tehetnénk semmit. Mert azt a hogymondjákot, ha már egyszer meghatározza a… akkor először létrehozzák a jogi alapot, aminek alapján meg szüntetik. Úgyhogy… S az ellen nincs mit csinálni. Hogyha tüntetsz is, az csak hogymondják, úgyhogy… Nem szüntetheti meg, ami egyszer megvan. De hogyha esetleg, az olyan időknek kell lenni, amikor a szélsőséges románság vagy… kerülne hatalomra, és olyan törvényeket hoznának. Mert csak úgy nem szüntethetik meg, ha nincsen jogi alapja. Énszerintem.*

5. HD006N1, Csernakeresztúr: [**41**] *Nem.* [K: És miért?] *Mmm. Mert nekem ez így megfelel, ahogy van.* – [**42**] *Akkor részt vennék.* [K: Akkor részt vennél.] *De hogyha így erre megy ki a kérdés, akkor igen. Vagy ez más kérdés.* [K: Nem, ez egy másféle kérdés.] *Akkor részt vennék, és én is protestálnák, meg valahova odacsapódnék, valamilyen mozgalomhoz, ami ezért küzd.*

6. HD007N1, Csernakeresztúr: [**41**] *Hát, még ilyenre nem kérdett senki, úgyhogy… Hát…* [K: Tehát, mit tudom én, elterjedne a hír a faluban, hogy most valamit tegyenek azért, hogy Déván is lehessen a rendőrségen magyarul beszélni. Akkor részt venne-e egy ilyen mozgalomban vagy egy ilyen tüntetésen?] *Hát, az ilyesmin inkább… a férjemet küldeném az ilyesmire. Ő jobban megértené. Vagy hogyha kéne egy valamit, hogy mondjam magyarul, ki megértse… mit tudom… azokat csak ő, ő rendezi. Én a gyermekeimért, azért, hogy magyar iskolába járt, az, hogy legyen lehetősége, hogy magyarul tanuljanak, vagy tudjanak beszélni, ezeket vele egyezem. De én, amit kéne én írjak, én azokat mind románul csinálnám, aztán… Az, hogy legyen lehetőség, aztat… annak benne vagyok. Tudjál te választani, az…* – [**42**] *Hát, azért nem… elég rossz lenne ahhoz képest, hogy a gyermekek, ugye, megszokták magyarul, s akkor már magyarba adnám,* [hangsúlyosan:] *ha lehetne. Inkább magyarba. Most már. Azt… mit tegyek? Ha nincsen más lehetőség, béadnám románba. De ha csak lehetne, magyarba. De tehetnék? Nem tudnám, mit lehetne.* [K: Tehát, hogyha mit tudom én, szerveznének ilyen tiltakozási akciókat, akkor részt venne-e ezekben, vagy…?] *Hát, mondjuk, hogy férjemmel… lehet. Egy aláírás vagy ilyet azért tennék. Az, hogy legyen magyar iskola. Hogy ne szűntessék meg. Azért is adtuk magyar iskolába. Másképp bézáródott volna itt Keresztúron is. Annyit, hogyha nem gyűjtöttek volna aláírásokat, azért, hogy lehessen, és hogy még… Mert másképp én se adtam volna a kicsit, hatéves korától béadtuk T.-t. Aztán most J.-t megint. Alig tölti be a hat évet, reja két hónapra menyen iskolába. Ezek kicsit… Nem. Nem minden gyermek egyformán fejlődik. És na. Én, ha énutánam lett volna, én nem adtam volna be, de ezért, hogy megszüntetik a magyart, azért inkább csináltunk egy ilyen kompromiszszumot, ahogy mondják. Valamit csinálnánk. Gyűjteni aláírásokat azra, igen. Más egyebet nem tudom, mit lehetne.*

7. HD008F2, Csernakeresztúr: [**41**] *Persze.* [K: És miért venne részt?] *Hogy a jogunkat, a jogot teljesítsék. A jogunkat. Hogy ha már megvan, hogy jogunk van, akkor adják csak úgy, nemcsak papíron vagy elébb-hátrább.* […] *Tüntetést csinálunk, ha nem tudunk szépen eligazodni.* – [**42**] *Mit tennék? Fellebezést csinálnék a… Követelést csinálnék a többi népvel kapcsolatban. Hogy minél többen…* [K: Írják alá?] *Igen. Aláírást, és kérést, tüntetést is esetleg. Hogyha tüntetésről van szó, az is.* [K: És vállalná, hogy ezt megszervezi, vagy csak részt venne?] *Én nem tudom, hogyha képes lennék, hogy megszervezzem. Arra nem izé… Az, hogy akarom… De hogy képes… Még az is számít, hogy képes vagyok-e, tetszik tudni. Mert sok ember akarom, csinálom, de tudom-é. Mert csak úgy csinálni, fölületesen, annak semmi értelme. Azt kell tudni, hogy hogy állítani, hogy annak legyen értelme. Nem csak, hogy kiabálni. Na, így értem én a dolgokat, aztán…*

8. HD009F1, Csernakeresztúr: [**41**] *Ha muszáj, igen* [nevet]. [K: Ha muszáj?] *Hát…* [K: És miért ha muszáj, igen?] *Szóval, hogyha muszáj: hogyha fontos… nemhogy fontos, ha tudok segíteni evvel, hogy részt vegyek, s úgy, akkor elmegyek.* [K: És azért, hogy segítsen? Azért megy el, hogy segítsen?] *Há' igen, normális.* – [**42**] *Erre nem nagyon tudom, mit válaszoljak. Mert valamit lehet… Valamit keresnék, hogy csak tudja a kislányom folytatni magyarul. Hát, az, mondom, nekem nagyon fontos, hogy tanuljon meg írni-olvasni magyarul, az… Beszélni tud beszélni, mert azt megtanulja, de az írás-olvasás, nyelvtan, az fontos. Keresnék, s ha nem lehetne, semmi lehetőség nem lenne, akkor valahol keresnék magyar iskolát, vagy… na. Bizonyos időre elköltözni Magyarországra. Azt is, hogyha van… lenne hova vagy… S akkor nem… Valamit csak muszáj lenne csinálni, mert itt…*

9. HD010N2, Csernakeresztúr: [**41**] *Nem tudom. Van ilyen válasz?* [K: Van.] *Hát, nem tudom, mit mondjak. Attól függ, hogy miért, na. Mit tudom én, hogy… nem tudom most. Más?* [K: Igen, egy utolsó kérdés van: mit tenne, hogyha kiderülne, hogy Csernakeresztúron megszüntetik például magyar nyelvű oktatást?] *Hát, nem tetszene, az biztos, hogy nem tetszene. Akkor… s milyen…? Van valamilyen…?* [K: Nincs, erre nincs.] *Erre szabadon kell válaszoljak? Hogy mit tennék? Hát, biztosan, hogy aláírnám, hogyha gyűjtenének aláírást azért, hogy az iskolát visszategyék, legalább egy-négy osztályt, hogy az elemi ismereteket elsajátítsák a gyerekek, hogy tanuljanak írni-olvasni, helyesírást magyarul.*

10. HD011N2, Csernakeresztúr: [**41**] *Nem veszek semmi tüntetésen részt.* [K: És miért nem?] *Azért, mert jobb ne tüntetni.* [K: Fél az agresszivitástól, vagy miért?] *Hát, nemcsak az agresszivitás, hanem na, mennek tüntetni, s aztán lefilmezik őket, s aztán megbüntetik, vagy… Úgyhogy nem, semmi pártba nem iratkozok be. Benne voltam a kommunista pártba, s ez elég volt.* [Nevet.] *Másba nem iratkozok. Akkor is köteleztek, muszáj volt.* [K: Gondoltam, akartam is kérdezni.] *Persze.* – [**42**] *Ne szüntessék meg, mert akkor Dévára ingáznának a gyerekek, nehezebb.* [K: És tenne-e valamit, ha mégis így történik?] *Hát, nincsen erőmben, hogy én egyedül tegyek valamit.* [K: De társulni társulna-e valakikhez, hogyha valamit megpróbálnának?] *Hát, hogyha valamit megpróbálnának, persze. Nem kéne… Magyar iskola megvan, hát… Volt egy-hét osztály, aztán lecsökkentették csak egy-négy osztályra, s… maradjon meg az. Ne hagyjuk a templomot s az iskolát* [nevet].

11. (HD012N1, Csernakeresztúr: [K: Részt vennél-e olyan tüntetésen vagy mozgalomban…] *Nem.* [Nevet.] *Jó, végighallgatom.*[K: …amelyet a romániai magyarság nyelvi jogainak szélesebb körű biztosításáért szerveznek?] *Nem.* [K: És miért nem? Ez egy nagyon határozott *nem* volt, az biztos.] *Nem tüntetnék semmiért. Na, nem mondom, hogy semmiért, de nem… Nem vagyok szélsőséges. Annyiból, hogy nem tudom.* [K: Tehát az ilyenektől irtózol, az ilyen tüntetésektől?] *Nem is volt rossz*

tapasztalatom, szóval nem is… taposott le senki azért, hogy magyar vagyok, nem is mondom… Nem is háborodtam fel soha azért, mert igazságtalanok voltak velem, mivel… mert magyar vagyok, mert nem volt ilyen. Úgyhogy nem vagyok lázadó se, és nem hiszem, hogy túlzásba vinni ezt a nagy magyarsá… magyarkodást… Nem tudom, voltam Jugoszláviába, a volt Jugoszláviába, és nem hiszem, hogy az az egészen szélsőséges viselkedés vagy politizálás használ valakinek. [K: Értem.] *Szerintem nagyon jól elvagyunk itt egymás mellett.* – [**42**] *Mit tennék? Nem tudom, milyen lehetőségeim lennének.* [K: De most így hirtelen mi jutna eszedbe.] *Én gondolkoztam azon, hogy a lányomat román iskolába írassam ötödik osztálytól. És a közösség miatt írattam inkább magyar iskolába.* [K: Tehát ha, mondjuk, úgy lenne, akkor inkább átvinnéd román iskolába. Tehát ezt látnád…] *Nem hiszem, hogy annyira… Attól még maradhatna magyar. Ugyanúgy tanulhatna magyarul, olvashatna magyarul, azért mert román iskolába járna. Nekem a közösség, ami a Téglásba van, az vitt arra, hogy a magyar iskola mellett döntsek, nem a… A magyar nyelv is, de megfordult a fejünkbe az is, hogy román iskolába adjuk. Úgyhogy nem hiszem, hogy olyan nagy katasztrófa lenne… Nem tudom. Nem tudom, mit választhatnánk.* [Nevet.] *Ha ezt bezárnák. Van Vajdahunyadon is magyar iskola. Líceum nincs, csak nyolc osztályig. És az, hogy bezárják az iskolát, ahhoz olyan helyzet lenne, hogy az iskola lenne a legkisebb gondunk* [nevet] *akkor, szerintem. Úgyhogy nem tudom, hogy erre mit mondjak. Akkor már nagy baj lenne.* [K: Mert mire gondolsz, mi lenne akkor?] *Nem tudom, bezárni az iskolát csak úgy, hogy bezárjuk az iskolát… Nagyon kényes politikai helyzet lenne. Mert ez a megyében a legnagyobb magyar iskola, az összes megye gyerekeit összegyűjti. Bentlakással, új iskola, új épület… Nagyon jól ellátva. Modern. Jó tanári karral, jó… Nekem nagyon tetszik. Most, hogy csak úgy bezárni, és ne adni más lehetőséget a gyerekeknek, a mostani helyzetbe, nem tudom elképzelni. Csak egy nagyon-nagyon kényes helyzetben. S akkor már nagyobb bajunk lenne, mint az iskola.*

12. HD013N2, Csernakeresztúr: [**41**] *Igen. Igen.* [K: És miért venne ezen részt?] [Hosszas gondolkodás után:] *Hát, ha lehetséges, és valamit, valamit nyerünk vele, akkor részt kell venni. Nekem fontos az, hogy…* [K: Hogy segítsen?] *Hogy segítsek, igen, igen.* – [**42**] [Hosszas gondolkodás után:] *Hát, ez egy nagyon komplex kérdés. Szívem szerint, vagy, vagy élethelyzetem szerint?* [Hát, mindkettő szerint.] *Mindkettőt? Szívem szerint… Tehát egyetlen ok, amiért megszüntethetnék a magyar oktatást, az a gyerekhiány. Más ok nincsen rá. És ha nincs elég gyerek, akkor kérnénk kölcsön gyereket, és nevelném,* [nevet] *csak hogy itt járhasson iskolába. Szívem szerint. Most a lehetőségek azok, ugye, korlátozottak, úgyhogy… De ha lehetőség adódik rá, akkor szívesen.* [K (nevetve): Szívesen kölcsönkérne gyereket?] *Igen.* [K: És ha, mondjuk, nem gyerekhiány miatt szüntetik meg a magyar oktatást, hanem egyszerűen megtiltják?] *Tiltás? Azt nem tudom felfogni. Tehát… az európai uniói… tiltás nincsen,*

mert kell legyen adminisztratív vagy valamilyen ok. Kell legyen. Az, hogy anyagilag nem tudják fizetni a tanítót, vagy ilyesmi, vagy ehhez hasonló. De akkor is kell keressenek rá megoldást. Hogy ha én magyarul akarom a gyerekemet oktatni, akkor, akkor keressenek megoldást rá. Na.

13. HD014F2, Csernakeresztúr: [**41**] *Ehhez nem tudom, mit feleljek.* [Hosszas gondolkodás után:] *Mert ilyen tüntetést... mert ilyen tüntetés van. Dován szokott lenni tüntetések, de magyarul nem láttam tüntetést, nem láttam.* [K: De ha lenne, részt venne-e ebben?] *Mit mondjak? Mit mondjak? Igen-e? Mondjak nem. Inkább mondok* [hangsúlyosan:] *„nem”.* [K: És miért nem?] *Azért, mert nem veszek én részt. Én nem szoktam, én nem szoktam menni. Én... elég volt a forradalomba.* – [**42**] *Ha megszűnik, megszűnik. Akkor nincsen, mit csinálni. Az a törvény. Ennyi. Az a törvény. S ha a törvénybe, amit ő adnak* [sic!]*, akkor nem kell belészólni. El kell fogadni. Amit ők mondanak, azt kell csinálni.*

14. HD015F2, Alpestes: [**41**] *Igen.* [És miért venne részt?] *Legyen meg. Amiért küzdünk, harcolunk, amiért harcolunk, legyen is meg.* – [**42**] *Mit tudnék tenni, mintsem annyit, hogy mennék én is, ahova megy a többi, s harcolnák, hogy legyen, jöjjen vissza. Hát, Alpestesen nincs is már magyar tanítás.* [K: Akkor hova járnak a...?] *Hunyadra* [= Vajdahunyad]. [A feleségéhez fordul:] *Itten... itt volt magyar?* [A felesége válaszol: *Nem volt magyar szekció. Csak a városban.*] *De volt régebb. Rég, rég, rég volt* [...] *A városba ingáznak, s oda mennek a gyermekek.* [K: Értem. S ha ott megszűnne a magyar nyelvű oktatás, akkor...?] *Akkor mit tudnék csinálni? Mit? Ha én kérdezném, mit csinálna, mit felelne rá? Mit csinálna? Venne egy kórót, s főbe ütne valakit? Nem lehet.* [K: Jaj, hát, nem is ilyenekre gondoltam.] *Na.* [Nevet.] *Na, de mit csináljunk más egyebet? Elmennék Winkler Gyulához, s megmondanám, te, miért választottalak meg, hogyha nem csinálsz semmit. Mást mit tudjak csinálni? Nem lehet semmit csinálni mást.*

15. HD019F1, Alpestes: [**41**] *Hol?* [K: Bárhol.] *Hát, nem mindegy hol. Nem mindegy, hogy tíz ember tüntet, vagy tüntet kétszáz ember. Itt, itt hiába is tüntetnének, tehát nem. Nem hiszem.* [K: És ha Vásárhelyen lenne, mondjuk?] *Akkor valószínű. Tehát, ha látom, hogy van értelme, vagy lenne értelme, vagy lenne amiért, de amikor egy magyar lemond a magyarságáról, akkor… én, én hiába tüntetek, amikor tudom, hogy ő önként mond le.* [K: Értem. És hogyha részt venne, miért venne részt?] *Hát, ez, ez sok mindentől függ. Ez függ, hogy miért tüntetnek, hogy az engem mennyire befolyásol… Hát, ez, ez… hogy miért, ezt akkor tudnám megválaszolni, hogyha megvan az adott… adott eset pontosan. Akkor tudok erre a kérdésre válaszolni, hogy miért.* – [**42**] *Hogy mit szólnék?* [K: Mit tenne?] *Mit tennék? Kérdés, hogy miért szűnik meg. Azért szűnik meg, mert nincs gyermek? Mert, ha nincs gyermek, akkor… akkor nincs már, amit tenni.* [K: És ha beszüntetnék? Tehát azt monda-

nák, hogy kész, eddig volt magyar nyelvű…] *Csak azért szüntethetik be, mert nincs gyermek. Másképp nincs, ahogy beszüntessék. Mert, hogyha megvan az a bizonyos létszám, és ezt kiharcolták, hogy legyen meg, akkor nem látom a veszélyét.* [K: Tehát nem képzelhető el egy olyasmi, mint a Ceaușescu-korszakban, hogy azt mondták, hogy akkor most bezárjuk ezt a magyar iskolát…] *Hát, tehát úgy, hogy meglegyen a létszám, és azt mondják, hogy holnaptól vagy következő évtől nem, ezt nem tudom elképzelni. Ha meg bezárják, akkor a magyarságnak a butasága miatt, vagy hogy mondjam, zárják be.*

16. HD020N2, Alpestes: [K: Jónak vagy hasznosnak tartja-e, ha a romániai magyarok küzdenek azért, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Nekem normális dolognak tűnik, a románoknak nem tűnik normálisnak. Mert azt mondják, hogy Romániába élnek. Hát, hallotta, mit mondott Becali*[11] *is?* [K: Nem.] *Küldtek valami papírt. És elszakította, letaposta, rátaposott, és azt mondta, hogy ő nem menyen, hogy... nem fogadja azt, hogy a magyarok... várjon, mert eszembe jut nekem, most át kell fordítsam.* [K: Mondja nyugodtan románul.] *Azt mondta, hogy Ce, pă mine să mă judece ungurii?* [= Mi, hogy felettem a magyarok ítélkezzenek?] *Nem tudom, melyik miniszterelnök* [= itt: 'miniszter'] *magyar, s akkor... asszem, hogy a törvény miniszterelnök* [= igazságügyi miniszter] *vagy valamelyik magyar. És azt mondta, hogy, mi, őtet a magyarok... magyarok törvényeskedjenek, mert Romániába élünk, és a magyarok nem becsülik meg a románokat, mert mikor a román... Romániának a napja van, ez a december elseje, akkor a magyarok kiteszik a magyar zászlót, s magyarul beszélnek, s a magyar himnuszt énekelik, s ilyen hülyeségek. Nem szeretik a magyarokat. A románok nem szeretik a magyarokat.* [K: És akkor úgy gondolja, ha küzdenek is, akkor rosszabb lesz a helyzet?] *Igen. Nem, nem.* [K: És miért nem?] *Azért, mert hogyha az ember nyerni akar valamit, akkor nagyon diplomata kell legyen az életében. És nem kitüntetésekkel* [= itt: 'tüntetésekkel'] *és nem harccal lehet ezeket megkapni. Diplomata kell lenni. Ahányszor a magyarok kiléptek, előre léptek, és kértek valamit, annyiszor ezek megdrágították az áramot és a gázat, vagyis más szamárságokat tettek, s akkor az emberek azt mondták, nézd meg, mivel foglalkoznak a hülye magyarok, mi kell ezeknek is, és hú a magyarok, le a magyarokkal! S akkor a fontos problémákat nem vették észre. És... nem tudom, hogyha maga észrevette ezeket a dolgokat, de mindig mi vagyunk paravanul* [= rom. 'a paraván'], *a magyarok. Mikor előre lépünk, és kérünk valamit, harcolunk valamiért, beszélgetünk valamiért, beszélünk valamiért, magyar kitüntetés* [= itt: 'tüntetés'] *van, akkor a románok csinálnak egy-egy szamárságot. Csak figyelje meg. Figyeljen rá.* – [**42**] *Hát, azt mondanám, hogy egy nagy szamárság!* [K: És nem pró-

[11] George Becali (Gigi Becali) a bukaresti Steaua futballcsapat tulajdonosa, főként extrém nyilatkozatairól és viselkedéséről ismert nagyvállalkozó, politikus.

bálna tenni semmit, mondjuk ellene, vagy...?] *Nem lenne sikerem. Nekem egyedül nem lenne semmi sikerem.* [K: És hogyha lennének többen?] *És nem kitüntetéssel* [= itt: 'tüntetéssel'], *hanem mondom, diplomata, diplomata kell, hogy legyen ebbe az országba.* [K: És ha, mondjuk, lenne egy aláírásgyűjtés, akkor abban részt venne?] *Persze, hogy aláírnám, persze.* [K: Tehát békés módon el tudná képzelni, társulna.] *Persze, persze.*

17. HD021F2, Alpestes: [**41**] *Ha lenne, részt vennék. De Hunyadon nem volt soha ilyesmiféle.* [K: És miért venne részt, hogyha részt venne?] *Azért, mert magyar vagyok, s legyenek meg a jogaink. Semmi problema* [sic!]. *Nem kérnék… nem vennék részt, tudom is én, mindenféle extremis* [= szélsőséges] *dologban. Ez a Székelyföld része is, ami nem tudom, egy… Ez a cirkusz a Székelyfölddel, s úgy, amit mind, hogy mondjam, elővészik a szemetet a szőnyeg alól, majdnem mindig akkor történik, amikor valamivel a román népet, az egész román népet, nemcsak a román románt, magyart is, ott szászt is, cigányt is valamivel agyba akarják ütni. Valami drágulásakkal vagy valami ilyesmikkel. Azért nem, nem tetszik ez az RMDSZ-politika. Mikor valami történik, mindig ők előhozzák a székelyeket, s nem tudom, mi, s valami cirkusz keletkezik. S akkor az egész románok nézik az OTV-t*[12] *s az egyes Antennákon,*[13] *amelyik nagyon románellen… magyarellenesek, elnézést, előhozzák, hogy né, né, né a magyaroknak mi kell, né, né mit csinálnak a magyarok. S rá egy hétre mindenki felébredik, hogy ment, s lefizette az áramot, lefizette a gázat, lefizetett mindenfélét, s ahelyett, hogy maradjon fél fizetés vagy fél nyugdíj, maradt tíz százalékkal a pénzből. Hogy megmondjam mért. Azért, mert hülye voltál. Soknak mondom. Ha még van egyetlen egy neurónusod* [= neuronod] *az agyadba, amelyik működik, a többit mind el… mind eldögöltek, mind elhaltak, akkor ne még nézd a tévét. Gondolkozz vele, még használd, mert ha nem, az is kiszárad. Ez történik.* – [**42**] *Nem tennék semmit, mert nincs gyermekem. Ha* [nevet] *lenne gyermekem, s mások is tennének valamit, mellettük lennék.*

18. HD023N1, Csernakeresztúr: [**41**] *Nem tudom, hogyha… Nem is tudom.* [K: És miért nem tudod?] *Hát, nem tudom, olyan… ilyen ez az ország, hogy… nem tudom, na. Olyan… úgy általában, amiben küzdesz valamiért, nem segítnek semmibe. S akkor úgy nem is jön má'. Úgy má' nem jön semmi, választás se, semmi. Szóval nem azért, hogy nem sikerülne, de úgy… ilyen, hogy mondják, igen gyengék vagyunk mintha. Lehet, jobban kéne küzdeni, de… lehet azért is, me' nem vagyok rászorulva.*

[12] Az adatközlés idején az OTV egyik legvitatottabb és legbüntetettebb román kereskedelmi televízióadó volt, amelynek sugárzási engedélyét többször felfüggesztették, 2013-ban pedig véglegesen visszavonták amiatt, hogy folyamatosan megsértette az audiovizuális törvényt, ugyanakkor sosem fizette ki a kirótt pénzbírságokat.

[13] Az Antena 1, Antena 2, illetve Antena 3 a romániai Intact Media Grouphoz tartozó kereskedelmi televízióadók.

S akkor, hogyha tudok másképp is, lehet azért nem olyan fontos nekem, de na. Lehet, hogy részt vennénk, csak azért is, hogy segítsük azokat, akik tényleg nagyon hasznos volna nekik. Akkor igen. Na. Nem tudom, mit mondjak itt, lehet, hogy mennénk, de csak aláírnék. – [**42**] [Sóhajt.] *Hát, elég rossz volna. Hát, akkor, hogyha rendeznének ilyen… hogyha kéne kérvényt meg aláírni meg mit tudom én, ilyesmit, hogyha szerveznének, ilyen… akkor benne volnék én is. Akkor én is aláírnák, hogy küzdjünk, hogyne. Szóval, na, hoppá, nem ennyire!* [Nevet.] *Ami már van, azt már ne vegyék el. Nem. Biztos nagy csapás volna akkor. Lehet, hogy jobban értékelnénk, hogy amink volt. Nem tudom. Nem is gondoltam erre. Mert már ennyire gondolom… nem tiltsák be, hogy már beszéljünk, vagy hogy elvegyék az iskolánkat is* [nevet]. *Azt tudom, hogy most harcolnak… Hol is? Nem Temesváron, hanem… Vásárhelyen vajon?* [K: Vásárhelyen.] *Azt hallom a rádióba egész nap.* [Nevet.] *Remélem, hogy sikerül nekik. Hm.*

19. HD024N1, Csernakeresztúr: [**41**] *Hm, nem tudom, őszintén.* [K: Miért nem tudod?] *Hm. Ezt sem tudom. Nem tudom, attól függ, hogy milyen körülmények között és hogy megy végbe minden.* [K: Tehát hogy ne legyen agresszivitás, ez lenne az első szempont?] *Ez, ez, ez, igen, ez. Mondjuk, egy csendes, tudom is én, csendes feljárót, felvonulatot rendeznek, akkor igen, de ha mit tudom én, agresszív meg verekedések, vagy ilyesmik, akkor köszönöm, inkább otthon ülök.* – [**42**] *Nem tudom, szerintem biztos lennének itt, nem tudom, ilyen... most románul jön* [nevet]. [K: Mondhatod nyugodtan románul.] *Hogy vannak, sok helyen van petiție online* [=online petíció] *meg petiții* [=petíciók], *ha megkérdik, azokat biztos aláírnám, s most nem tudom... szerintem* [nevetve] *háború is lenne. Nem. Nem fogadnám el, az biztos.* [Határozottan:] *Én a gyermekeimet magyar iskolába akarom adni, úgyhogy nem, nem fogadnám el.*

20. HD026N2, Csernakeresztúr: [**41**] *Hogy részt vennék-e? Azt lehet úgy, hogy kimenni az utcára, és hogy tüntetni, vagy valami ilyesmi, nem?* [K: Igen. Vagy pedig a mozgalom az azt jelenti, hogy valamilyen módon megszólítani az embereket, vagy aláírásgyűjtésben aktívan részt venni...] *Igen, ilyesmiket igen, ilyen apró munkákat, amit tudok.* [K: És miért venne részt?] *Hogy megmaradjunk, mint magyarok. Mert mind fogyunk, s hogy megmaradjunk, mert a mi nemzetünk, a mi nemzetünknek... s ezért, hogy megmaradjunk.* – [**42**] *Hát, akkor kérnénk… akkor tennénk… Szóval csinálnánk kérvényt, és kérnénk. Hát, van jogunk. Nem, eddig volt, s akkor csak úgy ne legyen. Nálunk nagyon sokat besegít a papunk. Nagyon lelki ember, és nagyon a magyarokkal tart. És mindent ilyen mozgalmat… ilyent, amit kell csinálni, felvilágosít. Van jogunk. És kérjük. Szóval a magyarokkal nagyon tart. Székelyföldről jött, és ilyen… Szóval nagyon-nagyon mellettünk áll. Magyarok mellett áll. Ő is persze magyar. S a jogot, minden magyar jogot ő tud, hogy a… Például, hogy csináljuk meg*

a… azt a könyvet is. A magyar honpolgárságot, azt is ő már megcsinálta, és minket is mozgósít, hogy csináljuk, mert jó. [K: Hogy tudjanak Magyarországra menni?] *Igen.*

21. HD027F1, Csernakeresztúr: [**41**] *Gondolom, hogy... Hát, óvakodom általában az ilyesmitől, mert nem nagyon szeretek az ilyesmibe... Támogatom, hogyha aláírásról van szó, de úgy, hogy menjek én is ott né... Nem nagyon szeretnék feltűnni.* [K: Értem. És miért nem? Mitől fél?] *Nem... Nem az én stílusom. Na. Az én stílusom nem olyan.* – [**42**] *Mit tennék? Hát, hogyha lenne egy olyan illető személy, aki elindítana egy olyan mozgalmat, hogy aláírásgyűjtés, vagy na, tegyünk valamit, egy gyűlést, hogy mit lehetne tenni róla, részt vennék. Próbálnám valahogy támogatni. Csak... hogy én legyek az a valaki, hogy én kiálljak, s hogy menjek valahova, a polgármesterségre vagy így, előre léptető... hogy én legyek elöl... nem nagyon szeretek így a figyelem központjába lenni.*

22. HD029N2, Csernakeresztúr: [**41**] *Jaj, nem veszek, én tüntetéseken nem veszek részt semmi szín alatt.* [K: És miért nem?] *Azért, mert mi, amikor iskolába jártunk, úgy voltunk, úgy tanultuk meg, vagy úgy, úgy volt, hogy nem lehetett tüntetni. Annak idején. És akkor nagyon nehezen tudod megváltoztatni a gondolkozásodat, és azt a… az értékelést, hogy mi a jó, és mi a rossz. Szóval, mi, nekünk mindig úgy volt a fejünkben, hogy ez nem jó dolog, tüntetni, ugye, és nagyon nehéz áttanul… vagy, vagy hogy is fejezzem ki magam, hogy na most én… a gondolkozásom nem változik meg teljesen. És az elején például, mikor tüntettek, a tanügybe általában nem tüntettek. És éppen ezért. Mert mi mindig úgy tanultuk, hogy egy bizonyos dolgot… ez így kell legyen. Szóval nem, nem lehetett kilépni a sorból, szóval mindig az volt, hogy nem taníthatok én… jó, most más a felfogás, más, megváltozott, de nyolcvankilencig is, nem taníthatok valakit arra, hogy fellázadjon. Nem? Ez így volt. Mert, mert így volt.* [K: Igen.] *Ugye? És akkor nagyon nehezen térünk mi át, tehát az idősebbek, át arra, hogy sztrájkolunk, meg tüntetünk, meg… Ez így van. A fiataloknak már más. Ők úgy nőttek fel, volt sztrájk, volt tüntetés, volt minden. Szóval nehezebb, nehezebben megyünk ki az utcára. Én nem voltam soha kinn az utcán.* – [**42**] *Jaj, azt, azt nem. Azt nem. Az nem helyes.* [K: S tenne-e valamit?] *Jaj, hát, akkor írnának kérvényt vagy ilyesmit, azt aláírnám. Az normális, normális. Azt nem tartom helyesnek, hogy megszüntessék. Hát, például Pestesen is, mikor megszüntették, csak akkor szüntették meg, amikor három gyerek maradt. És háromra nem adtak tanítót.* [K: S ez mikor volt különben?] *Mikor megszüntették?* [K: Igen. Hányban volt?] *Hetvenhat meg tizenegy… nyolcvanhét.* [K: Nyolcvanhétben szűnt meg ott a magyar oktatás?] *Úgy körülbelül a magyar okt… igen, igen, mert ott már nem volt magyar, mert én közben átjöttem… úgy, körülbelül nyolcvanhét, ha jól tudom. Úgy, körülbelül. Mert én voltam az egyedüli magyar tanító, aki ott tanított, és akkor három gyerek maradt,*

és akkor áttértem a románra. Mert éppen a román… a románoknál valaki nyugdíjba ment, és akkor üresedett egy hely, és akkor ugyanott maradtam. De akkor is nem azért számolták fel, mert azt mondták sokan… sokszor hallom, mondják: „Felszámolták a magyar iskolákat!" Itt Pestesen akkor hét volt a minimális létszám, amivel működhetett az iskola. És nekem hat gyerekem volt tizenegy évig. Úgyhogy kevesebb volt, és mindig kérvényeztek a minisztériumhoz, hogy adják meg még egy pár évig. Bár… bár amit lehet a hat gyereknek. Úgyhogy itt mégis nem ment úgy, nem tudom, máshol hogy volt. Hogy felszámol… hat gyereknek felszámolhatták volna, ugye? Mert hét volt a minimális, a létszám. [K: És megengedték.] *És megengedték, igen, igen. Addig, amíg három maradt. És akkor már… Mert úgy volt, ugye, itt, hogy voltak még magyarok, de volt olyan magyar család, én tudok olyan magyar családot, mind a két szülő magyar, és a gyerekek nem tudnak egy szót se magyarul. Egy szót se tudnak! És mind a… a feleséget én tanítottam, a férje meg nagyobb volt, tiszta magyar iskolába járt, és nem tudnak egy szót romá… magyarul a gyerekek. Úgyhogy volt ilyen is.* [K: S ezt a hat gyereket egyszerre tanította? Tehát ilyen szimultán…] *Igen, igen, négy osztály volt…*

23. HD031F1, Csernakeresztúr: [**41**] *Igen.* [K: És miért venne részt?] *Azért, mert hasznos nekem. Hogy legyen magyarul...* – [**42**] *Hát, mit hogy tudjak tenni én egyedül?* [K: Nem tudom. Mit tudna tenni?] *Mit tennék? Hát, elmennék az RMDSZ-hez, és megkérdezném, hogy mért. Hát… nem? Mert ők… ők… Tehát onnat indul minden, a magyar… A parlamentbe meg az, hogyha valahova valamit akarsz elérni magyarul, akkor odamész, és megmondod, hogy né, ezt akarom, és hogy ezt nem még lehet, és mért nem lehet? Hát… az RMDSZ-hez kell menjünk, nem? Mert vannak itt is, Déván. Ha megszűnik a magyar iskola például, hát, mért szűnt meg? Mi a helyzet?* [K: És úgy gondolja, hogy az RMDSZ segíteni tudna ilyen helyzetben.] *Én aztat nem tudom, de oda folyamodnák, hogy megkérdezzem meg* […], *mert tag vagyok.* [K: És hogyha azt mondanák, hogy lehet valamit tenni, és hozzájárulhatna, akkor hozzájárulna-e?] *Igen, igen.*

24. HD102N2, Déva: [K: Jónak vagy hasznosnak tartja-e, ha a romániai magyarok küzdenek azért, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Hát, az a szélességet nem tudom, mire kérdezi, viszont hogy használni lehessen… hogy is mondjam én neked eztet… Minél többet kell használni, minél több alkalommal, minél több… nem tudom, nem kapom a megfelelő szót, amit akarok én neked mondani. Persze, hogy kell iskola, minden kell magyarul, óvodától elkezdve egyetemig, mert másképpen úgy lassan, szépen, vagy asszimilálódunk, vagy elveszünk. A magyarság.* [K: És akkor mennyire lenne fontos, hogy ne csak az iskolában, hanem akár a rendőrségen, polgármesteri hivatalban és ilyen helyeken is lehessen használni?] *Hát, olyan mértékbe, s addig elmenően, hogy ne legyen konfliktus. Az-*

zal… azt nem szeretem én. [K: Értem. Akkor ezt jónak tartja, hogyha küzdenek?] *Hát, küzdjenek, de olyan formába, hogy… Mondom, a konfliktust nem szeretem. Hát, küzdjenek. Csak mondom, ezt a szélességet nem tudom, mire veszik.* [K: Hát, olyan értelemben, hogy lehessen, mondom, a rendőrségen is használni nyugodtan a magyar nyelvet, vagy polgármesteri hivatalban…] *Hát, igen, hogyne, ne sértve érezzék ők magukat. Na, itt is már mentek, már szélesedtek ki. Tüntetés! Hát, türelemmel, szépen…* [K: De mozgalomról is lehet szó. Tehát hogy nem feltétlenül tüntetés, hanem egy olyan mozgalom, mint a…] *A mozgalomban, tudod, mi történik? Ha meghallják, hogy hát magyarok, sok emberbe elindul egy düh, egy bosszú, egy mit tudom én. S akkor mit szítani a tüzet?* [K: Akkor ilyenen nem venne részt? Tehát nem venne ilyesmiben részt?] *Ezért nem. Ezért nem.* – [**42**] *Hát, ott egyszer az kéne, hogy a… a… legyen egy olyan munkahely a fiataloknak, és ne kelljen külföldre menni azé', hogy a családját tudja fenntartani. S hogyha van gyerek, akkor az magáért beszél. Akkor már van iskola, s van minden. Egyszer a fiataloknak kéne olyan megélhetőségi lehetőséget biztosítani, hogy ne kelljen külföldre menni. Mert az én fiam csak ezért ment el. És ez… Ez fáj. S nem csavargó, nem tekergő, nem dorbézol, nem semmi. Nem fut a munkától, csak szeretné ő is, hogy a családját fenntartsa úgy, és nem egy gyerekbe gondolkoznak, hál' Istennek, hál' Istennek. És ahhoz pedig kell egy jövedelem, amiből fenn tudja tartani. S amellett fiatal, hát, ne csak dolgozzon, hanem menjen el szabadságra, s engedje azt a gyereket, hogy menjen el egy táborba meg nem… Ebből a fizetésből, ami itt van, meg lehet-e engedni? Egyszer evvel kéne foglalkozni, s akkor aztán jöhet az óvoda, s a magyarul, s a… Mit értem én vele,* [sírva:] *idáig küzdöttem, hogy hát, magyarul, magyarul, amennyire lehet, hogy ő most kiment Angliába, s a másik is, ki tudja, ha itt marad. Na, akkor ehhez mit szólsz? Ehhez mit szólsz? Ugye?* [K: Szomorú, szomorú, az biztos.] *Na, úgyhogy itten nem tudom megint, mit szóljak ehhez.* [Megnyugodva:] *Hogy kérdezted?* [K: Hogy mit tenne, ha kiderülne, hogy a közeljövőben megszűnik például a magyar oktatás. Tehát hogy nem lehet majd magyarul tanulni.] *Attól nem kell félni, hogy megszűnik a magyar oktatás, attól nem kell félni. Hogyha van gyerek. Az már magukért beszél.* [K: Értem. De hogyha lenne gyerek, és mégsem engedi valaki, hogy magyarul tanuljanak.] *Ó, ettől nem kell félni. Ó, ez dóping. Nem, nem, nem. Ettől nem félünk, hogy beszüntetik. Ettől nem. Gyermek legyen! S gyermek pedig nem fog lenni, ettől az anyagi… helyzetből kifolyólag.*

25. HD103N2, Déva: [**41**] *Nem.* [K: Nem? És miért nem?] *Mert nem veszek részt ilyen mozgalmakban.* [K: Elvből?] *Elvből. Nem, tehát nem veszek részt ilyen mozgalmakba, tüntetésekbe, ez… mindenki intézze…* [nevet]. [K: De fél valamitől, vagy csak úgy, úgy nem vonzzák?] *Nem, nem. Nem vonzzak az ilyen tüntetések* [nevet]. – [**42**] *Költözünk.* [K: Elköltözne?] *Biztos. Azért vagyok Déván. Mert Zsil-völgyéből elköltöztem Dévára. Hát, akkor biztos, hogy költözünk.*

26. HD104F1, Déva: [**41**] *Nehezen.* [K: Nem? És miért nem?] *Nem tudom, nem vennék részt. Hát, miért? Verekedések biztos lenne, ha volnának ott rom… Mert jár… Itt is volt olyan, hogy december elsején voltak valami magyarok, kimentek a román zászlóval, meggyújtották, s verekedés, s minden hülyeség.* [K: Igen? Erről nem is hallottam.] *Igen. Volt olyan hülyeség itt, hogy verekedtek a magyarok a románokkal. Kolozsváron is, úgy hallottam – mert van egy csomó egyetemista, aki innen elment – mind mesélték, hogy volt, amikor egyik felén magyarok mentek, s izé, s a másik felén a románok izélték a magyarokat. Na, s van csomó, vagy húsz diák, akik itt végeztek, s ott vannak Kolozsváron. S ők is mesélték.* – [**42**] *Hát, nem. Hát, hogy beszűnjön, hát, nincs, hogy beszűnjön szerintem.* [K: De hogyha, mondjuk, azt mondanák, hogy szeptembertől nem lehet most már magyarul tanulni.] *Hát, akkor biztos volna valami izé. Lázadás vagy valami, mennének. Nem tudom. Nem nagyon van, mit mondjak. Ha volna, mit… Lehet, tennék, lehet, nem. Attól függ, mi volna. Ha ki kéne menni, hogy protestálj, vagy mi az, akkor persze. De nem nagyon zavarna. Én tudok románul…*

27. HD105F1, Déva: [K: Jónak vagy hasznosnak tartod-e, ha a romániai magyarság küzd a nyelvi jogainak szélesebb körű biztosításáért?] *Igen, szerintem küzdenek is, ez jó is. Mert, küzdenek, de volt idő, amikor el… Most, most rendezték el, hogy a történelem és a hogymondjákokat magyarul tudjuk mi is megírni… igen… Hasznosnak tartom. De ezek olyan dolgok, hogy most egy kicsit… hogy mondjam… Most mi ezen a földön élünk, vagyis Erdély most… Az egyik azt mondja, hogy ő volt itt hamarabb, a másik azt mondja, hogy ő volt itt hamarabb. De egy ötéves gyermek, egy ötéves magyar gyermek, s egy ötéves román gyermek ugyanezen a földön… Szerintem kellene legyen mind a kettőnek az esély, hogy beszélgessen magyarul. Na, most nem arról beszélek, hogy Bukarestbe is kell ilyesmi, de ha itt is vannak magyarok, akkor miért nem lehetne megadni nekik azt a lehetőséget, hogy tudjanak a saját nyelvükön beszélni? Azzal már én is… ezzel hátrányba fognak kerülni, hogy mennek dolgozni, románok között csakis románul tudnak beszélni. Ez már hátrány, mert szerintem azért, azért nem… egy kicsivel több pénzt erre fektetni… inkább legyenek becsületes emberek így, minthogy nem engedik meg. Mert az egyik rasszizmus, a másik meg emberség. Vagyis, hogy mondjam, ez olyan, olyasmi, amit minden becsületes ember nyugodtan megengedhetne. Úgy… na. Igaz, hogy a magyarok se voltak jobbak, amikor ők voltak a hatalmon, mert magyar iskolába fel volt írva, hogy románul beszélni tilos. De azért, azért, hogy örökké ugyanazokat a hibákat mindenki elkövesse, egy olyan kör, amit nem tör meg senki. Mert valamelyik… egyszer, egyszer csak meg kell törje. Mert valamelyik csak el kell fogadja a másikat. Mert ha nem, örökké csak súrlódás van, és… nem tudom. Ezek olyan körök, amiket hiába* [akarsz megtörni?], *ha nem akarsz engedni a te igazadból. Vagyis… Milyen, milyen válaszokat lehet adni erre?* [K: Hát, válaszoltál, beírtam.] – [**41**] *Ha itt lenne Déván?* [K: Hát, bárhol.] *Hát,*

hogyha teljesen tisztába lennék azzal, hogy mit akarnak elérni, és egyetértenék… így, hogy szélesítsék a magyar nyelvet, persze, hogy tüntetnék. De nem mennék olyan tüntetésre, ami ilyen, végül ilyen vízágyúval vagy ilyesmivel végződik. Vagy verekedéssel. Nem, nem szeretnék ilyen forradalmas dologba benne lenni, mert ezzel nem biztos, hogy változtatsz, csak rontasz a helyzeten. Vagyis hogy most a magyarok s a románok egy ilyen tüntetésen összeverekedjenek… Azt nem látom, hogy minek verjünk össze egy ilyen… egy ilyen dolgon, amit meg lehetne engedni, mert attól nem leszel se… kevesebb biztos, hogy nem leszel, de több leszel, mivel emberségesebb vagy. – [**42**] *Úgy, hogy azt teljesen megtiltsák? Tiltsák?! Törvénnyel tiltsák?!* [K: Igen. Mit tennél?] *Hát, akkor elmennék tüntetni! Akkor,* [hangsúlyosan:] *akkor kimennék én is tüntetni. Akkor. Ez, ez olyan…! Nem, hát, nem vagyunk mi a második világháború körül, hogy mi… Nem vagyunk a fasiszták, hogy most megtiltsuk, hogy… Ez nem lehet, ez teljes elnyomás lenne, amit, amit nem, nem hiszem… Az, hogy megéljünk egymás mellett, és mindenkinek ugyanannyi joga legyen, azt, azt elfogadom. Sőt, hogyha szerintem, nem tudom, de szerintem, hogyha nem ilyen* [?] *elvem lenne, akkor is így gondolnám. De ezt, hogy valakinek a nyelvét… Tőlem lehet cigány, ne haragudj, elrendeljem, hogy többet a saját kultúráját ne használhassa, szerintem ezt nem szabad senkivel megcsinálni. Ezt nem. Ami nem, nem árt másoknak, azt szerintem nem szabad megtiltani.* […] *Mindegy, hogy cigány vagy, vagy magyar, de hogy mindenkinek ugyanazok a jogai meglegyenek, szerintem az fontos. És hogyha elvennék, hogy magyarul tanulhassak, hát, azért sztrájkolnék, azért kimennék akárhova.*

28. HD106N1, Déva: [K: Jónak vagy hasznosnak tartod-e, ha a romániai magyarság küzd a nyelvi jogainak szélesebb körű biztosításáért?] *Bizonyos szempontból hasznosnak.* [K: És vannak ennek, vagy lehetnek hátrányai szerinted, hogyha…?] *Szerintem nem lenne hátránya azért, hogy most mi is szeretnénk előbbre kerülni valamilyen szinten. Hát, azért nem. Mi is küzdünk avval, hogy megtanuljunk románul, és őket is elfogadjuk, ők is próbáljanak meg minket elfogadni, legyenek szívesek. Tehát az nem jelenti azt, hogy most többen szeretnénk lenni, vagy ki szeretnénk őket túrni, de legyen egy egyenjogúság. Hogy… mi megtanulunk, ők is próbáljanak meg akkor alkalmazkodni. Tényleg, csak mi, mindig a magyarok próbálják a többet nyújtani. S mindenhol… Tehát egy románt nem tudok, aki szeretett volna magyarul megtanulni csak azért, mert én magyar vagyok, és hogy velem tudjon jobban kommunikálni. De viszont több magyart tudok, hogy románul kénytelen megtanulni. Egyrészt kénytelen, másrészt pedig kötelező valamilyen szinten, hogy ő elérjen valahova. Munkahellyel kapcsolatban és bárhol azért… Igen. Igen.* [K: És miért?] *Hát, hogyha erről van szó, akkor elmegyek tüntetni, hogy segítsek azokon az embereken, akik még… Igen, vannak olyan emberek, akik már nem tudnak megtanulni románul, és nagyon nehéz azoknak. Vagy nem kapnak segítséget, vagy…* […]– [**42**] *Elköltöznék* [nevet]. *Elsősor… nem tudom, nem tudom, mit tudnék mondani. Az biztos, hogy azért utá-*

nanéznék, hogy hol van még magyar oktatás, s akkor, mindenképp a gyermekeimért felvállalnám, hogy akkor változtatok otthont. Biztos, hogy elmennék olyan helyre. Vagy segítenék tüntetni itt is, hogy ne csinálják ezt. Nem hagynám jóvá, hogy bezárják most ezt az egy magyar iskolát is, és… Magániskolát csinálnánk, abba már nem tudnának beleszólni. Magániskolát. Van úgyis helyiségünk, van iskolahelyünk, úgyhogy… Akár a kolostorban is…

29. HD108F1, Déva: [**41**] *Mi az, hogy tüntetés? Kell kiabáljak, vagy zakatoljak, vagy…?* [K: Nem feltétlenül. Tüntetés az lehet sokféle… De nem is feltétlenül tüntetés, hanem mozgalom…] *Hát, egy enyhébb mozgalom, igen, de már nem mennék ki Bukarestbe kiabálni ezért. Mert szakszervezeti vezető voltam az iskolánál, s elmentem Bukarestbe sztrájkolni májusba, mikor a fizetéseket levonták. S ott a többi negyvenezeren dudáltak négy órán keresztül, de nem hiszem, hogy kiállnék Dévára, s kezdenék tülkölni, dudálni, zakatolni, magyarokról beszélni. Ezt azért nem csinálnám meg. Úgyis magyarul beszélek azzal, akivel tudok. Tehát az… Hozhatnának egy olyan törvényt, hogy Déván a polgármesteri hivatalban beszélhessek magyarul. Igen, bemegyek, s magyarul kezdek beszélni. S a néni néz engem. Mit érek vele? Tehát semmit. Én, én veszem a dolgoknak a praktikus oldalát, amennyire tudom* […] *de enyhébb mozgalomban igen, ha van ilyen több… részt vennék, de nem… Van fontosabb tennivalóm is azért.* – [**42**] *Megtiltják?* [K: Igen, vagy valami miatt nem lehet majd…] *De máshol lehetne magyarul tanulni?* [K: Hát, előbb vegyük azt az esetet, hogy igen.] *Akkor elköltözök Dévából, asszem.*[K: És hogyha nem?] *Hogyha máshol sem lehet?* [K: Igen.] *Hát, akkor beletörődnék. Magyarországra nem költöznék ezért. De, mondjuk, Brassóba elköltöznék, éppen Brassóba nem, mit tudom én, Szentgyörgyre, Udvarhelyre, Váradra elköltöznék. Habár na, most itt kimondom, de ha azt mondanák, mit csinálsz, menj el, fene tudja. Hát, nem vagyok dévai én se, feleségem se, ide a munkahely köt minket. Egyéb… Se rokonság… családi barátok igen, de barátokat lehet lelni mindenhol, ha épp erről van szó. Milyen válaszlehetőségek vannak?* [K: Nincsenek. Ez egy olyan kérdés…] *Hát, ha azt mondanák, hogy Déván nem lehet tanítani a gyereket magyarul, akkor elköltözök Dévából.*

30. HD109N1, Déva: [**41**] *Hogyha én részt vennék?* [K: Igen] *Hát, ha nem azt jelenti, hogy ki kell állni az utcára és üvöltözni fölöslegesen, akkor igen.* [Nevet.] *Mondjuk, mondhatjuk azt, hogy igen, de ne legyen ilyen agresszív jellegű.* [K: Értem. És miért venne részt, hogyha részt venne?] *Én, én úgy gondolom, hogy ez most… hát, azzal, hogy én tudok a magyar nyelven kívül még több nyelvet, az nekem jó és hasznos. S akkor tudom azt, hogy ez pont úgy a románnak és az angolnak is pont olyan hasznára válna, hogyha ő is tudna még egyet hozzám viszonyítva. Na, én most nagyon sok románt ismerek, akik ezért tanultak meg magyarul. Mert ők is így gondolták. Tehát legalábbis a mi társasági körünkbe ez így van, na. És… olyat is ismerek,*

hogy nem voltak ugyan magyarok a környezetébe, viszont szeretett volna megtanulni, és akkor az RMDSZ-hez járt magyarórákra. Na, ez most embere válogatja. Na, gondolom, hogy van egy réteg, akivel lehet kommunikálni és bővíteni bizonyos dolgokat. – [**42**] *Mármint mit tennék magamért vagy a gyermekemért?* [K: Hát, hogy mit tenne egyáltalán. Megpróbál-e valamilyen módon tiltakozni az ellen, vagy beletörődne, vagy mi lenne a…?] *Szerintem, szerintem tiltakoznék. Mert úgy egy veszteség lenne a fiataloknak.* [K: És az hogy nézne ki, a tiltakozás? Milyen formában…?] *Azt nem tudom* [felnevet]. *Nem voltam ilyen helyzetbe. Meg attól függ… Tehát most… szerintem azt is figyelembe venném, hogy miért szűnne meg. Most, ugye, hogyha azért szűnnék meg, mert nincsenek gyermekek, akkor hiába vagy… abszurditás. Mi ellen tiltakozok? Hol vannak a gyerekek? Na. Viszont hogyha ilyen agresszív módon lenne megszüntetve, akkor gondolom, hogy mást is érintene. Tehát akkor, akkor már lenne egy tömb, ahova csatlakoznék. Ilyen tömeges tiltakozás lenne inkább. Hát, ez… gondolom, ilyen helyzetfüggő lenne. Hunyadon* [=Vajdahunyadon] *szűnik a magyar oktatás, de a gyermekhiány miatt. Nincs mit tenni ellene, így. Nem tudok én csinálni húsz gyermeket évente, hogy oldjam meg az oktatást. Biztos, hogy nem érintene jól, de… szerintem az sem mindegy, hogy miért szűnik meg. Azért, mert erőltetnek arra, hogy megszűnjen, vagy azért mert mi, önmagunk képtelenek vagyunk ezt fenntartani.* [K: És ha nem azért szűnne meg, mert nincs gyermek, akkor mit tenne?] *Hát, akkor mit tennék? Az én gyermekem már továbbra is magyarul beszélne… Szerintem akkor keresnék egy alternatívát, hogy jó legyen neki. Magyarul tanulhasson tovább. Lehet, hogy elköltöznék. Lehet. Most, ugye, nekem van egy férjem is, aki szerintem sokkal jobban lázadozna ez ellen. És akkor, ugye, most ezt a pakkot is figyelembe véve, akkor lehet, hogy ilyenkor elköltöznék. Ebben nem tudom… Viszont hogyha Románia-szinten szűnne meg az egész, nem vagyok benne biztos, hogy kiköltöznék emiatt Magyarországra.* [K: Akkor inkább beletörődne, vagy megpróbálna valamit tenni?] *Hát, én továbbra is beszélnék vele magyarul, aztán ő majd eldönti, mikor nagy lesz, hogy ki akar menni komplett* [= végleg] *magyar tömbbe, vagy nem. És, hogy nem tudom… ez olyan jó kérdés volt.* [Nevet.] *Nem erőst gondolkoztam ezen.*

31. HD118F1, Déva: [K: Jónak vagy hasznosnak tartod-e, ha a romániai magyarok küzdenek azért, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Persze, hogy hasznos. Hasznos azért, mert az jó, hogyha…mondjuk, ezzel, ezzel már az összetartás is, mondjuk, hogy lehet, hogy nőne, és hasznos, mert sokan azért, mert nincsen meg a lehetőségük, hogy magyarul beszéljenek, hogy magyar előadásokra járjanak el, akkor el… elrománosodnak vagy hogy mondjam. S lassanlassan akkor már tagadják is a magyarságukat, mert teljesen…* [K: asszimilálódnak?] *Igen, igen, mert nagy választásuk itt nincsen.* – [**41**] *Hát, nem vennék részt… Mondjuk, hogy nem vennék egy ilyen tüntetésen sem.* [K: Miért, félnél attól, hogy…] *Nem, nem a félelem, de nem, nem vennék részt, nem, nem tudom, hogy…* – [**42**] *Mit*

tennék? Hát, az biztos, hogy felidegeskednék [nevet]. *De…* [K: S azon kívül, hogy felidegeskednél?] *Hát, akkor lehet, hogy szervez… beállnák egy ilyen… jó, beállnák, hogy segítenék, tudom is én, egy… tüntetésbe* [elneveti magát].

32. HD119N2, Déva: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hát, azért, hogy egy… hogy mondjam… saját magam részére, hogy mivel én magyar vagyok, és a leánkának a jövőjéért, hogy mondjam, hogy nyilván, amit ki tudunk harcolni, vagy izé, akkor bár nekik ne legyen gond.* – [**42**] *Jaj, Isten őrizz! Nem tudom. Hát, persze, hogy mondjuk, fellázadnák, vagy valamit, valamit csak tennék. Hát, azt nem lehet, hogy ott már csakugyan… Még hogyha kevesen is, de hát, ezek a kevesen is amennyien vannak itt, egy húsz-huszonheten egy osztályba, azt is úgy akarom, hogy az a gyermek, amelyik úgy akarja, hogy magyarul tanuljon, hát az tanuljon magyarul. Bármit. Ha elhatározza az ember ilyesmire magát. Pedig erősen nagy szégyen… Ott is, ahol két fél van, én nagyon megítélem azokat az embereket, ahol, mondjuk, az apuka román, az anyuka magyar. Ha fordítva volna, mondjuk, nem. De én mindig azt mondtam, az anyanyelvet, anyanyelvet,* [indulatosan:] *csak az anyádé, az édesanyádé, ha te azt nem tanulod meg, akkor mehetsz a nyavalyába belé! Csak olyan ember vagy. Én, énszerintem úgy van. Az anyanyelvedet soha, de soha! Engemet úgy tanítottak. És nem is kellett asszem tanítani, hanem én ezt érzem. Hát, soha nem szabad szégyellni az ilyesmit. Ez van. Magyarok vagyunk, és kész. Kinek mi köze?* [Rövid szünet után:] *Nem tudom* [nevet]. *Én így izélem. Nem tudom, tudja a bánat. Én így erősen magyar érzelmű vagyok, és nem tudom, sok mindent azért… Én így látom. Nem is tudom, nem is merek belégondolni, hogy mondjuk ne legyen magyar oktatás. Nem, nem létezik ilyesmi. Reméljük, hogy nem, nem, nem jutunk mi ilyesmihez. Nagyon reméljük* [nevet].

33. HD123F1, Déva: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Közintézményekben sokkal egyszerűbb lenne akkor a… nem nekem, az öregebbnek, aki nem tud, vagy éppen a fiatalabbnak, aki még nem tud… az állam nyelvét… jobban tudjon kommunikálni.* […]– [**42**] *Kizárt.* [K: Persze hogy kizárt, de így feltételes módban…] *Hát, harcolnék, Tehát harcolnék érte biztos.* [K: És az mit jelent, hogy harcolnál?] *Minden hivatalos intézmény… törvényes kereten belül mindent megtennék azért, hogy ne így legyen.* [K: És nem törvényes keretek…] *De mi csak törvényes keretek között tudunk dolgozni. Törvénytelenül nem lehet.* [K: A törvénytelen dolgot úgy értem, hogy fegyvert ragadni, és…] *Ja, nem! Hazudni, azt igen. Tehát, ha arról lenne szó, hogy… megszüntetik itt nekem az iskolát azért, mert nincsen ötszáz gyermek, akkor nyilván lesz ötszázötven gyermek oda beírva.* [Nevet.] *Fegyvert fogni… nem fognék, mert az nem a mi dolgunk, hogy fegyvert fogjunk.* [K: Mert a kié?] *Hát, az már egy áldatlan állapot lenne, hogyha azért… Én nem szeretném azt, hogy úgy legyen itt nálunk, hogy… mint amilyen volt a szerbeknél a kilencvenes években, hogy… Azért,*

mert a szerbekben nagyon nagy barát volt a szomszéd horvátjával, megitták a sörüket, s másnap lelőtték egymást, az nem… Nem. Mi a törvények keret… szellemében tudunk harcolni, s vannak jó törvényeink. Már most. [Nevet.] *Míg el nem törlik, ugye.* [Nevet.]

MAROS MEGYE

34. MS002F2, Marosszentgyörgy: [**41**] *Nem.* [K: És miért nem?] *Azért, mert egyszerűen nem mennék el. Nm érdekel annyira, és nem is lenne időm. Mert ezt mind munkaidőbe kell intézni, ami lehetetlen.* – [**42**] *Hát, lehet, hogy elindulnék én személy szerint, elindulnék aláírást gyűjteni, mint ahogy mondtam a legelejin,*[14] *hogy nem mentem iskolába azért, mert a szülők összetartottak, és azt mondták, hogy nem, mert a gyermeket magyar iskolába… Lehet. Lehet. Nem tudom. Lehet, hogy én lennék az a kerékmanó, aki* […] *kettő-hárommal megyünk együtt. Nem tudom. Hogy megmaradjon, amennyire meg lehet. Ha még meg lehet tartani.*

35. MS003F1, Marosszentgyörgy: [**41**] *Hát, ahogy elmondtam az előbb is, ahogy volt a Bolyai is, vagy a… olyasmiken akkor igen.* [K: És miért?] *Hát, a jogainkért, persze. Egy ennyi csak nekünk is jár most már, ha, ha, ha többségben is vagyunk, akkor… szerintem felőlük is… ha felőlünk megvan a kétnyelvűség, akkor náluk is meglehetne a kétnyelvűség. Na, csak evvel nem értünk egyet mindig, de ez van.* [Nevet.] – [**42**] *Hát, szerintem közbelépnénk.* [K: Ez mit jelent?] *Hát, úgy, hogy petícióval… normális, hogy meg kell keresni a hivatalos alapját, s akkor…* [Az adatközlőt ekkor elhívták, ezért abbamaradt a beszélgetés.]

36. MS005N1, Marosszentgyörgy: [**41**] *Persze, mindenképpen.* [K: S miért?] *Hát, ha mi nem harcolunk a jogainkért, akkor… akkor nem is várhatjuk el… Semmi, semmi úgy tálcán nem jön, hogy na, itt van, ajándék. Bár úgy lenne, hogy azt mondanák, hogy jogotok van hozzá, és gyakorolhatjátok, de ha nem, akkor harcolunk érte.* – [**42**] *Hát, hogyha még beszüntetése előtt megtudnánk, akkor mindenképpen tennénk érte valamit.* [K: És hogyha, mondjuk, beszüntetik… szeptembertől, és ezt augusztusban mondják meg, akkor…?] *Akkor is azonnal lépnék, azonnal lépni kell.* [K: És ezt hogyan képzeli el ezt a lépést?] *Hát, ilyen ehhez hasonló lépés volt*

[14] Korábban, a szülők tannyelvválasztásának indoklásaként az adatközlő így válaszolt: „Azért, me' meg akarták tartani a magyarságunkat. Annak idején volt vita, hogy ötödik osztályba adjanak románba. Harcoltak ott, hogy volt többek között kilenc magyar gyerek és három román gyerek. És román osztályba akartak adni, és a szülők harcoltak azért, hogy kilenc ne menjen román osztályba háromért, hanem kilenc maradjon meg magyar osztálynak. Akkor úgy maradt magyarnak. [K: És akkor háromnak csináltak egy román osztályt.] Azok maradtak egy évet, és másik évben újrakezdték az ötödiket."

a művészeti líceumba, mikor arról volt szó, hogy olyan szinten akarták csökkenteni az osztályoknak a létszámát, és úgy szabták meg, hogy nem tudom hány gyerek kell ahhoz, hogy magyar osztály működhessen. És azonnal a szülői… izé, szülők összeültek egy gyűlésre, választottak képviselőt, aláírásgyűjtés volt, Tehát ilyen szinten. Nem a magyar nyelv használatáért, hanem az osztálynak az életképességéért volt. Iskolai felügyelőséghez onnan tovább – képviselőket választottunk, akik minket tovább ide – és, és megoldódott pillanatnyilag a helyzet. Feljutott egészen a kormányig a dolog, és hál' Istennek sikerült, hogy, hogy egyelőre marad a dolog, és megértették, a művészeti líceumba nem lehet 28–30-as létszámú osztály, hanem kevesebb létszámmal is működni kell az osztálynak. Tehát ez megoldódott, van rá élő példa. Az utcára is kivonultunk, úgyhogy… De, de volt eredménye, volt hatása. És szerintem, igen, ilyen szinten kell. Ha iskoláról van szó, akkor azonnal mozgósítani kell a… azoknak a gyermekeknek a szüleit, akik akár itt az iskolába… Vagy ha nincsenek itt iskolába, bármikor lehet az unokám, lehet a dédunokám, úgyhogy mindenkit, aki magyar anyanyelvű mozgósítani kell. Tehát kell egy fej, aki [nevet] *szervezi* [?] *ezeket a dolgokat, de nem szabad hagyjuk. Hát, azért vagyunk annyian, hogy észrevegyenek minket.*

37. MS006N2, Marosszentgyörgy: [**41**] *Nem.* [K: És miért nem?] *Mmm. Ebből a szempontból félénk vagyok. Hogy utána támadások érnek.* [K: Értem. Tehát úgy gondolja, hogy ott a helyszínen vagy utólag?] *Utólag, utólag.* – [**42**] *A községemért kiállnék. A községemért kiállnék. Kiállnék.* [K: És azt gondolja, hogy akkor lenne egy tüntetés, és…] *Itt, itt Szentgyörgyön igen. Igen. Igen. Ez a miénk. Ez a miénk. Nekem itt van gyermekkorom, fiatalságom, középkorom, s gondolom, ha az Isten éltet, az öregségem is. És ezért, ezért kiállnék.*

38. MS007N2, Marosszentgyörgy: [**41**] *Igen.* [K: És miért igen?] *A magyarságért, a magyarok mellé kell állni. Össze kell tartani.* – [**42**] *Az elég baj.* [K: S tenne-e valamit?] *Akkor össze kell itt álljon a magyarság. Össze kell tartsanak.* [K: S ön mit tenne például? Ilyen helyzetben mit tudna elképzelni?] *Hát, például, amikor az én gyermekem ment iskolába, akkor három magyar osztály volt. Nyolcvankilencbe született a fiam, és a tanító néni, tanító bácsi… akkor is így összeálltunk, mert nem akartuk azt a tanító bácsit. Mert egy kicsit ivott, s akkor az egész szülő leült, s írtunk a tanügyhöz ilyen papírt, s beadtuk, s mondtuk, hogy nem akarjuk azt a tanító bácsit. Szerintem mindenhol így van. Valahol feljelentjük, s biztos, hogy van mindenre megoldás.*

39. MS008N2, Marosszentgyörgy: [**41**] *Igen, mindenképp.* [K: És miért?] *Hát, hogy ha már vagyunk, akkor legyen az embernek magyar… joga is. Mert hát, úgy, úgy vannak, nem igaz, hogy nincsenek, de hát, valahova rá van kötelezve, hogy románul. Úgyhogy…* – [**42**] *Juj, hát… Akkor csak menne az ember tüntetni. Vagy valami. Szerintem ilyet csak nem…* [K: És megpróbálná ön megszervezni, vagy csak csatlakozna?] *Én csatlakoznék* [nevet], *merthogy én nem… nem… na.*

40. MS009F2, Marosszentgyörgy: [**41**] *Részt vennék.* [K: És miért?] *Hát, több joguk legyen a magyaroknak, mert volna még… több szabadság, ilyesmi. A jogokat adják meg. Ne töröljék el.* – [**42**] *Hát, mit tudnék én tenni? Semmit. Mert a szülőktől számít. Attól függ, hogy hány gyerek van itten. Hány magyar, s hány román. Itt már arra megy, hogyha megszűnik a magyar, vagy izé… Például, ha magyar nem volna, csak tíz gyerek, akkor már meg kéne szűnjön. akkor már csak románul. Itt már gyerek után megyen. Hány, mennyi a gyerek. Azután lehet itten.* [K: S ha, mondjuk, lenne gyermek? Ha betiltják?] *Hát, akkor már… minden megyen, magyar s…* [K: De ha annak ellenére megszüntetik a magyar nyelvű oktatást?] *Há', nem tudják aztat. Azt nem tudják megcsinálni egyelőre még.* [K: És ha mégis megtennék?] *Egy-nyolcig nem. Vagy tízig. Azon felül, az egyetemet igen, de addig nem. Nem engednék a szülők meg, azt nem tudják. Még az egyetemet azt meg tudják, mert aztat mind kérik, de aztat nem, nem biztos, hogy aprobálják* [= jóváhagyják], *de az iskolákat, azt nem tudják.*

41. MS010N1, Marosszentgyörgy: [**41**] *Szerintem igen. Igen.* [K: És miért?] *Miért? Hát, ez, mint a tömeges tüntetéseknek, hogy… nagyobb tömeg, nagyobb hatás, de hogy… Ennyit én is áldozhatok azért, hogy… hogy így a továbbiakban jó legyen. Mert nekem tényleg jó volt, hogy magyarul tanulhattam, hogy talán hosszú távon lesz-e hátrányom belőle, azt nem tudhatom, de úgy még eddig nem tapasztaltam. Másrészt pedig, hogy… Igen, pont a következő generációnak is, hogy ha már így ebben gondolkodunk, biztosítsuk meg azt a lehetőséget… Vagy biztosítsuk azt a lehetőséget, hogy ők is tanuljanak magyarul, vagy hogy… Meg az, hogy, hogy hivatalos ügyeket intézni vagy törvényszéken megszólalni… Hát, most elképzeltem, hogy én valahogy törvényszéki körökbe kerülnék, és én románul kéne beszéljek… Az, az, az elég nehezen menne. És pont, ahogy mondtam, hogy ugyanazt a komolyságot, főleg ezekbe a megyékbe, ahol ilyen sok a magyar, ott igenis fel kéne fogni azt, hogy tényleg vagyunk, számítunk, és akkor, hogy úgy is kezeljenek bennünket.* – [**42**] *Jujuj. Hogy mit tennék, az a kérdés?* [K: Igen. Valamit tennél?] *Hát igen, mindenképpen az ilyen alapvető dolgok: tüntetések, aláírásgyűjtések… tehát valamilyen felső fórumokig hat. Tehát kezdenénk lentről, vagy kezdeném lentről, és hogyha… s akkor egész föl lehet menni gyakorlatilag. De mindenképpen te… azért nem lehet karba tett kézzel, hátra dőlve nézni ilyen, ilyen jelenségeket. Ezért is szeretem, ha valaki kezdeményez, mert az bátor, tehát valamit azért csak… van valami célja. Én nem vagyok olyan nagyon kezdeményező, de úgy szeretek a dolgok mellé állni, és úgy kitartok. És azért tényleg, azt nem… persze nem szeretném, hát, ezt nyilván, de tényleg tennék is érte. Most, hogy milyen településen fogok én élni, mikor esetleg házasságot kötök, vagy ilyesmi… De ettől függetlenül azért fontos ez a dolog.*

42. MS016F1, Mezőbánd: [**41**] *Kilencvenben minden tüntetésen ott voltam. Az első öt évben.* [K: És most? Most részt venne-e ilyen tüntetésen?] *Nincs időm nekem*

tüntetni. – [**42**] *Az RMDSZ-re bízom. Azért szavazok, hogy csináljanak valamit, nem? Egyedül úgyse fogok kiállni a… se közösségért, senkiért.*

43. MS017N1, Mezőbánd: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hát, azért, mert magyar vagyok, és azért eléggé el vannak nyomva Romániába a magyarok, én úgy gondolom, meg tapasztalatból is mondhatom, úgyhogy… én kiállnék a magyarságom mellett.* – [**42**] *Hjuj. Hát, amíg van gyerek, addig nem szüntethetik meg.* [Nevet.] *Gondolom. Amíg a szülők magyar nyelvű iskolába, óvodába akarják adni a gyerekeket. De biztos, hogy fel lennék lázadva. S* [nevet] *akár ilyen esetben is egy tüntetésen részt vennék.*

44. MS020N1, Mezőbánd: [**41**] *Hát, részt vennék.* [K: És miért?] *Hát, hogy legyen a magyarságnak is pont olyan egyen… egyenrangú joga, mint a romániaia… románoknak. Mert hát a magyarok is pont olyanok, mint a románok. Vagyis minden embernek meg kell legyen a joga.* – [**42**] *Hát, akkor bevinném a gyereket Vásárhelyre magyar iskolába, vagy ott kezdené. Meg… megpróbálnánk nem engedni.* [K: És az hogy képzelhető el?] *Hát…* [megköszörüli a torkát] *valamit biztos tennénk ellene. Nem hagynánk abba. Annyiba. Úgyhogy. Sztrájkolnának biztos érte, hogy legyen, folytatódjon tovább a magyar iskola, nem hagynák annyiba a többiek. Hát, többen vagyunk azért. Biztos mindenki azt akarná, hogy a gyermeke magyarul tanuljon. Bár az első éveket. Ha nem is… ha nincs tovább, öttől felfele, mondjuk, osztály. De bár az egy-négyet. Azért itt járja a szülőfalujába. S magyarul.*

45. MS021N2, Mezőbánd: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hát, hogyha nem megyünk, nem érünk el semmit, nem?* – [**42**] *Hát, sóhajtoznám. Az azt jelenti, hogy nincs magyar gyerek. Szerintem csak így következhetne be. Nem?* [K: És hogyha nem megszűnik, hanem beszüntetik? Tehát azt mondják, hogy kész, szeptembertől nincs?] *Nem indul? Akár van magyar gyerek, akár…* [K: Igen.] *Hát, szülők mellett tüntetnénk biztos.*

46. MS022N2, Mezőbánd: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hát, a jogainkért. Emberjogi dolog. Mindenkinek megvan a szabad… az anyanyelv szabad használati jogához.* – [**42**] *Tüntetnék!* [Nevet.] *Kiállnék az utcára, tüntetnék, és beperelném őket.* [Nevet.]

47. MS025N2, Mezőbánd: [**41**] *Persze. Voltam is olyan gyertyás felvonuláson. És részt is vennék.* [K: És miért?] *Hát, ami a jogunk, azt, azt… se többet, se kevesebbet, azt megadják. Az legyen megadva.* – [**42**] *Jaj, Hát, tiltakoznék. Valahol tiltakoznék.* [K: És…?] [Hangosan, szinte kiabálva:] *Gyújtanék, vannak nekem ilyen nagy gyertyáim, ilyen nagy, másfél méteres, hozok is egy nagy másfél méterest mindjárt ki, és meggyújtanám ott valahol. A főtéren, az iskola előtt. Másképp nem tudnék tiltakozni. Vagy éhségsztrájkot. Egyéb hatalmam nincs. De tiltakoznék. S még tiltakoznék egy református óvodáért és iskoláért. Azt oda be kell írni, és be kell mondani. Hogy azt, azt!*

48. MS027F2, Mezőbánd: [**41**] *Törvényes tüntetésen igen.* [K: És miért venne részt?] *Azért, hogy kifejezzük az óhajunkat.* – [**42**] *Hogy mit tennék? Részt vennék egy ilyen tüntetésen, ami biztos nem maradna el. Vagy… aláírásgyűjtés-szervezés, aláírnám, ha valakik jönnének, és tiltakoznának ez ellen. Hát, én is aláírnám, hogy én is tiltakozom. Egy ilyen lépés ellen.* [Hangsúlyosan:] *Törvényes eszközökkel. Tehát a törvény adta lehetőségek igénybe vételével.* [K: Értem. És hogyha mondjuk egy olyan törvényt hoznának be, ami arról szólna, hogy nem szabad többet magyarul tanítani? Akkor mit tenne?] *Hát, ezek a tüntetések meg… igénybe vétele mellett, az ezeken való részvétel mellett, hát… Én úgy gondolnám, hogy a parlamentereink, a választottjaink képesek volnának a nemzetközi fórumokhoz vinni az ügyeit. Európai Unió, Európai Bizottság, Európa Parlament, Strasbourg, ENSZ, Egyesült Nemzetek Szervezete… Azért európai biztonsági… hogy is nevezik ezt a kartát, ezt az egy intézményt… Van ez az európai biztonsági intézmény, hirtelen nem jut eszembe a pontos megnevezése. Igen. Hát, a parlamentereink, a választottjaink… és azokat biztatnánk, és követelnénk tőlük, hogy vigyék ezekhez a nemzetközi fórumokhoz az ügyet. És ottan, és ott panaszolják el, mer' azé' választottuk őket. Azért mentünk el szavazni, hogy ők menjenek oda, mert mi nem mehetünk egyenként mind a másfél millió magyar oda. Ugye? Na, és, és ottan panaszolják el a dolgot.*

49. MS029F2, Mezőbánd: [**41**] *Részt vettem, és még részt veszek, ha kell.* [K: És miért?] *Hát, azért, hogy tudjak én is ugyanúgy beszélni, ugyanott. Tehát, ha a jogaink meg vannak adva, már úgy beszélve, idézőjelbe, hogy meg vannak adva, akkor mért ne lehessen alkalmazni, hogyha a törvények megvannak? Tehát csak az, annyi az egész, itt, itt, itt nagyon sokan tiszta rosszaságból azt mondják, hogy hát mért legyen meg, mért. Mert én azt hiszem, hogy a törvény azt, azt is befogadja, ott, ahol húsz százalék számarány van, vagy mit tudom én, több magyar. Vagy ahol van nyolcvan százaléka magyar, hogy ember, mért nem lehet leírni egy kérvényt magyarul, leadni? Nem hiszem, hogy ne lenne, írná a törvény, vagy… Én nem olvastam, őszintén, de én csak… így gondolkozok én.* – [**42**] *Hát, akkor nem tudom. Azt mondanám a fiúknak – ők már végeznek – de azt mondanám, hogy akkor inkább, akkor inkább álljanak át cigánynak* [nevet]. *Hát… Igen, mert cigány iskola van. Egy évbe ősszel például megindul egy magyar–román vegyes, és három, négy, volt olyan év, hogy öt vagy hat osztály indult cigány. Első osztály. Hát, akkor már édes mindegy. Vagy vegye magát, s menjen Amerikába.* [Háttérből a felesége: *Tudom én, mit mondanál. Azt mondanád, fiam, nincs egyéb választás, beiratkozol román iskolába.*] *Nem. Én azt mondanám, hogy akkor vegye magát, s menjen a világnak a másik felibe. Ne is halljon semmiről.*

50. MS030F2, Mezőbánd: [**41**] *Részt.* [K: És miért?] *Hát, azért, mert az, hogy a mi… ugye, mindig csak szűkítik a mi nyelvterületünket, amúgy azzal a mi moz-*

gásterületünket is, s persze, hogy az ember ezért küzd, és kell küzdjön. Úgy, ahogy volt Vásárhelyen a könyves tüntetés az anyanyelvünkért. És most az orvosiért. Hogyha azt mondják, hogy menjünk ki a MOGYE-ért, hogy ugye, magyar nyelvű legyen, persze, kimennénk. S ki is fogunk ha Isten éltet. Ha szükség lesz rá. – [**42**] *Tiltakoznák.* [K: És az mit jelent?] *Hát, a legelső, hogy utcára mennénk. És aláírás, és, és mindenhova, fórumokhoz fordulni meg ilyenekhez, amit csak el tudok képzelni.* [K: És vállalná a szervező szerepet?] *Persze, hogy vállalnám. Hát, miért ne? Hát, az a mi jogunk.*

51. MS101F1, Marosvásárhely: [**41**] *Részt.* [K: És miért vennél részt?] *Azért, mert csak akkor van eredménye, hogyha látják, hogy mögötte van tömegtámogatottság.* – [**42**] *Belendülnék.* [K: És az mit jelent?] *Hát, neki… Hát, mit tudom én, részt vennék, ha más kezdeményezi a szervezést, vagy ha nem, senki nem kezdeményezne, nekifognák kezdeményezésnek.* [K: A tüntetés kezdeményezésének?] *Bármilyen, beadvány, amit lehet.* [K: Tehát mindenképpen békés úton szeretnéd…] *Békés úton, persze. A másik nem vezet eredményre.*

52. MS102F2, Marosvásárhely: [**41**] *Igen, részt is vettünk már* [nevet]. [K: Igen?] *Ez még kilencvenben volt, amikor volt az a könyves-gyertyás tüntetés az iskolákért.* [K: És miért vett ezen részt? Vagy miért venne még részt ezeken?] *Mert… egész egyszerűen a megmaradás a nyelv révén valósul meg. Tehát nyelven kívül nincs megmaradás. Nyelven kívül magyarnak lenni, az valamilyen exotikum. Vagy mit tudom én. Ha valaki nem tud magyarul, de magyar, akkor legfennebb arról lehet megismerni, hogy szereti a pikáns ételeket* [nevet]. *Egyszerűen nyelven kívül nincs, nincs magyarság. És hát, sajnos, az történik, hogy akik hadilábon állnak a románnal, előbb-utóbb átkerülnek Magyarországra. És mondjuk, feladják a magyarság erdélyi létét. Tehát magukat átmentik, de… de Erdélynek a magyar jellegét tovább gyengítik.* – [**42**] *Hát, akkor mik a lehetőségek? Más városba költözni, vagy Magyarországra menni, vagy…?* [K: Hát, mit tud elképzelni, mit tenne ebben az esetben? Vagy egyszerűen az történne, hogy leszedik a magyar nyelvű feliratokat mindenhonnan.] *Na, most a feliratok és az oktatás között azért nagyon, de lényeges a különbség, mert a feliratoknak, mondom, inkább ilyen szimbolikus jellegük van. Tehát a lehető legkevésbé románul tudó ember is tudja már, hogy a „farmacia" az a gyógyszertár. Tehát a kétnyelvű feliratoknak nem kommunikációs funkciójuk van, hanem jelképes. Tehát az otthonosságot szolgálják. Ilyen értelembe, mondjuk, a feliratoknak relatív jelentőségük van. Viszont az oktatás az tényleg a magyar azonosságnak a feltétele.* [K: És mit tenne, ha ez megszűnne?] *Hát, valószínű, hogy lakhelyet változtatnék. De valószínű, hogy Erdélyen belül. Tehát akkor valószínű, hogy székelyebb vidékre húzódnék.* [K: És tiltakozni nem próbálna.] *Jaj, dehogynem. Hogyha vannak tiltakozási formák, akkor igen.* [K: És most picit visszatérek a feliratokra. Ha azok eltűnnének, akkor tiltakozna-e, vagy megpróbálna…?] *Nyilván, azokért is harcol*

az ember, csak sajnos nálunk, ez… Nem tudom, valószínű, hogy nem tartozik bele a dolgozat lényegébe, de itt nálunk nagyon sokan eltévesztik a fontossági sorrendet. Tehát kiélezik a kapcsolatokat ilyen feliratos ügyek miatt, meg iskolák elnevezése miatt meg egyebek, tehát… vérre menően képesek harcba szállni ilyen, ilyen dolgokért, és nem veszik észre, hogy, hogy a lényeg, az oktatás továbbéltetése lenne a szórványvidéken. Mert a szórványvidéken olvadnak szét a magyar közösségek. Ahogy most a hó kinn. Tehát Nagybányán kilencvenben, nem tudom, az ottani líceumban még volt vagy húsz magyar osztály. Mostanra maradt kettő. Tehát egy tizede. Ezekre kellene figyelni, s nem a feliratokra, és hogy melyik iskolát hívják Bernádynak, s melyiket nem. Megtartani, mondjuk, a magyar közösségbe azt a biztonságtudatot, hogy ők továbbra is vállalhatják a magyar iskoláztatást, és a magyar identitást továbbra is vállalhatják, mert egy, egy életképes, és, hogy mondjam, Romániába fontosnak tartott közösségnek a részei. Mert nagyon sok szülő a gyerek érvényesülése miatt meg az iskoláztatás leegyszerűsítése miatt adja román tagozatra a gyerekét. És a román tagozaton való tanulás már az önfeladásnak az esete. Tehát itt tulajdonképpen az oktatáson volna a lényeg. És azt hiszem, hogy tulajdonképpen ez a vízválasztója az RMDSZ és a polgári oldal közötti iskolapolitikának, hogy az RMDSZ az egyéni jogokra koncentrál, és arra, hogy Lupényban is lehessen magyarul tanulni, és Aradon is, és sajnos most már Arad szórványnak számít. Tehát a széleken tartani a frontot, és megtartani a magyar azonosságot, és a polgári oldal pedig szimbólumokra és frázisokra és ilyen hangzatos, nagy bombasztikus gesztusokra koncentrál. Úgyhogy én, én tulajdonképpen azért vagyok az RMDSZ pártján, mert ők, ők látják, hogy mi a lényeg. Mert végül is itt minden az iskolán múlik. Nem tudom, hol olvastam egy ilyen aforizmát, hogy a leginkább hordozható haza az anyanyelv. És ez valóban így van. Nem tudom, hogyha ez fontos lehet, vagy lehet akár egy mottó is, akkor megkeresem, mert a tegnap a száz… Nem, a hetvenhármas teremben láttam egy ilyen európai uniós plakátot, és itt láttam ezt az aforizmát. Nem tudom, kitől származik. És ezen az európai uniós plakáton éppen egy… Romániát egy Cioran-idézet képviselte, ami úgy szólt, hogy nem egy országban lakunk, hanem egy nyelvben. Viszont a nyelven ilyen konyhaszinten továbbéltetni, mint az indiánok, s közben románul tanulni, ez… ez egy-két nemzedékig még megy, de utána kivész. [K: Igen, igen.] *Tehát, aki nem tudja az absztrakt szókincset és a tudományok szókincsét anyanyelven, az előbb-utóbb elkezd nagyon primitíven beszélni, és, és aztán keveri a nyelveket, és végül lemond az anyanyelvéről.*

53. MS103N2, Marosvásárhely: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Ezt nem tudom megmagyarázni. Hogyha… Attól függ, milyen tüntetés lenne. Ha ilyen túl agresszív tüntetés, akkor nem. De ha egy ilyen finomabb fellépés, igen.* – [**42**] *Hát, nagyon szomorú lennék.* [K: És próbálnál-e tiltakozni?] *Próbálnák, az biztos. Mivel én magyar nyelven tanítok. Szerintem akkor mindenki próbálna tiltakozni, nem én lennék az egyedüli.*

54. MS104N1, Marosvásárhely: [**41**] *Nem tudom.* [K: És miért nem tudod?] *Ö… nem tudom, hogy milyen következményekkel járna ennek a bizonyos ottlétnek a ténye. Tehát, hogy most… Gondolva arra, hogy, hogy ugye nyolcvankilencbe mindenki, aki ott volt, valamilyen következménye volt annak, ha nem egyéb, börtönbe zárták csak azért, mert ott volt, s az, aki tényleg csinált valamit, az köszöni, jól van meg ilyenek, tehát hogy ilyen szempontból egy kicsit félelmetes ez a dolog, hogy… hogy olyan helyen légy ott, ami… ami az államhatalmon lévőket sérti. Tehát a következményeitől való félelem miatt nem tudom.* – [**42**] *Hát, először is aláírnám azt a papírt, amit az ellen indítványoznak. A másik meg az, hogy valószínű a gyermekemet akkor nem Vásárhelyen adnám iskolába, hanem a legközelebbi olyan helyen, ahol magyarul is tanulhatnak…* [K: Ez akár az országhatáron túl is?] *Na, igen, ez kérdéses. Ez, ez… megvitatandó dolog a házastárssal. Tehát ez nem, nem egyedül való döntés. Szívem szerint igen. De hogy nem, nem egyedül az én döntésem, és akkor nem tudom ezt. Viszont ha olyan helyzetbe kerülnék, hogy például, ugye, el kell hagynom az országot, mert ugye, nincs megélhetési lehetőség, és akkor kiköltözöm egy másik nyelvterületre, más, mint magyar, akkor valószínű, hogy nem küldeném át a gyereket két országgal odébb iskolába.* [K: És lenne-e különbség abban, amit tennél, ha megszűnne a magyar oktatás, és aközött, hogy mondjuk, megtiltanák, hogy magyarul beszélj nyilvános helyen?] *Nem tudom, hogy mit… Nem tudom. Tehát számomra, mint felnőtt és még gyermek nélküli, fontosabb az, egoistaként is, hogy beszélhessek szabadon az utcán olyan nyelven, amilyenen akarok.* [K: És akkor akár el is hagynád az országot emiatt, vagy inkább fellázadnál valamilyen szinten?] *Hát, valószínű, hogy fellázadnék valamennyire, de nem tudom. Ha ez ilyen sok, sok pénzbírság… sok pénzbe kerül, mint amilyen a szlovákiaiaknak, akkor… nem tudom, hogy mit választanék. Tehát le nem tudnám tagadni azt, hogy… Lehet, hogy óvatosabban beszélnék, például az utcán. De ez annyira automatikusan jön, hogy a barátokkal meg mindenki mással, úgy közeliekkel főleg, magyarul beszéljek, hogy valószínű, hogy több büntetés után sem tudnék leszokni róla vagy ilyenek. Nem tudom, hogy emiatt elhagynám-e az országot. Ez… Mivelhogy nem voltam ilyen helyzetbe, nem tudom. De megfontolandó.*

55. MS105F1, Marosvásárhely: [**41**] [Hosszas gondolkodás után:] *Hát, a mozgalom az a… abban inkább ott vagyok, hogyha az ésszerűen van megtervezve, vagy valami, tehát…* [K: Akkor mozgalomban részt vennél.] *Igen, ha ésszerűen van megszervezve valami.* [K: És miért?] *A többnyelvűség biztosításáért.* – [**42**] *Írnák levelet a hágai nem tudom micsodának. Hát, valószínű, hogy valamilyen mozgalomhoz csatlakoznék. A jogok biztosításáért. Mert az azért alapszintű. Tehát hogy most van valahol valamilyen formanyomtatvány, az egy dolog, de hogy anyanyelvű oktatás létezik, vagy nem létezik, az egy teljesen másik kérdés szerintem.* [K: Mondjuk, azt el bírnád viselni, hogy ha nincsenek kiírva…] *Hát, formanyomtatványok nélkül*

szerintem működik, működőképes a dolog, mert úgy eleve így szoktunk már hozzá. De hát a nyelvi jogoknak egy sokkal alapvetőbb szintje az, hogy oktatás létezik vagy nem létezik. [K: És ha, mondjuk, leszerelnék a Vásárhely-táblákat, a kétnyelvű feliratokat is hirtelen, és megint minden csak románul lenne? Ez mennyire lenne elviselhető? Vagy mit tennél, ha ez megtörténne?] *Hát, nem tudom. Itt az a helyzet, hogy ez nyilván politikai döntésből születne, amiben megvolnának az érdekek, és megvolnának az összeugrasztó motívumok. Hát, annyiban, amennyiben létezik egy törvény, bizonyos százalék felett ki kell tenni, annyiban nem tehetik meg. Amennyiben mégis megteszik, annyiban pedig kérdésessé válik az államnak az átalakulása. Most erre mit tegyen az ember? Településjön ki? Nem tudom. Nem, erre ez a válasz inkább, hogy nem tudom. Tehát ez így helyzete válogatja. Elképzelhető egyébként.* [K: S az mennyire elképzelhető számodra, hogy egyszer csak fegyvert ragadsz?] [Megbotránkozva:] *A tábláért?* [K: Hát, vagy az oktatásért, vagy akár azért, mert megtiltják, hogy magyarul beszélj…] *Hát, fegyvert azért nem. Fegyvert nem. Szerintem vannak azelőtt még… még elég sok eszköz van, ami használható.*

56. MS106N1, Marosvásárhely: [**41**] *Öm… hát, gyakorlatiasan… Tehát, ha elméletbe közelítjük meg, akkor valószínűleg igen, ha csak így ennyit tudok róla, amennyit most elmondtál. Ha még azt is nézzük, hogy hol van, mikor van, satöbbi, akkor már na. Az ilyen dolgokat… De ha úgy érezném, hogy igaz, tehát hogy amit felvetnek, az tényleg jó, jogosan mennek tüntetni az emberek, akkor, akkor, gondolom, csatlakoznék én is. És lenne alkalmam, persze.* – [**42**] *Hát… nagyon fel lennék háborodva, valószínű, és keresném az alkalmat, hogy ezt ki is fejezzem. Tehát ezt ne úgy értsd, hogy vennék egy kalasnyikovot, és… Megkérdezném azokat, akik most ott vannak a diákszövetségbe, hogy miért nem csinálnak valamit, vagy… hát, ilyen dolgokat csinálnék. Vagy ismerőseimet, hogy mit tudnak erről, vagy… ilyesmit.* [K: Értem. Próbálnál szervezkedni, vagy inkább csatlakoznál valamihez?] *Hát, én inkább csatlakoznék, tehát nem vagyok a harci típus. De ha nem csinál senki semmit, akkor… Na, még lehet, hogy írnék, indítanék egy petíciót vagy valami ilyesmit. Ha ez lenne, hogy megszűnne az orvosi… magyar orvosi oktatás, akkor az nagyon dühítene. Az személyesen érintene. Vagy hogyha a színi oktatás itt szűnne meg Vásárhelyen, vagy a kolozsvári Bolyai…* […] *Tehát az a baj, hogy nagyon sok lehetőséget nem látok, tehát… ilyen online petíció… Tehát petícióbenyújtást látok, ami általában parttalan, vagy tüntetést lehet szervezni, vagy lehet csatlakozni. Ezeket látom csak. Tehát itt politikai szervezeteken keresztül nem nagyon látom az értelmét, hogy valamit is indítson az ember, meg na… nem én kell indítsam ezt, hanem ezt ők, szóval… na mindegy. Tehát az a baj, hogy én olyan gyengének érzem magam ilyen szempontból. Hogyha tényleg betiltanák holnap az orvosi képzést vagy a színit vagy akármelyik, amelyik nagyon-nagyon szúrná a begyemet, akkor, akkor nagyon rossz lenne, mert nem lenne nagyon, amit csináljak. Tehát csak így fortyognék magamba, ilyesmi.* [K:

És tehetetlennek éreznéd magad.] *Igen, teljesen, és dühösnek, és na, nem lenne jó. Így se jó, most se, ez a mostani helyzet, ez se jó.*

57. MS108N1, Marosvásárhely: [**41**] *Őszintén? Nem.* [K: És miért nem?] *Nem szeretek ilyen helyen részt venni. Mert én… megvan a véleményem, hogy igenis helyes, de nem szeretek részt venni.* [K: Fél valamitől? Amiatt?] *Hát, nem azért, nem azért, hogy… ha félnék is, nem azért félnék, hogy harcolni kell a magyarságért, hanem nem szeretek a törvénnyel ütközni.* [K: Értem. És ezt törvénybe ütközőnek gondolja.] *Én igen. Mert sajnos olyan országban élünk, ahol… minden lehetséges. Bármennyire is megengedélyezné, mondjuk, a nem tudom én ki, a magyar párt, valamelyik magyar… jelen esetben az RMDSZ, lehet, hogy engedélyezné, hogy igenis magyarok vagytok, s harcoljatok a magyarságért, mert többsége román, nem… Egyszerűen nem vennék részt.* – [**42**] *Felháborodnék.* [K: S azonkívül?] *Hát, utánajárnék, hogy miért. Mi az oka. Hát, aztán, elvégre egy multi… nemzetek… tehát több nemzetiségű város Vásárhely, ugyanúgy, ahogy az ország is, Tehát ezt nem tehetik meg, nem tehetik meg.* [K: Utánajárna, és…?] *Utánajárnék egyszerűen, hogy mi az oka. Biztos, hogy nemcsak én, mindenki fel lenne lázadva, szerintem. Valamilyen úton-módon… Aztán, hogy mit tennék, nem tudom, de hogy nem hagynám abba olyan könnyen, szerintem, azért biztos. Ilyen esetben nincs kizárva, hogy nem mennék tüntetni.* [Nevet.] *Tehát ebbe az esetbe nincs kizárva.*

58. MS109N1, Marosvásárhely: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Mert szeretném, ha nem… gyűjtsem össze a gondolataimat… Elmondod, légy szíves, még egyszer a kérdést?* [K: Tehát: miért vennél részt egy olyan tüntetésen vagy mozgalomban, amelyet a romániai magyarság nyelvi jogainak szélesebb körű biztosításáért szerveznek?] *Mert nem szeretném, hogy azt érezzük, hogy el vagyunk nyomva. Végül is itt élünk, és nem kis százalékban, tehát… több jogunk… Mert szerintem inkább az a gond, hogy nem kérünk eleget. Hogy… lehet, hogy vannak azok a nyomtatványok, csak mi nem kérjük, merthogy, hogy… mi ezt elfogadtuk, hogy ezek román nyelven vannak. De lehet, hogy van olyan, olyan törvény, ami ezt… tehát ami minket védene, s mi mégsem használjuk ki ezeket. Ez végül is, azt hiszem, a mi hibánk. Hogy nem kérjük eléggé, hogy, hogy… Bemész a polgármesteri hivatalhoz, s tudod, hogy ott mindenki román, tehát neked, neked muszáj románul beszélni, szerintem ez nem egy kritérium. Meg a cégek is azért alkalmaznak magyar… magyar… tehát olyan személyeket, akik beszélnek magyarul, mert ez inkább nekik üzleti szempontból éri meg. Tehát neki, neki jobban megéri, hogy bemegy egy magyar, és azzal is el tud beszélgetni az alkalmazott, vagy bemegy egy román, és azzal is. Nem azért, mert annyira védi a magyarokat, vagy mert nekik hasznos, hanem inkább ilyen okokból. Tehát igen, részt vennék, mert szeretném, ha… Nem tudom, ha utcanevek, nagyon kevés… Most volt az, hogy kifüggesztettek egy magyar utcanevet, és másnapra vagy talán két órával később már le volt véve. Nem,*

nem… már a románok sem tűrik el, ha mi… ha mi harcolunk a jogainkért, vagy… – [**42**] *Hát, valószínűleg nem én lennék az egyetlen, akit ez felháborítana. És nem tudom, hogyha tüntetéssel valamit el is érnénk. De biztos, hogy nem, nemcsak én, hanem a magyar lakosok nem hagynák úgy szó nélkül. Végül is ez* [hangsúlyosan:] *kijár nekünk, hogy magyarul tanuljunk.* [K: És, hogyha mondjuk – visszalapozok – például, hogyha… azt mondanák, hogy nem beszélhetsz munkahelyen valakivel magyarul?] *Nem tudom, ez nem… Végül is nem ehhez szoktunk hozzá, hogy… Szabadon beszélhetsz bármilyen nyelven. Úgyhogy… nem hinném, hogy valaki meg tudná most nekem szabni, hogy románul beszéljek itthon. Most már nem, nem azokat az időket éljük, hogy poloska van a televízióban vagy hasonló.* [Nevet.] *Hát, ezt nem, nem hiszem, hogy tolerálnám. Vagy… mit tudom én, nem is gondolkodtam ilyenen, merthogy természetes, hogy ha magyarul akarok beszélni, akkor magyarul beszélek.*

59. MS110N2, Marosvásárhely: [**41**] *Persze.* [K: És miért venne részt?] *Hát, most mit tudom én aztat… Hát, nem kell összetartani nekünk? Hogyha mit tudom én… pláne, hogyha, ha a jogainkért, nem? Akkor most én is odaállok a többi mellett, meg kitartok a magyar nyelvem mellett, most… Ami nekünk kijár, mert többet nem, de ami nekünk kijár akkor az… Én is elmennék! Nem voltam, de ha, ha muszáj lenne, akkor elmennék, elmennék, persze.* [K: És mi az a muszáj? Tehát mikor érezné úgy, hogy muszáj?] *Hogy mikor érezném azt, hogy muszáj? Hát, most… hát, ha, ha a jogainkat nem adják meg, ami nekünk kijár, akkor, akkor én ezt úgy gondolom, hogy… akkor elindulok én is.* – [**42**] *Hát, nagyon szomorú lennék, de mivel nem tudom, hogy mit tehetnék, mert most na, hát… hogy ne legyen. Hallottam az orvosi egyetemen is például. Igen. Hát, ez nagyon szomorú. Nagyon szomorú, hogyha eltörlik. Hát, most, ha, ha nekünk is meglehetnek a jogaink, mert azt mondták, hogy most megkaptuk a jogainkat, nem? Hát, akkor mért ne? Az a magyar gyerek mért ne tanulhatna magyarul, nem? Az anyanyelvén. Hát, nagyon szomorú lennék, de, de sajnos én nem tudom, hogy ebbe mit tehetünk. Mert nem sokat.*

60. MS112F1, Marosvásárhely: [K: Jónak vagy hasznosnak tartod-e, ha a romániai magyarok küzdenek azért, hogy Romániában a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Fölösleges.* [K: És miért fölösleges? Nem hoz pozitív változást…?] *Nem, ugyanúgy fog maradni. Kisebbségben vannak a magyarok, kevesebb magyar van, mint román. Nem.* [K: Nem? És azért nem, mert fölöslegesek tartod, hogy ilyen…?] *Igen.* – [**42** Vagy leszednék a magyar nyelvű táblákat?] *Hát, azért lenne egy pár mondanivaló meg egy pár kérvénynyújtás, de annak se lenne esélye.* [K: És a mondanivalót az hogyan képzeled el?] *A magyarságot nem kéne elfelejteni, mert még azért elég nagy a magyarság. Vásárhelyen. Erdély környékén.* [K: És ezt hogy próbálnád kommunikálni a többség felé?] *Hát, tüntetnénk egyet, hogy azért álljatok meg. De… tudjuk, hogy fölösleges lesz, de hát… na.*

61. MS113F2, Marosvásárhely: [**41**] *Igen.* [K: És miért venne részt?] *Hát, hogy én is legyek ott.* – [**42** Vagy leszednék a magyar nyelvű táblákat?] *Hát, nem lennék… nem egyeznék bele.* [K: Megpróbálna valamit tenni, hogy ez ne történjen meg?] *Igen, persze. Hát, kimennénk egyet verekedni, vagy valami ilyesmi. Elmennék tüntetni, vagy aláírnék valamit.*

62. MS114F2, Marosvásárhely: [K: Jónak vagy hasznosnak tartod-e, ha a romániai magyarok küzdenek azért, hogy Romániában a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Hát, jónak is, és hasznosnak is. Végül is hasznos. Nyilvánvaló, hogy… minél, minél többen… tehát beszélek a magyarokról, mert a románokat nem lehet rákényszeríteni, hogy magyarul beszéljenek. Ámbár a csíkszeredai polgármester azt mondta egyszer, hogy a románoknak is meg kell tanulni magyarul* [nevet], *hogyha ott akarnak élni. És valahol normálisnak is találom.* – [**41**] *Mm, igen.* [K: És miért vennél részt?] *Hát, azért, mert állást kell foglalni. Tehát, ha magyar vagyok, akkor állást kell foglaljak azért, hogy ahol élek, hogy minél jobban, minél többen használhassák az anyanyelvüket, nem? Tehát ez egy… gyakorlatilag egy hozzáállás… minden… a magyarság is azt akarja, meg más kisebbségi nemzetiségek is, azt gondolom, harcolnak a saját nyelvük használatáért, jogaikért.* – [**42**] *Mit tennék? Hát, úgy, mint egy személy nem tehetnék semmit, de hogyha egy megmozdulás lenne ezért, akkor nyilvánvaló, hogy részt vennék. De úgy egy, mint egy személy nem lenne, mit tegyek gyakorlatilag. Hanem szervezett formában kiállni ez ellen, nyilván.* [K: De akkor csatlakoznál…] *Igen, Hát, a demokratikus jogok alapján, tehát nem meghaladva a törvényességet. Lehet, az ember nyilván… nyilvánítsa a véleményét, kifejezze akaratát vagy bármi.*

63. MS119F1, Marosvásárhely (jegyzetek alapján rekonstruált válasz): [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hogy érvényesítsük a jogainkat, amelyek magától értetődő dolgok.* – [**42**] *Összegyűjteném a szülőket, és tüntetést vagy aláírásgyűjtést szerveznék. Cserkészvezetőként elég sok szülőt össze tudnék szedni.*

64. MS125N2, Marosvásárhely (jegyzetek alapján rekonstruált válasz): [**41**] *Semmiképpen sem.* [K: És miért?] *Mert kilencvenben terhes voltam, és bennem maradt ez a félsz.* – [**42**] *Isten őrizz! Hát, akkor részt vennék én is valamilyen mozgalomban!*

HARGITA MEGYE

65. HR005N2, Székelyderzs: [**41**] *Hát, nem vettem részt, de biztosan részt vennék, ha egy olyan nagyszabású mozgalom lenne.* [K: És miért?] *Hát, gondolom, hogy vannak… vannak, amiért, amiért még küzdenénk. Tehát egyszer nagyon fontos, hogy megmaradjunk mi magyarnak, és hogyha erre… erre a módszerre lenne szükség, akkor biztos, hogy… .* – [**42**] *Én mit tennék? Hát, bármit megtennék. Hát, mi lenne*

ez? Levelet írnék a minisztériumba, vagy egyszer a helyi szervekhez, a megyei szervekhez vagy éppen a minisztériumba is, szóval… Próbálnék valamit… Elsősorban levelet írnék. Vagy telefonálnék, vagy… [K: De mindenképpen erőszakmentes…] *Erőszakmentes, természetesen.*

66. HR006N2, Székelyderzs: [**41**] *Hm, szerintem igen.* [K: Talán igen, vagy mindenképpen igen?] *Hát, mindenképp, mindenképp.* [K: És miért?] *Hát, most már akkor legyünk többen, tudjunk beszélni magyarul… Nem?* [K: Tehát egy olyan mozgalomról vagy tüntetésről van szó, ahol azért küzdenek, hogy szélesebb körben lehessen a magyar nyelvet használni. Tehát…] *Tehát több jogaink lesznek akkor, nem? A jogainkért…* [K: Igen.] *Szerintem azért, a jogokért.* – [**42**] *Hát, akkor biztos, hogy szervezkednénk, ilyen…* [nevetve:] *ilyen tüntetéseket is. Én úgy gondolom.* [Elkomolyodva:] *Hát, nem tudom, hogy… Erre, erre még nem is, erre… ezen nem is gondolkoztam. Szerintem ez nem fog megtörténni. Én úgy gondolom.* [Elbizonytalanodva:] *Nem?* [K: Én nem tudhatom, mi fog megtörténni, és mi nem.] *Nem. Szerintem nem.*

67. HR007F2, Székelyderzs: [K: Jónak vagy hasznosnak tartja-e, ha a magyarok küzdenek azért, hogy Romániában a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Igen. Sőt, még azt is megkockáztatni, tehát… nem szégyellem mondani, hogy második hivatalos nyelv legyen itt, a mi vidékünkön.* – [**41**] *Nem vagyok ez a tüntető típus. Tehát… milyen opciók vannak?* [K: Semmiképpen nem, talán, mindenképpen, nem tudom.] *Hát, talán. Igen.* [K: És miért? Ha részt venne, miért, ha nem, miért nem?] *Hát, mondom, fontosnak tartom azt, hogy itt, ahol tömbmagyarság lakik, hivatalos nyelv legyen a magyar* [hangsúlyosan:] *is.* [K: És hogyha nem? Tehát, a *talán*ban benne vagy, hogy talán mégsem. Akkor miért nem?] *Hát, azért, mert nem vagyok az a típus. Nem vagy az a… Visszahúzódottabb, nem szeretek ott elöl, hangadóként viselkedni.* – [**42**] *Hát, akkor kiállnék az iskola megtartása mellett.* [K: És ez milyen módszerrel történne? Tüntetéssel vagy…?] *Igen, tehát az akkor azzal talál éppen ide be… Abban az esetben, akkor már mindenképpen, ugye.* […] *Mert az az irányelv vezényel, hogy* [hangsúlyosan:] *anyanyelvén tudja az ember megszerezni az általános műveltségéhez szükséges alapismereteit.* [K: És ilyen esetben fizikai erőszak is szóba jöhetne?] *Nem, hát, mondjuk ez a fizikai erőszak, nem.* [K: Gondoltam, csak azért kérdeztem, hogy meddig megy el ez a…] *Igen, igen. Azért írd oda a* talán*t.*

68. HR008F2, Székelyderzs: [**41**] … *Öööö…* [K: Tehát, például hogyha…] *Várjál! Ez most, ez most olyan dolog, hogy ha kezdnének szorítani, nagyon, akkor igen. Így, most pedig elég szabadon vagyunk, úgyhogy… Megint kettős a kérdés, mert most nem nagyon van értelme, de ha volna, akkor igen. Mindenképpen. Mondjuk, ha kerülne*

egy ilyen Vadim,[15] *vagy olyan valaki, aki… aki… akkor igen. Igen.* – [**42**] *Igen, igen. Fegyverrel tüzelni. Így van. Székelyek… se nem magyarok nem vagyunk, hanem székelyek vagyunk.*

69. HR010N2, Székelyderzs: [K: Jónak vagy hasznosnak tartja-e, ha a magyarok küzdenek azért, hogy Romániában a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Igen. Bizonyos szempontból.* [K: És van olyan szempont, ami miatt nem lenne hasznos? Tehát, hogy bizonyos szempontból hasznos, akkor más szempontból lehet, hogy nem hasznos?] *Hát, ez attól függ, hogy milyen helyen használják. Mert lehet, ahol nem örvendnek, ha magyarul beszélünk. Mondjuk, itt nekünk ilyesmivel nincs gondunk, mert itt mindenki magyar, de viszont már egy olyan helyen, ahol vegyes közösség van, s több a román, mint a magyar, akkor nem biztos, hogy örvendenének annak, hogy…* [K: A románok?] *Igen.* [K: S ebből a szempontból nem hasznos?] *Hm… hát, hogyha hátránya származik belőle, akkor nem.* [K: És milyen hátránya származhat belőle?] *Hát, hogy lekezelnek, vagy nem úgy néznek már ránk.* [K: Értem.] – [**41**] *Igen.* [K: És miért?] [Nevetve:] *Hát, hogy együttérzésemet fejezzem ki.* – [**42**] *Hát, az biztos, hogy egy világ omolna össze bennünk.* [K: S tenne-e valamit?] *Igen.* [K: S mi lenne az?] [Nevetve:] *Harcolnék a jogainkért.* [K: S azt hogy…?] *Hát, tüntetéseket szerveznénk.*

70. HR011F2, Recsenyéd: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Tehát… mi volt a kérdés?* [K: Hogy részt venne-e olyan tüntetésen, aminek a célja az lenne, hogy szélesebb körben lehessen használni a magyar nyelvet. Tehát, hogy akár második hivatalos nyelv legyen, vagy…] *Hát, ezért, ezért, hát a… magyarok vagyunk, tudjunk magyarul beszélni egy… Itt vagyunk Erdélybe, tehát ne kelljen örökké… vagy tolmácsot, vagy muszáj románul tudni, elmegyek intézménybe… Ez, ez nagyon fontos, hogy tudjuk használni a… a saját nyelvünket, tehát a magyar nyelvet.* – [**42** Vagy leszereltetnék a kétnyelvű táblákat?] *Hm, hát, mit lehetne csinálni? Hát, ez… Tehát… nem tudom, milyen eszközökkel lehetne tiltakozni. Törvényesen. Ha törvény tiltja, vagy törvény tiltaná meg, akkor már… nem tudom, nagyon… csak ilyen tiltakozással esetleg valamilyen formába, de… törvény ellen nem lehet másképp nagyon.* [K: Például, ha most átszervezik a megyéket, és kiderül, hogy úgy szervezik át, hogy 20% alá kerül mindenki, akkor…] *Mit csináljunk? Ha oda, oda tesznek, akkor is, ugye, mikor számolták fel is, ide-oda, s nem volt nagyon a lehetőség belészólni a nagypolitikába. Mert a politikusok kellene csinálják. Tehát ők azért vannak, azért képviselők, s azért vannak ott a nagyházba, hogy ők harcoljanak egy kicsit jobban.*

71. HR012F1, Recsenyéd: [K: Jónak vagy hasznosnak tartod-e, ha a magyarok küzdenek azért, hogy Romániában a magyar nyelvet minél szélesebb körben le-

[15] Corneliu Vadim Tudor (1949–2015) román író, költő, szélsőséges nézeteket valló politikus.

hessen használni?] *Hasznosnak tartom. Nagyon hasznosnak tartom, de ahol románokkal kell érintkezni, ott kell a román, idegen nyelv is, szóval ez olyan, hogy attól függ.* [K: Akkor inkább bizonyos szempontból /hasznos/?] *Igen.* – [**41**] *Hát… erre most mit mondjak? Nem szívesen veszek részt egy tüntetésen se.* [K: Miért?] *Nem szeretem.* [K: A tüntetéseket nem szereted, vagy…?] *Igen, általába…* [K: S hogyha egy mozgalomról lenne szó? Tehát nem feltétlenül ilyen…] *Hát, azt mondjuk, igen.* – [**42**] *Mit lehet tenni? Panaszt tenni. Szerintem annyi.* [K: És akkor panaszt tennél valakinél, vagy…?] *Hát, gondolom, igen.*

72. HR013N1, Recsenyéd: [**41**] *Igen. Biztos.* [K: És miért?] *Hát, hogy én is kifejezzem, hogy igenis… szeretném aztat. S ha már csak tüntetéssel lehet, akkor mért ne?* – [**42**] *Hát, én sajnos személy szerint nem tudok sokat tenni. Mert, mert úgy néz ki, hogy talán megszűnőben van a magyar oktatás. Már a kevés gyereklétszám miatt, nem azért, mert… Nagyon kevés a gyerek.* [K: Igen, de ha a környéken is megszűnne, és csak románul lehetne tanulni, mondjuk, jövőtől?] *Jaj, hát, az nagy… Akkor szerintem itt az egész környék megmozdulna. Elindulnánk valamerre biztos. Hát, az… Akkor nagy tüntetés lenne.* [Nevet.] *Ilyen nem szabad történjen soha. Nem, reméljük, hogy nem is történik. Az, hogy központosítva lesz, hogy majd Szentmártonba járnak vagy Homoródszentpálra, de… olyan, hogy itt egyik faluba se legyen, az baj, olyan nem történhet meg.*

73. HR014N2, Recsenyéd: [**41**] *Én igen.* [K: És miért?] *Hát, azért, hogy az ember anyanyelven tudjon beszélni, s hivatalos ügyeket intézni, s ehhez hasonlók. Nem különösebben… csak, hogy…* – [**42**] [Nevet:] *Kétségbeesnék. Hogy lehet kifejezni azt? Mit lehet erre válaszolni? Milyen válaszok vannak?* [K: Hát, nincs erre előre megszabott válasz… Nem tudom, mit gondol mégis, mit tenne?] *Hát, tenni nem sokat tudnánk tenni, szerintem, de… Nagyon rossz lenne biztos.*

74. HR015N1, Recsenyéd: [K: Jónak vagy hasznosnak tartja-e, ha a magyarok küzdenek azért, hogy Romániában a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Hát, jónak tartom, hogy küzdünk, hogy tényleg több helyen, egy akárhol, nem tudom, a törvényszéken is lehessen magyarul már megszólalni.* – [**41**] *Talán igen.* [K: És miért?] *Hát, a gyermekeim érdekét nézem inkább, hogy… mert most már előttük van a jövő, na, hogy… inkább…* – [**42**] *Ha kiderülne? Hát, belényugodnánk a sorsunkba* [nevet]. [Az ölében ülő kislány megszólal: *Nem megyek akkor iskolába.* Az adatközlő a gyermekéhez:] *Olyat ne mondj!* [Nevet.] *Hát, lehet, hogy akkor városra behordanánk, ahol volna magyar oktatás, vagy… attól függ, hogy… Hát, ez nehéz válasz, nehéz elmondani, de reméljük, nem szűnik meg.*

75. HR016F1, Recsenyéd: [**41**] *Biztos részt. Kilencvenkettőbe, mikor… kilencvenegybe, kilencven–kilencvenegybe, mikor voltak a tüntetések, tüntettünk. Igaz, nem*

tudom, mit, de tüntettünk [felnevet]. *Táblát vittük… Biztos részt vennék benne, ha…* [K: És miért venne részt?] *Hát, ha már magyarról van szó, hát, akkor… magyarért persze.* – [**42**] *Mit lehet tenni? Elköltözni?* [Nevet.] *Hát, csak maradnék, hát, nem tudom, hát, mit… Az előbbi tüntetés nem megoldás? Egyfajta megoldás? Nem tudom… Bízunk benne, hogy nem történik meg.*

76. HR017F1, Recsenyéd: [**41**] *Igen.* [K: És miért vennél részt?] *Azért, hogy rengeteg előnyöm származik nekem is. Ha nem is nekem, akkor a gyermekeimnek. Például, hogy egy vizsgát meg akar csinálni, vagy csak bármilyen kevés dolgot engedjenek meg, akkor már előnye származik, ha nem is nekem, a következő nemzedéknek. Mindenképp előnyünk származna belőle, hogyha szélesebb körbe terjesztenék a magyar nyelv használatát, s engedélyeznének olyan dolgokat… Például útlevélosztályon… Most lett Udvarhelyt. Idáig nem volt, csak Csíkban, ott is minden tiszta románul. Nem tudtunk egyszerűen érvényesülni a román nyelv nélkül. S mindezt meg lehetne tenni. Ugyanakkor lenne szerintem egy hátránya is. S az, hogy még nem kényszerülnek reá az emberek, hogy románul tanuljanak. S akkor ugyanúgy… Hogyha mindent megkapna itt magyarul, akkor nem érezne késztetést afelé, hogy románul tanuljon. De viszont ezt például én nem így látom. Én úgy látom, hogy ha nem lenne rá szükségem is, megpróbálnám megtanulni. Ha csak egy életbe kétszer kell, akkor is.* – [**42**] *Hát, próbálkoznám kezdeményezni, hogy újra magyarul oktassanak engem.* [K: És az miben állna?] *Mozgósítanám az osztálytársaimat például, hogy igenis tüntessenek az ellen, vagy kérvényezzük az igazgatóságnál. Hogy mi igenis magyarul iratkoztunk. Megkérdezték, milyen nyelven szeretnénk tanulni, úgy, azt írtuk, magyarul, akkor igenis, tartsák az ígéretüket. Tanítsák magyarul!*

77. HR019N2, Recsenyéd: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hát, azért, hogy könnyebb. Könnyebb az ügyintézés, könnyebb minden magyarul.* – [**42**] *Hát, tiltakoznék. Hát, persze.* [K: És azt hogyan?] *Hát, nem tudom, hogy lehetne éppen megszervezni, de az… létezhetetlen, hogy románul folyjon a tanítás. Létezhetetlen. Magyarul kell, hogy folyjon.*

78. HR020F2, Recsenyéd: [**41**] *Nem.* [K: És miért?] *Azért, mert egészségügyi állapotom miatt nem próbálkozok ilyen… tüntetésben megbírni.* – [**42**] *Mit lehet tenni? Mit lehet csinálni?* [K: Nem tudom. Mire gondol, mit lehetne? Vagy tenne-e valamit? Vagy próbálkozna-e?] *Elfogadnám. El kell fogadjuk. Ami van, azt kell elfogadjuk. Harcolni, harcolni lehet, de…*

79. HR022N1, Recsenyéd: [**41**] *Lehet, hogy részt vennék.* [K: És miért?] *Hát, hogy… mindenki… jobban terjedjen a… magyarság, vagy hogy mondják, a romániai magyarok nyelvhasználatait még… Mert azért sokan vannak még, akik tudnak magyarul, de román vidékeken élnek, s nem tudják használni. Mert nincs kivel*

használják. – [**42**] *Mit tennék? Semmit. Nem baj az, hogyha… Most én a leányomat nézem, ugye, a kicsikét… Nekem nem lenne baj, hogyha román iskolába járna. Mondjuk, az alapok azok kellenének… Nem tudom. Hát, ezt csak úgy nem tudják behozni szerintem.*

80. HR024N1, Recsenyéd: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hát, nem tudom. Vagy hát… Egy az, hogy mutassuk, hogy mi is vagyunk, vagy, hogy… minél többen, nem tudom. Na, most itt, ahol most járok, a főiskolán is volt olyan, hogy Vásárhelyt… fel kellett volna menjünk, vagy ha mentek is, így az orvos… az orvosi kar, hogy legyen magyarul, azért, úgyhogy… Én ezért is részt vennék.* [K: És részt vettél azon?] *Nem, sajnos nem tudtam elmenni, de részt vettem volna.* – [**42**] *Mit tennék én? Nem tudom. Abbahagynám a sulit. Mert… Nem tudom. Nincsen választási lehetőség?* [K: Nincs.] *Hm.* [Próbálnál-e tiltakozni valamilyen formában?] *Persze. Hogyne. Ahogy csak lehet.* [K: S az hogy nézne ki?] *Hát, nem tudom. Hát… biztos nem én lennék az egyedüli, aki ez ellen lenne. Tüntetésekkel vagy* [hangsúlyosan:] *bármivel, hogy elérjük, hogy ne kelljen… hogy magyarul tanulhassunk.* [K: S ezt inkább békés formában, vagy akár erőszak…] *Attól függ, hogy… ahogy jönne, vagyis… attól függ, milyen helyzet lenne, hogy mennyire… De akármeddig is elmehetne. Ha a helyzet… ha nem lehetne békés formában, akkor…* [K: Vállalnád, hogy naponta katonáknak…] *Jaj, úgy, hogy…* [K: Hát, akár.] *Jaj, úgy nem, annyira éppen… Hát, nem tudom, na, tényleg attól függ… függene, hogy mennyire…* [K: Tehát háborút azért, ilyen civil háborút nem tudnál elképzelni.] *Hát, nem. Nem hiszem, hogy olyan szinten elmenne, annyira eldurvulna a helyzet.* [K: Vagyis gondolod, hogy megoldódna korábban.] *Igen, igen.*

81. HR026N2, Recsenyéd: [K: Jónak vagy hasznosnak tartja-e, ha a romániai magyarok küzdenek azért, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Hát, jó is volna, de… biztos, nem fogják megengedni. Úgy erőst nagy…* [K: Nem hiszi, hogy lenne valami változás, valami eredmény…?] *Jó volna, jó volna, de… nem biztos, ejsze.* [K: És lenne-e a véleménye szerint egy olyan hátulütője egy ilyesminek, hogy még rosszabb is lesz nekünk? Vagy ettől nem kell félni?] *Hát, ne féljünk inkább. Nem kellene féljünk, de… mit lehet… Mit hoz a sors.* – [**41**] *Nem tudom.* [K: És miért nem tudja? Úgy elbizonytalanodott egy picit, azért…] [Nevet.] *Hát, mit mondjak, mit tudjak mondani… Hát, kicsit, mit… ez a félős, na. Ez, ez egy ilyen dolog ugyebár.* [K: És mitől kell ilyenkor félni?] *Hát, aztán, ugye, öregek vagyunk már, ahhoz képest, már az ilyesmihez, s nem is értsük jól a hogymondjákot, ennek a következményit, mondjam úgy, igaz-e. Na, s akkor csak úgy egymás után…* [K: Félne attól, hogy megverik, mondjuk?] *Hát, biztos, igen. Na. Hogy az embert fellökik, vagy mit lehet tudni, kivel kerül össze az ember.* [K: Igen, igen.] *Na, egy ilyen dolog. Ugye, lássuk a tévéből is, hogy milyen* […] – [**42**] *Hát, nem lenne jó.*

[K: És tenne-e valamit? Próbálna-e tiltakozni valamilyen formában?] *Hát, lehet, hogy igen.* [K: És az milyen lenne, vagy hogy…?] *Hát, nem lenne jó, jó érzés, az biztos.* [K: De hogyan próbálna tiltakozni?] *Hát, aztán meg kéne védjük, hogy tényleg maradjon meg a magyar nyelvű iskola.* [K: Ez azt jelenti, hogy aláírna valamit…?] *Hát, igen, igen, egy aláírással próbálnánk megvédeni, na, hogy maradjon meg, mert nem tudjuk, hogy még mi lesz tovább, hogy lesz tovább. Hogy én… Mivelhogy nincsen nekünk még… ugye, me' kinőttek a gyermekek, hát, azért mégis, mivelhogy kevesen vagyunk, ugye, hát, na, egy kicsit bé kell segéljünk az anyukáknak, apukáknak, fiatalságnak, ugyebár. Na, mert, ugye, milyen kevesen vagyunk, hát, valaki álljon melléjük is. Mert ők örvendenének biztos, hogy bésegítene az ember nekik egy ilyen esetbe. Mert így, így tudjuk összefogni a magyarságot akkor. Igaz-e?*

82. HR027F1, Recsenyéd: [**41**] *Igen.* [K: S miért?] *Mert magyar vagyok.* – [**42**] *Hát, abbahagynám a tanulmányokat.* [K: S próbálnál valamilyen módon tiltakozni esetleg? Vagy elfogadnád?] *Nem. Tiltakoznék.* [K: És azt hogy?] *Valami mozgalommal, sztrájk, vagy valami ilyesmivel.* [K: És vállalnád, hogy megszervezed, vagy csatlakoznál inkább?] *Hát, csatlakoznák inkább.*

83. HR029N1, Recsenyéd: [**41**] *Igen.* [K: És miért vennél részt?] *Hát, azért, mert minél többen mennénk, annál több volna az esély, hogy mégis igazat adjanak.* – [**42**] *Hogy mit tennék?* [K: Hogy próbálnál-e tiltakozni, vagy beletörődnél…?] *Hát, énszerintem, ha volna itt több társaság, akkor mért ne.* [K: De kezdeményezni… azt nem próbálnád meg.] *Hát, egyedül nem.* [Nevet.] [K: Mondjuk, nem járnál a faluba, hogy gyűljünk össze, s valamit csináljunk ez ellen?] *Hát, a barátaimmal ezt biztos, hogy megbeszélném, s mit tudom, nem egyedül, hanem többségben mennénk, s na, úgy akkor.*

84. HR101N2, Udvarhely: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hát, mert fontosnak tartom azt, hogy a magyar nyelv az… tehát, aki magyar, használhassa a nyelvet, átadja a gyerekeinek, tehát a… a jogait használja.* – [**42**] *Hát, én ilyenre nem szeretnék gondolni. Tehát nem tudom, hogy mit tennék. Biztos agyvérzést kapnék. Mit válaszoljak erre? Nem tudom.* [K: Nem tudom. Hogy mi lenne erre a reakciója. Vagy tenne-e valamit, megpróbálna-e tiltakozni?] *Megpróbálnék tiltakozni. Tehát már ideges vagyok ettől a gondolattól.* [Nevet.] *Ilyen nem lehet. Ilyen nem lehet. Nem engedjük meg.*

85. HR102N2, Udvarhely: [**41**] [Hosszas gondolkodás után:] *Hát, részt vennék.* [K: És miért?] *Hát, azért, hogy a magyarok jogát, azt védjem. Vagy hogy mondjam. Mit tudom én. Azért, mert magyar vagyok.* – [**42**] *Jaj, ez kizárt dolog. Nem hiszem.* [K: De ettől függetlenül, hogyha véletlenül… mit tenne?] *Hát, akkor mit tudom én, veszekednék, kiáll… kimennék az útra a többiekkel, amit a többség csinál.* [K: S

ha a többség nem csinál semmit, akkor…?] *Nem hiszem, hogy ne csinálna.* [Nevet.] […] *A múlt rendszerben például, ott kint* [ti. a Hunyad megyei Lupényban], *magyarul tudtam végezni, magyar iskolát… Ötödikes voltam, amikor a szüleim odakerültek.* […] *Most, a híres demokráciában, mi kilencvenben költöztünk haza, feloszlatták a magyar iskolát.* […] *Nagyon felháborodtam. Most volt nemrég a negyvenéves találkozónk – én nem mentem, jöttek a kollégák, mesélték, hogy tiszta politika lett az egészből. S elég sokan voltunk magyarok. Tehát a véleményem az, most már hogyha a magyar nyelvről beszélünk* […], *hogy nem itt, Udvarhelyen kell harcoljunk, hogy magyar… magyarul beszéljünk, hanem szórványos helyeken. Ott kell harcoljunk, hogy minél többet, a magyar nyelvet meg mindent a magyaroknak. Ez az igazság.* […] *Még az, hogy az az igazság, hogy én ott kint* […] *nem éreztem soha, hogy magyar vagyok. Sőt, a líceumba versenyvizsgáztam, ötön voltunk, én voltam egyedül magyar közöttük, és sikerült a versenyvizsga. Tehát nem volt az, hogy… az a rasszizmus, hogy te magyar vagy, s én román vagyok. Tehát a szimpla emberek között mindig… Mikor idekerültünk, akkor még jött az egyik polgármester, s akkor láttuk, hogy milyen románellenes, akkor nagyon, nagyon zavart. Tehát én a saját bőrömön nem éreztem azt, hogy magyar vagyok* […] *Sőt, még egy eset, mikor hazaköltöztem tizenhat tonnás kocsival, háromszobás lakásból a bútor… Ott megálltunk a blokk* [=tömbház] *előtt, mert blokkban laktunk, akkor a harmadik blokkból is jöttek románok segíteni felcsomagolni. Mikor ide jöttem, pedig Hargita jelzésű kocsi volt, egy magyar se jött segíteni. Ha akkor tudtam volna, visszamentem volna, visszakötöztem volna. Akkor nagyon csúnya volt, nagyon fájt.*

86. HR104N1, Udvarhely: [**41**] *Hát, tüntetésen biztos nem, mert annak mindig rossz a vége, de rendezvényen igen. Tehát…* [K: Mozgalomban…?] *Igen, igen, igen.* [K: És miért venne részt?] *Hát, mert kötelességemnek tartanám.* – [**42**] *Hát, azért fel lennék háborodva.* [Nevet.] *Tehát biztos, hogy… nem tudom, hogy mit, mit tennék, de biztos lenne akkor ellen… valami ilyen ellenszerv, vagy valami ilyesmi, ami ezt próbálná meggátolni, és akkor biztos, annak segítenék.* [K: Tehát, hogy valamit támogatna.] *Igen, igen, igen.*

87. HR105N1, Udvarhely: [**41**] *Igen.* […] [K: S miért vennél részt?] *Nem tudom. Nem tudom, csak úgy… alapból.* – [**42**] *Biztos fel lennék háborodva.*[K: S mit tennél azonkívül?] *Hát, mondjuk, én sok… sok mindent nem tehetek egyedül. De biztos valamit… valaki kell… megcsinálnánk olyat, hogy mégse állítsák meg a magyar beszédet… szót…*

88. HR106F2, Udvarhely: [**41**] *Nem.* [K: És miért nem?] *Nem voltam itt. Vagy nem voltam otthon.* [K: Részt venne-e.] *Ja, részt vennék, persze! Hogyne, hogyne. Részt vennék, részt! Úgy értettem, hogy részt* vett-e. [K: És miért venne részt?] *Hát, aztán ez az anyanyelvünk kiharcolásáért van, úgyhogy akkor minden magyar részt*

venne, úgyhogy ez nem… – [**42**] *Hát, ezt nem tudnám. Ezt már nem tudnám…* [Zavartan nevet.] *Nem tudok szólni ehhez.* [K: Csatlakozna valamilyen, nem tudom… bármihez, ami a tiltakozást jelenti?] *Ja, persze, ahhoz igen. Csatlakoznék tiltakozáshoz, hogyne. Éppenséggel ne történjen meg ez.*

89. HR107F2, Udvarhely: [K: Jónak vagy hasznosnak tartja-e, ha a romániai magyarok küzdenek azért, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben lehessen használni?] *Erre igent vagy nemet kell mondani?* [K: Nem tudom. Jónak tarja? Hasznosnak tartja? Tehát, hogy most… van sokféle válaszlehetőség.] *Hát, nem egészen.* [K: Nem tartja jónak. És miért nem?] *Hát, az ország hivatalos nyelve még román. S ha mi szűk körünkben csak ma… nagyon ragaszkodunk ahhoz… vagy elhagyjuk ezt a kört, akkor már meg… Nincs mit kezdjünk magunkkal. Akkor már elakadunk, hogyha ennyire ragaszkodunk ahhoz, hogy csak… Itt rá… nem is rákényszerülünk, hanem már szinte lustaságból, vagy mi, hogy nevezzem ezt… már nem használjuk a román nyelvet. De nekünk így kényelmesebb, igaz-e, hogy magyarul, mindenkivel magyarul beszélünk, magyarul… s ha elmegyünk valamerre, akkor már egészen emiatt hátrányba kerülünk.* [K: Értem.] *Jó, csak erre a szűk körre koncentrálunk, hogy na, itt minden magyarul menjen. De ha már kimozdulunk innen, akkor mit… mit csinálunk? Akkor már el vagyunk akadva. Sőt, a tanácsnál csináltam sokáig szolgálatot, nem is csoda, hogy mondjuk, hogy kérik, hogy magyarul beszéljenek, minden… Mert a környező falvakból, amikor jönnek be, sokan egy szót sem tudnak románul. Itt nálunk. Idős nénik jönnek, még azt sem tudták, milyen épület. Tanácsé? Mi az? S még fiatalok is, nem egy jött, aki nem tudta, ez milyen épület. Csak oda küldték, ott menjen be, a kapu alatt be kell menni, jöttek ezek, hogy „A tanács?", mondom: ez. Ott találkoztam sok emberrel, amelyikek látom, hogy mennyire tájékozatlanok még magyarul is, nemhogy még román nyelven. És pedig… pedig csak itt vannak ebben a… ezen a környéken. Jó, hogy minden magyarul, nekünk kényelmes.* – [**41**] *Részt venni részt vennék.* [K: És miért?] *Mert magyar vagyok. A nemzetiségem…* [kis szünet után K: Úgy érzi, hogy az kötelezi, hogy részt vegyen, az, hogy magyar? Vagy valami ilyesmi?] *Igen.* – [**42**] *Hm. Hát, az elég, elég, elég… kellemetlen lenne.* [K: Tenne valamit? Vagy megpróbálna tenni valamit?] *Hát, mi mit tehetünk? Szervezők kellenek. Irányító, irányító kell. Egyedül nem tehet az ember semmit.* [K: És hogyha valaki szervezne valamit, akkor ahhoz csatlakozna-e?] *Ahhoz csatlakoznák.*

90. HR108F2, Udvarhely: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] [Kisebb szünet után nevetve:] *Na, erre választ, komám!* […] *Hát, mért. Hát, azért, mert így értsük meg rendesen egymást, hát, aztán ez, ez… Én nem magamról beszélek, de főleg az idősebb korosztály, az tényleg, az… szerencsétlenek azok. Én megint csak magunkból indulok ki. Mikor édesanyám kap egy akármi ilyen-olyant, örökké fut vele. Hogy gázvállalat küldött egy ezt, mi az? Posta küldött ezt, mi az? Mit tudom én. Hát már nem ennyire.*

Hát, hogyne. Hát, azért, mert így értik, magyarul tudunk kommunikálni normális körülmények között. – [**42**] *Hűha, na ez akkor már bunyó.* [Nevet.] *De hát erre ejsze nem kerül sor, de hát, ezt, ugye, ké… Júj, de hát, hát, ez borzasztó felháborodás.* [K: És mit tenne a felháborodáson kívül?] *Hát, nem tudom, nem tudom. Nem tudom, mert én szabad szájú vagyok, s aztán úgy hirtelen mondok esszevissza sok mindent, amit aztán nem tartok be úgy amúgy, de az biztos, hogy nagyon-nagyon, nagyon-nagyon… mmm… mondjam így, csúnyát tennék, na. Hát, aztán hogyne. Hát, itt… akkor mért vagyunk, hogyha…*

91. HR109N1, Udvarhely: [**41**] *Hát, eztet nem tudom.* [K: És miért nem tudja?] *Hát… nem szoktam menni ilyen izékbe, ilyen nagy… Tömeget nem szeretem.* – [**42**] *Hát, az elég rossz lenne. Akkor. Hát, ez nem, nem, nem tudom, hogy erre mit lehessen mondani. De nem volna jó mindenféleképpen. Na.* [K: És tenne-e valamit, hogy ezt megakadályozza, vagy…? Hogy mégiscsak legyen magyar oktatás?] *Hát, gondolom, hogy igen. És ha mások…* [elneveti magát] *ha mások is mennek, akkor mindenféleképpen igen…* [K: Tehát, hogy részt venne valamiben, amit mások szerveznek.] *Igen, igen.*

92. HR110N1, Udvarhely: [**41**] *A férjemért igen.* [Nevet.] *Á, igen.* [K: S kizárólag a férjéért?] *Öö… nem, nem. Tehát itt élek, itt vagyok, itt… Jó, hogy tudok románul, soknak is segítek, de… Most már hozzájuk kell társuljak. Hiába… Például mikor volt a népszámlálás is, én benne voltam a… És nem írtam magamat, hogy… Tehát, írhattam volna azt, hogy román vagyok, és magyar anyanyelv. Vagy írhattam volna, hogy magyar anyanyelv és román vagyok* [sic!], *de nem írtam. Mindenhol a magyart írtam. Mert itt élek. Tehát, ez vagyok, kész.* [K: És ha Zsíl-völgyében lett volna, akkor mit írt volna?] *Hát, akkor lehet, hogy ilyent-olyant… ilyent is, olyant is* [nevet]. *Egy ilyent, s egy olyant. Öö… Kíváncsi voltam, édesapám mit ír. Ő… ő is úgy írta, hogy egyikhez magyart, s a másikhoz románt írt.* – [**42**] *Nem! Mit tegyek?* [Nevetve:] *Sztrájkolnék. Nem. Nem tudom. Nagyon fel lennék háborodva. Hát, lehet, hogy továbblépnék, lehet, hogy harcolnék, hogy ne… ne.*

93. HR111N1, Udvarhely: [**41**] *Hát, biztos nem mennék oda, de lélekben velük lennék.* [K: És miért nem mennél oda?] *Szerintem… nem, nem vagyok az a fajta, aki most odamenjen. De hát, szoktam ilyen megmozdulásokon, ami… ami engem is… Végül is ez is érint engem, de… Nem hiszem, hogy odamennék. Egyelőre. Aztán lehet, ha akkor úgy érezném, hogy ott kell lennem, meg ilyenek…* – [**42**] *Húha, az nagyon rossz lenne. Nagyon rossz lenne.* [K: És tennél-e valamit?] *Hát, hogyha elindítanának akár egy aláírásgyűjtést vagy valamit, akkor, akkor már biztos abban részt vennék.* [K: És tüntetésen?] *Hát, tüntetésen, ott lehet, ha nem… az lehet, egy kicsit durva, amilyenek a mai tüntetések…* [Nevet.] *Azok veszélyesek.*

94. HR112N2, Udvarhely: [**41**] *Hát… Én nem is tudom.* [Kisebb szünet után:] *Biztos részt.* [K: És miért?] *Hát, azért, hogy álljunk ki jogainkért, és harcoljuk ki magunknak. Ne mástól várjuk, hogy kiharcolja nekünk, ha már nekünk ez a jobb, hogy magyarul beszélhetünk, akkor álljunk ki.* – [**42**] *Phú! Nem tudom, mit tennék. Elképzelni sem tudom, de valami szörnyű lenne. Reméljük, hogy ilyen nem történik meg. Hát, mindenképp nem én lennék az egyetlen, biztos, aki így fogadná ezt a hírt, s akkor csatlakoznék a többséghez, hogy kivívjuk valahogy a magyar nyelv használatát.*

95. HR113N2, Udvarhely: [**41**] *Igen.* [K: És miért?] *Hát, mert úgy gondolom, hogy ez egy jogos kérés.* – [**42**] *Hát… ezt nem venném jó néven.* [K: És tenne-e valamit ellene, vagy…?] *Hát, biztos, hogyha különféle mozgalmak, tüntetések lennének, akkor én is részt vennék, és… ugyanúgy osztanám a véleményemet, hogy… ez, ez ne szűnhessen meg. Tehát az lenne a véleményem, hogy harcolni érte, hogy ne szűnjön meg.*

96. HR116F2, Udvarhely: [**41**] *Hát… Nem tudom. Nem tudom. Semmilyen ilyen mozgalomban nem szoktam részt venni. Nem.* [K: És akkor miért nem tudja? Vagy hogyhogy nem tudja?] *Ez attól függ, hogy milyen jellegű.* [K: Ha túl harcias, akkor inkább nem?] *Ha… ha az ember tudná, hogy eredményekkel járna, akkor… akkor esetleg. De így… Az utóbbi tapasztalatok szerint sokra nem jutottunk vele.* – [**42**] *Hát, azt nem hiszem.* [K: Hát, persze, hogy nem fog, de mit tenne, hogyha mégis?] *Mit tennék? Amit tudnák tenni.* [K: És az mi lenne, amit tudna tenni? Amiről úgy érzi, hogy tudna tenni.] *Hát, egyedül semmit.* [Hosszabb szünet után K: Csatlakozna valamilyen tiltakozáshoz?] *Hát, a tiltakozáshoz biztos, igen.* [K: És ez, mondjuk, aláírásgyűjtést jelenthetne…] *Igen.* [K: …tüntetést, azt nem?] *Hát… Hivatalos úton, igen. A törvények keretén belül megengedve igen.* [K: Tehát minden, ami törvényes kereteken belül van.] *Igen, csak törvényes.*

Rezumat

Lucrarea de față se bazează pe teza de doctorat intitulată „Atitudinile maghiarilor din România față de folosirea limbii materne şi drepturile lingvistice. Analiză sociolingvistică" care sumarizează rezultatele cercetării sociolingvistice efectuate în perioada 2012–2013 sub conducerea prof. univ. dr. Szilágyi N. Sándor.

Efectuarea cercetării sociolingvistice prezentate în lucrarea de față a fost motivată de recunoaşterea faptului că, deşi începând din anii 1990, dar mai ales în perioada dintre semnarea şi ratificarea Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare, în România s-au făcut paşi importanți în domeniul codificării şi aplicării drepturilor lingvistice, în practica de fiecare zi limba maternă nu este folosită în toate situațiile nici după ratificarea acesteia, chiar dacă nu mai există obstacole legale. Ştiind faptul că limba este un factor esențial al identității maghiarilor (şi nu numai) din Bazinul Carpatic (Péntek 2011: 33), astfel păstarea identității presupune păstrarea limbii (Péntek 2011: 39), dar şi faptul că folosirea limbii maghiare este împiedicată nu doar de împrejurări uneori neprielnice, ci de multe ori, în mod conştient sau inconştient, şi de maghiarii înşişi, respectiv de către reprezentanții lor, am încercat să obținem o imagine mai nuanțată despre atitudinile față de folosirea limbii materne şi față de drepturile lingvistice (codificate), respectiv să aflăm care sunt factorii care influențează atitudinile persoanelor intervievate: cum se corelează atitudinile față de limba maternă cu atitudinile față de drepturile lingvistice; dacă există diferențe între atitudinile față de drepturile lingvistice ale maghiarilor care trăiesc în zone unde constituie majoritatea etnică şi celor care trăiesc în zone unde proporția etnicilor maghiari nu depăşeşte 15%; dacă atitudinile față de drepturile lingvistice sunt influențate de sexul, vârsta persoanei, studiile efectuate de aceasta, respectiv de faptul că trăieşte în mediul rural sau urban.

Pe baza chestionarului utilizat în decursul cercetării au fost intervievați 60 de persoane pe regiune (30 din mediu urban şi 30 din mediu rural). Datele prezentate aici se referă la diferiți factori ai condițiilor de utilizare a limbii materne, cum ar fi mediul lingvistic şi practica de folosire a limbii a persoanelor, experiențele anterioare care influențează atitudinile lor, cunoştințele legate de legislația privind drepturile lor lingvistice, alegerea limbii, respectiv atitudinile față de drepturile lingvistice.

Abstract

The book is based on the PhD thesis with the title „The Attitudes of Hungarians from Romania Towards the Use of the Mother Tongue and Linguistic Rights: a Sociolinguistic Analysis" which summarizes the results of the sociolinguistic research conducted between 2012-2013 under the supersvision of professor Szilágyi N. Sándor, PhD.

The research was inspired by the realization that although there has been some progress regarding the codification and enforcement of linguistic rights in Romania from the 1990s onwards, especially since the signing and ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages, mother tongue usage in everyday situations is not always realized even after the ratification of the Charter, not even in cases when there are no longer any legal obstacles preventing it. Knowing that language is a basic factor in the identity of the Hungarians living in the Carpathian Basin (Péntek 2011: 33), preserving identity mainly means maintaining the language (idem 39); at the same time using the Hungarian language is made difficult not only by the opposition of some members of the Romanian community, but also, consciously or not, in many cases by the Hungarians and their representatives themselves. We are looking for answers regarding the attitudes towards mother tongue use and towards (codified) linguistic rights. We also wish to identify the factors that influence the attitudes of the respondents: what is the relationship between linguistic attitudes and attitudes towards linguistic rights? Is there any difference between the attitudes of the Hungarians living in a diaspora situation from those living in a majority situation? Is there any difference between the attitudes of generations socialized before and after 1989? Are the individual attitudes affected by sex, education or the fact they live in an urban or rural setting?

The research was conducted in three ethnically different regions: firstly in settlements where the Hungarians are in majority, secondly in regions where they live in a diaspora situation, and thirdly in regions where Hungarians constitute approximately half of the population. Based on the questionnaire used in the research we asked 60 respondents in every region (30 living in urban settings and 30 living in rural areas), the responses and their interpretations are presented in chapter four of the thesis. The

data presented here refer to the different factors of conditions of mother tongue use, such as the linguistic environment and linguistic practice of the respondents, their previous experiences influencing their attitudes, their knowledge on legal aspects of language use, assessing the importance of mother tongue use in the different situations, the attitudes towards language choice and linguistic rights.

Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó eddig megjelent kiadványai

AESZ-füzetek

Egyház és anyanyelv (1994)
Az anyanyelv a hangzó médiában (1996)
A napilapok nyelvéről (1997)
A. Molnár Ferenc: **Anyanyelv, vallás, művelődés** (1999)
Péntek János: **Az anyanyelv mítosza és valósága** (1999)
Wacha Imre: **Beszédművelés, gyakorlószövegek** (1999)
Fazakas Emese, Szász A. Zoltán, Szász Lőrinc, Vremir Márta: **Román–magyar közigazgatási szójegyzék** (2000)
Szilágyi N. Sándor: **Ne lógasd a nyelvedet hiába!** (2000)
Stollár Katalin: **A hivatásos beszéd hangtechnikája** (2003)
Ágoston Mihály: **A Korpa-hegyeken innen...** (2006)
Vistai András János: **„Nem lehet elmenni a szován" – Magyarvistai szójegyzék** (2007)
Román–magyar oktatásterminológiai szótár (2008)
Anyanyelvünkért – Dsida Jenő nyelvművelő rovata a Keleti Újságban (2008) * csak rendelésre
Salamon Ferenc: **El van bütülve – Háromszéki szólások, kifejezések** (2010)
Salamon Ferenc: **El van bütülve – Háromszéki szólások, kifejezések** (2010) Második, bővített kiadás (2016)

Szótárak

Román–magyar közigazgatási szótár (2002)
Magyar–román közigazgatási szótár (2004)
Román–magyar oktatásterminológiai szótár (2009)
Román–magyar kulturális szótár (2009)
Magyar–román kulturális szótár (2013)
Magyar–román oktatásterminológiai szótár (2015)

A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai

Péntek János – Benő Attila: **Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban** (2003)

Péntek János – Benő Attila (szerk.): **Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat** (2005)

Benő Attila – Szilágyi N. Sándor (szerk.): **Nyelvi közösségek – nyelvi jogok** (2006)

Benő Attila – Fazakas Emese – Szilágyi N. Sándor (szerk.): **Nyelvek és nyelvváltozatok 1–2.** (2007)

Bálint Emese – Péntek János: **Oktatás – nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról** (2009)

Gál Noémi: **A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek** (2010)

Erdély Judit: **Fatikus beszéd. Megszólítások, köszönések, kapcsolattartó szokások a székelyföldi nyelvhasználatban** (2012)

Bálint Emese: **Kétnyelvűség és nyelvi változás a szórványban. Szociolingvisztikai kutatások Alsókarácsonfalván és Buzásbocsárdon** (2013)

Sorbán Angella: **Kisebbség és kétnyelvűség. A kétnyelvűség szociológiai aspektusai az oktatásban és a munkaerőpiacon** (2014)

Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége
520003 Sepsiszentgyörgy, Gróf Mikó Imre u. 4/1/C/10. Pf. 141;
tel/fax: 0267-311940, e-mail: aesz@planet.ro; www.aesz.ro
• A kiadásért felel Ördög-Gyárfás Lajos •
Borítóterv: Ördög-Gyárfás Ágota • Tördelés: T3 Kiadó
• Nyomta és kötötte a T3 Kiadó nyomdája • Felelős vezető: Bács Attila
• A könyv formátuma: 16,5 x 23,5 cm • Ívterjedelme: 23,5 (A5)
• ISBN 978-606-93609-4-1